

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM
HADTUDOMÁNYI KAR

Hadtörténelem Tanszék

A MAGYAR HONVÉDSÉG 1848-1989

EGYETEMI TANKÖNYV

II. kötet

(Tanulmánygyűjtemény)

Budapest, 2004

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM
HADTUDOMÁNYI KAR

Hadtörténelem Tanszék

A MAGYAR HONVÉDSÉG 1848—1989

EGYETEMI TANKÖNYV
II. kötet

(Tanulmánygyűjtemény)

Budapest, 2004

Írta:

Dr. Csikány Tamás alez. egy. doc.
Dr. Szabó József János alez. egy. doc.
Dr. Horváth Csaba alez. egy. doc.
Dr. Lengyel Ferenc alez. egy. doc.
Dr. Szántó Mihály nyá. ezds. egy.tan.
Dr. Nagy Tamás őrgy. egy. adj.
Dr. Horváth Miklós alez.
Dr. Szani Ferenc alez. egy. doc.

Szerkesztette:

Dr. Csikány Tamás alez. egy. doc.

Lektorálta:

A Hadtörténelem tanszék közösgége

**Oktatási
Minisztérium**

A könyv az Oktatási Minisztérium támogatásával,
a Felsőoktatási Pályázatok irodája által lebonyolított
Felsőoktatási Tankönyv- és Szakkönyv-támogatási Pályázat
keretében jelent meg.

ISBN 963 86441 2 5

Felülvizsgálta: Dr. Szabó Miklós, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora
Megjeleni a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Egyetemi Kiadó gondozásában
Igazgató: Vevetits László
Tervezőszerkesztő: Kékési Károlyné
Készítette a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Nyomdájában, 1500 példányban
Felülvizsgálta: Kárpóczy István

TARTALOMJEGYZÉK

Dr. Lengyel Ferenc alezredes a MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG RÉSZVÉTELE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN	9
ELŐZMÉNYEK	9
BELÉPÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBA	12
A jugoszláv fegyveres erő 1941 április elejei adatai alapján	14
Határátlépés és az erődvonal áttörése	21
Események április 13-án és a hadműveletek befejezése	25
A tapasztalatok összegzése	29
CSATLAKOZÁS A SZOVJETUNIO ELLENI HADJÁRATHOZ	32
Bevezető harcok és a Kárpát-csoport megalakulása	37
Támadás a déli szárnyon is megindul	40
A Győrshadtest önálló tevékenységének időszaka (július 10—18.)	46
A Bug-menti harcok (július 19—augusztus 17.)	49
Hadműveleti szünet és védelem a Dnyeper nyugati partján (augusztus 17—október 11.)	56
Támadás a Donyec-medencében és a Győrshadtest hazaszállítása (október 12—november 15.)	60
A Győrshadtest tevékenységének értékelése	63
A 2. MAGYAR HADSEREG FELVONULÁSA ÉS HARCAI A DON MENTÉN	76
Támadás a Donig	83
Hídfeharok	86
A Don-menti tragédia és előzményei	89
A 2. magyar hadsereg Don-menti védőharcainak értékelése	96
HADERŐFELESZTÉS ÉS KIÜTKERESÉS 1942—1944 KÖZÖTT	102
HADMŰVELETEK MAGYARORSZÁG TERÜLETÉNEK MEGTARTÁSÁÉRT 1944—1945-BEN	104

Támadó hadműveletek a Kárpátok előterében és Dél-Erdélyben.....	105
Észak-Erdély és a Tiszántúl megtartásáért folytatott védelmi hadműveletek.....	109
Hadműveletek Magyarország területének megtartásáért.....	111
A MAGYARORSZÁGON 1944—1945-BEN MEGVIVOTT HADMŰVELETEK ÉRTÉKELÉSE.....	163
Nagybani összevetések.....	170
IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS.....	173
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	177
Dr. Szantó Mihály ny. ezredes	
A MAGYAR HADERŐ ÚJJÁ SZERVEZÉSE 1944—1948.....	178
AZ ÚJ MAGYAR ÁLLAMISÁG MEGTEREMTÉSE ÉS A FEGYVERSZŰNET.....	178
Magyarország helyzete 1944 második felében.....	178
Az új államiságért folytatott küzdelem.....	179
Választások és az új kormány első intézkedései.....	180
AZ ÚJ HADERŐ ELSŐ ALAKULATAI.....	182
Építőalakulatok szervezése.....	182
A vezető szervezet létrehozása.....	183
A Fegyverszüneti Egyezmény.....	186
A haderő szervezés programja.....	187
A haderő szellemének demokratizálása.....	190
A megalakuló hadosztályok és tevékenységük.....	192
MAGYAR HADSEREG A HÁBORKÓ UTÁN.....	199
A politikai helyzet változása a győzelem után.....	199
IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS.....	211
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	215

Dr. Nagy Tamás őrnagy	
A Magyar Néphadsereg története 1948—1956.....	217
A HADSEREG EXTENZÍV FEJLESZTÉSÉNEK IDŐSZAKA (1948—1952).....	217
A magyar katonapolitika meghatározó fontosabb kül- és belpolitikai változások.....	217
A magyar hadsereg szovjetizálása és extenzív fejlesztése (1948—1952).....	227
A hadsereg átalakítás főbb időszakai és jellemzői (1948—1952).....	232
REDUKCIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ (1953—1955).....	241
A nagyhatalmi szembenállás csökkenése és hatása Magyarországra.....	241
Integrálódás a Varsói Szerződésbe (1955—1956).....	259
VÁLSÁG ÉS ÖSSZEOMLÁS (1956).....	263
Az SZKP XX. kongresszusa és hatása a világpolitikára.....	263
Az MDP vezetésének válsága és kísérlet annak feloldására.....	266
A magyar katonapolitika főbb kérdései a belpolitikai válság időszakában.....	268
IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS.....	272
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	278
Dr. Horváth Miklós alezredes	
A MAGYAR NÉPHADSEREG AZ 1956-OS FORRADALOMBAN.....	281
A MAGYAR NÉPHADSEREG FŐ JELLEMZŐI A FORRADALMAT KÖZVETLENÜL MEGELŐZŐ IDŐSZAKBAN.....	281
A magyar erőszakszervezetek karhatalmi célú alkalmazásának terve.....	284
A fegyveres felkelés kibontakozásának közvetlen okai és körülményei.....	285
A hadsereg alakulatainak Budapestre rendelése, bevetése.....	288

A hadsereg és a fegyvertelen, vagy részben fegyveres polgári lakosság közötti összetűzések vizsgálata.....	298
AZ OKTÓBER 28-I FORDULAT KATONAI ÉS POLITIKAI OKAI	300
A Magyar Néphadsereg október 28-át követő tevékenységének fő jellemzői	302
Döntés az újabb támadásról, a „Forgószél” fedőnevű hadművelet megindítása	307
A Magyar Néphadsereg alakulatainak lefegyverzése	314
KARHATALOM SZERVEZÉSE ÉS „TISZTOGATÁS” A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN	315
VESZTESÉGEK, ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZETT	317
IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS	319
FELHASZNÁLT IRODALOM	334
Dr. Szani Ferenc nyá. alezredez A MAGYAR NÉPHADSEREG (1957—1989).....	335
BEVEZETÉS	335
AZ ÚJÁSZERVEZÉS (1957—1960).....	337
Kül- és belpolitikai feltételek.....	337
A hadsereg általános helyzete.....	337
Új irányelvek, új keretek.....	339
Felkészítés.....	344
Felkészültség.....	346
FEJLESZTÉS ÉS KORSZERŰSÍTÉS (1960—1979).....	347
Kül- és belpolitikai feltételek.....	347
A hadsereg általános helyzete.....	349
Konzolidáció és minőségi fejlesztés	357
Személyi állomány.....	365
Anyagi-, technikai állapot.....	367

Munka- és életkörülmények. Bázisok.....	371
Felkészítés.....	373
Képzés, továbbképzés rendszere.....	376
Felkészültség.....	382
Gyakorlatok	386
Fegyelmi helyzet.....	392
CSEHSZLOVÁKIA 1968	393
A MAGYAR NÉPHADSEREG UTOLSÓ TIZ ÉVE (1980—1989).....	396
Kül- és belpolitikai feltételek.....	396
A hadsereg általános helyzete.....	397
Irányváltás előtt	399
Felkészülés; Felkészültség.....	401
ÖSSZEZÉS	403
KRONOLÓGIA	406
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	412
HADÜGY- ÉS HONVÉDELMI MINISZTEREK	414

Dr. Lengyel Ferenc alezredes
**A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG RÉSZVÉTELE
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN**

ELŐZMÉNYEK

1941 tavaszára jelentősen megváltoztak a nagyhatalmi viszonyok Európában. Hitler, miután Ausztria bekebelezésével megteremtette a harmadik birodalmat, hozzálátott világuralmi terveinek megvalósításához. Feldarabolta Csehszlovákiát, lerohanta Lengyelországot, megszállta Dániát és Norvégiát, majd súlyos vereséget mért a francia, brit, holland és belga haderőkre Nyugat Európában. Bár Nagy Britanniát nem tudta légierőjével térdre kényszeríteni, de nyugodt lehetett, hiszen a szigetország nem rendelkezett olyan szárazföldi haderővel, amely rövid időn belül képes lett volna válaszcspást mérni.

Ezek után nem lehet csodálkozni azon, hogy Nyugat- és Közép-Európa német befolyási övezetté vált, s a térség országai kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. Ebből a sorból csupán Jugoszlávia és Görögország lógott ki. A német politikai és katonai vezetés — amely már megkezdte a Szovjetunió elleni támadás előkészítését — nem hagyhatta figyelmen kívül a „nyitott” déli szárny okozta veszélyeket. Különösen azok után, hogy Mussolini 1940 őszén Albániából indított támadása Görögország ellen teljes kudarccal végződött.

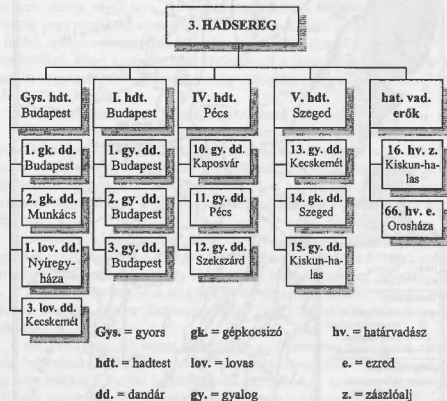
Hitler kész tények elé vált állítva, s arra kényszerült, hogy még a Szovjetunió elleni hadjárat megindítása előtt „rendezze a görög kérdést”. A német vezérkar ki is dolgozta a „Marita” tervet, melyben az Albániában lévő két olasz (9. és 10.), valamint a Bulgária területén felvonuló 12. német hadsereget jelölték ki a feladat végrehajtására. Jugoszláviát Hitler diplomáciai úton kívánta a tengelyhez csatolni. 1941. március 25-én a jugoszláv kormány titokban alá is írta a csatlakozási szerződést, de ennek a német vezetés nem sok hasznát látta. Ugyanis már másnap megbuktatták Pál régensherceget és a Cvetković vezette kormányt. II. Péter és az újonnan megalakult Simović kormány március 27-én elhatárolta magát a fasiszta bloktól és érvénytelenítette a szerződést.

Hitler már március 27-én döntött, a Marita-tervet kiterjeszti Jugoszlávia-ra is. Ez a döntés lényegében Magyarország sorsát is megpecsételte. Ugyanis az új helyzettel a kétirányú manőverezés időszaka lejárt, a magyar politikai vezetésnek színt kellett vállalnia. Mégpedig: vagy nyíltan szembefordul a

BELÉPÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBA

A vezérkar a minisztertanácsi döntésnek megfelelően április elsején elrendelte a légvédelmi körzetek figyelő- és jelzőőrséinek készülségbe helyezését. A német csapatok felvonulásának biztosítására megerősített zászlóaljkat küldött ki Dávidházára, Murakeresztúrra és Gyékényesre. A déli határon pedig megkezdtek a „J” (jugoszláv) határvédelmi tervben előírt rendszáblók bevezetésével kapcsolatos előmunkálatokat. A támadáshoz kijelölt erők számára a mozgósítást 1941. április 3-án rendelték el.

A délvídeli hadműveletre mozgósított és felvonuló erők:

A mozgósítás a várhoz, és a korábbi gyakorlathoz képest igen vonatottan haladt, ezért a vezérkar a menetkésztség elérésének időpontját egy nappal kitolta. A németek előzetes tájékoztatójukban a támadásuk napját április 12-ében jelölték meg. A magyar vezérkar ehhez a dátumhoz igazította a felvonulást és a támadás ütemtervét. Ennek megfelelően a határátlépés időpontját a helyzetől függően 13-án vagy 14-én tartották lehetségesnek.

A németek azonban már április 6-án megkezdtek a támadást. Ez lényegében azt jelentette, hogy a magyar tervekben szereplő 2-3 napos időelőlőadásból közel egy hetes csúszás lehet. Így fennállt annak a veszélye, hogy a Délvidéket nem tudják elfoglalni, az a németek által megszállt területté válik. Így az eseményekben beállt változások miatt a katonai vezetés egy sor intézkedést adott ki. A határvadász erőkkel lezárta a határt és két gyalogdandárt (11. és 14.) vezényelt a térségbe. A határvédelem vezetésével a 3. hadseregparancsnokság beérkezéséig az V. hadtest parancsnokát bízta meg. A folyamérők számára elrendelte a Duna és a Tisza biztosítását. A Dunát Dunaszécsónél az őrnaszád-ezred, míg a Tiszát az első folyamőr-zászlóalj zárta le. Utasította az őrnaszád-ezredet, hogy készüljön fel a határátlépésre és a 3. hadsereg Duna felőli szármányának felderítésére.

Április 6-án délutántól már a Duna-Tisza között húzódo magyar határszakaszon is érzékelhetőek voltak a háború jelei. A jugoszláv garancsörök (határőrök) felbontották a fontosabb hidakat és több ponton átlépték a magyar határt és támadásokat indítottak a biztosító erők ellen. Ezeket a határvadászok rendre visszaverték és több foglyot ejtettek. Április 7-én a jugoszláv repülők magyar városokat támadtak meg. Szegedet hat alkalommal érte bombázás. A magyar légvédelem igen jól működött, közel 70%-os veszteséget okozott az ellenségnek. Az utolsó támadást már csak két géppel hajtották végre, de a magyar vadászgépek még Szeged előtt lelőtték őket. Légitámadás érte még Pécest, Kelebiát, Körmenet, Zalaegerszeget valamint több dunántúli vasúti szerelvényt. Ezek a légitámadások nem okoztak jelentős károkat, de egy gyermek meghalt és sok felnőtt megsebesült. 9-től a légitámadások megszűntek, s csak szórványos berepülések fordultak elő, elsősorban felderítésre cél.

A vezérkar 1941. április 8-án intézkedést adott ki a mozgósítás ütemének meggyorsítására és utasította az érintett csapatparancsnokságokat, hogy már 9-én kezdjék meg a felvonulást, függetlenül attól, hogy befejeződött a tartalékosok bevonulása vagy sem. A támadás megkezdésének várható időpontját 12-ében határozta meg. Ennek az intézkedésnek az lett a következménye, hogy nem lehetett alkalmazni a korábban precízen kidolgozott felvonulási terveket. A kapkodás miatt az alakulatok összekeveredtek és nem a kijelölt körletben rakodtak ki. Április 11-ére a csapatoknak csupán alig több mint fele

érkezett be megindulási körzetébe, elég hiányos — 60-70%-os — feltöltöttséggel. Közben a támadás időpontját újból módosították, amely szerint a határátlépést 11-én, a jugoszláv erődök elleni támadást 12-én kellett megkezdeni. Persze ezzel a magyar katonai vezetés nem kockáztatott sokat, hiszen erre a napra Horvátország kinyilvánította függetlenségét, a jugoszláv légierő megsemmisült, a szárazföldi erőket az északi szárnynon szétverték, és a német csapatok már Belgrád előtt álltak.

A jugoszláv fegyveres erő 1941 április eleji adatai alapján

A jugoszláv fegyveres erő három haderőnemből állt. A szárazföldi haderőhöz 7 hadsereg, kb. 20 erődzászlóalj, a granicsár alakulatok és a vezérkar közvetlenek tartoztak. Ide kell sorolni a népfelkelőket is, amelyek a haderőn kívül szerveződtek és partizan tevékenységre készültek fel. A légierő 700 repülőgéppel rendelkezett, amelyből 300 db igen korszerű volt. A vadász erő Messershmitt BF—109E-3, Hurricane—1 és a saját tervezésű IK—2, 3-as típusokból állt, míg a bombázó ezredkebe Bristol Blenheim DO—17-ka, DM—79B és Bregmet—19 típusokat rendszeresítették. A haditengerészethez 1 db repülőgépet szállító hajó, 1 db cirkáló, 1 db torpedóromboló, 11 db torpedónaszád és 21 db különböző rendeltetésű hadihajó tartozott. A dunai folyamerek gerincét a volt osztrák-magyar monitorok, így pl. a Bodrog, a Kőrös, illetve a Bosna és az Enns képezték. A három haderőnem békélté száma 130 000 fő volt, amely mozgósítás után megközelítette a 2 milliót. A magyar vezérkar korabeli értékelése a jugoszláv katonákat így jellemezte: jól kiképzett, értékes katona, önmagával szemben kemény, a fájdalom iránt érzéketlen, feltétlenül engedelmes. Jellembe tulajdonságainál fogva igen erős ellenfél. Az ország terepviszonyai miatt a területi kiegészítés elvire épül és az önálló harcra képes kis — de nagy kohézióval rendelkező — egységek vezetésén alapszik.

A jugoszláv határ Magyarországgal felé több megerősített vonal is biztosította. Az első ilyen megerősített vonal maga a határ volt, ahol a *karaulók* (megerősített határ-állások) jelentették az első nehézséget. Ez a határ teljes hosszában kiépített rendszer kőépületekből, magasfigyelőkből, beton- és föld-fa fedezékekből, tüzelőállásokból állt. Az épületeket, figyelőket, tüzelőállásokat és pihenő házakat 3-4 soros tűksédről akadályokkal vették körül. Jellemző volt a határ- és útárazak alkalmazása. Több helyen gépkocsis- és harckocsi akasztókat (földre süllyesztett síneket) is elhelyeztek.

A jugoszláv védelem valódi alapját azonban az *erődítési rendszer* képezte. Ezeket a védelmi építményeket már a húszas évek közepén elkezdtek építeni, majd folyamatosan fejlesztették és erősítették a rendszer. A teljes magyar

határszakaszon folytak a munkák és 1940 végére már elkészültek a védelmi vonalak.

A Duna-Tisza között két erődöt építettek ki. Az első, egyben az erősebb, a határtól 3-5 kilométerre Bezdán, Gádor, Órszállás, Bajnok, Szabadka, Palicsfűdő, Horgas, míg a második Pacsér, Csantavér és Zenta magasságában húzódtott. Az erődöveket különböző mélységekben építették ki. Nagy gondot fordítottak a jól járható irányok, utak, vasutak lezárására. Egy-egy erődötben két erődort építettek ki, amely a következő elemekből állt:

- harckocsiárok, beépített egyes és kettes oldalazó művekkel;
- süllyesztett drótkakadály öv (harckocsiakadály), helyenként beton bak-sorral;
- erődors, kiserődökkel és betonkupolás erődökkel;
- harckocsiárok, oldalazó művek nélkül;
- süllyesztett drótkakadály öv (harckocsiakadály), helyenként beton bak-sorral;
- erődors, kis-, betonkupolás- és nagy erődökkel.
- Az erődöv mélysége 600-700 méter között volt.

Az erődötben elhelyezett, már kész, vagy építés alatt álló vasbeton erődök tehát különböző típusúak voltak. A *kiserődök* általában 5 méter hosszúak és 2 méter szélesek voltak. Magasságuk több mint 3 méter volt, de ebből csak 1,8 méter emelkedett ki a földfelszín fölé. Bejárata nem a szokványos vasajtós megoldás volt, hanem úgynevezett bejárati aknájn jutottak be a kezelők az erődbe. Falvastagsága 0,6 és 0,8 méter között változott. Fegyverzetét 2 darab géppuska, vagy golyószóró jelentette. Az *iker kiserődök* adatai megegyeztek a kiserőd paramétereivel anyai különbséggel, hogy két kiserődöt építettek össze különböző variációkban. Építettek kiserődöket aknavető és páncéltörő ágyú számára is, igaz kisebb mértékben.

A betonkupolás erődök voltak az erődöv legmasszívabb részei. Alapterületük elérte a 30 négyzetmétert, falvastagságuk 1,2 és 1,8 méter között változott. Szellőztető rendszerrel és jelzőrörökkel kilövő nyílással is rendelkeztek. Fegyverzetük 2 db páncéltörő ágyúból és 3 darab géppuskából, esetleg golyószóróból állt.

Az erődövekben óvóhelyek, futóárkok (lövészárkok), különböző típusú figyelők, járműterelők, útszorítók voltak még nagy számban kiépítve. Az erődöket föld vagy kőhányással, illetve burkoló hálóval álcázták, sőt legtöbb helyen gyepféglával fedték az erődöket, így nehezebbé azok felderítését. A legjellemzőbb a kiserődök fölburkolattal való ellátása volt, hiszen azok így szinte teljesen a terephez simulnak. Az erődök tűzrendszerét úgy szervezték meg, hogy azok teljesen lefedjék az előttük lévő területet. Figyelték arra is,

hogy az építmények egymást is biztosítani, támogatni tudják. Az erődöveket az erőd-zászlóaljok szállhatták meg, kiegészítve különböző más erőkkel.

A hadművelleti térésgében lévő magyar és jugoszláv erők összevetése (1941. április 11-i adatok)

megnevezés	magyar	jugoszláv	arány
gyalogezred	18	6	3:1
lovasezred	4	3	1,33:1
gépkocsizó zászlóalj (+ felderítő)	8	—	8:0
páncéloszászlóalj	2	—	2:0
kerékpáros zászlóalj	9	—	9:0
erődzászlóalj	—	6	0:6
tüzérség	129	kb. 80	
vadászrepülő-század	7	—	7:0
bombázórepülő-század	10	—	10:0

Az összevetett adatok a magyar csapatok fölényét jelzik, habár az erődök és az abban védők értékét ellenállóképességét nem lehet pontosan meghatározni, számszerűsíteni. A magyar hadsereg számára mindenesetre igen nagy előnyt jelentett, hogy a jugoszláv légierő már nem létezett, és az 1. hadsereg nem rendelkezett harcokcsikkal. Az említett jugoszláv erők még állásaikban voltak ugyan, de a Dunától délre a főerők már megrendültek. Így reálisnak ítéltető meg az a 10-ci vezérkari értékelés, amely nem számolt hosszan tartó, szívós jugoszláv ellenállással.

A 3. hadseregpáncsnak szűk tőrszével 9-én 23,00-kor érkezett meg Kiskunhalasra. Ekkor már ott tartózkodott a vezérkar futára, aki átadta a VKF 28/Föv.hdm. 41.IV.10. sz. hadművelleti intézkedést;

„A német XLVI páncéloshadtest Barcsról Vinkovci, a XLI páncélos-hadtest Temesvártól Belgrád irányába támad. Benyomás, hogy az ellenség megrendült. Helyzete a barcsi és a temesvári csoportok bekerítés folytán kritikus. Így a Fővezérség a Duna-Tisza közén szívós ellenállással nem számol. A 3. hadsereg Szabadkától nyugatra jól összefogott süllyal tőrzje át az erődvonalat, nyugatról kerítse be és semmisítse meg a jugoszláv erőket. A gyorsanmozgó csapatokkal lehetőleg a Ferenc-csatornától délre előtörni, mielőbb elérni a Duna vonalát és birtokba venni az átjárókat. A 11. dandár a hadsereg jobb szárnyán támad az azzal a feladattal, hogy a baranyai háromszöget birtokba vegye. A bezárni csatornatorkókat zsilipje gyorsan elfoglalandó; a vállalkozás esetleg meg a hadsereg megindulása előtt végrehajtandó...”

A hadsereg tőrzse ennek megfelelően kidolgozta a részletes hadművelleti tervet a 12-ci támadáshoz. Közben a hadseregpáncsnak kiadta előzetes intézkedését az alárendelték felé. 10-én délután a terveket át kellett dolgozni, mivel a Fővezérségtől az a parancs érkezett, hogy a támadást a karaulák ellen már 11-én meg kell kezdeni.

„Intézkedés a támadásra április 11-re és 12-re

1:200 000

1. A Duna-Tisza között a következő jugoszláv erők nyertek megállapítást: 1 erődhadosztály, 3 gyaloghadosztály és lovashadosztály süllyal Zombor, Szabadka területén. Az erőd-hadosztályból 5 erődzászlóaljából sz. erődítményeket megszállva tarja.

A határmenti grenicárs alakulatokat — karaulánként (őrlaktanyánként) 2-3 figyelő kivételével — visszavonták részben az erődökre, részben az erődvonalak mögé.

Részletek a csatló 1. sz. melléklet szerint.

A német haderő XLVI páncéloshadtest és (Vietinghof tábornok) a Drávától délre keleti irányban nyomul előre. Április 10-én Slatina-t (Barcs-tól 35 kilométerre délkeletre) érte el, április 11-én pedig Vinkovec-t. Gombos-ra tört elő.

A Temesvár környékén lévő XLI. német páncéloshadtest (Renihardt tábornok) április 11-én Belgrád környékén tört előre.

2. A Fővezérség benyomása szerint a Duna-Tisza közötti jugoszláv erők a jugoszláv haderőre mért csapások következtében annyira megrendültek és helyzetük a bekerítés veszélye miatt annyira kritikussá vált, hogy az ellenség szívós ellenállásával már nem számol. A jugoszláv haderő esetleg kénytelen lesz a Duna-Tisza között teljesen kiüríteni.

3. A Legfelsőbb Hadúr rendelkezése a 3. hadsereg már ma április 11-én kezdi meg a támadást.

4. A 3. hadsereg az összefogható seregtestek zömével a jugoszláv erődvonalat űrszállás keletre át fogja törni, hogy a Duna-Tisza közben lévő erőket, bekerítve megsemmisítse. E célból gyors seregtestek az áttörés után az ellenség visszavonulásának megakadályozására a Ferenc-csatornától délre kerülnék alkalmazásra.

5. A hadsereg támadását április hó 11-én a karaulák elfoglalásával indítja meg. Április 12-én erősen összefogott erőkkel a jugoszláv határerődítéseket áttörni. Szándékomb mielőbb Zombor, Kerény, Bács-Gyulafalva vonalát elérni.

6. Az április hó 10-én délután tartott hadtest-parancsnoki értekezleten kiadott szóbeli rendelkezéseimnek megfelelően a 3. hadsereg április hó 11-e folyamán és az április hó 11-ről 12-re hajló éjjel az alábbi csoportosítást veszi fel.

a.) A IV. hadtest zömével (10. és 12. dandár) Bácsbokod, Martinits puszta, Katymár nyugai fele (Kastély kizárólag), Lellbach puszta, 22. dandárával és a 16. határvasz-zászlóaljjal Gara körzetében.

b.) I. hadtest a 15. és 13. dandárral Katymár kelet felé Madaras, Bács-Almás körzetében.

c.) V. hadtest a határbiztosítást a Bács-Almás kelet, Bajmok kelet vonalától keletre ésóvban egészen a Tiszáig átveszi. Rendelkezésére áll a 14. dandár és a 19. dandár beérkezett részei. Hadtestparancsnokság, Szeged.

d.) Gyorshadtest: 1. gépkocszódandárával Baja, Érseksandá, Sükösd, 2. gk. dandárával Jánoshalma, Mélykút, Kiszállás, 2. lovasdandár Csikéria, Kelebia, Tompa körzetében. Gyorshadtest parancsnokság, Mélykút.

e.) Fel nem sorolt seregiestek, hadsereg közvetlenek, csapatok és alakulatok irányítására rövid úton már intézkedés történt.

7. 49/3. hds. hdm. Ia. 41. IV. 11. számú rendelkezéssel a jugoszláv haderőre való támadás április hó 11-én történő megindítására már intézkedtem. Eme intézkedésem lényegét az alábbiakban foglalom össze:

a.) A karaolák vonalát április 11-én délután folyamán a hadsereg egész arcvonala előtt megkezdi. Ugyanakkor a gyalogság roham- és felderítő egységei az ellenség főállásáig nyomulnak előre.

b.) A seregiestek az előző pontban meghatározott körleteiknek déli részében április 11-én 12 h-ig zömekkel érkeznek be.

A tüzérség április hó 11-ről 12-re felvonul a főállás leküzdésére.

c.) A IV. és I. hadtest támadási területében az előnyomuló osztagokat a zöm akként kövesse, hogy az ellenséges főállás elleni támadás április 12-én a 2 órai tüzérségi előkészítés után 10 h-kor végrehajtható legyen.

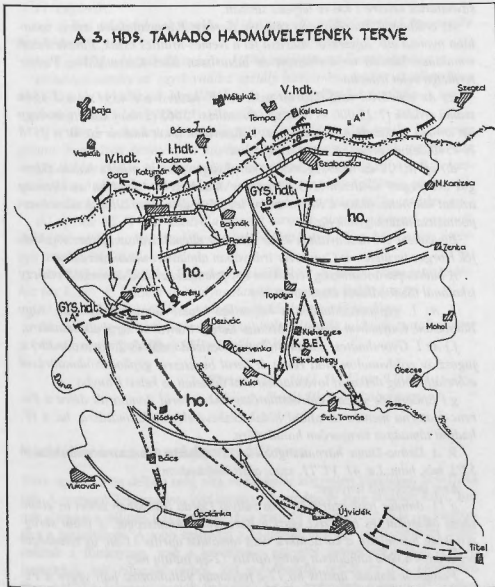
A tüzérv külön kerül kiadásra.

8. A támadás végrehajtása a jugoszláv erővonalra:

a.) IV. hadtest a Duna fő ága és Ilma major (régii térkép szerint Matheovics puszta) Felső Szent Iván-tól délkeletre, továbbá Katymár közép 110 magassági pont összeállástól északkeletre 2 kilométerre Nemesmilitisz dél Kerény délnyugat Kis-Sztapár vonal közötti sávban 10. és 12. dandárral súlyt alkotva a bal sávhatártól nyugatra 1 kilométerre eső sávban támad.

Az erődvonal áttérése után súlyal Zomborra, részekkel Nemesmilitiszre, majd eme részekkel is Zomborra nyomul előre. Zombort elfoglalja és a Ferenc-csatornától délre Bácskertes dél, Bukováci szállások dél, Fernbach szállás vonalában hidfőt alkot.

A 3. HDS. TÁMADÓ HADMŰVELETÉNEK TERVE

A 3. HDS. támadó hadművelése

b.) I. hadtest előbbihez csatlakozva a Bács-Almás feletti Bajmok kelet, Bács-Kossuthfalva kelet vonaláig terjedő sávban támad, súlyllyal a nyugati sávhatártól keletre I km-re terjedő sávban.

Az erődvonalon áttörése után zömével Kerény, Bácsgyulafalva délre, vonalába nyomul elő. Részekkel sodrítva fel a Nemes-Militics észak, Pacsér észak vonalában húzóó erődrendszert és biztosítson Bács-Kossuthfalva, Pacsér területén kelet irányba.

c.) Az erődön való áttörést az I. és IV. hadtest a J 4534 és a J 4544 számú erődök (1:25 000-es térkép) „Őrszállás” 5662 (2. lap) közötti mintegy két km-nyi szakaszban hajtja végre. Válaszvonalon a két hadtest között a 4538 és 4540. számú erődök közötti középvonal.

d.) április 12-én tűzértségének zömével vegye tűz alá a Béka halom (Horgos délnyugat) területén lévő ellenséges állásrészeket, majd ha az ellenségek azokat kiürítette, akkor a Róza major legelőtől délre lévő állások ellen összpontosítsa tűzértségének tűzeit.

Egyébként erőviszonyaihoz és az ellenség ellendállásához mérten törekedjék Horgos területén át Csantavér irányában támadva szintén előretörni.

A hadtestparancsnokság létesítsen egy jelentésközvetítő állomást Petróczy iskolánál (Szabadkától északra 16 km)

3. Az I. gépkocsizandár a helyzethez képest Garán át Zombor, vagy Bácsbokod, Kátymáron át Nemes-Militics Kerény irányában kerül alkalmazásra.

f.) Az I. Gyorshadtest zömével (2. gépkocsizandár és 2. lovasdandár) a jugoszláv erődvonalon áttört részen át kerül bevetésre, gépkocsizandárával előreláthatólag délkeleti lovasdandárával délkeleti és keleti irányba.

g.) Ejtőernyős század előreláthatólag akkor kerül Zombortól délre a Ferenc-csatorna mentén az ottani hidak kézbevetésére alkalmazásra, ha a IV. hadtest támadása térszerűen halad előre.

9. A Dráva-Duna háromszögben a 11. dandár feladatára vonatkozóan 52/3. hds. hdm. Ia. 41. VI. 11. szám alatt intézkedtem.

Eme intézkedés lényege:

a) 11. dandár jobb szárnyán erős súlyllyal Dárda irányában áttörni az ellenséges állásokat, és birtokba venni a Baranya-i háromszöget. A többi seregtestekhez hasonlóan a karaoalakra való támadást április 11-én, az ellenséges erődvonatra való támadását pedig április 12-én indítja meg.

Folyamór kezdand április hó 12-e folyamán vállalkozást hajt végre a Ferenc-csatorna Beadánál lévő szilipjei kézbevetésére.

10. határ vadász: őrsök helyi ismereteinek kihasználása végett a támadás első részében részt vehetnek. Feladatul továbbra is az előnyomuló csapatok mögött a határvonal lezárása marad. Az elfoglalt területekről további intéz-

kedésig az anya országba való belépés polgári egyének részére tilos. Ez alól kivételt csak a hadsereg-parancsnokság engedélyezhet.

11. Légierők:

a.) A légi felderítésnek április 11-én reggeli óráktól történő bevetésére intézkedtem.

b.) Repülődandár alkalmazására külön intézkedtem. Ennek lényege.

Bombázó osztály az egyik vadász osztály biztosítása mellett az ellenséges ütegállások, gyülekező tartalékokat és menetszlopokat támadja a másik vadászélevegőelemben részesíti a támadó zömét.

c.) A IV. és I. hadtest támadását jugoszláv erődvonatra április 12-én egy zuhanó bombázók bevetésével kapcsolatban saját első vonalak megbízható megjelölésére (fehér vászondarabok, vagy lepedők) különös súlyt kell helyezni. A zuhanó bombázó bevetésének tartama alatt a tábori tűzértség tűzeit teljesen szüntesse be. Bevetés időpontjára és egyéb részletekre külön intézkedem.

d.) Április hó 11-étől kezéve a harcok tartama alatt a seregiest parancsnokságok álláspontjuk közelében saját felderítő repülőgépek közelébe esetében ledobó helyüket jelezik.

12. Műszaki todalékok 2. számú mellékletként csatolom jelen intézkedéshez (az I., IV., V. hadtest és a folyamandár-parancsnokság részére)

13. Légvédelmi todalék 3. számú mellékletként kerül kiadásra.

14. Hadsereg-parancsnokság. Kiskunhalas. Híradó todalék csatolva van.

15. Anyagi intézkedések külön kerülnek kiadásra.

Törzsszállás, 1941. IV. 11-én 9 h 30 I.
Gorondy-Novák Elemér altábornagy s.k."

Határátlépés és az erődvonalon áttörés

1941. április 11-én délben még alig volt a határ közvetlen közelében bevethető erő. A csapatok felvonulása, kiválogatása és rendezése még javában folyt. Ennek ellenére a delután folyamán — igaz jelentős időeltolódásokkal — megtörtént a határátlépés. A jobb szárnyon a hadtestek egy-egy gyalogzredet alkalmaztak a főirányban, míg a szárnyakat egy-egy gyalogszakaszból, 3-4 fő határőrökből, két műszaki rajból, két golyószórós rajból és 1-2 páncéltörő lövegéből álló rohamcsoportok fedezték. Az V. hadtestnél a fontosabb szakaszokon zászlóalj erejű harcscoportokat vetettek be. A hadtestek sávjaiiban a támadás 14-és 18 óra között, különböző időpontokban indult meg. A támadás előtt a tűzterek közvetlen irányzással szétlőték az őrházakat, majd a támadó csapatok lendületes rohammal elfoglalták a granicsárok állásait.

lezuhant és kigyulladt. Mentésre szinte semmi esély sem volt, a 31 főből csupán nyolcan éltek túl a szerencsétlenséget. Életét veszítette a zászlóalj- és a századparancsnok is. A repülőter parancsnoka leállította a bevetést, de a vezérkar döntése alapján a 3. hadserg parancsnoka 18 óra 45 percor újból elrendelte a felszállást. A megmaradt három gép 19 órakor indult el feladatának végrehajtására. Szenttamásig azonban nem jutottak el, mert navigációs hiba miatt az ejtőernyősök Szabadka délen (Napfény területén) ugrottak ki. A század személyzetét Sándor alredez gépkocsira ültette és a következő napokban, mint gépkocsizó gyalogság vettek részt a harcokban.

A Gyorshadtest 1. felderítő zászlóalja közben folytatta menetét. Élszázada Topolyánál jelentős erővel rendelkező visszavonulásban lévő ellenségbe ütközött. Heves harc bontakozott ki és a tülkőben lévő szerbek egyre szervezettebben léptek fel. Már-már kritikusra fordult a század helyzete, amikor megjelent a harotéren a Sándor Mihály hadapród vezette páncélgépkocsis szakasz. A főerőtől felderítésre kiküldött hadapród látta a magyar század szorult helyzetét, gyors manőverrel oldalba támadta az ellenséget. A meglepő felbukkanása és a páncélgépkocsik hatásos géppuskatűz igen nagy zavart okozott a szerbek között. Kisebb részüket megfútott, míg több százán megadták magukat. (Sándor Mihály hadapródot a Bácsszöregnél mutatott bátor, öntevékeny tettéért a kormányzó Magyar Nagyvezírt Vitéségi Éremmel tüntette ki.)

A jobb szárnyat fedező folyamérők sem télenkedtek. Az őrnaszádezer aknakereső osztaja 12,30 órakor lépte át a határt, és a szárazföldi erőkkel együttműködve elfoglalta a robbantáshoz már előkészített szilipet. Ezzel megakadályozta, hogy az ellenség eláraszsa a csatorna környékét. Ezt követően felszedték a bezdáni- és a kis-szöregi aknazárat, így biztosítva az őrnaszádezer főerőinek előnyomulását Kis-Szöregre. Miután kiderült, hogy az ellenség visszavonul a Duna-Tisza közéről, az V. hadtest sávjában is megindult a támadás. Mivel a Gyorshadtest második lépcsőjének bevetésére a jobb szárnyon nem volt szükség, a 2. gépkocsizó dandárt és a lovasrészeket az V. hadtest sávjába irányították. A 2. gépkocsizó dandár azt a feladatot kapta, hogy Szabadkán át Szenttamás irányába támadjon. A támadást jobbról huszárezredek, a Tisza felől pedig kerékpáros zászlóaljak fedezték. A 2. gépkocsizó dandárból létrehozott két támadó csoportosítás (Sándor- és Benda-csoport) azonban már Szabadka-ra sem tudott benyomulni, mert az egyetlen járható út kb. 15 kilométer-en keresztül fel volt robbantva. Az útjavítás egész éjjel tartott, miközben a menetoszlopok tétlenül várakoztak.

Események április 13-án és a hadműveletek befejezése

Az április 13-ára vonatkozó intézkedések lényege a következő volt: A főirányban támadó I. és IV. hadtestek a nap folyamán jussanak ki a Ferenc-csatornához Kula és Bezdán között, majd átkelve azon főerőkkel szállják meg a déli területeket, míg részekkel biztosítsák a Dunát Apatin és Vuková között. Az V. hadtest gyalog részei pedig foglalják el Szabadkát és vegyék birtokba Magyarakniza—Nagyfény vonalától északra eső területeket. A Gyorshadtest dandárjai különböző térségekben különböző feladatokat teljesítettek. Az 1. gépkocsizó dandárnak a nap végére ki kellett jutnia a Duna vonalához, Újvidék és Palánka között. A 2. gépkocsizó dandárnak — amely mozgása rossz útviszonyok között igen lassú volt, ráadásul súlyos harcokba keveredett Nagyfény (Szabadka dél 10 kilométer) területén — Szenttamason át Tittel és Újvidék között kellett kijutnia a Dunához. Ezzel egy időben a lovasrészek pedig a Tisza torkolata és Kula közötti csatornaszakasz megszállását kapták feladatul.

A IV. hadtestnél ezen a napon bizonyos foki szervezatlenség mutatkozott. A 10. dandár be sem várta a parancsot, öntevékenyen elindult Zombor irányába. A 12. dandár parancsnokát pedig csak késő délután kerítették elő. Mivel hadihidkészetek előrevonására senki sem intézkedett, így a 10. dandár hiába foglalta el Zombort, csak késő este tudott átkelni a Ferenc-csatornán. Két zászlóalj, — amely Apatin irányába nyomult előre, hogy fedezze a Dunát — csemleket támadták meg. A csatorna környékén és a városban egész éjszaka vad lövöldözés volt, amit a parancsnokok képtelenek voltak megfékezni.

Az I. hadtest éldandára minden nehézség nélkül kijutott a csatornához, de a másik két dandár és lovasdandár vonata Pacserön egymásra futott. A torlódást a szerbek kihasználták és rajtatüzeteket hajtottak végre. Itt is bebizonyosodott, hogy a magyar csapatok szinte majdnem tehetetlenek voltak e harcmodorral szemben.

Az V. hadtest Csantavér, Nagyfény és Zenta térségében vívott komolyabb harcokat. A szerbek nem vállalták fel a nyílt ütközeteket, a településekben húzódtak meg. A felderítő és az élbiztosító erőket átengedték és a főerőkön lőttek rajta. Ügyesen használták ki a torlódásokat és a sötétséget. Nappalra fegyverüket eldugták, és mint békés polgárok éltek mindennapi életüket. Ezek a rajtatüetek nem okoztak komoly vérvesztést a magyaroknak, de demoralizáló hatása nagy volt.

A Gyorshadtest 1. gépkocsizó dandára Kuláról Újvidék irányába nyomult előre. Petróc és Dunagólos között több irányú támadással rajta ütött egy ellenes ezred, melynek során 30 szerb tisztet és 1000 katonát ejtett foglyul. A dandár még sötétedés előtt benyomult Újvidékre és megszállta a várost. A 2. gépkocsizó dandár és a lovasdandár feladatát késve és csak részben teljesítette.

A lovas részek sokáig Pacserón vesztegeltek, míg a gépkocsizó csapatok Napfény és Topolya térségében ellenségess csoportokat számoltak fel.

A szenttamási híd birtokba vételére a lovasdandár páncéloszászlóalját és a Sándor-csoportot küldték ki. Az erődökből valamint Nagyfény és Topolya körzetéből a szerbek a Szenttamás körül képzített erős támbontba vonultak vissza. A páncéloszászlóalj a visszavonulókat szorosan követte, így be tudott nyomulni az erődöbe, mielőtt a védők a műszaki zárakon az átjárókat le tudták volna zárni. Az ellenségess harcoknál látván feladatként állásait és a településbe, illetve a csatorna túljárájára vonultak vissza. Ekkor érkezett be a 2. gépkocsizó dandár egy harcosportója is. Sándor alezredes átvette az ott lévő erők felett a parancsnokságot és megszervezte a település elfoglalását. A tervszerű támadás lassan, de határozottan nyert tért. Még javában tartottak az utcai harcok, amikor Szabó Gyula százados, a 4/1. tüzérvég parancsnoka észrevette, hogy az ellenség a híd felrobbantására készül. Egyik tüzérszakaszát előrevonta a hídra, majd pár részlövessel szétrombolta azt a bunkert, ahová a gyújtósínórok voltak becsatlakoztatva. Ezt követően egy utászajjal és a közben megszerzett helybéli polgárőr-csapatlal megrohmozta a hidat. A híd tartószerkezetéről nagy mennyiségű robbanóanyagot szereztek le és 35 fő foglyot ejtettek. A harcosportot ezt követően biztosította a hidat, majd hídfőt foglalt a Ferenc-csatorna partján. Ez idő alatt a Benda alezredes harcosportója (2. gépkocsizó dandár másik része) egész nap részvelel Szabadkán, zömével Palicsfűrdőn harcban állt a szerb szabadsapatokkal.

1941. április 14-én lényegében befejeződött a Duna-Tisza közének megszállása. A jugoszláv reguláris erők utolsó ezredét a Gyorshadtest erői számolták fel, mielőtt Titelnél partot váltottak volna. Ebben az akcióban jelentős mennyiségű hadianyagot zsákmányoltak és 2000 főt ejtettek fogságba.

A IV. hadtest 14-ére a rend helyreállításán túl azt a feladatot kapta, hogy Almás és Újpalánk között biztosítsa a Dunát, egy különítményt pedig küldjön Bácsra. A hadseregparancsnok közölte azt is, hogy a IV. gépvontatású tüzérsztyálya a Gyorshadtesttel együtt kivonásra fog kerülni. A Bácsra kirendelt különítmény (a IV. kerékpáros zászlóalj, egy gyalogszázad, egy lovasszázad és egy üteg) délután megérkezett és megkezdte a Duna közvetlen biztosítását. A 10. gyalogdandár a neki alárendelt 18. gyalogezreddel Zomborban maradt és a rend helyreállításán fáradozott. A 12. gyalogdandárt jelölték ki a meghatározott Duna-szakasz biztosítására. Ehhez Sztrapár, Gombos, Szond, Bácsordas területére kellett átcsoportosítani főerőit. A dandár ezt a körzetet az egyre fokozódó ellenállás miatt csak 15-én tudta elfoglalni. Április 14-én a zöm csupán Sztrapár, Szond területét érte el. A dandárparancsnok sötétedéskor leállította a zászlóaljakkal menetet, és a csetnik rajtaütések a sötétedés beálltával mindig kiújultak. A 2. gyalogdandár a napot Bezánón, Herceg-

szántón, Dávodon és Garán töltötte. A 16. határvadász-zászlóalj Gádorról Garára vonták vissza.

Az I. hadtest április 14-én állva maradt, csak a 13. dandárnál voltak kisebb mozgások. A hadtestparancsnok a nap folyamán rendszabályokat fogantatott a menetekre és a csetnikekkel vívott harcokra vonatkozóan. Kifogásolta, hogy „a csapatmozgások szervezetenek, és hiányzik a kellő forgalomszabályozás. Az utakon a 3-as, 4-es oszlopok egymásra rohannak, szembe mennek egymással, végtelen torlódások keletkeznek, miközben a parancsnokok mindezt tehetetlenül nézik”. Mindezekre való tekintettel elrendelte a menetfegyelem szigorú betartását, a forgalomszabályozás fezzes megszervezését, a városokba történő bemenetel előtti alapos felderítést.

Az őrnaszád ezred az elkövetkező napokban tovább folytatta előnyomulását. A „Sopron” őrnaszád Újvidéknél bekapcsolódott a város környékén kibontakozó harcokba. Géppuskás rajvaival hatásosan támogatta a Gyorshadtest csapatainak harcát és megakadályozta, hogy az ellenség partot tudjon váltani. Ezt követően kivált az őrnaszád ezred kötelékéből és aknakereső osztagra váltott. Ezt követően Estére elért Szalán Kemént, ahol aknazár állta útját. A zár felszámolása 15-én délig tartott. Ekkor az elővéd újból megindult és délután befutott Belgrádba. Ezáltal lehetővé vált, hogy a Belgrádban rekedt magyar nagykövetséggel helyreálljon az összeköttetés. A főerők 16-ig megfeszítették a Dunát, így az hajózható vált, majd a „Győr”, a „Szege” és a „Debrecen” is megérkezett a jugoszláv fővárosba. A Tiszán a folyamanzár-zászlóalj 16-án Zentán mentek előre.

Ezzel a 3. hadsereg alakulatai 1941. április 14-én teljesítették feladataikat. Bár a jugoszláv reguláris erőket kiszorították a Duna-Tisza közéről a csetnik szabadsapatokkal nem tudták mit kezdeni. A városokban és a nagyobb falvakban állandócsapottak a — főleg éjszakai — rajtaütések. Különösen súlyos volt a helyzet Szabadkán, Zomborban és Újvidéken. Ezekbe a városokba a magyar kormány több mint ezer rendőrt és csendőrt vezényelt. A válságos helyzetre való tekintettel, megszálló feladattal a térségben maradt a 12., 13., 14., 15. gyalogdandár és a 2. lovasdandár, Gorondi Novák Elemér parancsnoksága alatt. Ezen erők kivonására csak szeptember végén került sor.

A Gyorshadtestet április 15-én a vezérkar kivonta a Délvidékről és 16-ai kezdettel a német Kleist-páncéloscsoport alárendeltségébe utalta. A felkérés már április 12-én megérkezett, de tudatos időhúzások következtében a parancs csak 14-én késő este került Miklós Béla vezérőrnagy, hadtestparancsnok kezébe. A kivonás lassításával, kerülő útvonalakkal kijelölésével sikerült elérni, hogy titkózta vetésére már ne kerüljön sor. Előrevonását április 18-án leállították, mivel Jugoszlávia kapitulált. 1941. májusig biztosítási feladatokat láttak el Vukovár, Vinkovci, Eszék térségében. Hazahozásukra ezt követően került sor.

A GYORSHADTEST MENETE SZERBIÁBA

A Gyorshadtest menete Szerbiába

A délvideki területekért vértel is fizetni kellett. A veszteségeket a hiányos hadművelleti jelentések miatt nem lehetett pontosan nyomon követni. A Honvédelmi Minisztérium 1941. április 28-án az újságok számára veszteségeként 719 főt adott meg, a következő megoszlásban: halott 5 tiszt és 60 közkatonai; súlyos sebesült 16 tiszt és 648 katona. A vezérkar 1941. december 9-én a német katonai attasénak 467 főt említett, mégpedig; halott 226 fő (7+119), súlyos sebesült 241 fő (2+239).

A tapasztalatok összegzése

A délvideki hadművellettel Magyarország belépett a második világháborúba és ezzel katonailag is elköltelezte magát Németország mellett. A németek újabb látványos és gyors sikere tovább növelte a háborúpárti tábor létszámát, s így befolyását.

A Magyar Királyi Honvédség fejlesztése 1941 elejéig igen jó ütemben haladt és az eredeti HUBA-1 tervet túl is teljesítette. Ennek ellenére minőségi mutatókban igen nagy volt a lemaradás. Ez elsősorban a gépjárművek alacsony számában, a harckocsik és a repülőgépek elavultságában és az aránytalanul kevés nehézfegyverzet terén mutatható ki. Viszonylagossá tette a magyar csapatok ütőképességét az is, hogy a katonák kiképzésére nem állt rendelkezésre elegendő idő, igen kevés gyakorlatot tartottak, különösen dandár és hadtest szinten. Így a parancsnokok nem tudták megszerezni a vezetéshez szükséges gyakorlati tapasztalatokat.

A támadás időpontjához képest a mozgósítást későn rendelték el. Egy hadsereg mozgósítására a korabeli utasítások minimálisan 10 napot írtak elő. Mivel a felvonulást már 9-én meg kellett kezdeni, nem véletlen, hogy a csapatokat nem sikerült feltölteni. A nem kellő ütemű mozgósításnak azonban voltak más okai is. Ezeket a vezérkari tisztek tapasztalati jelentései alapján a következőkben lehet összefoglalni:

- a váratlan fordulat miatt rövid idő nem tette lehetővé, hogy az ország lakosságát hangulatilag felkészítsék. Bennük még — joggal — a barátsági szerződés szelleme élt, így a mozgósítást sokan egyszerű stílusgyakorlatnak tekintették;
- a posta nem volt felkészülve a hétvégén és az ünnepnapokon végrehajtandó kikézbéstitésekre. Ezért sok helyen a tartalékosok 24—28 órával később kapták meg a behívókat;
- a vasúti forgalmat korán csökkentették le és a nyári időszámítás miatt megváltozott menetrendet nem propagálták kellő mértékben;
- sok parasztot a halaszthatatlan tavaszi munka, valamint a bevoulás idejére járó alacsony családi pótlék késleltetett, illetve tartott vissza.

Számtalan családban megélhetési gondok lépnek fel, ha a család fő hosszabb ideig távol van;

- a különböző polgári szervek nem az ország, hanem a saját érdekeiket tekintik elsődlegesnek, amikor kivételezéseket tesznek, felmentési kérelmek garmaival árasztják el a területi szerveket;
- az „M” törzsekő (békében csak kerete volt, amit behívások útján kellett feltölteni) igen alacsony a hivatásos tisztek száma. Példaként a 3. hadseregparancsnokság esetét hozták fel. Mivel azt egy alacsonyabb szervezeti egység (IV. hadtest) állította fel, így a legfontosabb irányító szerv alakult meg utóljára. Ennek kapcsán kifogásolták azt is, hogy a hadtest a legjobban képzett tiszteket megtartotta magának, míg a gyengébbet átirányították a hadsereg-parancsnoksághoz. A törzs csak 09-én állt össze, a harcálláspont pedig 10-én déltől vált működőképpé. Ez igen késői időpont volt, hiszen a felvonulás már javában tartott és a csapatoknak már csak egy napjuk volt a támadás megindításáig;
- a mozgósítás egyik legnagyobb gondjaként említették meg a gépjárművek, az országos járművek (szekerek) állapotát és bevonulási nehézségeit. Elterjedt az a gyakorlat, hogy a kiállításra kötelezett úgynevezett „M” járműveket tartanak fenn. Ezek általában már használhatatlanok, vagy igen komoly javításokra szorulnak. A tulajdonosok akként vélekednek, hogy amennyiben a hadsereg igényt tart a járművekre, akkor javíttassa meg őket;
- a területi szervek nem veszik komolyan a mozgósítási feladataikat. A nyilvántartások pontatlanok, a változásokat nem vezetik. Hiába lett 200%-ban behívó kiküldve, a hadsereg felhőltöttsége alig érte el a 70%-ot. Ez az arány a járművek vonatkozásában még rosszabb volt;
- a mozgósítási normákat szinte mindenki túl szűknek tartotta. Ez különösen a Gyorshadtestet érintette hátrányosan, mivel esetében nem lehetett alkalmazni a területi elvet. A kevés jármű azt követelte, hogy feltöltéséhez az ország egész területét igénybe vegye;
- a területi elv sok előnye mellett hibáknak rótták fel, hogy a mozgósított területek túlterheltekké váltak, ezekben szinte megállt az élet, míg a többieket alig érintették a mozgósítás következményei.

A vezérkar időben — talán túl korán is — elkészítette a különben igen precíz felvonulási, szállítási terveket. Ugyanakkor nem módosították kellően a megváltozott helyzet szabta igényekhez. Nem vették figyelembe többek között azokat a kapacitásokat, amelyeket a német csapatok át- illetve felvonulása között le. Továbbá, hogy az előrehozott felvonulásnak milyen hatásai lesznek. Ugyanis a kialakult helyzetben fő szempontnak a feltöltöttségi álla-

potot tekintették, s így csak másodlagos szerep jutott a hadműveleti alkalmazás igényének.

Nem volt véletlen tehát, hogy a csapatok egy része nem a kijelölt körletbe és a megadottaktól eltérő időben érkezett ki. Ennek tudható be, hogy a hadművelet során többször is átcsoportosításokat kellett végrehajtani és meg kellett változtatni az alárendelt feladatát.

Mivel nagy titkozatokra és véres harcokra nem került sor, szinte lehetetlen — és nem is lenne célszerű — részletes elemzést adni a 3. hadsereg támadó tevékenységéről. Így az értékelés csak egyes részterületeket érint.

Az elhatározásról, illetve az egész hadművelet tervről megállapítható, hogy korszerű elemekre épült. Az erők zömét a Duna felőli szánymra helyezték, kihasználva a folyó szárnybiztosító jellegét. Helyesen választották ki az áttörés helyét. Ugyanis Őrszállás térségében a terep kissé kiemelkedett, nem volt annyira vízenyős és az esőzések sem áztatták fel annyira, mint az attól nyugatra eső részeket. Az áttöréshez kellő erőt vontak össze. A IV. és az I. hadtest csatlakozó szárnyon (1-1 kilométer) tervezte a z erődövet áttörni. A két kilométer széles szakszra így 6 gyalogdandár (12 ezred) jutott, amelyeket kellő mélységben léposítottak. A támadást tervszerű (a biztosítási öv felszámolása, tüzérési és légi) előkészítés után kívánták megindítani. A siker kifejtését a német elveknél megfelelően vezették, a Gyorshadtest titkoztatásával.

Az ellenség mélységébe történő gyors kijutás érdekében légészantot terveztek alkalmazni Zombor térségében, a Ferenc-csatornán lévő híd birtokba vétele céljából. Ezen túl felkészítettek egy hadihíd századot is arra az esetre, ha nem sikerülne az átkelőhelyet épségben elfoglalni.

A végrehajtása azonban már sok hiba csúszott. Elsősorban a rendelkezésre álló igen rövid idő és a tapasztalatok hiánya miatt. A légészantot nem tudták Zombor térségébe irányítani, mert a parancs kiadása után derült ki, hogy a pápai repülőter felzót talajáról a megterhelte gépek nem tudnak felszállni. A műszakiak pedig hídkészletekkel készleltében álltak, de nem kaptak parancsot az előrevonásra.

Feltűnő volt a gyaloghadtestek nehézkes mozgása, esetenként tervszerűtlen tevékenység. A zömében szekerekből álló vonatok rendre lemaradtak, ami még ebben a viszonylag egyszerű helyzetben is komoly ellátási nehézségeket okozott. A csapatok viszonylag jól el voltak látva rádióval, de a hírszender felülletes megszervezése és a hozzá nem értés miatt az összeköttetés gyakran megszakadt. Egyes dandároknál nem fordítottak kellő figyelmet a menetek megszervezésére, a forgalomszabályozás feszes megvalósítására. Így az utakon, de különösen a településeken és azok környékén a csapatok egymásra futottak és összekeveredtek.

A legnagyobb problémát a lakott települések lokalizálása jelentette. A parancsnokok nem fordítottak kellő figyelmet a biztosításra, a csapatok széttagolt elhelyezésére és a települések átviszállására. A nagy tömegekben csoportosuló magyar alakulatok kiváló célpontjai voltak a csempikeknek. Elég volt egy lövés (gyakran saját), hogy pánik törjön ki és céltalan, vad lövöldözéssé fajuljon. Mindez nyilván a felkészítés és a kiképzés hiányosságaira vezethető vissza.

CSATLAKOZÁS A SZOVJETUNIÓ ELLENI HADJÁRATHOZ

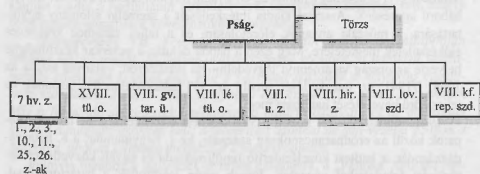
A Gyorshadtest hazaszállítása után már egyetlen magyar kötelék sem tartózkodott határainkon túl. Ez a helyzet látszólag úgy tűnhetett, hogy a délvideki akció ellenére sikerült megőrizni Magyarországot függetlenségét és katonai erejét. A körülmények azonban teljesen más képet mutattak. A német hadsereg uralta egész Európát, a balti államok nyugati határa és Görögország közötti vonalót nyugatra. E térségben nem volt olyan állam, amely valamilyen módon ne kötődött volna Németországhoz, és nem volt olyan fegyveres erő, amely komolyan veszélyeztethette volna a harmadik birodalom érdekeit. E tények tudatában naiv elképzelések kell tekinteni azt a felfogást, amely azt feltételezte, hogy Magyarország a későbbiek során is távol maradhat a háború szörnyűségeitől. A kérdés csupán az lehetett, hogy mikor és milyen mértékben aktivizálódik.

A magyar politikai és katonai vezetésnek már volt is elképzelése 1941 elején, hiszen ismert volt előtte, hogy Hitler rövidesen „rendezi a német-szovjet viszonyt”. Bartha Károly honvédelmi minisztert és Werth Henrik vezérkari főnököt erről már 1940 decemberében tájékoztatta Hitler. A Berlinben folyó tárgyalásokon megállapodtak abban, hogy Németország korszerű fegyvereket ad a honvédség számára, míg Magyarország erős védelmi vonalat épít a Kárpátokból és szükség esetén megszállja azt. A német tárnadás közvetlen megindításáról a magyar kormányt június elején és 16-án is értesítették. Valószínű, hogy a magyar vezérkar minderről még több információval rendelkezett.

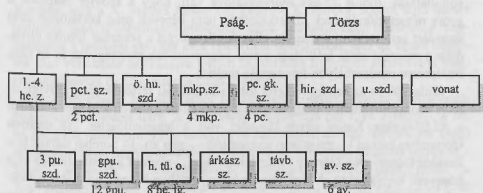
A honvédség 1941-es fejlesztése már a HUBA-II. programmal folytatódott. Befejeződött a VIII. hadtest alárendeltségébe tartozó közvetlenek, valamint a 8. határvadász-dandár és az 1. hegyidandár felállítása, illetve anyagi alapjainak megerősítése. Mivel a mennyiségi fejlesztés a kibővített HUBA-I-el lényegében befejeződött, a minőségi mutatók javítása került előtérbe. A gyaloghadtestek növeltek a gépvontatású lövegek számát és több gépjárművet kaptak a közvetlenek is. Nőtt a repülőgépek száma és új típusok

jelentek meg. A Gyorshadtestnél májusban jelentős fejlesztéseket hajtottak végre. A gépkocsizó-dandároktól kivonták a kisharcokocsikat és a harcokocsiszázaljat magyar gyártmányú Toldi könnyű harcokocsikkal látták el. Az Ansaldokat zömében a lovasdandárok kapták meg. A fennmaradó részüket a parancsnokságok, a kerékpáros- és felderítő zászlóaljok között osztották szét. Növelték a kincstári terepjáró gépjárművek (Botond) és a Csaba típusú páncélgépkocsik számát. A hadtest szerkezeti struktúrája alapjaiban nem változott.

A 8. határvadászdandár szervezete

Az 1. hegyidandár szervezete

A magyar védelmi rendszer a német-orosz-magyar hármashatártól, a Kárpátok hágóin keresztül a román-orosz-magyar hármashatárig húzódtott. Az 1000 méter feletti, erősen átszabdelt és nehezen járható terepen kiépített határzár viszonylag kis mélységű biztosítási övvel és a járható irányokat lezáró

század—zászlóalj erejű támpontokkal rendelkezett. A védőállások elsősorban könnyű tábori építményekből álltak. Az „O” (Orosz) határzár teljeskörű aktivizálására (aknamezők telepítése, műtárgyak rombolása, akadályövek létesítése, forgalom lezárása stb.) konkrét tervekét készítették, s a szükséges anyagokat — beleértve a 10-12 napra elegendő élelmet és löszert is — a két dandár békeelhelyezési körletében halmozták fel. A határvédelmi zár aktivizálására és a védelmi harc vezetésére a vezérkar Szombathelyi Ferenc altábornagyot, a VIII. hadtest parancsnokát jelölte ki.

A hadtestparancsnokság 1941. június 21-én 0 órától Munkácson működött. Szombathelyi altábornagy június 22-én a rádió híreiből értesült a német-szovjet háború kitöréséről. Azonnal kiadta intézkedéseit a személyi állomány egyfőtartására, a műszaki anyagok előretolására és a teljes zárashoz szükséges előkészületek megéltelére. Még ezen a napon delután a vezérkar készülségbe helyezte az ország valamennyi légvédelmi- és repülőerőt, valamint kiadta az 1068. 1/1941. sz. intézkedését, amely az „O” határvédelmi terv azonnali és teljes körű bevezetését határozta meg.

1941. június 22—25. között a VIII. hadtest alárendeltségébe tartozó csapatok közül az erdőparancsnokság százada, az 1. hegycsapat, a 8. határavadandár, a hadtest közfeldelítő repülőszázada és egyéb közvetleni határzárasi feladataikat végezték. Ennek során leállították a határforgalmat, aknazárakat és egyéb akadályokat létesítettek, robbantáshoz előkészítették a műtárgyakat, elrendelték a még számba vett alakulatok mozgósítását és felvonulását. Június 25-ére nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet csapatok a gyors német előretörések következtében nem képesek korlátozott célú támadást sem indítani a magyar állások ellen, ezért a vezérkar főnöke elrendelte a műszaki zárás leállítását, a már végrehajtottak meghagyása és az életbe léptetett rendszabályok fenntartása mellett.

Június 26-án az ország légtérét több alkalommal sértették meg szovjet, illetve azonosíthatatlan felségjelű gépek. Ezek közül minden kétséget kizáróan a 13,08-órakor Kassa elleni támadás volt a legjelentősebb. Az említett időpontban három — máig sem azonosított — gép kb. 14 bombát dobott le a Bethlen Gábor- és a Görgey Artúr laktanyákra, valamint a postapalotára és a környező lakóházakra. A légitámadás következtében húszan, az újabb kutatások szerint 32-en meghaltak és igen sokan súlyos sebesülést szenvedtek. Kását, ezt követően még 14,45-kor, 16,30-kor és 18,34-kor is támadták ilyen repülő. Ekkor azonban már bombázní nem tudtak, a jól záró magyar légvédelmi tűz miatt.

Ezen események hatására a Minisztertanács már delután összeült, és döntött a Szovjetunióval szembeni hadiállapot kinyilvánításáról. Bárdossy miniszterelnök július 27-ei bejelentését a képviselők tudomásul vették. Ezzel a

magyar politikai vezetés mindent egy lapra tett fel. A hadiállapot kihirdetésével és az ezt követő hadhaláléppel elvesztettük annak lehetőségét, hogy szovjet győzelem esetén Magyarország háború utáni megítélése pozitív legyen és a visszaszerzett területeket megtarthassuk. A vezérkar a minisztertanács döntés után azonnal utasította a lehető parancsnokságát, hogy 27-én a reggeli órákban hajtson végre válaszpásokat a megadott szovjet települések ellen. Elrendelte továbbá a 2. lovasdandár kivételével a Gyorshadtest mozgósítását és tájékoztatta a VIII. hadtest parancsnokát a hozott döntésekről és a várható feladatokról.

Szombathelyi Ferenc altábornagy, a vezérkar 1213.14/1941. sz. rendelete alapján kiadta a hadiállapot elrendelésével kapcsolatos intézkedéseit, amely főbb vonatkozásaiban a következőket tartalmazta:

„Magyarország VII. 27-én a délelőtti óráktól kezdve hadiállapotban levőnek tekintni magát, Szovjetoroszországgal szemben; a határról visszavonuló ellenséget követni kell, míg a partvidék száadok a helyükön maradnak; szándékom a Felső-Tisza völgyében egy erősebb csoportot összevonni. Míg a felvonuló seregeknek beérkeznek a határt biztosítani és az ellenséget követni a meglévő erőnek kell; a felderítést azonnal be kell vezetni azokon a helyeken, ahol az ellenség megkezdte a visszavonulást.”

Felhívta továbbá a figyelmet az orosz csapatokra, a „Pálinka” felirátú robbanó palackokra és a válaszpások lehetőségére. Utasította a VIII. és a X. könnyűfelderítő repülőszázadot, hogy vegyen részt a 27-én 08,00 órakor sora kerülő válaszcsoportban. A VIII. század Oporec, Sztaroszko, Kinszel, Viszkov, míg a X. század Jablonics, Szarov, Kitulovka, Kuhul által bezárt területek katonai céljainak bombázását kapta feladatul. Ezen túlmenően meghatározta a repülői sávokat és a felderítési feladataikat, ami az orosz csapatok első vonalának feladására terjedt ki, különös figyelmet szentelve a visszavonulóakra és az esetleges támadó szándéokra.

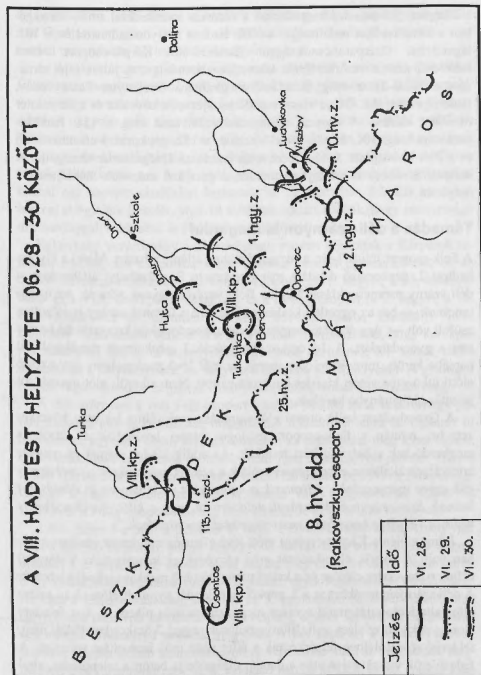
Szombathelyi a két dandárról önálló harcra képes, vegyes hadművelési csoportosítást hozott létre. A Rakovszky-csoportnak (az 1. és 2. hegyi-, a 10. és 25. határavadász-, a VIII. kerékpáros zászlóalj és egy légvédelmi üteg) feladatul szabtta, hogy Uzsoknál, a Vereckei- és a Tornyai-hágónál lépjk át a határt, kövessék a visszavonuló ellenséget, tartsák fenn velük a tűzrintkezést. A déli szárnyon a Felk-csoport (a 3., 4. hegyi-, a 2., 3., 11. és 26. határavadász-, a VI. kerékpáros zászlóalj és három légvédelmi üteg) helyezkedett el. Feladata volt, hogy a Pantyr- és a Tatár-hágó térségében biztosítsa, majd a Gyorshadtest beérkezése után nyomuljon előre a hágókon át.

dász-zászlóalj indult meg. A Vereckei-hágónál átépve a határt, rögtön egy utóvéd százada ütközött. A harcokban 2 magyar és 8 szovjet katona esett el. Az előnyomulás igen lassú volt, mert a szűk völgyekben futó utakat rombolták, akadályokkal és műszaki zárákkal fedezték. Ennek ellenére a zászlóalj mindvégig követte az ellenséget és 29-én estére Huta községig jutott el.

Az 1. hegyizászlóalj 28-án 12,30-kor azzal a feladattal lépte át a határt, hogy akadályozza meg a beszéki híd felrobbantását, majd Opreoc irányába nyomuljon előre. A híd sikeres birtokba vétele után északzárda Opreoc előtt egy utóvéd százada ütközött. Megkerülés után az ellenség a település mögötti erős védelmi vonalba vonult vissza, amelyet egy lövészerred védett. Miután a zászlóalj főerői felfejlődtek, igen erős tüzet kaptak. A parancsnok látva a túlerejű ellenség szívós kitartását, védelmet rendelt el. A szovjet lövészerredet állásait csak 30-ára virradó éjszaka hagyták el. Az 1. hegyizászlóalj megkezdte a visszavonulók követését és a nap végére Tarnovkájig jutott el.

A 10. határvadász-zászlóalj Viszkov felé vezető műúton kezdte meg előnyomulását. Térnyerése csekély volt, mert a szovjet műszaki zárás itt volt a legtejtesebb. Az út több mint 4 kilométer hosszúságban el volt torlaszolva. Az úttesten keresztül 15-20 méteres kidöntött fák tömkelege hevert, amelyek alatt alnák voltak elhelyezve, az ágakra pedig írtásrés robbanó szerkezeteket szereltek. Az úttorlaszok és a műszaki zár felszámolása csak 29-én fejeződött be. Ezt követően a zászlóalj felzárkózott Viszkovra. A felderítő járőr jelentette, hogy a településnél egy megerősített lövészerred véd. A zászlóaljparancsnok — Rakovszky vezérőrnagy határozott utatitása ellenére — zászlóaljával megtámadta a jól kiépített védelmet. A támadás természetesen nem sikerült, ráadásul a zászlóalj súlyos veszteségeket szenvedett (20 fő halott, 100 fő sebesült). A dandárparancsnok a helyszínrre sietett, leállította a támadást és védelmet rendelt el. Ezt követően a harccsoportot két tüzerűteggel erősítette meg, majd előrevonta a tartalékban lévő 2. hegyizászlóaljat. Az újabb támadás sem járt sikerrel, így a két zászlóalj védelemben maradt.

A VIII. kerékpáros zászlóalj (közvetlenei nélkül) csak 28-án érkezett meg Csontosra. A zászlóaljat a dandárparancsnok egy géppuskás századdal és egy árkászszakasszal erősítette meg. Feladatát szabta meg, hogy a főcsoportostástól északra, Uzsonok át jusson el Tukuljára és vegye fel a kapcsolatot a 17. hadsereggel. A kerékpárosok 30-ára teljesítették a feladatot, de németekkel nem találkoztak.

A VIII. hadtest helyzete 06. 28—30.

Közben (28-án este) megérkezett a vezérkar intézkedése, amely lényegében a következőket tartalmazta: a VIII. hadtest a Gyorsadtesttel és a 101. légvédelmi tüzérezreddel június 30-ától Kárpát-csoport néven működik, mint a vezérkar főnök közvetlen alárendelje. A július 1-jei támadást a Felső-Tisza völgyében kell megindítani Gyeljatyin, Sztanyiszlav, Kolomija irányába. Cél: a visszavonuló szovjet erők követése és a Dnyeszter melletti elérése. A csoport támogatására felvonul még a 151. hadihdparancsnokság, 101. híradó-szerelő oszlop, a 152. gépkocsizó-utászászlóalj és a 106. hírközpont. A főcsoportosítás harcát az 1. légidandár támogatja. A határzár továbbra is érvényben maradt, a portyázó századok maradjanak a helyükön.

Támadás a déli szárnyon is megindul

A Felk-csoport július 1-jén a reggeli órákban átlépte a határt. Mivel a Gyorsadtest 2. gépkocsizó dandára már beérkezett, Szombathelyi altábornagy a déli szárny parancsnoklását Miklós Béla vezérőrnagynak adta át. Az új parancsnok — bár az egyetlen keskeny elöronvasításvonal amúgy is túlzottan zsúfolt volt —, úgy döntött, hogy a felvonuló oszlopokon keresztül ütközetbe veti a gyorsdandárt. A 14 óra körül meginduló 2. gépkocsizó dandárnak fél napjába került, mire átküldte magát az elől lévő gyalogságon. Így az idő előtti ütközetbe vetési kísérlet kudarcot vallott. Nem sikerült időt nyerni, sőt jelentős időhátrányba kerültek.

A Gyorsadtest kelő ütemű előnyomulása csak július 3-án után következett meg, miután a Felk-csoport gyalogos részei levonultak az útról és megkezdődtek a helyreállítási munkák. Az eddig kiadott német és magyar értékelések általában elismeréssel szövegezték a szovjet csapatokról: „*tevékenységük egyre szervezettebb, felismerik a helyzeteket és többnyire jó döntéseket hoznak. Szívósságuk és kitartásuk példaeértékű, még a kilőtt harcokcikat is védik. A végsőig harcolnak, veszteségeikkel nem törődnek.*”

Július elején a Kárpát-csoport előtt lévő ellenség mindenütt visszavonulóban volt. A főerők elszakadását erős utóvédekkel biztosították. Valószínű céljuk a Dnyeszter elérése és a keleti parton történő megkapaszkodás lehetett. A déli szárnyon továbbra is a 2. gépkocsizó dandár nyomult előre. 3-án este elfoglalta Kolomiját, majd a város megtisztítása után pihent. A 4-ei feladata Horogyenka elfoglalása volt. Előnyomulásuk reggel 7 óra körül kezdődött meg, felderítő részei dőlben felzárkóztak a falut védő erők biztosítási vonalára. A fedező erők visszavetése után a dandár élzászlóalja betört a településbe, ahol igen véres és elkieseredett utcai harcok vívtak. A kb. két zászlóalj erejű szovjet erők ellenállása csak azt követően tört meg, amikor a dandár főerői átkarolás-hoz fejlődtek fel. A település még sötétedés előtt magyar kézre jutott. Közben

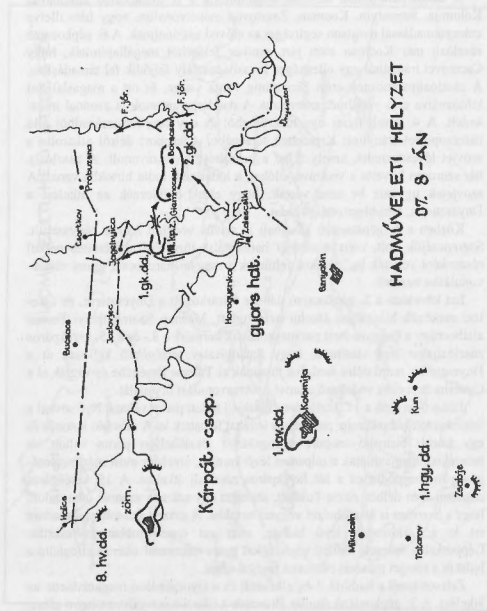
a Gyorsadtest többi részei is kezdtek beérkezni. Az 1. gépkocsizó dandár már Gyeljatyint jutott, még az 1. lovasdandár Borkút—Rahó területén — az eredeti megindulási körletbe — összpusztult.

Az északi szárnyon a harcok jellege nem változott. A szovjetek főerőikkel fokozatosan vonultak vissza, amit erős utóvédekkel biztosítottak. A Rakovszky vezérőrnagy vezette harcsoportok kerültek a feleslegesnek tűnő véres támadásokat. A nagyobb erők előtt védelemben mentek át és átkarolásokkal próbálták visszavonulásra kényszeríteni az ellenséget. Amikor az megkezdte erőinek kivonását, szorosan követték őket. Súlyosabb harcok az Opor és az Orova folyók között kerültek sor. A 25. vadász- és az 1. hegyizászlóalj a folyók torkolatánál egy szovjet zászlóaljat kerítették be és számoltak fel. Ezt követően harccal elfoglalták Szkolét, ahol 14 feltűtött rakta rtaláltak, nagy mennyiségű tüzemanyaggal, ruházzal és élelemmel feltöltött állapotban.

Rakovszky vezérőrnagy a zászlóaljakat, miután kijutottak a Kárpátok túlsó felére, két csoportba vonta össze a vezetés egyszerűsítése, és az ütéserő növelése érdekében. Az Újlaky-csoport (az 1. hegyi-, a 25. határvadász- és a VIII. kerékpáros zászlóalj) és a Piskey-csoport (a 2. hegyi-, a 10. határvadász-, és az újonnan beérkező 15. kerékpáros zászlóalj) 4-ére Boljekov—Ludvika vonalát érte el. További feladatuk volt, hogy kerékpáros részekkel Kalus és Sztanyiszlav irányába derítsenek fel, minél előbb jussanak ki a Dnyeszterhez, és vegyenek birtokba átkelőhelyeket. A gyalogos részek végső támadási céljaként Sztanyiszlav elfoglalását határozták meg.

A déli szárnyon a volt Felk-csoport kikerült Miklós Béla vezérőrnagy parancsnoksága alól és biztosítási, üfennartási feladatokat látott el. Ugyanis itt húzódtott az egyetlen olyan útvonal, amelyen az utánpótlást meg lehet oldani, de a rombolások és az erős esőzések miatt igen nehezen volt járható. Helyre kellett állítani a Sztanyiszlav irányába vezető harántutat is, mivel a Rakovszky-csoport anyagi helyzete már-már kritikusá vált. Megpróbálták ugyan az Újlaky- és a Piskey-csoportokat légi úton ellátni, de ez kevésnek bizonyult.

1941. július 5-e után a támadás fő terhe a Gyorsadtestre esett, amely már rögtön az első napon az addigi legnagyobb harcát vívta meg. A kora reggeli órákban a 2. gépkocsizó dandár azzal kezdte meg előnyomulását Kolomijáról, hogy Zalescsikínél birtokba veszi a Dnyeszter egyik legfontosabb átkelőhelyét. Az élen a felderítő-zászlóalj, mögötte az 5. gépkocsizó zászlóalj hatott, mint elővéd. Már nem volt messze a kijelölt célpont, amikor Kricsacsat településnél egy szovjet lövészezd támadta meg őket. A két zászlóalj a felderítő járőrök jelentése alapján időben szétbontakozott és védelemben ment át. A többször megismételt erős rohamokat nem tartó, halogató harcba kezdett, és kb. másfél kilométert szorult vissza. Itt az ellenség támadása a jól szervezett tűzben időlegesen elakadt.

Hadműveleti helyzet 07. 08.

A szovjetek ezen területeket már kiirtették, és csak kisebb fedezőerők és eltévedt, elszakadt csoportok maradtak hátra. A légi tevékenységük ezekben a napokban viszont felerősödött. Miklós Béla vezérőrnagy a délutáni és esti órákban vadászvédelmet kért. Kérését azzal indokolta, hogy ezekben az időpontokban hajtanak végre a szovjet repülőgépek bombatámadásokat. A támadó repülőgépekre magyar felségjelek vannak felfestve.

1941. április 8-án a vezérkar intézkedést adott ki a további feladatokra, amely lényegét tekintve a következőket tartalmazta: „A Gyorshadtestet július 9-én 0 órától kivonja a Kárpát-csoportból és a Rudenstein (Dél) Hadsereg-csoport alárendeltségébe utalja. Továbbiakban a 8. határ vadász- és az 1. hegységdandár a VIII. hadtestparancsnokság alatt, mint megszálló kontingens fog tevékenykedni. A két dandárból a kerékpáros- és a páncélos részeket a Gyorshadtest állományába osztja be.” Szombathelyi Ferenc altábornagy ezen információk birtokában a következő parancsot juttatta le a két dandárhoz:

- „amíg a hadműveleti helyzet megkívánja a Gyorshadtest mögötti harcászati biztosítás;
- a terület megtisztítása és a közbiztonság helyreállítása;
- közreműködés a normális élet helyreállításában;
- a terület légvédelmének megszervezése;
- a katonai közigazgatás bevezetése külön parancsra.

Északi zóna: Rakovszky-csoport; déli zóna: Felk-csoport; elválasztó vonal: Rafajovla, Nadvorna, Otinja, Ehojymir, Nyezviszka (a Felk-csoport számára mind bevárva)”.

Ezzel véget ért a Kárpát-csoport alig több mint egyhetes támadó hadművelete, amely egy sor sajátos jelleggel bírt. A magyar csapatok feladata nem az volt, hogy nekikronisanak az ellenségnek és megsemmisítsék azt, hanem a lehető legnagyobb mérvű erőlekötés, a szovjet csapatok tervszerű tevékenységének felborítása, valamint a megszállt területek megtisztítása és birtokba vétele. Ezt bizonyítja a helyenként több mint 80 kilométer széles működési sáv, valamint a nagy térhez viszonyított erők alacsony aránya. Így a Keleti-Kárpátokon túli harcok nem voltak döntő hatással a német-szovjet háború menetére, de annak szerves és fontos részét képezték. A magyar csapatok — függetlenül ezektől — a rájuk bízott feladataikat nagyszerűen oldották meg és szinte erón felül teljesítették. Tudatos és aktív tevékenységgel állandóan zavarták az ellenség visszahúzódo erőit, és ezzel igen jelentős erőket kötöttek le. Nem egy esetben bizonyították, hogy jó vezetéssel, ügyes manőverekkel és bátor rámenéssel a túlerejű ellenség is megverhető. Mindez azért volt lehetséges, mert a magyar honvéd még mindig őrizte értékeit, az egészséges harci virtust, a leleményességét és a nagyfokú kötelességtudását. Szívósságá-

nak, kitartásának és jó fizikai állapotának tudható be az is, hogy egyes zászlóaljak elképesztő távolságot menetek után képesek voltak azonnal harcra lépni és eredményesen harcolni. A 15. kerékpáros zászlóalj például két nap alatt a Kárpátok magas hegyein, az új nélküli felázott, sáros terepen — gyakran kerékpárjaikat hátukon cipelve — 180 kilométert tettek meg, mielőtt oly leleményesen átkeltek a Dnyeszteren. Hasonló — a normákat messze túlhaladó — teljesítményt a gyalogzászlóaljok is produkáltak, amikor napi 36-42 kilométeres meneteket hajtottak végre.

A Gyorshadtest önálló tevékenységének időszaka (július 10—18.)

A magyar királyi I. Gyorshadtest igen kedvezőtlen hadművelleti helyzetben volt. A Kárpát-csoport korábbi sávjá alig csökkent, dandárai pedig egy hadművelleti vonalon, több mint 100 kilométer mélységben voltak elnyúlva, az ellátás akadózott, a megerősítésül kapott kerékpáros zászlóaljok teljesen kimerültek, a kerékpárok gumijai az agyagos sárban tönkre mentek. Ráadásul Miklós tábornok hírt kapott arról, hogy hadtestét el akarják szakítani egyetlen utánpótlási vonalától és északra akarják eltolni, a Dél Hadseregcsoporthoz tartálékába. Bár az intézkedés a németeknek történő átárendelésről már régen kiadása került, az azonban csak július 17-én következett be. Ez a csúszás Miklós Béla vezérőrnagy szemlájára írható, mivel az átárendelésnek az előzőekben említett módot nem volt hajlandó elfogadni. Mivel Rundstedt tábornok ragaszkodott eredeti döntéséhez, a Gyorshadtest parancsnoka a magyar vezérkarhoz és a 17. német hadsereg parancsnokához (Stülpnagel gyalogsági tábornok) fordult segítségért. Kérésének az volt a lényege, hogy a Gyorshadtestet hagyják meg eredeti vonalán és a 17. német hadsereg alárendeltségébe kerüljön, továbbá tisztazzák a hadtestének ellátási kérdéseit. Miklós vezérőrnagy jól tudta, ha elmozdítják saját utánpótlási útjairól, a németek képtelenek lesznek csapatait feltölteni, nem ilyen járművekkel, páncélos technikával és löszerezrel nem rendelkeznek. Azzal is tisztában volt, ha központi tartalékba kerül, alakulatai rövid időn belül felmorzsolódnak. Végül a magyar vezérkar nyomásának és Stülpnagel tábornok érveinek hatására Rundstedt tábornok engedett.

Ez idő alatt a hadtestparancsnok megkezdte csapatainak felzárkóztatását, és a következő tartalmú intézkedést adta ki: „Az I. gépkocsizó dandár Smotricsndul verjen hidat a Zbrucsa folyón és foglalja el Dunajevicet. A 2. gépkocsizó dandár a rendelkezésére álló hídron áthaladva vegye birtokba Kamenec-Podolszkit. Az I. lovasdandár gyorsítsa meg menetét és a két gépkocsizó dandár közötti részbe előnyomulva szállja meg Cvangsokit.” Az átkelés az I. dandárnál harccal kezdődött. Már hídvérés közben felderítették, hogy túlük 1 kilométerre délre egy megerősített szovjet lövészszázad jól kiépített támpontban véd. A dandárpa-

rancsnok azonnal kijelölte a támadásban résztvevő csapatokat és kiadta intézkedését az ellenséges csoport felszámolására. A felderítő fedezete mögött előnyomuló gépkocsizók bekerítették az oroszokat és rövid tűzharc után szétverték őket. Egy részüknek sikerült a folyón túlra menekülni, miközben 17 fő halatnak, 57 fő foglyot, 5 gépkocsit hagytak hátra. A magyar harcosporból 4 hónap sebesült meg. A híd a delutáni órákig elkészült, így a Balin—Dunajevici irányú felvonulás még ezen a napon megkezdődhetett. Július 12-én delután a dandár megszállta Dunajevicet. A településben kisebb utcai harcokra került sor. A lakosság elmondása alapján a reggeli órákban kb. egy ezred vonult el kelet felé, valószínűleg a Sztálin-vonalba.

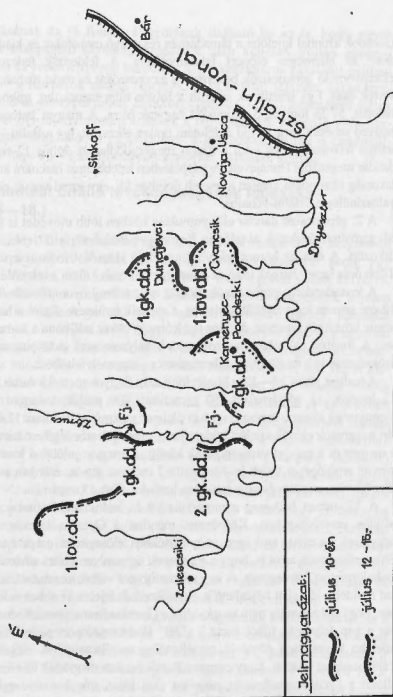
A 2. gépkocsizó dandár előnyomulása közben több utóvédet is felszámolt. Megerősített felderítő zászlóalja Kamenec-Podolszki előtt erős ellenségbe ütközött. A dandár három irányból egyidejű támadást indított a város ellen. Több óras heves harcok után az ellenséget sikerült kiűzni a településből.

A lovasdandár a gépkocsizók mögött zavartalanul nyomulhatott előre. Július 12-ére szintén kiért kijelölt körletbe, Cvangsok területére. Ezzel a hadtest teljesítette közelebbi feladatát. Miklós vezérőrnagy ekkor leállította a hadtest támadását. A további előretörést a szomszédok helyzete sem indokolta, ugyanakkor szükségesség vált az állomány pihentetése és a csapatok feltöltése.

A hadtest július 10—12-e között több száz foglyot ejtett, 13 darab harckocsit, 12 löveget, 11 gépjárművet, 50 géppuskát, 400 puskát, valamint igen nagy mennyiségű lőszer, üzemanyagot és élelmet zsákmányolt. Július 12-én — miután a csapatok elérték kijelölt körleteiket — igen jelentős légharc bontakozott ki a magyar és a szovjet vadászrepülőik között. A magyar pilóták a harcok során 5 szovjet repülőgépet lőttek le. Megsérült 7 magyar gép is, azonban pilótáinknak sikerült visszarepülni és saját területen landolni, illetve kiuagrani.

A 17. német hadsereg parancsnoka 16-án hadművelleti átiratot juttatott el Miklós vezérőrnagyhoz. Köszönetet mondott a Gyorshadtestnek a bátor és nagyszerű harcáért, ami igen nagy mértékben elősegítette csapatainak sikerét. Elismerőleg szól arról is, hogy a magyarok ugyanolyan széles sávban tevékenykedtek mint az ő seregeste, és egy pillanattal sem voltak lemaradva, sőt feladatukat rövidebb idő alatt teljesítették. Sajnálkozással fejezte ki abban a vonatkozásban, hogy még mindig nem tisztázódott a Gyorshadtest átárendelésének kérdése, bár a nap folyamán újabb kérte a „Dél” Hadseregcsoporthoz parancsnokát, hogy mielőbb hozza meg döntését, remélhetőleg mindektejüknek megelégedésére. Tájékoztatósul közölte, hogy csapatai Bártól északra megtörték az ellenség ellenállását a Sztálin-vonalban és páncélos ékei keleti irányban nyomulnak előre. Július 17-én végre megszületett a döntés. Miklós vezérőrnagy elérte célját, hiszen csapatai a 17. német hadsereg alárendeltségébe kerültek. Következőes kitarása és eredeti tervéhez való ragaszkodása tudatos volt.

A GYORSHADTEST HELYZETE JÚLIUS 10-15 KÖZÖTT

A Gyorshadtest helyzete július 10-15.

A döntés tehát kedvező volt, ami sajnos nem jelentette azt, hogy a Gyors-hadtest helyzete is lényegesen javulhatott. Ugyanis az utánpótlás rendszere sokkal bonyolultabb lett, mivel az két részre — a saját és a német anyagi alapra — oszlott. Ennek összehangolása és párhuzamos működtetése igen nehéz feladatot jelentett. Július 18-ától megváltozott a Gyorshadtest korábbi vezetési, összeköttetési és jelentési rendszere is, mivel szinte teljesen megszűnt a magyar irányítás. A felterjesztett jelentések, kérelmek nagy kerülővel, többszörös áttételen (A 17. német hadsereg-parancsnokság, a „Dél” Hadseregostore-parancsnokság, — a német főhadiszállás) keresztül juthatott el Budapestre. Ez egyrészt igen sok időt vett igénybe, és az információk csorbát szenvedhettek az esetleges tartalmi torzulások miatt. Másodszor kizárta annak a lehetőségét is, hogy Miklós tábornok és a vezérkar között bizalmas kontaktus jöjjön létre olyan ügyekben, amelyek szigorúan magyar vonatkozásúak kellett, hogy maradjanak.

A Bug-menti harcok (július 19—augusztus 17.)

A Dél Hadseregcsoporthoz és a Barbarossa-terv előírásához képest jelentős lemaradásban volt. Támadási irányában helyezkedtek el a szovjet főerők, és igen kedvezőtlenek voltak számára az időjárási és útviszonyok. Tartalékait már felhasználta, ennek ellenére támadási útjeme alig gyorsult valamit. A 17. német hadsereg a Dél Hadseregcsoporthoz jobb szárnyán támadva július 17-én befejezte Bártól északra a Sztálin-vonal áttörését. További feladata volt, a Bugtól keletre törjön előre a Fekete-tengerig.

A Gyorshadtest július 18-án arra kapott utasítást Stülpnágel tábornoktól, hogy törje át Bár térségében és attól délre a Sztálin-vonalat, majd a Bug nyugati partján akadályozza meg az ellenség visszavonulását a folyón túlra, illetve, hogy a Bug túloldaláról erőket dobjon át a támadók mögé. A Gyorshadtest a korábbi körzetében — Dunajevci, Cvacnsik, Kamenyec-Podolszki — állomásozott. Miklós vezérőrnagy a feladathoz az 1. gépkocsizó dandárt és az 1. lovasdandárt vehette számításba, mivel a 2. gépkocsizó dandár előtt a 17. szovjet lövészhadtest egy megerősített hadosztálya védekezett, és sorozatos ellenlékéseket hajtott végre ellene.

Az 1. gépkocsizó dandár 19-én indult meg. Bár előtt felszámolt egy szovjet utóvédet, majd 20 órára elérte a települést, és rövid előkészületek után megkezdte a város elfoglalását. Egész éjszaka utcai harcok voltak, csak reggelre sikerült a várost megtisztítani.

Július 20-án Stülpnágel tábornok az 1. gépkocsizó dandárt saját alárendeltségébe vonta, mivel Virmica térségében támadása elakadt a sorozatos szovjet ellencsapások következtében. Az új parancs értelmében az 1. gépkocsizó dandárnak gyors ütemben előre kellett törnie Pecsaráig, azzal a céllal, hogy ott át-

kelve a Bugon, fedezze a bekerítő hadműveletet a déli irányból támadó szovjet erőkkel szemben. A dandár pihenő nélkül, már 20-án reggel megindult. Bártól keletre elhárított egy ellenlékést, majd felszámolt két szovjet zászlóalj, amelyek a németek arcvonalán keletkezett résen igyekeztek kitörni.

Július 20-án este a dandár főerői megkezdtek az átkelését a Bugon, míg egy zászlóalja Pecsarától északra, a folyó nyugati partján biztosított. A főerők 21-én reggel egy szovjet csoportosításba ütözköztek. A zászlóaljak gyorsan szétbontakoztak, és határozott támadással szétverték az éppen Vinnyica irányába felvonuló szovjet hadosztály oldalt biztosító erőt. A harcok során derült ki, hogy a szovjetek előző nap egy német egységet bekerítettek és nagy mennyiségű anyagot zsákmányoltak. A dandárnak sikerült a foglyokat kiszabadítani és a hadianyagot visszaszerezni.

A dandárparancsnok miután felmérte az ellenség erejét, sikeres rajtaütés után azonnali védelmet rendelt el. A szovjetek két napon át szinte szünet nélkül és egyre hevesebben támadták a magyar hídfőt. A kb. egy lövészszerezből, két harcokcsiszázból és jelentős tüzéregységek álló csoportosítás rohamait a dandár rendre visszaverte és hídfőjét megtartotta.

Az 1. gépkocsizó dandár július 19—22-e között 150 fő foglyot ejtett, kilőtt 21 harcokcsit, 16 harcárjművet és több tehergépkocsit, valamint 12 löveget, 1 teljes ép harcokcsit és rengeteg gyalogsági fegyvert zsákmányolt. Saját vesztesége 26 fő (1+25) halott, 50 fő sebesült és 10 fő eltűnt volt. Megrongálódott 12 db harcokcsi, (ebből 7-et megjavítottak), 3 páncélgépkocsi (nem javítható), és 16 gépjármű. Július 23-án a dandár újból a Gyorshadtest alárendeltségébe lépett.

Az 1. lovasdandár az 1. gépkocsizó dandárhoz hasonlóan július 19-én kezdte meg a felzárkózást az erődövre. A dandár, hogy elkerüljön számos folyóakadályt, az egyetlen járható útra sorolta be erőt, amely Cvangsik, Dunajevci, Novaja-Uscice felé vezetett. Menetét azonban nem tudta megkezdni, mert elővédje már Cvangsik előtt szívsóan védekező ellenséggel ütközött. Közben befutott a felderítő jelentés is, amely arról szólt, hogy kb. ezred erejű támadás van kibontakozóban, amelyet a harcokcsik is támogatnak. A dandárparancsnok azonnali védelmet rendelt el. A szovjetek több támadást indítottak a magyar védők ellen, de azok a jól szervezett tüzérszerebren rendre összeomlottak. Vattay vezérőrnagy látva, hogy az ellenség egyre enerzívtabban és mindinkább szervezetteljűen indul rohamra, támadásra adott engedélyt. Az ellenség be sem várta a huszárak rohamát, visszavonult az erődöv mögé.

Az 1. lovasdandár estére felzárkózott a Szálin-vonalra és megszervezték az áttörést, amelyre két támadó csoportosítást hoztak létre. A gépesített és a kerékpáros részeket az északi szárnyon a múlt nyáron, míg a lovasrészeket ettől délre, nehezen járható terepen vonták össze. A magyar felderítő járőrök az éjszaka folyamán beszivárogtak a védelembe és megállapították, hogy a főerők meg-

kezdtek a visszavonulást, csupán a fedező egységeket hagyták hátra. A dandárparancsnok korábbi tervtől eltérően már pirkadatkor kiadta parancsát a támadásra. A huszárrezdek váratlan megjelenése az aig járható terepen meglepte a védőket, akik szinte ellenállás nélkül feladták állásaikat. Ezt követően Miklós tábornok leállította az 1. lovasdandár támadását. Intézkedése jogos volt, hiszen a két ütőképes gépkocsizó dandár le volt kötve, súlyt nem tudott képezni, a lovasdandár pedig alkalmatlan volt jelentősebb ellenencsapások elhárítására.

A 2. gépkocsizó dandár irányába kifejtett nyomás 21-ére hirtelen megszűnt, és megkezdhette előrehaladását. A Bug felé előnyomulva azonban Szpikóffnál egy harcokcsikkal megerősített zászlóalj erejű ellenlékés érte. Fedező erői védelmet foglaltak a főerők pedig előlódáltak oldalra és előre. Mire az ellenség megkezdte támadását, bekerítésre is került. A szovjetek ezért a nem körültekintően előkészített támadásukért igen nagy árat fizettek (200 fő halott, 320 fő sebesült és a zászlóalj összes fegyverzete). A bekerítésből csupán kisebb résznek sikerült a Bugon túlra menekülni. A dandár Pecsaránál kijutott a Bughoz és déli irányba fordulva átvette az 1. gépkocsizó dandár feladatát.

Július 24-én az első lépcsőben támadó 2. gépkocsizó dandár Tulcsin térségében igen súlyos harcokba keveredett egy megerősített szovjet lövészrezddel. A magyar dandárnak csak estére sikerült az ellenséget kivetni állásaiból és visszavonulásra kényszeríteni. A tűzösszekötést azonban nem tudta fenntartani, mivel az üldözés a mélyen felázott talajon lehetetlenné vált. Így a szovjetek Bersadnál újabb, még erősebb védelmet tudtak szervezni, amelyhez mind nagyobb erőket dobtak át a Bug túloldaláról. Július 25-ére az ellenség feladva védekezését támadásba ment át. A 2. gépkocsizó dandár igen nehéz helyzetbe került, mert támogatásra nem számíthatott. Az 1. gépkocsizó dandár a német csapatokkal együtt a sártenger fogságába esett, a lovasdandár pedig 100 kilométer-el hátrább kiszemelt akcióiban vett részt. Egyedül a közben beérkező jobb szomszéd 3. román lovasdandárnak lett volna lehetősége déli irányból hátra támadni az ellenséggel, de amikor meglátta a kialakult helyzetet, gyorsan visszavonult. Később a német hadsereg utasítására sem voltak hajlandók támadást indítani, a következő indokkal: „*ha a németek sem tudnak mozogni a sártengerben, akkor mi sem.*”

Július 26-án a szovjetek három irányból, irányonként egy-egy lövészrezddel támadtak. Dandárunk ezeket a támadásokat rendre visszaverte, de közben jelentősen kimerült, kiszéleti képzék kifogyt. Ezt a sikert a jól szervezett védelemnek köszönhették és annak, hogy a szovjet ezredek támadása nem volt összehangolt, azokat 3-4 óráig eltolódásokkal indították egy-egy ezred erővel. Július 27-én estére végre bekerített az 1. gépkocsizó dandár. Míg mások a sártengerben tételemül álltak és várták az esőzések leállítását, addig a magyar honvédek összegyűjtötték a környék valamennyi lovat és ökrét.

Az augusztus 12-én induló támadás sikerrel járt. Erős légi és tüzérségi támogatás mellett 13-ára átörték a szovjet védelmet és megindult a sikerifejlesztés. Ekkor azonban a mélységből a 130. és a 164. orosz hadosztályok sorozatos ellencsapásokat hajtottak végre és ezzel sikerült megtörniük a Gyorshadtest lendületét. 14-ére 200 kilométeres menet után (három nap alatt tették meg) a lovassdandár is beérkezett. Miklós vezérőrnagy úgy döntött, hogy a bal szárny mögül beveti a huszárokat, míg a két gépkocsizó dandárnál arcból leköti. A lovassdandár megjelenése meglepte a szovjeteket, mivel felderítések nem tudta megállapítani az átkarolást. Így keleti irányba történő kitörésük nem sikerült, és kedvező helyzet alakult ki a szovjet hadosztályok felszámolására. 14-én mindhárom dandárunk támadásba lendült. A szovjetek a szívós ellenállás mellett sorozatos ellencsapásokat mértek a támadókra és tovább keresték a keleti irányú kitörés lehetőségét, eredménytelenül.

A Gyorshadtest augusztus 15-én és 16-án igen heves harcokat vívott Nyikolajevka előterében és a városban. 15-én a Gyorshadtestnek sikerült visszavetnie az ellenséget a települést megközelítő útvonalakról, de maga is kimerült. Pár óráig pihént, feltöltés és pontosítás után megkezdődött a városért folyó küzdelem. A 2. gépkocsizó dandár nyugatról, a 16. német páncélos hadosztály keletről támadta Nyikolajevkát. Egész éjszaka tartó heves harcok után 16-án sikerült elfoglalni a várost. Ezzel a Bug-menti harcok időszaka véget ért. A Déli Front bal szárnyán védekező szovjet erőket a német-magyar-román csapatok szétverték, s mintegy 60 000 főt ejtettek fogságba.

Hadművelti szünet és védelem a Dnyeper nyugati partján (augusztus 17—október 11.)

A nyikolajevkai harcok után a Gyorshadtest mozgásképtelenné vált, mert elfogyott az üzemanyag. Ennek az volt az előzménye, hogy a támadás előtt a németek kiutalták ugyan a szükséges hajtóanyagot, de 700 kilométerre az arcvonal mögött, ezért Miklós tábornok egyszerűen megtagadta az átvételét. Valószínű azért, a szándékkal, hogy a mozgásképtelenséggel kész helyzet elé állítsa a németeket és végre kicsikarja a már régóta esedékes hadművelési szünetet, amely augusztus 17-étől 27-éig tartott. A 10 nap alatt az állomány pihentették, felzárkóztatták az anyagi alapot és feltöltötték a dandárokat. A legnehezebb helyzetben a lovassdandár volt. A nyikolajevkai harcok végére 6000 lóból 3300 vesztesége volt. Ezek többsége még felgyógyult, megerősödött, de nagyból igénybevétele már nem voltak alkalmasak.

Míg a Gyorshadtest pihent és feltöltést hajtott végre, a német csapatok kijutottak a Dnyeperhez. Vezetésük kedvezőnek ítélte meg a helyzetet arra, hogy Kijev térségében védő szovjet Délnyugati Frontot a Közép- és Dél Hadregesoportok szárnyairól Lohvica irányában mért csapással bekerítsék.

Ezért minden ütőképes — elsősorban páncélos erőre — szükségük volt. Mivel a Dnyepropetrovszktól délre két páncéloshadosztályuk látta el a folyó védelmét, a Dél Hadregesoport parancsnoka úgy határozott, hogy ezen erőket a Gyorshadtest előrevonásával és védelemben rendelkezéssel váltja ki.

A Dnyeper és part menti sávja igen sajátos jelleggel bír. A jelzett szakaszon a folyó szélessége 600-1200 méter között ingadozott. Vízsebessége nagyobb a Duna magyarországi szakaszának átlagánál. A partviszony igen változó, különösen ebben az időszakban. A nyugati part felső szakasza 15-20 méterrel magasabb volt, mint a túlsólati terület, helyenként mélyen homokos, teljesen kopár (sztyeppe jellegű), máshol sűrűn benőtt és horhosokolt tarkított. Zaporozsijnél egy nagy kiterjedésű sziget emelkedett ki a folyómederből. Ott a folyó ágai 200-300, illetve 400-800 méterre szűkültek.

A Gyorshadtest kiterjedésekor a szovjetek felrobbantották Zaporozsijnél a zsilípet, aminek következtében a folyó 10-15 kilométer szélesre duzzadt, így a partot napokig lehetetlen volt megközelíteni. Az árhullám levonulása után a vízszint lényegesen lecsökkent, visszatért eredeti medrére, miközben a déli szakaszon kisebb szigetek tömkelege bukkant elő. A folyóvédelem időszakában mindkét fél nagy erőfeszítéseket tett a szigetek birtoklásáért.

Miklós tábornok a 200 kilométeres(!) védőszakaszon állományát négy részre osztotta. Északon a lovas és a kerékpáros részekből létrehozta az Ankay-csoportot, míg a középső és a déli szakaszt a 2., illetve az 1. gépkocsizó dandár szállta meg. A negyedik részt a gépkocsizó tartalék képezte. Az egyes harcsoportok összetétele vegyes volt. A védelem felépítésénél gondolni sem lehetett összefüggő és milyen lépcsőzött állások létrehozására. Az első vonalat a műszaki zárákkal összhangban fellállított figyelő-füfelők láncolata képezte. Mőgöttük táboriőr-szerden kiépített és működtetett raj-, szakaszmaszpontok húzódtak. A sort végül a tartalékok vonala zárta, amelyeket századnál 1-3 raj, zászlóaljnál egy-két szakasz, dandárnál egy puszkás és egy forgalomszabályzó század, míg a hadtestnél két lovasosztály erő lett kiállított. A nehézfegyvereket a szigetekkel szemben, uralgó pontokon helyezték el, míg a harcocsikait tartalékban hagyták.

Aktóber elejéig tartó folyóvédelem nagybani jellemzése: a magas vízállás időszakában szákmányolt vízijárműveken golyószórókból, műszaki katonákból és tüzérfegyőlőkből összeállított felderítő járőrök kutatták át a folyam szakasz túlsó partját és a szigeteket. Miután a víz apadni kezdett, egyre nagyobb számban jelentek meg a polgári ruhás partizánok a szigetekben, majd őket soralakulatok követték. A magyar felderítő járőrök igen gyakran vittek tűzharcot részben a vízi járművekről, részben a szigetekben, azok felderítése során. Hamarosan megkezdődött a polgári ruhás partizánok átszivárgása a Dnyeper nyugati partjára is és mint halászkok és egyéb vízimunkások elve-

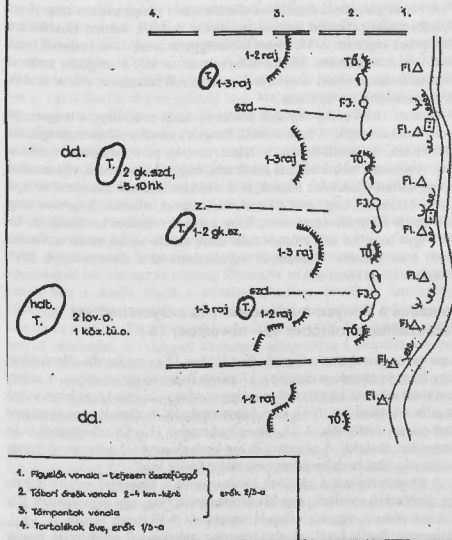
gyűltek a települések lakossága között. Éjszakánként pedig egyre nagyobb katonai csoportokat vezettek át az inمنس partra. Sokszor jelenlétüket csak a terrortámadások, rajtaütések alkalmával lehetett felfedezni. Pár nap után állandósultak a szovjet átkelési kísérletek, amelyek mindig igen erős leplező tüzérségi tüzzel és légítámadásokkal párosultak.

Ezt az időszakot jól jellemzi a következő eset. Az egyik éjjel a több mint 20 kilométer szélességben védő 2. gépkocsizó zászlóalj sávjában — Nyikopol térségében — egy szovjet lövészászlóalj kísérlet megátkelni szűk szakaszon. A figyelők időben felfedték a partváltás kezdetét és segítséget kértek. A dandártartalékból rövidesen megérkezett egy puskás század és 10 harcokosi. Itt még javában tartottak a harcok, amikor az 1. gépkocsizó zászlóaljat — amely 47 kilométeres szakaszt védett —, szintén megtámadta egy megerősített lövészászlóalj. Az ellenséggel szemben csupán egyetlen tábori órs, valamint a 4 kilométerre települt zászlóaljparancsnokság és a másfél szakasz tartalék állt. A zászlóaljparancsnokság ezen kis erőkkel órákon át feltartóztatta a támadókat, míg be nem érkezett 65 kilométer távolságról a dandár utolsó tartalékait jelentő három szakasz és 5 darab harcokosi. A hajnalban induló ellenlökések szinte teljesen megsemmisítették a védelemben beékelődött ellenséget. Az 1. gépkocsizó zászlóaljnál 180 foglyot ejtettek és 200 szovjet halott katonára maradt a helyszínen.

Az egyre erősödő harcok után végre a németek is belátták, hogy a széles arcvonal miatt a hadtest képtelen feladatát maradéktalanul teljesíteni. Szeptember 7-e és 8-a között leváltották az 1. gépkocsizó dandárt, így a védelmi sáv szélessége közel felére csökkent. Ezt követően a hadtest sokkal zártabb figyelő-és tüzrendszert tudott kialakítani. A realisabb feladat, a víztükörre szervezett elhárító tűz megettette hatását. A zászlóalj — nem egy esetben — ezred erejű, tüzérségi tüzzel és légicsapásokkal támogatott átkelési kísérleteket már a kezdet kezdetén elfolytott. A tartalékokat kiválóan felkészítették, pontosan ismerték az előlérők helyzetét, az odavezető utakon éjszaka is bármikor oda találtak.

Az összeköttetést többszörösen is megszerverték. Futárszolgálatok, vezetékesszközök és rádiók álltak rendelkezésre. Ezen kívül kidolgozták a látés-és hangjelké rendszert is. Már arra is jutott erő, hogy a magyar kötélekek is nyugtalanítsák az ellenséget és vállalkozásokat hajtsanak végre. A korabeli leírások elismerőleg szólnak a szovjet katonákról. Az 1. gépkocsizó dandár parancsnoka Major Jenő vezérőrnagy például így írt róluk: „Követendő példa gyanánt kell ismernünk az orosz gyalogság szívós magatartását. Az átkelő lépcsők tekintet nélkül súlyos veszteségeikre, végrehajtották az átkelést. Akiknek sikerült saját partunkhoz bozótos, szakadékos részen megkapaszkodni, legtöbbször a megsemmisülésig kitartottak ott. Egyesek még birokra is kelték saját embereinkkel. Nem ezeken a macacsul kitartó első lépcsőkön miútt, hogy a hátsóbbak nem követték őket.”

A HADTEST VÉDELMEK ELVI VÁZLATA A MÁSODIK IDŐSZAKBÓL

A hadtest védelmének elvi vázlatja

A Dnyeper-mentén vívott védelmi harcok szokatlanul fárasztók voltak. Nappal a rejtezés, a mozgás teljes hiánya, éjjel a feszült figyelem és véget nem érő véres harcok ideigleg és fizikailag is egyre jobban felőrölték a már amúgy is kifáradt magyar katonákat. A küzdőket csak néha tudták leváltani, mert kevés volt a tartalék, még tisztálkodási lehetőség is alig akadt.

A német páncélosadosztályok előretörésével párhuzamosan megszűnt a Gyorshadtestre nehező nyomás és október 6-tól a védelmi hadművelete lényegében véget ért. A 17. német hadsergparancsnok 11-éig pihenőt biztosított a hadtest számára. Miklós tábornok ezt az időt a mögöttes területek megtisztására, a német előretörések származék fedezésére, illetve feltöltésére és pihenetetésére fordította.

Október 10-én pedig végleges döntés született arról, hogy a lovasdandár lovasrészeit kivonják. A hazavonulók Pongrácz ezredes parancsnoksága alatt gyülekeztek, hazaszállításukat a Kárpát-csoport parancsnoksága szervezte meg. A németek több kísérletet tettek arra, hogy a lovasdandárt visszatartsák és megszállási feladatokra használják fel. Miklós tábornok határozott fellépésének köszönhető, hogy ezek a kísérletek kudarcos valottak. Szigorúan megparancsolta Pongrácz ezredesnek, hogy a dandárt minden körülmények között vigye haza, ha kell erőszak árán is. A dandár utolsó részei november elején értek Kassára. Ünneppélyes fogadtatására és a díszszemléjére 1941. november 15-én került sor.

Támadás a Donyec-medencében és a Gyorshadtest hazaszállítása (október 12—november 15.)

A pár napos pihenő után a Gyorshadtest október 12-én megkezdte előrevonását, hogy felvegye támadó pozícióját a 17. német hadserg arconvalán. A szilmi nem akar erőszékes következtében a magyar-német csapatok kénytelenek voltak megállni. A közel egy hétig tartó kényszerpihenőt új támadó csoportosítások létrehozására fordították. A 17. német hadsergnél és a Gyorshadtestnél is át-szervezések történtek. A gépesített és harcokci csapatokból ütőképes, jó men-tulajdonságokkal rendelkező harcscoportok hoztak létre.

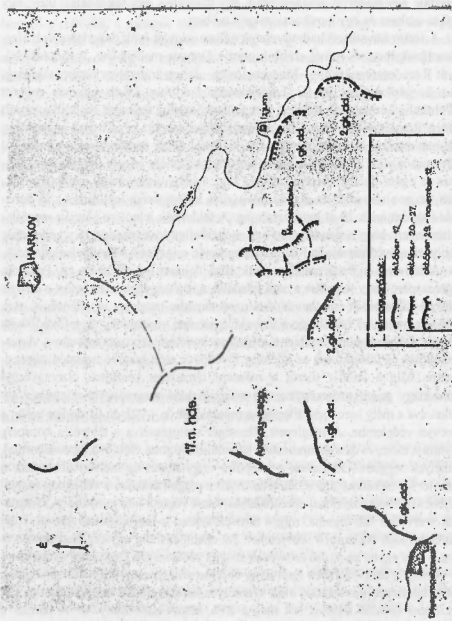
A Gyorshadtestnél a zászlóalj harcscoportok a következő erőköb álltak; egy gépkocsizó zászlóalj, egy-két gépvontatású üteg, egy gépvontatású lég-védelmi szakasz, egy-két műszaki szakasz és 5-10 darab harcokci. A 1. gépkocsizó dandár került az első lépcsőbe, amelyet a 2. gépkocsizó dandár jobbra eltolódva követett. A kerékpáros zászlóaljak Anky alezredes pa-rancsnoksága alatt a 17. német hadserg alárendeltségébe kerültek. A gyalog-részek a főerők mögött biztosítási feladatokat láttak el és személyi tartalékok képeztek. A két gépkocsizó dandárunk előtt két-két felderítőosztagot alk-

maztak; egy felderítő puskászázad, egy tűzérőteg, egy légvédelmi üteg, egy utász-szakasz és egy harcokciszakasz erőben.

A soron következő hadműveletek célja a szovjet erők bekerítése volt Har-kov térségében, és minél előbb kijutni a Donyec-medencébe. A támadás sú-lyát Rozsdészvetszkoje—Mecsebelovka—Izjum irányában határozták meg. Az 1. gépkocsizó dandár harcscoportjai október 19-én egymás mögött (Peinlich, Ternesvári, Baló) a két felderítőosztag fedezete mellett nyomult előre. Rozsdészvetszkoje ellen a Peinlich-harcscoport kezdte meg a támadást, de már a település előtt megtorpant. A Britaj patak megáradt és a túoldalról olyan erős elhárító tűz zúdult a harcscopotra, mely jelezte, hogy a támadás-hoz az egész dandár erejére szükség lesz. Major vezérőrnagy ezért úgy dön-tött, hogy a támadást az alapos felkészítés befejezéséig leállítja. Az új táma-dás időpontjának 20-át határozta meg. A felderítők jelentése alapján megáll-a-pítást nyert, hogy a dandár előtt egy megerősített lövészadosztály védekezik, melynek elővéd zászlóalja Rozsdészvetszkojét, míg főerői Mecsebelovkát védik.

A hidvérs a Britaj patakon csak késo delután fejeződött be. A Peinlich-harcscoport, hogy teljesítse a napi feladatát, a sötétség leple alatt betört a szovjet elővéd állásaiba. A váratlan és határozott támadás meglepte az ellenséget, akik nehézfegyvereiket hátrahagyva menekülésszerűen visszavonultak a fővédővük mögé. A harcscoport, fenntartva a tűzösszoktetést, szorosan követte a vissza-vonulókat és felzárkózott az ellenség fővédőve előtt húzódo műszaki zárend-szerre. Míg a dandár főerői a másnapi támadásra készültek, Szentgyörgyi főhadnagy saját kezdeményezésére műszakiakkal megerősített századával — áthatolva a mély harcokci árkon és a műszaki záron — 21-én 01 órakor betört a szovjet védelembe. A meglepett ellenséget szétguszta a település közepéig nyomult előre. A dandárparancsnok azonnal riadóztatta elől lévő harcscoportjait, amelyek reggelre elfoglalták a település nagy részét és mélyen behatoltak a szovjet lövészadosztály védelmébe. A kor reggeli órákban a végők két zászló-aljból álló csoportosítással ellenlökést hajtottak végre a falu irányába. A támadó-kat szervezett tűz fogadta, míg a tartalék század a megerősített kapott Toldi harcokcikkal átkarolta a szovjeteket. Az ellenlökés alig egy óra alatt összeom-lott, s vele együtt az utolsó szervezett szovjet védelem is a Donyectól nyugatra.

Ebben a szép sikerben igen nagy érdeme volt Szentgyörgyi főhadnagynak és a dandárparancsnoknak, akik személyies bátorságukkal magukkal ragadták az egész támadó lépcsőt, sőt még a 257. német hadosztályt is. A dandár a harcok során 1000 fő foglyot ejtett és igen nagy mennyiségű hadianyagot zsákmányolt. Hot vezér ezredes a nagyszerű győzelem hírére meglejtogatta a magyar dandárt és igen elismerően szölt teljesítményéről. Köszönetet mon-dott többek között azért is, hogy a magyar katonák példát mutattak a német hadosztályoknak is bátorságból, rámenősségből és leleményességéből.

A hadtest tevékenységének irányai 1941. okt. 17—nov. 12.

Közben Miklós vezérőrnagy egyre türelmetlenebbül kérte a Győrshadtest kivonását. Mivel egyértelmű választ nem kapott, a parancsnokságot átadta Major vezérőrnagynak, majd október 27-én a német főhadiszállásra, onnét pedig Budapestre repült. Újabb eszések következtében szinte az egész 17. német hadsereg a sár fogságába esett. A magyar dandár ennek ellenére gyalogosan folytatta előnyomulását és a hónap végére kijutottak a Donyec folyóhoz. Miklós vezérőrnagy november 11-én érkezett meg, a már oly régóta várt kivonási parancsral. A hadtest Dnyepropetrovsk térségében gyülekezett. 25 000 fő saját járműveiken, míg 15 000 fő vonaton tért haza. Fogadásukra és tünnepi díszszemléjükre 1941. december 14-én került sor a Hősök terén.

Az I. magyar királyi Győrshadtest a honvédség legmozgékonyabb, legütőképesebb kötelékének számított, amelyet kiváló parancsnoki állomány vezetett. Bár különböző szerkezetű, manőverező képességű és lökőerővel rendelkező részek (harckocsizó, gépkocsizó, kerékpáros és lovas) összeelvasztása nem volt szerencsés dolog, de ez nem a korszerűtlen elveket valló nézetek, hanem a kényszerűség következménye volt. A Magyar Királyi Honvédségnek egyszerűen nem volt lehetősége korszerű technikával ellátni a hadtest valamennyi egységét. A Győrshadtest mindezek ellenére kiválóan helytállt a több mint 4 hónapig tartó harcok alatt. Felszereltségéhez mérten erőn felül és példásan teljesített, veszteségeinek nagy része is a gyengébb színvonalú technikai ellátottságából adódott. Személyi vesztesége 4524 fő (208+4316) volt. Meg nem térülő vesztesége: 1200 db gépjármű, 30 db repülőgép, 28 löveg, a páncélos eszközök 80—85%-a.

A Győrshadtest tevékenységének értékelése

Major vezérőrnagy (az 1. gépkocsizó dandár parancsnoka) hazatértük után igen szakszerű és részletes jelentést írt a Győrshadtest tevékenységéről, a harcok tapasztalatairól. Tanulsgképpen ezen jelentésből emeljük ki a legfontosabb részeket.

Az adatgyűjtésről és azok hasznosításáról

„Az adatgyűjtés célja azok kiértékelése, úmpontok, irányok keresése a fővőre nézve. A hasznos kiértékelés megköveteli, hogy az események, jelenségek kísérő körülményeit is bonckés alá vegyük... Figyelembe kell venni, hogy katonák helyzetüknél fogva eltérően látják az eseményeket. Másként lát és ítél a dandárparancsnok és másként a szakaszparancsnok. Ha például egy menetoszlopot légitámadás ér és egy rajkocsi megsemmisül, az egyetlen nélkülében így marad meg a repültámadás, mint a teljes megsemmisülés. Ugyanerről a zászlóaljparancsnok azt mondja, hogy aránylag csekély veszteséggel járt.”

Az oroszországi hadműveletek jellemzéséről

„Ismert tény, hogy a német támadás nem várt időben megelőzte az ugyancsak támadásra készülő orosz hadsereget. Ezért a németek már kezdetben sem találtak összefüggő védelmi vonalakat. A német csapatok minden igyekezete arra irányult, hogy a részekben minél mélyebbre előretörjenek motorizált csapataikkal és bekerítsék a szabad szárnyakkal rendelkező orosz góccokat. A hadműveletek tehát a folyamatos mozgás, a gyors térnyerésre való törekvés jellemezte. Az orosz igyekezet a nagy mélységbe előretörő ékeket gátat vetni, ami a közlekedési úrvonalak rombolásából, ellentámadásokból és a főirányokban hosszabb-rövidebb idő alatti képtelteni védelmi vonalak megtartásából áll. A németek eme gátak felszámolása érdekében igen mozgékony és erős ún. Voraus-Abteilunk-okat (előretolt csapatokat) alkalmaztak.... A különböző menetsébségű csapatrészeknél a teljesítmény a leglassúbb járművek szintjére esik vissza. A harcot az egyes részek széttagolása, magára hagyatottsága és önállósága jellemezte. Már a zászlóaljaj is szabad szárnyakkal rendelkeztek, amelyek átkarolásával mindig számolni kell. A harcot önmagából kell táplálni, amely melyi tagozódást — ezen belül a tagozott részek önálló biztosítását — követeli meg. A mozgó hadművelet alatt a hátsóbb részek veszélyeztetettsége alig különbözött a harcospapatokétól.”

A vezetésről

„A magasabb vezetés sikerét — a csapatok teljesítőképességének tökéletes ismeretén túl — elsősorban az egyéni cselekvőképesség, a megbízható hírlétozás és az alárendeltek helyzetéről való tökéletes tájékozottság biztosítja.... A harcok bevezetésénél a hadtestparancsnok tartózkodjék annyira elől, hogy személyes benyomása és ráhatása legyen az eseményekre. Ezt legcélszerűbb így megoldani, hogy legszűkebb törzse (1 fő vk tiszt, 1 fő paranczórtiszt, 1 fő tolmács és 1 rádióállomás) csekély biztosítással (2 motorkerékpáros, vagy Botond gépjárművön szállított fél raj) az élcapatokat szorosan követi, innen utóviba a tágabb törzshez tartózkodó vezérkari főnököt parancsainak továbbítására. A danádákat közvetlenül irányítja, de parancsairól azonnal tájékoztatja tágabb törzset. Ez a módszer igen jól bevált. Az első lépcsők érezhetők parancsnokuk jelenlétét, míg a harcok fejfejlődő hátsóbb lépcsőkre jó hatással volt midőn megpillantották őt a tüzvonalban.

A hosszú, részleteket tartalmazó parancsok általában elkéstek, s mire leérték a végrehajtókhoz, már túlhaladott állapotokat találtak... A megoldás: rövid részletparancsok kiadása rádióan, vagy írásban mozgékony hírvívó útján.

Az alsó vezetőket a nagy önállóság jellemezte, a kapott feladat szellemében kezdeményeződen járjon el. Az ilyen parancsnokok mindig sikerrel, kevés veszteséggel oldották meg feladataikat. ...

Feltűnő jelenség volt, hogy tisztjeink milyen járatlanok voltak az orosz térképek olvasásában. Az okok két csoportra oszthatók. Az egyik a túl precíz, mindent feltűnően magyar térképek elkényeztetőleg hatottak és nem a domborzat, hanem az útviszonyok szerinti térképolvasáshoz vezettek....

A parancsnokok több mint 11 félé térképből dolgoztak, s nem volt ritka amikor csak 1:300 000 méretarányban állt rendelkezésre, domborzat feltűnően nélkül... Az orosz, illetve a szovjet térképek egyáltalán nem voltak pontosak. Olyan helyiségeket tartalmaztak, amelyek nem léteztek, a meglévőket pedig nyomuk sem volt, vagy éppen nagy távolságra máshol voltak fellelhetőek....

Midőz megkövetelte az előzetes szemrevételezéseket és tolmácsok alkalmazását.”

A felderítésről

„Az elméleti képzetségünk teljesen tisztában van a felderítés fontosságával. Az első hetekben mégis előfordultak mulasztások. Számos esetben történtek meletek és támadások anélkül, hogy nem álltak rendelkezésre felderítési adatok. A váratlan megbosszuló meglepetések hamar kijázonították a vezetőket.

A földi felderítés eszköze a felderítő zászlóalj volt. Ezeket rendszerint egy tüzérezteggel, egy légvédelmi gépágyú szakkasszal, egy harcokcsi-zakkasszal, egy forgalomirányító- és egy utászakkasszal, valamint egy gépkocsító puskás századdal kellett megerősíteni. Így ez a kötelék összetételében igen hasonlított a német hadosztályok Voraus-Abteilung-jához....

A csapatok általában hajlamosak voltak — különösen éjszaka — a harc-felderítések elhanyagolására. Ez is hozzájárult sok esetben ahhoz, hogy a szovjetek éjszaka le tudtak válni csapatainkról. Ehhez az ellenség taktikája is hozzájárult. A visszavonulásukat erős tüzerajtúléstekkel, ellentámadásokkal és fényoszóókkal történő vakításal leplezték, fedezték.”

A biztosításról

„a.) Menetbiztosítás: ...Tekintettel arra, hogy a hadtest általában két, a danádárok egy menetvonalat kaptak, az élen menelő felderítő zászlóalj menetbiztosítási feladatokat is kaptak... Az elővéd legtöbbszór úgy szerepelt mint a felderítő zászlóalj második lépcsője. Az elővéd gyakran megerősítette a felderítő zászlóalját egy puskás századdal és egy lövegzakkasszal.

...Az elővéd és a felderítő zászlóalj lényegében egy erős harcospoportot képezett, amely önmagán belül hernyóaraszolás módszerével mozgott előre. Az elővéd a felderítő zászlóaljait 25-30 km távolságra követte. A két kötelék együtt 1 1/2 gépkocsító zászlóaljából, egy harcokcsi- és egy páncélgépkocsító századból, 1-2 tüzéreztegből, 8 páncéltörő lövegéből, 3-4 légvédelmi gépágyúból, egy műszaki századból állt és meghaladta a danádár összerezének 1/3-át.

A felderítő zászlóalj motorkerékpárossal, vagy gépkocsizó gyalogsággal megerősített páncélos élt tolt előre. Ezen él mögött az előosztag menetelt a műszaki erőkkel és páncéltörő eszközökkel megerősítve. Őket a felderítő zászlóalj zóme követte 5-6 kilométer távolságra lemaradva, kellő önbiztosítás mellett.

A dandár elővéd zászlóalja egy erősebb előosztagot különített ki saját zászlóására és a felderítő zászlóaljjal való kapcsolattartásra.

A dandár főerő 20 kilométernyi távolságban követék az elővédet, kijelölt csoportparancsnok vezetés alatt... A menetoszlopot páncéltörőkkel megerősített utóvéd zárta be.

b.) Biztosítás a harc alatt: Tekintettel arra, hogy már a zászlóaljok is szabad szárnyakkal rendelkeztek, így azok biztosításáról mindig gondoskodni kellett. Az orosz páncélosok előszeretettel támadták az oldalakat, amit csak jól szervezett páncélléhárítással lehetett ellensúlyozni. A magyar csapatok kezdeti oldalérzékenysége fokozatosan megszűnt.

A hát biztosítás a mögöttes lépcsőkre hárult, de az önállóan tevékenykedő kötelékeknek maguknak kell gondoskodniuk. Ide tartozik még a helység és erdei harcoknál a már birtokba vett terület átfűsülése, a visszamaradt ellenség felkutatása.

c.) Biztosítás nyugvás alatt: A mélységben tagozott nyugvás már önmagában is biztonságérzetet nyújt, mindenek előtt az előlőről jövő rajtaütésekkel szemben. Ugyanakkor minden esetben gondoskodni kell az oldal és a hát biztosításáról is. Az éjszakai szállásra alkalmas helyeket mindig alaposan át kell kutatni. (Az 1. g. dd. pságot egy emeletes házban orvítamadás ért, a padláson elhelyezett víztartályban megbújít négy szovjet katona részéről. Ez a figyelmetlenség 3 fő halottat és 5 fő sebesültet követelt.)"

Az összeköttetésről

„...sok mulasztás fordult elő, különösen a harcok és az előnyomulás során. Be kell vallanunk, hogy a csapatok közötti hézagok üressége igen sokáig idegesítően hatott a csapatokra. A csapat szinte összebújít és tartózkodott betekinteni, bemenni az ürességbe, azzal a lélektani érzéssel, amilyennel a gyermek fél átmenni a sötét szobán. Érdekes jelenség, hogy ezen a téren a német csapatok sem voltak különben. Augusztus végéig sokszor előfordult, hogy német gyalogsági és tűzérségi tízbe kerültek csapataink, mert azok nem keresték az összeköttetést s nem engedték magukhoz a mi összekötő járóinkat. Még a horogkeresztű zászló lengelése sem segített, mert előreugrott helyzetünkönl fogva oroszoknak néztek minket.

Sokszor a nagy távolságok és a gyors helyzetváltozások következtében csak a rádióra lehetett számítani."

A menetekről

„Az orosz útviszonyokat mélyen ama színvonal alatt voltak, mint amit eleve elképzeltünk. Minél keletebbre értünk, annál ritkábban lettek a köves alapépítményű utak, Kamenyec-Podolszki után egy-két 100 kilométeres szakaszt kivéve már csak földutak álltak rendelkezésre. Ezek egészen különleges természetűek. Száraz időben az úttest keménységű és sokszor jobb mint a kő és aszfalt út. Elég volt azonban egy őperces zápor ahhoz, hogy szétmálljon és a bogárhátú formája miatt a szembejövő forgalom lehetetlenné vájon... A heves légköri zavarok lényegesen csökkentették a híradás lehetőségét. Mindezek a tényezők erősen próbára tették a csapatokat, ezért leleményes kiegészítő rendszabályok fogantatására volt szükség.

Ilyenek:

- oszloprészek önállósítása, a terepjáró, vontatóképes gépjárművek arányos elosztásával,
 - a tűzérség és a műszaki alakulatok arányos szétosztása,
 - kiegészítő vontatók beállításra a nehéz útszakaszon,
 - valamint szükséganyagok, esetleg állati vontatóerő felhasználása stb.
- Tartós esőzések október 10-e után kezdődtek el. A fagyok beálltáig csak a Botond típusú járművek tudtak többé-kevésbé megbízhatóan mozogni. Ezek terepjáró képességét nagymértékben növelték a kerekekre felszerelt hóláncok. Ebben az időszakban igen fontos volt az azonos menetjelzésiményre képes csapatrészek kialakítása úgy, hogy az önálló harcra is alkalmas legyen...

A fogalomszabályozás a menetek igen fontos része.

Eszköz a fogalomszabályozó század (dandáronként), amely harcos század.

Feladatai:

- út szemrevételezés, amit legtöbbször a műszakiakkal és a felderítőekkel old meg,
- útmegejelölés, táblákon feltüntetett ismertető jelrajzokkal,
- útkeresztűdészekben, rossz látási viszonyoknál irányító közegek hátrahagyása,
- menetakadályoknál fogalmat irányít,
- lemaradókat gyűjt és irányít,
- előljáratokat tájékoztat az oszlopok helyzetéről,
- harc előtt eltolási lehetőségeket keres és jelöl ki, míg harc alatt tartja a harc érő.

A menetek minden gépjárművezetővel közölték a menetcélt. Ez a tájékozódás és útoktartás szempontjából megfogandó eljárás. A Gyorshadtestnél az utakat római számmal jelöltük és tűzettel ki, amit mindenkiél közöltünk. A vonatkozási pontokat (településeket, körtelket, útelágazásokat stb.) arab számmal határoztuk meg az állomány részére. A vonatkozási

pontok igazi tartalmát csak a térképpel ellátott parancsnokok ismerték. Ez a módszer igen jól bevált. A rádión nyíltan lehetett forgalmazni és kizártuk a tévedés lehetőségét...

Az éjjeli meneteket igen gondosan elő kell készíteni, mert különben az oszlopreszkés leszakadnak. Fontosabb feladatok:

- a menetek előtt — ha lehetséges — szemrevételezés;
- több forgalomszabályzó alkalmazása és lámpával való ellátása,
- az oszlopok között nagyobb távolságokat kell hagyni, mert az előretűrés nehezebb, az élen haladó sokszor megáll tájékozódni;
- törléadás esetén a figyelőőröket kell felállítani, akik jelzik, amikor az előttük lévő oszlop megindul;
- a gépjárművezetőket minden lehetőséggel alkalommal pihentetni kell.

A harcról

„A találkozóharc

Ennek általában az alábbi formái fordultak elő.

1. Amikor mindkét fél élei menetközben ütköztek egymásba. Ilyen esetekben az azonnali vakmerő rámenés — még a járóőrök vonatkozásában is — megtorpanítja és védekezésre kényszeríti a menetet. Ebben a pillanatban már szabad oldalai vannak, amelyeket a menevonalról letérő felderítő járóőrök hamar kikezdehetnek...

Miután a felderítő zászlóalj minél szélesebben bevezette a harcot, a vele együttműködő elővédrel mindig sikeresen verte szét, vagy szorította vissza az ellenséget. A mi erős összetételű élénk gyorsan magukhoz ragadták a kezdeményezést, amelyben a gyorsan cselekvő tüzérség fontos szerepet játszott. Az egyre szélesedő arcvonalunk lehetővé tette a mindkét oldalú átkarolást, vagy olyan terepszakasz elfoglalását, amelyről a főcsapat kedvező irányban átmehetett támadásba...

2. Amikor vizes akadálynál biztosítottuk a javítási vagy hidverési munkálatokat és a felvonuló ellenség élei fedező erőnkbe szaladt.

A széles arcvonalú és oldali lépcsőzött biztosítás minden esetben lehetővé tette a zákok képzését. A szárnyakon elhelyezett mozgékony és tüzérségi részekkel gyorsan be lehetett a zákat zárni, illetve abba befutókat megsemmisíteni.

A tűponton kiadótnak a nyomatókat az elővéd tüzérsége adta meg.

3. Amikor saját élénk rúfúttak az ellenségre. Az oroszok azt a módszert alkalmazták, hogy az élbiztosítók, felderítő járóőröket átengedték a jól álcázott vonalakon és csak a főőrökre nyitottak meglepetészerű tüzet. Ha az ellenség felderítésben megelégedett minket, maradt elég ideje rejtett terepet kiválasztani és a tüzét megszervezni.

...A felderítő zászlóalj, illetve az elővéd zöme ilyenkor azonnal teljes erővel végjön bele az ellenség ellentámaszába. A haborozást nem tűrő gyors cselekvés mindig sikerrel járt, amellyel, hogy:

- áttörte a még gyenge ellenséges vonalat,
- elfoglalta az ellenségtől a védelemre alkalmas terepszakaszt,
- az ellenség főerőit kedvező és előkészített terepszakaszon tudta fogadni,
- és nem utolsósorban felmenti az ellenség tűzhatása közé szorult saját Fegyveremeket a találkozó harcban:

A tüzérség ritkán van abban a helyzetben, hogy összevontan központi vezetés mellett támogassa a találkozó harcot. Mint azt a meneteknél jeleztem, a célszerűség és a rossz útvonalok a szétszórtságot követelték meg. Összevonnásra csak azután kerülhettek, amikor a támadási terv elkészült, befejeződött a csapatok felfejlődése.

Alkalmazása:

- a. a súlyon lévő zászlóalj mögé vonni és a már ott lévővel támogató csoportot képezni,
- b. a szervezetszerű tüzérségen felüli erőkből — különösen a közepes lövegekből — központi tüzércsoportot létrehozni, vagy
- c. a zászlóaljak támogató utageket a harc alakulásához mérten összműködésre bírni.

Ezen esetekben a tüzéparancsnok jelenléte szükséges, aki mindig a dandárparancsnokkal a tüzvonal közelében tartózkodik. A zászlóaljaknak alárendelt utagek rendszerint nyílt tüzelőállásból, közvetlen irányzással nyitottak meg tüzet. Harcászati biztosításukról maguknak kell gondoskodniuk. A tüzérségi figyelembe és felderítésbe a támogató gyalogságot be kell vonni, amit mindig szívesen vállalt.

Szaklégvédelem

Hasonló okokból a menetek alatt már szétszórásra kerültek. A harc során a légvédelmi parancsnokként működő legidősebb légvédelmi tiszt ugyanígy rendszerbe vonja az utageket mint a tüzéparancsnok. A dandároknak csak egy 6 löveges gépgyújtás utage van, ami kevés. A harcok során kaptak még egy légvédelmi tüzérszátyút. Ez volt az a legkisebb erő, amely a dandárt még megbízhatóan tudta utalmazni.

Páncélelhárítás

Egyszeresen a találkozó harcokban megszervezni lehetetlen. Minden dandárnak, ezen belül zászlóaljnak önállóan működő páncélelhárítása kell hogy legyen. Ebben részt kell vennie minden 20 milliméteres nehézpuskának, harcokocsinak, páncélgépkocsinak, a 37 milliméteres páncéltörő ágyúnak, a 40 milliméteres légvédelmi gépgyújtóknak és a tarackoknak.

A legnagyobb sikert az az irányzó éri el, aki rejtett tüzelőállásból 100 méterre mer engendi a páncélost és higgadtan tud még irányozni. Tüzet korábban akkor kell megnyitni, ha felfedezték az elhárító tüzfegyvert, de csak azután, amikor a páncélos megállt. Találkozó harcban az oldalak biztosítására mindig gondolni kell. Ezen csoportokat elhárító tüzfegyverekkel meg kell erősíteni és leposztani kell."

Támadás a védelemre berendezkedett ellenség ellen

„A támadás lefolyásának tekintetjélt elsősorban az ellenség védelmi rendszere, műszaki kiépítettségének foka határozza meg. Ezek közül a következő esetek fordultak elő:

Utóvédek halogató harca az előterep műtárgyainak romlásával. Ez leggyakrabban a hidak környékén fordult elő...

A felderítő zászlóalj és az elővéd szükségesközközön, gyalogosan gázolókn, vagy harcászolt vizijárművekkel azonnal megkezdte az átkelést és hidfeszterien biztosított. Valamennyi tüzérségi ezen csoportok harci támogatása. A hidfő egyre bővült, mert mind több saját erő kelt át. A közben elkészült szükséghidon átkeltek a főcsapatok és támadáshoz csoportosultak.

2. Nagyobb erők találkozóharci megakadályozó védelmi berendezés, amelynek előkészítéséhez több óra állott rendelkezésre.

Ha az orosz felderítés időben megállapította előmozgásunkat, az ugyan-csak felénk mosgó ellenséges zöm megállt egy alkalmas terpszakazon és ott gyorsan védelemre rendezkedett be.

Ebben az esetben a viszonylag nagy tüzérvél rendelkező élcspat (f. z. és elővéd) azonnal bevezette az erőszkas felderítést, mind szélesebb arcvonalon. Páncélosaink a gyalogsággal együtt kiválóak voltak arra, hogy a védelembe bele-bele döfjenek, felmérve azok mélységét és tüzrendszerét. Ezen erők lekötő tevékenysége mellett főerőnk kihúzódtak oldaltámadásra. Ez jó tüzérségi támogatás esetén mindig meghozta a sikert.

3. Nagyobb erők több napig tartó védelmi berendezkedése az előterep elaknásításával.

Erre akkor került sor, amikor a szovjet erők már előre elhatározták, hogy azt hosszabb időn keresztül fogják tartani. Az aknákat több egymás mögött fekvő övben, övenként több vonalban sakkáblaszzerűen telepítették. Ezen kívül a támpontokat is félkörben körülvették aknákkal, helyenként drótakadályokkal...

Az aknákván 10-15 méter széles átjárón a puskás szakszok már vesztélymentesen áthaladhattak, tüzérségi és géppuskás fedezet mellett. Az előnyomulás ezt követően igen lassan haladt, mert az előterepet tüzetesen át kellett vizsgálni. Különbösen azon helyeken, ahol friss földkivágásokat fedeztünk fel.

A figyelésnek igen fontos szerepe volt, különösen az ellenség harcolóereit illetően. Ugyanis visszavonulási utait bátran lehetett használni, mivel azok nem voltak elaknásítva. Ezen felül minimálisan egy század számára szükséges sávot is meg kellett tisztítani a betöréshez, illetve a résütéshez. Az ilyen támadást nem lehetett lerohanászerűen végrehajtani. Ennek előkészítéséhez és befejezéséhez 2-3 nap kell.

4. Tervezésű védelemre való berendezkedés, az előterepen harcokcsióárokkal, aknamezőkkel, drótakadályokkal. (1-2 hétig tartó védelmi munkálatokkal előkészítve).

A támadás rendje:

- az előterep kézbevétele, az előőrök elütése;
- a védelem részletes feltérképezése harcfelderítéssel és légimgyfelvélés által;
- támadási terv kidolgozása;
- súlyképzés az ellenség gyenge pontján és betörés.

Cél a védelem árvágsa, felborítása és jobbra-balra történő felgöngyölítése.

5. Természetes akadály mögötti tervezett védelem, hosszabb ideig tartó előkészítéssel.

Ilyen esetekben a gyors siker csak akkor érhető el, ha sikerül a hidakat az ellenséggel együtt elérni, vakmerően megrohanni. Rajta páncélosokkal gyorsan átjuttatni és túlpáron hidfőt képezni. Ennél elengedhetetlen az erős légi és tüzérségi támogatás.

Ha ez nem sikerül, csak a szabályzatban lefektetett tervezett előkészítés marad.

A tüzérségünket a védelemhez fejlődött ellenség ellen igyekezni kell egy kézbe fogni. Különbösen akkor, ha a védelem kiépítettségére előrehaladt.

A harcokcsinak fontos szerepek van a betörésnél és az ék előtörésénél. Kiválóan alkalmasak összekötöttes fenntartására is. Ellenátadások elhárításában való részvétel miatt mindig legyen néhány harcokcs tartalékban.

A légvédelemnek a támadást tervezni kell igazodni. Legyen képes a támadás menetét követni, a betörés helyén silyt képezni.

A műszaki egységek beosztásánál a betörőket és a felderítést végrehajtókat kell elsősorban figyelembe venni.

A harci repülők közreműködése igen fontos a betöréseknél, hidfőképzésnél s az ellentámadások elhárításakor. Igen eredményesen működnek az ellenség védőállásainak, tüzfegyvereinek, készülő ellentámadásának felderítésében, a tüzérségi tüzünk hatásának meggyfgyelésében. A bombatámadások során fontos a gyors és biztos rádióösszekötöttes a földi és a légi egységek között.

Az ellenséges rádió lehallgatása igen értékes eredményeket hoz. A 17. német hadsereg-parancsnokság X. 21-én 07 óraker a következőket hallgatta

le: „jönnek a magyarok harcokcsikon, gépkocsikon. Sürgősen repülőket kérünk” 07.00-kor a 6 „Rata” már meg is érkezett, de a csapataink már gépkocsiról szállva erős elhárító tüzellel fogadták őket.”

A védelemről

„Hadjáratauk során csak folyamamenti védelemben volt részünk.

1. A Bug mentén történő előnyomulás során 1-3 napig hidfőállásokban.

A gyors előretérés következtében egyes esetekben hidfő képzése vált szükségessé, abból a célból, hogy átkelhetőket megbízhatóan kézen tarintsunk lemaradt (hátsóbb) lépcsők beérkezéséig és a további támadás megkönnyítése érdekében. Ezek a hidfők mindig igen szélesek voltak.

2. A Dnyeper mentén öt hétig tartó folyamvédelem.

A hadtest kezdetben több mint 200 kilométer szélességben védett. Ekkor a védelemnek nem volt mélységi tagozódása, sőt még a hezag nélküli figyelést sem lehetett teljesen biztosítani. Ezért a figyelőhelyek között járőrözést kellett folytatni. A figyelőket a víztükörnél helyezték el. Összekötötték egymás közötti hang- és lájjelekkel, valamint járóőrökkel tartották. Mőgöttük helyezkedtek el a kiadók egymástól 800-3000 méter térközre, tábori-őrs-szerűen. A harmadik vonalban a mozgékony tartalékok csoportosultak.

Szeptember 7-étől rendes védelmi csoportosításban 100 kilométer szélességben. A figyelőket és egyes nehéz tüzégyvereket a víztükörnél állítottuk fel.

Tartalékok:

- századnál egy szakasz;
- zászlóaljnál egy-két század;
- danádárnál egy zászlóalj és 10-15 darab harcokcsi;
- a hadtestnél a két lovasosztály (megmaradt részek), közepes tüzérosztály és harcokcsik.

Tüzérség elosztása: minden zászlóalj mögött egy alárendelt üteg, amely a zászlóalj egész területét és folyó túlsárgát 1-3 kilométer mélységig uralta. Ezekben felül danádáronként egy közepes tüzérutegéből tólvolharc csoportot hoztak létre, illetve az orosz szakmányanyagból központi üteget állítottak fel vándor váltóállásokkal. A zászlóaljoknak alárendelt lövegekkel párat rejtett tüzéllőállásban helyeztek el a víztükör hosszanti pásztázására.”

Üldözés:

Fontos feladat a visszavonulás ellenszereinek a megtalálása.

Ezek lehetnek:

- a szakadatlan földi- és légi felderítés;
- a visszavonulókat tüzérségi és repülő támadásokkal zavarni;
- tüzérső, gyorsan mozgó erőkkel üldözni, a fedező erőket idejekorán szétverni és nem engedni, hogy a harcérintkezés megszakadjon;

— a hidakat gyorsan birtokba venni, mielőtt az ellenség befejezte az átkelést.

Harc különleges viszonyok között:

Harc éjjel: Általában a nemetek és az oroszok is kerültek az éjjeli mozgóharcot. Állóharcokban — különösen folyóvédelemmel — is inkább vállalkozó jellegűek voltak.

Ezrel szemben mi előnyomulás közben is igen sokszor meneteltünk éjjel. Ugyanúgy a hadtesten belüli átcsoportosításokat, vagy a támadáshoz történő felfejlődéseket, jóformán veszteségek nélkül. Éjjeli rajtaütő támadásaink mindig meglepően hatotak és igen eredményesek voltak. (Bersad, Oszjevka 2 gk. z. 1200 fogoly és rengeteg hadianyag, Rozdesztsvenszkoje 3 gk. z., hidfőfoglalás, Szentgyörgyi főhadnagy éjjeli védelemátírás 1000 fogoly.) A támadás csak korlátozott célú lehet. Terepszakaszról, terepszakaszra mozogon előre, ahol mindig rendezni kell az állományt, mert különben kicsiszlik a vezetést alól.

Erdei növényzetű harc:

Lehetőleg kerülni kell a nagy kiterjedésű erdőket, mert a csapat kicsiszlik a parancsnokok kezéből és a meglepetések tömkelege érheti őket. Kisebb erdőkön is bizonyos rendszabályok betartása szükséges. Erre vonatkozóan szabályzatunk kiváló. Kiegészíthető:

Ha üldözésben vagyunk, az erdőszegélyeket, nyugvásra, pihenésre alkalmas helyünket kihasználjuk át, elsősorban az alnaktól.

Fákra a sűrű lombok között gyakran maradnak vissza orvólégszék. Az áthaladás előtt a lombok magasságába lőtű géppuskákig igen hatásos.

Az amúgy kopár területeken fekvő kisebb erdőparcellák vonzóak az ellenség repülő- és tüzérségi tüzei.

Magas növényzettel fedett területen (bukoricás, gabonátábla) úgy történik mint az erdőkön. A szárnyakat páncéltörőikkel fedezni kell, mert igen alkalmasak harcokcsik leszállására.

Helység-harc:

A páncélosok törjenek előre párhuzamos utcákon, minimálisan 200 méterre egymás mögött, az elől lévőket fedezve. A páncéltörőkkel ellátott gyalogság szakaszról-szakaszra nyomuljanak előre a házfalak mellett, a keresztutaknál oldalbiztosítással. Uralgók háttérre, tornyokba géppuskákat, terekre, utcák torkolatának tengelyébe tüzérlövegeket kell elhelyezni. A hátsóbb lépcsők, tartalékok a támadók mögötti épületeket kihasználják át. Nagyon fontos a villanytelepek, a posták, a pályaudvarok, vízközpontok mielőbbi kézbevétele és megbízható őrzése. A városban a parancsnokságok és a csapatok között gyorsan mozgó alakulatokból hírláncot kell képezni. Megbízható őrségek legyenek mindenütt.

Harc hegységben:

Ilyen tapasztalatokat nem szerztünk. Éjjel, ködben, esőben, hegységben vívott harcokból minden esemény fokozottan hat az idegekre. Ilyen esetekben túlzásokra leszünk hajlamosak.

A hírek jelentések a jelzett lélektani okokból nem mindig fedik a valóságot. Ilyen helyzetekben csak higgadt, a híreket ellenőrző erélyes parancsmokok és csapat állja meg a helyét.

Szervezési tapasztalatok

Gyorscsapatok:

Döntő befolyású a csapatok azonos menetssebessége, ezért a seregesteket lehetőleg egynemű zömökből kell összeállítani. A gépköcsi és a kerékpár nem való egy dandárba, a közös ellátás és az emberi erő korlátozottsága miatt is. Lefekszik a dandár menetssebességét, megnyújtja az oszlopok hosszát és körleteit. A kerékpárosok mögötti menetelők ráfutnak. Ez kavarodást okoz, szétszaggatják az oszlopokat és vezetési nehézséget okoz.

A lovas seregestek ugyanúgy nehezen állítható be mint a kerékpáros...

Tűzérség:

A rendszeresített (dandáronként 4 üteg) kevésnek bizonyult. A zászlóaljkat már meneteknél meg kellett erősíteni, egy-egy üteggel, így a dandárnál súlyképzésre csak egy központi üteg maradt. A gyakorlat szerint tehát minden zászlóaljhoz szervezni kell egy üteget, míg a dandáronknál elegendő egy 3 üteges tűzérosztály.

Légvédelmi tűzérosztály:

A tűzérosztályhoz hasonlóan kevés az egy gépjármű üteg, szükség volna egy légvédelmi tűzérosztályra, egy ágyús és két gépjármű üteggel.

Légiérség:

A gépkocsizó seregestek igen gyakran kapnak önálló feladatokat, amelyek irányja és cselekménye egymástól időben, térben annyira eltérő, hogy egy kézben tartott légiérsővel nem támogatathatók. Szükségesnek mutatkozik felderítésre, légitámadások elleni védekezésre és a földi harcra való beavatkozásra egy olyan kisebb légiérső, amellyel a dandárparancsnok rendelkezik.

Anyagi ellátás:

Gyórhadtisztünk nem volt minden tekintetben önálló, messzemelő hadműveletekre képesíve. Csapataink csak a szigorúan előírtakat kapták meg, tartalékkal nem rendelkeztek. Egy gépjármű kiesése már anyagi, emberi veszteséget jelentett, mielőtt harcokra került volna sor.

Szükséges a fenti szervezési hiányosságok kiküszöbölése, tartalék járművek rendszeresítése.

Felszerelés:

A jelenlegi légfegyvereink tökéletesek, gyakorlati alkalmazásában kiválóan megfeleltek. Olyan csapatok, amelyek csak pisztollyal vannak ellátva (híradó, forgalomszabályzó stb.) nem elégséges, mert önvédelmi harcra alkalmatlanok.

A nehézpuska: szállítása gépjárművön kívül nincs megoldva. E célra hevederen hízható, négy keréken mozgó talp volna rendszeresítendő. A hevederrel kászva is lehetne mozgatni.

A géppisztoly: Az orosz igen hatásosnak bizonyult, a miénk csak a legközelebbi önvédelmi harcra alkalmas.

Kézigránát: A leggyeszűbbet kell (a nyelest) rendszeresíteni, mert az dobható el legmesszebbre, abból lehet legkönnyebben köteget összeállítani harckocsik ellen és robbantásra. Nem alkalmas viszont a jelenlegi kézigránátunk zárt helyiségben, ablakon keresztüli, lőrés ellen és harckocsiba történő bedobásra, mert ilyen esetekben nem lehet megpörgetni.

Aknatető: Kiválóan bizonyult. Németeknél és oroszoknál több van belőlük, különösen gránátvetőkből.

Páncéltörők: kétszeresére növelendő ömzógótalpon.

A légvédelmi gépjármű: Igen kiváló egyetlenes tűzfegyvernek bizonyult. A légi célokon túl eredményesen használtuk harckocsik és gyalogság ellen is.

A légvédelmi ágyú: A megfigyelés szerint 2000-3000 méter között volt a leghatásosabb.

Lövegek: A 105 mm-es könnyű tarack kiváló löveg, igen nagy anyagi és erkölcsi hatással. Nagyon szabatos tűzfegyver, pontlövésre is alkalmas.

A 150 mm-es közepes tarack igen erős lövedékhátúsi és löszabotossági fegyver. Vontatója gyenge.

Ruházat:

Műszérségben és színben kiválóan bizonyult. A zubbonyon kívüli fémgomb nem előnyös, hamar leszakad. A tisztikar nem rendelkezik hadihasználatra alkalmas alsó- és felsőruházattal. A jelenlegi még a nyári időszak viszonyosságától sem véd meg. Angol szabású lovaglóscizmában még gyalogolni sem lehet. (Bilgeri csizma igen jól bevált.)

Nyitott járműveken szükséges a bélelt bőrkabát és szemüveggel ellátott por-dárc. Az utóbbi hiánya sok kellemetlenséget okozott. Torok-megbetegedések, köhörhárya-gyulladás.

Égéségügy:

Az előbbiekben elmondottak miatt a zászlóaljkat kívánatos volna vízartály kocsiakkal ellátni. Az orosz harctér európai ember számára elképzelhetetlen. A szélsőséges időjárás az úmnehézségek miatt az égéségügyi oszlopok néha 100-150 km távolságra is lemaradtak. Ilyenkor a sebesültek, vagy a

betegnek 2-3 napot kellett szenvedni, ráadásul a szállítás kellemetlenségeit elviselni, mire az ellátó helyre jutott.

Ezen ügy ügykezetünk enyhíteni, hogy a tartalékban lévő kötelékek, valamint a tüzér és a harcokcsigységek segélyhelyeit összevontan a harcolók mögött működtettük. A hátraszállítás azonban így is nagy nehézségekbe ütközött, mivel az utak állandóan 100%-os megerhéls alatti állottak.

A 2. MAGYAR HADSEREG FELVONULÁSA ÉS HARCAI A DON MENTÉN

1941 végén úgy tűnt, hogy a magyar politikai vezetés vissza tud térni Teleki irányvonalához. Bárdossy javaslatára a kormányzó 1941 őszén felmentette a túlzottan német vonalat követő Werth Henriket a vezérkar főnöki beosztásból és helyette a sokkal mérsékeltebb, a magyar érdekeket jobban szem előtt tartó Szombathelyi Ferencet nevezte ki. Ennek a váltásnak köszönhető többek között, hogy a Gyorshadtest november közepén kivonták, majd hazaszállították. Az események azonban kedvezőtlenül, de végül is törvénytzerűen alakultak Magyarország számára. A Szovjetunió — hivatkozva az Atlanti Charta alapelveire — követelte, hogy Nagy Britannia és az Egyesült Államok üzenjen hadat Magyarországnak is. 1941. november 29-én a brit ultimátum meg is érkezett; ha december 05-ig a magyar kormány nem vonja vissza csapatait szovjet földről, akkor azt casus bellinek tekintik. Bár a Gyorshadtest kivonása november 15-én megkezdődött, a hadiállapot beálltát a britek december 7-én mégis kinyilvánították. A tengely országai a hadiállapotot — válaszként a brit lépésre a Pearl Harbor-i japán támadást követően az Egyesült Államokra is kiterjesztették. A kedvezőtlen külpolitikai helyzetet csak súlyosbították azok a hírek, amelyek a keleti arcvonalról érkeztek. A németek Moszkva alatti veresége nyilvánvalóvá tette, hogy Magyarország is kénytelen lesz komoly erőfeszítéseket tenni mind katonai, mind gazdasági téren. A német követelések nem is késték sokáig. 1942. január 8-án Ribbentrop német külügyminiszter Budapesten Horthytól és Bárdossytól a teljes magyar haderőt követelte. A magyar politikai vezetés jól tudta, hogy a további tartózkodás lehetetlen, hiszen Magyarország volt az egyetlen olyan szövetségese Németországnak, amelynek nem voltak harcoló (csak megszálló) csapatai a keleti arcvonalon. Így célja csak az lehetett, hogy a fegyveres részvételt a lehető legkisebb mértékűre alkudja le.

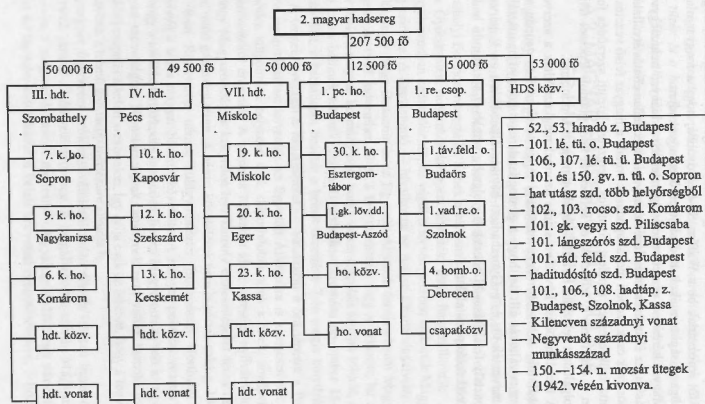
A magyar fegyveres erők részvételéről szóló döntés hosszú huzavona után, 1942. január 22-én született meg. A megállapodás szerint Magyarország — az 5 megszálló dandár mellett — 9 gyalogdandárt, egy páncélosdandárt ad harcoló kötelékként a keleti arcvonal megerősítésére, a hozzá-

juk rendelt parancsnokságokkal és Fővezérési közvetlenekkel. A magyar kormány a németek által tett engedmények fejében hozzájárult, hogy 20 000 főt sorozzanak be a Waffen SS-be, továbbá, hogy a magyar olaj- és mezőgazdasági termékek átadása jelentősen növekedjen.

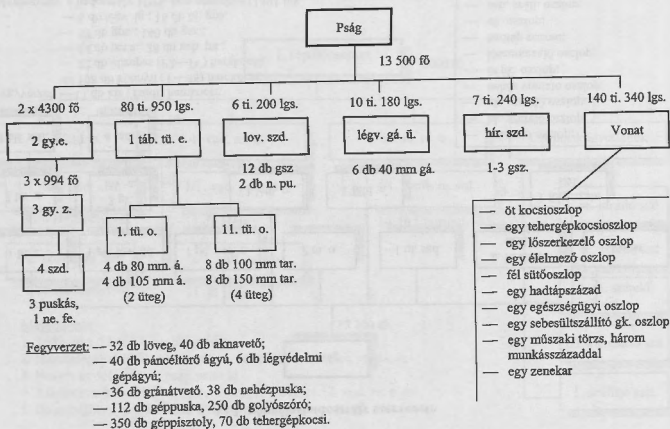
Magyar kérésre a német vezetés ígéretet tett a hiányzó nehézfegyverzet pótlására, az élelmezés kivételével az anyagi és technikai ellátás átvállalására. Sajnos ezek csak szóbeli megállapodások voltak, a magyar felső vezetés nem tartotta szükségesnek mindezt hivatalos, nemzetek közötti szerződés formájában is rögzíteni. E fellettes, és kelőlen át nem gondolt lépéssel teljesen kiszolgáltatott helyzetbe hozta a felajánlott magyar kontingenst.

A megállapodást követően szinte azonnal megkezdődtek a szervezési munkálatok. A kisebb mérvű minőségi fejlesztések mellett csupán annyit lényeges változás állt be, hogy a gyalogdandárokat könnyű hadosztályokká szervezték át, és a Gyorshadtest bázisán elkezdődött az 1. páncélos-hadosztály felállítása. Mindezek figyelembe vételével a kivonuló hadrend a következőképpen alakult:

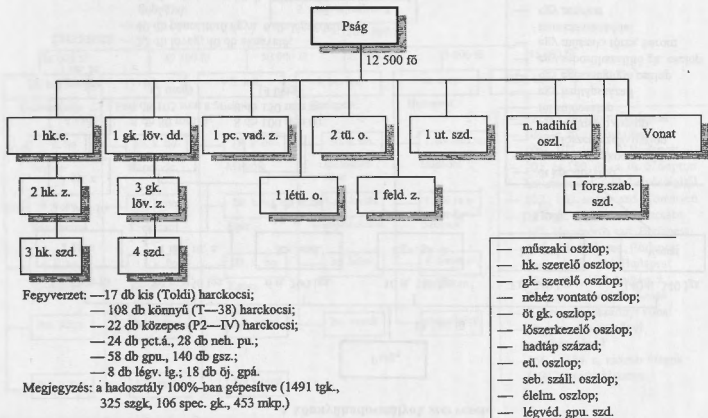
A kivonuló 2. hadsereg hadrendje

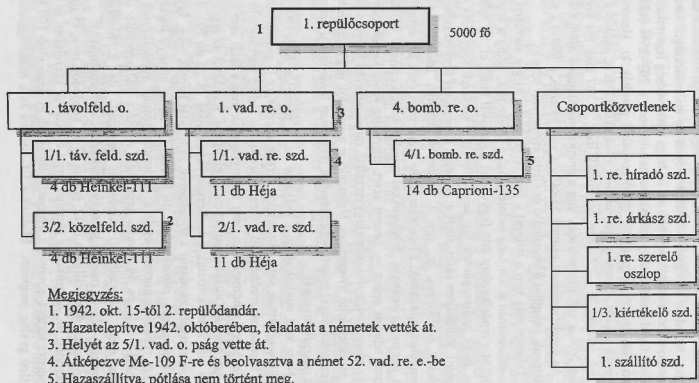
A könnyűhadosztályok szervezete

Az 1. páncéloshadosztály szervezete

A kivonuló repülőcsoport szervezete

Az itt feltüntetett 2. magyar hadsereg összetétele lényegesen eltért a hivatalos hadrendtől. Ez annak tudható be, hogy a katonai vezetés a személyi és anyagi terhelést az egyes körzetek helyett az egész országra kiterjesztette. Szempontként kezelték továbbá azt is, hogy a honvédség legértékesebb részét jelentő fiatal sorállomány aránya ne haladja meg a 20–25%-ot. A hiányzó részt első és másodvonalbeli tartalékosokból pótolták ki. Hasonló elveket követtek a tisztii állomány összetételének kialakításánál is, amikor a tartalékos tisztiek arányát 70–75%-ban határozták meg. A 207 ezer fős kivonuló létszám 20%-a volt nemzetiségű, míg a munkaszolgálatosok aránya 10%-ot tett ki. Az álláslétszámok csupán 55-60%-a volt harcászati, a többit a munkaszolgálatosok, valamint a kiszolgáló és ellátó személyzet tette ki.

Teljesen más volt a helyzet a fegyverzet terén. Míg a személyi biztosítás vonatkozásában a minőség tartakolásra törekedtek, addig a kivonuló csapatokat a rendelkezésre álló fegyverzet legjával látták el. Az már más kérdés, hogy hadseregünk így sem lehetett a korszerű fegyveres erők közé sorolni. Különösen azért, mert a németek a megígért fegyverzetnek csak töredékét szállították le, így a hadtestek könnyű hadosztályai valóban könnyűnek találtattak. Elsősorban nem azért, mert csak két ezredük volt — ezt ugyanis célirányos feladatokkal minden követelmény nélkül ellensúlyozni lehetett volna — hanem azért, mert alig rendelkeztek gépvontatású, nagy tűzerőt biztosító nehézfegyverzettel, mindenképp közepes tűzérséggel és páncélelhárító lövegekkel. Ugyanakkor a vonatok nagy létszáma és a sok lövontatású fogat miatti nehézsége jelentősen lerontotta a harcoló csapatok mozgékonyágát.

Nem volt sokkal jobb a helyzete az 1. páncélos hadosztálynak és a repülőcsapatoknak sem. Az eredeti tervek szerint az 1. páncélos hadosztály két harcocsiezredből állt volna, közepes és nehéz harcocsikkal felszerelve. Mivel a németek az ígért mennyiségnek meg a felét sem szállították le, így csak két zászlóaljat lehetett felállítani. Ráadásul az átadott harcocsik már nem tartoztak a legkorszerűbbek közé. A 22 db Pz—IV. kevések bizonyult, ráadásul a rövidösövű változatát kaptuk meg. Így az ezred harcocsijainak zömét a 108 db Skoda T—38-as könnyű harcocsik tette ki. A repülőcsapatból csak a felderítőzászadok rendelkeztek korszerű Henkel—111- és 46 típusú gépekkel. A Héja vadászrepülő osztály 22 gépe még elfogadható minőséget jelentett, de a bombázóosztály Caproni—135-ös repülői jócskán elmaradtak a kívánalmaktól.

A csapatok kiszállítása 1942. április 17-én kezdődött meg, és július 17-én fejeződött be. A kirakodás zömmel Orjól és Kurszk körzetében és attól jóval nyugatra történt, ahonnan a magyar katonáknak gyakran több 100 kilométer-t kellett gyalog megtenni. Elsőnek a III. hadtest és a hadsereparancsnokság

érkezett ki. Őket a IV., majd az VII. hadtest követte. A páncélos hadosztály Lengyelország területéről több mint 1400—1800 kilométer-es menet után — amit 8 nap alatt tett meg — érkezett ki a hadművelési területre.

Támadás a Donig

Az elsőnek kiérkező III. hadtest Kurszktól keletre német csapatokat váltott le, és védelemben ment át. Az Ober Kommando der Wehrmacht (OKW) ebben az időszakban már megkezdte előkészíteni a nagy nyári offenzívát a keleti arcvonal déli szárnyán. Első ütemben pozícióit javító hadműveletet terveztek végrehajtani Kurszk és Harkov térségéből a céllal, hogy a Dontól nyugatra elhelyezkedő szovjet erőket Voronyezs irányú összetartó csapatokkal bekerítsék és megsemmisítsék. Ezt követően kívánták megindítani a nagy támadást a Kaukázus, illetve Sztálingrád irányába.

Az első hadművelet végrehajtásához létrehozták a Weis-hadseregcsoportot. Állományába került a 2. és 6. német tábori hadsereg, a 4. német páncélos hadsereg és a 2. magyar hadsereg kidrkeztéi részei. Főcsapást Kurszktól északkeletre elhelyezkedő 2. tábori- és a 4. páncélos hadsereg tervezte mérni Voronyezs irányába. A déli szárnyon lévő 6. hadsereg részeivel az Oszkol folyótól nyugatra lévő erőket készült bekeríteni, míg zömével tovább kellett támadnia Voronyezs irányába a bekerítés külső gyűrűjének bezárása érdekében. Az első etapban a magyar hadseregnék a német seregtettek közötti Tyim, Sztarij Oszkol irányában kellett támadnia. Feladata volt, hogy a 6. német hadsereggel együttműködve hozza létre a bekerítés belső gyűrűjét, jusson ki Voronyezstől délre a Donhoz, majd készüljön fel a német csapatok leváltására, a Don-menti védelem megszervezésére. Mivel a 2. hadsereg több alakulata még nem érkezett ki, a hadseregcsoport parancsnoka alárendeltségébe utalta a VII. német hadtestet, egy páncélvadász-zászlóaljat és egy nehéztízet.

A támadás 1942. június 28-án hajnalban indult meg a hadseregcsoport északi szárnyán. A 6. hadsereg két napos időcsúszással kezdte meg, amikor a szovjet tartalékok már „rámözdültek” az északi irányra.

A német-magyar csapatok bekerítő hadművelete a Brjanszki és a Délnyugati Front, 2-2 hadseregének felszámolása irányult. A támadás 300 kilométeres arcvonalon indult meg és 7 nap alatt 160-180 kilométeres előretörtést ért el. Július 4-re a belső gyűrű Sztarij Oszkolnál, a külső gyűrű Voronyezs magasságában a Don nyugati partján zárult be. A hadművelet a már jól bevált német elvek szerint zajlott le. Az áttörés az északi és a déli szárnyon következett be, amelyet a páncélos hadosztályok erős légi és tüzérségi támogatása mellett hajtottak végre. Ezt követően a gyalogság, kishaszálva a réseket, megkezdte a belső gyűrű létrehozását és a bekerített erők felszámolását, miközben a páncélos

és gépesített csapatok nagy ütemben törtek előre a külső gyűrti terepszakaszára — jelen esetben a Don vonalára.

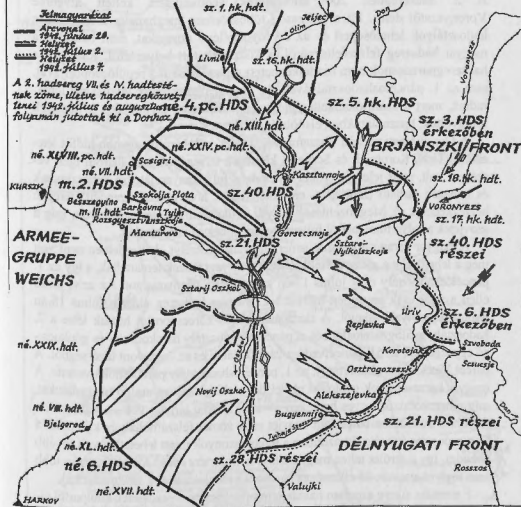
A 2. magyar hadsereg sikere elsősorban attól függött, hogy a szárnyakon indított áttörés milyen gyorsan és milyen eredménnyel zárul. Az első négy nap során harcai igen hevesek voltak, mivel az előlük védekező szovjetek még nem ismerték fel a bekerítés veszélyét. A harcok terheit a III. hadtest 9. hadosztálya viselte mindvégig. Menet közbeni leváltásáról szó sem lehetett, mivel a németek alárendeltségükbe vonták a 6. hadosztályt, a 7. hadosztálynak pedig szárnyfedező, illetve lekötő feladatokat kellett ellátni. A 9. hadosztályt pedig kiképzett katonái a súlyos veszteségek ellenére becsülettel helytálltak. Zászlóalj erejű harcsoportjaik rohamot roham után indítottak, s ezzel elérték azt a legfontosabb céljukat, hogy a szovjetek ne tudjanak erőikkel manőverezni, átszaporításokat végrehajtani az áttörés irányába, illetve ne csúszzanak ki a bekerítésből.

A német-magyar csapatok június 28-a és július 10-e között 28 560 hadifoglyot ejtettek, 516 löveget, 1015 harkocsit zsákmányoltak, illetve semmisítettek meg és 432 repülőgépet lőttek le.

Sajnos súlyosak voltak a III. hadtest veszteségei is; 118 fő tiszt és 2430 fő legénység, amelybe egyaránt értendőek a halottak, a súlyos sebesültek és az eltűntek is. Az ilyen arányú veszteség csak részben volt törvényszerű! Hiba volt túrelmetlenül erőltetni a támadásokat addig, míg az északi szárnyon az áttörés nem fejeződött be. Az áldozatok számát növelte az is, hogy az egyes harcsoportok közötti együttlétködés nem volt kellően összehangolva, a tüzérségi tüztámogatás akadózott és egyes parancsmokok nem vették tudomásul, hogy az első világháborús tömegrohamok ideje már régen lejárt!

A Donhoz elsőnek a III. hadtest gyorscsaportja ért ki július 7-én. Őket a hadtest ellenőri, majd a szállítási nehézségek és a partizánok elleni elhúzódo harcok miatt késlekedő másik két hadtest követte. A németek, meg sem várva az egyes lépcsők teljes beérkezését, azonnal átadták védőszakaszait. Ennek a kapkodásnak igen súlyos következményei lettek. Ugyanis a németek nem fordítottak kellő figyelmet a Don nyugati partjának megtisztítására, ahol igen jelentős szovjet erők maradtak vissza. Amikor azok észlelték a németek távozását, azonnal támadást indítottak a hosszú meneteléstől kifáradva beérkező csapataink ellen. Ilyen váratlan támadás érte a 7. hadosztály két zászlóalját Uriv térségében. Az 50—60 harkocsból és kb. egy zászlóaljból álló szovjet harcsoport támadását csak igen heves (200—250 fő sebesült és halott) harcok árán sikerült visszaverni.

Előretörés a Donhoz (1942. június 28 – július 10.)

Előretörés a Donhoz
(Szabó Péter: Don-kanyar című könyvéből)

Hídfőharcok

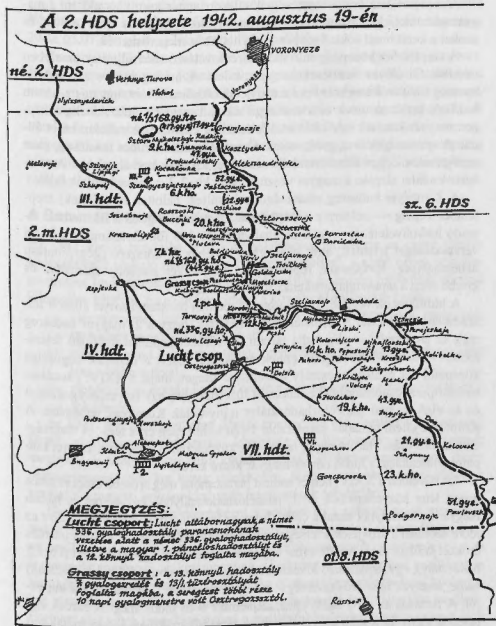
A 2. hadseregnek 200 kilométeres védőszakaszt kellett átvennie Voronyezstől délre. Ez a szélesség többszörösen meghaladta a kétezredes hadosztályok lehetőségeit és az érvényben lévő normákat, nem beszélve a magyar hadsereg felszereltségéről és kiszáradt állapotáról. Ráadásul a hadseregparancsnok nem rendelkezhetett szabadon sem a repülőcsoportjával, sem az 1. páncéloshadosztályával. Az anyagi részek nagy távolságra lemaradtak, mert a szállítóképacitás elégtelen volt, és az útvonalakat a németek felügyelték, használatukban elsőbbséget élveztek.

A Don nyugati partján visszamaradt szovjet erők három nagyobb hídfőt létesítettek Uriv, Korotjok és Sosucyje községek térségében. Mindhárom igen veszélyes volt, mert jelentős erőket rejtettek, a folyókanyarulatokra támaszkodtak és nehezen járható (mocaras, erdővel fedett, horhosokkal szegélyelt) terepen helyezkedtek el. Megközelítéstük a nyílt területek miatt igen nehéz volt, míg a szovjetek a folyó túloldaláról folyamatosan kapták az erősítéseket.

A magyar parancsnokság felismerte ugyan a veszélyt, de kezdetben nem volt meg a lehetősége a gyors cselekvésre. Az anyagi részek lemaradtak, s így az 1. páncéloshadosztály csak július 17-én kapott némi üzemanyagot. Az urivi hídfő ellen a még csak részben kiérkező 2. magyar hadsereg először július 18-án indított komolyabb akciót. A támadáshoz több harcosportot hoztak létre a 7. hadosztály gyalogzászlóaljából, a páncéloshadosztály harcokészítő- és gépkocsizó egységeiből, az 51. páncélvadász-zászlóaljából és az összevont tüzérségből. A harcot Veres Lajos altábornagy, az 1. páncéloshadosztály parancsnoka vezette. A magyar harcosportok gyalogos részei délre elfoglalták az uralgó magaslatokat, míg a harcokészítők egyes helyeken — ahol a terep járható volt — kijutottak a folyóhoz. A hídfőbe befészkelte szovjet erők zömét felszámolták és kijutottak a Don mocsaras árteréig. Itt azonban a terepviszonyok miatt lehetetlen volt tovább támadni, így a terület teljes megsztítása nem történt meg. A harcok során több száz foglyot ejtettek, 35 ellenséges harcokészítő löteket is, illetve zsákmányoltak.

E támadás sikere azonban hamar semmivé foszlott. A szovjetek a túlpártól éjszakánként egyre több erőt dobtak át, a hídfők területére. Augusztus elején már nagyszabású támadást indítottak Urivnál és Korotjoknál. A támadásban két szovjet lövészhadosztály, egy lövész- és egy harcokészítőszerű vett részt. Harcukat a túlpártól igen erős légi- és tüzérségi csapásokkal támogatták.

Az augusztus 6-án megindult támadás súlypontjait a két hídfő között ügyesen váltogatták. Így a szinte pókhálószerű magyar védelem csekély tartalékaira óriási feladat hárult. A jelentős mérvű betöréseket csak hosszú, elkeseredett küzdelem — az 1. páncéloshadosztály bevetése — után sikerült megállítani.

A 2. m. HDS helyzete 1942. aug. 19.
 (Szabó Péter: Don-kanyar című könyvéből)

A szovjeteknek óriási veszteségeik ellenére sem sikerült átszakítani a magyar védelmet, de áldozataik nem volt hiábavaló. A hídfőket újból uralták, és azokat a korábbiakkal sokkal jobban kibővítették és megerősítették.

A szeptember közepéig dúló hídfőharcok változó sikerrel jártak amelyben mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. A mérleg nyelve az eredményesség oldaláról megközelítve a szovjetek oldalára billent, ugyanis a három hídfőből kettőt az urivit és a scuccsejt sikerült megtartaniuk. Az alig kiképzett magyar katonák egy-két esztől eltekintve elismerésre méltóan helyt álltak. A veszteségek is nagyok voltak. Összehasonlításra nincs lehetőség, mert szovjet adatok nem állnak rendelkezésünkre, azt csak becsléni lehet. A részharcok adatai alapján a magyar veszteségeket kb. 2-3 szorosra múlták felül.

A 2. magyar hadsereg vesztesége (sebesültek, halottak és eltűntek) szeptember végéig — beleértve a partizánok elleni harcokat és a III. hadtest támadó hadműveletét is — már meghaladta a 25 000 főt. Ez számunkra óriási vérvesztést jelentett, amit elsősorban a nehéz és korszerű (gépvontatású nehéztűzérség, harcocsik, repülőgépek) fegyverzet alacsony számának és kisebb rész a tapasztalatlanságnak tudhatunk be.

A hídfőharcok végjátékát a Korotojak mentén létesített szovjet állások felszámolása jelentette. A németek végre belátták, hogy a 2. magyar hadsereg még az arcvonalát is alig tudja tartani, a hídfőket képtelen önállóan felszámolni — bár mindent megtett ennek érdekében. Ezért a németek augusztus közepétől két gyaloghadosztály részeit, pár utecat, majd a XXIV. páncélos-hadtest-parancsnokság közvetlenét, öt tüzérsztyájt, egy rohamlövégosztyájt és az első magyar páncélosadosztályt irányították Korotojak térségébe. A Korotojak elleni támadás szeptember 1-jén indult meg erős légi- és tüzérségi előkészítés után. Három napig tartó ádáz küzdelemben megtört a szovjet csapatok ellenállása, a hídfő német-magyar kézre került.

Ezt követően a XXIV. német hadtest parancsnoka még erősebb csoportosítást hozott létre közvetlenéből, az 1. páncélosadosztályból, egy német és három magyar hadosztályból azzal a céllal, hogy az urivi hídfőt is felszámolja. Erre az időre azonban a szovjetek a térséget szinte erődé alakították át, és igen jelentős erőkkel szállták meg. A hídfőt már egy lövészadosztály, egy erődörzset (kb. 1,5 hadosztály), egy gépkocsizó lövészrezd, egy harcocsibrigád (kb. két zászlóalj) védte, amelyek igen erős tüzérségi- és légi támogatásra is számítottak a túlparttól. A támadás az urivi hídfő ellen szeptember 9-én indult meg. A harcok egy héten át egyre hevesebb erővel dúltak. A támadók csak igen lassan tudták tért nyerni. A magaslatokat megszállva tartó szovjet védők igen hatásosan tudták uralni az előteret. Bár kisebb területeket fel kellett adniuk, de fontosabb állásaikat meg tudták tartani. A német-magyar csapatok tekintettel a súlyos veszteségekre, szeptember 16-án beszüntették a támadást.

A hídfőharcok időszakának volt még egy tragédiája. Horthy István repülő főhadnagy — a kormányzó fia — szolgálattejesítés közben, 1942. augusztus 20-án 05,07-kor gépével lezuhant és hősi halált halt.

Az urivi hídfő elleni sikertelen kísérletek végleg meggyőzték a német-magyar vezetést, hogy e jelentős ellenséges góc felszámolásához nincsenek meg sem az emberi, sem a technikai feltételek. A szovjet fél uralta a légtér, hatalmas tüzérségi főlényvel rendelkezett, embervesztéseit gyorsan, és minden különösebb nehézség nélkül tudta pótolni. Mivel a szovjetek is megéledtek a két hídfő birtoklásával, a német-magyar vezetés lehetőségei pedig kimerültek, így a 2. hadsereg arcvonalán szeptember közepétől viszonylagos nyugalom állt be.

A Don-menti tragédia és előzményei

Az 1942. elején hivatalba lépő Kállay-kormány felismerte az egyre inkább kedvezőtlenül alakuló nemzetközi helyzet veszélyeit, s ezért olyan politikai programot fogalmazott meg, amelynek fő célja az ország háborúból történő kiléptetése képezte. Ez az új koncepció a következő pillérekre épült:

- magyar-német kapcsolatokban bizonyos távolságtartás a cselekvési szabadság megőrzése érdekében;
- újból felvenni a kapcsolatokat a nyugati hatalmakkal, mindenekelőtt Nagy-Britanniával;
- megőrizni az ország katonai erejét a háború végéig, a nagy elszámolások idejére.

Az 1942. őszén megszületett döntés értelmében megkezdték a 2. hadsereg fíradt alakulatainak fokozatos leváltását, a hátszági erőforrásoknak megfelelő új hadrendi struktúra kialakításának előkészítő munkáitait. Ezzel párhuzamosan lépéseket tettek stockholmi, illetve isztambuli kapcsolatokon keresztül a nyugati országokkal való érintkezések felvételére.

Novemberben kezdték megérkezni a pótlásra és a váltásra szánt menesztádadok, a 2. hadsereg helyzete ennek ellenére nem javult lényegesen. Ugyanis az arcvonal hossza nem változott, a beigért német fegyvereknek csak töredéke — az is gyengébb minőségű zsákmány anyag — érkezett meg. Rándásul a váltások is igen körülmenyesen és lassan haladtak. Az új alegységek először honi kiképzésben részesültek, majd a kiszállítás után a hadtestek kiképző táborába kerültek. Fegyvert alig vittek magukkal, mivel a meglévő készleteket a visszamaradt erők számára tartalékozták. A valamivel több, mint 35 000 fő kiképzése zömében csak könnyű gyalogsági fegyverekkel történt. Saját fegyvert csak a váltás után, az arcvonalban kaphattak. A munkaszolgálatos századok arcvonalba küldésével a műszaki munkálatok felgyorsultak ugyan, de koránt sem érték el a kívánt ütemet. Hiányoztak a korszerű műszaki szerszámok, nem volt elegendő anyag sem. Így a

200 kilométer széles védelem inkább egy rövid halogató harcokra alkalmas, vékony ellenállási vonalnak tűnt, mintsem mélyen lépcsőzött, jól kiépített szilárd védelemnek.

1942. november közepétől rosszul alakultak a hadműveletek a tengely számá-ra. Hítlemekek az a döntése, amely a déli szárny erőt két részre osztotta, és túl nagy feladatot szabott számukra, megbosszulta magát. A déli csoport nem tudta a Kaukázust elfoglalni, az északi szárny pedig Sztálingrád előterében vallott kudarcot. Az 1942. november 19-én Sztálingrád térségében indított nagy szovjet offenzíva elsöpörte a német arcvonalat, bekerítették, majd megsemmisítették a németek legerősebb hadműveleti csoportosítását, a Friedrich von Paulus tábornok vezette 6. tábori és 4. páncélos hadsereget. A Kaukázusban lévő erőknek is csak nagy veszteségek árán sikerült visszavonulniuk.

Még be sem fejeződött a Sztálingrád térségében bekerített német erők felszámolása, a szovjet vezetés az egész keleti arcvonalra kiterjedő általános támadás megindítására utasította a frontokat.

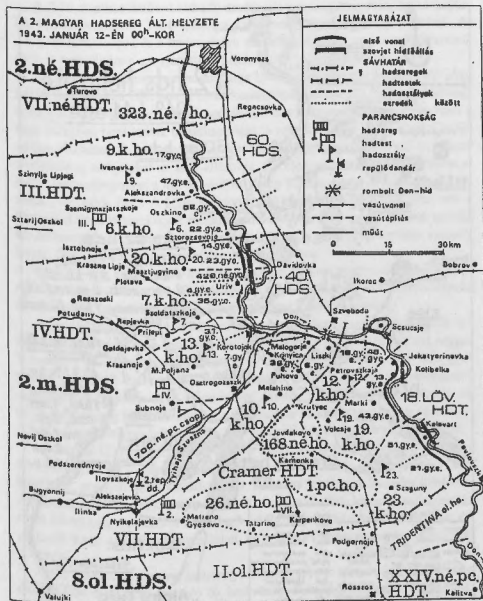
Ennek részeként került sor a Voronyezi Front osztrogozsszk-rosszosi, illetve a Brjanszki Front csatlakozásával a voronyezs-kasztojnói hadműveletek végrehajtására, amelyek közvetlenül a 2. magyar hadsereg és a 8. olasz hadsereg részei (Alpini hadtest), majd a 2. német hadsereg ellen irányultak.

Az első hadművelettel kezdődött el a 2. magyar hadsereg védelmének feldarabolása és erőknek megsemmisítése. A Voronyezi Front 40. összefgyvernemi hadserege (5 lövészadosztály, 1 lövészdandár, 1 harcokosihadtest, 3 harcokosidandár, 2 páncélvadászdandár, 1 sorozatvető-hadosztály, 1 tüzérosztály) az urvi hídfőből, a 3. harcokosihadsereg (2 harcokosihadtest, 2 harcokosidandár, 4 lövészadosztály, 1 lövészdandár, 1 tüzérhadosztály) a 7. lovashadtesttel (2 lovas-hadosztály, 1 harcokosidandár, 3 dandár, 2 aknavetőezred) délről, az Alpini olasz hadtest acvonalával szembeni területről tervezte indítani a támadást.

A két hadsereg között a 18. önálló lövészhadtest (3 lövészadosztály, 1 lövészdandár, 2 harcokosidandár, 1 harcokosiezer, 5 tüzér-, 2 páncélvadászdandár) helyezkedett el a scsucseji hídfőben.

Ezen erők fő célkitűzése az volt, hogy koncentrált támadásokkal szétdarabolják a tengely Don-menti védelmét, majd összetartó irányú csapásokkal Alekszejka térségében létrehozzák a bekerítés belső gyűrűjét, míg gyorsan-mozgó csapataikkal Sztarij Oszkol és Valjuki között birtokba veszik az Oszkol folyó völgyét. Ezzel kívántak kedvező helyzetet teremteni a következő hadművelethez.

A 40. hadsereg támadása 1943. január 12-én indult meg az urvi hídfőből. A támadásban két harcokocsikkal és tüzérséggel megerősített lövészadosztály vett részt. Csapásuk a 7. könnyűhadosztály 4. gyalogezrede ellen irányult, azzal a céllal, hogy a magyar védelem áttörésével a hídfőt kiszélesítsék, és ezzel biztosítsák a főerők átdobását.

A 2. magyar hadsereg általános helyzete
(Szabó Péter: Don-kanyar című könyvéből)

A déli szárnyon védekező 19. és 23. hadosztály súlyos védelmi harcokat vívott a déli irányba forduló 18. szovjet lövészhadtest csapataival. Sorsukat végül az peeséltte meg, hogy a 3. szovjet harcokcsihadsereg ekkorra már áttörte az olaszok védelmét és Nyikolajevka irányába támadva mögöjük került.

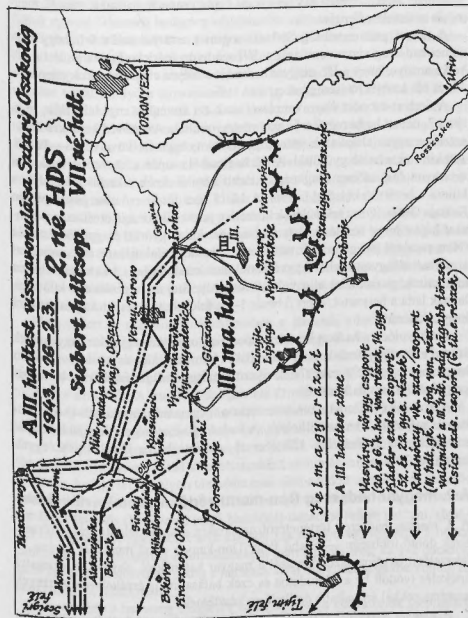
Január 16-a sorsdöntő nap volt a 2. magyar hadsereg számára. Ezen a napon a Brjanszki Front 60. hadserege átkelt a Donon és déli irányból átkarolta a III. hadtestünk védőállásait. A déli szárnyon is kritikusra fordult a helyzet. A németek végre bevetették a Cramer hadtestet a 18. szovjet lövészhadtest ellen, de ez sem hozta meg a kívánt sikert. A hadseregcsoport parancsnoka ugyanis nem akarta egyetlen ütöképes tartalékát a magyarok megmentése érdekében feláldozni. A hadtestet ezért részenként vetette be és csak korlátozott céllal. Ez éppen arra volt elegendő, hogy időt nyerjenek a visszavonuláshoz, miközben a magyar csapatok arcvonalának visszavételét (visszavonulását) nem engedélyezték. Ezzel a 2. magyar hadsereg sorsa megpecsételődőtt.

Jány vezéréredes január 17-én végre kiadta a visszavonulási parancsot. A VII. hadtest alakulatainak súlyos és nagy áldozatokkal járó harcok után sikerült a bekerítést elkerülni és az Oszkol folyó völgyéig visszavonulnia.

Az arcvonal közepén védekező (13., 10. és 168. német) hadosztályokat ekkorra már a szovjetek Osztrogozszk térségében bekerítették. Ezen alakulatok három napon keresztül tartották állásaikat és számos támadást vertek vissza. Január 20-án ez a csoportosítás is kötő a gyűrűből. Visszavonulások egy német utászászoál) és az 1. magyar páncéloshadosztály is segítette. A IV. és VII. hadtest maradványai az Oszkol folyó völgyében gyülekeztek, majd 22-étől hátravonták őket egy távolabbi körzetbe.

A III. hadteste azonban még igen nehéz napok vártak. Január 17-étől a Stomm Marcell vezérőrnagy által vezetett seregtest a 2. német hadsereg alárendeltségébe került. Feladatuk kapta, hogy különböző német fegyvernemi alakulatokkal (kb. 1 hadosztály) akadályozza meg a szovjet csapatok északi irányú előretörését és ezzel fedezze a 2. német hadsereg déli szárnyát. A német-magyar csoportosítás vezetésével Friedrich Siebert altábornagyot bízták meg.

A 40. ősszfegyvernemi- és 3. harcokcsihadsereg csapatai 18-án Ilovszkoje térségében létrehozták a bekerítés külső gyűrűjét. Ez azonban csak részszikerek számított, mivel vezetési hibák miatt nem tudták elszigetelni és felszámolni a bekerített magyar és olasz erőket. A déli szárny instabilitása miatt nem merre megindítani a második (voronyezs-kasztornajei) hadműveletét. Így a Brjanszki Front harcokcsihadjal és tüzérséggel megerősített három ősszfegyvernemi (13., 38., 60.) hadserege január 18-24 között korlátozott célú lekötő támadásokat intézett a voronyezsi kiszögélyésben védekező német-magyar csapatok ellen.

A III. hadtest visszavonulása
(Szabó Péter: Don-kanyar című könyvéből)

Január 24-én, miután a Voronyezi Front csapatai szabaddá váltak, megindult az északi offenzíva.

A német parancsnokság Seibert-csoportot arra használta fel, hogy a 2. német hadsereg visszavonulását a déli számon fedezze. Ennek az lett a következménye, hogy a III. magyar hadtestet a súlyos elhárító harcok ellenére a 40. és 60. szovjet hadsereg bekerítette.

A Seibert-csoport visszavonulását csak azt követően engedélyezték, miután a 2. német hadsereg főerői máris visszavonultak. Az utóvéd harcokra kényszerült magyar alakulatok harcospontonként, egymást követve 28–30 közzött kitörték a belső gyűrűből. A III. hadtestből csupán a közvetleneknek és a visszavonulást időben megkezdő kisebb kötelékeknek sikerült még időben kijutni a bezáruló külső gyűrűből. A 14-15 ezer főt kitevő zöm január végén Kurtaja Gora—Olim települések körzetéig jutott. Ekkor a hadtest azt a parancsot kapta, hogy önállóan törje át a szovjet külső gyűrűt, és gyülekezzen az Olim pataktól nyugatra eső területen. A hadtest élelmiszere már napokkal korábban elfogyott, nehézfegyverzettel nem rendelkezett, a katonák teljesen kimerültek, puskáinként alig volt 10 löszér. Stomm vezérőrnagy kilátástalannak látta a helyzetet, ezért február 1-jén feloszlatta a sereget és magára hagyta katonáit.

Ezt követően a hadtest kisebb csoportokra oszlott és egyenként igyekeztek átjutni a szovjet vonalakra. A kifáradás, a kemény hideg és a túlerővel vívott harc miatt csupán 5-6 ezer főnek sikerült átvágnia magát és elérni a biztonságot jelentő Szumiba körzetét.

A kivonás és állományrendezés után a megmaradt részeket 1943 áprilisában és májusban hazaszállították. A hadsereg vesztesége a legújabb kutatások szerint először kb. 120 ezer fő, nehéztechnika közel 100%, egyéb anyagban 70%.

A 2. magyar hadsereg Don-menti védőharcainak értékelése

A 2. magyar hadsereg történetéről napjainkig számos feldolgozás született. Ezek döntő többsége — Szabó Péter Don-kanyar című munkáját kivéve — lekezelően és elmarasztalóan szól a magyar katonákról. Sajnos ez a negatív értékelés ivódott be a köztudatba és ezek hatása ma is érzékelhető. A tények azonban sokkal árnyaltabb értékelésre készítenek.

A magyar seregetest védelmi sávjának szélessége meghaladta a 200 kilométert. Ez azt jelentette, hogy a hadtesteknek 60-70, a hadosztályoknak 20-30, az ezredeknek 10-15 kilométeres sávokat kellett védeniük. Ez teljesen irreális volt, még akkor is, ha a folyóvédelem esetén a normákat kb. 1/3-al meg lehetett növelni anélkül, hogy a védelem szilárdsága, illetve ellenálló képessége lényegesen csökkent volna.

A bizonyítás érdekében vedük felül alapul az 1942/43-as szovjet normákat. Náluk egy jól felszerelt hadsereg védelmének szélessége nem haladta meg a 40-60, folyóvédelem esetében pedig a 80-100 kilométert. Rádásul hadosztályaik három és nem két ezreddel rendelkeztek.

A magyar hadsereg vezetése a védelmet két lépcsőben építette fel. Az első védelmi vonal a folyóra támaszkodott és a gyalogezredek másfél-két zászlóalja szállta meg. Mögöttük 3-4 kilométerre építették ki a tüzérségi tüzelőállások körletét. A második védelmi vonal az első lépcsők mögött 10-15 kilométerre húzódtok. Ezeket túl minden hadtestnél ún. villámcsoportokat hoztak létre a hadosztály- és hadtestközvetlenekből, valamint a második védővonal erőiből. Ezek feladata az volt, hogy ellenséges betörés esetén támadást hajtsanak végre és állítsák vissza az eredeti helyzetet.

A második világháború is bizonyította, hogy a kiépített védelmi vonalak akkor hatékonyak, ha azok kellően lépcsőzöttek, és jelentős tartalékok állnak rendelkezésre a mélységben. A széles védősáv miatt a 2. hadsereg ezen felteleteket nem tudta teljesíteni. Hadműveleti tartalékok nem rendelkezett, a második védőállásban lévő alegységek nem jelentettek olyan erőt, amellyel komoly súlyt lehetett volna képezni.

Mint ismert, a második világháborúban a támadás sikerét a harcokcsik tömeges bevetése biztosította. Így egyértelmű, hogy a védelemben lévő fél csak úgy tarthatta meg állását, ha erős, mélyen tagozott és a döntő irányokban koncentrált páncélelhárítást tudott szervezni. Erre a 2. hadseregnek semmi esélye sem volt. A magyar lövegek kis törméttéknél fogva alkalmatlannak bizonyultak, a németek pedig igéretük ellenére alig adtak át pár nehézlöveget, rádásul vonatok nélkül. Hogy ez a gyakorlatban mit is jelentett, ismét vegyük alapul a német és a szovjet harceljárás. Mindkét fél támadáskor a főcsapás irányában arcvonal-kilométerenként minimálisan 40-60 harcocsit vetett be. A védő fél egy ilyen támadást csak akkor tudott megállítani, ha erős műszaki záratok létesített, legalább 25-30 nehéz páncéltörő löveget vonultatott fel és jelentős (kb. ezred) erejű harcocsit-támadást tudott indítani. (Mindez természetesen egy kilométerre értendő.) A magyar egységeknél a nehéz páncéltörő lövegek száma kilométerenként nem haladta meg az 1-2 darabot, az 1. páncélos hadosztályt pedig a németek saját alárendeltségükbe vonták és nem engedték felhasználni.

Sok vád érte a hadsereg vezetését azért is, hogy a védőállások kiépítésére nem fordítottak kellő figyelmet és amikor beindult a szovjetek támadása, a védőművek mind mennyiségileg, mind minőségileg messze elmaradtak a kívánalmaktól. Ezek a kritikák valóban jogosak és általában tényszerűek. Nem szabad azonban a következő tényeket figyelmen kívül hagyni. A német felsővezetés mindent egy lapra tett fel, amikor a déli számon akart sikert

elérni. A Kaukázus és Sztálingrád irányába indított támadáshoz felhasználta a legütőképesebb csapatait. Ezt már csak úgy tudták megenni, hogy az arcvonal többi részét jelentősen meggyengítették. Mivel túlzottan bízták a támadás sikerében, a védelmet csak ideiglenesen tekintették és nem fordítottak rá kellő figyelmet. Csak a sztálingrádi fordulat után döböntek rá, hogy a csatlakozó szárnyon lévő csapatok védelme milyen gyenge, az egyre erősödő szovjet csapatok lehetőségeihez képest.

Mindaz természetesen vonatkozott a német vezetés alá rendelt 2. magyar hadseregére is. A magyar védelem kiépítése is későn kezdődött meg, amikor hidegre fordult az idő. Hiába rendeltek ki az arcvonalba munkaszázadokat, a túl nagy sáv és a fagyos talaj miatt az erődítések építése igen lassan haladt. Súlyosbította a magyar csapatok helyzetét, hogy a nagy hó, a hófúvások és a -30 — 40°C -os hideg lehetlenné tette a haránt- és keresztirányú utak fenntartását. Mind ezt még tovább nehezítette a hadseregsoport gyenge tűzérzségi és légvédelmi rendszere. A légteret is a szovjet repülőgépek uralták.

1941 január elejére a tengelyhatalmak Don-menti védelmi vonala hadművelleti szempontból igen kedvezőtlen volt. Északon (a 2. német hadsereg bal szárnyán) a Don-fővölgy északnyugati kanyarulatá, délen pedig a 8. olasz hadsereg maradványainak jobb oldalán a teljesen nyitott szárny jó lehetőségeket kínált a szovjeteknek a bekerítő hadműveletek megindítására. Joggal vehető fel a kérdés; miért nem történt meg időben (pl. decemberben) az arcvonal visszavétele egy viszonylag kedvező terepszakaszra? Ez logikusnak és látszólag egyértelműnek tűnik és talán a 2. magyar hadsereg sorsát is másként alakította volna.

A mélyebb szakmai vizsgálódások után azonban már nem lehet ilyen egyértelműen értékelni, mert;

- az arcvonal lerövidítése nem járt volna annyi előnnyel, mint amit a folyóvédelem tudott nyújtani;
- a visszavonás sem történhetett volna harc nélkül a szovjetek azonnali előnyomlása miatt;
- ez utóbbi pedig lehetlenné tette volna egy újabb védelmi vonal kellő mértékű kiépítését. Ez különben a nagy hó és hideg miatt amúgy is lehetlenné tűnt;
- az igazi okot a déli szárnyon kialakult hadászati helyzet szolgáltatta. Ugyanis a szabaduló két szovjet front (részeinek) délnyugati irányú csapásával még nehezebb helyzetbe hozta volna a déli szárnyon harcoló német csapatokat.

Mind ezzel a német felsővezetés is nyilván tisztában volt, és ezért ragaszkodott a Don-mentén védekező csapatok végsődkig történő kitartására.

1943 elején a szovjet harcokjártást a következők jellemezték. A támadások legfelsőbb szinten tervezték meg és konkrét, részletes direktívák, programok formájában juttatták le a közvetlen alárendelték számára. Így a frontoknak, hadseregeknek és a kisebb harci kötelékeknek csupán végrehajtott szerep jutott. A feltételeket — beleértve a személyi, anyagi és technikai szükségleteket is — központilag biztosították. Ennek a centrális vezetési rendszernek volt egy igen nagy előnye. Nevezetesen, hogy a rendelkezésre álló erőket a döntő pontokra és irányokra tudták koncentrálni. A hadműveletek kezdetén ez igen eredményes volt. A gondok a vezetésben a hadműveletek második, harmadik fázisában jelentek meg, mert a gyakran változó helyzetekben az alárendelt parancsnokok kezdeményező szerepe nem juthatott érvényre.

A frontok általában 1-2 főcsapási- és 1 kiegészítő irányt jelöltek ki. A főcsapás irányában tevékenykedő hadseregeket minimálisan 2-3 tüzérszázállal, 1-2 önálló harcocsidandárral, 1 harcokosi- vagy gépesített hadtesttel, valamint jelentős biztosító és kiszolgáló legénységgel erősítették meg. Hadművellettük 1 légi-hadsereg támogatta. A támadáshoz az erőket általában két lépcsőben csoportosították. Az első lépcsőbe került a gyalogság 2/3-a, az önálló harcocsidandárok (mint gyalogságok közvetlenül támogató harcocsok = GYKTHK) 100%-a. A második lépcsőbe sorolták be a harcocsidandókat a siker kifejezésére és a többi fegyvernem kb. 80%-át. A maradék rész tartalékba került.

A hadseregek 20-40 kilométeres támadási sávot és ezen belül 4-6 kilométeres áttörési szakaszt kaptak. Ez utóbbira az összes erő 60-80%-át használták fel. A támadást 3/4—1 óras tűzérzségi és légielőkészítés vezette be. Ezt követően az első lépcsőben támadó erők rohamra lendültek és az volt a feladatuk, hogy törjék át a védelem harcászati mélységét és biztosítsák a második lépcső, illetve a harcocsidandókat ütközésbe vetését. Végső célként a támadó csoportosításnak ki kellett jutni az ellenség védelmi vonalai mögé és be kellett fejezni a visszamaradt vagy bekerített ellenség megsemmisítését.

A 2. magyar hadsereg ellen indított támadásuk is ezen elvokra épült, a következő sajátosságokkal. A támadás előkészítésére az átlagosnál sokkal több idejük (közel fél év) volt. Ezalatt a csapatokat precízen kiképezték és a feladatokat begyakorolták. Tökéletesen ismerték a Don nyugati partján védekező erők összetételét, erejét és védelmi rendszerét. Így a kiértékelés után meg tudták határozni a védelem gyenge pontjait, amit a tervezés során fel is használtak. Némileg rontotta esélyüket, hogy a támadás helyét nem tudták leplezni, mivel azt — a korai tervezés miatt — a meglévő hídfőkből kellett indítaniuk. Ezt a kétütemű támadó hadművelettel, illetve jelentős helyi erőfölények biztosításával ellensúlyozták. Továbbá jelentős előny volt számukra az is, hogy a Don befagyott, így az utánpótlás nem jelentett különösebb akadályt. Az első etapban a támadást három irányba indították, s ezzel

megakadályozták, hogy a magyar vezetés jelentősebb erőkkel manőverezni tudjon. A Branszki Front pedig ez idő alatt lekötötte a 2. német hadsereget és a III. magyar hadtestet.

A hídfőkből indított támadások legfőbb sajátossága, hogy azokat először olyan méretűre kell növelni, hogy abba a támadásra szánt erők elérjenek és támadó csoportosításukat ki tudják alakítani. A hídfők mérete mindig meghatározza a támadási számokat és a bevetett erők nagyságát. Az áttörés kezdetben igen kis sávban (2-3 kilométer) következik be, majd a rések bővülése után a főerők fokozatosan lépnek harcba. Így lehet biztosítani az erőfőlny fenntartását és az áttörési szakasz egyre növekvő kiszélesítését. Ez a folyamat zajlott le mindkét hídfőből indított támadásnál.

Urvinnál és Sosucsjénél a szovjetek a hídfők kiszélesítése érdekében 3-3 lövészhadosztályt, 1-2 harcokocsidandárt és 25-30 tüzérezteget alkalmaztak 4-4 magyar zászlóalj ellen. Ez előlőben átlagosan 6-7-szeres, tüzérségben 10-15-szörös, míg harcokocsikban és repülőgépekben döntő fölényt jelentett számukra. Az eredmény nem is maradt el, mivel a hídfők mélységét 6-10 kilométerrel sikerült kibővíteniük. Ez pedig lehetővé tette, hogy a második lépcsőket és a harcokocsi-egységeket előrevonják és bevessék az erők fokozása, illetve a siker kifejlesztése érdekében.

A jelentős erőfőlny ellenére a támadási ütemük lassúnak volt tekinthető. A szovjet vezetés a magyar csapatok teljes megsemmisítésére törekedett, s ezért elhúzódi rézletharcokba bocsátkozott. Ennek tudható be az is, hogy azokat nem tudták időben létrehozni a bekerítés belső és külső arcvonalát, illetve azokat hermetikusan lezárni. Ez lehetőséget adott a magyar csapatoknak, hogy erők egy részét időben hátravonják, illetve a bekerítették a fenntartott folyosókon kitörjenek.

Az 1939-es magyar szabályzatok a védelmet ideiglenes tevékenységnek tekintették, amelyet csak addig kívántak folytatni, míg a támadás feltételeit megte-remtük. Tartós, véglen felépített állásvédelemről nem tettek említést. A védelmet aktívnak tekintették, amelyet a csapatok határozott ellentevékenységgel kívántak elérni. A védelem elvi felépítése szerint az első vonalban az erők 1/3-át, míg a másodikban 2/3-át helyezték el. A két védővonal kismélységű, irányokat lezáró, alegységintéző támpontok láncolatából állt. A védelmi harc aktivitását a második védővonal elhelyezését főerők hatásos ellentevékenységeinek (ellentámadások sorozata) kellett biztosítani, amely a csapatok nagyfokú manőverező-képességét és a vezetés rugalmasságát tütelezte fel.

A Don-mentén kiépített védelem nem ezen elvekre épült. 1942 őszétől a 2. hadsereg arra kapott utasítást, hogy jól záró, szilárd védelmet építsen ki, az állások minden áron való megtartása érdekében. Hamar kiderült, hogy ezen elvárásoknak a magyar sereget nem tud megfelelni. A 200 kilométeres vé-

delmi sáv már eleve kizárta a szükséges sűrűségek biztosítását. A védelmi vonalak csupán alegységintéző támpontok láncolatából állt, jelentős hezásokkal és csekély mélységgel. Még ennek a laza, pókhálóserű védelemnek a kiépítése és berendezése is komoly nehézségeket okozott. Műszaki gépekkel nem rendelkeztek és nem volt elegendő műszaki anyag a védművek kiépítéséhez, illetve megerősítéséhez. A műszaki zárak még a gyalogságot sem voltak képesek feltartóztatni.

A hadsereg vezetésének az a törekvése, hogy az így kiépített merev védelemnek némi aktivitást (manőverező képességet) adjon, csekély eredménnyel járt. Ugyanis a két védelmi vonal megművése felkészítette a harcos állomány közel 90%-át. Így a csekély létszámú tartalékok nem képezhettek megfelelő súlyt, a veszélyeztetett szakaszokon. Mivel a németek elvtették az egyetlen, ellencsapásra képes páncéloshadosztályt, a hadseregarancsnoknak nem maradt tartaléka. A hadtesteknél és a hadosztályoknál különítették ki ugyan némi erőt, de ezek gépjárművek és vontatók hiányában csupán könnyűfegyverzetű gyalogos kötelékek voltak. Mindez nyilvánvalóvá tette, hogy amennyiben támadás éri az arcvonalat, a hadtestek magukra maradnak és csak a német segítségnek bízhatnak.

Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy a magyar vezetés miért nem épített ki erősebb védelmet a hídfőkkel szemben, és miért nem vonta vissza az arcvonalat egy kedvezőbb terepszakaszra. Ezek a felvetések valóban jogosak, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a korlátozott lehetőségeket. Urvinnál és Sosucsjénél a hadosztályok és ezredek keskenyebb sávokat kaptak, több nehézfegyverzettel rendelkeztek és a hadtestparancsnokok ezek irányába több ellentámadást is megszerveztek. Tehát történtek lépések, de ezek kevések bizonyultak. További megerősítés csak úgy lettek volna lehetségesek, ha a II. hadtestből, illetve számoszados hadosztályokat meggyengítik. Ez azonban a túl beálltával, a Don folyó befagyásával igen kockázatos lett volna, mert a támadást végül is bárhol megindíthaták a szovjetek. A kedvezőtlen arcvonalon védő ezredek arcvonalának visszavételét pedig a németek nem engedélyezték.

Ezek után sajnos csak az egyetlenlően küzdelem egyetlen lehetősége maradt a csapatok számára. A magyar honvédek ennek ellenére hősiessen harcoltak a túlerővel szemben. Az alakulatok döntő többsége a vésőökgi kitarot-tak, majd kitörték. Nekik köszönhető, és a szovjeteknek nem sikerült a teljes 2. hadsereget megsemmisíteni. Természetesen voltak negatív példák is, amikor 1-2 zászlóalj pánikba esett és megfutamodott. Nem gyávaság volt ez, hanem a kilátástalan helyzet törvényzerű következménye. Ugyanis nehézfegyverekkel alig rendelkező könnyű alegységek nem vehettek fel a harcot a tömegével támadó szovjet harcokocsikkal szemben. A veszteségeket

jelentősen lehetett volna csökkenteni és a védelmi harcokat szervezettebben megvívni, ha a németek időben bevetik a hadművelési terekkel képező Cramer hadtestet. Ezt nem tették meg, így a 2. magyar hadsereget lényegében feláldozták saját erőik megóvása érdekében.

HADERŐFEJLESZTÉS ÉS KIÜTKERESÉS 1942—1944 KÖZÖTT

A már főbb vonalaiban ismertett Kállay-program hatására a honvédség fejlesztése 1942 nyarától újabb lendületet vett. A hadiipar több évre szóló megrendeléseket kapott. Felgyorsították, és új alapokra helyezték a sorkötelesek és a tartalékosok kiképzését. 1942 végére a honi (1. és 3.) hadsereg létszáma megközelítette a 300 ezer főt. Felállításra került az I. páncélohadtest-parancsnokság a 2. páncélohadosztállyal, a Székely Határvédelmi Parancsnokság a IX. határvédelemzandárral (20 zászlóalj és 2 csoport). Kettőről háromra emelték a légvédelmi- és repülőhadtest dandárainak számát. A fejlesztéssel és az átszervezésekkel párhuzamosan személyesre került sor a hadsereg vezetésének felső (központi, hadsereg, hadtest) szintjén. Szombathelyt Nagy Vilmos vezérére váltotta fel a honvédelmi miniszteri poszton.

Az 1943-as hadren tervezésénél már figyelembe vették a 2. magyar hadsereg tevékenysége során szerzett tapasztalatokat. Ennek megfelelően áttértek a háromzredes hadosztályokra, felállításra került egy újabb páncélohadosztály, egy hegyidandár és az 1. lovashadosztály. Befejeződött a repülő-, a légvédelmi hadtestek, valamint a Székely Határvédelmi Erők átszervezése is.

1943 végén a békehadrend szerint a honvédség állományába kilenc gyaloghadtestparancsnokság tartozott, egyenként egy, háromzredes hadosztállyal. A „Fejlesztés” esetén a hadtestek többi hadosztályait a póttartalékból és a megszálló erőkől egészítették ki.

1943-ban — a 2. magyar hadsereg hazaszállítása után — két újabb megszálló hadosztályt küldtek ki a Szovjetunió területére, így számuk 9-re emelkedett. Ezen erőket 1943 májusig a 2. hadsereg parancsnoksága irányította. Május 1-jén Kijev székhellyel megalakult a Magyar Királyi Megszálló Erők Parancsnokság. Alárendeltségbe került a VII. hadtest négy (18., 25., 121., 124.) gyaloghadosztállyal és a 2. repülődandárral, valamint a VIII. hadtest öt (1., 102., 105., 108., 201.) gyaloghadosztállyal. Ezzel párhuzamosan a hadosztályok számozása és besorolása is megváltozott az új struktúrájának megfelelően.

Az 1943 nyarától a magyar megszálló erők a szovjet előnyomulás követésében egyre közelebb kerültek a magyar határhoz. Közben több hadosztályunk került német fennhatóság alá és vívott veszteségteljes harcokat a

feltartóztató vonalakon, és az ellentámadások során. 1944 elején pedig a Magyar Királyi Megszálló Erő Parancsnokságot feloszlatták. Három hadosztály (18., 19., 201.) a Galiciába felvonuló 1. magyar hadsereg alárendeltségébe került, míg a többieket a német Dél Hadseregcsoporthoz osztották be. 1944 májusára a megszálló hadosztályoknál is befejeződött a harmadik ezred felállítás és a csapatok tűzfegyverekkel történő megerősítése.

A Kállay-kormány bel- és külpolitika terén is megkezdte programjának végrehajtását. A felső vezetésben végrehajtott személyesrék után a kommunista szankciókkal és tömeges letartóztatásokkal háttérbe szorította a kommunista mozgalmat és a szélsőjobboldalt. Mindent elkövetett, hogy megnyerje a legáltalánosan működő baloldalt politikájának. A zsidótörvények érvényben maradtak ugyan, de visszautasították a németek követelését, miszerint végső megoldásként a zsidóságot ittassák ki a társadalmi életből és készítsék elő deportálásukat. Bár a magyar termékek (bauxit, kőolaj, magnézium és élelmiszerek) Németországba irányuló kivitele (zömében hitel címén) a korábbi ütemben folytatódott, fokozatosan lazultak a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok.

Kállay Miklós az angol-szász barát hatalmosokra támaszkodva 1942 őszétől kereste a kapcsolatokat a nyugati szövetségesekkel. A kapcsolatfelvétel a tétova és nem kellően előkészítés miatt igen lassan haladt.

1943 tavaszától az események felgyorsultak, különösen az olasz fasiszta rendszer összeomlása követően. A magyar kormány a nyugati szövetségesekkel folytatott tárgyalásokon vállalta a feltétel nélküli megadást, annak minden következményével. Az előzetes fegyverszüneti megállapodást végül is 1943. szeptember elején adták át Magyarországnak az angolok. Ebben többek között kikötötték, Magyarország fokozatosan szakítsa meg politikai, katonai és gazdasági kapcsolatait Németországgal, engedjék átrepülni a szövetséges repülőket Magyarországra felett és fegyveresen szálljon szembe egy esetleges megszállással.

A magyar kormány igyekezett eleget tenni ezen elvárásoknak. Több esetben is ellenállt a német nyomásnak. (a zsidóság még Magyarországon volt a legjobb helyzetben, a légvédelmünk átengedte a szövetséges repülőket légtérünkön, és a gazdasági kapcsolatok is némi visszaesést mutattak stb.), de döntő lépésre képtelen volt elszánni magát. A hatalomféltes és politikai felfogáson túl ennek számos, igen is érthető oka volt. Többek között ekkor már a német megszállás elő volt készítve, a nyugati szövetségesek és politikai felfogáson a Balkánon kívánták megindítani, és így nyilvánvalóvá vált a szovjet behatolás, s a magyar diplomáciát — éppen az előbbiektől miatt — a Szovjetunió irányába kívánták terelni. 1944 elején a Kállay-kormány az isztambuli angol képviselőtársaságul keresztül kapcsolatot keresett a szovjet vezetéssel is. Felajánlása (a megszálló hadosztályok átállása, a jugoszláv partizánok támogatása) süket fülekre

talált. Magyarország sorsa, ekkor már lényegtelenné vált, a nagyhatalmak a háború utáni rendezés főbb elveiről már döntöttek. Ezeknek a tétova, eredménytelen kísérleteknek német megszállás lett a következménye.

1943 elejétől a németeknek már tudomásuk volt a magyar kísérletekről, amit Hitler szemére is vetett Horthy-nak. Az olasz események hatására a német vezérkar már öszszel javaslatot tett Magyarországgal megszállására, amit Hitler jóvá is hagyott, sőt az időpontot is rövidesen kitűzte 1944. március 19-ére. A békes megszállás érdekében Horthy március 18-ára a Német Birodalomba csalták, ahol közölték vele a hírt. A kormányzónak alapvetően két lehetősége volt. A megszállás utáni időszak kormányzása vele, vagy nélküle fog megtörténni. Ő az előzőt választotta, bízva abban, hogy így többet tehet majd az orszáért. A németek a „Margarethe-I.” tervben Magyarország területét a Tisza vonaláig négy zónára (északi, északnyugati, déli, délnyugati) osztották. Mivel magyar ellenállás nem volt, a megszállás gyorsan és zökkenőmentesen zajlott le. Megindultak a letartóztatások és a Kállay-kormánytáknak nemie kellett. A németek szélsőjobboldali kormányt szerettek volna az ország élére állítani, de Horthyék ellenállása miatt egyelőre ez csak részben sikerült. Az egyeztető tárgyalásokon kompromisszum született, Sztólyai lett a hivatalnok-kormány miniszterelnöke. A megszállók nem fegyverezték le ugyan a magyar alakulatokat, de a laktanyák zárlátát elrendelték. A német bevonulással megkezdődött Magyarország forrásainak teljes kiaknázása, a magyar katonai vezetés háttérbe szorítása.

HADMŰVELETEK MAGYARORSZÁG TERÜLETÉNEK MEGTARTÁSÁÉRT 1944—1945-BEN

1944 tavaszán a szovjet erők már elérték Nyugat-Ukrajna területét, és a magyar határhoz közeledtek. A helyzet kritikusává vált, mivel a német arcvonalon egy nagy kiterjedésű rés keletkezett az Észak-Ukrajna és Dél-Ukrajna hadseregcsoportok között. A németek pozícióik javítása érdekében azonnal átvették a kintlévő megszálló, és a Keleti-Kárpátok védelmére felvonuló magyar erők feletti rendelkezés jogát. A VIII. megszálló hadtest a Dél-Ukrajna hadseregcsoport alárendeltségébe került. A VII. megszálló hadtestet először a felvonuló 1. hadsereg állományába vonták, majd az egész seregiet feletti parancsnoklást az Észak-Ukrajna hadseregcsoport vette át. Az 1. hadsereg állományába ekkor a VII., és a VI. magyar valamint a XI. közös hadtest (ez utóbbinak német parancsnoksága és közvetleni voltak, de a harcoló alakulatokat magyarok (így az 1.- és 2. helyi dandár, a 24. gyaloghadosztály és a 2. páncélosadosztály) alkották.

Támadó hadműveletek a Kárpátok előterében és Dél-Erdélyben

A védelemre felkészített és felszerelt hadsereget a németek a Kárpátokon túli nyílt térből támadásra rendelték, azal a céllal, hogy a rést betömjék és a két német hadseregcsoport közötti kapcsolatot megteremtsék. Náday István vezérredeztes ezt a feladatot nem vállalta — utóda Lakatos Géza vezérredeztes lett. Az április 17-én meginduló támadás mindkét fél részéről nagy veszteségekkel járó heves küzdelem hozott. A két hétig tartó szakadatlan harcokban az 1. hadsereg teljesen kimerült, ezért 30-án támadásnak le kellett állítani. A hadsereg bár nem érte el a számára elfoglalando célpont kitűzött terepszakaszát, de az összeköttetést megteremtette és több mint két hónapra leállította az ellenség előnyomulását.

Közben az ország egésze egyre inkább német „vonalra” került. Szinte mindenkit menesztettek a felső vezetésből, akik szerepet vállaltak Kállay idején a nyugati kapcsolatok kiépítésébe, illetve a kiváltás előkészítésébe érdekében. Így többek között Szombathelyit, akit a vezérkar főnöki poszton Vörös János altábornagy váltott fel. Ezt követően sok németbarát tiszt került magas beosztásba. E személyesrők emeltek Bergffy Károly vezérredest is az 1. hadsereg élére. Mindezeknek szinte azonnal jelentek a káros következményei. Napirendre került a „zsidó kérdés” azonnali rendezése, folytatódott a letartóztatások, beindult az ország gazdasági kizsákmányolása. A magyar honvédséget ért korábbi betagozódását követően újabb és újabb kötelek kerültek német alárendeltségbe, ráadásul ezek jelentékeny részét nem is Magyarország határainak védelmére használták fel. Így többek között 1944. nyarán Lengyelország területére irányították az 5., a 12., a 23. tartalék hadadosztályokat, majd az 1. lovashadosztályt is.

A Kárpátok előterében július közepén ismét fellángoltak a harcok, amelyek az 1. hadsereg VII. hadtestét is érintették. A magyar erők támadást a hadtest nem bírta feltartóztatni, mert a hadseregarancsnoktól semmiféle támogatást nem kapott. A betörés és a gyenge vezetés miatt az 1. hadsereg visszavonni kellett a Hunyadi-állásba. Beregffynek ez a posztjába került, az új parancsnok Miklós Béla vezérredeztes lett. Miklós tábornok — aki már nagy háborús tapasztalattal rendelkezett, és igen jó vezető volt — gyorsan rendet teremtett. Feltöltötte a csapatokat, átszervezéseket hajtott végre és újjászervezte a védelmet. (A Kárpátok védelmére 1940—1944 között három védővonal került kiépítésre. A határon túl a Hunyadi-állás, a határ vonalában a Szent-László-vonal, a míg a határ innen az Árpád-vonal.) A hozzáértő vezetésnek tudható be, hogy az 1. hadsereg a későbbiek során eredményesen védte a határt.

A harcéri eseményekkel párhuzamosan a politikai életben is jelentős mozgólódás kezdődött. Horthy és a magyar ügyért tenni akarók szűk köre végre felismerte, hogy a helyzet tarthatatlan, a háborúból való kilépés az egyetlen kiút. De ott volt a kérdés, hogyan, kikkel és milyen feltételekkel? A legnagyobb gondot a német megszállás következtében kialakult helyzet jelentette. Ugyanis a teljes haderő német vezetés alatt állt, a törzsekben német összekötők isztek dolgoztak, a magasabb posztok többségét már Németországal szimpatizálóknak tölötték be. Horthyék tisztában voltak azzal, hogy a finn példát nem lehet követni, de a román példa is nehezen végrehajtható, hiszen minden erők arcvonalban volt, a hátsózángban (mindenekelőtt Budapestben) pedig nem álltak olyan csapatok rendelkezésre, amelyekre alapozni lehetett volna a kiugrás előkészítését és végrehajtását.

Horthy augusztus végén azért menesztette a Sztójay-kormányt, hogy egy új összetételű kabinet, Lakatos Géza vezérére, miniszterelnök vezetésével a kiugrást előkészítse. A kormányzó távedett! Ez a kabinet sem támogatta a kiugrást, sőt az előkészületekről azonnal tájékoztatták a németeket. A kapcsolatfelvételt a szovjetekkel szeptember elején ennek ellenére megtörtént, és 14-én a szovjetek által szabott fegyverszüneti feltételek meg is érkeztek. Horthy úgy döntött, hogy elfogadják az előzetes fegyverszüneti feltételeket, ezért Faragó Gábor vezérére vezetésével delegációt küldött Moszkvába. Miután Molotov és Faragó aláírta a feltételeket tartalmazó okmányt, a kormányzó október 15-én bejelentette, hogy fegyverszüneti tárgyalásokat kezdett. Erről a lépéséről tájékoztatta Edmund Weessenmayer német teljesítmény megbizott is. A németek különben már mindenről pontosan tudtak, többek között arról az üzenetről is, amit a 2. hadsereg parancsnokának küldtek az állással kapcsolatban, sőt már a proklamáció előtt tüsszül ejtették íj. Horthy Miklós.

A proklamáció bejelentése után azonnal megindultak a letartóztatások és a főváros kulcsfontosságú pontjait németek szállták meg. Ezzel lényegében a kiválási kísérlet meghiúsultnak tekinthető. A kudarc megrendítette a csapatokat is, különösen azt követően, hogy a németek Szilácsi emeltek az ország élére. Miklós Béla vezérére a proklamációt követő napon vezérlői főnökével, Kéri Kálmán ezredessel átment a szovjetekhez, és felszólításukra mintegy 20 000 fő állt át katonák közül a 4. Ukrán Front oldalára. A 2. hadsereg parancsnokait letartóztatták, aminek következtében az állások itt is megkezdődtek és egyre gyakoribbá váltak a szökeések. A csapatok nagy részénél lazas a fegyelem, elűnt a korábbi jó harci szellem és morál. Egyre többen ismerték fel a háború folytatásának értelmetlenségét. Ugyanakkor a katonák többsége nagy dilemma előtt állt, mert számukra sem a fasizmus, sem a kommunizmus nem volt elfogadható alternatíva. Így nagyon sok hivatásos- és sorokatonát a konkrét célok nélküli események sodortak tovább, alakítva egyéni sorsukat.

A németek hamar felismerték, hogy nagyobb seregetek nem lehet magyar parancsnokok vezetésére alatt hagyni, ezért megkezdődött az arcvonalban harcoló erők részekre bontása és német kötelekbe való betagozása.

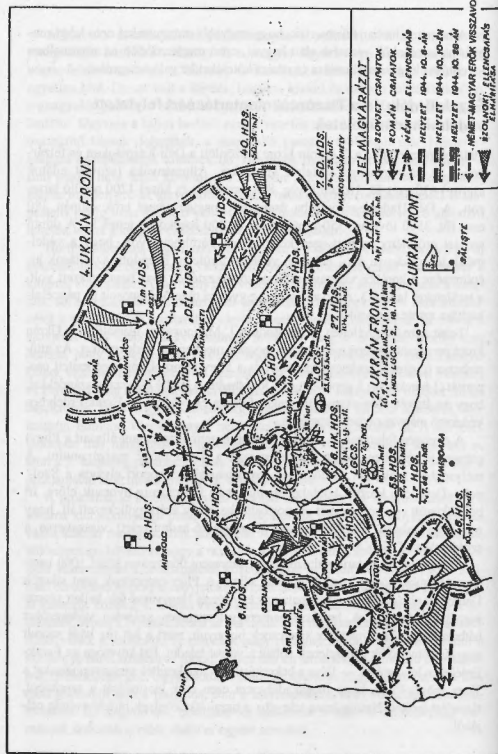
Észak-Erdély és a Tiszántúli megtartásáért folytatott védelmi hadműveletek

1944 október elejére a 2. Ukrán Front átözönlött a Déli-Kárpátokon és felzárkózott a magyar-német védelmi vonalakra. Állományába (szovjet adatok szerint) 630 ezer fő, 10 200 löveg, 825 harcokosi és közel 1200 repülő tartozott. A Dél Hadseregcsoporthoz összevont magyar-német erők csupán 380 ezer főt, 3500 löveget, 350 repülőgépet és 300 harcokosit tettek ki. A döntő szovjet erőfölény mellett igen kedvezőtlen körülmény volt, hogy a védelmünk jobb szárnya sík-, nehezen védhető területen húzódtott, az állások kiépítettsége a korábbi visszavonulások következtében csak hevenyészett volt, a területeket lezáró 3. magyar hadsereg gyenge tüzerőt képviselt és páncélfelhárítása szinte alig volt.

Tehát nem volt véletlen, hogy Rodion J. Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka ezen a szakaszon tervezte megbontani védelmünket. Az áttöréshez a 6. gárda-harcoksihadsereget és a Plevi tábornok lovas-gépesített csoportját (1 harcokosi-, 1 gépesített és 1 lovashadtest) jelölték ki, azzal a szándékkal, hogy az áttörés után csapatait északra fordítja és bekeríti az Észak-Erdélyben védelekre magyar-német csapatokat.

A gyengén felszerelt 3. magyar hadsereg nem bírta tartani állásait a Plev-csoporttal szemben, ezért kénytelen volt a Tisza mögé visszavonulni. A mélységben szabadon manőverező lovas-gépesített csoport elvágta a Szolnok—Debrecen közötti közlekedési utakat és Debrecenig nyomult előre. Itt beleütközött egy erős német csoportosításba, mely azért gyűlekezett itt, hogy egy nagyszabású ellentámadással (Cigánybúró-hadművelet) visszavesse a szovjeteket a Déli-Kárpátok mögé.

Az október 20-ig tartó változó sikert debreceni ütközetben közel 1000 harcokosi és rohamlövégő küzdött egymás ellen. A Plev-csoportnak nem sikerült Debrecen elfoglalnia, mert csapatainak egy részét Nagyvárad felé kellett visszairányítani, hogy a 6. harcoksihadsereggel szemben szilárdan védekezőket háttámadja. Ez a manőver sikeresnek bizonyult, mert a két tűz közé szorult magyar-német erők kénytelenek voltak a várost feladni. Ezt követően az Észak-Erdélyben lévő erők — félve a bekerítéstől — megkezdtek visszavonulásukat a Tisza mögé. Plev, hogy megakadályozza ezen erők kicsúszását a szorítóból, támadást indított Nyíregyháza irányába a tiszai átkelőhelyek birtokbavételé céljából.

A várost október 21-én sikerült ugyan elfoglalnia, de a Debrecen térségéből átcsoportosított és az Erdélyből visszavonuló magyar-német erők bekerítették. A szovjet kötelékek nagy része megsemmisült, csupán egy részüknek sikerült ki-
törnie. Így Malinovszkij terve csak részben valósult meg, mert a Tiszántúli sikerült elfoglalnia, de a Wöhler-csoport több mint 150 000 katonájának sikerült a Tisza mögött új védőállásokat foglalnia.

Hadműveletek Magyarország területének megtartásáért

A német-magyar csapatok Erdély feladásával elvesztették a szilárd védelemre legalkalmasabb területeiket. Bár szívós harcokkal és aktív ellentevékenységgel sikerült erőiket a Tisza mögé visszavonni, de a déli szárnyon nem tudták megtartani a folyó vonalát. Ugyanakkor a román kiugrás óta először sikerült újból összefüggő védelmi vonalat létrehozni és kapcsolatot teremteni az A, a Dél, és az F. Hadseregcsoportok között. Ez a védelmi vonal azonban igen gyenge volt. Nem volt ritka, hogy egy 30-60%-os feltöltöttségű hadosztálynak 20-30 kilométer-es védőszakasz jutott. A Duna-Tisza között védő 3. magyar hadsereg hét gyenge hadosztálya például több mint 150 kilométer-es szakaszt ellenőrzött. A legnagyobb gondot a tartalékok hiánya és az utánpótlási nehézségek jelentették.

A felek hadművelési helyzete, a csapatok csoportosítása és a hadművelési tervek

4.2. Ukrán Front helyzete október végén:

- a 40. szovjet és a 4. román hadsereg (11 hadosztály és 2 megerősített körlet) Vitka (Vásárosnamény)—Újfehértó;
- a 27. hadsereg (14 hadosztály) Újfehértó—Polgár;
- az 53. hadsereg (9 hadosztály) Polgár—Tiszafüred;
- a 7. gárda, és az 1. román hadsereg (11 hadosztály) Tiszafüred—Tiszaug;
- a 46. hadsereg (12 hadosztály) Alpár—Baja—Zombor vonalában helyezkedett el.

A front tartalékai a mögöttes területen feltöltéseket és átcsoportosításokat hajtottak végre, így többek között:

- a 6. gárda-harcokosihadsereg (1 harcokosi- és 1 gépesített hadtest);
- a Plijev lovas-gépesített csoport (1 harcokosi-, 2 lovashadtest);
- a Gorskov lovas-gépesített csoport (1 harcokosi-, 1 lovashadtest);
- a 18. harcokosihadtest, valamint
- a 2. és a 4. gépesített hadtest.

Ezek összesen: 55 lövész-, 11 lovas-, 9 gépesített-, és 9 harcoksimagasabbegységet (összesen 86 hadosztály) jelentettek.

A szovjet főparancsnokság — mivel a Duna-Tisza közén kialakult hadművelleti helyzetet igen kedvezőnek ítélte meg — utasította Malinovszkij marsallt, hogy a balszárny-csapatával haladéktalanul indítson támadást, és menetből foglalja el Budapestet. A feladat végrehajtásának idejére a 46. hadsereg megerősítették a 23. lövész-, valamint a 2. és a 4. gépesített hadtestekkel.

Malinovszkij marsall — hivatkozva csapatainak rendezetlenségére és az erősítések bevárásának szükségességére —, 5 nap haladékot kért, de Sztálin ezt elutasította.

Ezt követően a front törzse az alábbi tartalmú direktívát dolgozta ki és juttatta el a csapatokhoz. A 46. hadsereg megerősítővel október 29-én 14 órakor indítson támadást Kecskemét—Budapest irányában. A főcsapást 2 lövész- és egy gépesített hadtesttel a jobb szárnyon mérje. Közlebbi feladatként 30-án estére érje el gyalogrészeivel Nagykörös—Lajosmizse—Izsák—Duna vonalát, míg a 2. gépesített hadtesttel Albertirsa—Örkény körzetét. Ez idő alatt a 7. gárdahadsereg keljen át a Tiszán, 4 hadosztállyal csatlakozzon a támadáshoz, és 30-án estére vegye birtokba Tószeg—Nagykörös területét. További feladatként a lövészrők folytassák támadásukat északnyugat irányban, míg a 4. gépesített hadtest Űtközetbe vetésével a gyorscsapatok menetből foglalják el Budapestet.

A német-magyar katonai vezetés már a debreceni hadművelet időszakában felismerte a Duna-Tisza közén kialakult hadművelleti helyzet veszélyeit, ezért megelőző intézkedéseket adott ki a szovjetek Budapest irányú támadásának elhárítására. Szeptember 22-én rendelték el annak a hatalmas összefüggő védelmi vonalnak a kiépítését, amely Szlovákiától egészen Albániáig húzódtott és Délkelet-Németországot volt hivatott biztosítani. Ez a védővonal több szakaszból és számos hadművelleti reteszállásból állt. A szlovák védelmi vonalhoz közvetlenül a Karola-vonal csatlakozott, amely a Zempléni-hegység, a Bükk, a Mátra és a Börzsöny déli lejtőjén húzódtott. Budapestet keletről az Attila-, míg a Dunántúlt a Margit-vonal védte. A déli szárnyat pedig a Dráva és Albánia között kiépített Niebelungen-vonal zárta le.

A Dél Hadseregcsoport 1944. október végén két hadművelleti csoportból állt.

1. A *Wähler-hadművelleti csoport* — amely a 8. német, és az 1. magyar hadsereg maradványaiból jött létre — Ungvári és Tiszafüred között 160 kilométer-es arcvonalon védett, a 4. és a 2. Ukrán Front csatlakozásánál.

Állományába tartozott:

- a XXX. német hadtest 3. és 4. hadosztálya, valamint a 8. páncélvadász-hadosztály;
- az 1. magyar hadsereg állományából az V. hadtest (az 1. és a 2. hegyidandár, valamint a 6. gyaloghadosztály), a III. hadtest (a 16. és a

24. gyaloghadosztály, a 2. tábori póthadosztály és a 66. határvadász csoport), a IX. hadtest (a 27. könnyű és a 9. tábori póthadosztály, valamint a 8. határvadász-dandár);

— a Finta-csoport (a 7. tábori póthadosztály, valamint az 1. és a 2. hegyi pótdandár).

2. A *Fretter-Pico hadművelleti csoport* 150 kilométer-es arcvonalon Tiszafüred és Baja között zárta a budapesti irányt.

Állományába tartoztak:

— a Breith-csoport (a III. német páncélos-hadtest parancsnoka)

— a 13. német páncélos-hadosztály;

— az 1. magyar páncélos-hadosztály;

— a Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály;

— a 2. magyar hadsereg VII. hadteste (a 10. pót- és a 23. tartalék-hadosztály);

— a Kirchner-csoport (az LVII. páncélos-hadtest parancsnoka)

— az 1., a 23. és a 24. német páncélos-hadosztály;

— a 3. magyar hadsereg VIII. hadteste (az 5. és a 20. gyaloghadosztály).

— a IV. páncélos-hadtest:

— a 2. magyar páncélos-hadosztály;

— a 4. SS-páncélgránátos hadosztály;

— a 25. magyar gyaloghadosztály (a 3. hadseregétől).

A 2. magyar hadsereg-parancsnokság október 24-től a Duna vonalának védelmét látta el a Caepel-sziget és Batina (Kisköszeg) között.

Állományába tartozott:

— a II. hadtestparancsnokság:

— a 31. népi páncélgránátos hadosztály;

— az 1. folyamerdandár;

— az 5. póthadosztály;

— a 4. (Pécs) honvédkertület.

— a VI. hadtestparancsnokság:

— a 8. tábori póthadosztály;

— a 12. tartalék hadosztály;

— az 1. huszárhadosztály;

— az 1. ejtőernyős zászlóalj.

— a Matolcsy (október 31-től) Kesseő-csoport a solti (dunaföldvári) hidőben.

A 3. magyar hadsereg-parancsnokság erőinek egy részével zárta a Duna-Tisza közét, míg a VII. hadtestét kivonták a Dunántúlra, a VI. hadteste pedig a Duna vonalát védte.

Budapest védelmét magyar részről az 1. hadtestparancsnokság irányította. Az 5. magyar tartalékhadosztály Krakkó térségében harcolt. A 6. tábori póthadosztály feloszlott, míg a 4. a 12. tartalékhadosztályba olvadt be. A Dunántúlon lévő — és az áttelepült — kerület-parancsnokságok megkezdték a 18-20 éves levették behívását és kiképzését. Ezzel párhuzamosan folyt a fegyvernemek kiképzése is. Ez a tartaléklállomány több mint 100 ezer főt tett ki, de felszerelni nem tudták őket. Október 12-e óta folyt a „Szent László hadosztály” szervezése és a hónap végén döntés született az „1. SS-,Hunyadi János” önkéntes páncélgránátos hadosztály felállításáról is.

1944 őszén a németek 16 hadosztállyal, a magyarok kb. 22 hadosztállyal rendelkeztek, köztük 6 volt páncélos. Ezen eorból kb. 5 hadosztály a Dunántúlon, 4 hadosztály feltöltés alatt, 1 hadosztály Lengyelországban, 8 hadosztály a IV. Ukrán Front előtt helyezkedett el. Így a 2. Ukrán Fronttal szemben csupán 19-20 német-magyar hadosztály állt, 30-60%-os feltöltöttséggel. A magyar alakulatoknál igen kevés volt a jól felszerelt gyaloghadosztályok száma. Az erők zömét könnyű fegyverzetű, páncéltörő eszközökkel alig ellátott pót- és tartalék hadosztályok tették ki.

A Tószeg és Baja közötti védelmi vonalakat a magyar gyaloghadosztályok védtek. Baja, Kiskunfélegyháza között a 10. gyalog-, a 23. pót- és az 1. lovashadosztály; Kiskunfélegyháza, Tószeg között pedig az 5. és a 8. pót-, valamint a 20. gyaloghadosztály helyezkedett el.

Friessner vezérezredes látva a védelem gyengeségét, Nagykőrös, Kecskemét, Kiskunfélegyháza térségébe rendelte az LVII. páncéloshadtest részeit, az 1. magyar páncélosadosztályt és a 4. SS. páncélgránátos hadosztályt. A támadás kezdetére azonban csak a 24. páncélosadosztály érkezett be.

A Budapest elfoglalására tett első szovjet kísérlet meghüsitása (1944. 10. 29—31. 04.)

A Tiszaalján—Kiskunfélegyháza szakaszon 1944. október 29-én 14 órakor meginduló szovjet támadás zömmel az 5. és a 8. póthadosztályunkat érte. A csökkent létszámú és gyengén felszerelt egységek az óriási fölényben lévő szovjeteket képtelenek voltak a peremvonal előtt megállítani. A harcrendek azonban nem bomlottak meg, a két hadosztály szervezett halogató harcot folytatott, amellyel lényegében lelassította az ellenség előnyomulását. Malinovszkij marsall látva, hogy csapatainak lendülete egyre csökken, ütköztette vetette a 2. gárdagépesített hadtestet, majd 30-án reggel a 7. gárdahadsereget. Óriási nyomás nehezedett a német-magyar védelemre és nyilvánvalóvá vált, hogy a meglévő erőkkel lehetetlen feltartóztatni a két szovjet hadsereget. Fretter-Pico tüzérségi tábornok sorozatos ellencsapások mérésével, az arcvonal lerövidítésével és újabb erők átcsoportosításával igyekezett pozícióit javítani a Duna-Tisza közén.

A 24. páncélosadosztály, valamint a közben beérkező 4. SS-páncélgránátos hadosztály ellenlékésével sikerült a 7. gárdahadsereget a Nagykőrös—Szolnok terepszakaszon megállítani, a 46. hadsereg támadását pedig tovább lassítani. Ennek eredményeként időben sikerült az arcvonalat a Budapest—Cegléd—Szolnok vonalra visszavonni, valamint a Csepel-szigetet és az Attila-vonalat megszállni.

Az Attila-vonal három védőbővöl állt, melynek szármái a Duna keleti partjára támaszkodtak. Az első védővonal: Alsógöd—Csomád—Veresegyház—Máglód—Ecsér—Dunaharaszti; a második Dunakeszi—Mogyoród—Isaszeg—Pécel—Pestszentimre—Soroksár, míg a harmadik Pest peremkertjeinek vonalában húzódtott. Az első védővétel október 30-a és november 3-a között a 22. SS. lovashadosztály és a Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály szállta meg, majd ide vonult vissza a magyar hadosztályok egy része is. Így az 1. lovashadosztály a Csepel-szigetet, míg a 10. gyaloghadosztály két ezrede az Attila-vonalba került. A többi magyar alakulat az új védelmi vonal mögé vonult vissza, rendezés és feltöltés céljából.

Malinovszkij marsall érzékelve az új védelmi vonal előtti ellenállás gyengülését, üldözés bevezetését rendelte el. November 1-jén ütköztette be a 4. gárda gépesített hadtestet, és ezzel egy időben felújította a támadást mindkét hadsereg sávjában. A gyorscsapatoknak feladatult szabta, hogy nagy ütemű előretörés után 3-ig nyugatról és keletről kerítsék be Budapestet. Ez az utasítás azonban a szovjetek számára csupán vágyálom maradt, mert a 4. gárda gépesített hadtest nem tudta áttörni az új védelmi vonalat, míg a 2. gárda gépesített hadtestet a Csepel-szigeten az 1. magyar lovashadosztály állította meg.

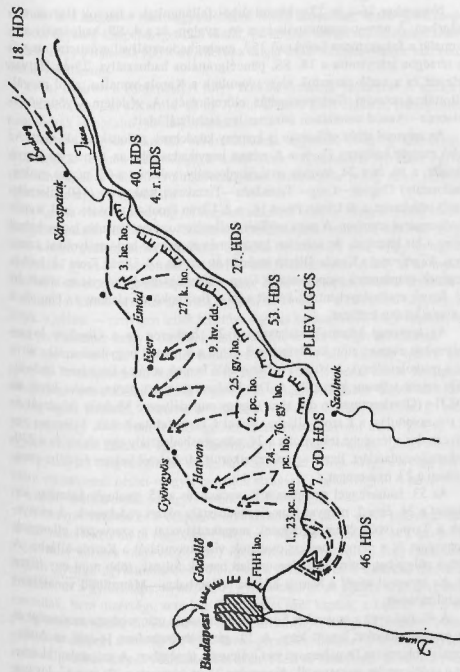
November 3-ra a szovjet lövészerők is felzárkóztak a német-magyar védelemre, és újult erővel rohantak. 4-én új csoportosításban több kísérletet tettek a védelem áttörésére, miközben óriási veszteségeket szenvedtek. A sikertelen rohamok láttán 4-én este leállították a támadást. Az arcvonal a Soroksári Duna-ág—Attila-vonal—Üllő—Monor—Albertirsa—Cegléd—Szolnok vonalában átmenetileg megmerevedett.

A Duna-Tisza közén védekező német-magyar csapatok jelentős területeket adtak fel, de szívós, aktív harcra sikerült kifulladásniuk a szovjet támadást Budapest előterében. A harcok Budapest elfoglalásáért, illetve megtartásáért bontakoztak ki és közel egy héten keresztül igen nagy intenzitással zajlottak. A Dél Hadseregcsoport sikerét annak köszönhetjük, hogy időben felismerte az ellenség szándékát, jól manőverezette csapatait. A gyorsaságnak és a jól összehangolt tevékenységnek meghatározó szerep jutott.

A Dél Hadseregszervezet parancsnoksága észlelte a szovjet átcsoportosításokat, a támadás előkészületeit. Friessner vezérezredes úgy döntött, hogy mielőtt a szovjetek megindulnának, ellencsapást mér a Budapestet veszélyeztető 46. hadsereg. Kettévágja arcvonalát, majd felszámolja az elszigetelt erőket Pest délkeleti térségében. A támadásra az 1. és a 23. német, az 1. magyar páncélosadosztályt, valamint a Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály részeit jelölte ki. Gyors szervező munka után a támadás már november 5-én megindult. A páncélos csoportosítás Pilis, Albertirsa között támadva áttörte a 46. hadsereg védelmét és Dabas térségében átvágta a Kecskeméti Budapestre vezető műutat. Itt a német-magyar páncélosok északnyugatnak fordultak, hogy a bekerítést végrehajtsák. Erre azonban nem került sor, mert 6-án a 27. és az 53. szovjet hadsereg — éppen a 46. hadsereg tehermentesítése érdekében — minden komolyabb előkészület nélkül éleivel átkelt Tiszán és Mezőkövesd—Füzesabony irányában nyomult előre. Így a páncélos erőket át kellett csoportosítani ebbe a térségbe.

A támadás leállítására és az átcsoportosításra igen nagy szükség volt, hiszen a két szovjet hadsereggel szemben a Tiszakeszi és Tiszánána közötti 50 kilométer-es arcvonalat csupán a 27. magyar gyaloghadosztály, és a 9. határ vadászdandár védte. Félő volt, hogy a szovjetek gyorsan áttörnek a gyenge magyar védelmet és ellenállás nélkül elfoglalhatják Egert és Miskolcot. Ezzel bekövetkezett volna a Dél Hadseregszervezet kettévágása és lehetetlenné vált volna az erők szervezett visszavonása a Karola-vonalba. Az átcsoportosításokkal időlegesen sikerült az 53. és a 27. hadsereg támadását megállítani.

1944. november 11-én reggel a szovjet csapatok — a 46. hadsereg kivételével — minden szakaszon támadásba lendültek. A főcsoportosítást képező 7. gárdahadsereg parancsnoka a Zagyva két oldalán támadva a 46. magyar gyalog- és a 4. SS. rendőrhadosztály állását rohamozta. Az ellenség lendülete már a kezdet-kezdetén megtört, és a nap végére csak 5-8 kilométer tudott előrenyomulni. November 12-én a 7. gárdahadsereg parancsnoka ütközetbe vetette második lépcsőjét és a két gépesített hadtestet. A túlerő ellensúlyozására a második lépcsőben elhelyezkedő 18. SS. páncélgránátos, valamint a 13. és a 23. páncélosadosztályok ellencsapásokat mértek Jászberény irányába. Ennek következtében a település térségében több napig tartó heves küzdelem bontakozott ki. A túlerő végül győzött, és a német-magyar erőknek vissza kellett vonulniuk Kóka—Tóalmás—Pusztamonostor—Jászárokszállás vonalára.

A második kísérlet elhárítása 1944. nov. 11—26.

November 16-a és 27-e között újból fellángoltak a harcok Hatvan térségében. A német parancsnokság a 46. gyalog- és a 4. SS. hadosztály arcvonalát a fokozatosan beérkező 357. gyaloghadosztállyal erősítette meg és a térségbe irányította a 18. SS. páncélférgő hadosztályt. 25-én Hatvan elesett és a védő csapatok visszavonultak a Karola-vonalba, ahol megállították a szovjet fősoportosítás előretörését. A védelem Gyöngyös—Hatvan—Aszód vonalában átmenetileg stabilizálódott.

Az arcvonal többi szakaszán is kemény küzdelmek zajlottak ez idő alatt. Az első magyar hadsereg (3. és a 4. német hegyihadosztály, az 1. magyar hegyidandár, a 16. és a 24. magyar gyaloghadosztály, valamint a 15. német gyaloghadosztály) Ungvár—Csap—Tiszadada—Tiszkeszi szakaszon (160 kilométerrel) védekezett, a 4. Ukrán Front 18., a 2. Ukrán Front 40. szovjet- és 4. román hadsergével szemben. A nagy erőfölény ellenére a szovjet támadás lassan haladt előre a kis létszámú, de szívsósan harcoló német-magyar hadosztályokkal szemben. Az arcvonal a Karola-állásba tevődött át, miután a 4. Ukrán Front 18. hadseregnek csapásmérő csoportosítása Csap—Sátoralja-tűzhely irányában sikert ért el. Ennek eredményeként fel kellett adni a Bodroghózt, valamint az Ung és a Latorca közötti területeket.

Az arcvonal középső szakaszán a 27. hadsereg és a Gorskov lovasgépített csoport előtt kezdetben a 3. majd a 4. német hegyihadosztály zárta le a miskolci irányt. A közel két hétig dúló harcok során a két német hadosztály szinte teljesen kimerült. A Dél Hadseregcsoport parancsnoka kérte az OKH-t (Oberkommando das Heer), hogy engedélyezze Miskolc feladását és a visszavonulást a Karola-állásba. Mivel a kérést elutasították, Friessner vezérezredes a térségbe irányította a 24. páncélos hadosztály egy részét és a 239. rohamlövégandárt. Ezzel az erővel sikerült Miskolcotól keletre és délre megállítani a 27. hadsereget.

Az 53. hadsereggel szemben a 8. vadász- és a 25. gyaloghadosztály, valamint a 24. és a 2. magyar páncélos hadosztály részei védekeztek. A szovjetek a Tarna völgyében igyekeztek megakadályozni a szervezett ellentévkénységet és a német-magyar csapatok visszavonulását a Karola-állásba. A folyó völgyében ezért igen elkeseredett harcok folytak, több mint egy héten át. Az arcvonal végül a Karola-állásban (Egerbaktá—Mátrafüred vonalában) stabilizálódott.

A 46. hadsereg a november 5-i és 6-i ellencsapás után rendezte arcvonalát és új csoportosításokat hozott létre. A 10. gárda-lövészhadtest 16-ától az Attila-vonalat rohamozta Dunaharaszti és Gyálpuszta térségében. A számtalan kísérlet a védők rendre visszaverték. November 21-én késő este a 23. és a 37. lövészhadtestek Taksony és Dömsöd között rejtve megkezdték az átkelést a Csepel-szigetre. Az 1. magyar lovashadosztály hősiessen harcolt, de az 50 kilométeres

védősáv és a hatszoros túlerő egyenlőtlené tette a küzdelmet. A szovjetek megszállták ugyan a Csepel-sziget déli részét, de közben olyan veszteségeket szenvedtek, hogy a második átkelésre, illetve a sziget teljes birtokbavételére már nem tudtak vállalkozni.

Ezzel lezárult a Budapestért folyó harcok második szakasza. A szovjet csapatok támadása a Karola- és az Attila-állások előtt elakadt, Budapestet nem tudták elfoglalni, sőt bekeríteni sem.

A német-magyar csapatok keresztülhúzták ugyan az ellenség szándékát, de maguk is jelentős veszteségeket szenvedtek. Ugyanakkor forrasaik egyre csökkentek, és a háború értelmetlenségének felismerése pedig mind jobban kibatott a csapatok moráljára.

A Karola-vonal viszonylag jól kiépített rendszer volt, de Magyarországot szempontjából inkább lehetett egy hadászati rezeszállásnak, mintsem területét megtartó szilárd védővonalnak tekinteni. Ugyanis nyilvánvaló volt, hogy az egész védővonal gyorsan összeomlik, ha bárhol áttörnek (különösen akkor, ha az minél közelebb következik be Budapesthez), vagy a szovjet csapatok délről kijutnak a Dunántúlra. Ráadásul a Karola-állás mögötti területek — a Zempléni hegység, a Bükk, a Mátra — nem igen tették lehetővé a gyors keresztirányú manővereket, és ezek pont a német-magyar csapatok aktív védelmi tevékenységét korlátozták.

A szovjet vezetés a második hadműveleti tervével sem alkotott valami nagyot, sőt koncepciójában rosszabb volt, mint az első. Ugyanis ebben Budapest elfoglalása nem elsődleges, csak végcél volt, miután elfoglalták Észak-Magyarország egész területét, beleértve a nagyobb városokat és településeket. Ez oda vezetett, hogy — a front lehetőségeihez mérten és a hatvani irányt kivéve — egyenlően lettek elosztva. Így ez a hadműveleti terv inkább az ún. „helyi beszerzés” gyakorlati megvalósítását szolgálta, mintsem az Észak-Magyarország területére visszavonult német-magyar csapatok elvágtatását a hátsózágtól. A november 11-e utáni hadműveletek ezt egyértelműen alátámasztják.

A szovjet vezetés és a csapatok alkalmazásának hibái újból jelentkeztek. Már ismerteknél túl (a elégtelen felderítési adat az ellenségről és a terepről, a centrális vezetés merevsége stb.) igen szembetűnő volt a fegyvernemek közötti gyenge együttműködés különösen a lövészek és a tüzérek, illetve a lövészek és a gyorscsapatok között. A gyorscsapatok az áttörés után magukra maradtak. Sem tüzérségi, sem légi támogatást nem kaptak, a kijelölt iránytól pedig nem térhettek el! Ennek lett a következménye, hogy a Gorskov lovasgépített csoport a Bükk, a Piljev lovasgépített csoport a Mátra hegység szűk völgyeiben súlyos veszteségeket szenvedett és feltöltésre ki kellett vonni a harcokból. Hasonló hibát követtek el a bal szárnyon támadó harcokcsí és gépített csapatok is, amikor a gyalogság és a tüzérség bevárása nélkül önállóan akarták a jól kiépített Karola-vonal állásait áttörni.

A német vezetésnek ebben az időszakban nem volt határozott elképzelése és ereje akvett ellentevékenységre. Tartalékait felhasználta, így egydéli célját a szovjet támadás lassítása képezte. Mivel a Dunántúlon kialakult helyzetet veszélyesebbnek ítélte meg, kénytelen volt az északi arcvonalról erőket átdobni oda.

A főirányban a harcok december elején kezdődtek el újból. A Dél Hadsergocsoport-parancsnokságot meglepte, hogy a szovjetek a legerősebb csoportosításukat — a harcokosi- és gépesített erők zömét — a Cserhát és a Börzsöny irányába vetik be. Friessner vezéréredez korábban éppen ezt a védelmi szakaszt gyengítette meg Budapest megtartása és a Dunántúlon elnyomuló 3. Ukrán Front feltartóztatása érdekében.

A 7. gárda- és az 53. hadsereggel szemben több mint 80 kilométeres szakaszon a IV. német hadtestnek alárendelt hadosztályok (4 gyalog-, 2 páncélgránátos és 2 páncélos-) védtek, 30-50%-os feltöltöttséggel. A Dél Hadsergocsoport parancsnoka ezért leállította a 2. magyar páncéloshadosztály kivonását (pihenőre és feltöltésre ment volna) és Vác, míg a 24. páncéloshadosztályt Egerbaktáról Balassagyarmat védelmére rendelte. Ezzel egyidőben elrendelte, hogy a Feldhermhalle páncélgránátos hadosztály és a 13. páncéloshadosztály részei Vác térségéből készítsenek elő egy erős ellencsapást a szovjet támadó ékek ellen. továbbá több riadó és műszaki aleggységet irányított a Börzsöny átjáróinak védelmére.

December 5-én a Szűcsi és Kartal közötti támadási sávban a szovjetek 10 lövészhadosztályt vetettek be. A második lépcsőben még 4 lövészhadosztály, a siker kifejlesztésére pedig a 6. gárda-harcokosihadserg és a Plijev lovasgépített csoport áll rendelkezésre. A sokszoros erőfölény ellenére a támadók a nap végére csupán 6-8 kilométeres beekelődést értek el, miközben a német-magyar csapatok ellenállása nőtt. Malinovszkij marsall, tartva attól, hogy a támadás útjébe most sem éri el a kívánt mértéket, már 5-én kora délután útközébe vetette a 6. gárda-harcokosihadserget (több mint 500 harcokosi) 6-án pedig a Plijev lovasgépített csoportot, 2-2 lövészhadosztállyal együtt.

Friessner vezéréredez ennek ellensúlyozására a Vác térségébe rendelt Feldhermhalle páncélgránátos hadosztálynak és a 13. páncéloshadosztálynak feladatult szabta, hogy egy keleti irányú csapással vessék vissza a szovjet harcokosi- és gépesített kötelékeket. Az összecsapásra a Galga völgyében került sor, de már a kezdet-kezetén kiderült, hogy a kb. tízszeres fölényben lévő ellenség képtelenség akár csak feltartóztatni is. A két hadosztályt ezért gyorsan visszavonták a pesti hídfőre.

December 10-ig fél kellett adni a Balassagyarmat, Ipolyszög—Rét-ság—Kismaros vonalától délre eső területeket. A 6. gárda-harcokosihadserg viszont a Börzsöny mögötti Ipoly völgyét nem tudta elfoglalni és Budapestre történő behatolása is elmaradt.

A Balassagyarmat irányába indított támadással egy időben a 46. hadserg és a 2. gárda gépesített hadtest megkezdte a Dunán való átkelést. December 4-én 23 órakor a Csepel-sziget északi részén a 23. lövészhadtest első lépcsőben lévő zászlóaljai az éj lepte alatt tüzérségi előkészítés nélkül indultak meg. A meglepés nem sikerült, mert erős, igen jól szervezett tűz fogadta az átkelést végrehajtó deszantokat, nagy veszteséget okozva a támadók soraiiban és üzemképtelenné téve az átkelő-eszközök harmegyed részét. Ezzel párhuzamosan a 239. rohamlövég-dandár és a 271. népi páncélgránátos-dandár sorozatos ellenőrkéseket hajtott végre, több alkalommal is a Dunába vetette vissza az átkelő lépcsőket. A szovjetek azonban mit sem törődve veszteségeikkel, egymás után indították átkelő csoportjaikat. Az eredmény nem maradt el, az első nap végére sikerült pár száz főnek megkapaszkodnia a folyó túoldalán.

December 5-én a 37. lövészhadtest a Csepel-sziget déli csücskénél (Adonytól délre) tett kísérletet az átkelésre, amely teljes kudarccal végződött. Az 59. lövészhadosztályt erői a 2. magyar huszárezred tüzeiben szinte teljesen megsemmisültek. A 46. hadserg parancsnoka itt le is állította az átkelést, erősít Ercsi körzetébe és attól északra összpontosította. December 6-án a szovjet próbálkozások végül sikerrel jártak. A szakadatlan harcokban kimerült német-magyar erők kénytelenek voltak visszavonulni a Margit-vonal Érd—Velencc-tó közötti szakaszára. A Dél Hadsergocsoport parancsnoka a térségbe irányította a 8. páncéloshadosztályt, amellyel lényegesen megerősödött a védelem. A 46. hadserg 8-a és 10-e között több kísérletet tett a védelem áttörésére, sikertelenül. Az átkelés és a hídfőből indított rohamok során olyan veszteségek érték, amelyek értelmetlenné tették a további kísérleteket a támadás folytatására.

A 2. Ukrán Frontnak Budapest elfoglalására tett harmadik kísérlete sem járt sikerrel. Ugyanakkor jelentős területeket foglalt el, csapatai a Karolaállást Balassagyarmat és Miskolc térségében áttörték, és ezzel a Wöhrer-hadművelti csoportot elválták a magyarországi utánszállítási útvenalától. Rontotta viszont pozíciójukat az a tény, hogy a front főerői kedvezőtlen csoportosításban, csak irányokban járható hegyes kőzetekbe kerültek.

A Dél Hadsergocsoport helyzete még kritikussabbá vált. A Karola-állás lényegében elvesztette jelentőségét, a sergestet tartalékait már felhasználta, utánpótlásra alig-alig számíthatott. Ráadásul a Dunántúlon is vészjóslóan alakultak az események, miután a 3. Ukrán Front Győrszabánból előretörve a Dráva szögben megkezdte átkelését a Dunán.

A 3. Ukrán Front bekapcsolódása a magyarországi hadműveletekbe

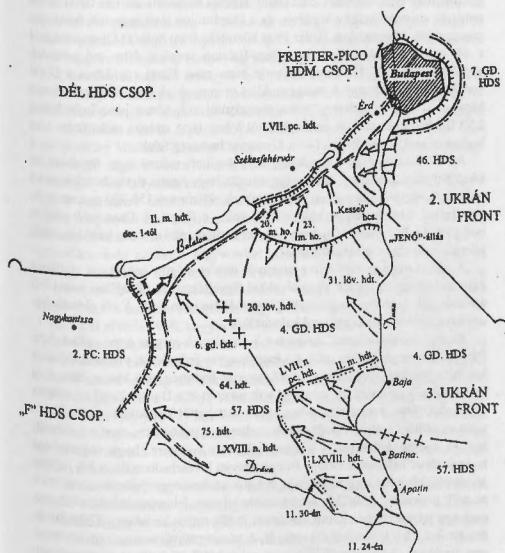
A szovjet főparancsnokság eredetileg nem tervezte a 3. Ukrán Frontot bevonni a Budapestért folyó küzdelmekbe. Ennek lehetősége, illetve szükségessége azt követően merült fel, miután a 2. Ukrán Front első kísérletei nem jártak sikerrel. A 3. Ukrán Front alkalmazásával kapcsolatban két változat vetődött fel. Az elsőt a feltöltött és újabb sergtesetekkel megerősített frontot a Dráva-Mura völgyében látták volna be, közvetlenül Bécs irányában. Ez a változat igen gyors és látványos sikereket hozhatott volna, mivel a Balaton és a Dráva között alig voltak német-magyar csapatok és az egész magyarországi csoportosítást el lehetett volna vágni Németországtól! Ezt a szovjet vezetés elvetette és a második variációt fogadta el, és fő célként továbbra is Budapest elfoglalását határozta meg.

A 3. Ukrán Front azt a feladatot kapta, hogy a Dráva-szögben keljen át a Dunán, majd főcsapását északi irányban mérve hozza létre a bekerítés külső gyűrűjét. A feladathoz a frontot — az erők beérkezésének ütemében — jelentős számú tartalékkal erősítették meg. Állományába a novemberi harcok idején az 57. és a 4. gárdahadsereg, a 17. légihadsereg, a 18. harcokcsi-, a 7. gépesített-, az 5. gárda-lovashadtestek, valamint a 83. önálló tengerészgyalogos dandár és a Dunai Katonai Flottilla erői tartoztak.

Az 57. hadsereg (a 6., a 75., a 64. szovjet és a 12. jugoszláv lövészhadtestek, az 1. megerősített körilet és a 32. gépesített dandár) feladata volt, hogy november elején Apatinnál és Batinánál (Kisköszeg) hozzon létre hídfőt, majd ebből támadva közelebbi feladatként november 20-ára jusson ki Pörböly—Alsónyék—Apátvaraszd—Pécs—Kémes vonalára, majd támadjon tovább Kaposvár—Nagykanizsa irányába.

A 4. gárdahadseregnek — amely még felvonulóban volt — az 57. hadsereg jobb szárnya mögül kellett ütközetbe lépnie. Feladatul kapta, hogy támadjon Székesfehérvár irányába, majd a város elfoglalása után északi irányban előretörve hozza létre a bekerítés külső gyűrűjét.

A Dél Hadseregcsoport parancsnoksága már november első napjaiban tudomást szerzett a szovjetek szándékáról, mivel a 2. magyar hadsereg parancsnoksága jelentette, hogy Apatin térségében a Duna túlpártjáról erős fegyverneműkölés zaja hallatszik. Ez igen kellemetlen hír volt Friessner vezéreztetés számára. Hadseregcsoportjának a jobb szárnya a Balatontól egészen a Dráváig nyitott volt, és a Duna vonalát is alig védtek erők. Bajától a Dráva torkolatáig terjedő 100 kilométeres szakaszt csupán a 31. SS-páncélgránátos hadosztály, a Brandenburg páncélgránátos hadosztály részei, valamint a magyar 1. folyamór zászlóalj, két határvédész- és két csendőrzászlóalj védte. Tartalékban csupán kisebb rendőr-, csendőr- és őrszolgálati alegységek voltak.

A dunántúli hadműveletek kezdete

Nyilvánvaló volt, hogy ezen minimális erőkkel lehetetlen egy komolyabb szovjet átkelés megakadályozni, majd szervezeten visszavonulni és a Margit-vonalban erős védelmet kialakítani. Hosszú huzavona után az OKH végre rendezte a nyitott szárnny kérdését, és a Dunántúlon lévő csapatok feletti parancsnoklási viszonyokat. Hitler Pécs körzetébe irányította át Olaszországból a 44. gránátos-hadosztaályt, és a Baja-Balaton vonalot délre eső területek védelmével az „F” Hadseregcsoportot bízta meg. Ezzel egyidőben a Duna vonalán is megváltoztak a parancsnoklási viszonyok. A Bajától délre eső szakaszt a 2. magyar hadsereg parancsnokságától a 2. német páncélos-hadsereg LXVIII. hadteste vette át, míg a Bajától Vácig tartó szakasz védelméért — a budapesti szakasz kivételével — a 3. magyar hadsereg felelt.

Az 57. hadsereg parancsnoksága nem fordított valami nagy figyelmet az átkelőhelyek felderítésére, amikor úgy döntött, hogy Apatin térségében fog partot váltani. A település körzetében a szovjeteknek először egy 150-200 méteres holtágot kellett lektüzdeniük, mielőtt elértek volna a főágot. A Duna jobb partján pedig kb. 15-20 kilométer mélységű vízzel borított ártéri erdőség húzódtott, sírú, jelentős mélységű csatornahálózzal.

A német-magyar védelem e víznyós terület mögött épült ki, a víztükröt csak járőrökkel és kisebb alegységekkel figyelték. A fő ellenállási vonal 2-3 árokból állt, komolyabb műszaki megerősítése nem volt. A jól járható irányokat azonban erős támpontokkal zárták le.

Az első szovjet katonák november 5-én jelentek meg az ártéri erdőségben. Pár átkelés megkihívása után a német-magyar fedezőerők visszahúzódtak a kiépített védelmi vonalakba. Az 57. szovjet hadsereg első lépcsőjében lévő hadosztálya 3 nap alatt kb. ezrednyi erőt juttatott át a Dunán. Ezzel egyidőben egy hadosztálya Batina térségében igyekezett hídfőt kialakítani. A német vezetés ez utóbbit sokkal veszélyesebb szakasznak minősítette, mert — ellentétben az apatini hídfővel — a terep alkalmas volt arra, hogy nagyszabású hadművelet indítsanak belőle. Itt egy szovjet lövészadosztály és két jugszláv danár kísérelte meg az átkelést. A harcok hevességére jellemző, hogy ezek az erők november 9. és 12. között szinte teljesen felmorzsolódtak, miközben csak egy jelentéktelen méretű harcászati hídfőt tudtak kialakítani. Helyüket és feladatukat a 64. lövészhadtest vette át. A német-magyar vezetés minden erejét arra fordította, hogy megakadályozza a két hídfő kibővítését és egyesítését. Ezért a Batinánál védő csapatokat, magyar őr- és csendőr alegységekkel erősítették meg, míg a közben beérkező 44. gránátoshadosztály erőinek egy részével éket vertek a két hídfő közé.

Az 57. hadsereg november 14-től minden tartalékát bevetette, hogy az átkelést befejezze és kitörjön a hídfőből, így 10 napon át heves és váltakozó sikerű harcok dúltak Batina térségében. A szovjetek végül november 24-én

egyesítették a két hídfőt, és ezzel egy 50 kilométer széles és 10-15 kilométer mély területet vettek birtokba a Duna jobb partján. Nyilvánvalóvá vált, hogy az átkelést már nem lehet megakadályozni és az áttáras csak idő kérdése. Rádásul a 4. gárdahadsereg — kihasználva, hogy a német-magyar csapatok trinden erejüket Batina és Apatin térségébe összpontosították — november 24-én reggelre Mohácsnál viszonylag könnyen átkelt a Dunán.

Az események hatására a magyar és a német vezetés között egyre feszültebb lett a viszony. A németek gyenge harcérteklének — sőt esetenként gyávnak — minősítették a magyar csapatokat. Különösen a solti hídfőnél történt események után vált feszültté a két fél kapcsolata. (A „Kesseő”-harcocsoport jelentős része állt a szovjetekhez, közöttük Hátszegi Ottó vezérkari ezredes, a VII. hadtest vezérkari főnöke is, aki magával vitte a Duna és a Dunántúl védelmi terveit.)

Beregffyék a helyzetet azzal magyarázták, illetve arra hivatkoztak, hogy a magyar vezetésnek semmi beleszólása nincs a hadműveletek irányításába. A magyar csapatokat zászlóaljakra szétzedve német alakulatokhoz osztják be, ami mélyen sérti a katonák önértékét. Rádásul a német vezetés csak követel, ugyanakkor még azokat a fegyvereket sem szállította le, amiket a magyar kormány már régen kifizetett. Ennek ellenére a nyilas apparátus — amely november 24-25-én települt át a Dunántúl északnyugati körzetébe, (az ún. Gyepű-II-re) — mindent elkövetett, hogy a német igényeket kielégítse.

Az OKH elvárása volt, hogy a Dél-Hadseregcsoport a szovjet támadás útját lelassítsa, csapatai szervezeten vonuljanak vissza a Margit-vonalba és az ott szilárd védelmet hozzanak létre. Ennek érdekében elrendelte, hogy a 3. magyar hadsereg-parancsnokság az alárendeltségében lévő műszaki erőkket Duna-főldvár—Simontornya—Siófok vonalában (Simontornyától a Balatonig a Sió-csatorna északi partján) egy körbeeső, feltartóztató („Jenő”) vonalat építsen ki. Ezzel összhangban előkészületeket tett arra, hogy Székesfehérvár térségében egy erősebb támadó csoportosítást alakítson ki a szovjet előretörések ellensúlyozása érdekében.

Toluhin marsall úgy értékelte a helyzetet, hogy a csapatai előtt a német-magyar erők jelentősen meggyengültek, védelmükben nagy rések keletkeztek. Ezért elrendelte, hogy alárendeltjei december 1-jén menjenek át üldözésbe és akadályozzák meg az ellenséget védelmének újjászervezésében. Az 57. hadsereg feladatul kapta, hogy a hadműveletek 5. napjára foglalja el Kaposvárt, és a 10. napra jusson ki Keszthely—Zalaapát, illetve a Dráva-Múra torkolat terepszakaszára. A hadsereg gyorscsoportját (32. gárda-gépesítettandárt) Kaposvár, míg az 5. gárda-lovashadtestet — mint a front (egyik) gyorscsoportját — Nagykanizsa elfoglalása érdekében tervezték ütköztesbe vetni. A 4. gárdahadseregnek közelebbi feladatként Székesfehérvárt, további feladatként Dunaalmást kellett elfoglalnia. A hadsereg gyorscsoport-

ját, a 7. gárda-gépesítetthadtestet (107 harcokosi) Székesfehérvárrét vívott harcok időszakában, míg a front (másik) gyorscsoportját a 18. harcokosi-hadtestet (227 harcokosi) a további feladat teljesítése érdekében kívánták útközébe vetni. A 3. Ukrán Frontnak tehát Budapest bekerítését nyugatról kellett biztosítania azáltal, hogy az említett vonalon egy külső gyűrűt hoz létre.

A 3. Ukrán Front két hadserege december 1-jén indította meg döntőnek vélt támadását a Dunántúlon. A német-magyar védelem a Balatonról délre kettévált, hogy az erőket a „magyar tengertől” északra és délre húzóó Margit-vonalba tudja hátravonni. Így a Dél Hadseregcsoport jobb szárnyán védő II. magyar hadtest a Jenő-vonalba, míg a LXVIII. német hadtest Kaposvár irányába vonult vissza. Ez utóbbi azonban kedvezőtlen helyzetbe került, mert bal szárnya nyitottá vált. Az 57. hadsereg a németek szabad szárnyát kihasználva Marcali—Keszthely irányába vetette be fíerőit. A bekerítés elkerülése végett a LXVIII. német hadtestet hátra kellett vonni Marcali, Nagybjajom, Barcs vonalára. Ezzel egy időben a Balaton északi partjának védelmére rendelt erőkől létrehozott harcscoportokkal ellencsapást mértek az átkarolással fenyegető 6. gárda-lövészhadtest jobb szárnyára, amely már Keszthely előterébe ért. Az ellencsapást a 3. német lovassdandár részei, a magyar 1. ejtőernyős- és a 13. felderítő-zászlóalj, valamint két huszárszázad hajtotta végre. 7-e és 9-e között visszavetették a 6. gárda-lövészhadtestet Balatonszentgyörgy—Kéthely—Marcali vonalára.

Ezt követően a 2. páncéloshaderegnek december 20-ára sikerült a védelmet megszüldírni a Balatonmária—Kéthely—Böhönyö—Nagybjajom—Nagyatád—Babocsa vonalában, amely 15-20 kilométerre húzóódt a Margit-vonal előtt. Közben a 2. német páncéloshadereg erőt megerősítették, amely december 20-án egy páncélos- (LXVII.) és egy hegyhadtestből (XXII.) állt. A 31 zászlóalj összesen 8413 fővel, 55 db páncéltörő ágyúval, 33 rohamlőveggel és kb. 280 db tüzérlőveggel rendelkezett. Harckocsija nem volt!

A Dél Hadseregcsoportnál december 1-én parancsnoki váltások következtek be. A 6. német- és a 3. magyar hadsereget a „Fretter-Pico” hadműveleti csoportnak rendelték alá. A Margit-vonal védelmét (Budapest és a Balaton között) Rudolf Konrádra, a hegyi csapatok tábornokára bízta. A II. magyar hadtest törzseit a Balaton északi partjának védelmére irányították, helyét a LVII. páncéloshadtest törzse vette át.

A 4. gárdahadsereg előtt a LVII. német páncélos- és a II. magyar gyaloghadsereg védekezett, a Kapos csatornára támaszkodva. Ezt az arcvonalat azonban nem lehetett tartani, mivel a Dombóvártól délre eső szárnya nyitott volt és a 4. gárdahadsereg itt támadó 20. lövészhadteste megkerülte, majd Siófok irányába tört előre. A Dél Hadseregcsoport parancsnoka ezért elrendelte,

hogy december 3-ra virradó éjjel csapatai kezdjék meg visszavonulásukat a Jenő-vonalba. Siófoktól Simontornyaig a 20. magyar hadosztály (5 zászlóalj 43 kilométeren) Simontornya és Alsószentiván között a 23. magyar gyaloghadosztály (8 zászlóalj 20 kilométeren), míg Alsószentiván és Dunaföldvár között a „Kesseő”-harcscoport (3 zászlóalj 18 kilométeren) rendezkedett be védelemre. E gyenge, pókhálószerű védelmet a németek 4 (2 páncélgránátos, 1 csendő- és 1 kiképző-) zászlóaljjal erősítették meg. A jobb szárny mögött Enying térségében az 1. folyamerőndandár, a bal szárny mögött pedig az 1. lovashadosztály részei készültek fel ellenlélekveszég végrehajtására. Friessner vezér ezredes ezen felül kérte, hogy a 23. és az 1. páncélosadosztályból (23 harcokosi és 12 űteg) képezzenek támadó lépcsőt Simontornya térségében.

A 4. gárdahadsereg azonban nem hagyott sok időt a védelem megszervezésére, illetve a támadó csoportosítás létrehozására. A szovjet előrevetett osztagok már december 3-án délelőtt elérték a Jenő-vonalat és hídfokeket alakítottak ki Mezőkomárom és Simontornya között. A német-magyar csapatok számos ellenlélekveszt hajtottak végre, amelyek lényegesen lecsökkentették ugyan a szovjet csapatok támadási ütemét, de megállítani nem tudták azt. A 31 mentén védekező 20. magyar gyaloghadosztály a nagy veszteségek következtében annyira demoralizálódott, hogy december 5-én ki kellett vonni. Nem volt jobb a helyzet a védelem bal szárnyán sem. December 5-én a 31. szovjet lövész-hadtest itt is áttörte a hadtest védelmét. A 979. német gránátoszedrednélk vonult vissza, hogy arról az 1. lovashadosztályt, illetve a „Solt” ezredet értesítette volna. A „soltiak”, felismerve kilátástalan helyzetüket, szintén visszavonultak, illetve az ezred 3. zászlóalja megadta magát. Az arcvonal itt is összeomlott. 6-ára virradó éjjel a 42. gyalogezred maradványait Baracsikára, míg a megmaradt „Solt” erőket Kápolnásnyékre vonták vissza.

A teljesen „leharcolt erők” kisebb-nagyobb ellenlélekvesztéssel igyekeztek lassítani a szovjet támadást a Margit-vonal előterében, hogy védelmüket újjá tudják szervezni. Az ellenlélekvesztésekben már csak őrszázadok, csendőri erők hajtották végre, némi páncélos (4-10 db) megerősítéssel. December 8-án a szovjet erők Martonvásárnál és Polgárdinál mélyen betörték a Margit-vonalba. 8-án a kora délutáni órákban a németek kísérletet tettek a beekelődő ellenség visszaszorítására, egyelőre sikertelenül.

Gyűrő, Erosi irányában a 8. páncélosadosztály két ezrede (13 páncélvadász- és 8 harcokosi) csapást mért a 31. lövészhadtestre. Ráckeresztúrig szorította vissza a 99. gárda-lövészadosztályt, de itt két repülőhadtest által támogatott páncéltörő tüzérdandár tüzében elakadt. 9-án a főcsapást Kismarton irányába helyezték át. Attörve a szovjet védelmet, Kismarton sikertől elfoglálni, de a dandár második lépcsős ezrede és a 2. gépesített hadtest harcokcsijainak ellencsapása megállította őket. Fretter-Pico tüzérségi tábornok látva a tulerőt,

sőtédéskor végleg leállította a támadást és a 8. páncélosadosztályt Győrű térségébe vonta vissza. A másik nagyobb ellencsapás Polgárdi birtoklásáért bontakozott ki. A 23. páncélosadosztály harcokszó és gyalogos részei súlyos harcokban kiverték a településből a 21. gárdia-lövészhadtest erőt és kijutottak a Margit-vonal peremvonalaához. A Polgárdi védő szovjet erők több mint 100 főt és teljes nehézfegyverzetüket veszítették el.

December 9-én a 4. gárdahadsereg hadtestjei több kísérletet tettek a Margit-vonal áttörése érdekében, de ezek a kísérletek kudarcot vallottak. A szovjet vezetés látva, hogy a 3. Ukrán Front képtelen a Margit-vonalban védekező erők ellenállását megtörni, 9-én este leállította a támadást és 10 napos hadműveleti szünetet rendelt el.

December 9-e és 20-a között mindkét fél átcsoportosításokat hajtott végre, pihentették és feltöltötték a csapatokat.

Budapest bekerítése (1944. 12. 20.—31.)

A szovjet vezetés elképzelése az volt, hogy a Velencei-tó két oldalán támadva áttörik a német-magyar védelmet, majd a támadást északkeleti és északnyugati irányokba kifejlesztve egyidejűleg létrehozák a bekerítés belső és külső gyűrűjét. Az egységes vezetés és a feladatok jobb összehangolása érdekében a 46. hadsereg — a bekerítés végrehajtásának időszakára — a 3. Ukrán Front alárendeltségébe utalták.

Ezzel egy időben a 2. Ukrán Front támadást készített elő az Ipolytság körzetében abból a célből, hogy Neszmély—Esztergom között a Duna északi partjainak birtokbavételével megakadályozza a német-magyar erők kicsúszását a gyűrűből.

A 46. hadseregnek feladatul szabták, hogy Kápolnásnyék és Felsőpenteend között törje át a német-magyar csapatok védelmét, majd a 2. gárda-gépesített hadtest útközébe vetése után közelebbi feladatként vegye birtokba Bicskét és a hadműveletet 8-9. napjára foglalja el Budát.

A 4. gárdahadsereg a Velencei-tó délnyugatra törjön át és foglalja el Székesfehérvárt. Ezt követően a 7. gépesített hadtest útközébe vetésével észak-északnyugati irányba támadva a hadművelet 5-6. napjára Dunaalmás, Mór, Balaton vonalában alakítsa ki a külső gyűrűt. A front gyorscsoportjainak (az 5. gárda-lovashadtest és a 18. harcokosi-hadtest) útközébe vetését a helyzettől tették függővé. Feladatuk volt, hogy a két hadsereg csatlakozásán támadva Esztergomnál és afföl nyugatra jussanak ki a Dunához, és vegyék fel a kapcsolatot a 2. Ukrán Fronttal.

A Dél Hadseregcsoportnál már december 10-én felvetődött egy nagy ellentámadás indításának gondolata. A „Késői Szűret” („Spätlöse”) fedőnévű hadművelet elfogadott változatát a Balaton—Velencei-tó szakaszi Duna-földvár irányában megindítandó támadás jelentette. Ehhez a lengyelországi arcvonalról (ahol éppen

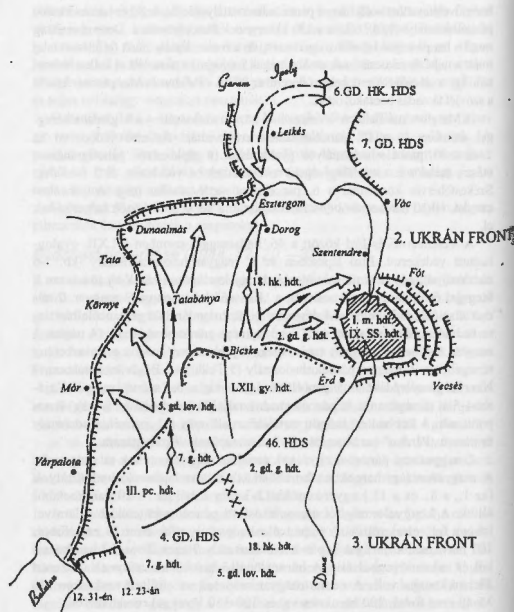
hadműveleti szünet volt) három páncélosadosztályt (3., 6., és 8.) és három Párduc páncélososztályt (11/L, 6/L és a 130/L) terveztek átcsoportosítani. December 20-ig mind a hat páncélos kötelék megérkezett, de a rossz időjárás miatt (a felázott talaj miatt a nehézharcokocsik csak utakon tudtak mozogni) a támadást el kellett halasztani. Így a „Késői Szűret” helyett december 20-án a Balaton és Martonvásár között a szovjet támadás bontakozott ki.

A Margit-vonal Balaton—Velencei-tó közötti szakaszát — a 4. gárdahadsereggel szemben — a III. páncélos hadtest erői védtek. Az első védővonal az 1. és a 23. páncélosadosztályok gyalogrészei (a gépkocsizó-, páncélgránátos-, utász-, csendőri és tüzér alegységek) rendelkeztek be védelemre. A 2. védővonal Székesfehérvár központtal a 6. páncélosadosztály szállta meg. A páncélos-erőkre 10-20 harcokocsiból álló harcospotrijai a két védővonal között helyezkedtek el.

A Velencei-tó és Írd között a 46. hadsereggel szemben a LXII. gyaloghadtest védekezett. Első lépcsőben az 1. magyar huszárhadosztály (kb. 5-6 zászlóaljjal), egy levente rohamszázad, egy kerékpáros zászlóalj (összesen 9 úteg-gel és 2 Turán harcokocsival), a „Kesseb” harcospot (3 magyar, 2 német zászlóalj és 5 úteg), az 1. légvédelmi tüzérdandár 8 útege páncélélhártsára berendezkedve, valamint a 271. német népi gránátoshadosztály (4 német, 3 magyar zászlóalj, 7 úteggel) erői védtek. A jobb szárny mögött a Lovasberény térségében a 2. magyar páncélosadosztály (5 Toldi és 2 P—IV-es harcokosi, 7 Nimród páncélvadász és 5 páncéltörő ágyú, míg a bal szárny mögött Kajászó—Vál térségében a 8. páncélosadosztály (21 harcokosi és 8 úteg) összpontosult. A két hadtest mögött tartalékban állt még a 3. páncélosadosztály és három „Párduc” harcokocsiosztály, ellencsapások végrehajtására.

E nagyszámú páncélos egységek azonban nem jelentettek túl nagy erőt. A magyarországi harcokban korábban is részt vett páncélosadosztályok (az 1., a 8., és a 13.) egyenként kb. 2-3 ezer főből és 10-20 harcokocsiból álltak. A Lengyelországból átcsoportosított páncélos-kötelékek valamivel jobban fel voltak töltve. A 6. páncélosadosztály több mint 13 ezer főből, 107 harcokocsiból, míg a 3. páncélosadosztály 7 ezer főből, 52 harcokocsiból és rohamlővegből állt. A három önálló harcokocsiosztálynak összesen 39 harcokocsija volt. A német-magyar csapatok az említett szakaszon kb. 35-40 ezer fővel, 200 harcokocsival és 300-350 löveggel rendelkeztek.

A 3. Ukrán Frontnak a térségben 32 lövészadosztálya, a Dunai Katonai Flotillája, 1 önálló tengerészyalagos dandára, 2 áttörő tüzérhadosztálya, 1 lovas-, 1 harcokosi- és 2 gépesített hadteste állt rendelkezésre a támadás végrehajtásához. Ez mindösszesen kb. 200-240 ezer főt, 800-900 harcokocsi és rohamlőveget, valamint 3400-3500 löveget és aknavetőt jelentett.

Budapest bekerítése

A 3. Ukrán Front december 20-án erős légi és tüzérségi előkészítés után megkezdte támadását a Margit-vonal ellen. A 46. hadsereg első lépcsőben támadó hadosztályai a nap végére csupán az első állásból tudták kiszorítani a német-magyar csapatokat. Támadásuk a sorozatos ellenlökések következtében a második állás előtt elakadt.

A 4. gárdahadsereg az első napon sikeresebben harcolt. A jobb szárnyon támadó 31. gárda-lövészhadtest áttört a fővédőövet és megközelítette Pákozdot. A sikert azonban egyelőre nem tudták kifejleszteni, mert a III. német páncélos-hadtest erőinek részével sorozatos ellenlökéseket mért a beekelődő erőkre.

Fjodor Tolbuhin marsall, a 3. Ukrán Front parancsnoka a támadás ütemének felgyorsítása érdekében elrendelte, hogy 21-én vessék ütközetebe a hadseregek gyorscsoportjait. Feladatuk szabta számukra, hogy a nap végére fejezzék be a harcászati mélység áttörését és fejlesszék ki a sikert Bicske, illetve Tatabánya irányába. A két gépesített hadtest azonban nem tudta ezt a feladatot teljesíteni, támadásuk a második védőövben elakadt. A sikertelenségben az is közrejátszott, hogy a gyorscsoportokat részenként, széles arcvonalon és nem kellő előkészítés után vetették ütközetebe.

A Dél Hadseregcsoport hadművelleti naplója szerint a két harci nap alatt a szovjetek 56 harcocsip vesztek. A támadás különösen a Velencei-tóttól nyugatra, Székesfehérvár térségében akadozott. A front parancsnoka ezért úgy határozott, hogy a 18. harcocsiphadtestet — mint a front legerősebb gyorscsoportját — a 46. hadsereg sávjában veti ütközetebe, a 2. gárda-gépesített hadtest bal szárnyán, Páznándtól nyugatra. Támadása Vereb—Vártescsa—Bicske irányában bontakozott ki, míg a 2. gárda-gépesített hadtest északkeletnek fordult, hogy birtokba vegye a Budai-hegység átjáróját. Ez döntő fordulatot jelentett a harcok menetében. A 46. hadsereg több mint 400 harcocsipval és rohamlőveggel a Velencei-tóttól északra döntő, mindent elspró főlénybe került.

A Dél Hadseregcsoport a Dunától északra is igen nehéz helyzetbe került. Ugyanis a 2. Ukrán Front 7. gárdahadserege és a 6. gárda-harcocsiphadteste áttört a német védelmet és 21-én estére kijutott az Ipolyhoz. A 6. gárda-harcocsiphadsereg ezt követően menetből átkelt a Garamon. Ez a veszélyvel járt, hogy a Budapest körül kialakítandó gyűrű északról bezárul és a szovjeteknek lehetőseggük nyílik arra, hogy a Dunán átkelve nagy zavart keltsenek és eldöntések a hadművelet kimenetelét.

Heinz Guderian vezérezredes, az OKH főnöke a felderítői jelentések alapján már december 18-án intézkedéseket tett a Garam völgyében kialakult helyzet ellensúlyozására. 19-én a 3., a 6. és a 8. páncélos hadosztály páncélgránátos ezredeit, 20-án pedig a magyar „Szent László” hadosztályt dobták át a Dunántúlról a szovjet támadás megállítására, illetve erőiknek a Börzsöny mögé történő visszave-

tése érdekében. Ennek során igen heves harcok — közöttük páncélos ütökzetek — alakultak ki az Ipoly és a Garam közötti területen. A német-magyar csapatoknak sikerült a 2. Ukrán Front támadását lelassítani és megakadályozni.

Az emiatt erők átodobása után a dunántúli arcvonalon meggyengült, ezért Friessner vezérvezéres Guderianál azt kérte, hogy a Pest védelmében részt vevő 8. SS-lovashadtestet bocsássák rendelkezésre, mert arcvonala különben hamarosan összeomlik. Hitler a kérést — a nagy számú páncélos erőkre hivatkozva — visszautasította, sőt 24-én az egész vezetést leváltotta. Friessner helyére Herman gyalogsági tábornokot, Fretter-Pico tüzérségi tábornok helyére pedig Werner Balck páncélos tábornokot nevezte ki. A szovjet áttörést azonban ők sem tudták megakadályozni.

A 46. hadsereg gyalogrészei és a 2. gárda-gépesíthetadtest 26-ára Szentendrére—Budakalászára—Érd vonalában létrehozta a bekerítés belső gyűrűjét, míg a 18. harcoksihadtest elfoglalta Esztergomot és felvette a kapcsolatot a 2. Ukrán Front 6. gárda-harcoksihadserégével.

Közben a 4. gárdahadserég sávjában is felpörögtek az események. December 24-től a Dél Hadseregcsoport védelme kettészakadt és szármayai nyitottakká váltak. Tolbuhin marsall ki is használta a kínálkozó lehetőséget: Csákvár térségéből ütökzetbe vetette az 5. gárda-lovashadtestet, míg a 18. harcoksihadtest főerőit Esztergomnál nyugatnak fordította azzal a feladattal, hogy Dunaalmás, Almásfüzitő és Tata között biztosítsa a 4. gárdahadserég jobb szárnyát a lövészerők beérkezéséig.

A hónap végére a 4. gárdahadserég is teljesítette feladatát és létrehozta a bekerítés külső arcvonalát. Dunaalmás és Tatabánya között a 31., Körmey és Pusztavám között a 68., Pusztavám és Csőr között a 20., míg ettől délre Balatonakaratyáig a 21. lövészhadtestek mentek át védelembe. A 2. gárda- és a 7. gépesíthetadtestek a 46. és a 4. gárdahadserég alárendeltségében maradtak, míg a 18. harcoksihadtestet Bicske, az 5. gárda-lovashadtestet pedig Csákvár térségébe vonták össze, hogy mind frontartalékok bármely irányba bevetethők legyenek.

Ezzel bekövetkezett az elkerülhetetlen, Budapest, és az ott rekedt erők körülzárása.

Harcok a Budapesten rekedt erők felmentéséért (1945. 01. 01.—02. 16.)

Az OKH már december 24-én — miután nyilvánvalóvá vált, hogy az áttörést nem lehet megakadályozni — megkezdte a felmentéshez szükséges tervek kidolgozását és a feladat végrehajtására kijelölt erők átcsoportosítását. A IV. SS-páncélosadtestet (a 3. és az 5. SS-páncélosadtesteket) valamint a 96. és 711. gyaloghadosztályokat a viszonylag nyugodt lengyelországi arcvonalról hozták át. A hadtest kötelékébe került még a „Pape” páncéloscsoport, melynek

állományát a 26/L, a 11/L, 130/L páncélososztályok, valamint a 8. SS-lovas- és a 13. páncélosadtest részeit alkották (kb. 150 harcoksi és 50 önjáró páncéltörő). Alkalmazásukat tekintve két változat vetődött fel. A „déli megoldás” a Balaton, Várpalota vonaláról indult volna Székesfehérváron és a Velenicei-tó déli partszegélyén át Budapestre. Ezt a megoldást elvetették, mert a nagy távolságú átcsoportosítás sok időt és főleg sok tüzernyagot igényelt. Az „északi megoldás”, amely az Esztergom—Bicske—Budapest irányt tartalmazta, ebből a szempontból előnyösebbnek mutatkozott, ráadásul a támadó csoportosítás bal szárnyát a Duna fedezte. Az OKH ezt a változatot fogadta el és december 31-én az írásos engedélyt meg is adta a Dél Hadseregcsoport számára.

A „Konrad-I.” fedőnevű felmentési tervnek két lényeges mozzanata volt. Az első a Balatontól északra védő 1. páncélosadtestnek kellett végrehajtania a Berhida—Ósi terepszakaszról, Polgárdi irányába, hogy a főcsapat valódi helyéről megtévesztse a 3. Ukrán Front vezetését. Ezt a IV. SS-páncélosadtest Komárom—Esztergom, illetve Tatabánya—Bicske irányú támadása követte azzal a céllal, hogy áttörjék a szovjetek arcvonalát és felmentse a Budapesten rekedt erőket.

A szovjet vezetés tudomást szerzett a német átcsoportosításokról, de nem derítették fel annak célját, és a várható ellentámadás valódi irányát. A 3. Ukrán Front parancsnoka a helyzetet értékelve úgy döntött, hogy a 4. gárdahadserég jobb szárnyán lévő csapatok menjenek át védelembe, míg a bal szárnyán lévő erők folytassák a támadást és foglalják el a Balaton északi partvidékét és Mórt. A 4. gárdahadserég jelentős megerősítéseket kapott december végén. Állományába került az 5. lövészhadtesten túl 2 áttörő tüzérhadosztály, 4 páncéltörő-, 3 tüzér-, 4 légvédelmi tüzér, 1 aknavető- és 1 nehézharcoksiandár, továbbá 4 páncéltörő-, 5 tüzér-, 2 aknavetőerő és egyéb szakalegység. Ezen kívül támogatására rendeltek a front légierőinek 1000 repülőgépet, az 5. gárda-lovashadtestet és megkezdtek az 1. gépesíthet hadtest (a front új köteléke) előrevonását Bicske térségébe.

A 23/L páncélososztállyal megerősített 1. páncélosadtest (30 harcoksi) 15 óráig (13+2) tüzérségi előkészítés után 1945. január 1-jén 02,15-kor támadást indított Ósi irányába. Egy harcsoportja elfoglalta a települést, majd a főerők beekelődték a 21. szovjet lövészhadtest védelmébe. A németek támadása a déli órákban elakadt, majd egy erős szovjet ellencsapás visszavetette őket a megindulási állásba. Ez a kis akció éppen elegendő volt arra, hogy a 3. Ukrán Front vezetését megtévesztse. Sikerült elhitetni velük, hogy a térségben indított korlátozott célú támadás egy nagyszabású hadművelet előjátéka.

A *Konrád-III.* tervének a lényege a következő volt. A IV. SS-páncélos hadtestet rejtve kivonják az arconalól, majd Győrön keresztül Veszprémbe irányítják. Móról délre a Breith-alakulatokat is magába foglaló erős csapásmérő csoportosítást hoznak létre. Feladata, hogy a Velencei-tó és a Balaton között törje át a védelmet, majd Dunafőlvárhoz kijutva vágja ketté a 3. Ukrán Front arconalát. Ezt követően a főerőkkel északra fordulva verje szét a 4. gárda- és a 47. hadsereget majd mentse fel a Budapesten rekedt erőket. A továbbiakban az „F” Hadseregocporttal együttműködve göngyölítse fel az 57. hadsereg védelmét és ezzel az egész 3. Ukrán Frontot vessen vissza a Duna mögé.

A „Südlövsung” előkészítésének kapcsán sikerült a szovjet vezetést megtéveszteni. A IV. SS-páncélos hadtest 12-1 kivonását Győr irányába úgy értékelték, hogy a németek ezt a jelentős erőt a fő hadászati irányba csoportosították át, mivel ott 12-én megkezdődött a szovjet csapatok vizsgáló-oderai hadművelete. Ezt a koncepciót kész ténynek vették, és felderítésként nem is követte tovább a német csapatmozgásokat. Sőt, a 4. gárdahadsereg számára elrendelték az üldözés bevezetését, amit természetesen nem tudott végrehajtani. A IV. SS-páncélos hadtest szigorú álcázási és titokvédelmi rendszabályok mellett január 12. és 17. között sikeresen végrehajtotta az átcsoportosításokat. Ez idő alatt újjászervezték a német-magyar csapatok védelmét is:

— az 1. lovashadtest (a 96. és a 711. gyalog-, a 3. lovas-, és a 6. páncélos hadosztály, összesen 26 zászlóalj — ebből 10 magyar —, 35 üteg, 22 páncélvadász-, 11 rohamlövés és 31 harcokosi) az Esztergom—Dorog—Sársíp—Tatabánya;

— a III. páncélos hadtest (az 1. lovashadosztály, a 2. magyar páncélos hadosztály, a 271. gránátoshadosztály, a 4. lovasdandár, a 23. páncélos hadosztály és az 503. nehézpáncélos-osztály, összesen 26 zászlóalj — ebből 8 magyar — 15 üteg, 42 harcokosi, 20 páncélvadász és 4 rohamlövés), Bánhída—Körtöny—Bokod—Pusztavám—Sárkeresztes—Csőr vonalában foglalta el védőállásait (A magyar zászlóaljak a német hadosztályokhoz, egymástól elkülönítve lettek beosztva. A 2. páncélos hadosztály tisztán magyar kötelek, amely a 27 P—IV-es harcokosival, 5 Nimród páncélvadászsal és 4 zászlóaljjal Mór—Sárkeresztes—Csőr vonalában védekezett.)

A támadó csoportosítás Csőr és Balatonakarattya között vonult fel. A bal számon az 1. páncélos hadosztály (8 német-, 3 magyar zászlóalj, 13 harcokosi és 9 üteg) Várpalota és Berhida között bontakozott szét. Tőle délre, Berhida és Csajág között a 3. SS „Totenkopf” (23 harcokosi, 9 páncélvadász és 13 rohamlövés) és az 5. SS „Wiking” páncélos hadosztály (19 harcokosi, 4 páncélvadász és 1 rohamlövés) fejlődött fel a támadásához. A támadó csoportosítás jobb szárnyát a 3. páncélos hadosztály (28 harcokosi, 11 páncélvadász és 8 rohamlövés) biztosította. Északról (balról) a 23. páncélos hadosztály (2 harcokosi, 7 páncélvadász és

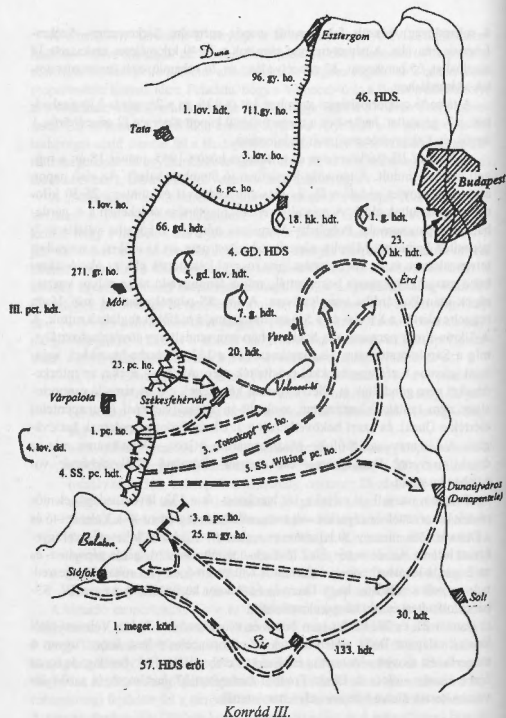
4 rohamlövés) készült fel kiegészítő csapás mérésére Sárkeresztes—Székesfehérvár irányába. A német-magyar csapatok a 35-40 kilométeres szakaszon 37 zászlóaljat, 46 harcokosit, 32 páncélvadászt és 26 rohamlövés csapatot állítottak a támadásához.

A támadó csoportosítással szemben két (a 135. és a 21. gárda-) lövész hadtest, a 7. gépesített hadtest és a megerősítéssel kapott tüzérség (2 páncéltörő-, 1 ágyús- és 1 aknavetőezred) volt védelemben.

A *Konrád-III.* Sárkeresztes és a Balaton között 1945. január 18-án a reggeli órákban indult. A támadás kezdetben jó ütemben haladt. Az első napon áttörték a szovjet védelem fő- és második védőövét és mintegy 25-30 kilométert nyomultak előre. A második védőöv megtartása érdekében a 4. gárdahadsereg parancsnoka Polgárdi—Várpalota irányába ütközetbe vetette a 7. gépesített hadtestet. Mivel a gépesített hadtest nem ért ki időben a megadott terepszakaszra és az ellencsapást igen rosszul készítették elő, az akció sikertelen maradt. Egy részét bekerítették, míg a fennmaradó része súlyos veszteségek után Polgárdiba vonult vissza. A IV. SS-páncélos hadtest erői 19-én reggelre elérték a Sárvíz- és a Sió-csatornát, majd hidőket foglaltak rajtuk. A 3. Ukrán Front parancsnoka Székesfehérvárra rendelt egy lövész hadosztályt, míg a Sárvíz-csatornát a 18. harcokosi- és a 133. lövész hadtestekkel, valamint jelentős tüzérségekkel erősítették meg. Azonban ezeket az intézkedéseket nem gondolták át, illetve rosszul készítették elő. A támadó csoportosítást nem tudták feltartóztatni, azok 20-án Dunajárvárosnál (Dunapentele) elérték a Dunát. és ezzel bekövetkezett a 3. Ukrán Front csapatainak kettévágása. A déli arconval, Siófok—Mezőkomárom—Cece—Dunajárváros, míg az északi arconval Dunajárváros—Sárkeresztes—Börgönd—Székesfehérvár vonalában húzódtok.

Tolubuhin marsall — mivel a 18. harcokosi- és a 133. lövész hadtest jelentős részeit bekerítették és képtelen volt terepszakaszt megtartani — a Velencei-tó és a Duna közötti mintegy 20 kilométeres szakasz — újabb erők bevetésével igyekezett lezárni. Az ide vezényelt 2 lövész hadosztálynak, az 1. gárda-gépesített- és az 5. gárda-lovashadtestnek, valamint a 7 tüzérezrednek és 1 rohamlövés ezrednek az volt a feladata, hogy Dinnyés és Adony között állítsa meg a IV. SS-páncélos hadtest északi irányú előretörését.

Január 21. és 26. között igen heves és véres harcok dúltak a Velencei-tótól keletre valamint Buda előterében. A IV. SS-páncélos hadtest áttört ugyan a megerősített szovjet védelmet is és kijutott Verek—Vál—Érd vonaláig, de ott az újabb szovjet erők (a 2. Ukrán Fronttól átirányított 23. harcokosi- és a 104. lövész hadtestek illetve 6 tüzérezred) feltartóztatták.

Az arcvonal kettévágása igen nehéz helyzetbe hozta a 3. Ukrán Front déli szárnyán védő 57. hadsereget is. Fennállt annak a veszélye, hogy a német-magyar erők a beekelődéssel déli, míg a 2. páncéloshadserg arcvonalából keleti irányú csapással részekre szabadalmak az 57. hadsereget és a Duna mögé vetik vissza. Tolbuhin marsall aggodalma azonban alaptalan volt, mivel a feladat végrehajtásához az „F” Hadseregcsoporth parancsnokságának nem állt kellő erő rendelkezésére. Ráadásul január 9–18-a között beérkezett az 1. bolgár hadsereg 6 gyaloghadosztálya. Erői egy részével (2 hadosztállal) Barcs és Nagyatád közötti védőszakazon felváltotta a szovjet 7. lövészhadtestet, míg a többi hadosztály a Dráva északi partján ment át védelemben. A szovjet arcvonal ilyen mérvű megerősödése — és a főirányban zajló események kedvezőtlenre fordulása — miatt a január 25-ére tervezett „Jégtörő” fedőnevű ellentámadás elmaradt.

A 3. Ukrán Front törzse már 22-étől dolgozott azon a terven, amelynek célját a beekelődött ellenség felszámolása képezte. Az elképzelés lényegét a mély zsák szájkának bekötése képezte Sáros térségében. Ennek érdekében két támadó csoportosítást hoztak létre. Északon a 23. harcokosi- és az 5. gárda-lovas-, valamint a 104. lövészhadtest, míg délen a 26. hadsereg 3 lövészhadteste és a közben felbőltött és a déli szakaszra irányított 18. harcokosihadtest készült fel a feladat végrehajtására. A harcokosihadtest több mint 300 harcokosi és rohamlőveg felöltést kaptak, amivel jelentős erőfölénybe kerültek.

A 2. Ukrán Front 27-én a délelőtti órákban indította meg a két hadműveleti csoportosítás összetartó irányú csapását. A közel 3 hétig tartó heves küzdelmekben a szovjet erők, bár igen lassan és óriási veszteségek árán, de fokozatosan visszaszorították a német csapatokat és február 16-ára kijutottak Mór—Zámoly—Székesfehérvár kelet—Csösz kelet—Siofok terepszakaszára.

Igen elkeseredett és hosszan tartó, váltakozó sikerű harcok alakultak ki a Velencei-tó környékén, mindenk előtt az ún. Pázmándi-zsák felszámolása és Székesfehérvár birtoklása érdekében. A szovjetek egyre nagyobb erőket vetettek be, hogy a Velence—Pázmánd—Vereb—Vál—Kajászó—Baracska mentén húzódó kiszögellést levágják és a benne lévő erőket bekerítés után megsemmisítsék. Ennek érdekében a szovjetek Lovasberény térségében két lövészadosztályból és a 7. gépesített hadtestből újabb támadó csoportosítást hoztak létre, hogy a zsákok immár végre két irányból bezárják. A beekelődest végül sikerült felszámolni, de a benne lévő német erőket nem tudták harapófogóba zární. Ráadásul a gyenge előkészítés következtében a szovjet támadó csoportosítások óriási veszteségeket szenvedtek. A 23. harcokosihadtest például csak az első napon, szovjet források szerint is több mint 100, német források szerint 123 T—34-es és „Sherman” harcokosit veszített.

Tolbuhin marsall, hogy IV. SS-páncéloshadtest szívós ellenállását megtorje, a 4. gárdahadseregnek megparancsolta, hogy foglalja el Székesfehé-

várt. A támadó csoportosítást az 1. gárda-gépesíthadtest, a 21. gárdalövész-hadtest és az 5. gárdalovashadtest részei képezték jelentős tüzérségi megerősítéssel. A Balck hadművelleti csoport vezetése tudott a Székesfehérvár ellen készülő támadásról, ezért a Zámoly—Pátka—Székesfehérvár vonalat védő 4. lovasdandár védelmét megerősítették 1 rohamlövégendárral (11 rohamlövég) és az 503. nehézharcokosi-osztállyal (9 P-V/II harcokosi). A Zámoly és Pátka irányába kibontakozó szovjet támadást a 4. lovasdandár ellenlökésekkel próbálta megállítani több-kevesebb sikerrel. A dandárnak végül fel kellett adnia állását és a Székesfehérvár körül kiépített védelmi gyűrűbe vonult vissza. A január 31. és február 16. között vívott harcokban a 4. gárdahadsereg támadó csoportosítása felmorzsolódott, de a várost elfoglalni nem tudta.

Február 16-ig a 3. Ukrán Front felszámolta a beékelődést. A Velencei-tótól északra visszaállította az eredeti helyzetet, míg attól délre a német-magyar csapatok meg tudták tartani a Margit-vonal állását.

A Budapest feladása (1944. 12. 20 — 1945. 02. 13.)

Budapest közvetlen védelmét keletről az Attila-vonal biztosította, amelyet már szeptemberben elkezdtek kiépíteni. A védelmi rendszer három állásból, állásonként 2-4 árkókból állt. A német vezetés Budapestet erődde nyilvánította („Budapest-Festung”), és Hitler kiadta a parancsot, hogy a várost mindenáron meg kell tartani. Ezért az Attila-vonal mögött még 6 védővonalat és több mint 200 ellenállási csomópontot építettek ki. Az első ellenállási vonal a Rákospatak, a második a Könyves Kálmán-, a Hungária- és a Róbert Károly körutak, a harmadik a mai Asztalos Sándor utca, Dózsa György út és a Dráva utca, a negyedik a Haller utca és a Fiumei út, a Rottenbiller utca, Csanády utca, az ötödik a Nagykörút, míg a hatodik a Kiskörút mentén húzódott.

Budapestet a következő erők védtek. A német 8. és a 22. SS-lovas-, a 13. páncélos-, a „Feldhermhalle” páncélgránátos és a 271. népi gránátos-hadosztályok valamint a 239. rohamlövégendár és pár rendőrszázalj, valamint a magyar 10. és a 12. gyalog-, az 1. lovas-, és az 1. páncélos-hadosztályok maradványai, 6 rohamtüzérszázály, 5 műszaki zászlóalj, továbbá őr-, rendőr-, csendőri- és nyilas-zászlóaljok, osztagok. A budapesti erőd parancsnoka december 6-tól. Karl Pfeiffer von Wildenbruch SS Obergruppenführer volt, kezdetben a Fretter-Pico, majd később a Balck hadművelleti csoportnak alárendelve. Ezen erők 1944 december végén kb. 80-90 ezer főt tettek ki, de a védelmi harcokban ténylegesen résztvevők száma nem haladta meg a 40-50 ezer főt.

Az Attila-vonallal szemben december 20-án a 7. gárdahadsereg és a 18. önálló lövészhadtest helyezkedett el. A 2. Ukrán Front alárendeltségében harcoló csapatok már november 1-től szinte szünet nélkül támadták az Attila-vonalban védekező magyar erőket. Kezdetben a 46. hadsereg, majd az őt

váltó 7. gárdahadsereg tett számlalan kísérletet az áttörésre. 1944. december végén újult erővel lángoltak fel a harcok a pesti hidó birtoklásáért.

A német-magyar csapatok sorsa 1944 végére megpecsételődött. A budai oldal bekerítése után a gyűrű bezárult és az ellátás egyik napról a másikra katasztrófiássá vált. A lakosság is sokat szenvedett. Az utcák kihaltak, az emberek a hideg és nyirkos pincékbe menekültek. Szélvezsteről az összes lovat levágták, a napi fejadag 5 dkg kenyér volt. A védőzött csapatok utánpótlást alig kaptak. Január elején az üzemanyag teljesen elfogyott, a gépjárművek és a páncélosok mozgásképtelenek váltak.

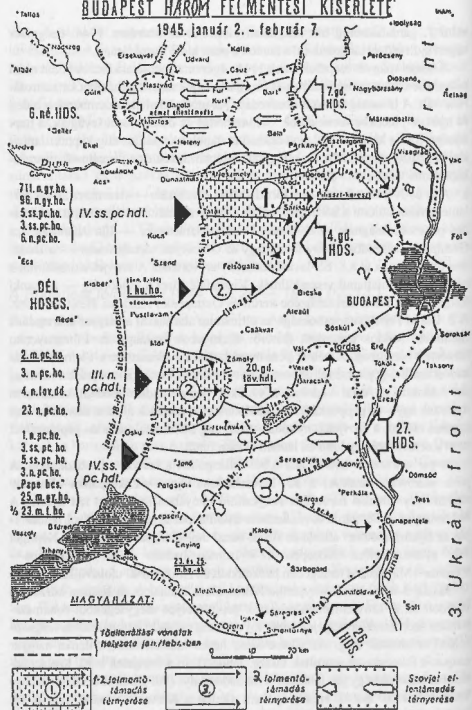
A 2. és 3. Ukrán Front — a főhadiszállás utasítására — december 29-én parlamentereket küldött a körbezárt erőkhez, hogy ultimátumot adjanak át az illetékes parancsnokságnak. A 3. Ukrán Front parlamenterei — Ilja Afanaszjevics Osztapenko százados, Orlov főhadnagy és Gorbatyuk törzsörrmester — a Budaörsi úton mentek át a 8. SS-lovas-hadosztály arcvonalán. A szovjet ultimátumot a németek felbontatlanul visszaküldték. Visszafelé jövet a küldöttség — a „senki földjén” — a felek keresztülszövébe került és Osztapenko százados életét vesztette. A 2. Ukrán Front parancsnokának az ultimátum átadásával a magyar származású Steinmetz Miklós százados (kísérő Kunyevov hadnagy és Filimonenko őrmester) bízta meg. A német peremvonal előtt 20-30 méterre a Steinmetz századosot szállító gépkocsi felrobbant. A két sajnálatos esetért a szovjetek a németeket hibáztatták. Azzal vádolták a védőket, hogy mindkét esetben készkarva nyitottak ágyú- és géppuskákkal a küldöttekre. A németek állása szerint az első esetben először a szovjetek nyitottak tüzet, míg Steinmetz százados gépjárművét nem a német tüzérség lötte ki, hanem aláírta fűtött.

A parlamenterek halála után újabb felhangoltak a harcok a pesti oldalon. A jobb szármayon (északon) a 30. lövészhadtest Újpest—Rákospalota—Rákosszentmihály vonalán harcolt és Angyalföld irányában igyekezett tért nyerni. A bal szármayon a 18. gárdalövészhadtest friss hadosztályok bevetésével január 1-jén az Újköztemetőnél áttörte az Attila-vonal utolsó állását és Kispeszt—Népliget felé nyomult előre. Középen a 7. román hadtest 29-én Rákoscsabá—Cinkota—Mátyásföld térségében beékelődött az Attila-vonal utolsó állásába.

Január 2-án a harcok súlypontja Rákospalota, Sashalom és Kispeszt körzetébe tevődött át. A szovjet-román csapatok géppisztolyos alegységekből rohamcsapatokat szerveztek, amelyeket tüzér lövégekkel, műszaki katonákkal és légszórókákkal erősítettek meg. Az elkeseredett, heves küzdelemben a német-magyar csapatok fokozatosan szorultak vissza. Január 3-án a szovjetek a 30. lövészhadtest bal szárnyán egy jól felöltött friss hadosztályt (36. gárdalövész-hadosztály) vetettek harcba. Ennek eredményeként elérték a Körvasút vonalát, míg a 18. hadtest megközelítette a Lóversenyter területét.

BUDAPEST HÁROM FELMENTÉSI KISÉRLETE

1945. január 2. – február 7.

Budapest ostroma

A Lóversenyter kulcsfontosságú volt a pesti oldalon harcoló német-magyar csapatok ellátása szempontjából. A repülőter elvesztése a légi szállítások megszűnését jelentette. Mivel január 4-én a 7. román hadtest is felzárkózott a Lóversenyter keleti oldalára, a repülőter használhatatlanná vált.

A IX. SS-gegyhadtest parancsnokságának 4-ei jelentése szerint a tüzérségi lözser elfogyott, a gyalogsági lözser is igen kevés, csak 3 napra lesznek elegendők még a legnagyobb takarékosági rendszabályok mellett is. Nem volt jobb a helyzet az üzemanyag terén sem. A gép és harcjárművek egymás után álltak le, váltak mozgásképtelenné. Január 9-én elesett a Lóversenyter, a Népliget, a Valéria-telep, Kossuthfalva, Kisútréti, Pesterzsébet. Az eseményeket értékelve a Balck hadművelleti csoport törzse úgy ítélte meg, hogy a IX. SS-gegyhadtest már képtelen hosszabb időn keresztül eredményesen harcolni, ezért célszerű lenne visszavonni Budára. Hitler azonban Pest feladásáról hallani sem akart.

Január 10-étől a védők ellenállásának gyengülésével a szovjet erők előretörése gyorsabb és folyamatosabb lett. Ezt elősegítette Malinovszkij marsallnak azon intézkedése, hogy a három hadtest egységes vezetés alá kerüljön. A „Budapesti csoport” néven létrehozott hadművelleti csoportosítás vezetésére a 18. lövészhadtest parancsnokát (I. M. Afonyin vezérőrnagy) jelölték ki. Feladatát szabta, hogy a „Budapesti csoport” fejezze be a pesti hídfőben védő ellenség szétverését és 14-én este jusson ki a Duna keleti partjára.

A jobb számony támadó 30. lövészhadtest január 14-e és 15-e között az Angyalhíd és a Városliget birtokbavételéért harcolt. 15-ére hadosztályai kijutottak a Dózsa György útig, valamint a Nagykörútig a Nyugati pályaudvar és Rákóczi út között. A 7. román hadtest 14-én estig váltakozó sikeres harcokat vívott a Thököly út—Kerepesi út—Hungária körút—Keleti pályaudvar által határolt területen. A 18. hadtest a Népligettől indulva a Lágymányosi Dohánygyár, a Petőfi-híd illetve a Vaskapu utca irányába nyomult előre. Igen heves ellenállásba ütközött a Kerepesi temetőnél. A két napig dúló harcokban gyakran kézhúságig menő küzdelmek alakultak ki. A 13. páncéloshadosztály részének végül is vissza kellett vonulniuk. A hídfő szükségessége miatt a 17. román hadtestet kivonták a harcokból és Szécsénybe irányították az 1. román hadsereghez.

Január 15-én a pesti oldalt védő erők sorsa megpecsételődött. Az üzemanyag a lözser és az élelem elfogyott, a csapatok harci morálja teljesen leromlott. A további harcoknak már semmi értelme nem volt, így január 17-én 22 órakor megkezdték a maradék erők kivonását Budára, miközben felrobbantották az Erzsébet- és a Lánchidat.

Buda körülzárása után a 46. hadsereg támadását január 2-én Tolubinn marsall leállította. A hadsereg erőit a német felmentési kísérletek miatt védelemre rendelte. Erőinek egy részét (a 2. gárda-gépesített hadtestet és 2 lövészadosztályt) a

német támadás elhárítására irányította és védelmi harcok vezetésével a 46. hadsergő parancsnokát bízta meg. Malinovszkij marsall ezért január 18-án új támadó csoportosítást hozott létre Buda elfoglalása érdekében. A pesti oldalról átmanővereztette a 18. gárda-lövészhadtestet, amelynek alárendeltségébe került a budai oldalon harcoló 37. és 75. lövészhadtest. Ezen erők továbbra is mint „Budapesti csoport” tevékenykedtek a 18. hadtestparancsnokság vezetése alatt. Malinovszkij marsall ezzel a megoldással ügyesen elhárította egymástól a külső és belső arcvonalon folyó eseményeket.

Az új csoportosítás január második felében újult erővel folytatta a támadást. A 18. gárda-lövészhadtest (délről) Budafok térségéből a Gellért-hegyre, a 37. lövészhadtest (nyugatról) a János-hegytől a Vár, míg a 75. lövészhadtest (északról) a Hármashatárhegytől a Rózsadomb irányába igyekezett előrenyomulni. Mivel a felmentési kísérletek nem jártak sikerrel és utánpótlás sem érkezett, a védők Buda feladását és a kitörés megszervezését illetve végrehajtását kérték. Hitler hallani sem akart a város feladásáról és megparancsolta, hogy a bekerítésben lévő csapatok erejük végső megfeszítése árán tartózkodassák fel az oroszokat. A Dél Hadsergőcsoport január végi naplóbejegyzésében így tükrözik a védők helyzetét. „Saját támadás egyre nehezebb. A sebesültek száma túllépi a harcolók számát...34 000 német és magyar katona ellátótér nélkül van.” Egy pár nappal későbbi (február 1-i) feljegyzés így folytatja: „Az ellátási helyzet elviselhetetlen. Ételem 5 napra van, a következő: naponta és fejenként 5 gramm zsír, 1-1 szelet kenyér és lóhús... A kiűléses, káros megbetegedések a siralmas szék barlangokban, kazamatákban egyre szaporodnak és ezt már semmiféle rendszabállyal nem lehet meggátolni.”

Február első napjaiban tovább folytatódott a budai hídfő zsugorítása. A 18. gárda-lövészhadtest 1-jén betört a Sas-hegytől délre húzódó védőállásokba, miközben a másik két hadtest is lépésről-lépésre nyomult előre. Az egyre kilátástalanabb helyzetben, amikor az utánpótlási lehetőségek is szinte teljesen megszűntek, hídba kért Pfeiffer von Wildenbruch SS-Obergruppenführer szabad kezet, az azonnal visszaküldött választávirát továbbra is könyörtelem volt. „A Führer azon parancsa, hogy Budapestet a legvégsőig kell tartani nem változott”.

Február 5-e újabb fordulatot hozott Buda ostromában. Ekkor a 37. gárda-lövészhadtestnek is sikerült átlopnie a Sas-hegytől északra kiépített védelmet, és így másnapra a két hadtest között megszámolta a térségben harcoló csoportosítást. Ezzel párhuzamosan a támadók elválták egymástól a Várhegy és a Gellért-hegy védőit. Ezek a jelentős eredmények lehetővé tették a Farkasréti temető körzetében hosszú ideje tartó harcok gyors befejezését, illetve a Déli pályaudvar elleni támadás megindítását.

A még mindig védekezők számára két lehetőség nyílt: vagy megadják magukat, vagy megpróbálnak kitörni a szovjet gyűrűből. A németek ez utóbbit választották, de erről szándékosan csak néhány órával a végrehajtás előtt értesítettek Hindy Iván vezérezt, a budapesti magyar erők parancsnokát. Ennek célja az lehetett, hogy az idő rövidsége miatt már nem gyülekeztethető magyar alakulatok kössék le a szovjet csapatokat a kitörés végrehajtásáig. 1945. február 11-én, este 8 órakor indult meg a kétségbeesett akció. Úgy terveztek, hogy a mai Szilágyi Erzsébet fasoron át jutnak ki a hegyekbe, és Budakeszi—Budajenő—Pérbá—Tirnye, illetve Pesthidegkút—Solymár—Pilisvörösvár—Pilliszántó—Pillisszent-lélek irányában előretörve veszik fel a kapcsolatot a gyűrűn kívül lévő német erőkkel. A terv azonban már a kezdet kezdetén meghiúsult. A szovjet tilrészeg a kitörés pillanatában olyan pusztító oспást mért az összetorlódo csapatokra, hogy roncsok és tetemek torlaszolták el a Várból kivezető utakat. Akiknek még sikerült átküzdeniük magukat a 180. szovjet lövészhadosztály Szilágyi Erzsébet fasori védelmében, azok zömét a budai hegyekben számolták fel, vagy kerültek a szovjet csapatok fogságába. A kitörni készülő mintegy 14 000 német és 4 500 magyar katonából, illetve civilből 786 német és 80 magyar érte el a német vonalakat. A Budapesti Erő parancsnoka az Ördög-árokban, Hindy vezérezt, az I. hadtest parancsnoka a Budakeszi úton esett át a hídon, a kísérlet meghiúsulása után a védelem összeroppant. 1945. február 13-án Budapesten végleg elhallgattak a fegyverek. A magyar főváros Sztálingrád képét mutatta, az épületek és építmények 3/4 része elpusztult, vagy jelentősen megrongálódott.

A második világháború utolsó német támadása a Dunántúlon (1945. 03. 06.—23.)

A Dunántúli a Német Birodalom szempontjából igen fontos hadászati térséggé lépett elő. Ennek okai német szempontból igen egyértelműek voltak. Magyarország még jelentős emberi és anyagi forrásokkal rendelkezett. Különösen az élelő, az olaj, a bauxit és a hadipari kapacitás volt elsősorú a háború továbbfolytatása szempontjából. Ezen kívül Hitlernek volt egy olyan fűtélézése, hogy a fűhadszíntéren a szövetségesek egymás ellen fognak fordulni. A német hadsergő visszahúzódva Németország hegyes körzeteibe — az „Alpesi erődbe” —, kivárja a felek kimerülését, majd feltöltés és erőgyűjtés után akcióba lépve végleg leszámol ellenfeleivel.

Ehhez egy nagy támadást készített fel azzal a céllal, hogy a szovjet csapatokat visszaszorítsa a Duna bal partjára és ott megszállítsa a természetes akadályra támaszkodó védelmet. A „Tavaszi ébredés” fedőnévű ellentámadáshoz a dunántúli csoportosítást az Ardennekből kivont és feltöltés alatt álló 6. SS-páncélos hadsergőgel tervezték megerősíteni. A hadműveletet igen gondosan és

nagy titoktartás közepette készítették elő. A 6. SS-páncéloshadsergét átszervezésére mégsem maradt titokban. A meglepés elmaradásáért a németek elsősorban önmagukat okolhatták. Ugyanis a 6. SS-páncéloshadsergét két hadosztályát már februárban titkosítva vetették a Garam völgyébe, a szovjet hídfő felszámolása céljából. Így amikor a szövetségesek figyelmeztették a főhadiszállást a nagy volumenű átszervezéséről, az már nem volt ismeretlen a szovjet vezetés előtt.

A 2. és a 3. Ukrán Front már a német felmentési kísérlet elhárítása alatt megkezdte a bécsi támadó hadművelet előkészítését. A február 17-i direktíva értelmében a 2. Ukrán Frontnak a főcsapat a Dunától északra elhelyezkedő csapatainak kellett mérniük Érsekújvár—Znojmo irányába. A hadművelet 20. napjára célként Brno elfoglalását határozták meg. Ezt követően a bal szárnyon — a Dunától délre — elhelyezkedő 46. hadseregnek csatlakoznia kellett a 3. Ukrán Front támadó hadműveletéhez. A 3. Ukrán Front feladata volt, hogy a Balatontól északra mérjen csapást a Dunától elhelyezkedő német-magyar erők főcsoportosítására és délről kerülje meg Bécest. A támadó hadművelet előkészítése alig kezdődött meg, amikor február 17-én a 2. Ukrán Front jól előkészített garai hídfőjét teljesen áttárolta — a már említett — német támadás rövid idő alatt elsöpörte. A front felderítői a hídfő feladását után megállapították, hogy a támadásban a 6. SS-páncéloshadserghez tartozó kötelékek is részt vettek. A főhadiszállás az új helyzetre való tekintettel módosította korábbi direktíváját. Mindkét frontot védelemre rendelte, de a bécsi támadó hadművelet előkészítését nem állította le.

A 2. Ukrán Front főerői a Garam bal partján, míg a 46. hadserege a Dunától délre Esztergom és Gánt között ment át védelembe úgy, hogy támadó csoportosítását megtartotta. A Front hadműveleti felépítésében csak annyi változás állt be, hogy megkezdte a 6. gárda-harcokoshiadsergét átszervezését a dunai hídfőben. A 2. Ukrán Front jobb szárnyán lévő 4. gárdahadsergét Gánt—Seregélyes vonalában helyezkedett el. Fő feladata a megkezdett csoportosítás jobb szárnyának fedezése, a budapesti irány lezárása, majd a támadó hadműveletben való aktív részvétel volt. A védelmi csoportosítás fő erejét a Velecei-tó és a Balaton között a 26. és a 27. hadsereg képezte, kétlépcsős hadműveleti felépítésben. Feladataik a német támadás feltartóztatása volt. Velük a főhadiszállás a támadó hadműveletben nem számolt.

A front bal szárnyán — a Balaton és a Dráva között — az 57. szovjet, az 1. bolgár hadsereg és a 3. jüdoszláv hadsereg részei helyezkedtek el. Fő feladatuk a déli szárny szilárd biztosítása volt, majd a támadó hadműveletben kiegészítő csapás mérése Nagykanizsa—Dél-Ausztria irányába. A támadó csoportosítás fő titkerejét Budapest délnyugaton a 6. gárda-harcokoshiadsergét és a Duna-Tisza között összevont 9. gárdahadsergét képezte. Ezen erőket — és a harcokosi-gépesített csapatokat zömét — tilos volt a védelmi hadművelet során alkalmazni.

A szovjet vezetés első ütemben a védelmi feladatra kijelölt hadseregeket töltötte fel és erősítette meg. A 3. Ukrán Front főerőkifejtését Gánt és a Balaton között összpontosította. Az első lépcsőben a 4. gárda- és a 26. hadsereg, a második lépcsőben a 27. hadsereg helyezkedett el. A védelmi sáv mélysége a hídfő egyenlőtlen kiterjedése miatt igen eltért volt, de a tervezéskiszakos berendezése a teljes mélységet átfogta. A védővonal kiépítésénél a kurszki tapasztalatokat is felhasználták. Hadseregenként kiegészítettek három védővető, — övenként 5-6 árokkal — és számos rekeszt, illetve több közbeeső ellenállási terepszakasz. A peremvonal előtt és a védővetők között műszaki zárákat létesítettek. A legveszélyesebb irányokban harcokosiakból 2700, gyalogsági aknából 2500 darabot telepítettek arcvonal-kilométerenként. A páncélléharítást is gondosan megerősítették. Századonként páncélléharító támpontokat, zászlóaljanként páncélléharító csoportpontokat, ezredenként és hadosztályonként páncélléharító körleteket rendeztek be. A páncélléharító eszközök sűrűsége — beleértve a mobil erőket is — elérte a 100-120 darabot arcvonal-kilométerenként. A harcokosi- és a gépesített hadtesteket szétosztották a lövészhadosztályok között. Megtöltötték, hogy ellenlökéseket, ellencsapásokat hajtsanak végülük végre. A védelem szilárdsága és az erők-eszközök megóvása érdekében a páncélléharító körleteket, védelmi terepszakaszokba is beosztották őket. A 3. Ukrán Front ezen erőknél kívül számíthatott még a 2. Ukrán Front tartalékaira és az 5. légi hadsereg támogatására is.

A hídfőharcok folyamatos anyagi biztosítása érdekében a Dunán több ideiglenes átkelőhelyet építettek, többek között két 16 tonnas és egy 10 tonnas úszóhidat, két kompátkelőhelyet, egyenként 16 db 40 tonnas komppal. Az üzemanyag átszállításához csövezeteket, a lözser pótlása érdekében pedig drótkötél-pályákat építettek ki.

A szovjet csapatokkal szemben a következő erők helyezkedtek el. Esztergom és Gánt között az „Amaiser” hadtestcsoporthoz (a VIII. magyar gyalog- és az 1. német lovashadtest 49 gyalogzászlóalja 46 harcokosival, 39 rohamlőveggel, 14 páncélvadászzal és 50 tüzérréggel) volt védőállásban, kimondottan védő feladattal megbízva. Tőle délre Gánt és Dinnyés között a IV. SS-páncéloshadtest rendezkedett be védelemre. Fő feladata az volt, hogy biztosítsa a támadó csoportosítás bal szárnyát egy esetleges szovjet ellencsapással szemben. Állományába ekkor 30 gyalogzászlóalj, 52 harcokosi, 24 rohamlőveg, 12 páncélvadász és 27 tüzérréggel tartozott.

A támadó csoportosítás bal szárnyát a Sárvíz-csatornától északra a III. páncéloshadtest (89 harcokosi, 13 rohamlőveg, 24 páncélvadász és 27 tüzérréggel) míg a jobb szárnyát — a Sárvíz-csatorna és a Balaton között — a 6. SS-páncéloshadsergét (81 500 fős, 303 harcokosi, 132 rohamlőveg, 66 páncélvadász) képezte. A támadó csoportosítás második lépcsőjében (tartálékában) a 23. páncéloshadosztály (23 harcokosi, 11 rohamlőveg és 11 páncélvadász) összponto-

sult. A csapásmérő erő jobb szárnyát — Mezőszentgyörgy és Balatonvilágos között az 1. lovashadtest (8 zászlóalj, 10 lovasosztály, 4 harcokosi, 19 rohamlövég, 39 páncélvadász, 13 üteg) biztosította. Ez az erő jelentős erőfeszítést jelentett a támadás kezdetén a Velencei-tó és a Balaton között védekező szovjet csapatokkal szemben. Az erőfőlny azonban viszonylagos és csak átmeneti volt. Ugyanis a térség valamennyi kötelékét figyelembe véve a szovjet csapatok voltak főfenyben.

A német támadás — figyelem-elterelő céllal — az arcvonal déli szárnyán indult meg először. Az 1945. március 6-ára virradó éjjel (2-2 gyaloghadosztály) a németek Donji Miholjac és Valpovo körzetében váratlanul átkeltek a Dráván és reggelre már két, egyenként 10 kilométer széles és 3-4 kilométer mély hidfőt alakítottak ki.

Ez a hadműveleti megoldás igen kedvezőlen helyzetet teremtett az 57. hadsereg számára, mert veszélybe kerültek az utánpótlás útvonalai, sőt az egész dunántúli hídfő. Az 57. hadsereg-parancsnokának végül is sikerült a két beékelődést lokalizálni, amihez jelentős támogatást kapott a 3. Ukrán Fronttól.

A főirányban — jó pár óra késéssel — március 6-án a kora reggeli órákban indultak meg a német csapatok annak ellenére, hogy a 6. SS-páncélos-hadsereg két legütőképesebb páncéloshadosztálya a rossz útviszonyok miatt még nem érkezett meg.

A csoportosítás jobb szárnyán támadó III. páncéloshadtest 60 perces tüzérségi előkészítés után rést ütött a 26. hadsereg első lépcsőjében védő 1. gárda-megerődített körlet és a 30. lövészhadtest csatlakozásán. A hadtest erői áttörték az első két állást, de támadásuk a délutáni órákban a fővédőv harmadik állása előtt ideiglenesen elakadt. A frontparancsnok ugyanis ide irányított egy lövész-hadtestet (a 27. hadseregből) a második védőövbé pedig 3 páncéltörő tüzérezredet, két áttörő tüzérhadosztályt (160 löveget), valamint a 18. harcokoshadtest két dandárát.

Március 7-én a III. páncéloshadtest Seregélyes térségében felújította a támadást. A település körül 3 napon át igen heves harcok dúltak, szinte szünet nélkül. A fővédőv áttörése 10-ére befejeződött, de a támadás a második védőv előtt újból elakadt. Tolbuhin marsallt itt újabb friss erőket vetett be, többek között a 23. harcokosi- és az 1. gárda-gépesíthet hadtestet. A németeknek ennek ellenére 11-én délután sikerült a második védőövet is áttörniük és kijutniuk a hadsereg védővön peremvonalára elé. Március 12 és 15 között a németek számtalan támadást indítottak, a Velencei-tó és Pusztaszabolcs között, hogy áttörjék a szovjet tartalékok védőövet. Ezek a próbálkozások azonban nem hoztak áttörő sikert, így ezen a szakaszon 15-én leállították a támadást.

A 6. SS-páncélos-hadsereg II. páncéloshadteste (2. SS „Das Reich”- és a 9. SS „Hohenstaufen” páncélos-, valamint a 44. gránátoshadosztály, összesen: 37 ezer

fő, 73 harcokosi, 39 rohamlövég és 52 páncélvadász) nagy késéssel, március 6-án 15 óra után indította meg támadását Aba általános irányába. A hadtest első lépcsőjében támadó 9. SS-páncéloshadosztály és a 44. gránátos-hadosztály 7-én reggelre a székesfehérvári vasútvonal és a Sárvíz között áttörte a szovjet védelem fővédőövet és felzárkózott a második védőövre. A hadtestparancsnok március 8-án előrevonta a 2. SS-páncélos-hadosztályt, hogy a támadás ütemét fokozza és befejezze a szovjet védelem áttörését. Erre az időre azonban a szovjet védelem jelentősen megerősödött. A páncélos-hadtest erőinek a főcsapási irányok többszöri megváltoztatása után sikerült ugyan a második védőövet áttörniük, de Sárkeresztúrt már képtelenek voltak elfoglalni. A németek március 10—15-e között számtalan rohamot indítottak a település elfoglalására, nem egyszer sikerrel, de a védők minden esetben kiverték őket. A hadtestnél március 15-én végleg leállították az eredményt nem hozó támadásokat és az elért területeken elrendelték a védelembé való átmenetet.

A hadsereg jobb szárnyán támadó I. SS-páncéloshadtestet (1. SS „Liebstandarte Adolf Hitler”, a 12. SS „Hitlerjugend” páncéloshadosztály és a hadtest páncélgánátos erői; 36 ezer fő, 61 harcokosi, 28 rohamlövég és 14 páncélvadász) már a 04 óra 45 perckor elkezdett tüzérségi előkészítés után megindította támadását a szovjet 30. és a 135. lövészhadtestek ellen. Az erős szovjet páncéltámasztó tűz miatt a nap végére csak az első állást sikerült elfoglalni és kijutni Kálóz térségében a második álláshoz. Március 7-én egész nap a második állásban dúlt a harc és csak este sikerült az itt védekező szovjet erők védelmét áttörni. A siker kifejlesztése érdekében itt vetették ütközetre a 6. SS-páncélos-hadsereg második lépcsőjét, a 23. páncéloshadtestét. Ennek eredményeként 9-én sikerült áttörni a második védőövet és felzárkózni a hadsereg tartalékok védőövére.

A Simontornytól északnyugatra húzóóó védelmi vonaluk megerősítésére a szovjetek egy lövészhadtestet, két rohamlövégdandárt és két páncéltörő tüzérezredet csoportosítottak át. A németek 9-étől meg-megújuló rohamokkal keresték a védelem gyenge pontját, hogy a támadást valamilyen irányba ki tudják fejleszteni. A szovjet védelem azonban áttörhetetlennek bizonyult. Március 12-én az I. SS-páncélos-hadtest egy harcscsoportjának Simontornytól nyugatra még sikerült átkelnie a Sió-csatornán, de hidfőjét már nem tudta kibővíteni. A támadás március 14-én a hadtest egész arcvonalán kifulladás.

- megsemmisült — 105 harcokosi és rohamlőveg;
- 307 páncéltörő ágyú;
- 13 egyéb lőveg.
- zsákmány: — 12 harcokosi.

A kisegítő irányban a Balatontól délre a 2. páncéloshadserég és a „F” Hadseregcsoport XXI. hadtestét érni igyekeztek minél jelentősebb szovjet erőket lekötöni. Mint arról már korábban szó volt az „F” Hadseregcsoporthoz tartozó hadtestét átkelt a Dráván és két hídfőt alakított ki, s az egészen március 20-ig meg is tartotta. A hídfők megléte igen nyugtalanította az 57. hadserég vezetését, ezért mindent elkövetett, hogy felszámolja azt. A két hétig tartó hídfőharcok csak azt követően értek véget, miután a németek megkezdték erők kivonását.

A 2. páncéloshadserég a XXII. hegyi- és a LXVIII. gyaloghadiestekből állt. A XXII. hadtestnek az volt a feladata, hogy Kéthely, Marcali térségéből törje át az 57. hadserég erőinek védelmét és találkozzon a Sió-csatornán létesített hídfőből délnyugati irányban támadó I. lovashadtesttel. A LXVIII. hadtest főcsapását Kaposvár irányában tervezte mérni azzal a céllal, hogy a Dombóvár, illetve Pécs irányokban előretörve kijusson a Dunához. A déli számon lévő erőknek elsődleges feladata az erőkötés volt. A különben is gyenge erők — harcokosiak nélkül — csak abban az esetben teljesíthették volna feladatukat, ha a főirányban minden a tervek szerint történik, és az 57. hadserég a bekerítés elkerülése miatt visszavonul a Duná mögé. A XXII. hegyihadtest március 6-án támadást indított a Mesztergyő, Szenyér között védekező 73. szovjet lövészhadosztály ellen. A reggeli órákban betört ugyan a fővédővén harmadik állásáig, de ott támadása ki-füladt. Körülbelül 5 óra harc után a hadtest védelembe ment át. Itt a harcok egészen 14-éig szüneteltek, mivel a 2. páncéloshadserég parancsnoka főerőkifejtését Nagybjajom, Kaposvár irányában összpontosította.

A Nagybjajom térségében harcoló LXVIII. gyaloghadtest a Kaposvár felé vezető műút mentén kívánt előtörönni, de kísérletei nem jártak sikerrel. Március 7-én a főcsapást Nagybjajomtól DK-re helyezték át, hogy a műutat védő erők hátába kerüljenek. A délkeleti irányban kibontakozó támadás már sikeresebb volt. Estére sikerült a fővédővet áttörni, de a 211. lövészrezd és a 32. gépesített dandár ellenlökése a további tényerést megakadályozta. Március 8-án súlyos harcok bontakoztak ki Jákó térségében, aminek következtében a szovjetek feladták a települést. Egnapos szünet után március 10-én a németek felújították a támadást. A főcsapást délebbre helyezve betörték a Jákó, Nagykörpád között védő 12. bolgár gyaloghadosztály védelmébe és bekerítették a csatlakozást biztosító 960. szovjet lövészrezdet. A harcok 14-éig dúltak váltakozó sikerrel, míg a német támadás ki nem fulladt.

A 2. páncéloshadserég parancsnoka a főcsapást március 14-én visszahelyezte a XXII. hegyihadtest sávjába. A 16. SS-páncélgrenátos- és az 1. népi

hegyihadosztály (30 rohamlőveg támogatásával) Marcali térségében betört a 61. gárda-lövészadosztály védelmébe és 15-ére elfoglalta Csömséndet és Boronkát. Ezt követően a támadás elakadt. Március 23-áig a németek számos kísérletet tettek a szovjet védelem áttörésére, de mindhiába. A 2. páncélos-hadsereg hadműveleti célját nem tudta elérni, de aktív harcával megakadályozta, hogy az 57. hadserég erőket dobjon át a Velencei-tó és a Balaton között harcoló csapataik megérősítésére.

A 2. páncéloshadserég veszteségei (német adatok):

- eltűnt és meghalt 35 tiszt és 630 katona;
- megsebesült 87 tiszt és 2810 katona.

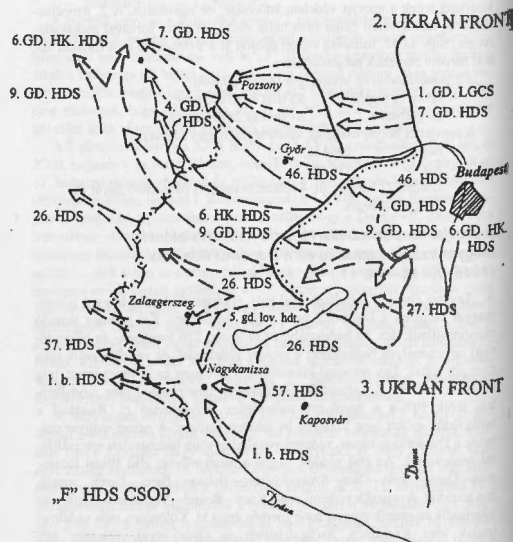
A szovjet és bolgár csapatok veszteségei (német adatok):

- halott 1064 fő;
- fogoly 536 fő;
- kilőttek 27 harcokosit, 4 rohamlőveget, 49 páncéltörő ágyút és 23 egyéb lőveget.

A szovjet csapatok bécsi támadó hadműveletének magyarországi szakasza és a Dunántúl feladása (1945. 03. 16—04. 11.)

A „Tavaszi ébredés” kifulladásával már egyérteleművé vált, hogy a német-magyar csapatok a Dunántúln nem tudják megtartani. Két jelentős támadó csoportosításuk (kb. 20 hadosztály, 1230 lőveg, 270 harcokosi- és rohamlőveg) ugyan mélyen befelelődtött a szovjet védelembe, de védelmi erők igen gyengék voltak. Egy arcvonal-kilométerre 3 harcokosi és 12 lőveg jutott, míg 10-12 kilométerre 1 hadosztály. Hadműveleti tartalékokkal nem rendelkeztek, erők 90%-a a harcászati mélységben helyezkedett el. Ráadásul a befelelődtött erők igen könnyen be lehetett keríteni. A német-magyar csapatok a Dunántúlon három védelmi vonallal és több hadműveleti reteszállással rendelkeztek. Az első védővén, vagyis a harcérintkezés első állási Esztergom—Dorog—Szár—Gánt—Székesfehérvár—Balaton—Barcs—Eszék vonalában húzódtott. A második védelmi vonal Kocs—Bokod—Várpalota—Füzfő, míg a harmadik az osztrák-magyar határ mentén épült ki. Különösen erős védelmet hoztak létre Komárom, Székesfehérvár és Győr körül, valamint egy hadműveleti reteszállást a Rába partján.

A szovjet vezetés a korábban kiadott direktíváját annyiban módosította, hogy a bécsi támadó hadművelet előtt a 2. és a 3. Ukrán Front erőinek március 16-20-a között be kellett keríteniük és felszámolniuk a Velencei-tó valamint a Balaton között befelelődtött ellenséget. A szovjet csapatok feladatai az ezt követő időben nem változtak.

A magyarországi hadművelet utolsó szakasza

A bekerítés és a bécsi támadó hadművelet végrehajtására a Duna és a Sió-csatorna között a szovjetek 5 összefegyvernemi és 1 harcokosi-hadsereget, valamint 1 lovas-, 2 gépesített és 2 harcokosihadtestet vonultattak fel. Mindez 49 lövészadosztályt, közel 1000 harcokosit és rohamlöveget, valamint több mint 10 000 tüzérségi löveget jelentett.

A jobb szárnyon Esztergom és Gánt között a 46. hadsereg továbbá a 2. gárda-gépesítetthadtest (12 lövészadosztály, 165 harcokosi és rohamlöveg, több mint 3000 tüzérlöveg) készült fel a támadásra. Feladatuk volt, hogy Gánt és Szár között törjék át a német-magyar védelmet és Komárom elfoglalásával kerítsék be az Észak-Dunántúlon rekedt ellenséges erőket.

A 3. Ukrán Front fő csapásmérő erejét a 4. és a 9. gárdalövész-, valamint a 6. gárda-harcokosihadsereg, és a 23. harcokosihadtest képezte. Közéletti feladatuk volt, hogy délnyugati irányban támadva törjék át a IV. SS-páncéloshadtest védelmét, kerítsék be és semmisítsék meg a 6. SS-páncéloshadserget és a III. SS-páncéloshadtest erőit.

A főcsoportosítástól délre a 27. és a 26. hadsereg, valamint az 1. gárdagépesített-, a 18. harcokosi- és az 5. gárda-lovashadtest készült csapást mérni Sárbogárd, Polgárdi, illetve Ádánd, Polgárdi irányában azzal a céllal, hogy részt vegyen a 6. SS-páncéloshadserget bekerítésében és megsemmisítésében.

1945. március 16-án a Szár—Velencei-tó szakaszon erős légi és tüzérségi előkészítés után 3 összefegyvernemi hadsereg ment át támadásba. Mivel a 4. gárdahadsereg erői hiába rohamozták a Székesfehérvár körül kiépített védelmet, Tolbuhin marsall úgy döntött, hogy a 6. gárda-harcokosihadsereget a 9. gárdahadsereg sávjában Mór—Fehérvársurgó terepszakaszról veti ütközetbe. A harcokosi sereget feladatuk kapta, hogy a 9. gépesített hadtestével Zircig nyomuljon előre és hozza létre a bekerítés külső gyűrűjét, míg az 5. harcokosihadtestével Várpalota—Berhida irányában előretörve a bekerítés belső gyűrűjét. Azonban a március 19-én ütközetbe vetett harcokosihadsereg sem tudta fokozni a támadás ütemét. A két összefegyvernemi hadserggel együtt 3 nap alatt csupán 4-5 kilométeres beekelődést értek el. A 4. gárdahadsereg továbbra sem tudott megbirkózni Székesfehérvár bevételével, ezért erőinek egy részével igyekezett a várost megkörtülni. Mivel az áttörés ekkor sem következett be Tolbuhin marsall 20-án követelte, hogy Székesfehérvártól nyugatra küzdő seregstjei mielőbb fejezzék be a bekerítést. Ezzel párhuzamosan parancsot adott a 27. és a 26. hadseregreknek, hogy mérjenek erős csapást Polgárdi irányába. A támadás üteme ennek ellenére sehol sem nőtt, pedig a hadseregek ütközetbe vetették a második léposóikat is.

A 9. gárdahadseregnek 21-ére — újabb 3 nap alatt — csupán pár kilométeres tért sikerült nyernie és kijutnia Ácsteszér—Jásd—Várpalota—Ósi terepszakaszra. A 4. gárdahadsereg pedig továbbra is Székesfehérvár elfoglalását erőltette. Ez az idő bőven elegendő volt ahhoz, hogy a német páncélos csapatok szervezeten

visszavonuljanak és ne kerüljenek bekerítésbe. A 6. SS-páncéloshadserg és a III. páncéloshadtest visszavonulásával a németek március 23-án kénytelenek voltak Székesfehérvárt feladni. A főirányban támadó szovjet csapatok tehát nem tudták teljesíteni közelebbi feladatukat, sőt a bécsi támadó hadművelet megkezdése is több napot csúszott.

A jobb szárnyon támadó 46. hadsereg támadása valamivel sikeresebb volt, mivel előretörése ha nem is nagy ütemű, de folyamatos volt. A bal szárny erői és a 2. gárda-gépesíthethadtest átörve a Vértes délkeleti lejtőin kiépített védelmet, 21-én gépesített részével Neszmélyt, gyalogos részével pedig Tatabányát foglalta el. Ezzel az Esztergom térségében rekedt német-magyar erőket bekerítették.

Malinovszkij marsall március 18-án parancsot adott a Dunai Katonai Flottilla 1. páncélosnaszád- és a 83. tengerészgyalogos dandárának, hogy Visegrádtól indulva nyomuljanak előre Tátig és ott végigkérjék el az Esztergomban rekedt erők visszavonulási útvonaltát. A két dandár 19-én 21 óra 45 perckor indult meg. Az első léposóben és a második léposóben 5-5 páncélosnaszád haladt 536 fős deszanttal. A biztosítást az 5. légi hadsereg repülői és 7 páncélosnaszád látta el. A flottilla erői két naszád kivételével (1 eltévedt, 1 elsüllyedt) észrevétlenül eljutott a megadott körzetbe és reggelre egy jelentős méretű hidfőt hozott létre. Másnap egy újabb forduló indult 21 hajóval a hidfő felé, de őket a Duna két partjáról már szervezett tűz fogadta. 16 naszád kénytelen volt visszafordulni, 2 elsüllyedt, 4 eljutott Tátig 60 fővel és löszzerrel.

A szovjet lövészhadosztályok március 21-én a jobb szárnyon is támadást indítottak a bekerített erők ellen. 24-ére a gyűrű lényegében a Duna déli part menti sávjára zsugorodott. Kora délután a II. SS-páncéloshadtest a Tárkány —Ászár terepszakaszról nagyerejű ellencsapást mért Szend irányába azzal a céllal, hogy a gyűrűben lévő erőket, de különösen a komáromi hidfőt védő csapatokat tehermentesítse. A négy napig tartó elkeseredett küzdelem után a német-magyar csapatok 28-án kiűrtették a komáromi hidfőt és maguk mögött felrobantották a hidat.

Komárom és Esztergom között még folytak a harcok a hidfők birtoklásáért, amikor már a Balatontól északra a német-magyar védelem felbomlott. Március 26-án a 3. Ukrán Front erős üldözésbe mentek át, ami lehetővé tette, hogy a 46. hadsereg hadműveleti helyzete is javuljon. A német-magyar csapatok képtelenek voltak megkapaszkodni a Dunán túl. Még egy utolsó kísérlet tették arra, hogy szervezett védelmet létesítsenek a Marcal és a Rába vonalában kiépített Zsuzsanna-vonalban, illetve az osztrák-magyar határon. Ez azonban nem sikerült, mert a szovjet csapatok menetből átkeltek a Rábán és 28-án elfoglalták Győrt. A 4. gárdahadsereg újbóli ütközete vetésével még jobban felgyorsultak az események. A 46. és a 9. gárdahadsereg között ütközete lépés seregtest április 1-jén elfoglalta Sopront és kijutott Bécs előterébe.

Március 29-én az 57. szovjet és az 1. bolgár hadsereg is támadásba ment át és a 27. hadsereggel együttműködve április 11-ig birtokba vették a Dunántúli délnyugati részét. Ezzel véget értek a több mint 7 hónapig tartó harcok Magyarországon. (Az 1944. augusztus 26-án az Űz-völgyébe történő szovjet betöréstől 1945 április 11-ig, az utolsó német ellencsapás elhárításáig.)

A MAGYARORSZÁGON 1944—1945-BEN MEGVÍVOTT HADMŰVELETEK ÉRTÉKELÉSE

A hazánk területén vívott harcok — annak ellenére, hogy nem estünk a fő hadászati irányba — igen elhúzódtak és több mint 7 hónapig tartottak. Ennek okai igen összetettek és bizonyos részletei még ma sem nagyon ismertek. Mindenesetre tény, hogy a Kárpát-medence és a Balkán 1944-től fokozatosan felértékelődött, és a háború előrehaladával a Dunántúl már létfontosságú hadszínterré vált a németek számára. A háború továbbfolytatása szempontjából nélkülözhetetlenek voltak hazánk nyersanyag — mindenekelőtt a kőolaj- és bauxit — készletei, valamint élelmiszer és emberi forrásai, haditermelési kapacitása. Mint már annyiszor a történelmünk során, ebben az esetben is Magyarország jelentette a nyugat kapuját, Dél-Németország (Ausztria) hadászati előterét.

Nem volt véletlen tehát, hogy a Hitler által irányított német felső vezetés mindent elkövetett a térség megtartása érdekében. Ez alatt kell értenünk az 1944 tavaszan bekövetkezett német megszállást, a kiugrási kísérletünk megállítását, és nem utolsósorban azokat a katonai erőfeszítéseket, amelyek különben mellékhadszínterekre nemigen voltak jellemzőek. Nem tévedünk sokat tehát, ha azt állítjuk, hogy Magyarországon — különösen a Dunántúli — 1944 végén és 1945 elején Hitler számára majdnem olyan fontos terület volt, mint a hadászati főirányba eső német síkság. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük a német birodalmi vezetőknek azt a naiv elképzelését, hogy a hadserege a hegyes körzetekbe visszavonulva erőt gyűjt, regenerálódik, míg a szövetségeseik (nyugati és szovjet erők) a meglévő ellentétek miatt egymás ellen fordulnak és kimerülnek.

A Szovjetunió számára katonai szempontból a térség valóban mellékhadszíntérnek számított, bár politikai oldalról mindez már nem lehet ilyen egyértelműen leszögezni, hiszen mindenképpen meg akarták előzni a szövetségeseiket — főleg a briteket — az e térségbe való kijutásban. Így, vagy úgy, deők is hozzájárultak ahhoz, hogy a Magyarországon folyó harcok elhúzódtak. Esetükben nem az akarat hiányát, hanem a hadműveletek előkészítésének és végrehajtásának gyengeségeit kell megemlítenünk. A szovjet legfelső ve-

zetés nem mérte fel kellően a térség hadászati jelentőségét, és így nem is számolt olyan nagy ellenállással, mint amivel szembekerültek a harcok során. Sokszor a kapkodás és a türelmetlenség volt tapasztalható, elsősorban a felső vezetések részéről. Így jó pár esetben olyankor is erőltették a támadást, amikor annak nem voltak még meg a kedvező feltételei. Ezek közé tartoztak pl. a Budapest elfoglalására indított hadműveletek. Az egyes hadműveleteket nem sikerült összekapcsolni, egy folyamattá tenni, ezért kedvezőtlen hadműveleti csoportosításban kezdték meg a következő feladatot. Bár a Délkeleti-Kárpátokon még gyorsan át tudtak kelni (a román átállás miatt), de ezt követően az ellátási rendszerek igen csak akadózott. Mivel a haditechnikai eszközök szállítása prioritást élvezett, az élelmiszer beszerzését helyileg oldották meg, ami természetesen kihatott a hadműveletek menetére is. Több alkalommal is előfordult, hogy bár jelentős erőfőlnnyel rendelkeztek, a nem kellő előkészítés, a gyenge együttműködés és vezetés miatt a hadműveletek nagy veszteséggel jártak és elhúzódtak. Mindezekről azonban a későbbiek során fogok részletesen szót ejteni.

Ezek után joggal vetődhet fel a kérdés, hogy Magyarország mennyiben járult hozzá mindezekhez? A válasz röviden: túl sokkal! Nevezetesen, területi adottságaival, anyagi és emberi forrásaival, de mindenek előtt nagy káraival és veszteségeivel. Ezek tények ugyan, de nem mutatnak rá a valódi okokra. Magyarország 1938 után mint kis állam — a térség valamennyi államához hasonlóan — német érdekszférába került, a nyugat (elsősorban brit és francia fél) télen — esetenként beleitörőd — személdőse közben. Aki egy kicsit is mélyebben ismeri a korabeli történéseket tudhatja, hogy a magyar vezetés 1943-tól kísérleteket tett a szabad cselekvés megőrzése, a túlzott német befolyás megakadályozása érdekében. Pontosan ezt bizonyítja az 1944-ben végrehajtott német megszállás és a nyilas puccs. Minden ami ezután történt, azt már nem lehet egy szuverén állam szabad akaratának nevezni.

Az elhúzódo harcokat nyilván befolyásolta a térség katonaföldrajzi helyzete is. Az első és legjelentősebb akadályt a támadók számára a Kárpátok vonulata jelentette. A román átállással azonban elvesztette stratégiai jelentőségét, mivel a Dél-Kárpátokon keresztül a szovjet csapatok ellenállás nélkül tudtak átöszönlenni. Különben, — ha jól belegondolunk — a Kárpátok bármennyire is kedvező lehetőségeket nyújtott a védők számára, csak a háború menetére lehetett (volna) kihatással. Ugyanis 1944 végén, 1945 elején már szinte semmi jelentőséggel nem bírt. Sőt a németek számára egyenesen hátrányt jelentett volna egy erős, nagy erőklet igénylő védelem a Kárpátokban. Mindenekelőtt azért, mert már nem rendelkeztek akkora erővel, amely a térséget — beleértve a Balkánt is — megbízhatóan védeni tudták volna. Ráadásul egy Jugoszláviából indított támadás kivédhetetlennek bizonyult volna. Így

a Kárpátok védelme csupán magyar szempontból lehetett volna stratégiai jelentőségű, természetesen nem a kialakult, hanem más körülmények között. Dél-Erdély, mint hadszínter ugyanazért nem játszhatott jelentős szerepet, mint a Dél-Kárpátok. A Keleti-Kárpátok és így Észak-Erdély pedig azért vált súlytalanná, mert a német-magyar csapatok nem tudták az arcvonal déli szárnyán keletkező nagy rést időben lezárni. Ezért a Tisza vonala sem képezhetett komoly akadályt a támadók számára. A következő stratégiaiilag fontos terepszakaszokat a Duna vonala és a Karola-vonal jelentette. A kettő közül Németország szempontjából a Duna lehetett volna az igazi és elsőséges akadály. A gyakorlatban mégis az észak-magyarországi hegyvidékek déli lejtőin kiépített védelmi vonal került előtérbe, ezt követően pedig a Margit-vonal. Így a Duna, legalább is annak déli szakasza nem töltötte be mindazt a szerepet, amire hivatott lehetett volna.

Mindenesetre a német vezetés örülhetett annak, hogy a szovjetek erők zömét Budapest és Észak-Magyarország elfoglalására összpontosították és nem élték azzal a lehetőséggel, hogy a Balatonról délre eső, harcokszikkal is jól járható irány adottsáigat khasználják, még annak tudatában is, hogy a Balkánon még jelentős német erők tartózkodtak.

A Dunától a Budai-hegységgel, a Pilissel, a Vérteszel, a Bakonnyal, a Velenoei-tóval, a Balatonnal stb. jól védhető területek szántott, amit a német-magyar vezetés — lehetőségeihez mérten — ki is használt. A szovjetek ebben az esetben is a nehezebbik, hadműveleti szempontból ismét nem indokolható megoldást választottak, amikor a legnehezebb terepen és a legjobban kiépített szakaszon jelölték ki a főcsapás irányát a Margit-vonal áttörése érdekében.

A német-magyar csapatok alkalmazásának főbb elvei és sajátosságai

Magyarország védelmét a Szovjetunió felől a Keleti-Kárpátokban 1941-től kiépített Árpád-vonal volt hivatott biztosítani, amelyet a későbbiekben még két állással bővítettek ki. Ezt a védőövet magyar szakemberek tervezték, a háború addigi tapasztalatai alapján. Az Árpád-vonal egy olyan sajátos magyar építmény volt, amelynek a manőverezési lehetőségeket és nem a zárt, merev rendszert helyezték előtérbe. Beigazolódtt ugyanis, hogy a két világ-háború között drága pénzen épített erődök nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A legtöbbször megkerülték, vagy a gyalogság viszonylag könnyen rést ütött rajtuk. Legnagyobb hátrányuk az volt, hogy az erőd védői elszigetelten, zárt helyen küzdöttek. Ez a tény, és a katonáknak az a tudata, hogy csak önmagukra számíthatnak, sokszor pánikot okozott, illetve cselekvőképességük megbéult. A magyar rendszer — amely a merev elve-

ket és a tábori védelem aktív elemeit ötvözte — előnyeit és hatékonyságát a németek is elismerték. Nem volt véletlen tehát, hogy a későbbiek során a Magyarországon létesített védelmi vonalakat a magyar szakemberek irányításával magyar műszaki alakulatok építették ki. Ezek szinte kivétel nélkül a természetes akadályok maximális kihasználásával készültek el. Fő szempontnak tekintették a fontos körzetek védhetőségét, a minél kisebb erő felhasználását az arcvonal mentén és a mélységben végrehajtható manőverek lehetőségeit, az ellencsapások végrehajtásához szükséges úthálózatot illetve a terep járhatóságát. Az ellenlökéseken és ellencsapásokon alapuló védelemhez nem volt szükséges a térséget mindenlített egyenlő mértékben berendezni műszakilag. A nagy feltartóztató erővel rendelkező támpontokat — amelyek rendszerint körkörös védelemre készítettek elő — csak a legfontosabb irányokban építették ki. Ezek biztosították az ellencsapások szárnyait és a legfontosabb irányok szilárd védelmét.

A magyarországi védelmi hadműveletekben a német-magyar vezetés a fő erőkifejtés körzetét — mind szélességben, mind mélységben — igen gyakran változtatták. Amikor megvolt a lehetőség rá, már a fő ellenállási vonal előtt igyekeztek lelassítani a támadás ütemét (lökemét), megbontania a támadók tűzrendszerét. Az 1944-45-ben vívott védelmi hadműveletekben a fő erőkifejtést csak akkor helyezték a peremvonalra, ha a védelemnek nem volt mélysége (pl. közbeeső terepszakaszok, reteszállások), az adott terepszakasz csak egy állással (2-3 árokkal) volt berendezve. Ellenkező esetben az erők és eszközök zömét a második állás vagy védőöv megtartására összpontosították. Az ellencsapásokat is ennek érdekében hajtották végre, általában azzal a céllal, hogy az ellenséget a támadás előtti helyzetébe vessék vissza. Az állásokat és a védőöveket minden esetben a gyalogság szállta meg, míg a páncélosok és a védelmi szakaszok szárnyain a gyalogság mögött csoportosultak ellenlökések, ellencsapások végrehajtása céljából. (pl. a Jenő-vonal védelmével)

A védelmi harc fő terhé a tábori kötelekék (gyalogság, tűzér, páncéltörő, műszaki stb.) viselték. A páncélos erők védelmi terepszakaszokat csak abban az esetben szálltak meg, ha nem állt rendelkezésre elegendő gyalogság. Ez pedig a magyarországi harcok idején már igen gyakran előfordult. Ilyen esetekben a páncélosadosztály első lépcsőjébe a gépesített gyalogságát helyezte el, így a páncélosok alapvető feladata ekkor is az ellencsapások mérése maradt. Az ellenlökéseket és az ellencsapásokat mindig a legkedvezőbb pillanatban hajtották végre. Csak azt követően indították meg, amikor már egyértelművé vált az ellenség szándéka, felidézte erőinek csoportosítását és főcsapásának irányát. Erre az időre a támadók lendülete már rendszerint alábbhagyott, ki lehetett választani a csapásmérés irányát. Gondosan elkülö-

nították egymástól a védő és támadó csoportosításokat és azok feladatait. Ez volt az alapja annak, hogy akár sikeres volt az ellencsapás, akár nem, a támadók visszavonulása mindig szervezett maradt, az arcvonal nem bomlott meg. Ezen túl a támadó csoportosítás önmagát is biztosította a szárnyai irányában, külön erre a feladatra kijelölt erőkkel. A védelemnek ezzel az aktív formájával a legtöbb esetben biztosítani tudták az ellenségtől való rugalmas elszakadást és a mélységben már előre kiépített újabb védelmi vonal időbeni és szervezett megszállását.

A magyarországi harcok kezdetén ezt nem tudták elérni. A román kiugrás miatt a déli szárnyon egy hatalmas rés keletkezett, amelynek lezárásához nem volt elegendő erő. A német-magyar csapatok átmenetileg fizikessébe kerültek. Mire Debrecen térségébe összevonták az ellencsapáshoz szükséges erőket, a 2. Ukrán Front támadása már megindult. Ennek ellenére ennek a csoportosításnak köszönhető, hogy a szovjeteknek nem sikerült az Észak-Erdélyben védekező csapatokat bekeríteni.

Mivel a Tisza déli szakaszán a szovjetek már átkeltek, így a német-magyar vezetésnek csak egyetlen esélye maradt erőinek megővására és arcvonalának egybentartására, ha fokozatosan északi irányban húzódik vissza, a jó adottságokkal rendelkező Karola-vonalba. A 2. Ukrán Front csapatai nagyon előzékenynek bizonyultak, mert automatikusan követték a visszavonulókat. Mivel a szovjet csapatok nem használták ki a déli szárny gyengéit, a német-magyar csapatok aktív ellentevékenységgel szervezték tudták tenni a védelmi harcukat, meg tudták őrizni aktivitásukat. Ebben nagy szerepet játszottak az ellenlökésekkel, ellencsapásokkal kombinált arcvonal vissza-vételek. (pl. a 46. hadsereg mért ellencsapás az Attila-vonal előterében)

Amikor a védelmi terepszakasz további megtartása már lehetetlennek bizonyult, esetleg nem volt előszerű, vagy egy hátsóbb terepszakaszon lényegesen kedvezőbbek voltak a feltételek (jobb védhető, rövidebb arcvonal, erőmegtakarítás stb.), rugalmasan elszakadtak az ellenségtől. Ezt rendszerint éjszaka hajtották végre, amelyet tűzérési előkészítéssel és színlelt támadással fedeztek, illetve lepleztek. Miután a debreceni hadművelet következtében kialakult igen kedvezőtlen helyzetet átvészelték, a Karola- és az Attila-vonalakban vívott harcok a háború további menete szempontjából igen hasznosnak bizonyultak.

Így pl. kedvezőbbé váltak számukra az erőviszonyok, időt nyertek nagyobb átcsoportosításokhoz, miközben a 2. Ukrán Front igen előnytelen hadműveleti csoportosításba került. A szovjet csapatok kimerülése, utánpótlási gondok mellett ennek is szerepe volt abban, hogy 1945 elejétől március 16-ig a kezdeményezés a német-magyar csapatok kezébe ment át.

A felmentési kísérletek és a Balaton térségében végrehajtott ellentámadás során a német vezetés igen nagy figyelmet fordított a meglepés érdekében a titoktartásra, az átcsoportosítások rejtett végrehajtására és a főcsapás valódi irányának leleplezésére. Kezdetben, — a felmentési kísérletknél — mindezt sikerült elérni, de a balatonai támadásnál már nem.

Nem kedvezett az időjárás sem, mert a nehézpáncélosok a felázott, fenegeedett talajon alig tudtak mozogni. A főcsapás irányában mindezek miatt a támadás lassan bontakozott ki, aminek az lett a következménye, hogy a támadás kezdetén meglévő erőfölényt a szovjetek ellensúlyozni tudták. Vagyis hadművelleti szinten a támadáshoz nem rendelkeztek erőfölénnyel. (A szovjetek a bécsi támadó hadműveletről kijelölt erőiket fel sem használták.) Különösen a gyalogság elégtelen aránya hatott igen kedvezőtlenül.

A támadás végrehajtásában új vonásokat nemigen lehet felfedezni. A rés keresése, az erők fokozatos átközébe lépése, a főcsapási irányok gyakori változtatása és a páncélosokra épített áttörési szándék már jól kiforrott, korábbi gyakorlat volt. A hadszíntéri sajátosság mellett talán az érdemel említést, hogy a német-magyar csapatok a korábbi időkhöz viszonyítva bátrabban vállalták az éjszakai harcot. A „Tavaszi ébredés” erőt a szovjetek nem tudták ugyan bekeríteni, de rövidesen az egész Dél Hadseregcsoport védelme rövid idő után összeomlott.

A szovjet csapatok alkalmazásának elvei, sajátosságai

A szovjet csapatok a Kárpát-medencében alapvetően támadó hadműveleteket hajtottak végre. A 2. Ukrán Front számára igen kedvező lehetőségeket kínált Románia kiugrása és átállása. Csapatok a Déli-Kárpátokon keletkezett ellenállás nélkül jutottak át, és a német-magyar arcvonalon gyakorlatilag rész jó lehetőséget teremtett arra, hogy az egész magyarországi csoportosítást — beleértve az Észak-Erdélyben védekező erőket is — bekerítsék. A szovjet vezetés azonban rosszul mérte fel a hadművelleti helyzetet és kedvezőtlen csoportosítást alakított ki. Olyan feladatokat határoztak meg a front csapatai számára, amelyeket lehetetlen volt végrehajtani. A főcsapás mellett még három kiegészítő csapást is terveztek! Ráadásul a főcsapást nem a bal szárnyra, hanem az arcvonal közepére helyezték, azaz a megfontolással, hogy innen lehet leg-rövidebb úton elérni a végcél. A főcsapást mérő 6. gárda-harcokoszahadsereg a mély hadművellet elmélettel ellentétben, a korábbi gyakorlattól eltérően, nem a siker kifejlésére, hanem a német-magyar védelem áttörése érdekében vetették átközébe. Nem vették figyelembe, hogy a védelem ezen a szakaszon a legerősebb, és a harcokoskik többnyire elhúzódó, város elleni harcokra fognak kényszerülni. Így fordulhatott elő, hogy a tőle balra támadó Plijev lovassgépített csoport át tudta törni az éppen szervezés alatt álló 3. magyar hadse-

reg hevenyészett védelmét, míg a 6. gárda-harcokoszahadsereg képtelen volt komolyabb sikert elérni. Ezért Malinovszkij marsallnak Debrecen térségéből vissza kellett fordítani a Plijev-csoportot. Ez éppen annyi idővesztést jelentett, ami elengedő volt arra, hogy a német-magyar csapatok kicsúszszanak a bekerítésből.

A rossz hadművelleti felépítés és az erők helytelen alkalmazása a következő hadműveletet is befolyásolta. A Budapest elfoglalására kiadott direktíva elsősorban politikai döntés volt, de a kidolgozott hadművelleti terv is nélkülözött minden szakmai megfontolást. Ugyanis az erőket egyenlően osztották el, és újból nem használták ki a bal szárnyon adódó lehetőségeket. A 6. gárda-harcokoszahadsereget miután feltöltötték, újból kedvezőtlen irányokban vetették átközébe. Az egész 2. Ukrán Front felzárkózott az Északi Középhegységben kiépített Karola-vonalra, miközben a gépesített és harcokosci kötelékek benyomultak a Mátra, a Cserhát és a Börzsöny szűk völgyeibe. Így — bár a front folyamatosan kapott nem jelentéktelen feltöltéseket — szinte minden hadművelet után elvesztette erőfölényét.

A szovjetek a mély hadművellet elméletén szinte semmit sem változtattak. A debreceni hadműveletben kísérletet tettek ugyan a front gyorscsoportjának első lépcsőben való alkalmazására, de ez csúfos kudarccal végződött. Ezt követően maradt az régi gyakorlat, hogy a lövészek törnek át a gyalogságot közvetlenül támogató harcokosi támogatásával, míg a sikerkifejléshez a hadseregek és frontok gyorscsoportjaira hárul. A támadásnak ezt a módját alkalmazták a Margit-vonal áttörésénél is. Jellemzője volt ennek a formának, hogy a végsőig ragaszkoztak az eredeti tervekhez, bármibe került is az. A gyorscsoportok ritkán manővereztek, a támadás irányát csak felsőbb utasításra változtatták meg. A magyarországi harcokban is minőségig tapasztalható volt, hogy hadművelleti szinten még elfogadható mértékben manővereztek a csapatok, de harcászati szinten alig.

A védelmi hadműveletekben már sokkal eredményesebben harcoltak. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy szinte kivétel nélkül a szilárd, illetve a merev védelem formáját helyezték előtérbe. Ebben már igen komoly tapasztalatokkal rendelkeztek. A terepszakaszok megtartására törekedtek, amihéz harcászati szinten nem kellett bonyolult manővereket végrehajtani. A harcászati mélységben vívott kimerítő harc pedig kellő időt biztosított arra, hogy hadművelleti szinten végrehajtott átcsoportosításokkal erőfölényt hozhassanak létre a döntő irányokban. Mindezek mellett a páncéllelharítást mestersen tudták megszervezni. A helyhez kötött (a századok oszlopban egyesítették, míg páncéllelharító támpontokat a zászlóaljnál oszlopban egyesítették, jól ezredtől felfelé páncéllelharító körleteket alakítottak ki) páncéllelharítást élesítették ki a mozgékony elemek, mint pl. a páncéllelharító tüzértárlékok

és mozgó záróosztagok. (Ezredektől a hadseregig mindenütt megszervezték.) A balatoni védelemben nem terveztek ellenőrzéseket, ellenőrzéseket végrehajtani. Nem vállalták a felesleges kockázatot, ezért a harcokcsoi csapatokat is védelmi feladatokra (páncélfelhárító körletekbe, tűzszakaszokra, lesállításra stb.) osztották be.

Nagybani összevetések

a.) Szervezési kérdésekben

A két fél között e téren látszólag nem sok különbség volt. A németeknél és a szovjeteknél is megtalálhatóak voltak a tömeget jelentő, zömében gyalogos tábori, illetve összefegyveremi hadseregek, a páncélos-, illetve a harcokcsihadseregek és magasabbegységek, valamint a gépesített és lovas-egységek. Az eltérések ezen csapatok belső struktúrájában mutathatók ki. A szovjet fél harcászati szinten döntően a hármastagozódást valósította meg, és tudatosan alacsony szinten hagyta a kisebb kötelékek ütőképességét. Így a lövészhadosztályok és -hadtestek állandóan megerősítésre szorultak. A hadseregek esetében már előfordult a négyes, ötös szervezet, de csak a gárdaseregtestek esetében. Front szinten azonban se szeri, se száma nem volt az alárendelteknek. A 2. Ukrán Front esetében voltak olyan időszakok, amikor a számuk meghaladta a húszat. E két szélsőség mögött a tapasztalat hiányából adódó bizalmatlanság és a harcászati szint lebecsülése húzódot meg.

A németeknél pontosan ennek az ellenkezője valósult meg, de nem ilyen nagy aránytalanságokkal. Hármastagozóval igen ritkán találkozhatunk, azzal is csak hadművelési szinten. Harcászati szinten a négyes-ötös, esetenként a hatos-hetes tagozódás volt az általános. Ez azt tükrözi, hogy a harcászati és fontos szerepet szántak, sőt arra alapozták az egész hadművelési tevékenységét. Lényeges eltérések figyelhetők meg a fegyveremmel és szakcsapatok tekintetében is. A németek a különböző fegyveremmel és szakcsapatok zömét a páncélos-, illetve a tábori seregtestek kötelékébe sorolták be. A hadművelési vezetés ezek közül csak éppen annyit tartott meg saját kezében, amennyi a tartalék-képzés szempontjából elengedhetetlenül szükséges volt. Így érték el, hogy csapataik az önálló harchoz minden feltétellel rendelkeztek. Bár a páncélos-csapatok szervezésénél is ugyanezen elveket alkalmazták, a páncélos-hadosztályok, -hadseregek mindvégig hadászati, hadművelési szerepet tölthettek be és sohasem kerülhettek a tábori hadseregek alárendeltségébe.

A szovjeteknél a különböző fegyveremmel és szakcsapatok csak bizonyos szint fölött jelentek meg. Vagyis ebben az esetben is a centrális vezetés elv logikája dominált. Hatalmas főparancsnoksági tartályokat képeztek

(műszaki hadseregek, áttörő tüzérhadtestek, légvédelmi hadtestek stb.), miközben a csapatoknál csak mutatóban volt belőlük. Hadművelési szinten előszeretettel használták az összefegyveremi jelzőt, amikor a hadseregeknek egészen a háború végéig nem voltak pl. szervezetszerű felderítő erői, átkelési eszközei, megbízható légvédelme stb!

b.) A vezetés oldaláról

Az előzőekben leírtak már önmagukban sokat sejtetnek, és sok mindent elárulnak. A szovjet vezetés az egész háború alatt sokkal centrálisabb volt, mint a német, annak ellenére, hogy a magyarországi harcok idején Hitler már jócskán megnyirbálta alárendeljei önállóságát. Ez utóbbi azonban zömrel az erők elégtelenségéből, a hadászati kezdeményezés elvesztéséből, és nem a korábbi vezetési stílus megváltoztatásából adódott. A legutóbbi kezdeményezés és javaslat még mindig a harcólóktól jött, annak ellenére, hogy a birodalmi vezető mindezekre nem sokat adott. A harcászati vezetés ugyanakkor alig szenvedett csorbát. Így szabadon dönthetett pl. a harcrendek kialakításáról, a betérési pontok helyéről, a csapások irányainak megváltoztatásáról stb.

A szovjet vezetés stílus szinte semmit sem változott az évek folyamán. A magyarországi harcok idején is Moszkvából irányították a hadműveletet és mindent meghatároztak az alárendeltek számára. Ezt lehetett megfigyelni többek között a budapesti hadműveletről kiadott főparancsnoksági direktívák esetében is. Ez a merev vezetési rendszer eredményezte azt, hogy a hadműveletek menetében igen ritkán lehetett változtatásokat tapasztalni. Erre csak azt követően kerülhetett sor, ha a támadás kifulladás, vagy ha központilag leállították.

Az együttműködési kérdések az eltérő szervezeti struktúrákból és a vezetési szisztémákból adódóan eltérően jelentek meg a szemben álló feleknek. A németeknek többnyire elegendő volt a szervezetszerű kötelékek közötti együttműködésre összpontosítaniuk. Így általában a légi támogatásra, a szárnnyak fedezésére, a manőverek végrehajtására. A szovjet csapatoknál mindez sokkal bonyolultabb volt. Mivel az alárendeltek jelentős számú csapatallal kellett megerősíteni, az együttműködés is jobban akadozott. Sokszor nem volt idő a megerősítők felkészítésére, a hadművelési feladatokba történő beillesztésére. Itt gondoljunk olyan kérdésekre, mint pl. a megerősítők fogadása, a hadrendbe történő elhelyezése, az összeszokottság hiánya, a kötelékek összetételének és képességének nem kellő ismerete stb. Mindezek nyilván nem könnyítették meg a fogadó parancsnokok helyzetét. Voltak olyan esetek, amikor egy-egy hadtestet tíz kötelékkel erősítettek meg, s ezeknek a zöme csak közvetlenül a támadás előtt érkezett be a működési körzetébe (pl. a 10. gárda lövészhadtestnél a Margit-vasal áttörésekor).

A szovjet csapatoknál a parancsnokok legnagyobb gondját a térség ismeretlensége (térkép hiánya) és a felderítési adatok szegényessége okozta. Gondoljunk bele, még a harcokcsihadsergek sem rendelkeztek semmiféle szervezetszerű felderítő erővel. Minden adatot a front tőrszétől kaptak, amelyek legtöbbször igen nagyvonalúak és mire lejutottak, már el is évültek. Harcfelderítők pedig csak a belátható terepet tudták feltérképezni, így a mélységben elhelyezkedő erőkről semmit sem tudhattak.

c.) *Technikai és anyagi oldalról*

A szovjet csapatok esetenként többszörös veszteséget szenvedtek, mint a német-magyar csapatok. Ezek a veszteségek különösen élőerőben és harckocsik vonatkozásában voltak igen nagyok. Pedig technikai oldalról a németek nem voltak olyan minőségi fölényben, amelyek ezt indokolták volna. Sőt a szovjet fegyverek minőségben semmivel sem maradtak el a németeké mögött. Itt az okokat nyilván az eszközök alkalmazásában és a fegyvernemi arányok helytelen kialakításában, a vezetés gyengeségében kell keresni.

A szovjet csapatok 1944-re minden tekintetben fölénybe kerültek. Hadiiparunk egyre jobban működött, miközben a német feltételek egyre szűkültek. Különösen a hajtóanyag és az emberi erőforrások terén szenvedtek hiányt. A Dél Hadseregcsoport 1945-ben (nem számolva a főirányból átdobott páncélosroket) tizedannyi feltöltést sem kapott, mint a 2. Ukrán Front. Így pl. a gyalogos hadosztályaik átlagos létszáma ritkán haladta meg a 3-4 ezer főt, a páncélosadosztályok harcokcsói hiánya pedig elérte a rendszerezett létszám 60-70%-át.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1941

- március 27. Hitler felkéri Horthyt, hogy katonai erővel vegyen részt a Jugoszlávia elleni háborúban.
- április 3. gróf Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságot követ el. Utódja Bárdossy László lesz. A magyar vezérkar elrendeli a kijelölt csapatok számára a mozgósítást.
- április 6. A németek megkezdik Jugoszlávia lerohanását.
- április 7. Nagy-Britannia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.
- április 11. A . magyar királyi 3. hadsereg átlépi a jugoszláv határt, és ezzel Németország oldalán belép a második világháborúba.
- április 14. A délvideki hadművelet befejeződik, a Duna-Tisza köze „visszatér” Magyarországhoz.
- június 22. Németország megtámadja a Szovjetuniót, a magyar vezérkar életbe lépteti az „O” határvédelmi tervet.
- június 26. Kassát máig sem ismert nemzetiségű repülőgépek bombázzák.
- június 27. Bárdossy miniszterelnök bejelenti a képviselőházban a hadiállapot tényét.
- június 28. A VIII. hadtest Rakovszky-csoportja átlépi a szovjet határt, és megkezdik a szovjet erők által feladott területek elfoglalását.
- június 30. A VIII. hadtestből és az 1. Gyorshadtestből megalakul a Kárpát-csoport.
- július 9. A Kárpát-csoport kijut a Dnyeszterig. A Gyorshadtest különvállik és folytatja támadását keleti irányban.
- július 17. Az 1. Gyorshadtest a 17. német hadsereg alárendeltségébe kerül.

- szepember 8. Werth Henriket Szombathelyi Ferenc váltja fel a vezérkar főnöki poszton.
- szepember 28. Megkezdődik az 1. lovasdandár kivonása és hazaszállítása.
- november 15—24. Megkezdődik a Gyorshadtest kivonása és hazaszállítása.
- december 5. Nagy Britannia hadat üzen Magyarországnak.
- december 12. A magyar kormány — német és olasz nyomásra — bejelenti, hogy Magyarország hadiállapotban lévönek tekinti magát az Egyesült Államokkal.

1942

- január 22. Több mint egy hónapos tárgyalások után döntés születik a magyar és a német fél között, hogy Magyarország 9 gyalog- és 1 páncélosdandárral fog részt venni a Szovjetunió elleni háboróban.
- március 9. Kállay Miklós alakít kormányt, a külügyi tárcát is magának tartja fenn.
- április 11. Megkezdik a 2. magyar hadsereg kiszállítását.
- június 5. Az Egyesült Államok hadat üzen Magyarországnak.
- június 28—július 10. A 2. magyar hadsereg III. hadteste részt vesz a voronyezsi támadó hadműveletben.
- július 18—szeptember 16. A hidőharok időszaka.
- augusztus 20. vitéz Horthy István repülő főhadnagy feladatának teljesítése közben lezuhant és hősi halált hal.
- szeptember 24. Bartha Károlyt Nagy Vilmos váltja fel a honvédelmi miniszteri poszton.
- november 2. Az első munkás- és menetszázadok útbaindulnak a keleti arcvonalra.

1943

- január 12—16. Bekövetkezik a nagy szovjet áttörés a 2. magyar hadsereg arcvonalán.
- január 24. Jány Gusztáv kiadja szégyenletes parancsát.
- január 27. A Stomm Marcell vezette III. hadtest, miután harcával biztosította a 2. német hadsereg visszavonulását, kitört a bekerítésből.
- február 1. Stomm Marcell vezérőrnagy feloszlajta, és magára hagyja hadtestét.
- március 12. Jány vezérezredes új parancsot ad ki a januárban történt eseményekről, amelyben már reális értékelést ad, és méltatja a magyar katona erőnyeit.
- április 7. Döntés születik a 2. magyar hadsereg hazahozataláról, amely április 24 és május 30 között meg is történik.
- április 16. Hitler követeli Horthytól, hogy menessze a Kállay kormányt. A kormányzó nemet mond.
- június 8. Nagy Vilmos lemond, az új honvédelmi miniszter Csataj Lajos altábornagy.
- augusztus 19. Veress László Kállay megbízásával kapcsolatba lép az angolokkal Isztambulban.
- szeptember 9. Az angolok eljuttatják Magyarországnak az előzetes fegyverszünet feltételeit.

1944

- január 6. A Kárpátok védelmére rendelt 1. magyar hadsereg mozgósítása.
- március 18. A németek Horthyt Klessheimbe csalják és közlik vele a megszállás tényét.
- március 19. Német csapatok megszállják Magyarországot, a Margarethe-I. terv alapján.
- március 22. A németek követelésére menesztik a Kállay kormányt és Sztójay Döme alakít kormányt.

- április 19. Szombathelyi vezérezredest menesztik, az új vezérkari főnök Vörös János altábornagy lesz.
- augusztus 29. Hivatalba lép Lakatos Géza kormánya.
- szeptember 5. A 2. magyar hadsereg megtámadja Dél-Erdélyt.
- szeptember 7. Románia hadat üzen Magyarországnak.
- szeptember 13. Újabb támadás Dél-Erdély ellen, Arad—Lippa irányába.
- szeptember 28. Magyar delegáció indul Moszkvába, Faragho Gábor tábornok vezetésével.
- október 11. Moszkvában aláírják az előzetes fegyverszüneti egyezményt.
- október 15. Skorzeny-SS különítménye túszul ejti ifj. Horthy Miklóst.
- október 16. A németek zsarólassal lemondadják Horthyt, Szálasi Ferenc a Nyilaskeresztes Párt elnöke kerti hatalomra.
- december 22. Dálnoki Miklós Béla vezérezredest vezetésével megalakul az Ideiglenes Nemzeti Kormány.
- december 30. Budapest nyugatról történő bekerítésének befejezése.

1945

- január 1—7. Konrád—I. fedőnévű hadművelet.
- január 7—11. Konrád—II.
- január 18—26. Konrád—III.
- február 13. A több mint másfél hónapig tartó ostrom után Budapesten befejeződnek a harcok.
- február 20. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány aláírja a fegyverszüneti egyezményt.
- március 5—16. A németek utolsó nagy ellentámadása a Balaton térségében.
- március 16. A 3. Ukrán-Front ellentámadásba megy át a Dunántúlon és ezzel indul a bécsi támadó hadművelet.
- április 13. A szovjet csapatok felszámolják azt a magyar-német csoportosítást, amely Ausztria területéről betört a Dunántúltra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) LENGYEL Ferenc: A Magyar Királyi Honvédség első háborúja és (1941). ZMNE, 2003.
- 2) SZABÓ Péter: Don-kanyar. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1994.
- 3) LENGYEL Ferenc—SZÁNTÓ Mihály: A második világháború Magyarországon folyó eseményei és annak következményei. ZMNE tankönyv.
- 4) SZABÓ József János: Az Árpád-vonal. Timp Kiadó, 2002.
- 5) M. SZABÓ Miklós: Magyarországi felszabadító hadműveletek 1944—1945. Kossuth Kiadó, Budapest, 1985.
- 6) A „Dél” hadseregcsoport hadműveleti naplói. (Német nyelvi)
- 7) DOMBRÁDY Lóránd—TÓTH Sándor: A Magyar Királyi Honvédség 1919—1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.
- 8) FÜLÖP Mihály—SIPOS Péter: Magyarország külpolitikája a XX. században. Aula Kiadó, Budapest, 1998.
- 9) HORTHY Miklós titkos iratai. Szerk.: Szinai Miklós és Szűcs László. Kossuth Kiadó, Budapest, 1972.
- 10) DR. SZABÓ Miklós alezredest: A Magyar Királyi Légierő technikai szervezeti fejlődése. (12938—1944). MNVK. Tud. o. Budapest, 1982.
- 11) VERESS D. Csaba: A Dunántúl hadikronikája 1944—1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984.
- 12) ZAHAROV, M. V.: A 2. és 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet és Közép-Európában 1944—1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973.
- 13) SZÁMVÉBER Norbert: A harmadik székesfehérvári páncéloscsata története (1945. január 18/1945. február 15.)

Dr. Szántó Mihály nyá. ezredes
A MAGYAR HADERŐ ÚJJÁ SZERVEZÉSE
1944—1948

**AZ ÚJ MAGYAR ÁLLAMISÁG MEGTEREMTÉSE
ÉS A FEGYVERSZÜNET**

Magyarország helyzete 1944 második felében

Az 1944 nyári-ősi sikeres támadó hadműveletek eredményeként az európai hadszíntéren a katonai politikai helyzet az antifasiszta koalíció számára kedvezően alakult. A háború Németország határainhoz közeledett. A szovjet-német arcvonal déli szárnyán a Vörös Hadsereg csapatai együttműködve a belső antifasiszta erőkké, befejezték Románia és Bulgária birtokbavételét és kijutottak Magyarország keleti, délkeleti határaihoz.

A magyar felső vezetésnek döntenie kellett az ország további sorsát illetően. Azonban Horthy Miklós kormányzó a németekkel való szembeforduláshoz nem rendelkezett jelentős tömegbázissal. Mint Legfőbb Hadúr számíthatott a katonai alakulatok támogatására. A magyar antifasiszta ellenállás vezető erejét a Magyar Frontot nem kívánta bevonni. Az augusztus végi szeptember eleji kedvező helyzetet elmulasztotta. A nyugati figyelmeztetés ellenére Horthy kormányzó csak 1944 szeptember végén látta be, hogy fegyverszünetért a szovjet kormányhoz kell fordulnia. A Faragó Gábor altábornagy vezette fegyverszüneti delegáció október 1-jén érkezett meg Moszkvába, és némi huza-vona után október 11-én írta alá a fegyverszünet előzetes feltételeit. Ezalatt Horthy és környezete a fegyverszünet végrehajtása érdekében alig tett valamit. A németekkel lovasgíásan akart viselkedni, szabad elvonulást biztosítva számukra. Nem rendelte el a főváros és az ország stratégiai jelentőségű pontjainak megbízható védelmét. Sőt a fegyverszünet bejelentésének esetére saját biztonságáról sem gondoskodott kellően. Így került sor az október 15-ei fegyverszünetet kérő proklamációra. Az eseményről még a szovjet felet sem értesítették, ezért nem tudtak felkészülni. Tudomásig szereztek róla viszont a németek, és mindent megtettek az áttámaszkodás megakadályozására. Így a németek fegyveres beavatkozása és a nyilatások fellépése megbuktatta a kormányzó jó szándékú tervét. Magyarország nem tudott áttérni az antifasiszta szövetség oldalára, a hatalmat a szélső jobboldal vezére Szálasi Ferenc ragadta meg.

Az új államiságért folytatott küzdelem

Az októberi proklamáció sikertelenségét követően, a Vörös Hadsereg érkezésének hírére különösen a tiszántúli és a Duna-Tisza közti városokból és falvakból elindult egy menekülési hullám. Nem csak a német és magyar katonai alakulatok vonultak vissza, hanem a magyar államhatalmi szervek képviselői, a közigazgatás tisztviselői, a rendőrség és a csendőrség és gyakran a birtokos, iparos és kereskedő réteg is. Végredményben a régi rend napok alatt összeomlott, a bevonuló szovjet csapatok a legtöbb helyen, a papon és a paraszti származású bírókn kívül alig találtak valakit a régi vezetésből.

A szovjet hadvezetés a harcok elültével a megszállt területeken a magyar közigazgatás újraindításán fáradozott, azonban ennek megvalósításához a tisztviselők nagy részének elmenekülése akadályozta. A népgyűlések mindennaposak voltak, az emberek részt vettek ügyeik intézésében különböző elnevezésű népi bizottságokat alakítottak, melyek hatóságként intézték a helyi közigazgatást. Negatívan befolyásolta a közhangulatot, hogy tömeges méreteket öltött a szovjet katonáknak a magyar lakossággal szembeni agresszív, durva viselkedése, amely elsősorban értékek eltulajdonítását, asszonyok és lányok ellen elkövetett erőszakot, durvább esetekben életek kioltását jelentette.

Az élet beindításával együtt megkezdtek működtetésüket a korábban betiltott antifasiszta pártok. A legtöbb helyen először a Magyar Kommunista Párt (MKP) alakult meg, majd a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), végül a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt (FKGP). Az MKP volt leginkább felkészülve a tendőkre, határozott programmal rendelkezett az ország jövőjét illetően. A pártprogram 1944. november 30-án a debreceni Néplapban jelent meg. A tervezet mindenek előtt a cselekvő fegyveres részvételt sürgette a németek elleni harcban, továbbá széleskörű földreformot és a demokratikus szabadságjogok biztosítását, a háborús bűnösök felelősségre vonását. Végül javaslatot tett az antifasiszta demokratikus erők összefogására. A program összhangban volt az antifasiszta koalíció célkitűzéseivel. Ezen az elvi alapon szerveződött meg 1944. december 2-án Szegeden a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF), melyben részt vettek az MKP, SZDP, NPP, FKGP a Polgári Demokrata Párt (PDP) valamint a szakszervezetek. 1944. év végére gyakorlatilag Magyarország területének több mint a fele a Vörös Hadsereg birtokába került, ahol elindulhatott és megerősödött az antifasiszta demokratikus népmozgalom, az újjáéledő pártok politikai szövetséget kötöttek, így kormányképes erővé váltak. Az ország megmentése csak egy demokratikus népmozgalomra támaszkodó új kormánnyal volt végrehajtható. Mivel a szövetségeseknek is ez volt az érdeke, a szovjet kormány hozzájárult, hogy ideiglenes magyar kormány alakuljon. December első napjaiban Moszkvában ennek jegyében zajlottak a tárgyalások a szovjet kormány képviselői és a magyar küldöttek között. A szovjet fél az antifa-

siszta koalíció követelményeinek megfelelően ragaszkodott ahhoz, hogy az új ideiglenes magyar kormány hatalmának megalapozásához, stabilizálásához rendkívüli választásokkal teremten meg megfelelő jogforrást. A magyar küldöttség a tárgyalások befejeztével 1944. december 7-én indult haza különvonattal Moszkvából, és december 12-én érkeztek meg Debrecenbe.

Választások és az új kormány első intézkedései

A Moszkvában tárgyaló küldöttek és a MNFF vezető politikusai 1944. december 14-én Debrecenben létrehozták az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságát. Ez és a helyi nemzeti bizottságok közösen december 15—20-a között a németektől megfúrt ország részen (közel 50 településen) nagygyűléseken nyílt szavazással megválasztotta a 230 képviselőt. A nemzetgyűlésben a baloldal (MKP, SZDP, NPP és a szakszervezetek (149 képviselő) abszolút többségbe kerültek. December 20-ára a törvényhozó testület összehívására Debrecenben az élet lényegében visszatért a megszokott ritmusba. Az oroszok segítségével a legnagyobb kényelmet igyekeztek biztosítani a megérkező képviselőknek.

December 21-én Debrecenben a református kollégium oratóriumában összehívték a megválasztottak, létrehozható az Ideiglenes Nemzetgyűlést (INGY). Ez az esemény az antifasiszta, demokratikus erők jelentős sikere, rendkívül fontos állomása a hazánkban kibontakozó fejlődési folyamatnak. Az INGY első lépése az volt, hogy a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjévé nyilvánította magát, majd a tisztségviselők megválasztása után elfogadta „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szövegát a magyar néphez” című dokumentumot. Ez tulajdonképpen állami programként is felfogható. Legfőbb feladatként a hitleri Németországgal való azonnali szakítást, a fegyverszünet mielőbbi megkötését az antifasiszta szövetségekkel, hazánk felszabadításában való részvételét, valamint a romokban heverő ország újjáépítését határozta meg. Az ország lakosságát nemzeti egység létrehozására és népi szabadságharcra szólította fel a német elnyomók és hazáruól nyilasok ellen. Leszögezte, hogy „Demokratikus Magyarországot akarunk!”, ennek érdekében széleskörű politikai jogokat biztosított. Korlátozásokkal ugyan, de kiállt a magántulajdon sérthetatlensége mellett, és kötelezettséget vállalt a földreform végrehajtására. E program lényegét tekintve megegyezett a MKP által előterjesztett és az MNFF által elfogadott akcióprogrammal.

Az INGY 1944. december 22-én megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt (INK), összetétele megfelelt a moszkvai és a pártközi tanácskozlóknak, 8 tárcát kaptak a MNFF pártjai és 4-et a korábbi rendszer képviselői. Az utóbbiak a jobboldalt jelentették, őket erősítette az FKGP két minisztere, a baloldalt szintén hat miniszter képviselte (MKP—3; SZDP—2 és a NPP—1). Ez egyszüllyent jelentett, mely megfelelt az antifasiszta koalíció elvárásainak

és biztosította a hazai legszélesebb Hitler-ellenes összefogás érdekeit is. A miniszterek megválasztása után az INGY elfogadta az INK nyilatkozatát, mely lényegében megegyezett a Moszkvában december elején előkészített szöveggel és a végrehajtandó kormányprogramot képviselte. E program az ország előtt álló feladatok közül csak a legfontosabbakra koncentrált, nevezetesen Magyarország kiverzetésére a német szövetségből és a fasisztaellenes szabadságharc megindítására. Utolsó mozzanatként az INGY felhatalmazta az INK-t az „ország ügyeinek vezetésére”, illetve külön rendelkezett a „fegyverszünet megkötéséről”.

Az INK a felhatalmazás alapján első ülésén (december 23.) megfogalmazott egy dokumentumot, melyben közölte a Szovjetunió kormányával, hogy Magyarországon létrejött az INGY, mely a magyar nép egyetlen törvényes képviselőjeként, megválasztotta az INK-t a fegyverszüneti feltételek közlését. Az elkészült dokumentumot december 24-én adták át a szovjet kormány magyarországi megbízottainak, akik rövid időn belül eljuttatták azt Moszkvába. A szovjet fél pozitívan fogadta, és azonnal továbbította a szövetségeseihez, kifejezve támogatását az új magyar kormánynak. A nyugati szövetségesek december 26-án kedvező választ adtak a szovjetek tájékoztatására. Ennek eredményeként közölte Puskin követ december 27-én, hogy a szovjet kormány kész fogadni a magyar fegyverszüneti delegációt. Az INK december 28-ai ülésén meghozta döntését a Németországnak szóló hadüzenetről, és kijelölték a fegyverszüneti delegáció tagjait, név szerint Dr. Gyöngyösi János külügyminisztert, Vörös János vezéredest honvédelmi minisztert, és Dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkárt.

A delegáció 1945 január elején érkezett Moszkvába. A küldöttségvezető, Dr. Gyöngyösi Jánost a szovjet külügyi népbiztos január 4-én este fogadta bemutatkozó látogatáson, ahol Molotov türelmet kért, mivel a fegyverszünet feltételeit a szövetséges nagyhatalmaknak előzetesen kell meg tárgyalni. A következő találkozóra január 18-án került sor. Itt Gyöngyösi külügyminiszter rövid nyilatkozatában az INK nevében fegyverszünetet kért. Ezt követően Molotov átnyújtotta a fegyverszünet kidolgozott szövegét. A delegáció egy napot kapott a tanulmányozásra, majd január 19-én előterjesztette észrevételeit, de azok nem eredményezték a szöveg módosítását. Így január 20-án sor került a fegyverszüneti egyezmény aláírására. Ezzel befejezett tényé vált a magyar antifasiszta demokratikus és hazafias erők több hónapos harcra, melyet az országnak az Egyesült Nemzetek oldalára történő állításáért vívtak. A fegyverszünet aláírása az jelentette, hogy az INK-t a szövetséges nemzetközi jogilag elismerték. Magyarország tehát az INGY és az INK megteremtésével 1944 végén elindulhatott szabadsága és nemzeti függetlensége visszacszerzésének útján.

AZ ÚJ HADERŐ ELSŐ ALAKULATAI

Építőalakulatok szervezése

1944 utolsó napjaiban a magyarországi hadifoglyatáborokban a szovjet illetékes szervek kezdeményezésére az önként jelentkező magyar hadifoglyokból elkezdődött építőalakulatok szervezése. Felállításukat elsősorban az arvonalel érdekei indokolták. A magyar területeken harcoló szovjet csapatok anyagi készleteiktől, 5-600 km-re eltávolítottak, ezért a folyamatos ellátás biztosítása érdekében szükség volt az észak-keleti Kárpátokon átvetett vasutakra és közutakra, melyeket a visszavonuló német csapatok szisztematikusan tönkretettek.

Az első ilyen alakulat szervezése 1944. december 27-én a debreceni Pavillon lakonyában kezdődött és január 10-ig négy zászlóaljat hoztak létre. A megalakulásakor 3662 főt számláló egység parancsnoka Gyönyössy Gábor százados lett. A négy zászlóalj magyar elnevezése vasútépítő ezred volt, de a szovjetek osztálgként tartották nyilván. Később júnakájja elismeréséül dandár lett, majd az 1. magyar vasútépítő hadosztály nevet kapta. Az alakulat két munkaterületen dolgozott március végéig a Máramarosziget—Gyulatin vasútvonalat állították helyre. Külöségeiben magyarnak érezhették magukat, de lényegében megmaradt hadifogly státuszuk. Március végén új munkaterületeket Losonc—Lónyabánya—Kriván körzetébe jelölték ki.

A 3. magyar vasútépítő dandár szervezése február 5-én kezdődött el a gödöllői hadifogly táborban. Itt alakult meg az I. és II. vasútépítő és a III. híradóépítő zászlóalj. A ceglédi hadifoglytáborban szervezték a IV. és az V. vasútépítő zászlóaljakat. Február 25-én fejeződött be a megalakítás és a dandárparancsnokságot Csency Iván ezredes vette át, a létszám 3023 főt volt. A dandár a 47. szovjet vasútépítő dandár ikeralakulatáé és alárendeltségében működött. A zászlóaljak külön-külön több munkaterületen dolgoztak. A felállított zászlóaljakat a foglytábor elhagyása után feleskették a független demokratikus Magyarország és a magyar nép iránti hűségére. Ellátásuk fokozatosan javult, a munka érdekében szabadabb mozgást élveztek. Tájékoztatókat kaptak a háború állásáról, a jól dolgozókat megdicsérték, de hadifogly státuszuk nem változott.

1945 januárjában a jászberényi foglytáborban alakult meg az 1. honvéd műszaki és távbeszélő-építő zászlóalj. A jelentkezés itt is önkéntes volt és a szovjet zászlóalj ikeralakulataként működött. Parancsnokuk Czeglédi József csendőr százados volt. Több helyen is dolgozott, a háború befejezése az ausztriai Laa an der Thaya városában érte őket.

Sajátosan alakult az 1. önkéntes magyar hadosztályosra. Ez a kötelék I. Petrov altábornagy az NKVD (Narodnj Komisszariat Vnutrennih Gyel, Belügyi Népbizottság, szovjet állambiztonsági hatóság) Hadifoglyügyek

Csoportfőnökének rendelkezésére szerveződött a temesvári hadifoglytáborban, és 1945. január 1-én alakult meg 5500 fős létszámmal. A hadosztály parancsnoka Szigethy Zoltán folyamór százados lett. Fegyvert ugyan nem kaptak, de alaki és rohamkiképzésben részesültek. Az alegységnekél fegyelem és rend uralkodott, voltak parancsnok és parancsokirdekések, megszervezték a belszolgálatot. A várva várt indulási parancs azonban nem érkezett meg. 1945. április 23—25-e között a megszervezett alegységeket ünnepélyes keretek között, a vasútállomásra vezették, bevagonirozták és több éves hadifogságba szállították.

Fegyverrel is harcoló antifasiszta magyar katonai alakulat létrehozására, bár magyar részről volt rá törekvés, a Fegyverszínleti Egyezmény megkötéséig a szovjet vezetés nem járult hozzá. 1945. január végén a 2. Ukrán Front parancsnoka, Malinovszkij marsall adott utasítást a Budapesti Csoport parancsnokának önkéntes magyar századok szervezésére. Az átállt vagy fogságba esett magyar katonákból az önként jelentkezőket századokba szervezték, akiket szovjet ezredek állományába osztottak be. A magyar parancsnokok szovjet összekötőt és fegyvereket kaptak, ellátásuk és jogállásuk azonos volt a szovjet katonákéval. A különböző magyar századok Buda több területén harcoltak. Február 11-én került sor a Variházy Oszkár alezredes vezette 6. gyalogezred maradványainak és más alegységeknél az átállításra. A szovjet vezetés úgy döntött, hogy február 12-én az önkéntes magyar századokat Variházy alezredes parancsnoksága alatt összevonja. A századok a német kitérési kísérlet elhárításában vettek részt. A budai önkéntesek létszáma elérte a 2534 főt. A harcokban hősi halált halt 600—650 ember. A szovjet fegyvertársak nagyra értékelték helytállásukat, és hozzájárultak, hogy a Vár kapuján a vörös lobogó mellé kitűzhessék a nemzeti tricolor is. Az önkéntes magyar századok megnevezésében a Budai Önkéntes Ezred később, 1947 elején nyert polgárjogot és ez maradt fenn a köztudatban is.

A vezető szervezet létrehozása

1944-45 fordulójára Magyarországon tisztázódott, hogy az INK-nak fegyveresen is részt kell vállalnia a fasiszmus teljes szétzúzásában. Világossá vált, hogy ehhez teljesen új fegyveres erőt kell létrehozni. Először a vezért, irányító apparátust, a miniszteriumot és a katonai közigazgatás területi szerveit, kellett felállítani. A Honvédelmi Minisztérium (HM) december utolsó napjaiban, a debreceni Pénzügyi Palota néhány szobájában kezdte meg működését. Személyi állományára néhány főt jelentett, maga a miniszter, Vörös János vezérezered Moszkvában a fegyverszínleti delegáció tagjaként. Ó Faraghó Gábor vezérezered (közéleti miniszter) helyettesítette. Néhány összehordott bútoron kívül nem rendelkeztek semmivel. Egy dolog volt ismert, hogy a semmiből kell hadsereget

létrehozni. 1944. december 31-én érkezett meg Debrecenbe Kéri Kálmán vezérkari ezredes, azonnal jelentkezett Miklós Béla miniszterelnöknél, aki megbízta őt a minisztérium megalakításával, és egyben utasította, hogy a munka megkezdése előtt lépjön kapcsolatba a szovjet ösztökítő tiszttel, Zsuzmanovics alezredesével és az ő útmutatása szerint dolgozzon. Visszaemlékezésében Kéri ezredes így írt erről: „Zsuzmanovics-al az érinkezés rövidesen felyvettem, aki nem emeli kifogást az ellen, hogy a Honvédelmi Minisztériumot néhány tisztből megalakítsam, a debreceni, a miskolci és a szegedi kerületi parancsnokságok felállítását és az őrszáad megalakításának időszertését azonban meg korainak vélte és azt tanácsolta, hogy ezzel a Szövetséges Ellenőrző Bizottság bércéztégy várjak.” Bár ez a megbeszélés nagyban korlátozta a tevékenység lehetőségét, optimizmusuk töretlen volt. Január 10-re elkészült „A hadsereg felállításával kapcsolatos kérelem” című okmány, melyet Faraghó Gábor megbízott miniszter írt alá és Zsuzmanovics alezredesnek adtak át. Sajnos a kérelmekre válasz nem érkezett.

Közben Moszkvában január 9-én sor került Vörös János vezérezredes és F. J. Kuznyecov vezérezredes közötti megbeszélésre is. Vörös Jánost arról tájékoztatták, hogy „A szovjet kormány már hozzájárult egy magyar hadosztály megalakításához. Malinovszkij marsall megkapta az erre vonatkozó utasításokat.” E beszélgetés alapján fogalmazta meg Vörös János január 10-én távirati utasítását, mely így kezdődött, „Meg kell kezdeni az első magyar honvédhadosztály szervezését...”. A távirat ugyan megkevsé, csak január 16-án érkezett meg, de a végrehajtást nem lehetett megkezdeni, mert a megfelelő feltételek nem álltak rendelkezésre. Január 10-én érkezett a miniszteriumba Simonffy-Tóth Ernő őrnagy, aki rátermettségével, hozzáértésével és nagy munkabíráásával sokat segített a helyzeten. Az ő érdeme, hogy a régi szolgálati szabályzat a kor szemének megfelelően módosult.

Miután megérkezett Vörös vezérezredes távirata, és mert az előző kérelmekre választ sem kaptak, új kérelmeket fogalmaztak meg. I. Z. Szuszajkov vezérezredesnek a 2. Ukrán Front Katonai Tanácsa tagjának címzve. Gyakorlatilag minden olyan kérés előterjesztettek, ami a katonai szervező munka beindítása érdekében nélkülözhetetlen volt. Az okmányt Miklós Béla írta alá. A 2. Ukrán Front a név szerint kért tisztek zömét napokon belül Debrecenbe irányította. A minisztérium gyakorlatban megvalósult állománytábláját 1945. január 19-én adták ki. Ezek szerint az intézmény Ehnlőkségre és 8 csoportra tagozódott. A miniszter közvetlen alárendeltségében működött az Igazoló Főbizottság, a tulajdonképpeni VIII. csoport. A katonai főnök útján irányította az Ehnlőkséget, az I. csoportot (elvi és szervezési ügyek), a II. csoportot (személyzeti ügyek), a III. csoportot (anyagi ügyek), a IV. csoportot (hadművelési és vezérkari ügyek kilőn vezérkar sem most sem később ne jött létre). A politikai államtitkármon keresztül vezette az V. csoportot (polgári ügyek), a VI. csoportot (nevelői ügyek) és a VII. csoportot (hadbírói

ügyek). Ezek alcsoportokra, osztályokra tagozódtak, gyakorlatilag a majdan létrejövő csoportfőnökségek kereteit jelentették. A legtöbb esetben ideiglenes vezetővel és egy-két munkatárssal alakultak meg. Bár kevesen voltak, de a résztvevők szorgalmas, odaadó munkájának köszönhetően a minisztérium ilyen formában is működőképes volt. E néhány fős csoportnak kellett előkészíteni az új hadsereg hadrendjét, a katonai közigazgatás és a területi szervek felállítását, a leendő parancsnoki állomány kiválogatását, a hadfelszerelési és egyéb anyagi alapok megteremtését. A miniszterium munkatársai január 19-én értesültek a fegyverszűnet közölgő aláírásáról. Ennek tudatában a politikai államtitkár a miniszterelnác engedélyével utasítást adott a kormány főosztályok felállításának nyomába küldésére. Másnap a Fegyverszüneti Egyezmény aláírása után megszületett a megvételnek szóló első rendelet is, amelyben utasították a főispánokat, hogy kezdjék meg a honvéd kiegészítő parancsnokságok felállításának előkészítését. Ezzel nagyobb lendületet vett a szervezés.

A Moszkvából hazatérő Vörös János honvédelmi miniszter január 31-én intézkedett a honvédkerületi parancsnokságok helyszínén történő megalakításáról, majd február 12-én a bevonulási központok és népmozgalmi nyilvántartó hivatalok (szervek) felállításáról is. A honvédségi területi közigazgatási szervek felépítése a következő volt. A miniszterium irányította közvetlenül a hét honvédkerületi parancsnokságot, székhelyeik emelkedő számszorosrendben Budapest (1); Székesfehérvár (2); Szombathely (3); Pécs (4); Szeged (5); Debrecen (6) és Miskolc (7) voltak. Ezek alárendeltségébe tartoztak a honvéd kiegészítő parancsnokságok, melyek a megyeszékhelyeken működtek. Ők vezették a járási székhelyeken és megyei városokban tevékenykedő bevonulási központokat. A katonai közigazgatás alsó szintjét a városokban népmozgalmi nyilvántartó hivatalok, a falvakban népmozgalmi nyilvántartó szervek alkották. A már említett január 31-i intézkedés kijelölte a pécsi (4.), szegedi (5.), debreceni (6.) és miskolci (7.) honvédkerület felállításával megbízott személyeket. A Dunántúlon folyó harcok miatt azonban a szervezőmunkát csak az 5. (szegedi), a 6. (debreceni) és a 7. (miskolci) honvédkerületben lehetett elkezdni. Február folyamán Budapesten és Pécsen a helyi szovjet parancsnokságok engedélyével létrejöttek ugyan a magyar katonai közigazgatási szervek, de a balatonai német ellentámadást követően március 7-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) elrendelte ezek visszavonását a zórvonaltól keletre. A hadművelési záróvonalat 1945. február 13-án a szovjet fél Gönc, Miskolc, Füzesabony, Heves, Jászvásár, Jászladány, Szolnok, Karajén, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Mélykút, Bácsalmás, Gara, Hercegszántó és tovább délre a Duna vonalában állapította meg. Ez a vonal az európai háború befejezéséig nem változott. A katonai szervezőmunka gyakorlatilag az ettől a vonaltól keletre eső területekre kor-

látozódott. Így a székesfehérvári(2.), és a szombathelyi (3.) honvédkerület csak a háború után állhatott fel. A pécsi (4.) kerületi parancsnokság is csak ekkortól költözhetett vissza Bácsalmásról. Az 1. (budapesti) kerület a kormányannal együtt áprilisban teleült a fővárosba.

A munka gyorsítása érdekében február első napjaiban a különböző napilapokban hirdetésny jelent meg: „A honvédelmi miniszter felszólítja a felszabadított országágrész területén visszamaradt összes hivatalos tisztet, tiszt-helyettes és altisztet, akik magukat a hazaáruló Szálasi parancsai alól kívonták, a területileg illetékes főispánoknál azonnal jelentkezzenek”. A jelentkezők többsége a régi hadseregből politikai okokból eltávolított, vagy nyugállományba helyezett tiszt és tiszthelyettes, illetve polgári alkalmazott volt. Velük is általuk szerveződött meg a katonai közigazgatás. A megalkuló szerveknél igen sokirányú és nagy jelentőségű feladatokat kellett megoldani. Ezek közül a legfontosabbak:

- 1) A toborzási felhívásra önként jelentkezők nyilvántartásba vételét, bevonulatusuk előkészítését, az összehátára, sorozásra való felkészülést.
- 2) A különböző anyagok gyűjtését, nyilvántartásba vételét, meghatározni hadrafogathatók mértékét, intézkedni javításukról és elhelyezésükről.
- 3) Felkutatni azokat a laktanyákat, épületeket, amelyek alkalmasak csapatok, parancsnokságok és anyagok elhelyezésére. Intézkedni lakhatóvá tételükről.
- 4) Az átvett hadifoglyokat elhelyezni, ellátni, nyilvántartásba venni, katonai képzettségük szerint alegységekbe szervezésüket végrehajtani.
- 5) A szerveződé alakulatok ellátásához szükséges élelmiszer-készleteket összegyűjteni és raktározni.
- 6) A rendelkezésre álló katonai objektumok őrzés-védelmének megszervezése.

A felsorolás, bár nem teljes, mégis érthetővé teszi, hogy a területi szervek azonnali megszervezése miért volt olyan égetően fontos, ugyanis a rendelkezésre álló személyi és anyagi erők felmérése és a megbízható adatok ismerete nélkül a tervek és elképzelések csak a levegőben lógtak.

A Fegyverszüneti Egyezmény

1945. január 20-án Moszkvában a szövetségesek képviselője és a magyar küldöttség tagjai aláírták a Fegyverszüneti Egyezményt. Ez Magyarország nemzetközi jogi helyzetét legalizálta. Az egyezmény magyar fegyveres erőre vonatkozó pontja a következőket tartalmazta: „Magyarország kormánya kötelezi magát olyan mérvű szárazföldi, tengeri és légi erők felmutatására és rendelkezésre bocsátására, amilyent a Szövetséges (szovjet) Hadsereg Főparancsnokság a fővezetése alatt álló szolgálata megállapíthat. Ezzel kap-

csolatban Magyarország legalább nyolc nehéz fegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki...”. Tehát az INK lehetőséget kapott nemzeti haderejének felállítására. A lehetőség nem jelentett teljes szuverenitást, mert az egyezmény előírta, hogy „A fegyverszünet egész időtartama Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely a Szövetséges (szovjet) Főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt... ellenőrzni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását...A Magyar Kormány és annak szervei kötelesek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden, a fegyverszüneti egyezményből következő utasítását teljesíteni...” A fő hatalmat a SZEB képviselte. A különböző alakulatok felállításához csak a Bizottság engedélye után lehetett hozzáfogni.

Más oldalról viszont azt is látni kell, hogy a nyolc hadosztály felállításához a hadszíntérré vált ország területén nem álltak rendelkezésre a szükséges személyi, anyagi, fegyverzeti és felszerelési tartalékok.

A haderő szervezés programja

A minisztérium és a területi szervek létrehozásával párhuzamosan megindult a tervező munka is, hogy milyen legyen az új hadsereg, és hogyan hozzák létre. A kormány ügy foglalt állást, hogy az erők koncentrálni kell, és először egy hadosztályt nagyon gyorsan fel kell állítani. Ezt Magyarország politikai érdeke diktálta. A január 17-re elkészített tervezet, a szervezést a következőképpen ütemezte.

- a. Honvédelmi Minisztérium
- b. Országos Hadkiegészítő szervezet
- c. Az első felállításra kerülő hadosztály
- d. A többi hadosztályok

A miniszter február 4-én rendeletet adott ki az új magyar honvédség hadrendjére vonatkozóan.

Az úgynevezett „A” hadrend a következő volt:

A nyolc gyaloghadosztály létszáma (14 000 fő/hadosztály)	112 000 fő
Három hadtest- és egy hadsereg-parancsnokság és a közvetlenek	18 000 fő
Hátországi területi szervek, egészségügyi intézetek, pótalka- ulatok, raktárak stb.	40 000 fő
A honvédség teljes létszám szükséglete	170 000 fő

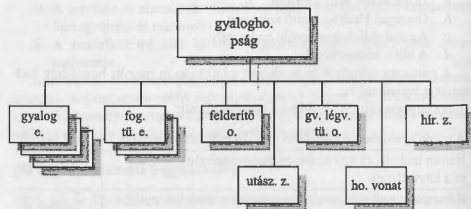
A későbbiek során vált ismertté, hogy a SZEB nem járul hozzá sem a magyar hadtest- és hadsereg-parancsnokság, sem ezek közvetlenjeinek létrehozásához. Ugyanakkor az is bebizonyosodott, hogy a lehetőségek erősen kor-

látozottak, úgy anyagi, mint személyi vonatkozásban. Ezért márciusban új állománytáblát adtak ki, „B” hadrend néven, mely a hadosztályok létszámát 10 500 főben állapította meg, eltekintett a magasabb-parancsnokságoktól. Így az állománylétszám 130—140 000 főre csökkent.

Annak ellenére, hogy az új haderő mielőbb történő megszervezésével mindenki egyetértett, a hogyanban már voltak eltérések. Azt mindenki egyformán akarta, hogy a szovjetek minél előbb, minél több hadifoglyot adjanak át. Az eltérés az itthon lévőkhöz aktivizálásában mutatkozott. A minisztérium a korábbi rendszer alapján az összeírást, sorozást tette az első helyre, a toborzást nem ellenzte, de nem érezte feladatának. A pártok képviselői viszont a toborzást tekintették elsődlegesnek.

A záróvonaltól keletre eső területeken a toborzás és sorozás együttesen sem biztosítható a szükséges 140 000 főt, mivel a korabeli összeírások tanulása szerint a keleti országrészben mintegy 30 000 fő összegyűjtésére volt lehetőség. A katonai vezetők mintegy 100 000 fő hadifogly átételével számoltak, a munkaspártok képviselői ezt a számot 70 000 főre becsülték. A valóságban lényegesen kevesebb hadifogly került átadásra.

Az új honvédség fegyverzettel, ruházattal és egyéb anyagi-technikai eszközökkel való ellátása talán még nagyobb gondot jelentett. Mire volt egyáltalán szükség? A február 4-én kiadott „A” hadrend a gyaloghadosztályok felépítését a következőkben állapította meg.

Személyi, fegyverzeti, anyagi-technikai eszközök

Személyi állomány	14 000 fő	Légvédelmi ágyú	8 db
Puska	5 448 db	Légvédelmi géppágyú	12 db
Géppisztoly	8 272 db	Ló	3 073 db
Pisztoly	72 db	Szekér (országos jármű)	871 db
Golyószóró	144 db	Aknavető taliga	80 db
Géppuska	38 db	Tehergépkocsi	525 db
Könnnyű tarack	36 db	Vontató	129 db
Közepes tarack	24 db	Személygépkocsi	104 db
Könnnyű aknavető	38 db	Motorkerékpár	130 db
Nehéz aknavető	8 db	Oldalkocsis motorkerékpár	33 db
Páncéltörő ágyú	40 db	Sebesültzállító	48 db

A felsoroltak csak egy hadosztály szükségleteit tartalmazzák, a nyolc hadosztálynak ennek a nyolcszorosát kellett volna előteremteni. Ezen túl a működéshez nélkülözhetetlen volt egészségügyi-, híradó anyag, műszaki felszerelés, ruházat, ételiszter, lőszer és sok minden más. Ebből a mérhetetlen anyagmennyiségből a kormány alig rendelkezett valamivel. Ugyanis az ország területén vívott harcok során a korábbiakban felhalmozott fegyverzeti, anyagi készleteket a német-magyar csapatok felhasználták, vagy elszállították. Ami visszamaradt, az a szovjet csapatok zsákmányát képezte. A harcok elütével a szovjet parancsnokságok kötelezték a polgári lakosságot a birtokában lévő fegyver, lőszer, hadi-anyag, katonai jellegű javak, eszközök stb. beszolgáltatására. Még a romjaitól feltámadó üzemek is szovjet igazgatás alatt, a harcoló csapatok érdekében tevékenykedtek. A magyar kormány miután a gyűjtés és a működő üzemekkel való legyártás nem volt járható út, végül is arra kényszerült, hogy a szovjet kormánytól kérjen segítséget. A minisztérium munkatársai február elejére kidolgozták azokat az igényeket, amelyek négy hadosztály és két hadtest felállításához kellettek, majd átiratban fordultak a szovjet kormányhoz, melyben kérték többek között a „fogságba esett magyar katonák fokozatos átadását”. Kértek továbbá sok ezer kézfegyvert, 173 db különböző repülőgépet, 650 db különböző ürméretű aknavetőt, 70 db légvédelmi ágyút, 40 db légvédelmi géppágyút, 400 db különböző ürméretű tarackot, 140 db harckocsit, 400 db páncéltörő ágyút, 15 000

lova, 1110 db személygépkocsi, 3380 db tehergépkocsi, 1000 db vonatát, 300 db sebesültszállítót, híradó-, műszaki-, egészségügyi anyagot, 100 000 főre ruházatot és egyéb felszerelési cikkeket. Az összes hadifogly átadását ilyen mennyiségű fegyvert és egyéb anyagot kémi ma is úgy gondoljuk nem volt célszerű. A magyar kérésre egy hónap elteltével sem érkezett válasz. Ez is hozzájárult, hogy március 13-án kiadásra került a „B” hadrend, amely lényegesen kisebb létszámmal és ennek megfelelően kevesebb fegyverzettel és egyéb anyagi eszközökkel számolt.

A haderő szellemének demokratizálása

A toborzási felhívást kiadására azonban csak a fegyverszünet aláírása után kerülhetett sor. A nyomdában elkészített plakátok 1945 január végén jelentek meg a felszabadított országgrész városain és falvaiban. A felhívás meggyőzően érvelt a hadsereg szükségessége mellett, mert mint írták: „Az új magyar hadsereg harcát adják meg az alapját a magyar nemzeti kormány politikájának és majd békekötéskor a magyar nép megfelelő helyének a szabad népek sorában. Felszólítok tehát minden magyart, jelentkezzen önként a nemzet új szabadságharcára”. 18—42 éves férfiak és 20—40 éves nők jelentkezését várták. A jelentkezés határidejét február 8-ig határozták meg, melyet később március 12-ig, illetve még tovább meghosszabbítottak. A felhívást a miniszterelnök és a honvédelmi miniszter írta alá.

A falragcos megjelenését követően a demokratikus pártok, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) és a nemzeti bizottságok aktív részvételével bontakozott ki a toborzás. Gyűléseken magyarázták a résztvevőknek az új hadsereg szükségességét és feladatait. A korabeli sajtótermékek napról-napra hazafias, lelkesítő szándékkal tájékoztatták az olvasóközönséget a toborzás menetéről. A jelentkezőket a helyi előjáráságnál névjegyzékbe vették, melyeket felterjesztettek az alispáni hivatalokba, onnan a HM-ba, az önkéntesek pedig várták a behívóparancsot, mely gyakran több hetet is késett. A toborzó munka eredményeként mintegy huszonegyezer fő jelentkezett önként az új honvédségbe. Ez nem lebecsülendő eredmény, ha figyelembe vesszük, hogy akkor az ország férfilakosságának egy része még a németek oldalán harcolt, más részükh hadifogly volt, soka pedig bujkáltak, vagy sztrájkrotdat külföldön. A toborzásnak is voltak hiányosságai. Igazából nem volt irányító központja, mivel a HM és munkatársai el voltak foglalva a saját munkájukkal, a területi szervek még alakulóban voltak, külön szervezet erre a feladatra nem hoztak létre, de a pártok és a nemzeti bizottságok sem tudták ezt felvállalni.

Nagyon fontos kérdés volt az új honvédség jellegének meghatározása, a program szerint: „A honvédség *néphadsereg*, melyet a nemzet akarata hív életre, hogy létéért, becsületéért, szabadságáért és függetlenségéért újrakezde harcolt, s biztosítsa a nemzet helyét Európá szabadságszerező népei között, s vivja ki az összes szabadságszerező népek megbecsülését.

A honvédség hivatása tehát, a Németország elleni szabadságharc folytatása a végső győzelemig, az ország határainak megvédése külső támadással szemben és a belső *demokratikus* rend biztosítása”. Ilyen szellemben módosították a hadsereg belső életét és feladatait meghatározó szolgálati szabályzatot. Többek között lehetővé tették, hogy a honvéd egyének a demokratikus pártok tagjai legyenek, aktív és passzív választójogot kaptak. Megváltoztatták az eskü szövegét. Eltörölték a testi fenyítést.

Az új hadsereg demokratizálódása szempontjából nagy jelentőségű volt, hogy rendszeresítették az úgynevezett „Honvéd Nevelőtszai Intézmény”-t, ami korábban nem létezett. A munkáspártok az intézmény feladatát a következőkben látták: „A Honvédséget eddig fasiszta és németbarát szellemben nevelték. Természetesnek tartjuk, hogy a múlt még nyomokat hagyott, tehát az új demokratikus szellem érvényesülését nem várhatjuk el pillanatok alatt. Ezért szükségesnek tartjuk, hogy a demokratikus szellemben felépülő új magyar hadsereg, az új Honvédség minden egyes tagjának az Ideiglenes Nemzeti Kormány a legnagyobb barátsággal, szeretettel és megbecsüléssel mutassa a helyes utat a demokratikus fel fogás felé. E munka elvégzésére a Honvédelmi Minisztérium keretében Kulturális nevelő osztály felállítását javasoljuk”. A dokumentum kitért az intézmény szervezeti felépítésére is. Vezetőjének a HM politikai államtitkárat jelölték meg, a hadosztályokhoz, ezredkekhez és zászlóaljokhoz oktatatótisztok kinevezését javasolták.

A minisztérium vezetői és munkatársai nem ellenétek létrehozását, de javaslatukban feladatát a katonák művelődéséről és szórakozásáról való gondoskodásban látták. A katonák választás vártak kérdésekre, — milyen lesz az ország berendezkedése, hogyan alakul a földkérdés stb. —, ezekre leginkább a pedagógusok és azok tudtak válaszolni, akik korábban részt vettek a munkásmozgalomban, vagy a szovjet hadifoglytáborokban atifasiszta, kommunista ideológiai felkészítésben részesültek. Azt is elvárták tőlük, hogy a köz-katonák, a beosztottak érdekeit képviseljék, úgyntk szószólóivá váljanak. A kis közösségekben kiválasztották az aktív politikai szerepet vállaló informátorok, munkáspártok pedig nevelői kinevezésüket javaslatba hozták, támogatták. Így aztán az is érthető, hogy bár az eredeti terv szerint század, őteg szinten nem volt szó nevelőkről, a valóságban mégis kinevezték őket. Kezdetben a nevelők többsége nem volt tiszt, áldozatos munkával azonban kiérdemelték katonatársaik megbecsülését.

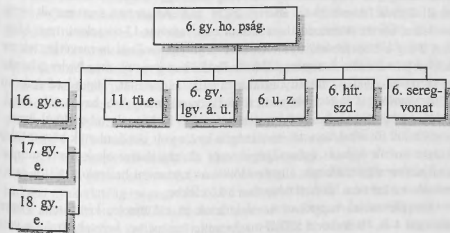
A megalakuló hadosztályok és tevékenységük

Az új magyar kormány első katonai alakulata a 6. honvéd őrszázlójai volt. Kezdetben a miniszterek és a kormányhivatalok fegyveres védelmét az erre kijelölt szovjet őrtalagság, az alakuló rendőrség és a város hajdúai látták el. A 6. (debreceni) honvédkerület parancsnoksága az ide érkező volt partizánokból szervezte meg a 6. honvéd őrszázlójait február 25-én, ezért „partizán őrszázlójának” is nevezték, ugyanis többségük a szovjet hadifogolytáborokból hazatért, partizánfelkészítésen résztvevő, de bevetésre nem került, volt hadifoglyokból szerveződött. A zászlóalj feladata volt az INK hivatalainak a miniszterek lakásának és más közintézményeknek, bankoknak az őrzése, védelme volt. Az ünnepélyes őrségváltásra március 1-jén került sor. A fosztogatások megszüntetésére megalakult a vasútbiztosító zászlóalj is.

a.) A 6. honvéd gyaloghadosztály megalakulása

A szovjetek február 4-én közölték a katonai főnökkel, hogy napokon belül több ezer hadifogoly érkezik Debrecenbe. A miniszter még aznap kiadta az első hadosztály megalakítására vonatkozó utasítását. A 8. pont ezt írta: „Első hadosztályként a debreceni kerület területén megalakuló 6. gyaloghadosztály áll föl.” Február 6-án, 7-én és 8-án meg is érkeztek az első szervevények Gödöllőről és Jászberényből, összesen 5443 fő, közülük 240 tiszt. Kővári Marcell alezredes a 6. honvédkerület parancsnoka jegyzőkönyvileg vette át őket. A volt hadifoglyok ismét magyar katonákká váltak. Február 8-án a szovjet őrség is elhagyta a laktanyát. Székely László vezérkari ezredes a miniszter megbízta a hadosztályparancsnoki teendő elátásával. Réthy Andor ezredes, a laktanyaparancsnok, engedve a kérésnek, az 50 kilométer-es körzetben belül lakó volt foglyokat elengedte eltávozásra. A szovjet tiszteknek feltűnt mind ez és el sem tudták képzelni, hogy vissza fognak jönni. Alig múlt el egy nap, s a szovjet őrség 10-én újra lezárta a laktanyát, megiltotta a kijárást és létszámlellenőrzést rendelt el. Eleinte sokan hiányoztak, de az eltávozás leteltével valamennyien visszatértek. A szovjet őrség azonban maradt, az NKVD tisztjei nekiláttak az állomány szűrésének, hogy kiválogassák a fasisztagyánús elemeket. Február 27-én a hadosztály 15 tisztjét és egy tiszthelyettesét mint megbízhatatlant eltávolították, ezzel a hadosztály törzsét lefejezték.

Közben február 11-én Mezőtúrról és Gödöllőről újabb szervevények érkeztek, összesen 3045 fő, velük együtt 8488 főre nőtt az átvetett hadifoglyok száma. A szovjetek által lezárt laktanyában megkezdődött a hadosztályi alakulatának megszervezése. Kezdetben a korábban bemutatott „A” hadrend kialakítására gondoltak, de március 13-án új, úgynevezett „B” hadrendet adtak ki. Ez lényegesen kisebb szükségletekkel számolt. A 6. gyaloghadosztályra vonatkozólag az alábbi köteleket kellett megszervezni:

hadosztály létszáma	10 479 fő	golyószóró	355 db
parancsnokság	183 fő	géppuska	108 db
16. gyalogezred	2429 fő	könnyűaknavető	36 db
17. gyalogezred	2429 fő	nehézaknavető	24 db
18. gyalogezred	2429 fő	páncéltörő ágyú	24 db
11 tüzérezred	1059 fő	lőveg	24 db
6. utászászlóalj	583 fő	légvédelmi géppágyú	6 db
6. híradó század	247 fő	ló	1317 fő
6. seregvonaton	1120 fő	szekér	500 db
pisztoly	1481 fő	motorkerékpár	2 db
géppisztoly	3469 db	személygépkocsi	9 db
puska	5280 db	tehergépkocsi	91 db

A szervezők beöltözték a laktanyába és az itt lévő emberekből február 21-re megszervezték a hadosztálytörzset (nagy részét 27-én eltávolították), az ezredtörzsüket, a 16. gyalogezredet, a másik két ezred néhány alegységét, egy

tűzérosztályt, az utászászlóaljait, a seregvonag egy részét. Az alakulatok összehállításánál február 23-ól áttértek a „B” hadrend szerinti szervezetek létrehozására, bár az intézkedés hivatalosan csak március 13-án jelent meg. Március 2-áig a Szovjetunió területén lévő fogolytáborokból is megérkeztek az önként jelentkezők, összesen 4850 fő. Belőlük szervezték meg Nyíregyházán a 18/II. zászlóaljat, Berettyóújfalun 17/III. zászlóaljat, Hajdúhadházán a 17/II. zászlóaljat és Nyírbátorban a 18/III. zászlóaljat. A 6. hadosztály felállítására a hazai és a Szovjetunió területén lévő hadifogoly-táborokból összesen 12 000 főt adtak át, a létszám még is kevés volt. Az átadatok között több százan voltak ugyanis egészségügyi vagy alultápláltsági okok miatt katonai szolgálatra alkalmatlanok, illetve idősek és a trianoni határokon túlról származók, akiket nem lehetett beosztani a kötelékbe.

Február utolsó napjaiban az alakulatok az esküdtételre készültek. Végre március 4-én 10 órakor a SZEB megbíztítja a minisztérium képviselőjének. Székely László ezredes hadosztályparancsnok bejelentette a 6. hadosztály megalakulását, a fogság megszűntetését. Az, hogy a hadosztály felállítása egy hónapig tartott, nem a magyar szervezőkön múlt. A szovjet rendszer, az NKVD tevékenysége húzta el az időt, sorsordító napokat, heteket véve el a hadosztálytól, akadályozva a hadműveleti területre jutását.

b.) Az 1. honvéd gyaloghadosztály megalakulása

Az újabb hadosztályok megszervezését a minisztérium munkatársai a szegedi (5.) és miskolci (7.) honvédkerületben tervezték, megvalósítását februárban el is kezdték. Végül is a honvédelmi miniszter a következő hadosztályi felállítási helyét mégis Jászberényt jelölte ki, mert február 16-án a SZEB megbíztítja közölte a miniszterrel, hogy a budai harcokban részt vett önkéntes magyar századokat a hónap végén Jászberényben adják át a magyar megbízottaknak. Február 26-án újabb közlés érkezett, mely szerint Jászberényben egy hadosztályi hadifogoly kerül átadásra. Ezek az értesülések alapozták meg a miniszter döntését, hogy az 1. (budapesti) hadosztályi felállítási helyét Jászberényt és környékét jelölte meg. A hadosztályt gyorsabb megszervezését az NKVD akadályozta. A NKVD működését jól szemlélteti, a Budai Önkéntes Ezred sorsa is. A harcok elültével az önkéntes magyar századokat Kelenföldgyben gyűlekezették. Innen február utolsó napjaiban indultak el gyalogmenetben Jászberénybe. Az alegszegek parancsnokaikkal az élen teljes fegyverzetben, nótázással meneteltek. Több napos menet után március 1-jén érkeztek Jászberénybe. Itt a lakotya előtti futballpályán sorakoztak fel, ahol lerakatták velük fegyvereiket és bevonultak a foglytáborba. Elkezdődött az ellenőrzés és aki fennakadt a rostan, az évekre hadifoglytáborba került.

Fülöp József őrnagy a hadosztály vezérkari főnöke akit az 1. gyaloghadosztály megszervezésével bíztak meg Március 1-én Jászberénybe érkezett, a foglytábor parancsnoka azonban foglyok átadására nem kapott utasítást. Másnap Fülöp a táborparancsnok engedélyével bement a foglytáborba és tájékoztatta az ott lévő tisztet, hogy meg kell alakítani az 1. gyaloghadosztály kereteit. Kijelölte az ideiglenes parancsnokokat, és tájékoztatta őket arról, hogy milyen köteleket szerveznek meg, ezek a következők: 1. gyalogezred; 2. gyalogezred; 3. gyalogezred; 1. tűzerezed; 1. gépvontatási légvédelmi gépgyűs űteg; 1. utászászlóalj; 1. híradószázad; 1. gyaloghadosztály-vonat; ezen belül: 1., 2. kocsiszlop; 1., 2. tehergépkocsi-oszlop; 1. löszerkezelő-oszlop; 1. élelmező-oszlop; 1. stűtőoszlop; 1. gépkocsiszó sebesültszállító oszlop; 1. egészségügyi oszlop. Ez a hadrend gyakorlatilag megegyezik a „B” hadrenddel. 1945. március 4-én Szalay Tibor alezredest nevezték ki a hadosztály parancsnokává. A hadosztályparancsnokság a jászberényi ménaskari lakotyába teleült. Itt helyezték el a foglytáborból átadott katonákat. A foglytáborban a kijelölt parancsnokok szervezték a köteleket, az oroszok pedig kíválogatták a nekik nem tetszőket. Az önként jelentkező foglyokat március 20. és 26. között adták át, az alakulatok kereteinek véglegesítése a ménaskari lakotyában történt. A hadosztály kereteit a budai önkéntesekből hozták létre, a következők sorrendben: Március 20-án alakult meg az 1. gyalogezred, az 1. tűzerezed parancsnokság, az 1. tűzérosztály, az 1. gépvontatási légvédelmi gépgyűs űteg, az 1. híradószázad, az 1. gyaloghadosztály vonatparancsnokság, az 1. stűtőoszlop, az 1. tábori kórház, az 1. egészségügyi oszlop. Március 22-én és 23-án állt fel a 2. gyalogezred, ezen a napon az 1. gyalogezred Jászfényszaruba, az 1. tűzerezed Kerekudvar-majorra teleült. Március 24-én és 25-én alakult meg a 3. gyalogezred. A március 25-én és 26-án átvettekkel már új alakulatokat nem hoztak létre, hanem a hiányzó kereteket tölthették fel. Végül is az említett napokon 10 503 hadifoglyot — köztük 368 tisztet — vettek át a minisztérium megbízottai és ezzel megalakult az 1. honvéd Gyaloghadosztály.

A megalakuló hadosztályokat az átvett hadifoglyokból teljesen feltölteni nem lehetett. A hiányok pótlására bevonultatták a toborzottak egy részét. A 6. hadosztályhoz a Hajdúságból soroztak be 2 000 fiatal, akik március 24-én Hajdúhadházán kapták meg az alapképzést, ezt követően kerültek beosztásra a kötelekhez. Az 1. hadosztályhoz a Jászáságból hívtak be 2 100 fő toborzott fiatal. Több újonc bevonását a hadosztályok nem bírták el. A még mindig hiányzó helyeket a 6. hadosztálynál a román magyar-határ biztosítására szervezett 20. és 21. határpartórázó század katonáival tölthették fel. Az 1. hadosztály pedig megkapta a 6. honvéd őrszászlóalj jelentős részét, illetve a budapesti önkéntesekből szervezett 1. őrszászlóaljat. Március végére a két hadosztály személyi feltöltése befejeződött.

A magasabbegységek ruházattal, fegyverrel, szállítóeszközökkel és más anyagokkal való ellátása nagy nehézségekké járt. A megalakult hadosztályok katonái közül sokan polgári ruhát viseltek. A civilek és a katonák egyaránt túrelmetlenül várták a frontra indulást. A Tiszántúl lakossága támogatta a hadsereg ellátását. A kormány felhívása nyomán gyűjtést rendeztek a katonák számára, így biztosították a szükséges élelmiszert. A hadosztályok felszerelése zömmel a szovjet adományoktól függött. Ők biztosítottak hadosztályonként 1 000 darab lovat, szekereket a paraszagtól vásároltak megosztva a helyi bognárokat tettek használhatóvá. A debreceni lányok, asszonyok, szobámesterek irányításával várták az ingeket és az alsónadrágokat, a szovjetektől kapott anyagból. A felsőruházatot és a lábbeliket a laktanyák műhelyeiben javították.

A fegyvereket is a Vörös Hadsereg adta a honvédségnek. A miniszter a Görgeyi Dániel őrnagy által vezetett bizottságot bízta meg az átvétellel. A bizottság március 15-én érkezett Budapestre és 16-án megkezdte a 2. Ukrán Front Zsákmányügyi Hivatalától (Kőbánya-alsó pályaudvar) az átvételt. Több ezer puskát, géppuskát, golyószórót, géppisztolyt, aknavetőket, páncéltörőket stb. vételeztek, de nagyon sok fegyver javításra szorult. A lövegeket a 2. Ukrán Front műhelyében, a kézfegyvereket a Danuvia gyárban újították fel. Az alulalkatokhoz történő kiszállítás részben vasúton és szekerekkel, illetve a kölcsön kapott 30 db tehergépkocsin történt. Március végére a két hadosztály a szükséges fegyverzetű és egyéb anyagi készleteinek csak kb. 40%-ával rendelkezett. A 2. Ukrán Fronttól már újabb zsákmányanyagok átadását nem várhatták. A hadosztályparancsnokok és a miniszter is túrelmetlenek voltak, úgy gondolták el kellene érni, hogy az alakulatokat kiszállítsák a hadművelleti területre, és ott közel az arcvonalhoz a frissen zsákmányolt agyagokból a hiányok gyorsan pótolhatók lesznek. Vörös János vezérrezdes honvédelmi miniszter március 24-én a SZEB elnökének küldött átiratában kérte Vorosilov marsallt, járuljon hozzá a hadosztályok kiszállításához. Az ország felszabadulását követően a magyar miniszterelnök köszönő táviratot küldött Sztálinnak és ebben megismételte az előbbi kérését. Április 7-én a Legfelsőbb Főparancsnok hozzájárult az 1. és 6. magyar gyaloghadosztályok hadművelleti területre történő kijuttatásához ahol a 3. Ukrán Front alárendeltségébe kerültek.

A hadosztályok kiszállításának végrehajtása bonyolult és összetett feladatot jelentett. A 3. Ukrán Front intézkedése szerint a szállítást Körmendig vasúton, onnan gyalogmenetben kellett végrehajtani, az utazás idejére (3 nap) ételment kellett tartalékolni. Egy hadosztályt a vasút 6-7 szerelvényvel, egyenként 40-50 vagonnal volt képes elszállítani. Április 13-tól naponta egy szerelvény indítást terveztek. Az utazás azonban elhúzódott.

Április 21-én Toluhin marsall a 3. Ukrán Front parancsnoka szombathelyi harcálláspontján fogadta a 6. hadosztály parancsnokát és vezérkari főnökét.

Érdeklődött a kötelek harcászatról, fegyelméről és a gondokról is, majd támogatásáról biztosította a magyar katonákat. A 6. hadosztály a 27. hadsereg alárendeltségébe került, a parancsnokság Edlitzben települt alárendeljeit pedig a környező falvakban szállásolta el. Megérkezésüktől kezdve azonnal érezték a szovjet parancsnokság gondoskodását. Az alegységek helyőrségi szolgálatot láttak el, biztosították a hadsereg hadtápterületét, közben kiképzést folytattak, lövészeteket hajtottak végre, beszabályozták a fegyvereket.

Az 1. hadosztály április végén indult el. Az első szerelvény április 29-én érkezett meg, a többiek a következő napokban. A magasabbegység a 26. hadsereg alárendeltségébe került és Wiener Neustadttól nyugatra lévő területen összpontosult. Feladatuk és tevékenységük hasonló volt a 6. hadosztályéhoz.

A hadművelleti területre kivonult két kötelek személyi állományának hangulata igen jó volt Így érte őket a háború befejezése. „A fegyverletétel hírére a csapatok vegyes érzelmelekkel fogadták, vagyis örültek annak, de ugyanakkor letörte őket az a tudat, hogy elestek a németek elleni fegyveres leszámolás lehetőségétől.” — olvasható az 1. hadosztály naplójában. Május 13-án érkezett meg Toluhin marsall parancsa, mely szerint a magyar köteleknek vissza kellett a HM alárendeltségébe.

c.) Kísérletek további hadosztályok felállítására

1945. január 31-én a honvédelmi miniszter elrendelte a 7. (miskolci) kerületparancsnokság felállítását, mely néhány nap elteltével már működött is, Borsod, Heves és Abaúj-Zemplén megyei fennhatósággal. Március 20-ig 10 800 fő, végeredményben pedig 21 036 fő jelentkezett önként a kerületből.

A minisztérium elképzelése szerint a harmadiknak felállítandó hadosztályt a 7. honvédkerületben hozták volna létre. A kerület azonban nem tudta a bevonulókat elhelyezni és nem volt miből élemezni. Egy hónap kellett ahhoz, hogy a szükséges élelmiszert készleteket felhalmozzák és az elhelyezési körleteket használhatóvá tegyék. A parancsnoki állományt április 7-re, a leghétségesebbet április 10-re vonították be. A miniszter a 7. honvéd gyaloghadosztály parancsnokának Kaffka Zoltán ezredest nevezte ki. A behívóparancsot 5637 katona teljesítette. A hadosztály további szervezése azonban megtorpant, mert nem rendelkeztek ezred- és zászlóalj szinten megfelelő szakképzettségű tisztekkel, a Honvédelmi Minisztériumak és a kerületnek sem volt ruházata, katonai felszerelési tárgyai fegyverzet és ezeket a szovjetek sem biztosították. 1945. május 5-én a miniszter elrendelte, hogy 2 000 a katonai szolgálatra feltétlenül alkalmas lehetőség egyséruhával rendelkező főt irányítsanak Hajmáskérre.

Szegeden az 5. honvédkerületi parancsnokság Össy-Örley Zoltán alezredes vezetésével február közepén kezdte meg működését. A kerület városában

előbb létrehozták az alakulatok pótkereit megkezdték a toborzottak behívását is. Az elhelyezést, az ételmezést úgy-ahogy, saját erőből megoldották, de a fegyvereket és felszerelési tárgyakat nem sikerült előteremteni. A szovjetek sem hadifoglyokat, sem felszerelést nem adtak. Azonban után új helyzet állt elő. Az 5. kerületparancsnok április elején azt az utasítást kapta, hogy az alakuló hadosztály állományát szállítsa Ceglédre (április 12-től Hajmáskérre), mert az áttált 24. hadosztály katonáival itt egészítik ki és fejezik be az 5. hadosztály szervezését.

A 24. hadosztály maradványai Szlovákia területén április első napjaiban a XLIX. német hadtest állományában azt a feladatot kapták, hogy utóvédként fedezzék a németek visszavonulását. Ez egyet jelentett volna a hadosztály teljes pusztulásával. Szilágyi Gábor vezérkari százados ösztönzésére a hadosztály parancsnokság április 6-án megnyitotta az arcvonalát és áttált a szovjet oldalra. Április 15-én a hadosztályt Cséfalvay István őrnagy, a magyar honvédelmi miniszter megbízottja vette át az a szovjet képviselőktől. Átvételre került 195 tiszt, 144 tiszthelyettes, 850 tisztes, 1374 honvéd, összesen 1563 katona. Április 17-én két vasúti szerelvényre bevonagrozták a személyi állományt, fegyverzetet, lőszert és a szállító eszközöket, illetve a szovjetektől kapott ötnapi hideg ételmet, és 23-án érkeztek Hajmáskérre, ahol találkoztak a Szegedről jövőekkel.

A hadosztály vezérkari főnöke április 20-án érkezett Hajmáskérre, hogy előkészítse az érkező szerelvények, katonák fogadását, elhelyezését, ételmezését. Szász Ferenc ezredes, hadosztályparancsnok vezetésével folyt a szervezés. Miután az időseket, más államok polgárait és a betegeket leszerelték, maradt 7079 fő (ebből tiszt 354). A miniszter saját hatáskörben intézkedett a miskolci önkéntesek átirányításáról, ők azonban a háború végéig nem érkeztek meg. A létszámhány mellett a felszerelés, a ruházat és a fegyvernyhi hatványozottan jelentkezett, mivel a szovjetek ebben sem segítettek.

A (pécsi) 4. honvédkerület, melynek fennhatósága Baranya, Tolna és Somogy megyékre terjed ki, működését jóval később kezdhette meg, az itt folyó harcok miatt. A 4. kerületparancsnokság 1945. március 3-án alakulhatott meg, de néhány nap múlva (március 7-én) a SZEB elrendelte a Duna-Tisza közére a záróvonal mögé történő áttelepülésüket. A visszatelepülésre csak májusban kerülhetett sor.

A magasabb egységek szervezésével párhuzamosan felállítottak néhány kisebb alakulatot is. A már említettek túl 1945. március 7-én megalakult az 1. vasút- és hidépítő zászlóalj, mely katonái április 3-tól a Tiszántúl vasútvonalainak helyreállításán dolgoztak. A 2. vasút- és hidépítő zászlóalj 1945. május második felében átvett hadifoglyokból alakult meg Szentendrén, és a budapesti vasútvonalak és hidak helyreállításán dolgoztak.

A területi szervek létrehozása után kerülhetett sor a határportyázó századok megszervezésére, mivel ezek a kiegészítő parancsnokságoknak voltak alárendelve. A rendszer kiépítése a háború befejezése után folytatódott.

Március, április hónapokban felállítottak néhány honvédségi irányítási közházat és más egészségügyi intézményt, valamint különböző raktárakat stb. Ezek létrehozását az elvonuló hadsereg igényei követelték. Az élet beindításához szükséges volt a vizek, utak, mezőgazdasági területek akna mentesítése. Ezen feladatok végrehajtására szerveződött a folyamórság és a kerületi parancsnokságok alárendeltségében az aknagató egységek. A háború befejezésekor a Magyar Honvédség összlétszáma megközelítette az 50 000 főt.

MAGYAR HADSEREG A HÁBORÚ UTÁN

A politikai helyzet változása a győzelem után

A fasiszta koalíció teljes veresége gyökeresen változtatta a nemzetközi politikai és katonai erőviszonyokat. Ezzel egy időben a Szovjetunió erőteljes lépéseket tett befolyási övezetnek biztonsági érdekszférájának kiterjesztésére. Megkezdődött az úgynevezett szocialista világrendszer kiépítése.

Az országon átvonuló háború örökségek okozott, a nemzeti vagyon közel 40%-a ment veszendőbe. Az európai háború befejezésekor az országban belül is új helyzet állt elő. A FKGP vezetésével a polgári erők egy alapvetően demokratikus társadalom felépítését szorgalmazták. A kommunista párt körül tömörülő erők a proletárdiktatúra létrehozására törekedtek. Ebben nagy segítségülre volt a SZEB, mely működésében egyre inkább a szovjet politika eszköze lett.

Az MKP igyekezett alkalmazkodni a körülményekhez, és mindent elkövetett a politikai hatalom megszerzése érdekében. Ezért a kezdetektől megragadták a belügyminisztérium és a rendőrség vezetését, ezen belül elsősorban a politikai osztályt, mely rajtuk keresztül a szovjet politikai rendőrség irányítása és ellenőrzése alá került. Az MKP miután maga mögött érezte a SZEB, a szovjet hadsereg és állambiztonsági szervek támogatását, elérkezettnek látta az időt az „ellenesség” felszámolására. Éles ideológiái támadásba kezdett az ún. „reakció” megfélemlítésére. A népi demokrácia hirdetésével indítottak támadást a polgári demokrácia ellen. Az SZDP, a NPP és a szakszervezetek gyakorlatilag felsorakoztak az MKP mögött, ők alkották a baloldalt.

A polgári erőket és a jobboldalt lényegében a FKGP és a PDP képviselték. Az 1945. november 4-i választáson az — 1945. évi VIII. tc. által szabályozott módon — minden 20. évet betöltött magyar állampolgár választott. A végeredmény a FKGP abszolút győzelmét hozta 57,03%-al. mégis koalíciós kormány alakult, mert a kisgazda vezetők tisztában voltak azzal, hogy a SZEB és a Vörös

Hadsereg támogatását élvező baloldal nélkül nem lehet kormányozni. Két nagyon fontos tétel, a belügyi és az igazságügyi a baloldal kezébe került. A kommunisták kiteroszokolták saját irányításuk alatt a Gazdasági Főtanács létrehozását, mely az egész gazdaságra kiterjedően jogokat kapott a rendeleti úton való kormányzásra. Ezzel hozzájárult a parlamenti politikálás elsorvasztásához.

1946 elején a legfontosabb kérdés az ország újjáépítése és az infláció megszüntetése vált. A kommunisták ennek leple alatt támadást indítottak a polgári erők ellen. 1946. februártól tömegtiltásokat szerveztek „földet vissza nem adunk” jelszavával. Majd 1946. március 5-én az MKP, SZDP, NPP és a szakszervezetek részvételével megszervezték a Baloldali Blokkot, és követelték a FKGP jobbszárnyának eltávolítását a parlamentből. „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” jelszó jegyében. A gazdasági, pénzügyi stabilizáció programját a Gazdasági Főtanács igezte alatt, gyakorlatilag a kommunisták dolgozták ki és vezényelték le. Az értékálló új pénz bevezetésére 1946. augusztus 1-jén került sor, amikor már a pengő teljesen elértekelenedett.

A nemzetközi politikában 1946 folyamán a szembenállás felerősödött, elkezdődött a később kiteljesedő hidegháború. A Szovjetunió által megszállt országokban, így Magyarországon is felerősödött a jobb oldal elleni nyílt támadás.

1946-ban a belpolitikában folytatódott a baloldal előretörése. A kommunisták a SZEB követelésével összhangban elérték számos katolikus társadalmi szervezet betiltását. Ennél sokkal jelentősebb lépés volt az ún. „közvétség ellenes illegális szervezkedés” felgöngyölítése és leleplezése. A mondia csinált „összeesküvésbe” belekevertek Nagy Ferenc miniszterelnök egyik bizalmi emberét és a jobboldali beállítottságú Parasztszövetség vezetőit is. A koholt összeesküvés vádlottait 1946 decemberétől kezdve tartóztatták le. A vallások, kínzások eredményeként a vádlottak a tárgyalásokon mindent beismertek. Ezt kihasználva a kisgazdapárt mintegy 50 képviselőjét, kizárták a parlamentből, a párt főtitkárát, Kovács Bélát pedig a szovjetek elhurcolták. Az FKGP szinte teljes felbomlását Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása koronázta meg.

1946. július 29-én megnyílt a második világháborút lezárni kívánó győztesek békekonferenciája Párizsban. A győztesek a magyar fél érveit nem méltányolták, így gyakorlatilag az 1937. december 31-én fennálló határt rögzítették. A kisebbségi sorsra jutott magyar ajkú lakosság jogainak biztosítása terén sem sikerült eredményt elérni. A magyar haderőre vonatkozólag a békeszerződés 60 000 fős szárazföldi és 5 000 fős légerő fenntartását írta elő. A szerződés aláírására 1947. február 10-én került sor. A magyar parlament pedig szeptember 16-án iktatta törvénybe. A békeszerződés nem hozta meg a polgári erők reményeit, a SZEB ugyan megszűnt, de a szovjet csapatok

maradtak, mivel Ausztria sorsáról nem tudtak megállapodni, a Szovjetunió lehetőséget kapott az Ausztriában állomásozó kontingens ellátásának biztosítására, így Magyarország területén maradhettek alakulataik.

Az „összeesküvés” ügy utáni új kormányban gyakorlatilag a baloldali erők maradtak. A polgári erők kizsírultak a koalícióból, de a kommunista vezetési elnyomó apparátus minden területen akadályozta működésüket. Az új kormány elfogadta a tervgazdálkodás bevezetését, elindította a három éves tervet (1947. augusztus 1.), meghirdette a szövetkezeti mozgalom egységesítését, és a fakultatív vallásoktatást. Ilyen milióben került sor az 1947. augusztus 31-i választásokra. Az MKP, SZDP, NPP és a FKGP koalíciójában indultak a választásokon. Rajtuk kívül hat polgári párt indult még. A választások a koalíció 60,7%-os győzelmét hozta.

A választásokat követően a kommunista párt még inkább megerősödött, miközben a koalíció többi pártjának (SZDP, FKGP, NPP) belső feszültségek keletkeztek. A harc azonban a pártok baloldalának győzelmével zárult, a polgári irányzatok híveit eltávolították a pártból. A koalíció kívüli pártok vezetőit külföldre száműzték, képviselőit kizárták a parlamentből. Ezzel együtt megindult az SZDP és NPP megmaradt tagjainak átáramlása az MKP-be, így napirendre került a munkáspártok egyesítése. Az 1948. június 12-én megnyíló kongresszusok kimondták a két párt fúzióját. Az új párt a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) nevet vette fel.

A gyakorlatban pedig a sztálinista proletárdiktatúra megteremtése került napirendre. A bemutatott politikai folyamatokkal párhuzamosan megindult a gazdasági hatalom megragadása is. Az alapot a három éves terv, illetve a tervgazdálkodás bevezetése jelentette. A tervgazdálkodás megkövetelte előbb a nagybankok ellenőrzését majd államosítását. A következő lépés a nehézipar, illetve a bányák és az alumíniumipar, majd a 100 munkánál többet foglalkoztató üzemek államosítása volt, ami gyakorlatilag a könnyűipar 75%-nak állami tulajdonba vételét jelentette. Ezeknek a vállalatoknak az élére megbízható „pártkatonát” kerültek, akik önálló döntésre képtelenek voltak, de a központi akaratot maradéktalanul végrehajtották. Összességében 1948 nyarára a politikai és gazdasági hatalom lényegében a moszkovita kommunisták kezébe került.

Politikai harc a haderőért

1945. február elején, amikor a hadseregszervezés megindult, az INK-t alkotó politikai erők a munkáspártok javaslatára elfogadták, hogy az új honvédségben egy erre a feladatra létrehozott külön szervezet, a „Honvéd Nevelőbiztosi Intézmény” működjön. A polgári pártok döntésében közrejátszott, hogy a szovjet hadseregben is működött politikai nevelőmunkát végző szervezet.

Remélték azonban, hogy a magyar hadseregben nem lesz politikai feladata az intézménynek. A demokrácia elveinek megfelelően a hadseregnek a pártpolitikától való távoltartását szorgalmazták. A háború befejezése után az előírás elvileg érvényben maradt, de a valóságban senki sem tartotta be. A hatalom kizárólagos birtoklásáért folytatott harc a hadseregbe is kiterjedt.

A vezető pártok 1945 végére, 1946 elejére saját apparátusukban létrehozták azt a szervezetet, amely a hadsereg megszerzéséért folytatandó politikai irányítást, feladatát meghatározta és vezette. A FKGP-nál ezt Védőbizottságnak, az MKP és NPP-nál Katonai Bizottságnak, az SZDP-nél Honvédségi Csoportnak nevezték. A pártok tevékenysége csak a laktanyákban volt tiltva. A honvédelmi tárcát birtokló FKGP remélte, hogy polgári demokrácia programját a hadsereg hivatásos tiszti és tiszthelyettesi kara, de a sorállomány is, a maga számára elfogadhatónak, támogathatónak tartja és ez a hadsereg megnyerése szempontjából elegendő lesz. Különbösből propagandát ennek érdekében nem kell kifejteni. Az kétségtelen tény, hogy a polgári demokrácia programja a magyar társadalom többségének elfogadható volt, hiszen ezt mutatták a választások, de a politikai munkáról való lemondás a katonatömegek megnyerése érdekében hiba volt.

A baloldali pártok részéről a politikizáló hadsereg természetes volt. Az MKP a Nevelőtiszti Intézménynek a háború után is fontos szerepet szánt. A haderő szervezésének kezdetétől nagy hangsúlyt fektetett a katonatömegek közötti politikai munkára. Nevelői posztokra azokat a tagjait jelölte, akik részt vettek a hazai vagy külföldi ellenállási mozgalomban, szovjet partizániskolát végeztek, ezért antifasiszta beállítottságukkal kapcsolatban kétség nem merülhetett fel. Ennek következtében a nevelőapparátus főleg a kommunisták közül került ki, sőt a HM-on belül a szervezet irányítása is az MKP kezében összpontosult. A háború után az MKP kiépítette szervezeti rendszerét is a hadseregben. A hadsereg élén és ezrednevelők pedig közvetlen és személyes kapcsolatot tartottak a párt központi szerveivel. Végül 1946 elején a hadseregben vezető funkcióban lévő párttagok részvételével megalakult a párt Katonai Bizottsága.

A hadseregben szolgálatot teljesítő kommunisták részvételével a párt-adminisztráció úgynevezett katonai konferenciákat szervezett. 1945–48 között öt ilyen értekezletre került sor. A politikai munka leginkább arra irányult, hogy a katonatömegek elfogadják a kommunisták stratégiai célját, azaz a proletárdiktatúra megteremtését, a szocializmus felépítését ezen keresztül a hadsereg felsorakozását az MKP mögött a hatalom megszerzéséért vívott harcban. A hadsereg megnyeréséért folytatott harc három területen csúcsosodott ki. Egyfelől a nevelőapparátus megtartásában vagy elvetésében, másfelől hogy a tisztikar mely politikai erő mögött sorakozik fel, végezetül pedig, a

hadsereg ellátásának kérdésében. Az új honvédségben szolgálatot vállaló régi tisztek és tábornokok valóban komolyan gondolták a hadsereg demokratizálását, a politikától való távoltartást. A nevelőtiszti intézmény létrehozását ideiglenesnek, szükségesnek tartották.

A háború befejezése után derült ki, hogy a nevelőtisztek többsége a kommunisták befolyása alatt állt és az eseményeket a politikai harc kérdéseit a baloldali eszméknek megfelelően magyarázták. Ezáltal egyre nagyobb befolyással bírtak a katonatömegekre. A katonai felső vezetés javaslatot dolgozott ki a zömében tisztesri rendfokozatban lévő nevelők felmentésére és nevelői tanfolyamot végzett tisztekkel, tiszthelyettesekkel való felváltására. A baloldali erők a kommunisták vezetésével elért pozícióik megőrzésére, illetve továbbiak megszerzésére törekedtek. Fontos volt számukra a nevelők és az intézmény tekintélyének növelése, elfogadtatása a társadalommal. Előbb megakadályozták nevelőik leváltását, majd az intézmény felszámolására indított bátorlatlan lépéseket is. Végül 1946. szeptember 11-én kiadták a központi „Honvéd Nevelőszemélyzet Működési Szabályzat”-a című okmányt. Ezáltal az intézmény jogilag legalizálódott. A nevelőtiszti intézmény megtartásáért, illetve politikai hovatartozásáért folytatott harcban a polgári erők vereséget szenvedtek. Utólag azt lehet mondani, hogy az események után kullogtak, azokat érdemben már nem voltak képesek befolyásolni.

Bármely fegyveres erő magatartásáért mindig is jelentősen befolyásolta a tisztikar, a parancsnoki állomány politikai állásfoglalása, azaz, hogy mely politikai erővel, párttal szimpatizál, kinek a programját fogadja el. Az új honvédség tábornokai, tisztjei zömében az előző hadseregből jöttek, miután elfogadták az antifasiszta célokat. A háború befejezése után a politikai erők jobb és baloldalra polarizálódtak, a folyamat a hadseregben is végement. A volt hivatásos tisztek számára a proletárdiktatúra megteremtése nem volt elfogadható cél. Ők a polgári demokrácia talaján álltak és elsősorban a kiszagdapárt célkitűzéseit támogatták. Ezzel ellentétben a tartalékos tisztek, nevelő beosztásba került tiszthelyettesek, tisztesek társadalmi helyzetükből adódóan a baloldali törekvéseivel szimpatizáltak és ilyen irányba igyekeztek befolyásolni a sorállományt is.

A felső katonai vezetés a FKGP egyetértésével előnyben részesítette a volt hivatásos tiszteket, azokat is akik 1945 nyarától nyugatról tértek vissza tudomásul véve, hogy a Szálasi hadseregben való továbbszolgáolás nem a politikai beállítódástól, hanem legtöbbször esetben a helyzet objektív körülményeitől függött.

A baloldali részéről az, hogy a fasizmus elleni harcra önként jelentkezett tartalékos tiszteket a háború után igyekeztek leszerelni és a helyükre a

visszatérő ún. nyugatos tiszteket beosztani, váltotta ki az első, szinte hisztériával felérő támadást. Hiszen ez két szempontból is előnyös volt a felső katonai vezetés, illetve a polgári pártok számára, egyrészt mint hivatásos katonák megfelelő ismeretekkel rendelkeztek a hadsereg ügyeit illetően, tehát szakértői voltak a munkának, másrészt várhatóan a polgári demokrácia hívei voltak és elutasították a baloldali céljait. Ezért a régi hadsereget különösen a nyilas hatalomátvételt után (1944. október 15.) egyszerűen fasiszta, hazaáruló, idegen érdekeket kiszolgálóknak nyilvánították. 1945 második felétől a különböző újságokban megjelent adatok és tudósítások, pellengérré állították az alakulatokat és a HM-et, hogy a beosztásba helyezett tisztek hány százaléka fasiszta és hazaáruló. Ezzel heocelték a közvéleményt.

Végül is a SZEB utasítására és a közvélemény nyomására a HM 1946 februárjában kénytelen volt elrendelni a nyugatos tisztek leszerelését. A baloldal ezzel az intézkedéssel ismét jelentős győzelmet aratott. Az 1946-os létszámcsökkentés ezen a téren újabb lehetőséget biztosított a baloldal számára a tisztikar ismételt átvilágítására. Ebben az évben az újjáépítés, a pénzügyi és gazdasági stabilizáció sikeres megvalósítása érdekében a koalíciós pártok egyetértésével határozat született a közalkalmazotti létszám jelentős csökkentéséről, az olcsóbb államapparátus kialakításának szándékával. Azért, hogy az állami szolgálatban megmaradók az új rend iránt elkötelezettek, de legalábbis lojálisak legyenek, a közalkalmazottak politikai szemléletű általános felülvizsgálatát rendelték el. Amit kiterjesztettek a tisztikarra is. Az eljárásokat lefolytató szervezetet „B” lista bizottságnak nevezték. Az átvilágítás végrehajtása után a „B” lista bizottságok javaslata alapján a hadseregből elbocsátottak több ezer tisztet és tábornokot. Így tovább erősödött a kommunisták pozíciója a hadseregben. Miközben a SZEB támogatásával, a közvélemény befolyóolásával elérték a volt hivatásos tisztek és tábornokok eltávolítását, azt is kiereszkolták, hogy az antifasiszta ellenállásban részt vett, illetve volt partizánokból mintegy 50 főt — elsősorban kommunistákat — tiszti, tábornoki rendfokozatba léptessék elő, egy részüket vegyék át hivatásos állományba és helyezték a HM-be vezető beosztásba.

Ekkor nevezték ki tábornokká Pálffy Györgyöt a határőrség parancsnokát, Súlyom Lászlót a HM katonai esportfőnököt — ez az intézmény fejlődött később vezérkarrá — Ily Gusztávot a személyügyi osztály vezetőjét. Ezek a beosztások a HM-en belül kulcsszerepet biztosítottak birtokosoknak és rajtkeresszűl a kommunistáknak. Az MKP 1946 tavaszán elérkezettnek látta az időt, hogy a hadsereggel kapcsolatos politikáját a hadsereg legmagasabb posztjain lévő tagjain keresztül érvényesítse. Létrehozta a párt Katonai Bizottságát, melynek elnöke Farkas Mihály tagjai pedig Súlyom László, Ily Gusztáv, Pálffy György magas beosztású tábornokok és mások lettek. Az volt

a feladatuk, hogy a hadsereg belső életének minden kérdését megtárgyalva javaslatot tegyenek az MKP Politikai Bizottságának a megoldására, ezt követően a döntést végrehajtották. Végül is a hadsereg tisztikarának politikai arculatának kialakításáért folytatott harc 1946 végére a bemutatottak alapján a baloldal győelmét hozta.

A politikai harc harmadik szintjére a hadsereg ellátásához kapcsolódott. A rendkívül nehéz gazdasági helyzetben lévő ország a katonai alakulatok számára a kielégítő központi ellátást biztosítani nem tudta, a különböző csapatparancsnokoknak maguknak kellett megoldani a gondokat. A parancsnokok havi beszámolóit ezt szemléletesen bizonyítják. A csapatújságok és más dokumentumok ugyanakkor felröpték, hogy az illetékesek nem elég felelősséggérzettel látták el feladataikat, illetve, hogy a HM-nek és a központi szerveknek úgy ruházati, mint élelmezési szempontból jobb ellátást biztosítani, mint a csapatoknak. Ezekből a tényekből azt a következtetést vonták le, hogy a „reakciós katonai vezetés” az ellátás szabotálásával igyekezett fellazítani a hadsereg fegyelmét, megbontani erkölsi-politikai egységét, azzal a látszattal, hogy az új rend és kormányzat képtelen gondoskodni a hadseregről. A valóság az, hogy az ország hihetetlenül gyenge gazdasági helyzete, az élelmiszer, a nyersanyag és fűtőanyaghiány, az egyre súlyosbodó infláció eredményezte a központi ellátás nehézségeit, hiányát. Úgy gondoljuk tehát, hogy az egész ellátással kapcsolatos ügyet valamint az objektív helyzet által produkált nehézségeket és visszahatókat a baloldali politika támadásként használta a polgári erőkkel szimpatizáló katonai vezetés el lehetetlenítésére.

A bemutatott események, tények egyértelműen bizonyítják, hogy 1946 végére a hadsereg megnyeréséért folytatott küzdelemben a baloldal, élükön a kommunistákkal, győzedelmeskedett. Ezt maguk a polgári erők is kénytelenek voltak elismerni. 1946. júniusában az FKGK Véderő Bizottsága az elnökséghez felterjesztett határozatban erről így fogalmazott: „A honvédelmi minisztérium személyügyi, katonapolitikai osztálya, a nevelőügyi intézmény, amely az MKP kezében a honvédség korlátlan irányítását jelenti ... minden ellenakciót képes letörni E szervek befolyása olyan nagy, hogy akarataukat a kiszagapárti honvédelmi miniszternél 100%-ban keresztül tudják vinni... Ma már a honvédség irányítása is az MKP kezében van.”

Szervezeti változások és az újjáépítés

A szervezeti változások a csökkentés irányába hatottak. A fegyverszüneti szerződés is ezt írta elő, de a háború által elpusztított ország gazdasági, pénzügyi helyzete sem tette lehetővé a fejlesztést.

Néhány nappal a háború befejeződése után határozó 1. hadosztály Pápen települt, alárendeltjei pedig Zalaegerszegről és Répeleak körzetében helyez-

kedtek el. A 6. hadosztályt Balatonalmádi fogadta be, illetve Székesfehérvár, Zirc, Kisbér körzetét jelölték ki települési helyként. Az 5. és 7. hadosztályt az INK 1945. júniusában felosztja. A SZEB csak a határvadász alakulatok kiegészítését engedélyezte.

Az új települési helyen a hadosztályok azt a feladatot kapták, hogy biztosítsák a vasúti közlekedést illetve őrizték a körzetükbe eső fontosabb objektumokat. E feladatok a hadosztályok általában két ezreddel oldották meg, a harmadik tartalékban volt. Rendszeres harcászati kiképzés azonban nem folyt, a tartalékban lévő ezred is csak az alapkiképzésre, alaki foglalkozásra, szolgálati szabályzat megismerésére szervezett foglalkozásokat. A hadosztály szolgálati feladataik mellett 1945 nyarán és őszén bekapcsolódtak az ország újjáépítésébe.

1945 májusában azok a magyar műszaki alakulatok is hazatelepültek, amelyeket a szovjetek szerveztek. Az INK ezeket 1945. június 16-án 1. Magyar Vasút- és Hídépítő Hadosztály néven egységes parancsnokság alá vonta Gyöngyössy Gábor százados vezetésével, mivel feltiltottsága csak részleges volt, a HM a hadosztály elnevezését 1945. július 2-án dandárrá változtatta. A dandár zászlóaljai a Közlekedés és Postaügyi Minisztérium tervei alapján vasúti helyreállítási munkát végeztek. Fő feladatuk a Budapest-Debrecen és a Budapest-Sátoraljaújhely közötti vasúti pályázat felújítása volt. Októberi fennállásukig összesen 1 132 760 munkórát teljesítettek.

Az ország hírhálózatának kijavítása, az élet beindításának nélkülözhetetlen feladatát jelentette. A munka elvégzésére a kormány a háború befejezése után a magyarországi fogolytáborokból önként jelentkezőkből 1945. június 16-án megszervezte a Híradó-építő Dandárparancsnokságot, állományában öt zászlóaljjal, közel 3000 fővel. Ezek a zászlóaljak is kettős alárendeltségben működtek, szervezileg, fegyelmileg a HM-hez, munkavégzés szempontjából a Postához tartoztak. Fő feladatuk volt a Budapest-Székesfehérvár, Budapest-Hatvan, Budapest-Vác, valamint a Székesfehérvár–Kisbér–Nagyigmánd–Komárom vonalakon a híradás helyreállítása. 1945. júniustól 1946. márciusig összességében mintegy 4 400 000 munkórát teljesítettek. Az erők még határozottabb koncentrációja érdekében a HM 1945. október 15-én a két műszaki alakulatból és a vasútbiztosító ezreddől létrehozta a műszaki hadosztályt, melynek parancsnokául Molnár Pál vezérőrnagyot, vezérkari főnökül Györgypál László századosot neveztek ki. A 10 200 fős hadosztály a vasútbiztosító ezreden kívül hat vasút-és hídépítő zászlóaljból valamint négy híradó-építő zászlóaljból állt. A vonatbiztosító ezred az 1945 elején létrehozott zászlóaljból jött létre a vasúti szállítmányok, raktárak és egyéb objektumok őrzése volt a feladata. A hadosztály építő zászlóaljai is az egész ország területén dolgoztak. A zászlóaljak megalakulásuktól 1946. december 31-ig összesen mintegy 17 millió munkórát teljesítettek. A

munka, különösen a roncsok kiemelése áldozatokat követelt, a hadosztály 22 katonája halt hősi halált.

A háború után az élet beindításának nagyon fontos feltétele volt a robbanótestek hatástalanítása. A hatalmas löszertömeg, ami a háborúban nem semmisült meg, valamint a városok, falvak, mezőgazdasági területek, szárazföldi és vízi utak elaknásottsága sok helyen lehetetlenné tette a romok eltávolítását, a termelőmunka beindítását. A robbanótestek hatástalanítását még a háború alatt a szovjet és a bolgár hadsereg katonái kezdték meg. Természetesen a nagyobb rész a magyar katonákra várt. 1945 nyarától a kerületeknél aknarobbantó szakaszok működtek, melyek járőrökre tagozódtak. A kerületi parancsnokságok alárendeltségében 1946 januárjában 7 szakasz működött, 327 fő állománnyal. A nehéz körülmények mellett a legnagyobb gond mégis a műszaki felszerelés rossz állapota, a műszerek teljes hiánya volt. A földre helyezett aknáknak felkutatására csak szűrőbetű állt rendelkezésre. 1945 nyarán a minisztérium kérésére a SZEB 20 aknakereső műszert bocsátott rendelkezésre. A tüzserészek oadaó munkájának eredményeként 1946 őszére a löszér-és aknamentesítések legnagyobb munkáit befejezték, bár 60 év elteltével sem múlik el nap, hogy ne kérnék valahol az országban a második világháborúból visszamaradt robbanótest hatástalanítását. Az elvégzett munkákról összesítésem áll rendelkezésre, de a terjedelme nem is teszi lehetővé a felsorolást.

Vizeink aknamentesítése is jelentős gondot okozott. A munka dandárja az 1945. májusában megszervezett magyar flottillára hárult. A hadihajós osztály keretében működő speciális aknakereső-alegységek a nagy nehézségek ellenére 1946. végére befejezték vízi útjaink aknamentesítését.

A hatástalanított robbanótestek vasanyagai, illetve az egyéb vashulladékok (hidroncsok, sínok stb.) enyhítették az ipar vashányát, a kiszertelt robbanóanyagok pedig a bányászat beindulását, illetve a romeltakarítást és az ipari termelést segítették. Sajnos az aknamentesítés áldozatokat is követelt. Az eddig feltárt adatok szerint 1946 végéig 200 aknakereső és tüzserész áldozta életét az ország újjáépítéséért.

A háború befejezése után a minisztérium szervezete lényegesen kibővült, az 1946. február 5-én életbe lépett rendelkezés szerint a miniszter közvetlen alárendeltségében működött az Elnökség, a Katonai politikai osztály, a Számvetőség, a Katonai csoportfőnökség, az Anyagi főcsoportfőnökség, a szemlélő és a politikai államtitkár. Az említettek irányítása alatt még 20-25 osztály, alosztály illetve csoport működött. A katonai közigazgatási rendszer kiépítése befejeződött, miután 1945. májusában felállították a székesfehérvári (2.); és a szombathelyi (3.) kerületparancsnokságot és alárendelt intézményeit is. Ebben az időben hozták létre a legszükségesebb háttárszaki intézményeket, mint: egészségügyi anyagszertár, élelmezési raktár, ágyraktár, kerületi gépjá-

vító műhely, ruharaktár, állategészségügyi raktár, hadimúzeum, lókorház stb. A bemutatott szervezeti változások következtében 1945 őszére a magyar hadsereg állományának mintegy 40 000 főt tett ki.

Jelentősebb átszervezésre és létszámcsoökkentésre 1946 nyarától került sor. Ugyanis a SZEB 1946 márciusában elrendelte a magyar haderő létszámának 25 000 főre való csökkentését. A kormány, értékelve az ország rendkívül nehéz gazdasági helyzetét, a létsámtól további ötezer fővel csökkentette. A hadosztályok 1946 júliustól gyakorlatilag kiképző kerékként működtek, hadrendjük a következőképpen alakult, hadosztálytörzs, egy önálló gyalogszászlóalj, egy önálló tüzérezred, egy önálló zászlószázad, egy önálló híradószázad, egy tiszti század és egy tiszthelyettesi század. 1946 októbertől a hadosztályok új helyőrségbe költöztek, az 1. Tolnára, a 6. Pécsre. Itt a tiszti, tiszthelyettesi századok átképzését, továbbképzését folytatták, a többi alegység pedig megkezdte az új kiképzési feladatok végrehajtását.

Jelentősen csökkentették a műszaki hadosztály létszámát is. Először 1946 áprilisában a vasút- és híd építő zászlóaljak felét, és mind a négy híradó-építő zászlóaljat feloszlatták, így a hadosztály létszáma csaknem felére csökkent. Ugyanakkor a minisztérium a műszaki hadosztály állományába utalta a hadihajós osztályt és ide vezényelte az 1. és 6. hadosztály műszaki századait. 1946 júniusában a hadosztály elnevezést Műszaki Vezetési Törzsre változtatták. További létszámcsoökkentésre 1946 őszén került sor. Miután pénzügyi fedezet hiányában a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium az építőzászlóaljakat foglalkoztatni nem tudta, azokat feloszlatták.

A Műszaki Vezetési Törzs mint közvetlen alakulat megmaradt a minisztérium irányítása alatt, két utászászlóalj, a hadihajós osztály és két önálló aknukatató század állományával. Feladatuk volt az ország lövész- és aknamentesítésének folytatása, felkészülés az árvízvédelmi munkálatok ellátására, illetve a munkát nem végző alegységekkel műszaki kiképzés folytatása. 1946. november 1-től a kerületeknél működő aknukatató alegységeket az egységes irányítás érdekében a Műszaki Vezetési Törzs alá rendelték, az 1. önálló aknukatató század Budapest, a 2. önálló aknukatató század Szekesfehérvár állomáshelyiel folytatta tevékenységét.

A létszámcsoökkentés és átszervezés kiterjedt a katonai közigazgatási szervekre is. 1946 nyarán a hét katonai kerületből négy maradt, Budapest, Szekesfehérvár, Szeged és Debrecen központokkal, a bevónulási központokat teljes felszámolták, viszont hat új kiegészítő parancsnokságot hoztak létre, így számuk 38-ra nőtt. A létszámcsoökkentés a követelmények ellenére a minisztériumot nem érintette, bár az átszervezések egymást érték, a létszám alig változott. 1946 augusztusában a HM létszáma 612 fő és 1947 júliusában pedig 618 fő volt.

Az 1946-os átszervezés egyedül a határőrséget érintette pozitívan. A kormányrendelet ugyanis a határőrség megerősítéséről szólt. A határparttyázó századokat kivonták a kerületi parancsnokságok alárendeltségéből és az újonnan létrehozott Határőr Parancsnokság állományába rendelték, ahol 14 határvasdászászlóalj törzset hoztak létre, melyek egyenként négy századot irányítottak. A századok — az őrszűkre bízott határszakasztól függően — 4-6 őrsre tagozódtak. Ide tartozott még egy vasútbiztosító zászlóalj is. A Határőr Parancsnokság élére 1946 márciusában Pálffy György ezredes, az MKP egyik jeles katonai vezetőjét nevezték ki, aki közvetlenül a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartozott. Az átszervezés mellett jelentősen meg is erősítették a határőrséget, a hadsereg csökkenése folytán felszabadult erőket és eszközöket ide csoportosították.

A határőrség állományának az átszervezés után meghaladta a 10 000 főt. Az anyagi gondok enyhítésére április 26-án 3700 millió adópengő hitelt kaptak, egy hónap elteltével pedig 14 db teher- és 2 db szolgálati gépkocsit. A határőrség megerősítése és egységes parancsnokság alá vonása, az MKP részéről jól átgondolt, tudatos eszlekvés volt, és a hatalom megragadását szolgálta, mivel az 1946-os átszervezéseket követően a honvédség legütőképesebb és hadra fogható magasabb egysége a határőrség lett, a maga 15 zászlóaljával. Ezen túl alig marad 4-6 zászlóalj különböző parancsnokságokhoz rendelve. A határőrség, a belügyminisztérium, a rendőrség kommunista irányítás alatt, szovjet segítséggel, szűkség esetén biztosította volna a megfelelő fegyveres támaszt az MKP számára a hatalom megragadásához. Az 1946-os átszervezés után gyakorlatilag a fegyveres erők és testületek vezetése a kommunista parancsnokok és nevelőisztek irányítása alá kerültek és megbízható támaszát jelentették a kommunista pártnak. A változások után 1947 őszéig szervezési, nyugalmi állapot következett. Ugyanakkor a kis létszámon tartott hadsereg nem terhelte meg túlságosan az arműgy is szűkös gazdasági lehetőségeket, ezáltal elősegítette a gazdasági stabilizációt.

Közben 1947. február 10-én aláírták a magyar békeszerződést Párizsban. Ennek értelmében Magyarország jogot kapott 65 000 fős haderő felállítására. De az 1947 nyárára Magyarországon kialakult belpolitikai, különösen gazdasági helyzet nem tette lehetővé az ilyen nagy létszámú haderő gyors megszervezését. Az MKP azonban — miután a hadsereg gyakorlatilag mögötte állt — elérkezettnek látta az időt az ún. „szocialista típusú hadsereg” alapjainak megteremtéséhez. Az erre vonatkozó rendelet 1947. július 23-án látott napvilágot.

Az 1947–48-as évre előírt hadrend létszámban csak némileg módosította az 1946–47 évre előírtat. A hadosztályok hadrendje a következőképpen alakult. A hadosztály törzs maradt, alárendeltségében egy önálló lövészászlóalj, mely kapott egy géppuskás századot, egy páncéltörő ágyús szakaszt és

egy aknavető szakasz. Az önálló fogatolt üteget gépvontatású ágyús üteggé szervezték. Az önálló híradó zászlóalj egy központos, egy vezetékes és egy rádiós századra tagolódt.

A Műszaki Vezetési Törzslet, Műszaki Kiképző Táborra szervezték át, alárendeltségébe két utászászlóalj és egy aknavető zászlóalj tartozott. Fő feladatuk volt az ország további akna- és löszmermentése; a műszaki alegységek kiképzésének megszervezése és vezetése; a honvéd alakulatok egységes vezetése jég- és árvízveszély esetén.

A Honvéd Hadihajós Osztály önálló fegyvernemként különváltan működött tovább, alapvetően két feladatot látott el. A vízi közlekedési utak további aknamentesítését, valamint a szakkiképzés megkezdését.

A kerületi parancsnokságok szervezete alig változott, csupán a kiegészítő parancsnokságok számát 38-ról 24-re csökkentették. Megmaradtak a kerületi parancsnokságok őrszázadai, illetve Budapesten egy őrszázlój. Újjonnan került megszervezésre közvetlenül a minisztérium alárendeltségében az 1. önálló repülőszázad, és az elhanyagolt repterek felújítására, karbantartására a reptőlőteri gondnokság. Ugyancsak újként állt fel az 1. honvéd rádió felderítő század is. Ezen túl a rendelet kitért 18 HM közvetlen katonai vagy ilyen jellegű intézmény kibővítésére, illetve újraszervezésére.

Az intézkedés külön foglalkozott a határőrrel. A Határőr Parancsnokságot, Határőr Főparancsnoksággá kereszteltek el, ez inkább a határőrség szerepének növekedését hangsúlyozta mint a szervezeti átalakulást, bár létszámuk jelentősen nőtt.

A rendelet kitért az új behívási és kiegészítési rendszer kialakítására, valamint a személyi nyilvántartás létrehozására és az anyagi felszerelés sorrendjére is. Fontos előírása volt a rendeletnek a tisztet és tiszthelyettes képző iskolák felállítására vonatkozó rész. Ennek alapján kezdhette meg működését 1947. október 1-én a Honvéd Kossuth Akadémia, majd a Hadiakadémia is. Az előbbi feladata volt olyan tiszt- és tiszthelyettesi kar kivételése, amely elfogadja és hű követője a kommunista eszméiségnek. Ennek biztosítékát a származásban találták meg, ezért munkás- és parasztszármazású fiatalok tömegét toborozták hivatásos katonai szolgálatra. A Hadiakadémia feladata volt a magasabb beosztású parancsnokok, a magyar vezérkari tisztok képzése, a proletárdiktatúra megerősödésével — kétféle fennállás után — felszámolták, a magasabb beosztású tisztok képzését a Szovjetunióban folytatták.

Összességében az új hadrend — a kommunista elképzeléseknek megfelelően — az anyagi lehetőségek függvényében létrehozta egy továbbfejlesztésre lehetőséget adó párhadosereg kereteit.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1944

- augusztus 20. Megkezdődik a 2. és 3. Ukrán Front isaji-kisinyovi hadművelete.
- augusztus 26. A szovjet csapatok Észak-Erdélyben elérik a magyar határt.
- zeptember 23. A Szovjetunió hadserege átlépi a mai Magyarország délkeleti határát.
- október 1. Moszkvába érkezik a Faragho Gábor vezette fegyverszüneti küldöttség.
- október 6. Megkezdődik a 2. Ukrán Front debreceni hadművelete.
- október 11. A magyar küldöttség Moszkvában aláírja az előzetes fegyverszüneti feltételeket.
- október 15. Horthy Miklós kormányzó rádiószózata. Szálasi Ferenc „nemzetvezető” kormányalakítása a németek támogatásával.
- október 16. Horthy lemond Szálasi javára. Miklós vezérezzed, az 1. hadsereg parancsnoka átmegy a szovjet csapatokhoz. A németek letartóztatják Veress vezérezzed, a 2. hadsereg parancsnokát.
- december 2. Az MKP, az SZDP, az FKGP, az NPP, PDP és a Szabad Szakszervezetek részvételével Szegeden megalakul a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front.
- december 5. Moszkvában Gerő Ernő közreműködésével a magyarok és a szovjet kormány képviselői megállapodnak egy ideiglenes kormány létrehozásában.
- december 15—20. Ideiglenes nemzetgyűlési választások a szovjetek által birtokba vett területeken.
- december 21. Debrecenben összehívják az Ideiglenes Nemzetgyűlést. Megkezdődik az 1. magyar műszaki hadosztály szervezése.

- december 22. Megalakul az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amely programot terjeszt az Ideiglenes Nemzetgyűlés elé. Ebben szó van az új, demokratikus hadsereg létrehozásáról is.
- december 28. Az INK hadat üzen Németországnak.
- 1945
- január 10. Debrecenben hadifogoly önkéntesekből megalakul az 1. magyar vasútépítő ezred (későbbi nevén: hadosztály) és útba indul kijelölt munkaterületére a Felső-Tisza völgyébe.
- január 20. Az INK megbízottai Moszkvában aláírják a szövetséges hatalmak képviselői által felajánlott fegyverszüneti egyezményt.
- január 30. Az INK kiadja a toborzási felhívást a hadseregbe való jelentkezésre.
- február 9. A honvédelmi miniszter kiadja az első rendelkezését a hadosztályok megszervezéséről.
- február 12. A főváros felszabadításában a szovjet csapatok oldalán harcoló magyar önkéntes századokból Váriházy Oszkár alezredes parancsnoksága alatt megalakul a Budai Önkéntes Ezred.
- február 25. Megalakul a 3. magyar vasút- és hidépítő dandár.
- március 4. Debrecenben megalakul a 6. gyaloghadosztály.
- március 15. Megérkezett Budapestre a HM bizottsága, amely másnap a 2. Ukrán Front Zsákmányügyi Hivatalának megbízottaitól megkezdi a fegyverek átvételét az 1. és 6. gyaloghadosztály részére.
- március 20—26. Jászberényben megalakul az 1. gyaloghadosztály.
- április 6. A szovjet kormány engedélyezi az 1. és 6. magyar gyaloghadosztályok frontra ktlődését.
- május 9. A Győzelem Napja. Európában véget ért a második világháború.

- május 14. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóváhagyja a magyar határőrség megszervezését a hadsereg kötelékében.
- május 15. A szovjet katonai szervek az 1. műszaki hadosztályt és a 3. vasútépítő dandárt átadják az INK-nak.
- június 16. Megalakul az 1. vasút- és hidépítő hadosztály, valamint a hradóépítő dandár, amelyek részt vesznek az ország újjáépítésében.
- szeptember 2. Véget ér a második világháború.
- szeptember 25. Az eddigi műszaki egységekből megalakult a műszaki hadosztály. Feladata az újjáépítésben való részvétel.
- november 4. Nemzetgyűlési választások.
- 1946
- február 1. Kikiáltják a Magyar Köztársaságot.
- március Megalakul a Határőr Parancsnokság. A határőrség kommunista irányítás alá kerül.
- március 5. A Baloldali Blokk megalakulása.
- június A magyar kormány az ország súlyos gazdasági helyzete miatt csökkenti a hadsereg létszámát.
- augusztus 1. A gazdasági stabilizáció kezdete Magyarországon. megszületik az új fizetőeszköz, a forint.
- szeptember 11. Kivonásra került a „Honvéd Nevelőintézet Működési Szabályzata”
- 1947
- február 10. Párizsban aláírják a magyar békeszerződést.
- június 17. A honvédelmi miniszter rendeletet ad ki az első tisztképző intézet, a Honvéd Kossuth Akadémia megszervezésére.
- július 11. 1947:XVII.tc. a hároméves gazdasági tervről.

- július 25. 1947: XVIII. tc. a Párizsban 1947. február hó 10. napján kelt békeszerződés beiktatása tárgyában. (Életbe lépett 1947. szeptember 15-én.)
- augusztus 31. Országgyűlési választások.
- 1948**
- február 18. Moszkvában aláírják a szovjet-magyar barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt.
- június 12—14. Az MKP és az SZDP egyesül. Az új marxista-leninista párt neve: Magyar Dolgozók Pártja.
- szeptember 9. Farkas Mihály, az MDP főtitkárhelyettese átveszi a Honvédelmi Minisztérium vezetését.
- november Megszervezik a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) A magyar népi demokrácia története 1944—1962. Szerkesztette: Balogh Sándor, Jakab Sándor, Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1978.
- 2) BALOG—IZSÁK—GERGELY—FÖGLÉIN: Magyarország története 1918—1975. Tankönyvkiadó, Bp. 1986.
- 3) BALOGH Sándor: Parlamenti és pártarcok Magyarországon 1945—1947. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1975.
- 4) BERTÉNYI Iván—GYAPAY Gábor: Magyarország rövid története. Maecenas Könyvkiadó, Bp. 1992.
- 5) Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéről 1935—1945. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1964.
- 6) Felszabadulás, 1944. szeptember 26.—1945. április 4. Szikra, 1955.
- 7) GELLÉRT Tibor: A 3. vasútépítő dandár a fasizmus ellen. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1987.
- 8) IFI. DR. GÁSPÁR János alezredes: A Temesvári 1. Önkéntes Magyar Hadosztály története. (1944. december—1945. április) Magyar Nemzeti Ellenállási Szövetség. Bp. 1993.
- 9) KIS András: A 6. hadosztály. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1975.
- 10) KIS András: A magyar honvédség újjászervezése. Zrínyi Kiadó, Bp. 1995.
- 11) KOROM Mihály. A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon, 1944—1945. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1984.
- 12) KOROM Mihály: A magyar fegyverszünet, 1945. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1987.
- 13) KOROM Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányása és a fegyverszünet (1944—1945). Akadémiai Kiadó, Bp. 1981.
- 14) M. Szabó Miklós: A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944—1945. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1985.
- 15) Magyar alkotmánytörténet. Szerkesztette: Mezey Barna. Osiris Kiadó, Bp. 1996.
- 16) Magyarország hadtörténete II. kötet. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1985.

- 17) Magyar-szovjet kapcsolatok 1945—1948, dokumentumok. Kiadja a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma.
- 18) MUCS Sándor—ZÁGONI Ernő: A Magyar Néphadsereg története 1945—1959. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979.
- 19) SOMLYAI Magda: Történelemformáló hétköznapiak 1944. ősze—1945. tavasza. Gondolat, Bp. 1985.
- 20) TÓTH Sándor: Budapest felszabadítása 1944—1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1975.
- 21) VÍGH Károly: Ugrás a sötétbe. Magvető Kiadó, Bp. 1984.

Dr. Nagy Tamás őrmagy
A MAGYAR NÉPHADSEREG TÖRTÉNETE
1948—1956

A HADSEREG EXTENZÍV FEJLESZTÉSÉNEK
IDŐSZAKA (1948—1952)

A magyar katonapolitikát meghatározó fontosabb kül- és belpolitikai változások

A hidegháború első időszakának főbb jellegzetességei.

A második világháború utáni években földünkön gyökeresen átrendeződött a nagyhatalmi viszonyrendszer. A háborút győztesen befejező szövetségesek érdekkellentétei, amelyeket a harcok befejezéséig még sikeresen háttérbe tudtak szorítani, a fegyverszüneti egyezmények megkötése után fokozatosan előtérbe kerültek. Amíg a háborúban vesztes kisállamok estében viszonylag hamar megtörtént a hatalmi érdekek elhatárolása, addig Németország háború utáni sorsának rendezéséről nem sikerült a győzteseknek egységes álláspontot kialakítani. Az angolszász hatalmak (Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia) és a Szovjetunió abban ugyan egyet értettek, hogy Németországnak a jövőben egységes állammal kell lennie, de egyikük sem kívánt lemondani saját megszállási zónájáról. Churchill, Roosevelt és Sztálin még 1945-ös jaltai csúcstalálkozójukon állapodtak meg arról, hogy Németországot a háború utáni élet újjászervezése érdekében közösen fogják igazgatni és megszállni. Azonban az elképzelésektől eltérően nem egész Németországra kiterjedő egységes államszervezetet hoztak létre, hanem valamennyi győztes hatalom az általuk megszállt német területeken a velük együttműködő politikai csoportosulásokat támogatta. Ennek eredményeként Németországban egy majdani egységes állam létrejötte egyre távolabb került a megvalósulástól, és világossá vált, hogy a győztesek saját nagyhatalmi létük attribútumát látták megszállási zónáikban.

A háború befejezését követően az angolszász hatalmak és a Szovjetunió kapcsolatában a már addig is jelen lévő bizalmatlanság felerősödött. A már nem barát, de még nem ellenség időszakának (1945—1948) egyik jellemzője volt, hogy a korábbi győztesek a béketárgyalásokon és a háború utáni élet újraindításában saját érdekeiket úgy próbálták maximalizálni, hogy a másikat

fokozatosan hátrébe szorították. Ennek ugyan ellent mondott, hogy a potsdami egyezmény alapján az általuk delegált tagokból létrehozott Szövetséges Ellenőrző Bizottságok (SZEB) működtek a legyőzött államokban a békekötésig. Az így létrejött ellenőrző testületek a megszállt területeken ugyan kvázi kormányzati feladatokat láttak el, azonban a tényleges hatalmat a megszálló hadseregek birtokolták. Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződésnek eredményeként a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok befizették működésüket, és civileg lehetővé vált a vesztesek számára, hogy saját kezükbe vegyék, államuk irányítását. Azonban Németország kérdése továbbra is nyitva maradt, és a háborúban győztes megszálló hadseregek sem nyitgáták el a legyőzött államok területét. Így a nagyhatalmak közötti érdekellentétek ütközőzónájába került közép-európai térség államai olyan kényszerpályára kerültek, amelynek alfája-omegája a jelenlévő nagyhatalom elvárásainak való megfelelés lett és sorsukat alapvetően befolyásolja a két szuperhatalom egymáshoz való viszonya.

Az amerikai kormányzat hosszas töprengést követően 1947-ben döntött fordulatra szánta el magát. Harry Truman az Amerikai Egyesült Államok elnöke 1947. március 12-én az amerikai kongresszushoz intézett üzenetében, értékelve a világban egyre jobban teret nyerő szovjet befolyást, meghirdette a „Feltartóztatás” politikáját. A sztálini szovjet vezetés számára ezt követően létevérdékké vált, hogy a Szovjetunió határai mentén, stratégiai fontosságú irányokban, már csak vele szövetséges államok helyezkedjenek el. Ennek megfelelően a szovjet befolyási övezet államaiban rövid időn belül hatalomra kerültek azok a kommunista és munkáspártok, amelyek ellentmondás nélkül elfogadták a sztálini irányvonalat, és megkezdték hadseregeik átalakítását. Ezzel véget ért az önálló hadsereg-fejlesztési koncepciók időszaka, már csak a háborúban győztes Vörös Hadsereg irányítási és vezetési elvei érvényesülhettek a térség államainak hadseregeiben.

A közép-európai kommunista pártok közül egyedül a jugoszláv vezetés utasította el a sztálini szovjet gyakorlat automatikus átvételét. A Tito vezette Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) Belgrádban olyan balkáni szövetségi rendszer létrehozását tervezte, amelyben a Balkán-félsziget szocialista irányultságú államai gazdasági és politikai téren hangolták volna össze lépéseiket.¹ Ez a Balkán koncepció, azonban gyökeresen eltért a szovjet állásponttól. Sztálin és a szovjet vezetés nem tűrt meg az övétől eltérő, ráadásul bizonyos önállósággal is rendelkező, politikai és hatalmi szerveződést az általa ellenőrzött térségben. Az 1947 szeptemberében megalakult Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform) a szovjet modellől

¹ A jugoszláv vezetés ekkor még elképzelhetőnek tartotta Görögország bevonását is a létrehozandó balkáni államszövetségbe.

való eltérésként értékelte a jugoszláv elképzeléseket, és ezért a testület 1948. június 27-i bukaresti konferenciáján látványosan elítélte a jugoszláv gyakorlatot, és kizárta tagjai sorából a JKSZ-t. A Kominform határozatát követően ellenségessé vált Moszkva és Belgrád viszonya. A korszak hatalmi logikájából következett, hogy a továbbra is szocialista Jugoszlávia rövid időn belül az első számú közellenségé vált a szocialista táboron belül.

Mindeközben Nyugat-Európában jelentős katonapolitikai változások kezdődtek el. 1947. március 4-én Franciaország és Nagy-Britannia a Dunkerque-szerződésben kölcsönösen vállalták egymás megsegítését egy esetleges — ekkor még német — támadás esetére. A szerződés nyíltan Németország ellen irányult, hiszen ekkor még elevenen éltek a közelimúlt tapasztalatai. 1948-ban a londoni és a párizsi vezetés kibővívte az előző évi egyezményt a Benelux államokkal, aláírták a Brüsszeli szerződést. Ezzel megteremtették az alapját egy később létrehozandó katonai-védelmi együttműködésnek az Egyesült Államok és a nyugat-európai országok között. Az 1948 júniusában kirobbanó első berlini válság idején, amikor fokozott katonai fenyegetéssel kellett a nyugati államoknak szembenézni, sajátosan igazolódott a Brüsszelben megkötött egyezmény. Míután a Németország keleti felében állomásozó, megszálló szovjet csapatok lezárták az általuk ellenőrzött zóna határait, és Berlin nyugati szektorait is blokádnál vették, az amerikai légierő három légi-folyosón keresztül kezdte meg a körülzárt, nyugati hatalmak által ellenőrzött városrészt ellátását. Ez a logisztikai bravúr a laikus közvéleménynek a világ bármely pontjára, rövid idő alatt a szükséges mennyiségű utánpótlást eljuttatati.

Az amerikai vezetésnek azonban szembe kellett néznie a realitásokkal. Annak ellenére, hogy 1948-ban még az Egyesült Államoké volt az atommonopólium, a rendelkezésre álló atomtűcserő nagysága azonban messze elmaradt a Truman doktrínában megfogalmazott stratégiai elvárásoktól. Az Egyesült Államok atomerőműveiben ebben az időben igen lassan növekedett, amit jól szemléltet, hogy 1947 márciusában 14, 1948 júniusában 50 darab nehezen mobilizálható atombomba volt bevethető állapotban. Ráadásul az atombombák célba juttatására is csak alig több mint 30 bombázógép (B-29) állt rendelkezésben. Az amerikai kormányzat látszólag logikusan döntött, amikor a hadászati légierő fejlesztésére helyezte a súlypontot, ami egy jelentett a katonai erők aszimmetrikus struktúrájának a kialakításával. Az amerikai katonai vezetés ekkor még úgy vélte, hogy a rendelkezésre álló hadászati légierővel és az atombomba monopóliumával a világ bármely térségében képes érdekei érvényesítésére, és ehhez nem szükséges a hagyományos erők tömeges hadrendben tartása.

Az 1948-as első berlini válságot követően már napirendre kerülhetett egy olyan Szovjetunió elleni nyugat-európai védelmi szövetség létrehozása, amelyben a dél- és nyugat-európai államok az Amerikai Egyesült Államokkal közösen, saját védelmi szervezetebe tömörülnek. Ennek eredményeként 1949. április 4-én 12 ország² megalakította az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét (NATO). A NATO létrehozása szervesen illeszkedett a korabeli amerikai hadászati elképzelésekbe. Az amerikai stratégák, elemezve 1940-es évek végén Európában és Ázsiában lezajlott eseményeket, arra a következtetésre jutottak, hogy a Szovjetunió folyamatosan növeli befolyását a vele szomszédos térségekben. Ezért Washingtonban a hadászati tervezők úgy vélték, hogy Moszkva újabb térmérését csak úgy lehet megakadályozni, ha a Szovjetuniót olyan támaszponthálózattal veszik körbe, amely a szocialista tömböt „bezárja” saját határai mögé. Ezzel lényegében a Truman doktrínát ültették át katonai területre.

A szovjet vezetés elemezve a berlini blokád és a koreai háború eseményeit, arra a megállapításra jutott, hogy reális közelségbe került a harmadik világháború. Legfontosabb célként a hadászati paritás elérését tűzték ki Moszkvában, amelynek a megvalósulásához vezető út első lépéseként, 1949. szeptember 29-én felrobantották az első szovjet atombombát. A sikeres szovjet atombomba kísérlet, sokkolóan hatott a nyugat-európai államokra, mivel ekkor még csak ők voltak a szovjet atomfegyverek számára elérhető közelségben. Ezért alapvető céljukká vált a NATO-ban tömörült nyugat-európai államokkal, hogy az Egyesült Államok légereire kiterjessze föléjük is a biztonságot adó atomerővet, amely ellenentő hatással bír egy esetleges szovjet atomesapással szemben. A szovjet vezetés számára azonban nem Nyugat-Európa volt az elsődleges célpont. Szűlínéek az Egyesült Államokat kívánták ugyanolyan fenyegetettségű állapotba kényszeríteni, mint amilyen nekik kellett ebben az időben szembenézniük.

Az atomarzenál létrehozása és folyamatos bővítésével párhuzamosan a nagyhatalmak hadseregeinek fegyverzete is korszerűsödött. A második világháborúban bevált, és raktáron maradt fegyvereket tömegesen rendszeresítették az új szövetséges államok hadseregeiben is. Az újonnan szerveződő hadseregekben a fegyverzettel együtt a megszálló hadseregek vezetési és szervezési elveit is meghonosították. A szovjet érdekszféra valamennyi államának hadseregében így valósulhatott meg a politikai ellenőrzés és irányítás szovjet modellje, a politikai tiszti rendszer. A kommunista pártok vezetői számára a közvetlen politikai irányításnak ez a gyakorlata nélkülözhetetlenné vált a hadseregek átalakítása során. Az irányítási rendszer átalakításával páruzza-

² Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Dánia, Izland, Norvégia, Portugália, Kanada és Egyesült Államok.

mosan kicserelődött a hadseregek személyi állománya is. Néhány év elteltével a szocialista államok hadseregeiben már tömegesen szolgáltak azok a fiatal tisztek, akik látszólag hűséggel és odaadással viselkedtek a fennálló rendszer és annak vezetői iránt.

Miután a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolata ellenségesé vált, mindkét nagyhatalom elsődleges céljának tekintette, hogy kiterjessze befolyási övezetét. Az 1948-as első berlini válság bebizonyította, hogy erre kontinensünkön nincs lehetőség, mert a háborút követően ideiglenesen kialakult érdekszféra határok bűzült. Európában a nagyhatalmi befolyású csak úgy növelhette volna bármelyik fél, ha vállalja egy esetleges világháború kockázatát. Ezt felismerve a szovjet és az amerikai vezetés a nagyhatalmi rivalizálás színterét kölcsönösen, és hallgatólagosan „áthelyezte” a perifériákra, a világnak azokba a térségeibe, ahol a gyarmati sorból éppen felszabadult országok és népek, még nem csatlakoztak egyik politikai és hatalmi rendszerhez sem. Meg kell jegyezni, hogy a hidegháború történetében soha sem konfrontálódott egymással közvetlenül a két nagyhatalom a perifériákon kirobant háborúkban. Amint valamelyikük a nyílt katonai beavatkozást választotta, a másik „azonnal” a közvetett módszereket, és szembenállást választotta.

A világpolitikai változásoktól függetlenül azonban az európai hadszínter továbbra is a nagyhatalmi konfrontáció fő hadszíntere maradt a hidegháború során. Az 1948-as berlini tapasztalatok alapján az amerikai vezetés az elretentés módszerét választotta a Szovjetunióval szemben. Az atom ütdör, amely az atombombán kívül magában foglalta a hadászati légiert is, az amerikai stratégiák számára elégséges feltételnek tűnt a Szovjet Hadsereggel szemben. Moszkvában ezzel szemben a geopolitikai adottságokból és a háború tapasztalatokból kiindulva, nagy létszámú és gyorsan mozgó szárazföldi csapatok bevetésével számoltak az éppen formálódó amerikai csapatokkal szemben. Ezért nem esoda, hogy az 1949-ben létrejövő NATO tagállamok aggóva figyelték az egyre korszerűbb és egyre nagyobb számban rendszerbe állított szovjet páncélos és gépesített alakulatokat.

1949-től kezdve mind az amerikai, mind a szovjet szövetségi rendszerben egyre több, és nagyobb létszámú katonai alakulatot hoztak létre. A hadseregek létszámának felduzzasztása és felszerelése a szilkséges fegyverzettel azonban jelentősen megterhelte az érintett állam gazdaságát. Az európai NATO tagállamoknak védelmi potenciáljuk növelésére külső erőforrások is rendelkezésükre álltak, hiszen az amerikai vezetés jelentős anyagi támogatást nyújtott számukra. 1945-ben az Amerikai Egyesült Államok volt az egyedüli nagyhatalom, amely gazdaságilag megerősödve került ki a második világhá-

borúból, ráadásul kontinentális területét nem érte háborús pusztítás. Az amerikai gazdaságot sikeresen állították át a haditermelésre, majd ugyan ilyen hatékonyan vissza is tudták irányítani a munkaerőt a polgári termelésbe. A második világháború alatt létrejött és megerősödött amerikai hadiipari komplexumoknak a hidegháborús légkör kialakulása soha nem látott profittot eredményezett. A második világháborúból hazatért amerikai katonák könnyen el tudták helyezkedni a fellendülő hazai gazdaság különböző szektorai-ban. A háború során felhalmozott amerikai megtakarítások csak tovább „fűtötték” az amerikai gazdaság motorját. Mindezek eredményeként az amerikai gazdaságot nem terhelték meg annyira azok a katonai és polgári célú segélyprogramok, amelyek a NATO és az 1947. június 5-én meghirdetett Marshall-terv keretében folyósítottak szövetségeseiknek. Sőt, ezzel a tőke exporttal tulajdonképpen új piacokhoz jutott az amerikai tőke, amely maximálisan profitált Nyugat-Európa háború utáni újjáépítéséből.

A szovjet gazdaság az amerikaival szemben 1945-ben a kimerülés jeleit mutatta. A katasztrófális embervesztéséget csak tetézte, hogy a háborúból hazatérők közül sokan börtönökbe, illetve táborokba kerültek. Egyes vélemények szerint a sztálini szovjet vezetés így kívánta biztosítani az újjáépítéshez szükséges tömeges és olcsó munkaerőt. A rendelkezésre álló emberi erőforrást tovább apasztotta, hogy a frissen kialakult szovjet érdekszféra államaiban jelentős nagyságú megszálló katonaságot kellett állomásoztatni. A szovjet újjáépítésnek sajátos arculatot adott, hogy a rendelkezésre álló szűkös erőforrásokból kellett fedezni a frissen megszerzett nagyhatalmi szerepvállalás költségeit is. A mindenkori szovjet vezetés jelentős összegeket fordított a hidegháború éveit alatti korszerű haditechnikák létrehozására és rendszerbe állítására azért, hogy még véletlenül se maradjon le a fegyverkezési versenyben, legnagyobb riválisa, az Egyesült Államok mögött.

Ezeknek a céloknak a megvalósításához a szovjet társadalmat továbbra is háborús légkörben kellett tartania a moszkvai vezetésnek. Sztálinék csak így tudták a háború borzalmait és nélkülözéseit átélt szovjet emberekkel elfogadtatni a nagyhatalmi szerepvállaláshoz szükséges újabb áldozatvállalást. A szovjet vezetés továbbra is mesterségesen tartotta alacsony szinten a belső fogyasztást, mert csak így tudta a felszabaduló forrásokat a már vázolt célok megvalósítására fordítani. A szovjet propaganda természetesen minden eszközt felhasznált arra, hogy a lakosságot meggyőzze áldozatvállalásának értelméről. A propaganda sajátos kiegészítőjeként a belbiztonsági szervek gondoskodtak arról, hogy a sztálini Szovjetunióban a központi irányvonal maradéktalanul érvényesülhessen a társadalom valamennyi rétegében.

Ezt a gyakorlatot idővel valamennyi népi demokráciában, majd szocialista országban is meghonosították. A sztálini elvárásokat érvényesítő szovjet ta-

nácsadók jelenléte ellenére a térség államai mégsem uniformizálódtak teljesen. A szovjet tanácsadók közvetlenül avatkoztak be a szocialista országok belső életébe, így a hadseregek irányításába is. Csak a sztálini logika figyelembe vételével érthető meg, hogy a szovjet befolyási övezet országai nem csak a nyugati államoktól voltak hermetikusan lezárva, hanem egymástól is. Hiába rendelkeztek a szocialista államok hasonló államstruktúrákkal, hadseregekkel, a lakosság nem érintkezhetett egymással. A kialakuló szocialista világrendben az egyes részek csak úgy tarthaták egymással a kapcsolatot, ahogy azt a sztálini vezetés jónak látta. Ebben az időszakban semmilyen érdemi horizontális kapcsolatrendszer nem épült ki a szövetséges szocialista államok és azok hadseregei között. 1950-re a szovjet térség valamennyi állama gazdaságilag, politikailag és katonailag is teljesen ki lett szolgáltatva Moszkva érdekeinek, és csak tőle függték.

1950 elején az amerikai vezetés érzékelve a nemzetközi helyzet, és a szovjet-amerikai viszony változásait (szovjet atombomba), megkezdte a feltartóztatási politika átértékelését. Paul Nitze a külügyminisztérium Politikai Tervező Részlege új vezetőjének irányításával megkezdett munka eredményeként megszületett az NSC—68, az új nemzetbiztonsági direktíva, amelyet Truman elnök 1950 szeptemberében hagyott jóvá. A direktíva részletesen elemezte a Szovjetunió gazdasági potenciálját, katonai lehetőségeit, valamint várható lépéseit. Alapvető célként jelölte meg az amerikai vezetés számára, hogy a periferiákon kialakuló feszültségcúokban az Egyesült Államoknak határozottan kell érdekeit képviselni, és vállalni kell az esetleges konfrontációt a Szovjetunióval is ezekben a kérdésekben. Az NSC—68 szakított a korábbi feltartóztatás elméletével, hiszen már nem csak a létfontosságú nyugati érdekszférák megvédésékor tudta elképzelni az összeütöközést a Szovjetunióval, hanem globális méretben, a periferiákon is kész volt a feltartóztatásra. Az új amerikai koncepció gyakorlati megvalósításához nagymértékben hozzájárult az 1950. június 25-én kirobbant koreai háború.

Az észak-koreai inváziót követően az Amerikai Egyesült Államok, miután megszerezte az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Biztonsági Tanácsában (BT) a szükséges felhatalmazást a közvetlen katonai beavatkozásra, szövetségeseivel együtt katonai alakulatokat küldött a Koreai-félszigetre.³ Első lépésként a Japánban állomásozó nagy létszámú amerikai erőkől szállítottak át csapatokat a Dél-Koreai Kötzfárasság területére. Az amerikai katonai vezetés ekkor döbönt rá, hogy a második világháború befejezését követően

³ A Szovjetunió ebben az időszakban bojkottálta az ENSZ BT munkáját, mivel a Kína-ENSZ-beli helyét a tajvani kormányzat töltötte be a testületben és nem a Kínai Népköztársaság képviselője. A szovjet vétó elmaradása tette lehetővé az egységes álláspont kialakítását a BT-ben.

elhízott volt az aszimmetrikus haderőfejlesztés, a hagyományos szárazföldi erők visszafejlesztése a hadászati légerővel szemben. Az amerikai elképzelés nem számolt olyan esettel, amikor egy kis állam úgy indít agressziót az amerikai érdekszférában elhelyezkedő szomszédja ellen, hogy semmibe veszi az Egyesült Államok nukleáris fegyvereit. A koreai háború kirobbanása az amerikai feltartóztatási politikára nézve egyrészt kudarc volt, mert nem rettentett el az amerikai érdekszféra elleni agressziótól, másrészt sikeres volt, mert a sztálini szovjet vezetés már nem vállalta a nyílt konfrontáció lehetőségét legnagyobb riválisával szemben.

A koreai háborúban a kezdetektől végig részvétel inkább csak közvetve valósult meg. A Szovjetunió jelentős fegyverszállításokkal támogatta a Koreai Demokratikus köztársaság hadseregét, amely kellő hátteret biztosított az északi fél számára. Annak ellenére, hogy a koreai háborúban a Szovjetunió szárazföldi csapatokkal közvetlenül ugyan nem vett részt, de kiváló lehetőség nyílt a korszerű repülőgépek és más haditechnikai eszközök kipróbálására, amit Moszkvában igen hamar felismertek.

A koreai háborúban a kezdetektől végig harcoltak szovjet vadászpilóták, akiknek gépei kínai felségjelet viseltek. Azonban a legnagyobb titoktartás ellenére az amerikai felderítés igen könnyen rájött erre a tényre, hiszen a korszak egyik legújabb vadászrepülőgépét olyan pilóták vezették, akik a földi irányításukkal orosz nyelven tartották a kapcsolatot. Az amerikai katonai vezetés miután felismerte a korlátozott szovjet katonai részvételt, önmérséklet tanúsítva felszólította pilótáit, hogy tartsák távol magukat a koreai-szovjet határ térségétől egy esetlegesen kirobbanó világháború elkerülése érdekében. Amikor 1950 végén az amerikaiak által vezetett ENSZ erők megközelítették a kínai határt, Pekingben és Moszkvában határozott lépésekre szánták el magukat. Amíg a kínai önkéntesek bevetésével szárazföldi offenzíva indult a KNDK megsegítésére, addig a Szovjet Hadsereg kijelölt alakulatai egyre nagyobb mértékben kapcsolódtak be a légi harcokba.

Ezzel párhuzamosan a szovjet vezetés az 1950/1951. év fordulóján a Koreában kialakult helyzetet elemelve arra a megállapításra jutott, hogy bármely pillanatban kirobbanhat a harmadik világháború, amely gyökeresen el fog térni a korábbiaktól. Mindezek alapján Sztálinék 1951 januárjában Moszkvába rendelték a szövetségi rendszerükbe tartozó országok párt, állami és katonai vezetőit, hogy felszólítsák őket a nagyobb titmű fegyverkezésre és hadseregeik extenzív fejlesztésére. Az egyre erősödő háborús pszichózis következtében a szocialista tábor országában egyre nagyobb méreteket öltött a belső terror, és megkezdődött a honi gazdaságok háborús viszonyokra történő átállítása.

A szovjet mintájú hatalmi rendszer kiépítése Magyarországon

1948-ban a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezetése a parlamenti és a kormányzati kulcspozíciók megszerzését követően hozzáfekedett a társadalom átalakító céljainak megvalósításához. A Rákosi Mátyas vezette MKP-nak elsődleges célja volt, hogy a hazai gazdaságirányítást szovjet mintára átalakítsa, és beillesse Moszkva érdekszférájába. Ennek a folyamatnak a nyitányaként 1948. február 18-án Moszkvában aláírták a Magyar Köztársaság és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége közötti „Barátság, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés”-t. Miután a szovjet gazdasági modell külső feltétele, ezzel a szerződéssel biztosítottak látszott, hozzá lehetett kezdeni a belső lényegi átalakításokhoz. 1948. április 29-én a magyar parlamentben a kommunista párt vezetői „keresztülvitték” államosítási koncepciójukat. Megszületett az 1948. évi XXV. törvények, amely értelmében minden száz főnél több munkást foglalkoztató üzemet állami irányítás alá vontak.

Az MKP-nak ezt az elképzelését koalíciós partnere a Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP) ugyan mindvégig ellenezte, de Rákosiéknak ez nem okozott különösebb gondot, mert titkos párttagjai révén könnyen tudták semlegesíteni az MSZDP vezetés célirányú törekvéseit. 1945-től az MKP titkos párttagjai valamennyi koalíciós pártnal tevékenykedtek. A titkos párttagok folyamatosan szorgalmazták információikat az MKP vezetésére számára a szövetségesek belső viszonyairól, valamint érvényesítették a kommunista érdekeket. Rákosiék ezt a helyzeti előnyüket maximálisan kihasználva így tudták elérni, hogy a kommunista párt számára fontos törvénytervezeteket a parlamentben elfogadják.

A szovjet mintájú hatalmi rendszer kiépítésének következő lépéseként 1948. június 12-én a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülésével létrejött a Magyar Dolgozók Pártja (MDP). Az MDP vezetésében egyre nagyobb befolyással rendelkező Rákosi Mátyas, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Révai József, most már módszeresen hozzáfekedett a korabeli szovjet elvek megvalósításához Magyarországon. Ők, a moszkovíták, rövid időn belül bebizonyították, hogy kiválóan elsajátították a hatalomgyakorlás sztálini elveit, és azt „hatékonyan” képesek alkalmazni a magyar viszonyok között.

A terror eszköztét igen széleskörűen használták az osztályellenségnek nevezett emberekkel, szervezetekkel és igen gyakran saját, korábban megbízhatónak mondott elvtársaikkal szemben is. A leszámolósk megállíthatatlannak tűntek. Még ebben az évben (1948) lemondatták a kisgazda párti Tildy Zoltánt, aki köztársasági elnöként nem tudta megakadályozni a kommunista hatalomátvételt. Bár Tildy nem rajongott a kommuniztáért, de kénytelen

volt együttműködni velük, mert a kisgazda párti politikusok háború utáni sorsa és az egyre intenzívebb szovjet befolyás erre intette. Tildy hatalomból történő távozását követően a volt szociáldemokrata, Szakasits Árpád vette át a köztársasági elnöki teendőket. A következő évben, az 1949-ben elfogadott új magyar alkotmány, már egy kollektív testületet, az Elnöki Tanácsot nevezte meg Magyarország legfőbb irányító szerveként. A valódi hatalom azonban ekkorra már az MDP legfelsőbb vezetéseinek kezében volt.

Az MDP vezető szerveinek kialakítását és egymáshoz való viszonyát alapvetően meghatározták a szálmi pártirányítási elvek, és a magyar pártvezetők személyi tulajdonságai. A párt legfőbb döntéshozatali szerve a kongresszus volt, amelynek összehívásáról a pártvezetés döntött. A kongresszusok közötti időszakokban a párt irányítását elvileg a kollektív vezetési elvek alapján működő, időszakonként összetűlő Központi Vezetőség (KV) látta el. A KV elé kerülő kérdések koordinálásának feladatait a Központi Vezetőség Titkársága (KV Titkárság) végezte, amelynek elveikben csak adminisztratív feladatokat kellett volna ellátnia. Azonban a KV Titkárságot kis létszáma ellenére 1948 és 1950 között Rákosiék valódi döntéshozói szervvé tették.

Ennek ugyan ellentmondott az MDP szervezeti szabályzata, amely a KV ülések közti effektív pártirányítási feladatokat a Titkárságnál nagyobb létszámú, és elvileg nagyobb hatáskörrel rendelkező Politikai Bizottságra (PB) ruházta át. Az ország sorsát érintő stratégiai döntések meghozatalára azonban a Titkárságon belül egy még szűkebb kör jött létre, amelynek tagjai Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József és Farkas Mihály ténylegesen gyakorolta Magyarországon a hatalmat. Révai Józsefet időnként ugyan kihagyták a többiek a fontos és lényegi döntésekből, de Révai személye egyet jelentett a rendszer propagandájával, megkerülhetetlen lett kulturális és propagandakérdésekben. Rákosiéknak erre a nagyfokú hatalom koncentrációjára az egyre feszültebbé váló külpolitikai helyzet és az „osztályharc előzédésére” való állandó hivatkozás adott lehetőséget.

Az 1949–53 közötti időszakban, Rákosiéknak ez a hatalmi koncentrációja nem csak a széles közvélemény, de a párttagság előtt is ekkor még rejtve maradt. Ennek a vezetés rendszernek a megvalósulásához alapvetően szükség volt, hogy a Rákosiék írtint feltétlen hűséget tanúsító személyek kerüljenek vezető pozíciókba az állami és a pártvezetésben, valamint a szélesebb tömegek számára meggyőző propaganda alkalmazása, amelyet az állami erőszakszervezetek tettek még érzékeltetőbbé.

A magyar hadsereg szovjetizálása és extenzív fejlesztése (1948—1952)

A szovjet mintájú tőmeghadsereg szervezeti kereteinek kialakítása

Az MDP alakuló kongresszusán a küldöttek jóváhagyták az új pártvezetés hadsereg átalakítási koncepcióját. Ennek értelmében a jövőbeni demokratikus néphadseregnek a kor színvonalán álló fegyverzettel kell rendelkeznie, hogy képes legyen biztosítani az ország függetlenségét, és eleget tudjon tenni a szövetségi kötelezettségeinek. Annak ellenére, hogy a Honvédség elnevezés továbbra is érvényben maradt, egyre több dokumentumban tűnik fel a néphadsereg megnevezés is. A két név együtt szerepeltetése jól szemlélteti azt az átalakítási folyamatot, amely révén a magyar hadsereg fokozatosan eltávolodott történeti tradícióitól, és a korszak elvárásainak (tömblogika) megfelelően betagozódtott a szovjet érdekszféra katonai rendszerébe. Az átalakítási folyamat végén, majd csak 1951 második felében jelenik meg az új hivatalos megnevezés a Magyar Néphadsereg.

A változtató célok elérése érdekében az MDP első kongresszusának határozatai között rögzítették, hogy át kell alakítani a Magyar Honvédség szellemiségét, szervezetét és személyi állományát ki kell „csereíteni”. Az átalakítások során továbbra is számítottak azokra a szakmailag jól képzett és nélkülözhetetlen hivatásosokra, akik lojálisak voltak az MDP-hez. Ennek a célkitűzésnek megvalósítása érdekében az MDP Politikai Bizottsága még 1948-ban döntött arról, hogy a hadsereg vezető pozícióiba, az MDP-hez hű, megbízható személyek (káderek) kerüljenek, akiket katonai képzésben kellett részesíteni. A kiválasztott személyek alacsony szintű iskolai végzettsége azonban nem volt elegendő a felsőfokú katonai tanintézetekbe való bejutáshoz. Az így kialakult ellentmondást az MDP vezetés hatalmi szóval, politikai felsőbb utasítással oldotta meg. Ennek eredményeként a Kossuth Akadémiára ekkor frissen beiskoláztattak között csak elvétve voltak olyanok, akik középfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek. Az MDP vezetői számára a beiskolázásnál az osztályszempontok érvényesítése volt az elsődleges, ami egyet jelentett a munkás káderek nagyszámában történő beáramlásával a Honvédségbe. Ettől a gyakorlatról csak akkor tértek el, ha már nem volt elég jelölt a katonai képzésre, illetve, ha értelmiségiekből tudták csak kiválasztani a megfelelő iskolázottságú, a pártához hű kádereket.

A Honvédség szovjet elvek alapján történő átalakításának következő lépéséül 1948. július 21-én az MDP KV Titkársága döntött a csapat-tiszthelyettesi kar felszámolásáról. A kialakult helyzetet elemezve megállapít-

ható, hogy ebben az időben már nem volt elég csapat tiszthelyettes a honvédségnél. Ennek oka, hogy 1945—1948 közti időszakban leszerelték a megbízhatatlannak vélt, hosszabb ideje szolgálatot teljesítőket, illetve a pártszimpátiájuk alapján megbízhatónak vélt tiszthelyeseketből — a ritka történelmi helyzetből adódoan — tiszt lett. A felsorolt okokon kívül különösen nagy hatással volt a szovjet hadsereg szerkezeti felépítése, ami modellként szolgált a magyar katonai vezetők számára is.

A magyar hadsereg szovjet mintájú átalakítása során igen fontos lépés volt, hogy 1948. július 2-án Moszkvában aláírták a magyar–szovjet hadianyag szállítási egyezményt. Ennek értelmében megkezdődött a magyar hadsereg szovjet fegyverekkel történő felszerelése. Ezzel az egyezményvel a szovjet hadiipar új, még ha nem is óriási, de a térségben folyamatokat tekintve fontos piachoz jutott. A szovjet hadiipari szállítások azonban nem voltak mindig pontosak, és a leszállított fegyverek és hadianyag minőségével is többször volt gond. Az intenzív fejlesztésre áttérő Magyar Honvédség igényeit kizárólag szovjet hadianyag szállításokkal nem tudták kielégíteni, ezért napirendre került a hazai haditechnikai szektor fejlesztése, és azon belül is a katonai kutatások rendszerének az átalakítása.

1948. szeptember 9-én Farkas Mihályt a Minisztertanács honvédelmi miniszternek nevezte ki. Az új „hadügyér” egyéni habitusa és szakmai felkészültsége révén hírhedt alakjává vált a hazai hadtörténelemnek. Ritka a történelemben, hogy egy országnak olyan katonai vezetője legyen, aki semmilyen szakmai ismerettel nem rendelkezik, ráadásul akkor álljon a hadsereg élén, amikor az legnagyobb szervezeti keretét és létszámát éri el. Farkas Mihály a párt vezetésének legfelsőbb köréhez tartozott, és kinevezése egyet jelentett a hadsereg felértékelődésével, illetve a hadsereg szovjet elvek szerinti átalakításának befejezésével. Az új honvédelmi miniszter kinevezése már jelezte, hogy az MDP katonapolitikájában gyökeres változások veszik kezdetüket. Első lépésként megkezdődött a honvédség nyílt pártirányítás alá helyezése. Ennek érdekében az MDP PB 1948. október 7-i ülésén döntöttek a hadseregben működő pártszervezetek visszaállításáról, majd novemberben megkezdődött a Politikai Főcsoportfőnökség létrehozása. A Politikai Főcsoportfőnökség létrehozása egyet jelentett a hadseregben a politikai tiszti intézmény kialakításával, amely a korábban már működő nevelőügyi rendszerre épült. A politikai tisztek alapvető feladata volt az MDP politikai célkitűzéseinek a megvalósítása a hadseregben. Az 1948 őszen kialakuló új szervezeti struktúrának megfelelően a Négrádi Sándor vezette Politikai Főcsoportfőnökség alárendeltségébe tartozó politikai tisztek 1949. február 19-én mint társparancsnokok kezdték meg működésüket a hadseregben

■ Az 1949. május 15-én megrendezett Országgyűlési választásokra az MDP vezetése kiemelt figyelmet fordított. Az ominózus, 1947-es „kékoedulás” választás óta ugyan nem maradt riválisa az MDP-nek a korabeli politikai színtéren, de ettől függetlenül a pártvezetés aktív propagandakampányt folytatott a szavazók megnyerése érdekében, amelyből a Honvédség is kivette a részét. Az új rendszerű választás, amely alapvetően eltért a demokráciában elfogadott elvektől, csak egy politikai csoportosulás jelöltjeit engedte indulni. A propaganda és a rivális hiánya meghozta a sikert a Népfront jelöltje számára, akik a leadott szavazatok 96,27%-át szereztek meg. (A választásokon a jogosultak 96,04%-a vett részt.) A „sikeres” választási kampányt követően 1949. június 8-án összehívó Magyar Országgyűlés augusztus 18-án elfogadta, és két nappal később augusztus 20-án kihirdették az új Alkotmányt. Az új alapdokumentum kimondta, hogy Magyarország államformája Népköztársaság, ahol az állampolgárok megistelő kötelessége a haza védelme, és ezért az általános hadkötelesség gyakorlata érvényesül. Az Alkotmány elfogadása előtt azonban az MDP KV Titkársága 1949. augusztus 3-i határozata értelmében magyar hadsereget teljes egészében a honvédelmi miniszter alárendeltségébe utalták.

Az MDP legfelsőbb vezetése — élén Rákosi Mátyással és Farkas Mihállyal — 1949-ben elérkezettnek látta az időt arra, hogy leszámoljon azokkal a régi kommunista vezetőkkel, akik kritikát fogalmaztak meg a pártvezetés politikai irányvonalával és gyakorlatával szemben. A pártvezetésen belül alkalmazott terror megdöbbentette a korabeli magyar társadalmat. Rákósiék ezért látványos kirakatpereket rendeztek a lakosság megyőzése és a velük nem teljes mértékben azonosulók likvidálása érdekében. A forgatókönyveket már a perek megkezdése előtt, szovjet tanácsadók segítségével elkészítették. Rajk László egykori bel-, majd külügyminiszter perét több nagy és látványos per is követte. A helyzet abszurditását jól tükrözi, hogy a moszkvai magyar katonai attasé is bíróság elé állították idegen hatalom javára való kémkedés vádjával. A tisztogatások eredményeként a magyar katonai vezetés Farkas Mihállyal vitában álló tagjait fokozatosan eltávolították a hadsereg szervezetéből. Több esetben olyan tábornokokat és magas rangú katonatiszteket is kivégeztek, akik katonai karrierjüket a kommunista meggyőződésüknek köszönhették. A kialakult helyzet fonákságát érzékelve a PB 1949. október 20-i ülésén meghatározta a hadseregben végzendő politikai munka főbb feladatait. A PB határozatában kimondta, hogy az elmúlt 10 hónap a politikai tiszti intézmény rendszerének életképességét bebizonyította.

A dokumentum szerint a Rajk-per során leplezett volt horthysta tisztekből álló csoport katonai puccsra készült. Amikor ez nyilvánosságra került, a régi tisztek és tiszthelyesek valószínűleg nem hitték el a váda-

kat. Ezt bizonyítja a dokumentum azon része, amelyben utalnak a hadsereg morális állapota és ideológiai felkészítése terén elvégzendő munkák fontosságára. A határozat a politikai tisztek egyik legfontosabb feladatáknént szabta meg, hogy támogassák minden erejükkel az új (kádéri) tisztek munkáját. A régi és az új tisztek között gyakoriak voltak az ellentétek, melyek alapját képzettségük eltérő színvonalra adta. A politikai tisztek aktív szereplőként való megjelenése ebben a szakmai konfliktusban azt is jelezte, hogy a pártvezetés abszolút bizalmáról biztosította az új és hiányos műveltségű kádéri tiszteket, a korábbi Honvédségből megmaradt, szakmailag jól felkészültekkel szemben.

1950 tavaszán tovább folytatódtak a politikai jellegű tisztogatások a hadseregben. Azonban a letartóztatások nem zavarták meg a pártvezetést abban, hogy döntson a hadsereg mennyiségi fejlesztéséről és annak személyi vonatásairól. Az MDP KV Titkársága 1950. március 16-i ülésén tárgyalta meg azokat a személyi kérdéseket, amelyeket az új hadrend felállítását követően kellett megoldani. A KV Titkárság jegyzőkönyvéből a hadsereg fejlesztésének olyan impozáns képe tűnik fel, amelynek egyetlen szépséghibája, hogy végrejehatóságot megkérdőjelezte a hazai gazdaság teherbíró képessége.

A Honvédség fejlesztése során tavasszal és ősszel felállításra került:

— 3 gyalogos hadtest, 1 páncélos hadtest, 5 gyalogos hadosztály és 1 páncélos hadosztály.

Ebből a tavaszi szervezésnél felállításra került:

— 1 gyalogoshadtest és 1 gyalogoshadosztály, míg a többit összesen kívánták megszervezni.

A magyar hadsereg mennyiségi fejlesztését alapvetően a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett gyökeres változások határozták meg. 1950-re a magyar-jugoszláv viszony már annyira ellenségesé vált, hogy az MDP PB 1950. december 29-i ülésén meghatározta a hadseregben végzendő propagandamunka alapvető céljait. Külön kiemelték, hogy tudatosítsák a személyi állományal, Jugoszláviával, mint első számú ellenséggel kell a jövőben számolni.

A hadsereg extenzív fejlesztése, felkészülés a harmadik világháborúra

A koreai háború, bár távol zajlott Európától, mégis jelentősen befolyásolta a kontinensünk légkörét. 1951. január 7—17. között a Moszkvába rendelt szocialista országok vezetői megtárgyalták a kialakult helyzetet. A szovjet vezetés ekkor nyíltan felszólította szövetségeseit, hogy növeljék a hadi kiadásait, mert Sztálinék értékelése szerint küszöbön állt a harmadik világháború kirobbanása.

A Moszkvából hazatért MDP vezetés a párt vezető testületeiben több alkalommal napirendre tűzte a hadsereg kérdését, és megvizsgálta az ott folyó politikai munkát. 1951. január 17-i ülésén a KV Titkárság megállapította, hogy a hadsereg személyi állományánál bevezetett szovjet rendszerű politikai oktatás beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A Titkárság továbbá pontos kimutatást kapott a hadsereg hivatásos állományának 1949-hez képest történt változásáról.

1949. január 1-én a tisztikar összetétele a következő volt:

- 78% egykori ludovikás tiszt;
- 17% tiszthelyettesből lett tiszt;
- 5% új tiszt.

A jelentés ezt követően bemutatta az akkori (1951-es) állapotokat:

- új tiszt 80,7%;
- tiszthelyettesből lett tiszt 9%;
- a Magyar Királyi Honvédségben tartalékos tiszt volt 1%;
- ludovikás tiszt 9,3%.
- A tábornokok 68%-a, főtisztek 32%-a (beleszámít őrnagytól—ezredesig), századosok és beosztott tisztek 85%-a új.

Az 1952-es év a Magyar Néphadsereg életében döntő jelentőségű változást hozott. Augusztusban az MDP vezetése döntött az egyszemélyi parancsnoki rendszer bevezetéséről. A pártvezetés ezzel a döntéssel megszüntette a korábban létrehozott társparancsnoki (kommiszár) rendszert. Az MDP vezetői elismerték, hogy a társparancsnoki rendszer teljesítette a vele szemben támasztott követelményeket, de ekkor már nagy számban szolgáltak a csapatoknál olyan fiatal tisztek, akik tanulmányaikat az új szemléiségű katonai tanítványokban végezték. A pártvezetés számára ők már politikai szempontból megbízhatónak számítottak, és alkalmasak voltak a csapatok napi életét és a kiképzést a minimálisan elvárható szinten irányítani. A társparancsnoki rendszer további fenntartása ekkorra már akadályozta az egyre nagyobb létszámú haderő hatékony irányítását.

Az új típusú rendszer kialakítása természetesen a politikai tisztek helyzetét és feladatait is megváltoztatta. Az új irányítási rendszerben politikai tiszteket mentesítették a napi élet irányításának feladatai alól, akiknek ettől kezdve nagyobb figyelmet kellett fordítaniuk a hadseregben folytatott politikai propagandamunkára. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1952. november 5-i rendeletében rögzítette az egyszemélyi parancsnoki rendszer bevezetését a hadseregben, a honvédelmi miniszter pedig az 1952. december 27-én megjelent 055. számú parancsában intézkedett az új vezetési rendszer létrehozásáról 1953. január 20-i hatállyal.

A hadsereg 1948-ban megkezdett mennyiségi fejlesztésének eredményeként 1952 őszére a Magyar Néphadsereg elérte legnagyobb szervezetét és létszámát. A teljes hadrend 772 állománytáblával rendelkező katonai szervezetet foglalt magába, amelybe 203 000 katonát és polgári alkalmazotti tartozott. Az építő alakulatok katonáival, az elhárító szervek tagjaival és a létszámfeletti polgáriakkal egyült a Magyar Néphadsereg teljes állománya meghaladta a 231 000 főt.

A hadsereg átalakítás főbb időszakai és jellemzői (1948—1952)

Hadrendi változások

Az 1948—1951 közötti időszakban a magyar hadsereget, többször átszervezték. A félévente kiadott új hadrendek jelentős állománymozgatással és diszlokáció változásokkal jártak. 1948. április 15-én lépett életbe a „Pilis” fedőnevet viselő hadrend, amellyel elkezdődött a magyar fegyveres erők szovjet elveknek megfelelő mennyiségi fejlesztése.

A magyar katonai vezetés a fejlesztési elképzelésekkel a párizsi békeszerződésben megszabott keret kívánta kitölteni, tehát egy békeidőben 70 000 fős hadsereg tisztí karának és tisztjelletesi állományának a megerősítését tűzte ki célul. A „Pilis” hadrend a honvédelmi minisztérium (HM) alárendeltségébe sorolta az 1. és 6. hadosztályt. A két hadosztály azonban gyökeresen különbözött egymástól. Míg az 1. hadosztályba a lövészt és gépesített lövészt erőköt (zászlóaljokat) vonták össze, addig a 6. hadosztály állományába a tüzésérg erőit átszponstosították. A HM alárendeltségében e két hadosztály mellett megtalálható volt egy műszaki hadosztály, valamint több kisebb szervezeti egység, amely speciális feladatokat látott el. Alapvető fontosságú feladatként határozták meg a tervben, hogy a 70 000 fős hadseregnek létrehozzák a tisztí és tisztjelletesi karát. Ehhez bázisként a társadalom viszonylag képzetlenebb rétegeiből kiválasztottakat kívánták felhasználni, akiknél elsődleges szempont volt a politikai megbízhatóság.

Az 1948-as fordulat évétől kezdve a „munkáskáderek” tömegesen áramlottak be a hadsereg vezetésébe, és formáltak át annak szellemiségét. Egyre több tisztí iskolában kezdték el képezni az elkövetkezendő időszak tisztjeit, így csillapítva a mesterségesen felfokozott igényeket. A gyors fejlesztések eredményeként rövid idő alatt olyan mennyiségi fejlődés zajlott le a magyar fegyveres erőknél, amire béke időszakban ritkán akad példa. A Honvédség személyi állománya rövid idő alatt jelentősen átrendeződött. Ehhez hozzájárult, hogy a Kossuth Akadémia, valamint az egymás után megnyíló 8 fegyvernemi tisztí iskola rövidített képzésben „ontotta” a politikailag megbízható, de szakmailag gyengén felkészített munkás-paraszt kádereket.

Ezzel párhuzamosan az MDP vezetése több mint 200 párt- és állami tisztviselőt irányított a hadseregbe. Ezeknek a kádereknek néhány hónapos felkészítő tanfolyam elvégzése után, megalapozott katonai felkészítés nélkül kellett beosztásaikat elfoglalniuk, és irányítani a csapatok mindennapi életét. Külön problémát jelentett, hogy az új tiszték általános műveltsége megdöbbentően alacsony szintű volt. A hiányosságaiukat viszont ellensúlyozta vélt politikai megbízhatóságuk, ami az átrendező magyar politikai életben ekkor a legfontosabb követelmény volt.

A megkezdett fejlesztéseket azonban gyorsabban kellett végrehajtani, mint ahogy azt korábban tervezték. Az 1948 júniusában Moszkvában aláírt fegyverszállítási egyezmény értelmében megkezdődött a Honvédség szovjet fegyverekkel történő átfegyverzése. A Szovjet Hadseregnek a második világháború befejezésekor óriási hadianyag készletei halmozódtak fel, amelyeket a háború után át-, illetve eladtak a szövetségi rendszerébe frissen betagolt országoknak. A fegyvereladások egyre nagyobb méréteket öltöttek, miután a szovjet vezetés felismerve az 1947-es amerikai politikai fordulat jelentőségét, 1948 őszétől követelni kezdte kelet-európai szövetségeseitől, hogy erőteljesebben fejlesszék hadseregeiket.

„Pilis II.” hadrend (1948. október 01—1949. március 15.)

1948. október 1-jén lépett életbe a Honvédség új hadrendje, amely a „Pilis II” nevet viselte. Ez a szervezeti felépítés már 56%-os létszámemeléssel számolt, valamint a meglévő 1. hadosztály bővítését tűzte ki célul. A tervben már önálló szervezéként, de a HM alárendeltségében megjelent az Országos Légvédelmi Központ, amely egyértelműen jelezte, hogy Magyarországon is megkezdődött az önálló légvédelmi rendszer létrehozása, függetlenül a korábban is létező légierőtől. Az állomány arányokat jól szemlélteti, hogy a Honvédség összlétszámának (32 847 fő) közel 10%-a volt ebben az időben tisztí.

Az új hadrend kialakításában már jelentős szerepük volt a szovjet katonai tanácsadóknak, akiknek első 8 fős csoportja 1948. október 1-jén érkezett meg a honvédelmi minisztériumba J. M. Prokofjev vezérőrnagy vezetésével. A katonai tanácsadók először a honvédelmi minisztériumban és a vezérkarnál foglalták el állomáshelyüket, majd 1949-től a csapatokhoz és a katonai tanintézetekhez is eljutottak.

A szovjet katonai tanácsadók ebben az időben a Szovjetunió által ellenőrzött térség valamennyi államának hadseregénél megjelentek. Alapvető feladatuk volt, hogy a szovjet elvek alapján átszervezzék a szocialista államok hadseregeit. Az átszervezések során kialakították a szovjet katonai vezetésí rendszerbe illeszkedő szervezeti kereteket az egyes államok hadseregénél, és biztosították a mennyiségi fejlesztéséknél a szovjet katonai vezetésí számára fontos prioritások érvényesítését. Ebben az időben Magyarorszáéhoz hasonló

extenzív hadseregfejlesztés zajlott Lengyelországban, ahol közel 400 000 fős, míg Csehszlovákiában 250 000 fős hadsereg létrehozásában „segítettek” a szovjet katonai tanácsadók.

A szovjet elvárásoknak megfelelően idővel a magyar katonai vezetés minden jelentősebb szintjén képviseltették magukat. Látszólag segítették a magyar katonai vezetőket javaslataikkal, tanácsaikkal, de valójában közvetlenül is képesek voltak irányítani a számukra kijelölt katonai alakulatokat, szervezeteket, szervezeteiket és intézeteket. Könnyen megtehették, hiszen a magyar hadseregben ebben az időben a gyors katonai képzést követően tömegesen jelentek meg az alacsony szakmai felkészültségű megbízható parancsnokok, katonai vezetők.

Az 1956-ban készült Katonai Tanácsadók Jegyzéke pontosan bemutatja, hogy a szovjet katonai tanácsadók ekkorra már 82 helyen képviseltették magukat a magyar hadszervezetben. A szovjet vezetési elveknek megfelelően Magyarországon hierarchikus rendbe szerkesztett struktúrát hoztak létre. A tanácsadói szervezet élén a HM Főtanácsadó állt, akinek — mint általában egy katonai vezetőnek — volt helyettese.

A hierarchikus szervezet egyben az értelmét is megadta ennek a rendszernek, hiszen a tanácsadók lényegében pozíciójuknál és jogkörüknél fogva irányították a magyar és a térség más államainak hadseregeit. Az így kialakult gyakorlat eredményeként ebben az időben Moszkvának nem kellett olyan szövetségesi egyeztetési rendszert kidolgoznia, mint legmagyobb riválisának az Amerikai Egyesült Államoknak a NATO-ban. Ráadásul a tanácsadói rendszer fenntartásának költségeit mindig a fogadó ország állta.

Az első csoportban Magyarországra érkezett főtanácsadó havi jövedelme elérte a 7800 Ft-ot. Az ezredesi és az alezredesi rendfokozatot viselő tanácsadó kollégáinak már „csak” 4200 Ft jutott havonta. Hogy érzékelhetőek legyenek az arányok, meg kell jegyezni, hogy Farkas Mihály honvédelmi miniszternek ebben az időben 1490 Ft-tal kellett „beérmie”, míg egy magyar beosztottnak, aki ezredesi rendfokozattal bírt, 800 Ft jutott havonta. Természetesen a tanácsadók elszállásolási és más, a napi étellel kapcsolatos költségeit is a magyar büdzsé állta. Ennek összege a 8 tanácsadó bérvével együtt 1948. október 1—december 31. közti időszakban 5 139 300 Ft volt.

1949-ben fokozatosan felgyorsult a hadsereg szovjet mintájú átszervezése, amely ellentétes volt a magyar katonai vezetők elképzeléseivel, akik emiatt többször is súlyos összeütközésbe kerültek a szovjet katonai tanácsadókkal. Súlyom László altábornagy a Honvéd Vezérkar Főnöke nem értett egyet a Magyarország dűli határán létrehozandó Jugoszláviával szembeni erőrendszer kialakításával, mert úgy ítélte meg, hogy a létrehozás horribilis

költségei felesleges kiadások lettek volna. Az idő a Vezérkar Főnököt igazolta, de mire ez kiderült, ő már nem volt az élők sorában.

Az egyre feszültebbé váló nemzetközi légkörben a politikai megbízhatóság és az engedelmesség alapkövetelményévé vált a Honvédségnél. A párt vezetésétől eltérő, önálló vélemény hangoztatása, illetve olyan szakmai alternatívák felvázolása, amelyek ellentétesek voltak a hivatalos szovjet állásponttal, egyre nagyobb veszélyt jelentettek.

A hadseregben szinte vallásos tisztelettel kellett adózni a politikai és katonai vezetőknek. A személyi állomány körében azonban érteletlenséget és megdöbbentést váltott ki előbb Rajk László, majd más, vezető beosztású tábornokok letartóztatása és kivégzése. Sólyom László-, Pálffy György-, Illy Gusztáv altábornagyok, Belezay István-, Révay Kálmán, Porfiry György vezérőrnagyok mind-mind olyan felkészült katonák voltak, akik még a második világháború előtt kezdték el katonai pályájukat.

„Klapka” hadrend (1949. március 16.—szeptember 30.)

1949. március 15-én lépett életbe a honvédség „KLAPKA” hadrendje. Ebben a szervezési rendszerben a magyar haderő szerkezete alapvetően eltért a félével korábbiától. A Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe tartozó 1. lövész (Várpalota) és 1. páncélos (Esztergom) hadosztályok szervezetében szovjet mintára megjelentek az ezredek, amelyek zászlóaljakkal foglalkoztak ma. Ez a szervezeti tagolás már eltért a magyar katonai tradícióktól, és azt is jelezte egyben, hogy az alakulatok bővülésével szükségessé vált egy közbeeső irányító szerv létrehozása a zászlóaljak és a hadosztályok között. A magyar hagyományoknak inkább megfelelt volna a dandárok létrehozása, ám a korábban vázoltak szerint, a szovjet tanácsadók elvárásai érvényesültek. A Honvédség létszáma a korábbi „Pilis—II.” hadrendhez képest a 32 847 főről 41 485-re bővült, amelyben a tisztek száma már elérte az 5 224-et. A jelzett időszakban hozták létre 1949. június 15-i hatállyal az Országos Légvédelmi Parancsnokságot (OLP), amelyet a vezérkar főnökén keresztül a honvédelmi miniszter alárendeltségébe helyeztek.

Átalakították a hadsereg vezetési rendszerét is, amely az új elvárásoknak sokkal jobban megfelelt, és további alapját képezte a következő időszak átszervezéseinek. A hatásköri átfeleléseket megszűntették. Ezzel párhuzamosan megszűnt a Honvédség Felügyelője beosztás, amelyet Pálffy György altábornagy töltött be letartóztatásáig. A Honvédség Felügyelője által ellátott feladatokat a vezérkari főnök vette át. Ugyanekkor jött létre az MDP Honvédelmi Bizottsága, amely a párt vezetésé és tagjása tudta nélkül hozott meghatározó döntéseket mid a hadsereg, mind az ország életében.

„Petőfi” hadrend (1949. október 01.—1950. március 14.)

1949. október 1-jén lépett életbe a „Petőfi” hadrend, amely ismét lényeges szervezeti változásokat eredményezett. A fejlesztések fő irányát ekkor a nehézfegyverzettel rendelkező alakulatok fejlesztése jelentette, valamint a háborús körülményeknek is megfelelő szervezeti struktúra kialakítása. Létréhozták az „A” és „B” típusú hadosztályokat. Az „A” típusú (5. lövészhadosztály »Székesfehérvár») béke időszakban is teljesen feltöltött volt, míg a „B” típusúak [12. lövészhadosztály (Győr) és 7. gépesített hadosztály (Esztergom)] keret alakulatként szolgáltak. Az OLP-1 közvetlenül a honvédelmi miniszter alárendeltségébe helyezték.

Ebben az időben a magyar politikai és katonai vezetés számára Jugoszlávia jelentette a legfőbb ellenséget. Az államhatár biztosítását és a kisebb provokációk visszaverését a határsávban az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) alárendeltségében lévő határőr zászlóaljoknak kellett végrehajtani, egyúttműködve a kijelölt honvédségi alakulatokkal. 1949-től megkezdődtek az említett határszakaszon a műszaki munkálatok is, amelyek eredményeként 194,5 kilométer hosszú egysoros és 227,5 kilométer hosszú kétsoros drótkadályt és aknazárt telepítettek.

A műszaki és aknazár telepítési munkálatai rohamtempóban történtek, aminek eredményeként nem az elvárt minőségű műszaki zár jött létre. Erről a honvédelmi minisztert az 1950. október 24-én kelt vizsgálati jelentésben tájékoztatták. A hadsereg létszáma ekkor meghaladta az 50 000 főt, ami még a Párizsi Békeszerződés által meghatározott keretek között maradt.

A magyar katonai vezetés számára kiindulási pontként szerepelt az a szovjet hadászati koncepció, hogy az elkövetkező háborút az USA és szövetségesei fogják kiirobbantani. Tehát ezért először védelmi hadműveleteket kellett végrehajtani, majd ezt követően a szovjet erőkkel közösen került volna sor a támadó harctevkenységre. A magyar vezérkar által ekkor készített tervekben Magyarországnak elsődlegesen egy Jugoszlávia irányából érkező támadás elhárítására kellett felkészülnie.

Miután a Magyar Néphadsereg visszaverte a támadó jugoszláv eröket, elentámadásba kellett átnemnie, melynek irányait a Hadműveleti Csoportfőnökség által 1950 februárjában elkészített terv a következő módon határozta meg: Jugoszlávia irányában Belgrádot, Olaszország felé Triest—Milánó vonalat, Nyugat-Németország felé pedig München jelölték ki elérendő célként.

„Rákóczi” hadrend (1950. március 15.—október 31.)

A hadseregfejlesztés egyre nagyobb méreteket öltött. Az 1950 márciusában életbe lépő új „Rákóczi” hadrendben megjelentek a hadtestek, amelyek magasabb szintű szervezeti- és irányítási egységeket jelentettek. A 3. lövészhadtest (Székesfehérvár) szervezetében létrehozták két „A” típusú, azaz, teljes létszáma feltöltött hadosztályt (5. lövészhadosztály »Pécs» és a 12. lövészhadosztály⁴ »Székesfehérvár»), valamint a 17. lövészhadosztályt (Tab), amely „B” típusú keretjellegű lett. A 7. gépesített hadosztály (Esztergom) önálló maradt, és nem integrálták a 3. hadtest szervezetébe. Lényeges változás volt a korábbi évekhez képest, hogy a légierő fejlesztése is ebben a szervezési időszakban vett nagy lendületet. Ez év májusában a magyar hadsereg létszáma megközelítette a 65 000 főt.

Felgyorsult a tisztképzés üteme is. Hozzávetőleg 11 000 új tiszt végezte el a katonai tanintézeteket és állt a hadsereg szolgálatába. Tovább folytatódtak a katonai vezetésben a személycserék. Olyan új tábormokokat neveztek ki vezető beosztásokba, akik többségük még a polgári iskolai végzettsége is kívánnaivaló hagyott maga után.

„Kossuth” hadrend (1950. november 01.—1951. március 15.)

1950. november 1-én lépett érvénybe a „Kossuth” hadrend, amely a korábbi időszakok fejlesztési ütemét jóval meghaladta. A szervezési időszakban a már meglévő 6. lövész hadtest (Székesfehérvár)⁵ mellett létrehozták a 3. lövész hadtestet (Kecskemét) is, amelynek alárendeltségébe tartozott egy „A” típusú (5. lövészhadosztály »Kaposvár») és kettő „B” típusú (12. lövészhadosztály »Kiskunhalas» és 27. lövészhadosztály »Kiskunfélegyháza») hadosztály. Ezen kívül megalakult a 11. páncélos hadtest (Budapest), amelynek alárendeltségébe két hadhadosztály (18. páncélos hadosztály »Gyöngyös» és 7. gépesített hadosztály »Esztergom»), és hadtest közvetlen alakulatok tartoztak. Új magasabb egység volt egy tüzérhadosztály, egy repülő hadosztály és egy homi légvédelmi tüzérhadosztály is.

A szervezési időszakban a hadsereg diszlokációjában is változások történtek. A 3. lövészhadtest (Kecskemét) alakulatait a Duna—Tisza közére, míg a 6. lövészhadtestet (Székesfehérvár) a Dunántúlra helyezték. Az átszervezéséknél figyelembe vették, hogy ebben a hadászati fő irány Jugoszlávia felé volt kiejelölve. A hadrend 125 000 fővel számolt, ami már a Párizsi Békeszerződésben meghatározott létszám jelentős túllépését jelentette.

⁴ Korábban „B” típusú, keretjellegű hadosztály feltöltésével.

⁵ Korábban 3. lövészhadtest.

A mennyiségi fejlesztéseket azonban nem követte párhuzamosan a minőségi fejlődés. A hadsereg arzenáljában közel sem a legkorszerűbb fegyvereket rendszeresítették, aminek eredményeként néhány év múlva ismét napirendre került a haditechnika korszerűsítése.

Az 1952-es év hadrendje

1951–1952-es évben tovább folytatódott a Magyar Néphadsereg erőltetett ütemű fejlesztése. Az ország egyre nagyobb összegeket költött honvédelmi kiadásokra. A fegyveres erőkre és testületekre a nemzeti jövedelemből 1950-ben 13,9%-ot, 1951-ben 15,2%-ot, 1952-ben 25,55%-ot és 1953-ban 24,3%-ot költöttek. Jól látható ezekből a számokból, hogy a költségvetés ilyen mértékű megterhelése békeidőben hosszú ideig nem tartható fent. A hadsereg fejlesztés eredményeként az 1952 őszi hadrend szerint a személyi állomány létszáma meghaladta a 210 000 főt. A hadrend ugyan nem kapott nevet, de ennek ellenére számadatai magukért beszélnek.

A Magyar Néphadsereg ekkor a következő erőkkel rendelkezett⁶:

Szárazföldi erők:

- három lövészhadtest (a teljesen feltöltött 3. lövészhadtest »Kecskemét«, a részben feltöltött 6. lövészadosztály »Székesfehérvár« és a keret 9. lövészadosztály »Debrecen«),
- egy gépesített hadtest: 11. gép.hdt. (Budapest),

Légvédelem:

- 38. légvédelmi tüzérhadosztály (Budapest),
- három honi légvédelmi tüzérhadosztály (15. honi lgv.tű.ho. »Veszprém«, 46. honi lgv.tű.ho. »Budapest« és 58. honi lgv.tű.ho. »Miskolc«)

Légiőrök:

- két vadászrepülő hadosztály (25. v.rep.ho. »Kecskemét« és 66. v.rep.ho. »Kunmadaras«),
- egy csapatrepülő hadosztály (28. csatarep.ho. »Székesfehérvár«),
- egy bombázó repülőhadosztály (82. b.rep.ho. »Debrecen«).

A felsorolt magasabb egységeken kívüli Magyar Néphadseregbe több önálló kisebb egység is tartozott.

Ezt a nagyarányú fejlesztést azonban nem kísérte a hadsereg vezetői állományának képzettségi szintjének emelése. Az 1952. január 1-jei adatok szerint a hadtest-, hadosztály-, és dandárparancsnokok 54,9%-a; az ezredparancsnokok 35,6%-a; az önálló zászlóaljparancsnokok 33,8%-a; a zászlóalj-

⁶ A felsorolásban csak a szárazföldi hadtestek, a légvédelem és a légiőrök hadosztályai szerepelnek, kisebb szervezeti egységek feltüntetésére terjedelmi korlátok miatt nem került sor.

parancsnokok 28%-a; a század-, illetve alosztályparancsnokok 75%-a rendelkezik csak az előírt végzettséggel.

Az extenzív fejlesztések ányoldalai

A Honvédségnek a szovjet igények szerinti átalakítását követően a Magyar Néphadsereg extenzív fejlesztése már olyan impozáns képet mutatott, ami ritka egy hadsereg történetében. A nagyléptékű hadsereg fejlesztések eredményeként azonban számtalan olyan negatív következmény jelentkezett, amely nem csak a társadalomra, hanem magára a hadsereg belső életére is visszahatott. A korabeli magyar párt- és katonai vezetés ezekről a negatívumokról általában nem nyilatkozott, helyette a hadsereg személyi állományának teljesítményét bírálták rendszeresen. A már korábban bemutatott okok miatt (felkészületlen katonai vezetők tömeges megjelenése a hadseregben, háborús légkör) a hadsereg a vele szemben támasztott, és a fokozódó elvárásoknak egyre kevésbé tudott megfelelni, amelynek első nem kívánt jelei a katonai kiképzés területén jelentkeztek.

1951-re a katonai vezetés számára a megbízhatóság mellett egyre fontosabb szempont lett a hadsereg személyi állományának felkészültsége, kiképzettsége. Farkas Mihály honvédelmi miniszter a különböző fórumokon elhangzott felszólalásaiban, és a rendszeresen kiadott miniszteri parancsokban többször is negatívan értékelte a katonai kiképzés során elvégzett munkát. A kritika megfogalmazásán túl azonban a korabeli magyar katonai vezetés nem törekedett a valódi okok feltárására, hanem inkább megmaradt az éberség és az egyre nagyobb áldozatváltalás propagandisztikus hangoztatása mellett.

A Magyar Néphadsereg extenzív fejlesztési szakaszának egyik jellegzetessége volt, hogy a személyi állomány hosszú hónapokat töltött kiképző táborokban. A táborozás rendszerének kialakításában nagy szerepe volt a szovjet tapasztalatok meghonosításának. A második világháború hosszan elnyúló harcái során a Szovjet Hadsereg katonái állandó mozgásban voltak, így nem alakult ki az állandó táborhelyek rendszere. A háború évei alatt a szovjet katonáknak a harcútján nemcsak az ellenségcsapásokat kellett túlélni, már annyire lehetett azt, hanem alkalmazkodniuk kellett a mostoha ellátási és elhelyezési körülményekhez is. Aki erre képes volt és a szerencséje sem hagyta cserben, túlélte a háború borzalmait. A szovjet katonai vezetés ezekből a tapasztalatokból azt a következtetést vonta le, hogy békeidőben is olyan viszonyok között kell a kiképzést végrehajtani, amilyenekkel, nagy valószínűséggel, a személyi állomány találkozni fog egy elkövetkezendő háborúban. Erre a legjobb helyszín a kiképző tábor volt, ahol megfelelő módon lehetett szimulálni a háborús körülményeket. Szüksége is volt erre a ma-

gyar katonai vezetésnek, mert egy újabb világháború kirobbanása már kézzel fogható közelségbe került, legalábbis a politikai propaganda szerint.

A táborozási rendszer kialakításának azonban volt egy sokkal prózaibb oka is. A Magyar Néphadsereg ebben az időben nem tudott elegendő laktnyai főrhelyet biztosítani a rohamosan növekvő sorállomány számára. A magyar katonai infrastruktúra rendszere képtelen volt követni a nagyarányú létszámfejlesztéseket. Az ekkor használt laktanyák és egyéb katonai objektumok zömét még az első világháború előtt építették. Ráadásul a laktanyák egy részét az 1947-es Párizsi Békesszerződés értelmében a Magyarországon állomásozó Szovjet Hadsereg alakulatai foglalták el. Annak ellenére, hogy a Magyarországon állomásozó szovjet katonák létszáma csak az 1955-ös osztrák államszerződést követően emelkedett meg ugrásszerűen, mégis jelentős számú magyar katonai infrastruktúrát foglaltak le. Mindezen okok eredményeként a hadsereg extenzív fejlesztési időszakának jellegzetessége volt, hogy „rohamtempóban” épültek meg azok a laktanyák, amelyekkel sokszor csak minimális szinten, de már biztosítani lehetett a személyi állomány elhelyezését békeidőben.

A tábori élet egyik jellegzetessége volt, hogy a hivatásos állományiuk közvetlen családtagjaikkal együtt laktak a táborokban. Ennek a helyzetnek a kialakulásában szerepet játszott az, hogy a katonai helyőrségekben nem volt elegendő lakás a tiszték és tiszthelyettesek részére, illetve a hosszán elnyúló táborozások nehézségeit a hivatásos állományiuk közül többen így kívánták enyhíteni. A sajátos tábori miliő eredményeként sok helyen megszűnt a katonás fegyelem, lazultak az erkölcsök, és egyre nagyobb lett a feszültség a hivatásos és a sorállomány között.

A katonák elszállásolásán kívül szintén komoly gondot jelentett az ételmezésük is. A honvédelmi miniszter részére 1951. szeptember 29-i dátummal készült jelentés szerint már a hadsereg fegyelmét is veszélyeztették a rossz ételmezési körülmények. Egy katoná a következőket írta levelében haza: „*Olyan éhes vagyok, mint a farkas, mert a koszi rettenetesen pocék. Amikor visszajöttem otthonról, akkor lett rosszabb a koszi. Most már kenyeret sem kapunk amennyit akar enni az ember, hanem mindenki kap 30 dkg kenyeret egy napra, szalonnát csak annyit kapunk, mint két szem kockacukor, úgyhogy mindenki zúgolódik, mert éhesek vagyunk.*”

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Magyar Néphadsereg mennyiségi fejlesztésével párhuzamosan a személyi állomány élet- és munkakörülményeiben olyan visszaesés történt, amely már veszélyeztette az alapvető célkitűzéseket.

REDUKCIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ (1953—1955)

A nagyhatalmi szembenállás csökkenése és hatása Magyarországra

Az átalakuló nagyhatalmi kapcsolatrendszer főbb jellegzetességei

Az olvadás időszakai

A hidegháború történetében az 1953-as évvel kezdődő periódust az olvadás időszakának is nevezik. 1952 végére a szemben álló két nagy hatalom konfrontációja eljutott arra a szintre, hogy bármelyik pillanatban várható volt egy világháború kirobbanása. Erre az időpontra az Egyesült Államok és a Szovjetunió az európai kontinensen saját érdekszférájukban kialakították a velük együttműködő, és átalakított katonai struktúrákat. A Nyugat-Európa és Észak-Amerika államai által 1949. április 4-én Washingtonban létrehozott NATO már egy új típusú, a kölcsönös érdekek összehangolása alapján működő katonai szervezet létrejöttét jelentették. Ebben a védelmi közösségben gazdasági és katonai súlyánál fogva az Egyesült Államoké volt és maradt a domináns szerep. A kialakított szervezeti struktúrája révén a NATO megadta a lehetőséget valamennyi tagállamnak, hogy kölcsönösen összehangolják érdekeiket, még ha ennek ára a szervezeti bürokráciából eredő lassúság is lett. Az amerikai atomfegyver és hadászati légiere kellő garanciákat nyújtott a NATO-ba tömörült nyugat-európai államoknak, és tulajdonképpen ez tette lehetővé, hogy ha zökkenőkel is, de működőképes legyen ennek a védelmi szervezetnek a konszenzuson alapuló döntési mechanizmusa.

Közép és Kelet-Európának a Szovjet Hadsereg által ellenőrzött térségben a NATO-hoz hasonló védelmi rendszer nem jött létre. Ennek oka, hogy a sztalíni szovjet vezetés nem rendelkezett azokkal a kondíciókkal, amelyekkel rivalísa, az Amerikai Egyesült Államok a Szovjetunióknak — mint kontinentális hatalomnak — érdekszférája kialakításánál figyelembe kellett vennie a kialakult geostratégiai helyzetet, a rendelkezésre álló hadseregek jellemzőit és nem utolsósorban saját vezetési rendszerének tradícióit. A moszkvai vezetés kategorikusan ragaszkodott hozzá, hogy Közép-Európa frissen szovjetizált államainak hadseregiben a szovjet elvek — amelyek második világháborús tapasztalatokra épültek, szigorúan centralizált irányítási rendszert jelentettek —, maradéktalanul érvényesüljenek. Az így megszervezett, majd felduzzasztott szocialista hadseregeket már könnyen be lehetett illeszteni abba a szovjet hadászati koncepcióba, amely nagy tömegű előerő és haditechnika rövid idő alatt történő felhasználásával számolt

Nyugat-Európa ellen. A szovjet stratégiák az Egyesült Államokkal szembeni hadászati paritás eléréséig a hagyományos erők tömeges felhasználásával kívánták ellenúlyozni a technikai színvonalból eredő hátrányukat. Amint a Szovjet Hadsereg arzenáljában kellő számban megjelentek az atom, majd termonukleáris fegyverek, illetve behatóbb közlésébe került az interkontinentális rakéta fejlesztési program sikeres befejezése, máris megkezdődött Moszkvában egy új típusú katonai szövetségi rendszer kialakítása az általa ellenőrzött európai térség államaival.⁷

1952 végén még nem látszott ennek a minőségű ugrásnak a lehetősége, és ezért maradt a hidegháború kezdeti szakaszra jellemző — szinte már „klaszikusnak” számító — szovjet gyakorlat, az egyre nagyobb létszámú hagyományos erők állandó harcéltségben tartása. A nagy rendszerek egyik jellemzője, hogy a hosszú ideig „lázas”, feszült állapotban tartásuk, kimerültséget és időnként benuálás is okozhat. A hadseregek jellegzetessége, hogy békeidőben károsodás nélkül nem képesek elviselni a háborús pszichózist. A személyi állomány hangulata megromlik, egyre nagyobb számban jelentkeznek a rendkívüli események, és tulajdonképpen a hadseregek elé állított célkitűzések elvesztik jelentőségüket. A korábban bemutatott esetek hűen szemléltetik ezt a folyamatot. Az így kialakult feszült helyzetben a mindenkori politikai vezetésnek módosítania kell álláspontját, és ha nincs reális esélye a győzelemnek, akkor jobb megkezdene a tárgyalásokat a szemben álló féllel, és alacsonyabb készültségi szintre visszaállítani a hadsereget. Egy ilyen fordulat azonban óriási kockázatok rejte a politikai vezetés számára, mert a hadseregen kívül az adott társadalom is, amely a legnagyobb áldozatot kénytelen vállalni, elveszti bizalmát iránta. Az emberiség történelme során a nagy horderejű változások mindig új erők felütözését eredményezték. Így történt ez a hidegháború adott szakaszában (1953), amikor is a két nagyhatalom legfeljebb vezetése kicsérlődött, illetve átalakult.

1952-ben az Amerikai Egyesült Államok a négyéves periódusnak megfelelően elnökválasztást tartottak. A két nagy, tradicionális amerikai párt, a demokrata és a republikánus versengést ismét a hatalomért. Az 1952. július 10-én közzétett republikánus választási platformban súlyos vádakat fogalmazták meg a Truman elnök vezette, demokrata kormányzat kül- és katonapolitikájával szemben. A republikánus párt programja azonban túlmélt a kritikán, és konkrét fordulatot ígért az amerikai külpolitikában. Ezerint minden módon, de kizárólag békés eszközökkel kívánták előmozdítani a szabadsághoz való jogot. Kimondták, hogy a kommunizmus feltartóztatása önma-

⁷ A Varsói Szerződés 1955. május 15-i létrejöttében a fentiekben kívül még szerepet játszott egy új gondolkodási szovjet vezetés létrejötte és Európa néhány neurális kérdésének a rendezése. (NSZK felvétele a NATO-ba, Osztrák Élemszerződés stb.)

gában nem elégséges, arra is szükség van, hogy reményt és békés segítséget adjanak a világ élő népeinek.

A republikánus párt programja elnyerte az amerikai szavazók többségének tetszését az 1952 novemberében megrendezett amerikai elnökválasztáson, és így megnyílt az út egy új amerikai kül- és katonapolitika kialakításához. A hivatalba lépő új amerikai elnök, Eisenhower személye jól ismert volt az európai közvélemény előtt is, hiszen az 1944. június 6-i sikeres normandiai partraszállást és azt követően ő irányította a náci Németországgal szemben harcoló szövetséges csapatok hadműveleteit a nyugat-európai hadszínteren. Eisenhowernek voltak tapasztalatai a szovjet katonai gondolkodással szemben harcoló szövetséges irrendelkezett a szovjet nagyhatalmi politika módszereiről. Tiszában volt azzal, hogy Európa kettészakítását követően olyan katonai potenciál felhalmozását kezdte meg a két szuperhatalom, melynek egymással szembeni alkalmazása nem csak kontinenstünkre, hanem az egész világra is pusztulást hozott volna. A felismerés ellenére a két nagyhatalom között valójában ekkor indult meg igazán a fegyverkezési verseny.

Az új amerikai, nagyhatalmi politika a korábbi időszakhoz képest már reálisabban számolt a szovjet szuperhatalommal, és ha hallgatólagosan is, de tiszteletben tartotta Moszkva érdekeit az általa ellenőrzött térségben. A konfrontáció időszaka az amerikai hátszögöt is megviselte. Az Eisenhower-kormányzat hivatalba lépését követően átnézte a katonai kiadások rendszerét, és megállapította, hogy a korábbi, Truman nevéhez kapcsolódó irányvonal katasztrófális eredményekhez vezetett el. Az amerikai katonai kiadások rendszerében óriási források voltak el a hagyományos fegyverzetű haderőre fordított kiadások. Ezért a haderőfejlesztés stíluspontjait a szárazföldi erőkől áthelyezték a hadászati légierőre, amellyel elérték a kívánt célt. Az amerikai katonai ütéserő hatékonyságát úgy növelték, hogy miközben 30 000 fővel növelték a légierő létszámát, addig 500 000 fővel csökkentették a szárazföldi erők létszámát.

Az Eisenhower-kormányzat által 1953 októberében jóváhagyott NSC-162/2. direktíva már számolt a hadászati légierő megnövelt hatékonyságával, amikor megfogalmazta a tömeges megtorlás elméletét. Ez a direktíva három területet emelt ki, amire az amerikai kormányzatnak fokozott figyelmet kellett fordítania a kijelölt célok elérésénél. Elsőként említette, hogy az Egyesült Államoknak olyan katonai képességekkel kell rendelkeznie, amelyek egy esetleges nukleáris háborúban biztosítják a tömeges támadóerő alkalmazását. Másodikként az amerikai és a szövetséges erők alapvető feladataként jelölte ki, hogy mindig készen álljanak egy esetleges szovjet blokkból érkező támadás visszaverésére. Harmadikként a hazai ipari bázis védelmét nevezte meg.

A nagyhatalmi viszonyrendszer átalakulásához az új amerikai doktrína kialakításán kívül jelentősen hozzájárult egy előre nem kalkulált tényező, az új szovjet párt és állami vezetés megjelenése. Sztaлин 1953. március 5-i halálát követően Moszkvában az SZKP KB, a Legfelsőbb Tanács és a Minisztertanács együttes ülést tartott, amelyen az állami irányítás átalakításáról és fontos személyi változásokról döntött. A kétnapos tanácskozás eredményeként fontos személyi változások történtek a Szovjetunió vezetésében. Georgij Malenkov lett a Minisztertanács elnöke, helyettesei pedig Nyikolaj Bulganyin honvédelmi miniszter, Lavrentij Berija az egyesített Belsőügyminisztérium és az Állambiztonsági Minisztérium vezetője, Vjacseszlav Molotov külügyminiszter, valamint Lazar Kaganovics és Anasztasz Mikoján lettek.

A Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke Kliment Vorosilov lett. Nyikita Hruscsov ekkor az SZKP KB irányításának feladatát kapta, de a KB első titkárává majd csak ez év szeptember 13-án választották meg. A tanácskozáson döntöttek az SZKP KB Elnökségének megalakításáról is, amely a pártvezetésben korábban meglévő KB Elnöksége és Elnöki Iroda helyett jött létre, és azok feladatait vette át. A tanácskozásról kiadott közleményben rögzítették, hogy a Szovjetuniót kollektív vezetés irányítja. A kollektív vezetés tagjai között a sztálini örökség megszerzéséért hamarosan hatalmi harc robbant ki, amelyről a külvilág majd csak később értesült.

A formálódó új szovjet külpolitika egyik jellegzetessége lett, hogy tiszteletben tartotta az Európában kialakult katonai és politikai status quo-t, és a szavakon túl nem tett érdemi lépéseket annak megbontására. Ezzel párhuzamosan a moszkvai vezetés megkezdte a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatát „feleslegesen” terhelő konfliktusok felszámolását. 1953. július 27-én, a két Koreát elválasztó 38. szélességi körnél fekvő Panmindzsongban, a szemben álló felek aláírták a három éve tartó koreai háborút lezáró fegyverszüneti egyezményt.

Az új külpolitikai irányvonul kialakításának időszakában a szovjet vezetés komoly gondot okozott az 1953. június 17—18. között lezajlott Berlini felkelés. Az 1949. október 7-én kikiáltott Német Demokratikus Köztársaság (NDK) fővárosának (Kelet-Berlin) lakossága — a Sztálin utáni új politikai korszak kezdetét érezve — látványos megmozdulásokkal tiltakozott a romló életkörülmények miatt. A berlini demonstrációk egyrészt kiprovokálták a Szovjet Hadsereg látványos erődemonstrációját az NDK fővárosban, másrészt a Moszkvában zajló hatalmi harcban lehetőséget adott Hruscovnak, és a köré tömörült politikai erők számára, hogy leszámoljanak politikai ellenlábasukkal, Berijával és annak támogatóival.

Beriját — miután júniusban hazatért az NDK-ból, ahol felkelések robbantak ki — a Hruscsovhoz hű katonák egy csoportja letartóztatta. Az akció a legnagyobb titokban zajlott, és Berija sorsáról már az SZKP KB Elnökségének 1953. július 2-7. között megtartott plénumán döntöttek. A helyzet komolyságát Berija mutatta, hogy a tanácskozásnak egyetlen témája, Lavrentij Pavlovics Berija további sorsa volt. Hruscsov, Malenkov és Molotov ekkorra már elhatározták, hogy Beriját úgy távolítsák el a hatalomból és a politikai életről, hogy többet ne árthasson nekik, azaz kivégezték. Ehhez úgy kívánták megszerezni az SZKP KB plénumának hozzájárulását, hogy feltárták a korábbi nagyhatalmú belbiztonsági szervezet vezetőjének bűneit és cselekedeteit. Hruscsovék a Berija elleni nyílt propaganda-hadjáratban a már klasszikusnak számító sztálini módszereket alkalmazva, a vádlottak még lehetőséget sem adtak az ellene felhozott vádakkal szembeni védekezésre. Az SZKP plénuma támogatásáról biztosította Hruscsovot és megerősítette őt hatalmi pozíciójában. Ezután a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa július 10-én közleményt adott ki Lavrentij Berija, a minisztertanács első elnökhelyettesének és belügyminiszterének a leváltásáról. Hruscsov számára így könnyebbé vált a hatalomhoz vezető út, még ez év szeptember 13-án az SZKP KB első titkárává választották. Az új szovjet vezetés ezt követően már a törvényesség látszatát kelte környedén elérte, hogy a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Különleges Bírói Hivatala 1953. december 23-án Beriját golyó általi halálra ítélte, amit még aznap végre is hajtottak.

A hatalmi harcból győztesen kikerülő hruscovi vezetés ekkor már hozzákezdhetett saját nagyhatalmi politikai irányvonalának a kialakításához. Ennek középpontjába az Egyesült Államokhoz fűződő viszony újraértékelésekor — a katonai erőegyensúly fenntartásával — a már rögzült nagyhatalmi érdekövezetek hallgatóságos tiszteletben tartását helyezte. Természetesen ez a konzensusra törekvés elsősorban Európára értendő. A kontinenstünkön kívüli területeken a gyarmatbirodalmak felbomlása továbbra is szabad mozgást biztosított a szuperhatalmak hatalmi aspirációinak. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió is elítélte az európai gyarmatosítók (Nagy-Britannia, Franciaország, Portugália, Hollandia stb.) által létrehozott rendszerek létét az Európán túli térségekben, de a függetlenülő területeken kialakuló új államok társadalmi berendezkedését már saját ideológiájuknak, és szuperhatalmi érdekeiknek megfelelően képzelték el. Ennek eredményeként a két szuperhatalom érdekei látványosan ütköztek Ázsiában és Afrikában. Az érdekütközések azonban nem jelentették egyben a közvetlen katonai konfrontációt is. A nagyhatalmi rivalizálás tehát fokozatosan áttevődött a periferiákra, ahol a kirobbanó helyi háborúk kiváló terepet nyújtottak az új haditechnikai eszközök és harcveljárások kipróbálására a két szuperhatalom számára.

Tömbösödés

A hidegháború európai hadszínterén az új szovjet és amerikai külpolitika eredményeként 1954-ben új korszak kezdődött el. A nyitány mai szemmel kissé bizarr, hiszen — John Foster Dulles amerikai külügyminiszter által január 12-én meghirdetett „tömeges megtorlás” elve értelmében — az Amerikai Egyesült Államoknak minden támadásra nukleáris ellencsapással kell válaszolnia. Az új amerikai doktrína világossá tette, hogy az Egyesült Államok vezetése maximálisan bizott a rendelkezésére álló nukleáris csapásmérő erőken és hitte, hogy annak léte kellő elrettentéssel szolgál majd a szovjet vezetés és bármely, az Egyesült Államokat a jövőben fenyegető hatalom számára.

Ma már jól látható, hogy ez az amerikai doktrína az általa meghirdetett szándékokkal szemben tovább inspirálta Moszkvát arra, hogy olyan új fegyverrendszereket fejlesszen ki, amelyekkel elérheti az észak-amerikai kontinentst. Hruscov miután 1953 szeptemberében megszerezte a párt első titkári posztját, megérezhette, hogy a sztálini államszerkezet sajátos elnyomó struktúráival nem képes biztosítani sem a jólétet, sem a boldogulást a szovjet társadalom számára. Azonban fokozatosan kialakuló terveihez kedvező környezetet biztosított az akkori fellendülő világgazdaság.

A hruscsovi hatalmi koncepciók alapját, hasonlóan az Egyesült Államokéhoz, a tömegpusztító fegyverek tömeges hadrendbe állítása jelentette. A Sztálin utáni Szovjetunióban továbbra is intenzív kutatások és kísérletek zajlottak a korszerű tömegpusztító fegyverek kifejlesztése érdekében. 1953 augusztusa és 1955. november 22. között 16 alkalommal hajtottak végre kísérleti atom és termonukleáris robbantásokat. Ezek közül kiemelkedik az 1953. augusztus 12-én Szemalatyinszkban felrobbantott 400 kilotonna hatóerejű első szovjet hidrogénbomba. Ez a kísérlet világossá tette, hogy a Szovjetunió is rendelkezik már termonukleáris fegyverrel, amelynek hatóereje többszöröse az atombombáénak. Az új típusú tömegpusztító fegyverek hadrendbe állításával párhuzamosan megkezdődött előbb a Szovjet Hadsereg, majd a szövetséges államok hadseregeinek a korszerűsítése. A korszerűsítés a hagyományos erő esetében nemcsak a modern fegyverek hadrendbe állítását jelentette, hanem a katonai irányítási és vezelési rendszerek átszervezését is. Zsukov, aki ebben az időben élvezte Hruscov bizalmát, jelentős újjászervezési munkálatokat kezdett el. Első lépésként megszüntette a Szovjet Hadsereg gyengén kiképzett csapatainak jelentős részét. Sokkal mozgékonyabbá tette az egységeket, és a tüzérseget rakéta csapatokkal egészítette ki. Ezeknek a változásoknak az eredményeként jelentős mértékben megnövelte a hadsereg támadó jellegét a korábbi évekhez képest.

Az amerikai vezetés érzékelve a szovjet katonai potenciál fejlődését, a tömeges megtorlás koncepcióját idővel beépítette a NATO hivatalos katonai doktrínájába. Az Eisenhower-kormányzat ezzel a lépésével az Észak Atlanti Szövetségbe tömörült nyugat-európai államoknak megadta azt a szükséges biztonsági garanciát, amire azok a Szovjetunióval és annak szövetségeseivel szemben szükségesnek tartottak. Korábban ugyanis nagy riadalmat okozott, amikor bejelentette az amerikai kormányzat, hogy csökkenteni kívánja az Európában állomásozó hagyományos fegyverzetű szárazföldi erőinek számát. A NATO-ba tömörült európai államok ugyanis az új washingtoni irányvonalban az ismét megerősödő amerikai izolacionizmust vélték felfedezni. Az Eisenhoweri külpolitika Európával kapcsolatos elképzeléseiben szó sem volt egy esetleges bezárkózásról, helyette inkább a terhek megosztásának szándékát jelezte. Az amerikai kormányzat álláspontja szerint az európai szövetségeseknek egyre nagyobb mértékben kellett részesedniük a hagyományos szárazföldi erők fejlesztésének és hadrendben tartásának költségeiből, amivel hozzá kellett járulniuk a hatalmi egyensúly kontinentális fenntartásához.

Az Eisenhower-kormányzat által kialakított „tömeges megtorlás” doktrínájához szervesen illeszkedett az új típusú tömbpolitika. Amíg az amerikai vezetés Európa esetében a már meglévő katonai szövetségi rendszer újabb tagokkal történő kibővítését szorgalmazta, addig a világ más, a Szovjetunióval szomszédos térségeiben újabb regionális katonai szervezeteket hozott létre. Az Egyesült Államok vezetésevel 1954-ben a Távol-Keleten megalapított Dél-kelet Ázsiai Szerződés Szervezete (SEATO), majd a közép-ázsiai térségben 1959-ben létrehozott Központi Szerződés Szervezete (CENTO) véglegesítette az érdekszféra határokat a két, ekkor már szuperhatalom között. Az Eisenhower-kormányzat a létrehozott katonai tömbökkel megvalósította két alapvető célkitűzését. Egyrészt elérte, hogy az egyre emelkedő katonai kiadásokból a szövetséges tagállamok is kivegyék részüket, ezzel mentesíték az amerikai gazdaságot egy erőn felüli szerepvállalástól, másrészt világossá tették a szovjet vezetés számára, hogy kettejük között hol húzódik az a határ, amelynek átlépése katonai kockázatokkal jár.

A Görögország és Törökország 1952-es NATO (Észak-atlanti Szerződés Szervezete) csatlakozásának évében megrendezett lisszaboni csúcstalálkozóan a szervezet nagyarányú katonai fejlesztésekről döntött. 1954-re 96 újabb hadosztály felállítását tűzték ki célul a NATO hagyományos szárazföldi erőinél. A Lisszabonban elfogadott terv realizálása érdekében szükségessé vált a Német Szövetségi Köztársaság felfegyverzése és NATO-ba történő integráció megvalósítása. A Német Szövetségi Köztársaság ugyanis rendelkezett mindazon erőforrásokkal (gazdasági, humán stb.), amelyekre ebben az időben égetően szüksége volt az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének. A német

NATO-integráció megvalósításához azonban le kellett győzni a nyugat-európai szövetségesek, legfőképp Franciaország ellenállását. Az amerikai kormányzat által szorgalmazott Európai Védelmi Közösség gondolatát, amelyben az NSZK-ra kiemelt szerep hárult volna, a francia vezetés merveven elutasította. Párizs egyrészt nem tudta elfogadni, hogy Franciaország védelmét — egy esetleges szovjet támadással szemben — a második világháborús legfőbb ellensége Németország lássa el. Másrészt a francia vezetés nem kívánta saját nemzeti védelmi rendszerét a közösségi céloktól feloldozni. Míután az Európai Védelmi Közösség gondolata „megfeneklett”, világossá vált, hogy az Egyesült Államoknak Párizs számára olyan biztonsági garanciákat kell nyújtania, amelyek képesek csozlatni a katonailag erős NSZK-val szembeni francia aggodalmakat. A brit és amerikai csapatok továbbra is megfelelő számú németországi jelenlétének garantálása végül is Párizs számára elfogadhatóvá tette az NSZK felvételét a NATO-ba. 1954. október 23-án kilenc nyugat-európai állam aláírta az úgynevezett párizsi egyezményeket, amelyek megnyitották az utat a Német Szövetségi Köztársaság számára, hogy mint önálló és egyenrangú tagállam 1955. május 9-én csatlakozhasson az Északatlanti Szerződés Szervezetéhez.

A párizsi egyezmények megszűlése a szovjet vezetést lépéskényszerbe hozta. Hruscsovék számára világossá vált, hogy az NSZK fegyverkezési egyenjogúságának a nyugat-európaiak által történt elismerése alapvetően módosította Európa katonapolitikai helyzetét. A NATO bővítése véglegessé tette, hogy Németország és Európa két felének újregyesítése határozatlan időre lekerült a napirendről. Mindezek következtében Moszkvának újra kellett értékelnie a saját érdekszférájába tartozó államokkal korábban megkötött katonai egyezményeket. Az 1947-es párizsi békeszerződések által nyitva hagyott német kérdés az Egyesült Államokhoz hasonlóan a szovjet vezetésnek is szabad teret hagyott a manőverezésre. A Szovjetunióknak így lehetősége nyílt arra, hogy az általa ellenőrzött térségben katonai szerbenzetet hozzon létre. Megállapítható, hogy a Szovjetunió és a szövetségesi által 1955. május 14-én létrehozott Varsói Szerződés (VSZ) már egy új típusú szovjet hatalmi és katonai gondolkodást testesített meg.

A Varsói Szerződésbe tömörült tagállamok számára már lehetőség nyíltott arra, hogy kölcsönösen összehangolják katonapolitikájukat. A korabeli szovjet hatalmi érdekeknek megfelelően, természetesen ez csak korlátozott jellegű lehetett. A száláni korszak táboron belüli izolációjával szemben a Varsói Szerződés tagállamai közötti kétoldalú kapcsolatok kialakításához, Moszkva jóváhagyására volt szükség. Elmozdulást jelentett a szovjet vezetés gondolkodásában, hogy a befolyási övezetbe tartozó államokkal megpróbálta elhíttetni, számít véleményükre, szövetségesinek tekinti őket. A szovjet nagyhá-

talmi érdekek garantálása továbbra is a zömmel szövetségesi államok területén állomásozó Szovjet Hadsereg alakulataira hárult.

A Varsói Szerződés megalakítását követő napon 1955. május 15-én a második világháborúban győztes szövetséges nagyhatalmak képviselői aláírták az osztrák államszerződést. Ausztria ezzel nagyhatalmi akarattól ismét önálló államá vált. Az új Osztrák Köztársaság esetében a nagyhatalmakkal sikerült megvalósítani, hogy olyan önálló és semleges állam jött létre, amely mind a mai napig egyik katonai tömbhöz se tartozik. Ausztria létrejötte fontos állomása volt annak az enyhülési folyamatnak, amely nyilvánvalóvá tette, hogy a két szuperhatalom tartósan képzeli el európai jelenlétét, és készek ennek érdekében az együttműködésre is.

A semleges Ausztria létrejötte után az „olvadás”, a nagyhatalmi kapcsolatok normalizálásának újabb lehetősége villant fel, amikor Potsdam óta először, 1955 júliusában Genfben rendezték meg a legmagasabb szintű amerikai-szovjet csúcstalálkozót. Eisenhower és Hruscsov találkozásán annak ellenére, hogy számtalan fontos kérdéstről esett szó, végül is semmilyen konkrét megállapodás sem született. Az a tény viszont, hogy találkozott egymással a két szuperhatalom vezetője, már egyértelműen jelezte, hogy olyan új időszak kezdődött el a hidegháború történetében, amely közvetlen hatást gyakorol majd az európai kontinen állami katonapolitikájára.

Az 1955-ös genfi csúcstalálkozó az európai közvélemény számára világossá tette, hogy kontinenstünk hosszú időre a szuperhatalmi érdekeknek megfelelően kettészakadt. A katonai tömbök létrejötte lényegében a második világháború végén kialakult status quo-t konzerválta hosszú időre. Európa kettészakadásával a szuperhatalmak beismerték önmaguk tehetetlenségét, és világossá tették, hogy képtelenek egymással eredményes tárgyalásokat folytatni jelentős kérdések megoldása érdekében. Az immár katonai szervezetekkel is biztosított európai érdekszférák megsziárladásának eredményeként megnyílt az út a két szuper hatalom közötti katonai szembenállás mértékének csökkentéséhez, amelyet egyre intenzívebb propagandaharc kísért.

Az amerikai propaganda rendszerének átalakításában igen jelentős lépés volt a Nemzetbiztonsági Tanács által 1954-ben kiadott NSC-5501 elnevezésű dokumentum. Ebben meghatározták, hogy a jövőben támogatni kell a kelet-európai nemzeteknek a Szovjetuniótól való elszakadási törekvéseit. Jól illeszkedett ebbe a folyamatba a már működő rádióállomások propaganda tevékenységének fokozása, illetve más korábban nem ismert módszerek alkalmazása. A Nyugat-Európában állomásozó amerikai propaganda csapatok, a kontinenen uralkodó szélirányt kihasználva, tömegesen indítottak röplappal megrakott ballonokat útba Kelet-Európa irányába. Az amerikai propaganda tevékenység hatékonysága azonban nagymértékben függött

Sztálin 1953. március 5-i halála után bekövetkezett politikai erjedéstől, amely megállíthatatlanul haladt végig a szovjet érdekszféra országain.

Forulatok az MDP politikájában

Kisérlet a sztálini rendszer magyarországi reformjára

A Magyar Dolgozók Pártja történetének ebben az utolsó 1953–1956 közötti időszakában, több olyan változás is lejáratott, amely hozzájárult ahhoz, hogy a párt, amíg sem nagy hitelet fokozatosan elvesztése a magyar társadalomban. A változásokat jelentős mértékben befolyásolták a Rákosi Mátyas és Nagy Imre személye körül fokozatosan kialakuló politikai csoportosulások, amelyek egymással többször is látványosan konfrontálódtak ebben a négy évben. De mint oly sokszor az MDP történetében, a párton belüli mozgásokat, a párton belül zajló hatalmi harcokat Moszkva éppen aktuális érdekei és elvárásai határozták meg. Ezért nem csoda, ha a magyar pártvezetésben történtek szoros kapcsolatban álltak a szovjet hatalmi harccal, majd azt követően a nagyhatalmi érdekek újradefiniálásával.

Rákosi Mátyas személyi kultuszának negatív következményei 1953 elejére már a legfelsőbb pártvezetés számára is világossá váltak, de ellene nem tettek semmit. Erre jó példa az MDP PB 1953. január 22-i ülése, ahol Péter Gábornak, az ÁVH vezetőjének leváltásáról és bűnösségéről szóló jelentést tárgyalták meg. Az abszurd helyzetre jellemző módon maga Rákosi Mátyas terjesztette a testület elé a belső karhatalmat vezetőjének ügyét. A vitában valamennyi felszólaló ugyan megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy Péter Gábor esetleg imperialista ügynök volt, de Rákosi ezen állítását senki sem vonta kétségbe. A személyi kultusz tébolyító légkörére jellemzően a PB tagjai önmagukat hibáztatták, amiért nem vették észre Péter Gábor bűnösségét.

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála váratlanul érte a magyar pártvezetést. Rákosiék ekkor elbizonytalanodtak a jövőt illetően, hiszen nem volt számukra világos, hogy milyen moszkvai elvárásoknak kell majd megfelelniük. A diktatúra lényegéből adódóan Rákosiék helyesnek vélték az általuk addig folytatott gyakorlatot, hiszen idehaza akkorra már nem volt senki (szabadlábban), aki érdemben tudta volna bírálni őket. A magyar személyi kultusz első kritikáját 1953. június 13–14-én a Moszkvában fogalmazták meg, amelyet a kirendelt magyar pártvezetés döbbenet hallgatott. A fennmaradt jegyzőkönyvek szerint a találkozók légköre cseppet sem volt barátságos nevezhető. A szovjet vezetők felrőtíták Rákosinak személyi kultuszát, és kritikával illették az 1949–53 közötti magyar időszakot. Berija, akinek aktív és jelentős szerepe volt a Szovjetunióban megrendezett koncepciók perекben és a tisztogatásokban, keményen bírálta az 50-es évek elejének magyar gyakorlatát. A tanácskozáson résztvevő szovjet vezetők a magyar államvezetés minden területét szigorú kritikával il-

lették. A találkozó nem egyenrangú felek között zajlott le, hiszen a szovjet vezetés birodalmi reflexei működtek, amikor a magyarországi gyakorlatot bírálták. 1953 júniusában a magyar küldöttség azonban nemcsak kritikát kapott a Kremben, hanem konkrét utasításokat is. A szovjet vezetés pontosan meghatározta, hogy milyen lépéseket kell a magyar pártvezetésnek megtennie a személyi kultusz felszámolása érdekében.

Ennek megfelelően az MDP vezetése Moszkvából hazatérve összehívta a Politikai Bizottság ülést, ahol a moszkvai elvárásoknak megfelelően a pártvezetők önkritikusan szóltak az elkövetett hibákról. Rákosi Mátyas ugyan elismerte személyes felelősségét saját személyi kultuszának kialakulásáért, de a hibák elkövetéséért önmagán kívül még Révai Józsefet, Farkas Mihályt és Gerő Ernőt tartotta felelősnek. Farkas Mihály hadserégtábornok, honvédelmi miniszter felszólalásában sajátos önkritikát gyakorolva elismerte felelősségét, de konkrétumok említése nélkül, inkább csak általánosságban szólt az elkövetett hibákról. A honvédelmi miniszter hozzászólásában katonához méltatlan módon próbálta saját szerepét minimalizálni a korábbi időszak eseményeiben, amikor a szovjet példára hivatkozott, és közvetlen társai felelősségét hangsúlyozta. Révai József az MDP fő ideológusa szintén támogatta az önkritikát, de felhívta a PB figyelmét, hogy országos visszhangja lesz a történetnek. Gerő Ernő felszólalásában, vezető társaihoz hasonlóan, elismerte felelősségét a gazdasági élet területén elkövetett hibáért.

A Politika Bizottság az önkritikák elhangzása után pontosan meghatározta azokat a feladatokat, amelyek szükségesek voltak a magyar gazdasági és pártéletben elkövetett hibák korrigálásához. A moszkvai elvárásoknak megfelelően a sztálini korszak magyarországi nyílt kritikájára az MDP Központi Vezetősége 1953. június 27–28-i ülésén került. A plénum első napján Rákosiék még a PB ülésen elhangzottaknak megfelelően gyakorlatok nyílt önkritikát, azonban a következő nap a magyar vezetők tudomására jutott, hogy Moszkvában letartóztatják Beriját. Néhányuk álláspontjában azonnal változás következett be. A moszkvai hírek ellenére azonban a Politikai Bizottság által korábban javasoltakat az MDP Központi Vezetősége elfogadta. A plénumon meghatározott célok alapvetően egybeestek a magyar lakosság elvárásaival. A PB által beterjesztett javaslatokat figyelembe véve az MDP Központi Vezetősége végül is kialakította azokat az új gazdaságpolitikai irányelveket, amelyek elsőként az 1953. július 4-én megalakuló Nagy Imre vezette kormány programjában realizálódtak. Annak ellenére, hogy Nagy Imre kinevezését még Berija szorgalmazta, az új magyar miniszterelnök neve egybeforrt az új gazdasági irányvonalal és a korábbi Rákosi vezette politikai kurzus bírálatával.

A dogmatikus konzervatív fordulat

Nagy Imre személye és az új kormányprogram csak látszólag élvezte a korábbi időszak meghatározó személyiségeinek a támogatását. 1954 decemberében Rákosi Mátyas elérkezettnek látta az időt elveszített hatalmának a visszacszerzésére. Miután hazatért a Szovjetunióból (feltehetőleg november 29-én, amiről a sajtó 30-án adott hírt), 1954. december 1-jén összeült az MDP Politikai Bizottsága. A PB-nek ezen az ülésén Rákosi tájékoztatta a testületet arról a szovjet álláspontról, miszerint Magyarországon egyre növekszik a jobboldali veszély, amelyhez a szovjet vezetés szerint Nagy Imre politikája nagymértékben hozzájárult. Rákosi Mátyas kihasználva a korábbi évekhez képest ismét módosult szovjet álláspontot, ha burkoltan is, de már szembe fordult az MDP KV 1953 júniusi határozatával. Rákosi a PB ülésen elhangzott felszólalásában — ellentétben nagy Imrével — az 1953-as fordulat óta eltelt időszakot gazdasági és politikai téren egyaránt visszalépés-ként értékelte, és kiemelte, hogy a belső ellenség tevékenysége felerősödött.

Nagy Imre válaszában elutasította Rákosi helyzetértékelését, és a szovjet elvtársakkal történt egyeztetés fontosságára hivatkozva nem volt hajlandó nézeteit revidálni. A mezőgazdaság kérdése körül kibontakozó vitában Nagy Imre elmondta, hogy szerinte a gazdaságnak ebben az ágazatában továbbra is életképes termelési egységek tartja a kisgazdaságokat, amelyek a nagytulajdonosokkal együtt léteznek.

Nagy Imre és Rákosi Mátyas között zajló hatalmi harcban a döntő fordulatra a Politikai Bizottság 1955. január 13-i ülésén került sor, amikor a testület tagjai megtárgyalták a Moszkvából hazatért küldöttség beszámolóját. A PB ülést megelőzően a szovjet vezetés — 1953 májusához hasonlóan — 1955. január 8-ára ismét Moszkvába rendelte a magyar párt- és állami vezetést. Az MDP PB-nek a vitáról fennmaradt jegyzőkönyve szerint a moszkvai tárgyalás légköre hasonló lehetett az 1953 májushoz, azzal a különbséggel, hogy az 1953-as-tól eltérően ekkor nem Rákosi Mátyást, hanem Nagy Imrét bírálta a szovjet vezetés.

Hruscsovék Nagy Imrét és politikai irányvonalát eltérő álláspontjához nagy mértékben járulhatott hozzá, hogy minden energiájukat és figyelmüket lekötötte az NSZK NATO-ba történő integrációjára adandó válasz. Ezért Moszkvában a magyar reformok további sorsát alárendelték a létrehozandó katonai szervezet ügyének. A hruscsovi szovjet vezetés számára ebben az időben alapvető jelentőséggel bírt, hogy egységes pártvezetés és nyugodt belpolitikai légkör legyen Magyarországon a Varsói Szerződés létrehozásának idején.

Rákosiék az így kialakult helyzetet kihasználva 1955. április 14-én Nagy Imrét felmentették Politikai Bizottsági tagsága alól, majd április 18-án az országgyűlés is felmentette Nagy Imrét a minisztertanács elnöki tisztéből, és helyette Hegedűs Andrást választotta meg. A Magyar Dolgozók Pártjának ezzel eldőlt (egy évre) a hatalmi harc, amit maguk az érintettek sem sejtettek, hogy a változás csak időleges.

A katonai kiadások csökkentése és hatásuk a Magyar Néphadsereg (1953–1954)

A csökkentések kezdete és háttere

A magyar pártvezetés 1953 júniusi moszkvai fiascoján a Magyar Néphadsereg helyzete is szóba került. Az SZKP vezetésben ekkor ugyan még nem dőlt el a hatalmi harc, de Berija és Hruscsov egybehangzóan elítélték a túlfeszített és extenzív hadseregfejlesztést, valamint az erőszakos iparosítást. Moszkvából hazatérve az MDP PB 1953. június 20-i ülésén Rákosi Mátyas kritikusan szólt ezekről a hibákról is. A hadsereg létszámának, túlméretezett felkészítéséről, olyan hibáknak vélte, amelyet azonnal korrigálni kell. A politikai bizottsági vitában Farkas Mihály hadseregtábornok is önkritikusan szólt a korábbi időszak extenzív hadsereg fejlesztési gyakorlatáról, amely az ő névével forrt egybe.

Rákosi Mátyas és Farkas Mihály hozzászólása jelentette a Magyar Néphadsereg létszáma csökkentésének és átszervezésének a kezdetét. A csökkentési folyamat alapvetően határozta meg az 1953–1956 közötti évek Magyar Néphadseregének a mindennapjait. Jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a hadseregben benmaradó hivatásos állomány morális-, míg az önszántukon kívül leszerelték egzisztenciális válságot éljenek át. Amilyen gyorsan történt a magyar haderő extenzív fejlesztése, olyan átgondolatlanul zajlott le a csökkentés is. A hadsereg létszámának csökkentését és szervezeti keretecinek átalakítását Farkas Mihály hadseregtábornok, honvédelmi miniszter hozzászólásában ugyan logikusan megindokolta, de a végrehajtás hálátlan feladata már utódjára, az 1953. július 4-én hivatalba lépő Bata István vezérezeresre, a korábbi vezérekai főnökre hárult.

Bata István vezérezeres, honvédelmi miniszter jó példája a munkaskáderből lett vezetéknek. Gondolkodását alapvetően meghatározta a párt iránti elkötelezettség és annak vezetőivel szembeni kritikátlan magatartása. Bata személye megfelelt a korabeli párt- és állami vezetéknek, mert tökéletesen végrehajtotta azokat az időnként egymásnak is ellentmondó utasításokat, amelyeket megbízóitól kapott. Az új honvédelmi miniszter az előbb említett tulajdonságai miatt, nem örvendett osztatlan népszerűségnek a hadsereg

hivatásos állományának körében. Bata kiválasztása a politikai vezetés által egyben azt is jelentette, hogy a hadsereggel kapcsolatos kérdéseket már nem tekintették alapvetően fontosnak.

A nagy hatalmak kapcsolatában 1953-tól megkezdődött javulás és a magyar népgazdaság „kifáradása” mellett, döntő jelentőséggel bírt az MDP irányvonal váltására, hogy Magyarországon egyre nagyobb létszámban állomásozott a Szovjet Hadsereg. A politikai vezetők elkezdte felismerni, — amit Farkas Mihály, már idézett beszédében is elmondott — hogy az ország katonapolitikai helyzetét az itt települt szovjet katonai alakulatok is jelentősen meghatározzák. Ennek a felismerésnek az egyik következménye az lett, hogy Magyarországon — a Varsói Szerződés 1955-ös megalakulásáig — egyre kevesebbet fordítottak katonai kiadásokra, ugyanis a védelmi feladatok jelentős részét a szovjet csapatok látták el. Az ország vezetőinek pénzügyi optimizmusa azonban csak igen rövid ideig tarthatott, mert a Szovjet Hadsereg magyarországi állomásoztatása egyre nagyobb terhet rótt a korabeli magyar költségvetésre.

Az MDP KV Titkársága 1953. december 8-i ülésén tárgyalta meg a szovjet tisztek magyarországi elhelyezésével kapcsolatos előterjesztést. A napirendi pont előkészítése érdekében a KV Titkárság már korábbi, november 23-ai ülésén egy bizottságot jelölt ki. Az elkészült előterjesztés szerint a vérszenes rövid határidő miatt a kérdés megoldásához nagyobb együttműködésre volt szükség az állami szervek között. A helyzet komolyságára jellemző, hogy az egyre nagyobb számban érkező szovjet családok elhelyezése, csak tovább rontotta az amúgy is rossz magyarországi lakáshelyzetet. A Titkárság érzékelve az egyre súlyosabb gondokat, a korábban megszabott határidő módosításán kívül a szovjet fél jóindulatának az elnyerését tűzte ki célul.

Az MDP Központi Vezetősége 1953 júniusi határozatának megfelelően, Nagy Imre kormánya hivatalba lépésétől kezdve a katonai kiadások ésszerű és a realitásoknak megfelelő kialakítására törekedett. Ennek a politikának megfelelően a Magyar Néphadsereg létszámát 1953—54 között, több mint 50 000 fő-vel csökkentették. A csökkentések negatív hatásaként romlott a hivatásos állomány hangulata, növekedett a fegyvelemsértések száma, és a várakozásokkal ellentétben romlottak az életkörülmények is. A Politikai Bizottság tagjai 1954. április 28-i ülésükön már szembesültek a kialakult helyzettel. Nőgrádi Sándor altábornagy, politikai főosztályfőnök ekkor terjesztette a PB elé a Magyar Néphadsereg erkölcsi és fegyelmi állapotáról szóló jelentést. A dokumentumban már olvasható a hadsereg fegyelmi helyzetének drasztikus romlása, amelynek okai között a hivatásos állomány elbizonytalanodását, és életkörülményeinek romlását nevezte meg.

A hadsereg vezetésének azon kísérletei, hogy meggyőzzék a párt és állami vezetést a csökkenő védelmi kiadások negatív következményeiről, lényegében eredménytelenek maradtak. A magyar kormányzat ugyanis ebben az időben csak a nagyarányú létszámsökkentésekből adódó feszültség enyhítésére törekedett. Nagy Imre miniszterelnök által 1954. szeptember 17-én alá írt 540917/5/1954. számú Minisztertanácsi határozatban, a magyar kormány intézkedett a Magyar Néphadsereg létszámsökkentése miatt leszerelt hivatásos és tartalékos tisztek segélyezéséről, valamint elhelyezkedéstük támogatásáról a polgári életben. A helyzet komolyságát jól érzékeltette, hogy a rendelet alkotói a bevezetésben külön intézkedtek arról, hogy a dokumentum ne jelenjen meg a Határozatok Tárában, és azt szigorúan titkos anyagként kellett kezelni. Az 1953-as első nagy leszerelési hullámot követően, 1955 februárjában ismét napirendre került a Magyar Néphadsereg létszámának újabb 20 000 fővel való csökkentése. A létszámsökkentések okozta amúgy is rossz hangulatot csak tovább rontotta, hogy a Magyar Néphadseregben szolgálatot teljesítő hivatásos állományúak fizetése fokozatosan elmaradt a civil szférától.

Bata István vezérrezdes, honvédelmi miniszter 1956. március 6-i levelében tájékoztatta Rákosi Mátyást, hogy a Honvédelmi Tanács (HT) határozata alapján a Honvédelmi Minisztérium vezetése megvizsgálta a Magyar Néphadseregben dolgozó polgári alkalmazottak létszámát. A felülvizsgálat eredményeként nem látták szükségesnek a HT határozata értelmében, a hadseregben dolgozó polgáriak számának növelését, sőt inkább számuk csökkentésére tettek javaslatot.

Az időszakot vizsgálva megállapítható, hogy az MDP 1953 júniusi fordulatát követően hivatalba lépő Nagy Imre és Hegedűs András vezette magyar kormányok kihasználva a nemzetközi helyzetből adódó változásokat, azért csökkentették tudatosan a Magyar Néphadsereg létszámát, mert így kívánták a magyar gazdaság számára szükséges újabb forrásokhoz jutni. A bemutatott dokumentum részletek híven tükrözik, hogy a honvédelmi minisztérium nem tudott sikeresen lobbizni a hadsereg érdekében, és mindvégig alárendelt szerepet játszott ebben a folyamatban.

Hadsereg korszerűsítési koncepciók

A Magyar Néphadsereg hosszú távú fejlesztési koncepcióját kidolgozó vitában, még tovább mélyült az ellentét a katonai és a civil, politikai vezetés között. Bata István honvédelmi miniszter 1954. július 7-én terjesztette be először az MDP PB elé a hadsereg hosszú távú fejlesztési koncepcióját. A miniszter indoklásában kiemelte, hogy a nyugati államok haderejét már korszerűsítették, és azokkal lépést kell tartani. A dokumentum érdekessége, hogy készítői ekkor még nem tettek említést olyan szovjet elvárásokról, amelyek a magyar fegyveres erők korszerűsítését szorgalmazták volna. A dokumentum szerint a Magyar

Néphadseregnek a haditechnika élvonalát képviselő új és korszerű fegyverek beszerzésére volt szüksége. Ilyenek voltak a légierő és a honi légvédelem számára az új MÍG—17-es vadászrepülőgépek és a rádiólokátorok (radar), amelyeket nagy számban kívántak rendszeresíteni. A szárazföldi erőknél elsősorban céliként a motorizáció növelését jelölték meg, ami eredményeként lehetőség nyíltott a már korszerűtlen lovas alakulatok megszüntetésére. Harckocsik újabb típusainak beszerzéséről nem tett említést az előterjesztés. A szervezeti változások során növelni szándékozták a már meglévő magasabb egységek alárendeltek számát, és a korábbi tartalék alakulatokat pedig, teljesen fel kívánták tölteni. Az MDP vezetése azonban a beteszített javaslatlaltal nem értett egyet, mert a terv megvalósításához igényelt horribilis összeg a korabeli magyar költségvetésnek nem állt rendelkezésére.

1954. július 28-án a Politikai Bizottság ismét megtárgyalta a Magyar Néphadsereg hosszú távú fejlesztési koncepcióját. A katonai vezetés már átdolgozott javaslatot terjesztett a PB elé, amely azt ismét elutasította, ráadásul a katonai vezetés szándékaival szemben, újabb létszámcökkentést határozott meg. A honvédelmi miniszter vezetésének újabb fiaskóját a PB-ben jól jellemzi, hogy a létszámcökkentés által felszabaduló anyagi erőforrásokat a központi költségvetés el kívánta vonni a honvédelemi tárcától. Ennek ellenére a hadsereg fejlesztésének kérdése továbbra sem került le a Politikai Bizottság napirendjéről. November 3-án Bata István vezéredezede, honvédelmi miniszter olyan korszerűsítési programot terjesztett a PB elé, amely konkrétan felsorolta, hogy a légvédelemnek, légierőnek, tüzérségnek, valamint a híradó csapatoknak milyen fejlesztésekre volt szükségük. A felsorolt területekből jól érzékelhető, hogy az 1953 előtti mennyiségi fejlesztés mennyire nem felelt meg a világban megindult haditechnikai változásoknak. Ekkor állították rendszerbe a hangsebesség feletti is repülési képes vadász és bombázó repülőgépeket, valamint ezek időbeni felderítésére szolgáló rádiólokátorokat. Szintén a légvédelem igényeit szolgáltatta a korszerű híradás rendszerének kiépítése, hiszen az elengedhetetlen feltétele azóta is, az információ gyors és pontos áramlásának. Mindezek jól mutatják, hogy súlyponteltolódás történt a repülő és légvédelmi csapatok irányába, szemben a korábbi tendenciával, amikor is a szárazföldi csapatok élveztek prioritást a fejlesztéseknél.

Óhatatlanul felmerül a kérdés: Bata István mint honvédelmi miniszter, talán egykori fegyvernemét — a légvédelmet — preferálta ezekkel a javaslatokkal? Azonban igazságtalanok lennének az egykori villamoskalauzból lett honvédelmi miniszterhez, ha nem vennék figyelembe, hogy a moszkvai katonai vezetés részéről is komoly nyomásgyakorlás történnhetett magyar kollégáikra. Erre utal a sajátosan megfogalmazott PB határozat, amely felhatalmazta a Moszkvába kiutazó magyar tárgyalódelegációt, hogy értesse meg a szovjet vezetéssel, a

magyar gazdaság teljesítőképességének végeességét. A hidegháborúnak ebben az időszakában a szovjet és az amerikai hadseregekben olyan fejlesztési programokat indítottak el, amelyeket az átalakuló és újra formálódó nagyhatalmi viszonyrendszer tett szükségessé. Ezeknek a fejlesztéseknek a jellemzője volt a váratlan csapás mérésére való képesség megteremtése, illetve annak elhárítása. Ezt csak a légierő és az új nagyhatékonyaságú légvédelmi rendszerek egyidejű létrehozásával lehetett megvalósítani.

Az új hadászati koncepciók realizálásához, hatalmas állami költségvetési forrásokra volt szükség, amivel a magyar gazdaság ekkor nem rendelkezett. Ezért a korabeli magyar vezetés — a szovjet elvárásoknak még éppen megfelelő — minimális szintű hadseregfejlesztés mellett döntött.

A honvédelem irányítási rendszerének átalakítása

1953-ban a már vázolt kül- és belpolitikai változások hatására Magyarországon megkezdődött a honvédelem állami irányítási rendszerének az átalakítása. A változtatások mértékét vizsgálva azonban helyesebb, ha az átalakítás helyett inkább a kialakítás kifejezést használjuk. A különböző megértéséhez vissza kell tekinteni a korábbi időszakra, mert ott találhatók meg azok az okok, amelyek miatt csak 1953-ban lett átlátható a honvédelem irányítási rendszere. Szintén a visszatekintés mellett szóló érv, hogy az MDP vezetésének és a kormánynak az 1953-as átalakításával egyidejűleg váltak ismertté azok a körülmények, amelyek megakadályozták, hogy korábban is megvalósulhasson a hatáskörök pontos elhatárolása.

1949 és 1953 között a Magyar Dolgozók Pártja legfelsőbb vezetésének, és a Magyar Népköztársaság állami vezetőinek tudta nélkül létrejött az a szűk, 3 tagú (Rákosi Máttyás, Gerő Ernő és Farkas Mihály) grémium, amely Magyarországon egyedül és kizárólagosan döntött stratégiai kérdésekben. Ez a formáció, amely a „Trojka” nevet viselte, nem volt hivatalos, sokan csak jóval később szereztek róla tudomást. A Trojka lényegében egy informális szervezet volt, de a korszak légköréből adódóan formális működési rendje is kialakult. A Trojka lényegében szovjet mintára jött létre, amikor is a pártvezetés legszélesebb köre saját kezébe összpontosította valamennyi, az állam életében fontos kérdésben a döntést. A Szovjetunióban 1952 közepén azonban a sztálini vezetés elérkezettnek látta az időt arra, hogy a pártvezetettől az állami szervek felé visszainyítsa az állami élet irányítását. Jól megfigyelhető ez a Moszkvában 1952. október 5—14. között megrendezett Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusán elhangzott hozzászólásokból. A Rákosi Máttyás vezette magyar küldöttség, mivel részt vett a kongresszuson, jól érzékelhette a szovjet vezetés új irányvonalát. És mint mindig, így ekkor is hazatérve megkezdte a kint szerzett tapasztalatok hazai környezetre való adaptálását. Ezért az MDP KV Titkársága 1952. november 27-1 ülésén Rákosi Máttyás már javasolta is, hogy a Ma-

gyar Dolgozók Pártján belül működő Katonai Bizottságot — amely valójában a Trojka volt — színtessék meg, és helyette hozzák létre a HT-t.

1953. március 10-i keltezéssel elkészült dokumentum már konkrétan meghatározta a HT felépítését, jogkörét és feladatait. Megállapítható, hogy olyan állami testületet hoztak létre, amely korábban nem létezett, illetve azokat a jogköröket, amelyeket a HT-nek adtak, korábban a pártvezetésének egy szűk csoportja birtokolta. A HT megalakulásával megkezdődött egy átláthatóbb, jogilag körülhatárolt honvédelmi irányítási rendszer kialakítása, amely már lehetővé tette a párt és az állami vezetés hatásköreinek elválasztását és a hatékony munka szervezését a honvédelmi kérdésekben.

A Varsói Szerződés megalakulását követően a magyar politikai és állami vezetés, újragondolta a magyar honvédelem kérdését. Az MDP PB 1956. január 18-i ülésén hosszú idő után, először tárgyalta meg a HT szervezetének és ügyrendjének a kérdését. Hegedűs András, mint a Minisztertanács elnöke (Miniszterelnök), írásos előterjesztésében különösen fontosnak tartotta, hogy a pártvezetés saját területén rendezze a HT kérdését. Előterjesztését az tette szükségessé, hogy a tanács szervezetére, hatáskörére vonatkozó legfelsőbb döntést tartalmazó párhatározat nem volt. Ebből eredően nem volt tisztázva sem párt, sem állami vonalon a HT helyzete, szerepe és jogállása. Az akkor érvényben lévő szabályozás magától a HT-től származott, 1953-ból. Az 1953-tól eltelt időben viszont a HT személyi összetételében többször változás történt és a személyi változások végül szervezeti változást is eredményeztek. A kérdés azonban nem volt rendezve állami vonalon sem. A honvédelemről szóló 1939. évi II.t.c. ekkorra már elavult, ráadásul a második világháború előtti állapotok szerint szabályozta valamennyi honvédelmi vonatkozású kérdést, s így a HT helyzetét is.

A miniszterelnök indoklása jól mutatja, hogy a magyar államigazgatás rendszerében az 1953-at megelőző időszakban mennyire sokadrangú volt a honvédelem kérdése. Az idézett azonban arra is rávilágít, hogy az MDP vezetése — miután saját kezébe összpontosította a katonai kérdésekben való döntéshozatal „jogát” — mennyire nem tartotta fontosnak a jogi keretek kialakítását, hatalmának törvényesítését.

Az MDP vezetése, miután meghatározta a HT hatáskörét, 1956. március 29-én a PB újra definiálta a Magyar Néphadsereg párt és állami irányításának és ellenőrzésének rendszerét. Az elfogadott dokumentum kimondta: „A Magyar Néphadsereg egész tevékenységét a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (Politikai Bizottság) irányítja és ellenőrzi.

A Központi Vezetőség az irányítást részint közvetlenül, részint közvetve az alábbi szerveken keresztül gyakorolja:

— Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa;

— Honvédelmi Tanács.

A párt Központi Vezetősége (Politikai Bizottság) közvetlen ellenőrző szervei:

— Központi Vezetőség Titkársága;

— Központi Vezetőség Adminisztratív Osztálya.

Mint a Minisztertanács szervei ellenőrzést folytatnak a Hadseregben:

— Állami Ellenőrzés Intézménye (Katonai osztályán keresztül);

— Pénzügyminisztérium.

Törvényesség kérdésében ellenőrzésre jogosult a Katonai Ügyészségen keresztül a Legfőbb Ügyészség.”

A PB határozata a továbbiakban aprólékosan meghatározta, a különböző párt és állami szervek hadsereggel kapcsolatos feladatait, és részletesen körülhatárolta a párt és állami szervek hatáskörét. A dokumentum pontosan bemutatja, hogy az MDP vezetése a honvédelem és a hadsereg irányítását csak, és kizárólag a saját kezében összpontosítvta tudta elképzelni.

Integrálódás a Varsói Szerződésbe (1955—1956)

Magyar politikai vezetés fontosabb döntései a Varsói Szerződés létrehozásának időszakában.

1955 tavaszán miután Rákosi Mátyás visszaszerelte hatalmát a pártvezetésben és megkezdte Nagy Imre miniszterelnök háttérbe szorítását, az MDP PB előre nem tervezett kérdést tárgyalt. Márciusban a magyar pártvezetés levelet kapott Moszkvából, amelyben Hruscov az SZKP első titkára, az MDP vezetésének véleményét kérte egy, a Szovjetunió irányításával létrehozandó katonai szervezetről. Hruscov levele nem érthette váratlanul a magyar pártvezetést, mert az SZKP első titkára levelében utal a témával kapcsolatosan már lezajlott, 1954. december 2-i tanácskozásra. Mint ismert 1954. november 29.—december 2. között Moszkvában a szocialista országok külügyi képviselői találkozót tartottak, ahol az európai béke és biztonság kérdéseiről tanácskoztak. A moszkvai találkozó összehívását indokolta tette, hogy a nyugati államok által 1954. október 23-án aláírt úgynevezett párizsi egyezményekkel⁸ lényegében megteremtették a Német Szövetségi Köztársaságnak a nyugati gazdasági és katonai szervezetekbe történő integrációját.

Hruscov 1955 márciusában az MDP vezetésének küldött levelében, az 1954 őszén megtartott moszkvai tanácskozásra utalva kérte a magyar pártve-

⁸ NSZK és Olaszország csatlakozik a Nyugat-európai Unióhoz, az NSZK csatlakozik a NATO-hoz, és a nyugati hatalmak elismerik az NSZK szuverenitását.

zetés véleményét egy létrehozandó katonai szervezet dokumentumáról, és a szervezet alapokmányáról. A szerződés tervezet át tanulmányozása, és jóváhagyását követően a PB 1955. május 5-i ülésén felhatalmazta Hegedűs András miniszterelnököt, hogy a Varsóba induló küldöttséget vezesse. A napirendi vita során Bata István honvédelmi miniszter elemezte a nemzetközi helyzetben bekövetkező változásokat felvetve: „...az osztrák szerződések megkötése esetén nyilvánvaló, hogy Ausztriából kivonják a csapatokat és felmerül, hogy Románia és Magyarország területéről is megtörténik a csapatok kivonása. ... A magyar fegyveres erők, legalábbis az első időkben felkészültségükben nem elégségesek és valószínű, hogy felmerül egy hadtestnek Magyarország területén való tartása, vagy amennyiben ez nem feltétlenül szükséges, ki kell dolgozni javaslatot, mert a magyar hadsereg létszáma nem elég, hogy 100 kilométeres sávot elfoglaljon.”

A honvédelmi miniszter felvetéseit, a pártvezetés azonban nem vette figyelembe. Miután 1955. május 14-én létrejött a Varsói Szerződés (VSZ), és május 15-én aláírták az osztrák államszerződést, az MDP vezetése megvizsgálta a Magyar Néphadsereg helyzetét. A PB 1955. június 11-i ülésén a hadsereg szellemiségét alapjában véve egészségesnek minősítették, de említést tett a felmerülő hiányosságokról is. 1955 tavaszán a magyar légvédelem súlyos fiaskót élt át, amikor is egymásután többször úgy sértek meg ellenséges repülőgépek a magyar légtér, hogy azokkal szemben semmilyen hatékony ellenlépés nem történt. A helyzet megértéséhez azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar légvédelemnél a háború után elmaradtak, illetve rosszul végrehajtott technikai fejlesztések és az át nem gondolt szervezeti változások eredményei, ekkor váltak láthatóvá. A negatív hatásokat csak tovább fokozta, hogy az 1953-tól megkezdett létszámcökkentések a Magyar Néphadsereg hivatásos állományát egzisztenciálisan elbizonytalanították.

A korábbi években elkezdett létszámcökkentés következő állomásaként, a Minisztertanács szeptember 7-i rendelete alapján újabb 20 000 fővel csökkentették a Magyar Néphadsereg állományát. A védelmi kiadások további csökkentését azonban már nem lehetett a korábbi idők gyakorlatának megfelelően folytatni. A Magyar Néphadseregtől elvont források már oly nagyra nőttek, hogy felkeltették a moszkvai vezetés figyelmét is. Erre utal, hogy 1955. szeptember 15-én az MDP PB jóváhagyta Bata István vezéreztudós honvédelmi miniszter által beterveztett szovjet javaslatot, amely pontosan meghatározta, hogy Magyarországnak mikor és milyen katonai fejlesztéseket kell végrehajtani. A szovjet katonai vezetés levele jelezte, hogy Moszkva eltökélte magát arra, hogy hatékonyan működő katonai szervezetet irányítson. Ennek egyik első jele volt, hogy a Varsói Szerződésbe tömörült államok katonai kiadásának rendszerét ellenőrzése alá vonta, majd így kezelt annak részleteit

meghatározni. Következő lépésként a tagállamokkal elfogadta a VSZ Egyesített Fegyveres Erői Főparancsnokának (EFE) működési szabályzatát, amelyet az MDP PB október 6-i ülésén jóvá is hagyott. A szovjet vezetés által elküldött dokumentum részletesen szabályozta az EFE felépítését és működési rendjét. „Az Egyesített Fegyveres Erők élén, a varsói tanácskozáson 1955. május 14-én elfogadott barátsági, együttműködési és kölcsönös támogatásban részvevő országok között kötött szerződés szerint főparancsnok⁹ áll.”

A főparancsnok helyettesei a szerződés tagállamai által kinevezett katonai vezetők. Az EFE Főparancsnoka és helyettesei mellett működik a Törzskar, amelybe a tagállamok delegálnak katonai szakembereket. A létrehozott Egyesített Parancsnokság közvetlen irányítása alá a VSZ tagállamoknak saját hadseregeikből bizonyos alakulatokat kellett kijelölni. A Varsói Szerződés értelmében a Magyar Néphadseregből az Egyesített Fegyveres Erők állományába az alábbi magasabb egységeket jelölték ki:

- hat lövész hadosztály (12., 17., 32.) /teljes/, 9., 27., (kőnyű), 8. (békében keret, háborúban kőnyű);
- két gépesített hadosztály (5., 7.);
- 25. és a 66. vadászrepülő hadosztályok.

A fokozatosan kialakuló VSZ szervezeti rendszere és az Ausztriából, hazánkba átteleplülő nagy létszámú szovjet katonai erő, ismét alapjaiban módosította Magyarország katonapolitikai helyzetét. Ezért az új hadműveleti irányoknak megfelelően elsősorban fontos lett az osztrák-magyar határszakasz őrzése, amelyet az osztrák államszerződés létrejöttével és a nyugati hírszerző szervek várható aktívabb tevékenységével magyaráztak.

A Politikai Bizottság 1955. november 3-i ülésén újból a Magyar Néphadsereggel kapcsolatos témát tárgyalt. A PB meghallgatta az 1954—55-ös kiképzési év eredményeiről szóló jelentést, majd meghatározták a következő, 1955—56-os kiképzési év feladatait. A beszámoló pozitívumként említi meg, hogy a Központi Vezetőség Nagy Imrét elítélő márciusi határozatát a személyi állomány jól fogadta. Szintén jónak tartották, hogy kedvező visszhangja volt a Varsói Szerződés létrejöttének, valamint az életbe lépett tiszti- és szolgálati törvénynek. Kimondták, hogy a hadsereg létszámcökkentése erősítette a tisztek ragaszkodását a tiszti hivatáshoz. Cinikusnak tűnhet a fenti megállapítás, de figyelembe kell venni, hogy a hadseregből korábban leszerelt hivatásos tisztek és tiszthelyettesek egzisztenciális problémákkal küzdöttek. Ezek hatására a személyi állomány nagy részénél tudatosodott, hogy katonai képzettség nem konvertálható át a polgári életben, a Magyar Néphadsereg elhagyása egyet jelent a személyes életszínvonal drasztikus romlásával.

⁹ Az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoka mindig szovjet marsall volt.

Rákosi politikai restaurációja eredményeként 1955 végén, ismét támadás indult a háború előtti tisztek és tisztihelyettesek ellen, akiknek zöme ekkor már nyugállományban volt. Jól látható, hogy a politikai vezetésnek ez a döntése az 1953-tól tartó létszámszökkenések negatív hatásairól akarta elterelni a figyelmet. A döntés szándékai világosak, hiszen a nagy létszámban elbocsátott munkásküderekből lett katonatisztek egzisztenciális válságot éltek át, és a Rákosi-féle politikai vezetés ahelyett, hogy hatékony lépéseket tett volna az elbocsátottak beillesztésére a polgári életbe, inkább a korábbi időszakban szolgált hivatásosok, törvényekben is biztosított nyugellátását vonta meg.

A magyarországi nagy létszámú szovjet katonai jelenlét kialakulásának főbb jellegzetességei

A Varsói Szerződés létrejöttét követő május 1955. május 15-én a második világháborúban szövetséges nagyhatalmak és Ausztria képviselői aláírták az osztrák államszerződést. A szerződés értelmében Ausztria egyik katonai tömbhöz sem csatlakozhat a jövőben, és semlegességét az aláíró nagyhatalmak garantálták. Az osztrák államszerződés létrejötte azonban felvetette Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzetének újraszabályozását, amelyre az 1947-es párizsi békeszerződés a következőket határozta meg: „...a Szovjetunióknak fennmarad a joga magyar területen olyan fegyveres erő tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a szovjet Hadseregnek az ausztriai megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa.”

A szovjet vezetés azonban igen rugalmasan értelmezte a párizsi békeszerződésnek ezt a pontját, és így a valóságos feladatokat messze meghaladó számú és az alaprendeltéstől eltérő diszlokációjú szovjet katonai alakulatok állomásoztak Magyarországon. A magyar vezetés tisztában volt azzal, hogy az osztrák államszerződés létrejöttét követően az Ausztriából kivont szovjet csapatok jelentős részének Magyarországra visszavonását követően, a moszkvai vezetés újabb alakulatokat kíván majd hszinkban állomásoztatni. Ezt támasztja alá, hogy Bata István honvédelmi miniszter a Honvédelmi Tanács részére 1955. március 28-i keltetésű előterjesztésében már konkrét javaslatot tett, egy Mezőkövésd térségében megépítendő repülőter költségvetésére és építési munkálatainak útemzésére. A felépítendő G.XX. fedőnevű repülőteret nagy-hatótávolságú bombázó repülőgépek kiszolgálására is alkalmassá kívánták tenni. Annak ellenére, hogy konkrét utalás nincs az előterjesztésben, nyilvánvaló, hogy a beruházásra a Magyarországra települő szovjet légierőnek volt szüksége, mivel a magyar légierő nem rendelkezett olyan nagy hatótávolságú bombázógépekkel, mint amilyenek kiszolgálására tervezték az objektumot. A repülőteret 1956–1958 között tervezték felépíteni.

A beruházás megvalósításánál több minisztérium együttes és összehangolt részvételével számoltak.

Az Ausztriából áttelepülő szovjet csapatok elhelyezése érdekében 1955. április 12-én a Magyar Népköztársaság. Minisztertanácsa határozatban, járult hozzá, hogy a Szovjet Hadsereg részére 16- és gyakorlótereket adjanak át. A magyar kormány ezzel az intézkedésével lényegében a Magyar Honvédelmi Minisztérium hatáskörébe utalta a Magyarországon állomásozó Szovjet Hadsereg elhelyezésének a kérdését. A magyar kormány ebben az intézkedésben továbbá magára vállalta a jelentkező anyagi terheket. Az intézkedés eredményeként a Magyar Néphadsereg ugyan gyarapította a tulajdonában lévő ingatlanok értékét és nagyságát, de azt nem tudta használni, mert automatikusan a szovjet csapatok kezelésébe került.

A Varsói Szerződés megalakulását követően nagyszámban érkeztek szovjet katonai alakulatok Ausztriából hazánk területére, amelyek elhelyezéséről a magyar vezetésnek kellett gondoskodnia. E folyamat eredményeként a székesfehérvári központtal létrehozott szovjet Különleges Hadtest állományába két gépesített-, egy vadászrepülő- és bombázó hadosztályt, egy pontosn hibáz gésedet-, továbbá légvédelmi, fegyvernemi és más szakcsapatokat rendeltek.

VÁLSÁG ÉS ÖSSZEOMLÁS (1956)

Az SZKP XX. kongresszusa és hatása a világpolitikára

1956. február 14–20. között Moszkvában megrendezett SZKP XX. kongresszusa a két vilárendszer békés egymás mellett élésének lehetőségét elemezte. A kongresszus ugyan megállapította, hogy nem törvényszerű a két politikai rendszer között egy háború megvívása, de a forradalmi (kommunista) változásokra továbbra is látott lehetőséget a kapitalista világban, csak immár békes úton. Hruscsov pártfőtitkár ezen a kongresszuson elérkezettnek látta az időt, hogy szembeforduljon a sztálini örökséggel, de tudta, hogy a kritikája veszélyes lehet a szovjet hatalmi érdekekre. A titkos beszámoló azonban nyilvánosságra került, és jelentős szerepe lett a szocialista tábor országain végigúto kritikai mozgalmak kialakulásában, amelyeket sokszor csak erőszakos eszközökkel lehetett elfojtani. A sztálini gyakorlat kritikája nem egyszer, magának a szocialista rendszer létének a megkérdőjelezéséhez is elvezetett. A rendszerkritikák megfogalmazásához nagymértékben hozzájárult, hogy a szocialista tábor országaiban a korábbi időszak prominens személyiségei hirdették meg az új politikai irányvonalat. A régi, hiteltelenné vált párt és állami vezetők szavakban ugyan átvették az új moszkvai irányvonall frazeológiáját, de tetteikben továbbra is a sztálini időszak szovjet gyakorlatát folytatták. Tovább

rontotta a korábbi időszak politikai vezetőinek helyzetét, hogy 1956. április 17-én megszűnt a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Komminform). A korábbi sztálini időszakban kialakított centralizmussal szemben az új hrucsovvi vezetés, már az egyes szocialista államok feladatává tette, hogy kialakítsák és működtessék saját propagandamunkájukat. Mind ez akkor történt, amikor az amerikai stratégiában fokozatosan felértékelődött a szocialista országokkal szembeni fellázító tevékenység. Megállapítható, hogy a két táboron belül olyan ellentétes folyamat zajlott le, aminek eredményeként a szocialista országok propagandamunkája hazai területen is defenzívába került az amerikaival szemben.

A szocialista országok életében meghatározó jelentőséggel bírt, hogy 1956. július 3-án Titó viszonzva Hruscov előző évi jugoszláviai látogatását, ellátogatott a Szovjetunióba. Az egyre javuló szovjet–jugoszláv kapcsolatok kialakulását jelentősen befolyásolta, hogy 1956. június 1-én távozott poszjtárol Molotov az egykori szovjet külügyminiszter, akinek nagy szerepe volt abban, hogy Moszkva és Belgrád kapcsolatai a késő-sztálini korszakban megromlottak. Szepilov az új szovjet külügyminiszter már az új szovjet külpolitikai irányvonalat képviselte, és nem jelentett veszélyt Hruscov számára. A szovjet diplomácia ebben az időben megkülönböztetett figyelmet fordított egykori déli szomszédunkra és ösztönözte a magyar vezetést is hasonló lépések megtételére. Azonban a magyar–jugoszláv kapcsolatok normalizálásához előbb el kellett távolítani a legfőbb akadályt, Rákosi Mátyást. A magyar pártvezető lemondására néhány nappal később, az MDP Központi Vezetőségének július 18–21. között megtartott tanácskozásán került sor. Ettől kezdve rohamosan javultak a magyar–jugoszláv kapcsolatok, amelyek eredményeként először Gerő Ernő nem hivatalos formában, de részt vett Hruscov és Tito október 3-i jaltai találkozásán, majd nem sokkal később október 19–25. között Gerő Ernő vezetésével, magyar delegáció látogatott Belgrádba, a kapcsolatok rendezésére.

Az egyre intenzívebbé váló jugoszláv diplomáciai tevékenység egyik jellemzője volt, hogy a külkapcsolatok kialakításánál meghatározó jelentőséget tulajdonítottak az 1955. április 24-én kiadott bandungi nyilatkozatnak. Ebben a dokumentumban fektették le az alapjait az el nem kötelezett országok mozgalmának, amelynek tagjai tudatosan határolódtak el a két nagy katonai szövetségi rendszertől a NATO-tól és a Varsói Szerződéstől. Ennek a külpolitikai irányvonalnak a folytatása volt, hogy 1956. július 19-én Briori szigetén Tito fogadta Nasszer egyiptomi és Nehru indiai miniszterelnököket. A két vendég jelenléte jelezte, hogy jugoszláv diplomácia a Szovjetunióhoz fűződő egyre javuló viszony ellenére továbbra is tömbökön kívüli politikát kívánt folytatni, és megpróbálta kihasználni a harmadik világ egyre növekvő

befolyását, valamint az el nem kötelezett államok mozgalmának egyik vezetőjeként jelentősen megővelni saját befolyását nem csak Európában, hanem az egész világban.

Ebben az évben Európa államainak figyelme egyre inkább a Mediterránium, azon belül is Észak-Afrika államai felé fordult. Az egykori francia és brit gyarmatokon zajló felszabadítási mozgalmak ekkor már számíthattak a Szovjetunió szimpátiájára, és időnként anyagi támogatására is. Jó példa volt erre, a Szezi-csatorna 1956. július 26-án bejelentett államosítása. A Nasszer vezette egyiptomi kormány ezzel a lépésével kívánt olyan állami bevételezhez jutni, amivel fedezni tudta az Asszuáni gát építésének költségeit. Az államosítást követő feszültebb légkörben egyre világosabbá vált, hogy a Nagy-Britannia és Franciaország kormánya még a katonai beavatkozást is képes megkockáztatni, hogy visszaszerezze a csatorna államosításakor elvesztett érdekeltségeit.

Bata István vezéreredes honvédelmi miniszter részére 1956. szeptember 10-én a Magyar Néphadsereg Vezérkarának 2. Csoportfőnökségén elkészült jelentés szerint brit és francia csapatok támadásra készülnek Egyiptom ellen. Az információ a pírizi magyar katonai attasétól érkezett, aki a készülő támadás tervéről újsárgóktól értesült.

A jelentés alapján valószínűleg az Egyiptom ellen készülő támadásról a szovjet és az amerikai hírszerző szervek is értesíthették kormányaikot, amelyeket ezen információk birtokában már nem érhetett váratlanul az október végén megindult brit–francia–izraeli szövetséges támadás a nilusi ország ellen. Ha figyelembe vesszük, hogy az Egyiptom elleni, összehangolt szövetséges támadásra¹⁰ az 1956. október 23-án Budapesten elkezdődött forradalom idején került sor, akkor már nem esodálkozhattunk azon, hogy a szovjet vezetés miért tudta olyan gyorsan megszervezni a november 4-én meginduló Magyarország elleni katonai invázióját. Moszkvát nem érthette váratlanul az Egyiptom elleni katonai hadművelet híre, sőt kifejezetten várhatta annak kezdetét, mert így jelentős mértékben csökkenthette a nemzetközi közvélemény érdeklődését a magyarországi szovjet fegyveres beavatkozásról.

A szovjet vezetés számára egyre komolyabb gondot okozott, hogy az SZKP februári XX. kongresszusa után a szövetséges szocialista országok lakossága egyre nagyobb elégedetlenséggel vette tudomásul, hogy nem a várakozásoknak megfelelő nagyságú és gyorsaságú változások zajlottak. Az 1956. június 28-án a lengyelországi Poznanban lezajlott megmozdulások már jelezték, hogy határozottabb és nagyobb változásokra van szükség a szocialista táboron belül. A lengyelországi változások fontosságát Hruscovék 1956 nyarán még nem érzékelték reálisan, aminek következtében a lengyel veze-

¹⁰ 1956. október 29-én indította meg támadását az izraeli hadsereg Egyiptom ellen, amelyhez október 31-én csatlakoztak a brit és francia hadsereg alakulatai.

tést nem is inspirálták jelentősebb lépések megtételére. Ezért Lengyelországban október 19–25. között olyan fordulat következett be, amelynek eredményeként a szovjet vezetők személyes jelenlétükkel „tisztelték” meg a varsói pártvezetést. A varsói események teljes mértékben leköltözték a szovjet vezetők figyelmét, és így már nem érzékelték, hogy időközben Budapesten is egyre feszültebbé vált a légkör. A Varsóban történtek ösztönzőleg hatottak Magyarországra, és felgyorsították azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek eredményeként az 1956. október 23-án lezajlott békés felvonulás nyitó akkordja lett a magyar történelem újabb forradalmának.

Az MDP vezetésének válsága és kísérlet annak feloldására

A Rákosi Máttyás köré csoportosult dogmatikus erők 1955 végén tovább folytatták támadásaikat Nagy Imre ellen. Miután Nagy Imrét az országgyűlés április 18-án felmentette a minisztertanács elnöki tiszteből, az MDP KV 1955. december 3-i döntése értelmében kizárták a Magyar Dolgozók Pártja tagjainak sorából. Rákosi győzelme ekkor teljesnek látszott. A hazai közvélemény értetlenül állt a történet előtt, és csodálkodik csak tovább fokozódott, amikor 1956 elején újabb, ismét kívülről gerjesztett politikai fordulat kezdődött Magyarországon.

1956. februárjában, a Moszkvában megrendezett SZKP XX. kongresszusán Hruscov kritikája, amelyben a sztálini személyi kultusz során elkövetett „hibákról” rántotta le a leplet, már jelezte, hogy ismét egy új fordulat kezdődik a szocialista országok, így Magyarország belpolitikai viszonyaiban. Hazánkban az SZKP XX. kongresszusa ismét szellemi pezsgést indított el, amely eredményeként az év közepére a magyar közélet neves személyiségei már nyíltan kezdték bírálni Rákosi politikáját és újjáéledt személyi kultuszát. Ahogy erősödött Rákosi Máttyás és a nevéhez fűződő politikai irányvonal kritikája, úgy helyeződött át az egyre nyitabb bírálat az MDP belső fórumairól a nyilvánosság különböző szintjeire.

Az MDP vezetése, élén Rákosi Máttyással fokozatosan elbizonytalanodott. A pártvezetés tanácsatlansága érthető, hiszen ismét elvesztette orientációs pontját az események menetében, és a gyakran változó szovjet álláspontot már nem volt képes követni. A fokozódó bizonytalanság Magyar Néphadseregben is éreztette hatását. A katonai vezetés olyan kérdésekkel találta szembe magát, amelyre vagy nem tudott kielégítő választ adni, vagy nem rendelkezett egyértelmű párhatározattal. Ezen kívül ismét meglepet a személyi állomány (főleg a hivatásosok körében) a kiábrándultság és a perspektívatlanság.

Az SZKP XX. kongresszusa után kialakult helyzet kérdései az MDP KV Tűkésrség 1956. április 9-i ülésén ismét napirendre kerültek. Rákosi ekkor már határozottabbnak tűnt, bár realitás érzéke mintha cserbenhagyta volna. A

jobboldali veszéllyel való riogtatás már abszurdnak tűnhetett, hiszen az előző évi politikai leszámolás eredményeként szinte csak ő, Rákosi Máttyás maradt a magyar politika hivatalos meghatározója, és az újabb fordulatot nem a korábban minden funkciójától megfosztott Nagy Imre kezdeményezte, hanem Hruscov az SZKP első titkára. Ettől függetlenül az MDP vezetése az egyre erősödő negatív közhangulatot a jobboldali revisionista gondolkodásnak tudta be. Rákosi felszólalása sokszor összefüggéstelen volt, bár feltűnően jól hatott a hadseregbe való hivatkozás. Rákosi tudta, hogy a Nagy Imre nevéhez kapcsolódó 1953-ban meghirdetett fordulat, a Magyar Néphadsereg hivatásos tagjainak egyet jelentett a folyamatok létszámcsökkentésekkel, az egzisztenciális ellehetetlenüléssel.

Az MDP vezetésének elbizonytalanodása és az eseményekre adott hiányos válaszi eredményeként a magyar társadalom egyre nagyobb része fordult el az MDP-től és fejezte ki egyetértését a pártvezetés gyakorlatát bírálókkal. A Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) Petőfi-körének 1956. május 22-én megrendezett első, majd ezt követő nyilvános vitái jeleztek, hogy megszűntett az a fórum, amelyen párttagok és pártion kívüli értelmiségiek közösen és nyíltan bírálták az MDP vezetését.

Az értelmiséghez hasonlóan a magyar munkások körében is egyre nagyobb elégedetlenséget váltott ki Rákosi 1955-ös visszatérése az emberek számára egyet jelentett az életszínvonal romlásával. Az egyre romló életkörülmények elleni tiltakozásként 1956. július 5-én látványos demonstrációra került sor, mikor is az Óbudai Téglagár munkásai sztrájkba léptek a romló életkörülmények miatt. A pártvezetés számára döbbenetes élményt jelentett, hogy saját bázisával találta szembe magát. A sztrájkról szóló jelentés szerint a normarendezések miatt robbant ki a tiltakozás, amelyhez a vezetés rossz kommunikációja is hozzájárult. A dolgozók között jelentős fizetés csökkenéséről terjedtek el a hírek, amelyek eredményeként sztrájkba léptek. A munkabeszüntetés már jelezte a politikai rendszer válságát, és a társadalomban egyre jobban felhalmozódó indulatok nagyságát.

Az MDP vezetése érzékelve a pártion belül és a társadalomban jelentkező, egyre nagyobb társadalmi elégedetlenséget az MDP Központi Vezetőség 1956. július 18–21-i ülésén elfogadta Rákosi Máttyás lemondását és felmentette őt a MDP PB és KV tagsága alól, utódjául pedig Gerő Ernőt választották meg. Ezt követően Rákosi a Szovjetunióba utazott, ahonnan soha sem tért vissza. A KV. döntéssel alapvetően befolyásolta, hogy Mikoján 1956. július 13—21-e között Magyarországon tartózkodott, és nyomást gyakorolt a magyar pártvezetésre, hogy megtörténjen ez a fordulat. Mikoján a moszkvai álláspontot képviselte, amikor egyértelműen Rákosi tette felelőssé az elkövetett törvénytenségekért. Rákosi felmentésének a hírért az országban pozitívan fogadták.

Az MDP vezetés felemás határozatai jól tükrözték, hogy a párt vezetése nem merte elszánni magát jelentősebb fordulatra. Pedig az egyre gyorsabban változó bel- és külpolitikai események egyre indokoltabbá tették azt.

Mint ismert 1956. október 15—22-e között Gerő Ernő vezette magyar párt-delegáció tartózkodott Belgrádban, hogy rendezzék a magyar–jugoszláv kétoldalú kapcsolatokat. Az MDP PB 1956. október 20-án megtartott ülésén az itthon tartózkodók már jól érezhették, hogy a fegyverországi változások kellette váraakozások képesek befolyásolni a magyar belpolitikát is. Október 22-én este a Belgrádból hazatérő delegáció tagjai már szembe találták magukat azzal a közhangulattal, amely a másnap október 23-án délután kezdődő politikai demonstrációtól elvezetett a fegyveres felkeléshez, majd a forradalomhoz. Az MDP KV 1956. október 23-i ülésén újraválasztották a Politikai Bizottság és a Központi Vezetőség Titkárságának tagjait, és javaslatot tettek Nagy Imre miniszterelnökké történő kinevezésére. Az MDP vezetésének ezt követő lépései már jól szemléltetik, hogy a párt vezetése már egyre kevésbé tudta befolyásolni a politikai életben lezajló folyamatokat, és október 23-tól egyre inkább az utca eseményei irányították a magyar politikai eseményeket. Mindezek eredményeként 1956 októberének végén megszűnt a Magyar Dolgozók Pártja és átadta helyét a november 1-én létrehozott, Kádár János vezette Magyar Szocialista Munkáspártnak, amelynek vezetői közül sokan még az MDP-ben ismerték meg a párt- és állami élet irányításának hazai gyakorlatát.

A magyar katonapolitika főbb kérdései a belpolitikai válság időszakában

Az 1956-os év egymást gyorsan követő belpolitikai változások a magyar katonapolitikat sem hagyták érintetlenül. A Varsói Szerződés előző évi létrehozása kettős irányítás volt a hazai katonapolitikára. Egyrészt serkentően hatott a katonai irányítás rendszerének átalakítására és a Magyar Néphadsereg korszerűsítésére, másrészt a nagyhatalmak kapcsolataiban jelentkező javulás eredményeként végrehajtott újabb létszámcsoökkentés gátolta a személyi állomány hatékonyabb munkáját.

1955. szeptember 8-án megjelent „Szabad Nép” az MDP központi lapja közölte, hogy a kedvező nemzetközi légkörre való tekintettel a minisztertanácsi határozat értelmében 20 000 fővel csökkentik a Magyar Néphadsereg létszámát. A létszámcsoökkentéseket követően megkezdődött a hadsereg irányítási rendszerének az átalakítása. A már korábban bemutatott honvédelem irányítási rendszerének átalakításakor, az MDP PB 1956. március 29-i ülésén pontosan meghatározták a Magyar Néphadsereg párt- és állami irányításának rendszerét, és szabályozták a politikai főcsoporthonőkség jogállását. „A Had-

seregen belül, mint a Központi Vezetőség osztálya jogán működő szerv a Politikai Főcsoporthonőkség kettős — párt- és állami — megbízatás alapján irányítja és ellenőrzi a Magyar Néphadsereg pártpolitikai apparátusának munkáját.”

Miután a pártirányítás kérdését rendezték a hadseregben, ismét napirendre került az újabb, 1953 óta immár a *harmadik* magyarán létszámcsoökkentés, amely során december 31-ig újabb 15 000 fővel kívánták csökkenteni a Magyar Néphadsereg létszámát

1956. augusztus 14-én a honvédelmi miniszter által jóváhagyott és a Honvédelmi Tanács részére készített jelentésben, már a minisztertanács által kiadott rendelet alapján dolgozták ki a csoökkentés után várható új létszámárnyadot:

Megnevezés	1956. évi létszám	1957. évi létszám	Csökkentés
Tábornok, tisztt	29 000	24 500	4 500
Továbbszolgáló tiszthelyettes	9 000	7 450	1 550
Sor-tiszthelyettes, honvéd, növendék	87 000	83 050	3 950
Katona összesen	125 000	115 000	10 000
Polgári alkalmazott	25 000	20 000	5 000
Mindösszesen	150 000	135 000	15 000

A létszámcsoökkentéssel párhuzamosan, a Magyar Néphadseregben jelentős szervezeti átalakításokat is terveztek. A terv az alábbiakat tartalmazta:

a. Megszüntetni:

- a 9. lövészhadtest parancsnokság és közvetlen alakulatait;
- egy keret lövészadosztályt;
- egy keret gépesített hadosztályt.

b. Felállítani:

- a hadseregparancsnokság;
- a 7. gépesített hadosztály 3. gépesített ezredét;
- létszámmal megerősíteni az elsőfokú készülségben lévő dunántúli hadosztályok zászlóaljait és századait.

A Magyar Néphadsereg hadrendjében új elemként megjelenő hadsereg parancsnokság létrehozása már jelezte, hogy a szervezeti átalakítások során elsődleges szempont volt a Varsói Szerződésbe tömörült államok egységes katonai irányítási rendszerébe történő integráció.

A tervezett új hadrend és létszám kialakításánál jelentős mértékben figyelembe kellett venni a magyar gazdaság teherbíró képességét és az előző, 1955. évben létrejött Varsói Szerződés követelményeit. A hadsereg átalakítás eredményeként jelentős mennyiségű pénz és anyagi erőforrás felszabadulásával számoltak, amelyet a hazai gazdaságba kívánták integrálni.

A csökkentések negatív hatásai az MDP vezetését is megdöbbentették. Gerő Ernő az MDP első titkára a Politikai Bizottság 1956. augusztus 16-i ülésén betervezett javaslatában már az újabb létszámcökkentés negatív hatásaira hívta fel a figyelmet. Ennek eredményeként a Politikai Bizottság által elfogadott határozat szerint a hadsereg 1953-óta immár harmadik létszámcökkentését kiemelt feladatként kell kezelni. A Magyar Néphadseregben leszerelésre kerülő katonatisztek, polgári életben való elhelyezésének különösen fontos feladatként határozták meg. Ennek értelmébe a PB szeptember 7-i ülésén már megszültek azok az első intézkedések, amelyek eredményeként a mezőgazdasági és az oktatási szektort kívánták alkalmassá tenni, hogy „felszivja” a hadseregből kiáramlókat.

A kisebb létszámú és új szervezeti felépítéssel rendelkező Magyar Néphadsereg kialakítása sajátos színezetet kapott, amikor Bata István vezérezzedese honvédelmi miniszter 1956. szeptember 22-én Zsukov marsallnak írt levelében javasolta a magyarországi szovjet katonai tanácsadók létszámának csökkentését. Könnyen megérthető a magyar vezetés törekvéseinek háttere, ha figyelembe vesszük, hogy a katonai tanácsadók bérét és elhelyezését mindig a fogadó állam fedezte. A magyar honvédelmi miniszter a Varsói Szerződés létrejöttével kialakítandó új hadrendi szerkezettel magyarozta a tanácsadói helyek csökkentését. A tanácsadói létszám csökkentése azonban nem zárta ki, hogy az átalakuló magyar hadsereg katonai struktúrájában ne legyenek újabb tanácsadói helyek, amelyekkel együtt Magyarországon továbbra is 54 szovjet katonai tanácsadó teljesítene szolgálatot.

A Varsói Szerződés megalakulásával, a Magyar Néphadseregben megkezdődött szerkezeti átalakításokkal párhuzamosan napirendre került a hadsereg haditechnikai korszerűsítése. A hadsereg kiadásainak 1953-óta tartó folyamatos csökkentése rányomta bélyegét a magyar légvédelemre, amelynek korszerűsítését a Varsói Szerződés egységes légvédelmi rendszerének kialakítása miatt már nem lehetett tovább halogatni. Az előző, 1955-ös évben lezajlott ellenséges berepülések eredményeként ugyan elkezdődött a magyar légvédelem új szervezeti kereteinek kialakítása, de érdemi korszerűsítések végrehajtásáról, csak 1956-ban döntöttek, akkor is külső kényszerek hatására.

A VSZ létrejötte nem csak a tagállamok hadseregeinek átalakítását tették szükségessé, hanem hadiiparunk korszerűsítését és együttműködését is. A KGST-be tömörült szocialista országok, 1956. június.22—23-i moszkvai érte-

kezetükön megtárgyalták a hadiipari együttműködés aktuális kérdéseit. A moszkvai tanácskozást követően, a szövetségi feladatok végrehajtása során szintén napirendre került a Honvédelmi Minisztérium átalakítása.

Az 1955-től fokozatosan javuló magyar-jugoszláv kapcsolatok eredményeként napirendre került a két ország határain a korábbi években, szovjet tanácsadók közreműködésével kiépített erődrendszer kérdése. 1955. október 6-án a Honvédelmi Tanács részére készült előterjesztésben Bata István vezérezzedese honvédelmi miniszter lehangoló képet festett a műszaki akadály állapotáról. Jelentéséből kiderül hogy, mivel az erődítési munkálatokat rosszul szervezték meg, és a kivitelezés a szigorú titoktartás következtében ellenőrizhetetlenné vált, mindez visszafelékre és pazarlásra adott lehetőséget. Az elkészült erődítési elemek gyenge minőségű anyagokból és rossz technológiák alkalmazásával készítették, és ezért azok használhatatlanná váltak. A helyzet javítása érdekében a honvédelmi miniszter magas helyreállítási költségek miatt inkább a műszaki zár fokozatos felszedését javasolta.

A Magyar Néphadsereg műszaki alakulatai azonban továbbra sem maradtak munka nélkül. A semleges Ausztria létrejöttével a magyar-osztrák határon kezdődött meg egy újabb műszaki zár kiépítése, amelynek következményeként az Osztrák Kommunista Párt levélben fordult a Magyar Dolgozók Pártjához. Az osztrák testvérpárt kérte, hogy a magyar pártvezetés tegyen lépéseket a két országot elválasztó műszaki határzár megszüntetésére, mert az nem kívánt hatást eredményezhet Ausztriában. A magyar pártvezetés azonban elutasította az osztrák kommunisták kérését, és helyette költséges propagandamunkára hívta fel bécsi kollégáit, hogy megismertessék a nyugati közvéleménnyel a szocialista tábor álláspontját.

1956 őszén a magyar társadalom számára az egyik legfontosabb kérdés a korábbi koncepciók perекben ártatlanul elítéltek rehabilitálásának kérdése volt. A rehabilitáció kérdése kiterjedt a hadseregre, hiszen a szovjet irányítási rendszer kialakításának időszakában sok magyar tábormunkót és katonatisztet kitérő-állítottak, többeket pedig kivégeztek. A koncepciók perекben ártatlanul kivégzett tábormunkók és honvédtisztek rehabilitálásának kérését az MDP PB 1956. május 11-i ülésén megtárgyalta, majd döntött a rehabilitálás kérdéseiről. Ezt követően napirendre került az ártatlanul kivégzett katonai vezetők számára a végtisztesség megadása. Az igen feszült légkörben lezajlott temetést ekkor még nem követte semmilyen incidens. A társadalomban felgyülemlett indulatok látványos robbanására csak október 23-án került sor, amikor is a kiborbanó forradalom elsöpörte a Magyar Dolgozók Pártját, és megteremtette a magyar hadsereg újabb szervezeti változásainak lehetőségét.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1947

- augusztus 31. Magyarország országgyűlési („kék cédulás”) választásokon a Magyar Kommunista párt (MKP) megszerzi a szavazatok 22%-át, ezzel a relatív többséggel kezdi meg a kormányalakítást.
- szeptember 22—27. Megalakul a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, a Kominform. Zsdanov ezen a tanácskozáson hirdeti meg a „Két tábor” elméletét.
- szeptember 30. A százezredik magyar hadifogoly is hazatér a Szovjetunióból.
- november 25—december 16. A londoni külügyminiszteri konferencián a nagyhatalmak képviselői között éles ellentét merül fel a német és az osztrák békeszerződés, valamint a jóvátétel kérdésében.
- December eleje Magyarország elkészül a „Vezérkari munkaterv”, amely egy független és demokratikus Magyarország koncepciójából kiindulva célként határozza meg egy véderő jellegű magyar hadsereg felállítását.

1948

- február 18. Aláírják a magyar-szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt.
- Március 17. Brüsszelben Nagy Britannia, Franciaország, Hollandia, Belgium és Luxemburg képviselői egyezményt írnak alá a gazdasági, szociális és kulturális együttműködésről és az együttes védelemről.
- március 20. A németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács befejezi működését, a Szovjetunió és volt szövetségesei közötti ellentétek miatt.
- Április 15. Életbe lép a magyar hadseregben a „Pilis—I” hadrend. (70 000 fős hadsereg felállítása a cél.)
- Június. Moszkvában aláírják a Honvédség szovjet fegyverekkel való felszereléséről szóló egyezményt.

272

június 12.

A Magyar Kommunista Párt IV. és a Magyar Szociáldemokrata Párt XXXVII. Kongresszusa kimondja a két párt egyesülését Magyar Dolgozók Pártja (MDP) néven.

június 20.

Kirobban az első berlini válság. A szovjet hadsereg szárazföldi blokádot léptetett életbe Berlin, nyugati hatalmak által megszállt szektorai körül, és így azt elvágta Németország nyugati megszállási zónáitól. A szovjet lépés kiváltó oka, a valutareform bevezetése volt, a nyugati német zónákban, amely súlyos gazdasági válságot eredményezett Németország szovjetek által megszállt övezetében.

június 26.

A szovjet blokádra válaszul a nyugati hatalmak megnyitják a berlini légihidat.

június 29.

A Kominform határozatban ítéli el Jugoszláviát parasztpolitikája miatt, valamint nacionalistának bélyegzi azt. Ezt követően a Szovjetunió és a népi demokratikus országok megszakítják kapcsolataikat Jugoszláviával.

október 1.

Életbe lép a „Pilis—II” hadrend Magyarországon. (A hadsereg létszámát 56%—kal tervezik emelni.)

október 7.

Visszaállítják a Honvédségben működő pártszervezeteket (MDP).

november

Megszervezik a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségét.

december 1.

Megjelenik a Honvédelmi Minisztérium központi lapja, a Néphadsereg.

december 4.

A Minisztertanács kinevezi Pálffy György altábornagyot a Honvédség felügyelőjévé és Sóiym László altábornagyot a Honvédevezérkari Főnökévé.

1949

- Január 6. Ez év őszén a magyar katonai vezetőket koncepciói bírósági perek döntése alapján kivégzik.
- Átszervezik a politikai nevelés rendszerét a magyar hadseregben.

273

- február 18. Megalakul a Magyar Honvédelmi Miniszter Kollégiuma, amely a honvédelmi miniszter tanácsadó szerveként funkcionált.
- február 19. A Magyar Néphadseregben bevezetik a politikai tiszti intézményt. Életbe lép a társparancsnoki rendszer.
- március 16. Életbe lép a honvédség „Klapka” hadrendje.
- április 4. Megalakul az Észak Atlanti Szerződés Szervezete (NATO).
- mjus 15. Magyar országgyűlési („egypárti”) választások; a Hazafias Népfront jelöltjeire a szavazatok 96%-a érkezik.
- Június Honvédelmi miniszteri rendelet kiadása a fegyvernemi tiszti iskolák létrehozásáról.
- augusztus 18. A magyar országgyűlés elfogadja az új alkotmányt, amelynek értelmében: Magyarország Népköztársaság.
- augusztus 29. Az első szovjet kísérleti atombomba-robbantás bejelentése.
- október 1. Életbe lép a honvédség „Petőfi” hadrendje.
- 1950**
- március 15. Életbe lép a Magyar Néphadsereg „Rákóczi” hadrendje.
- Május A magyar hadsereg több tábornokát és magas rangú tisztjét letartóztatják.
- június 25. Az északi Koreai Népi Demokratikus Köztársaság hadserege támadást indít a Dél-Koreai Köztársaság ellen. Megkezdődik a koreai háború, amely három évig tart.
- november 1. Életbe lép a Magyar Néphadsereg „Kossuth” hadrendje.
- 1951**
- Január 7—17. Moszkvában tárgyalnak a szocialista országok kommunista pártjainak vezetői. Ezen a tanácskozáson a szovjet vezetés felszólítja a szövetségeseit a nagyobb arányú fegyverkezésre, mert „kiszűbön áll a harmadik világháború kirobbanása”.

- június 2. Az MDP vezetése döntést hoz egy erődrendszer kialakításáról a déli—jugoszláv határszakaszon.
- október 25. A Magyar Honvédelmi Miniszter parancsban rendeli el az elvtárs megszüntetés bevezetését a hadseregben.
- november 14. Amerikai-jugoszláv kölcsönös biztonsági szerződést írnak alá Belgrádban, melynek keretén belül az USA katonai felszereléseket, hadianyagokat és szolgáltatásokat ad jugoszláviának.
- 1952**
- október A magyar Néphadsereg új hadrendjével eléri a legnagyobb szervezetét, létszám és fegyverzet terén egyaránt. (Rendszerszített létszám 210 000 fő)
- november 01. A Marshall-szigeteken felrobbantják az első kísérleti amerikai hidrogénbombát.
- 1953**
- január 20. A Magyar Néphadseregben érvénybe lép az egyszemélyi parancsnoki rendszer. A politikai tisztek a parancsnokok politikai helyettesei lesznek.
- március 5. Moszkvában meghal Sztálin.
- május 26. A honvédelmi miniszteri parancsot ad ki a „Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola” megszerzésére.
- június 27—28. Budapesten, az MDP Központi Vezetőségének ülésén az elkövetett hibákról és azok kijavításáról tárgyalnak. (júniusi határozatok”)
- július 4. Megalakul a Nagy Imre vezette kormány.
- július 7. A Honvédelmi Miniszteriumban az MDP. Központi Vezetőségének határozata alapján elkészítik a Magyar Néphadsereg létszámszökkentésére vonatkozó terveket.
- augusztus 20. Moszkvában bejelentik, hogy a szovjetunió sikeres hidrogénbomba-kísérletet hajtott végre.
- szeptember 7. Az SZKP Központi Bizottságának ülésén Hruscsovot választják a KB első titkárává.

- október 8. Az MDP vezetése határozatot hoz a fegyveres testületek fizetésrendezéséről.
- 1954.
- március 31. A Szovjetunió felajánlja, hogy belép a NATO-ba. A nyugati nagyhatalmak azonnal visszautasítják a „torjai ló” tervet.
- június A Magyar Néphadsereg nagy erővel vesz részt a dunai árvíz okozta károk elhárításában és a polgári lakosság mentésében.
- október 14. Az MDP vezetése dönt a fegyelmező (katonai) zászlóalj felállításáról a Magyar Néphadsereg szervezetében.
- október 23. Párizsi szerződésekkben a nyugati államok rendezik az NSZK státuszát és lehetővé teszik számára, hogy belépjen a NATO-ba.
- november 1-2. Magasabb parancsnoki értekezlet tartanak a Magyar Néphadseregben, melynek fő témája: „Felkészülés a nukleáris fegyverek alkalmazásának viszonyai között megvívandó harcra”.
- December 21. Szovjet légvédelmi szakemberek tárgyalnak a magyar honvédelmi minisztériumban, a szocialista országok által közösen létrehozandó, egységes légvédelmi rendszerről.
- 1955
- január 12. Tanácskozás Moszkvában, amelyen a szovjet vezetés keményen bírálja Nagy Imrét, és ismét Rákosit biztosítja bizalmáról.
Ugyanekkor tárgyal Moszkvában Bata István honvédelmi miniszter a szovjet vezérkar képviselőivel, egy a szocialista országok által létrehozandó katonai szervezetről.
- március 2—4. Az MDP Központi Vezetőségének ülése a jobboldali, opportunisták elhajlás veszélyére hívja fel a figyelmet.
- május 9. Az NSZK belép a NATO-ba.

- május 15. Az osztrák államszerződés aláírása.
- augusztus 30—
szeptember 7. Lengyelország, Magyarország, Románia és Albánia fegyverzetcsökkentést jelent be. A Szovjetunió és Csehszlovákia ezt már korábban megette.
- szeptember 7. A Minisztertanács rendelete a Magyar Néphadsereg újabb 20 ezer fővel való csökkentéséről.
- szeptember 20. Szovjet-NDK szerződés aláírása Moszkvában, amelynek értelmében az NDK csatlakozik a Varsói Szerződés Szervezetéhez.
- december 3. Nagy Imrét kizárják az MDP-ből.
- december 14. Magyarországot felveszik az ENSZ-be.
- 1956
- február 14—25. Moszkva. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusa.
- április 17. Bejelentik a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) megszűnését.
- június 28. A lengyelországi Poznanban felkelés robban ki.
- június 18—21. Az MDP Központi Vezetőségének ülésén Rákosi Mátyást felmentik első titkári tisztségéből, és Gerő Ernőt választják meg helyette.
- augusztus 1. Az MDP Központi Vezetősége javaslatára a Minisztertanács újabb határozatával ismét 15 ezer fővel csökkentik a hadsereg létszámát.
- október 6. A budapesti Kerepesi temetőben újratemetik Rajk Lászlót és társait.
- október 13. Katonai tiszteletadással temetik újra a koncepciók perekben elítélt és kivégzett honvéd tábornoikat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) 20. századi egyetemes történet II—III. kötet. Korona Kiadó, Bp. 1997.
- 2) A békéttörő magyar hadserege, A Magyar Demokratikus Hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945—1957. Szerk.: Ehrenberger Róbert Petit Real Könyvkiadó, Bp. 2001.
- 3) A háborúk világtörténete Katonai újítások amelyek megváltoztatták a történelem menetét. Corvina Kiadó, Bp. 1992.
- 4) A magyar békeszerződés im.: Gerő András: Sorsdöntések. Göncöl Kiadó, Bp. 1989.
- 5) A Magyar Dolgozók Pártja Határozatai 1948—1956. Napvilág Kiadó, Bp. 1998.
- 6) BALOGH Sándor—GERGELY Jenő—IZSÁK Lajos—JAKAB Sándor—PRITZ PÁL—ROMSICS Ignác: Magyarország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1985.
- 7) BORHI László: Az Egyesült Államok és a szovjet zóna, 1945—1990. (Kronológia) Historia. MTA Történettudományi Intézet, Bp. 1994.
- 8) Döntés a Kremlemben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. 1956-os Intézet, Bp. 1996.
- 9) Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945—1949). Szerk. Mezei Géza. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 2001.
- 10) FISCHER Ferenc: A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1945—1989). Ikva Könyvkiadó, Bp. 1992.
- 11) FONT Márta—KRAUSZ Tamás—NIEDERHAUSER Emil—SZVÁK Gyula: Oroszország története. Pannonica Kiadó, Bp. 2001
- 12) Fordulat a világban és Magyarországon 1947—1949. Szerk.: Feilt István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág Kiadó, Bp. 2000.
- 13) FÜLÖP Mihály—SÍPOS Péter: Magyarország külpolitikája a XX. Században. Aula Kiadó Kft., Bp. 1998.
- 14) GERGELY Jenő—IZSÁK Lajos: A huszadik század története. Megjelent a Pannonica Kiadó Magyar Századok sorozat kiadványaként. Bp. 2000.
- 15) Hadtudományi Lexikon. Főszerkesztő: Szabó József, Magyar Hadtudományi Társaság, Bp. 1995.
- 16) HALMOSY Dénes: Nemzetközi szerződések 1918—1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1983.
- 17) HALMOSY Dénes: Nemzetközi szerződések 1945—1982. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó Bp. 1985.
- 18) KLEINSCHMIDT, Harald: A nemzetközi kapcsolatok története. Atheneum Kiadó, Bp. 2000.
- 19) KISSINGER, Henry: Diplomácia. PANEM-McGRAW-GROFO, Bp. 1996.
- 20) Hermann Kinder—Werner: SH atlasz Világtörténelem. Spriger-Verlag, Budapest Berlin Heidelberg New York London Paris Tokyo Hong Kong Barcelona, 1992.
- 21) HORVÁTH László: A feltartóztatási politika az amerikai külpolitikában (1945—1960). Külpolitika új folyam, II. évfolyam 1996. 3-4.szám
- 22) HORVÁTH Miklós: A Magyar Néphadsereg és az 1956-os forradalom.. (Részletek az 1956-os forradalom katonai történetéből). Hadtörténelmi Közlemények, Bp. 1996. 3. szám
- 23) HORVÁTH Miklós: Az 1956-os forradalom és szabadságharc és a Varsói Szerződés. Hadtörténelmi Közlemények, 114. évfolyam, Bp. 2001. 4. szám
- 24) Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2-3. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1994.
- 25) Ivan M. MAJSZKI: A jövőd világ kívánatos alapelveiről (1944). Külpolitika új folyam, II. évfolyam 1996. 3-4. Szám
- 26) IZSÁK Lajos: A koalíció évei Magyarországon 1944—1948. Kozmosz könyvek, 1986.
- 27) IZSÁK Lajos: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944—1949. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1983.
- 28) IZSÁK Lajos: Rendszer váltástól rendszerváltásig Magyarország története 1944—1990. Kulturtrade Kiadó, Bp. 1998.
- 29) IZSÁK Lajos—Kun Miklós: Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944—1948. Századvég Kiadó, Bp. 1994.
- 30) John Lewis GADDIS: Most már tudjuk, A hidegháború történetének újraértékelése. Európa Könyvkiadó, Bp. 2001.
- 31) Joseph SMITH: A hidegháború 1945—1965. IKA Könyvkiadó, Bp. 1992.
- 32) Júliustól júniusig. Dokumentumok 1956—1957 történetéből. Összeállította: Rákosi Sándor. Kossuth könyvkiadó, Bp. 1981.
- 33) KIRÁLY Béla: Honvédségből Néphadsereg. CO-NEXUS Print-teR Kft., 1989.

- 34) KIS András: A Magyar Honvédség újjászervezése (1945). Zrínyi Kiadó, Bp. 1995.
- 35) Magyarország hadtörténete (2). A kiegyezéstől napjainkig. Szerk.: Tóth Sándor, Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1985.
- 36) Magyarország története 1918–1990. szerk.: Pölöskei Ferenc—Gergely Jenő—Izsák Lajos. Korona Kiadó, Bp.
- 37) Magyarország történeti kronológiája IV. kötet 1944–1970. Főszerkesztő: Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983.
- 38) MUCS Sándor—ZÁGONI Ernő: A Magyar Néphadsereg története. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1984.
- 39) Nyikita HRUSCSOV: A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén 1956. február 25. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1988.
- 40) OKVÁTH Imre: Bástya. AQUILA Könyvkiadó, Bp. 1999.
- 41) ORMOS Mária: Világtörténet évszámokban 1945–1975. Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1988.
- 42) Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája (1900–1991). Szerk.: Krausz Tamás és Szilágyi Ákos. Akadémiai Kiadó, Bp. 1992.
- 43) Paul Kennedy: A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Akadémiai Kiadó, Bp. 1992.
- 44) RÁKOSI Sándor: Júliustól júniusig. Dokumentumok 1956–1957 történetéből. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1981.
- 45) ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. Században. Osiris Könyvkiadó, Bp. 1999.

Dr. Horváth Miklós alezredes
**A MAGYAR NÉPHADSEREG
 AZ 1956-OS FORRADALOMBAN**

**A MAGYAR NÉPHADSEREG FŐ JELLEMZŐI
 A FORRADALMAT KÖZVETLENÜL MEGELŐZŐ
 IDŐSZAKBAN**

A Magyar Néphadseregnek az 1956-os forradalomban játszott szerepének, tevékenységének megértése érdekében az általános politikai helyzet vizsgálataival párhuzamosan fel kell tárnai a hadsereg fejlődésének legfontosabb jellemzőit, figyelembe kell venni belső életének sajátosságait, elemezni kell a hadseregben belül a forradalmat megelőző időszakban végbement főbb folyamatokat.

A Magyar Dolgozók Pártja a hadsereget is igyekezett a legszorosabb ellenőrzése alatt tartani. A pártirányítás és ellenőrzés több csatornán — a kommunista parancsnokokon, a választott és kinevezett politikai szerveken, az állambvédelmen, pl. a hadseregben tevékenykedő elhárító tiszteken — és nem utolsósorban az ezen szervezetekben dolgozó, szolgáló párttagokon keresztül valósult meg. A Központi Vezetőség közvetlenül irányította és ellenőrizte a parancsnoki kar és általában a vezetők tevékenységét, ellenőrizte a fegyveres erők harcalkézsétségét, kiképzését, a pártpolitikai szervek munkáját, az állomány erkölcsi-politikai állapotát. Ugyanakkor meghatározta az erőszakszervezetek fejlesztésének, szervezésének és mozgósításának feladatait, a fegyverzeti, technikai és egyéb felszereléssel történő ellátását, a honvédelmi jellegű kiadásokat és beruházásokat. Irányította és ellenőrizte a fegyveres erőknel működő megyei szintű pártbizottságok tevékenységét és a pártpolitikai munkát. A pártirányítás kiterjedt a hadsereg életének, tevékenységének minden területére.

Az irányítás és ellenőrzés fentiekben vázolt rendszeréből egyenesen következett, hogy a vezetés és a társadalom működése „zavarainak”, az úgynevezett torzulásoknak a hatásai a Magyar Néphadseregben is azonnal megjelentek. Az „ötvenes évek” — a társadalom egészét súlytó — torzulásai, törvényszerűségei, a személyi kultusz a hadsereg fejlődésére, tevékenységére is jelentős hatást gyakoroltak. A népgazdaság lehetőségeit messze meghaladó hadseregpítés, fejlesztés emellett, hogy akadályozta, befolyásolta a kommunista párt által

megfogalmazott társadalmi célok elérését, egy sor, az erőszakszervezetek életét, működését is károsan befolyásoló tényező forrásává vált.

A hadsereg forradalom alatti tevékenységét — több más tényezővel egyidőben — jelentősen befolyásolta, hogy 1956-ban is folytatódott az átszervezés és ezzel összefüggésben a létszám csökkentése. Ekkor a Minisztertanács döntése alapján a hadsereg létszámát — a tisztéket 4500, a továbbszolgáló tiszthelyetteseket 1500, a sor-tiszthelyetteseket, honvédekét és növekedéseket együttesen 4000, a polgári alkalmazottakat 5000 fővel — összességében mintegy 15 000 fővel kívánták csökkenteni.

A katonai szervezetek közül — az 1956 őszi átszervezésre kiadott „Szervezési Intézkedés” végrehajtása következtében — változatlan állapotban csak egy maradt. Az alakulatok és az intézmények közül 49-et megszüntettek, 290 új állománytábla szerinti szervezetre tért át, és 21 más helyőrségbe települt. Ezen időszak alatt 9 új katonai szervezet felállítását határozták el. A hadsereg forradalom alatti helyzetét jelentősen befolyásolta, hogy a leszervezésre ítélt katonai szervezetek felszámolását a vizsgált időszakban még nem fejezték be, és a megmaradt ezredek közül sok ezekben a napokban került másik hadosztály irányítása alá. A hadsereg alkalmazását a fentiekben túl korlátozta az is, hogy az állományváltás megkezdődött, a leszerelést a legtöbb alakulatnál végrehajtották, de az újoncok behívására még nem került sor. Így egy-egy ezred létszáma — 5-600 fő — alig volt több, mint egy feltöltött zászlóaljáé.

Miután Budapesten a karhatalmi szolgálta a katonai tanintézetekre — az akadémiákra és a tiszti iskolákra — épült, ezért nem hagyható figyelmen kívül, hogy tiszti iskolákban a végzős növendékek avatását végrehajtották, a frissen avatott tisztek a szabadságukat töltötték, a szolgálati helyükre még nem vonultak be, és a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban az akadémiákon és a tüzéralakulatoknál is nagy szabadságolás volt.

A szervezetre vonatkozó adatokon túl, ha csak érintőlegesen is, de vizsgálni kell a fentiekben felvázolt változások személyi állományra gyakorolt hatását is.

A Hadtörténelmi Intézet dolgozói 1956 végén összeállított munkacsoport az 1957 tavaszán készített tanulmányában több vonatkozásban is helyesen mutatta be a hadseregen belül az „ötvenes években” lejárvott változásokat, a szervezetet jellemző és egyben terhelő elemmentőségeket. E tanulmány készítői többek között megállapították, hogy a hadsereg fejlesztése során létrejött túlzott méretű központi vezetés a döntési jogosítványok centralizálásával, a szabályzatok előírásainak önkényes megsértésével szinte teljes egészében felszámolta a közép- és alsószintű parancsnoki kar önállóságát. A katonai felső vezetési elszakadt a csapatoktól, azok életét, problémáit nem ismerte. A nagyfokú bürokrácia eltompította a felelősségszérteket, betegessé vált a felsőbb szervek bizalmatlansága, általánosságá vált az alárendeltek mély-

séges lebecsülése. Törvényre vált, hogy a tisztek beosztásra és rendfokozatra való tekintet nélkül, mindenre felsőbb utasítást várjanak, önállóan nem intézkedhettek, minden öntevékenységet és önállóságot a csórlájdok elfojtottak. A tisztikar életviszonyai nagymértékben hatottak a szolgálati feladatok ellátásának színvonalára. A tisztek többsége minden évben más beosztásba és más helyőrségbe került, és megközelítőleg húsz százalukuk élt külön a családjától. Ez is a magyarázata annak, hogy különösen az alacsonyabb rendfokozatú tisztek jelentős része a tiszti pályát nem tekintette hivatásnak, és sokan kérték a leszerelésüket.

A tiszti állomány körében kialakult elkeseredést fokozta az elhárító szervek gyakran önkényes eljárása, mely sok esetben a parancsnokok tekintélyének lejáratásához is vezetett. Ebben is keresendő a hadseregen belül is általánosságá váló Államvédelmi Hatóság-ellenes hangulat és magatartás gyökere. A bajokat tetézte a következtelen és lelkiismeretlen káderpolitika, amely a hadsereg tisztikarának csaknem minden rétegében komoly elégedetlenséget szított.

A magyar hadsereg tevékenységével kapcsolatos, egymásnak sokszor szöveges ellentmondó vélemények és értékelések alapján jogosan fogalmazódik meg a kérdés, hogy az október 23-ai tüntetés méretétől megrettent állami és pártvezetés miért csak egy idegen hatalom, a Szovjetunió fegyveres erejére támaszkodhatott, miért nem bízott, miért nem bízhatott a hadsereg határozott fellépésében, mik voltak az okai, hogy ez az erő október 28-ig, a felkelés győzelmeig nem vált a forradalom fegyveres erejévé és november 4-e után sem válhatott a forradalom vívmányainak hatékony védelmezőjévé.

Erről később a volt miniszterelnök, Hegedűs András többek között a következőket mondta: „Nem készült föl egy dologra a hadsereg... ez a nemzeti felkelés. Arra a tömeghangulatra, hogy 'aki magyar, az velünk tart'. Ennek a hadseregnek a tisztikara nagyon sokat adott arra, hogy magyar...”

A fentiekkel összefüggésben szólni kell a Magyarországon államosozó szovjet csapatokról is. A megszálló hatalmak 1955. május 15-én írták alá a független, demokratikus Ausztria visszaállításáról szóló szerződést. A csapatok kivonása Ausztriából megtörtént, de ezek nagy részét Magyarország területén helyezték el. Az 1955 szeptemberében Magyarországon felállított szovjet Különleges Hadtest állományába kettő — a 2. és 17. — gépesített gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő, a 177. bombázórepülő hadosztály, a 20. pontonos hídászszerep, valamint légvédelmi, fegyvernemi és más szakcsapatok kerültek. A hadtest parancsnoksága Székesfehérvárra települt, főerői Szombathely, Kecskemét, Pépa, Debrecen, Szolnok, Cegléd, Sárogbárd, Veszprém, Hajmáskér, Győr, Körörmend és Komárom helyőrségekben állomásoztak.

A Különleges Hadtest rendeltetése: a magyar csapatokkal együttműködésben az osztrák határ lezárása, védelme, a szovjet csapatok

kivonása esetén a közlekedési útvonalak biztosítása volt. A hadtest a Vezérkar útján a szovjet fegyveres erők miniszterének volt alárendelve.

Hruscsov 1956-ig több ízben kifejtette, hogy Magyarországon adott esetben készek minden eszközt felhasználni, így a Különleges Hadtest parancsnoka már 1956 júliusában parancsot kapott: az alaprendelés ellenére készítsen tervet a szovjet csapatoknak, „a szocialista társadalmi rend fenntartása, védelme, adott esetben helyreállítás” érdekében történő alkalmazására. A terv a „Volna” — „Hullám” — fedőnevet kapta. A hadosztályparancsnokok eligazítása megtörtént, akik a feladat végrehajtásához szükséges adatok beszerzésére is lehetőséget kaptak. A magasabbegységek, egységek és alegységek speciális felkészítése 1956. október 23-ig nem kezdődött meg.

A magyar erőszakszervezetek karhatalmi célú alkalmazásának terve

Amint arról már szóltam a szovjet legfelső politikai vezetést egy Magyarországon kibontakozó politikai válság kezelésében az erő korlátlan alkalmazására helyezte a hangsúlyt. A Magyarországon állomásozó szovjet haderő — Különleges Hadtest — a katonai beavatkozás terveivel már 1956 júliusában rendelkezett.

Karhatalmi alkalmazásra vonatkozó tervekkel rendelkeztek a magyar erőszakszervezetek is. A Magyar Népköztársaság Karhatalmi Intézkedéseinek Tervét a Honvédelmi Tanács Elnöke, Nagy Imre 1954. január 18-án hagyta jóvá.

A hadsereg erőinek a BM fegyveres csapataival együttműködve az „esetleges belső ellenséges megmozdulások likvidálásában” — az elképzelések szerint — akkor kellett részt venni, ha a BM fegyveres csapatainak ereje a likvidáláshoz nem bizonyul elegendőnek, vagy a BM nagyobb erejű fegyveres csapatainak a megmozdulás színhelyére történő beérkezése rövid időn belül nem várható és kétsémdelmes alkalmazásuk a veszély további fokozódását idézi elő.

A Honvédelmi Tanács ekkor a Magyar Népköztársaság egész területére kiterjedő karhatalmi terv elkészítését rendelte el, amely tervben többek között rögzítették az ellenséges megmozdulások megakadályozására, illetve elfojtása, provokációs-diverzáns cselekmények elhárítása céljából tervezett feladatokat is.

A Honvédelmi Tanács a karhatalmi szolgálat megszervezését, a belső rend fenntartását — a rendőrség és a belső karhatalom erőinek felhasználásával — elsősorban a Belsőügyminiszter kötelességévé tette.

A karhatalmi riadó elrendelése esetén — a Határozat szerint — a rendőrség szervei „biztosítják a belső rend fenntartását, őrzik az állami intézményeket, a helyi tanács- és pártszervek épületeit, a külföldi államok követéseit, a történelmi emlékműveket, a külön utasítás szerint kijelölt lakásokat, a vasúti- és közlekedési hidakat, viaduktokat, vasúti felüljárókat, vasútállomásokat, polgári

repülőtereket, ipari vállalatokat, állami raktárakat stb. az egyes objektumok őrzésére kiadott terv szerint.

A Belső Karhatalom csapatai biztosítják a Kormányzervek épületeit, a nagyobb jelentőségű ipari vállalatokat, erőműveket, állami raktárakat, védelmi jellegű objektumokat, fontosabb hidakat, hírközpontokat, ezen kívül tartalékokat és manőverező csoportokat jelölnek ki. A Néphadsereg csapatai megerősítik a lövész-, üzemanyag-, haditechnikai anyagraktárak, a földes, laktanyák és egyéb katonai objektumok őrségeit, manőverező csoportokat és ügyeletes alegységeket jelölnek és rendelnek ki a rend helyreállítására az egyes körletekben, külön parancs szerint végrehajtják az országhatár védelmével és őrzésével kapcsolatos feladatokat.

„Ha a rendőrség és a Belső Karhatalom erői a biztosításukra kijelölt állami- vagy helyi jelentőségű objektumokat az ellenséges bandák szervezett támadásaival szemben nem képesek megvédeni, a Néphadsereg csapataitól kell a rendőr-, illetve belső karhatalmi őrsképeket megerősíteni, illetve a szükséges segítséget a támadás elhárítására megadni.”

A Határőrség erőinek karhatalmi célú alkalmazását a Határozat egyes részei tiltják, más részei erre lehetőséget adnak. A Honvédelmi Tanács különleges esetekben a Határőrség változatlan feladatáknént az országhatár védelmét határozta meg, ugyanakkor ha erre szükség van, a határőr erők karhatalmi alkalmazását nem köti a Honvédelmi Tanács külön engedélyéhez.

Miután a Honvédelmi Tanács vonatkozó határozata a tűzmgnyitás rendjét külön nem szabályozta, így — véleményem szerint — a tűzmgnyításra engedélyt a karhatalmi riadó elrendelésére jogosult szervezet vezetője adhatta. Jelentheti ez azt is, hogy külön szabályozás hiányában a magyar erőszakszervezetek fegyvert a szabályzataikban előírtak szerint használhattak, illetve voltak kötelesek használni.

A Honvédelmi Tanács fentiekben részben ismertetett 1954-es határozatának megfelelően elkészített budapesti és országos (vidéki) karhatalmi terveket 1956. október 23-a előtt utoljára 1956 elején pontosították.

A fegyveres felkelés kirobbanásának közvetlen okai és körülményei

Szegedről indult útjára a kezdeményezés, hogy az 1848-as márciusi ifjúság példáját követve megfogalmazzák: „Mit kíván a magyar nemzet?” Október 16-án a szegedi diákok elhatározták, hogy kívának a kommunista párt ifjúsági szervezetéből, a DISZ-ből, és újjáalakítják a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egysége Szervezetét. Október 20-án itt fogalmazódott meg az a tízpontos program, amely több-kévszámú azonos volt a budapesti egyetemeken két nappal később megfogalmazott pontokkal. Október 22-én este a

Műszaki Egyetem nagygyűlésén született meg többségi vita eredményeként a műgyetemisták 16 pontja, és elhatározták azt is, hogy másnap, október 23-án a fővárosban csendes tüntést tartanak.

A belügyminiszter betiltotta a felvonulást, és azzal fenyegetőzött, hogy ha kell, a tüntetést a fegyveres erők alkalmazásával fogja megakadályozni. A párt és a kormány vezetői a tüzzel játszottak. Az Irószövetség, a Petőfi Kör és a diákok több delegációt küldtek a Központi Vezetőség székházába, hogy követeljék a betiltás visszavonását. Ennek ellenére 14 óra előtt pár perccel a Rádióban beolvasták a Belügyminisztérium közleményét, amely „új rendelkezésig” minden nyilvános felvonulást betiltott, de a felső vezetők határozatlanságát jól érzékelteti, hogy 25 perc múlva ezt a tilalmat visszavonták.

A diákok egyébként sem sokat törődtek a belügyminiszter tilalmával, sőt a tilalom mozgósító erővé vált. A tüntetés átszakította a félelem gátjait. A reformista jelszavak is mind élesebbé váltak. „Rákosit a Dunába, Nagy Imrét a kormányba!” „Aki magyar velünk tart!” „Ruszkik haza!” — skandálta a Parlament előtt a már kétszázezer főre duzzadt tömeg. Ezekre gyülekeztek Budapest más pontjain is.

20 óraor Gerő Ernő — az MDP Központi Vezetőségének titkára — a Kossuth Rádióban elhangzó beszédében az eseményeket rendszerellenes megmozdulásként értékelte és minden erőt felszólított a szocializmus védelmére. A Gerő-féle értékelés keltette negatív hatások és érzelmek ellensúlyozására — a pártvezetőség kérésére — a Parlamentnél beszédet tartó Nagy Imre sem volt képes. Az események gyorsan követték egymást. Nagy Imre beszédével közel egyidőben a tüntetők ledöntötték a Szatllin szobrot, a Rádió épületét védő — elsősorban államvédelmi erők — az akkor még fegyvertelen tüntetőkre tüzet nyitottak, illetve Gerő Ernő és Hruscsov egyeztetését követően a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok fő erői megindultak Budapest felé.

A szovjet csapatok első alegységei már akcióba léptek, amikor a Nagy Imre miniszterelnöki megbízatására vonatkozó politikai döntés megszületett. A szovjet beavatkozás kérésének, elfogadásának, tudomásul vételének alapvető okai közé a Magyar Néphadsereg alkalmazhatóságával, megbízhatóságával kapcsolatos — mint az hamarosan kiderült nem minden alap nélküli — kételeyek tartoztak. Ezeket a kételeyeket erősítették, a honvédség Budapestben állomásozó, valamint a fővárosba később felrendelt alakulatainak „bevetése” során szerzett első tapasztalatok, a rendőrség vezetőinek — és főleg a BM Budapesti Főosztálya vezetőjének, Kopácsi Sándor rendőr ezredesnek — a tüntetés betiltásával, illetve megakadályozásával kapcsolatos álláspontja is.

Az államvédelmi erők korlátozott alkalmazásával kapcsolatban a vezetésben „kimondva — kimondatlanul az a megfontolás játszott szerepet, hogy a gyűlölt és a tüntetésen élesen támadott város bevetése tovább mérgeisené a helyzetet” és

„nem vállalható annak kockázata, hogy a tüntetés végképp elfajuljon. Ennek megakadályozására pedig egy olyan, megfélemlítően nagy erőkkel felvonultató demonstratív fellépést láttak alkalmazni, mint amely 1953 júniusában Kelet-Berlinben órák alatt megoldotta a válságot...” — írta tanulmányában — a szovjet csapatok bevetésével kapcsolatos döntésről Ripp Zoltán.

A Központi Vezetőség döntéseivel — Katonai Bizottság kiküldése, statárium elrendelése, a munkásság, elsősorban a legmegbízhatóbb párttagok felfegyverzésével — a válság kezelése érdekében már október 24-én Magyarországra érkező szovjet küldöttek — Mikojan és Szuszlov — is egyetértett. Véleményem szerint egyértelmű, hogy a Szovjetunió mindenkor politikai vezetésének döntései alapján vezetőkörbe helyezték — a szovjet vezetés Magyarországgal kapcsolatos politikai elhatározásait feltétel nélkül megvalósító — magyar vezetők az így szerzett, „megszólgált” hatalmuk megvédése érdekében — a következményekkel nem számolva — szinte reflexszerűen fordultak a Szovjetunióhoz segítségért.

A fentiekkel összefüggésben nem kerülhető meg annak kimondása sem, hogy a politikai vezetés — a válság kezelésével kapcsolatos alap döntések meghozatalában — egységes volt, így véleményem szerint egységes a felelősségük is mindazokért a következményekért, amelyek ezeknek a döntéseknek a hatására Magyarországon bekövetkeztek.

Mint az a dokumentumokból kiderül, a Kádár János vezette párt-, és a Nagy Imre irányította állami vezetés — az SZKP Elnökségének Magyarországra küldött képviselőivel egyeztetett — határozatai, intézkedései, taktikázásai az október 28-ig terjedő időszakban kettős célt szolgáltak:

- 1) Ha kell politikai engedmények, a nép követeléseit egy részének teljesítésével vagy annak ígretével a tömeget leválasszák a hatalom és a szovjet csapatok ellen harcot folytató fegyveres csoportokról.
- 2) A főcél ez volt: a fegyveres ellenállást — elsősorban a szovjet csapatokra támaszkodva megtörni.

A tüntetők és az erőszakoservezetek közötti összefűzések során az első lövések nem a Rádió épületénél dördültek el. A rendőrség és a megyei államvédelmi szervek október 23-án délután először Debrecenben nyitottak tüzet a BM Megyei Főosztály épülete elé vonuló tüntető tömegre, melynek következtében a tüntetők közül hárman az életüket veszítették és sokan megsebesültek.

A Debrecenben történtekről Budapestén a Rádió környékén gyülekező tüntetők — az idő rövidsége miatt — nem tudták, illetve nem is tudhattak. Ezzel ellentétben a debreceni fegyverhasználatról az információs csatornákon, illetve a fegyveres erők és testületek ügyeleti szervein keresztül a politikai vezetők nemcsak Budapestén, hanem Moszkvában is értesültek. A magyar politikai vezetés ettől a halálos áldozatokkal is járó erőszakos cselekménytől semmilyen formában nem határolta el magát, a fegyverhasz-

niát — szabályzatokban rögzített — lehetőségét és kötelezettségét a Debrecenben történteket követően az erőszakos szervezetek felé kiadott intézkedéseik során nem módosították. Ennek következtében a tüntetők ellen a Rádiónál, illetve később más helyeken bevett fegyveres alegységek parancsnokai a tüzmgnyitás kérdésében az általános szabályoknak megfelelően szabadon dönthettek. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy Kopácsi Sándor ezredes, a BM Budapesti Főosztálya vezetője a fegyvertelen tömegek elleni fegyverhasználatot a rendőröknek megtiltotta, illetve a Budapesten bevett honvédségi erők alkalmazásának lehetőségét a löszer kiosztásának tilalma is jelentősen korlátozta.

A Rádió épületéhez vezényelt karhatalmi erők nagysága és összetétele mutatja, hogy a hatalom Debrecen után Budapesten is készen állt a megmozdulás erőszakos megakadályozására. A Belső Karhatalom őrségi és karhatalmi állományából kirendelt erők 19 óra 45 perc körül adták le az első riasztólövéseket a rádióépületből a tömeg felé, majd az ÁVH megnyitotta a célzott tüzet a tömegre, melynek következményeként nem csak a tömegben, hanem az őrség megerősítésére kirendelt katonák és rendőrök között is számos sebesülés, sőt haláleset történt.

Budapesten a Rádió épületénél elődördülő, halálos áldozatokat is követelő sortűz hatása alól felocsúdo tömeg egy része elindult fegyvert szerezni, hogy erővel szerezzen érvényt követeléseinek, és védekezni tudjon az erőszakot alkalmazó hatalom ellen. A civilek fegyverszerzési akciói elsődleges célpontjává a Budapest és környékén lévő laktanyák, rendőrségi objektumok — kapitányságok és rendőrőrsök — fegyver- és löszerraktárak váltak, és hamarosan lefoglalták és szétosztották a budapesti nagytüzemek egy részében tárolt fegyver- és löszerezszleteket is.

A Rádiónál a változásoknak mereven, görsösen ellenálló hatalom ellen megkezdett küzdelem — a szovjet csapatok beavatkozását követően — az idegen befolyástól mentes Magyarországról folytatott harcát, szabadságharcát vált.

A hadsereg alakulatainak Budapestre rendelése, bevetése

A szovjet csapatok „segítségül” hívásával párhuzamosan riadót rendeltek el a Honvédelmi Minisztérium állományára és a Magyar Néphadsereg csapatai részére. A Vezérkar főnökének első — a 6. hadtest szervezetét érintő — intézkedése az volt, hogy a 7. gépesített hadosztályt, valamint a hadtest-közvetlen alakulatok közé tartozó 34. tüzérezredet kivette a hadtest alárendeltségéből.

A hadosztály állományából Budapestre rendeltek a pilisscabai 8. gépesített ezredet, az aszódi 15. gépesített ezredet, az egrí 6. gépesített ezredet, az esztergomi 33. harcokosiezredet, az 51. légvédelmi tüzérszotályt, a hadosztály híradó-zászlóalját és 34. tüzérezredet.

A 7. gépesített hadosztály alárendeltjei közül a riadót elsőként a pilisscabai 8. gépesített ezrednek rendeltek el. A Vezérkar főnöke az ezrednek parancsnként megszabta, hogy hajtsanak végre menetet Budapestre, ahol közelítsék meg a Bródy Sándor utcában lévő Rádió épületet, és annak környékét tisztítsák meg a tüntetőktől, és fegyverhasználat nélkül akadályozzák meg a Rádió elfoglalását. Az ezred a menetet két lépcsőben hajtotta végre. Az első lépcsőben menetelő erők kijutottak a Rádió épülethez.

Amikor a pilisscabai ezred megérkezett a Rádió épületéhez, a parancsnok, Solymosi János alezredes közölte, hogy katonái nem fognak tüzet nyitni a népre. Ez a bejelentés a sortűz hatása alatt lévő emberekben olyan lelkesedést váltott ki, hogy többen felugrártak a harcokosra és megölték az alezredest. A katonák leszálltak a gépjárművekről és elkeveredtek a csoportokban álldogáló fiatalokkal, civilekkel. A fiatalok elmondták nekik, hogy mielőtt a katonák megérkeztek, az épületben lévő átvások a Puskin utcai oldalon, valamint a Bródy Sándor utcai kapunál tüzet nyitottak rájuk, és közülük többen életüket veszítették.

Nem sokkal később a Rádió felől és a környező épületekből is lövések dördültek. Ekkor érkezett meg a katonáktól elkülönítve szállított löszer, amit Solymosi alezredes jelenlétében a katonáknak és a civileknek kiosztottak. Miután ez megtörtént, az alezredes parancsot adott katonáinak, hogy csak oda löjjenek, ahonnan tüzet kapnak. Mivel a Rádió ablakaiból löttek, a pilisscabai ezred harcossai, a közeli Kilian laktanyából odserkező építőkatonák és a megerősítésként kiküldött rendőrök egy része is tűz alá vette a Rádió épületet. A tűzharc megindulása után érkező katonai löszerrszállító autókól a civilek és katonák már együtt szállították a löszert a Rádiót ostromlók részére.

Az ezred második lépcsőjében menetelő 3. zászlóalj 23-án éjjel körül érkezett az Astoria Szállóhoz, ahol a jelentés szerint a tüntetők „lefegyverezték őket”. Az alegységből megmaradt 68 fő a Honvédelmi Minisztériumhoz vonult, és a továbbiakban részt vett a minisztérium épületének őrzésében, védelmében.

Az ezred Rádiónál lévő része október 25-én hajnalban parancsot kapott a Rádió épületének visszafoglalására. A feladatot az ezred a szovjet csapatokkal együttműködésben „kiseb harcok árán” végrehajtotta. Ezt követően a Rádió épületének őrzésével egyidőben a VIII. kerületben hajtottak végre őrségi és járőrőrségi feladatokat.

Október 24-én Budapesten a Magyar Néphadsereg kötelékébe tartozó erők — kb. 6500 fő — három hullámban kerültek bevetésre. Az első hullámban 5 katonai és 9 polgári objektum megvédése, visszafoglalása érdekében 23 alkalommal, összesen 2429 fő lett kivezényelve. A második bevetés alatt 5 katonai és 8 polgári objektumhoz 16 alkalommal összesen 2361 fő lett kiküldve. A harmadik hullámban — 3 katonai és 3 polgári objektumhoz — kirendelt erők létszáma 389 fő volt. Az ez idő alatt rendelkezésre álló tartalék

100 és 400 fő között mozgott. A hadsereg alakulatai 24-én reggeltől 25-én reggelig 360 főt, köztük 87 fegyverest fogtak el.

Ebben az időszakban a pártvezetés által felállított Katonai Bizottság törekedett a hadsereg karhatalmi alkalmazására, megpróbálta felfegyverezni a kommunistákat és a munkásokat, megszervezni és biztosítani az együttműködést a magyar és szovjet csapatok között.

A szovjet katonai vezetés október 23-án 24 óras — egy órával az erre vonatkozó politikai döntést megelőzően — riadóközlésébe helyezte a Különleges Hadtest két gépesített hadosztályát, és meghatározta, hogy a hadtest fő erőivel vonuljon be Budapestre, foglalja el a város legfontosabb objektumait és állítsa helyre a rendet. A szovjet csapatok október 23-án 22 órakor Kecskemét, Cegléd, Szolnok, Székesfehérvár és Sárbogárd helyőrségekből megkezdték a menetet Budapest irányába.

A Különleges Hadtest vezetésének szűk törzse éjjelkor érkezett Budapestre. Legfontosabb feladatuknak elsősorban a fegyveres csoportoknak a megvédésre kijelölt objektumokból történő kiverését, a főváros legfontosabb objektumainak a védelem alá helyezését és a város központjában a felkelők lefegyverzését tartották. A beérkezett egységek azonnal harcra bocsátkoztak és a fegyveres csoportoktól több objektumot visszafoglaltak, a pályaudvarokat, hidakat és néhány raktárt az ellenőrzésük alá vontak.

A Budapesten lévő szovjet csapatok létszáma ekkor — október 24-én — még egy hadosztály létszámát sem haladta meg. A fegyveres felkelők ellen bevett 6000 szovjet katoná, 290 harcokci, kb. 120 páncélozott szállító harcjármű és 156 ágyú kevések bizonyult. Ezt felismerve a szovjet hadvezetés a Kárpáti Katonai Körzet lövészhadtest állományából kettő — a 128. lövész és a 39. gépesített — hadosztályt, valamint a Románia területén állomásozó szovjet önálló gépesített hadtest alárendeltségébe tartozó 33. gépesített hadosztályt Magyarországra, fő erőivel Budapestre rendelte. Egyes szovjet források szerint az így riadóközlésébe helyezett és „rendcsinálás” céljából bevett 6000 hadosztály állományába 31 500 fő, 1130 harcokci és önjáró löveg, 616 tüzérségi löveg és aknavető, 185 légvédelmi löveg, 380 páncélozott szállító harcjármű és 3830 gépkocsi tartozott. Riadóközlésébe helyezték a Kárpáti Katonai Körzet egy vadászrepülő-, és egy bombázórepülő hadosztályát is. Így a Különleges Hadtest légi erőivel együtt összesen 159 vadászrepülő és 122 bombázó várt bevételi parancsra. A szovjet katonai erők felvonulásának ezen időszakában a vadászrepülők fedezték a menetben lévő csapatokat, a bombázó repülők a repülőtereken láttak el fokozott készülségi szolgálatot.

A Honvédelmi Minisztérium által kivezényelt, Budapesten lévő vagy Budapestre a közeli helyőrségekről — Piliscsaba, Aszód — felrendelt katonai alakulatoknak kezdetben nem osztották ki a löszert, és megtiltották a fegy-

verhasználatot. A több hullámban így bevett magyar katonai erők nem voltak képesek a fegyveres harc terjedésének megakadályozására, szinte feloldódtak a tömegben, és fegyvereik átadásával, csetleg átállásukkal segítettek vagy passzívan szemlélték a Rádió épületének elfoglalását, a Budapestre beérkező szovjet csapatok elleni harc megkezdését.

A hadsereg erőinek ilyen formában megvalósuló tervszerűen „bevetése”, a katonák többségének passzív, kisebb részének támogató magatartása a felső vezetés részére egyértelművé tette: a Magyar Néphadsereggel szembeni bizalmatlansága megalapozott volt és az, hogy a rendőrség erői dezorganizálódása után az általuk ellenforradalmiakként értékelte megnövekedés leverésében a belső karhatalom erőin túl elsősorban a szovjet hadsereg fegyvereire támaszkodhat.

A hadsereg morális helyzete, a néphez való szoros kötődéséből fakadó, az első perctől nyilvánvalóvá vált belső meghasonlottsága a felkelők elleni tömeges bevétést nem tette lehetővé. A politikai és a katonai vezetés nem lehetett bizonyos abban, hogy a csapatok végrehajják a parancsokat.

A szovjet hadvezetés a forradalom első napjaiban gyalogsági támogatás nélkül, harcokcikkal és a felülről nyitott, gumikereű páncélozott szállító járműveken — találói néven a „nyitott koporsókban” — küldte katonáit a biztos halálba. Néhányszor kísérletet tettek a szovjet harcokci vagy gépesített alegységek és a magyar gyalogos erők együttes alkalmazására, de ezek a próbálkozások rendre kudarcra végeztek. A szovjet és magyar politikai- és katonai vezetés nem volt felkészülve ilyen erejű határozott szembenállásra. Sokáig nem értették meg, hogy ez a harmadik Budapesten a bevett szovjet csapatok vereségéhez vezet. A szovjet katonai vezetés előtt tehát egyértelművé vált, hogy a gyors győzelemre nincs remény addig, amíg a forradalom fő bázisai léteznek, ezért e csoportok felszámolásának igénye napirendre került.

A felkelő-szabadságharcos csoportok megalakulásának, harcának fő jellemzői

A magyar és szovjet csapatok ellen Budapesten — az október 23-tól 29-ig terjedő időszakban — ténylegesen néhány ezer fő vette fel a harcot. Budapesten néhány fontosabb csoportot, objektum szilárd tartásán túl szinte mindenütt jelen voltak, megtámadták az ide-oda mozgó szovjet és magyar páncélosokat, és nagy veszteségeket okoztak nekik. A felkelők többsége munkásfiatal, kisebb része diák, egyetemista volt, de nagy számban akadtak közöttük tizenéves gyerekek is. Primitív harceszközökkel — kézfegyverek, benzines palackok — szálltak szembe a szovjet tankokkal. Sikereikben természetesen a döntő tényező az volt, hogy a felkelők maguk mögött tudhatták a lakosság gyakorlati támogatását.

A forradalom első napjaiban a Budán — elsősorban a Széna téren és annak környékén, illetve a Móríz Zsigmond körterén — és Pesten — többségében a Corvin közben és annak környékén a VIII. és IX. kerületben —, valamint a peremkerületekben — például Csepelen, Soroksáron, Pesterzsébetben és Újpesten — egymástól függetlenül megalakult rendkívül vegyes összetételű csoportok egységes irányítás nélkül harcoltak.

Október 28-ig a felkelő-szabadságharcos csoportok — még az egymáshoz viszonylag közel lévő Corvin köz csoportok — között sem alakult ki szervezeti kapcsolat. A harcok következtében szétszóródott csoportok tagjainak egy része a szálláshelyre visszatérve régi és új fegyveres táboraival folytatta az ellenállást. Másik része a körzetben tevékenykedő csoportok egyikéhez csatlakozott, de voltak olyanok is szép számmal, akik a harc végleges befejezéséről döntöttek.

Felkelő-szabadságharcos csoportok elsősorban a fővárosban alakultak, de a kormányellenes fegyveres erők az ország területéből is egymáshoz nem kapcsolódó részen kis területeket ellenőriztek. A felkelő csoportok a legaktívabban vidéken Bács-Kiskun, Győr-Sopron, Heves, Komárom, Nógrád, Somogy, Pest és Veszprém megyében tevékenykedtek.

A Budapesten kívül megalakult, egymástól függetlenül tevékenykedő csoportok nagyobb összefüggő területet nem ellenőriztek. Az egyes településeken végrehajtott fegyveres akciók során az adott régió ellenőrzésük alá vonására nem törekedtek. A fő cél a kormány rendelkezésére álló fegyveres erők tevékenységének megakadályozása, zavarása, illetve ezen erőknél veszteségek okozása volt.

A vidéki események vizsgálata során nyert adatokat összesítve megállapítható, hogy a leggyakrabban elforduló cselekmények közé a hatalom jelképeinek megrongálása, a szovjet emlékművek ledöntése, szovjet katonák sírjainak felidézése, elsősorban szovjet szerzők műveinek, illetve propagandakiadványoknak az elégetése, az állami vezetők és alkalmazottak — jóval kisebb számban a gazdasági vezetők — elleni erőszak, ezek között házatűzések, a lakások felidézése, megrongálása, ezen személyek őrzete vétele, ritkábban megverése tartozott. Ezen cselekmények egy részét „idegen fegyveresek” hajtották végre.

A hadsereg tevékenységének sokszínűsége

A belügyi és katonai vezetés teljesen tájékozatlan volt a kialakult helyzetről. A Budapestre beérkező csapatokat minden ellenőrzés nélkül kirendelték, de a honvédség vezetői az alárendelt részére semmilyen tájékoztatást, határozott utasítást nem adtak. „Hallgassa a rádiót, abból mindent megud” ... „cselekedjék a helyzettel függően és belátása szerint” — ismételtették az utasítást kérőknek.

A Rádióban elhangzott közlemények, utasítások, parancsok nem hogy könnyítették, hanem tovább nehezítették a parancsnokok helyzetét.

Erre példa, hogy bár október 24-én 4 óra 30 perckor a Kossuth Rádióban beolvasott minisztertanács közleményben megtörtént a kijárási és gyülekezési tilalom kihirdetése és a „karhatalmi szervek utasítást kaptak, hogy a rendelet megszegőivel a törvény teljes szigorával lépjenek fel”, de ezt az intézkedést a belügyminiszter két óra múlva fel is oldotta, azzal a megkötéssel, hogy mivel a „fosztogató ellenforradalmi csoportoktól való tisztogatás még folyik, 9 óráig csak feltétlenül halaszthatatlan ügyben közlekedjenek az utcán”. A politikai és katonai vezetés abszolút tájékozatlanságára vall, hogy elképzelésük szerint a fegyveres felkészítés leверése 9 óráig befejeződött volna.

Ugyanezen a napon — 8 óra 45 perckor — kihirdették a rögtönítélő bírások bevezetéséről szóló határozatot, mely szerint „a népközirtáság megdöntésére irányuló cselekmények, lázadás, lázadásra való felbujtás, felhívás és szövetkezés, gyilkosság, emberölés, gyújtogatás, robbantászerek tartása vagy ezek felhasználásával elkövetett bűncselekmény, a közveszélyi bűncselekmények, a hatóság elleni erőszak, az engedély nélküli fegyvertartás... bűncselekményeket halállal kell büntetni...”

Nem egészen 4 óra múlva Nagy Imre a magyar néphez intézett szózatában már arról szólt, hogy akik 14 óráig megszüntetik a harcot és leteszik a fegyvert, mentesülnek a statáriális eljárás alól. A határidőt 14 óra 8 perckor 18 órára módosították.

Ez a magatartás tovább erősítette a parancsnoki kar armója is nagy bizonytalanságát, hozzájárult az erőszakszervezetek — ezek között a hadsereg — bomlásához is. Az első napokban a parancsnokok többsége megszervezte a laktanyák, más objektumok védelmét, megerősítette az őrségeket, járőröket szerveztek, a fő útvonalak lezárására intézkedtek, felvettek a kapcsolatot a közigazgatási, rendészeti és politikai vezető szervekkel. A magasabb parancsnokságok a törzshez beosztott tisztiek egy részét a csapatokhoz küldték a parancsnokok segítségére.

Tyihonov altábornagy, szovjet főtanácsadó a Katonai Bizottságnak újabb magyar hadosztályok Budapestre rendelését javasolta. Mivel várható volt, hogy a felkészés a vidéki városokra is áterjed a javaslat végrehajtása érdekében nem történt semmi.

Budapesten a telefonvonalak lehallgatásából származó sok hír és vaklármá valóságos káosz idézett elő a katonai vezetésben, ami a csapatok további elaportását, rágatását eredményezte, ugyanakkor a fontosabb fegyveres góccok felszámolása érdekében nem történt semmi intézkedés.

A parancsnokok tájékozódását nehezítette 25-én az is, hogy a minisztertanácsnak a Rádióban 6 óra 23 perckor felolvasott közleményében — nem

tudni kiknek a megtévesztése céljából — az hangzott el, hogy „a hadsereg, az állambvédelmi erők, a fegyveres munkásőrségek és a szovjet csapatok segítségével október 25-ére virradó éjszaka az ellenforradalmi puccsokíséretet felszámolták. Az ellenforradalmi erők szét vannak verve...”

Ennek ellentmond az, hogy három óra múlva Bata István — ugyancsak a Rádióban beolvasott utasításában — megparancsolta, hogy a néphadsereg katonái „fokozott aktivitással és teljes határozottsággal ma délig végleg számolják fel a fővárosunkban még felalálható ellenforradalmi erőket...”

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy Tóth Lajos vezérőrnagy, a Vezérkar Főnöke 14 órákor kiadott távmondatában a csapatok tevékenységét — a miniszter utasításával ellentétben — úgy szabályozta, hogy „ha megidádnának a laktanyát, szállítsák fel a tömeget távozásra, és csak abban az esetben löjjenek, ha fegyverrel támadnak...” Ebben a parancsban már szó sincs aktív harctevékenységről.

A legfelső vezetés — csapatokra is ható — megosztottságáról árulkodik, hogy amíg Kádár János az MDP első embere október 25-én 15 órakor elhangzó beszédében azt jelenti ki, hogy „a népköztársaságunk államhatalma ellen irányuló fegyveres támadást minden lehetséges eszközzel vissza kell verni...”, addig a közvetlenül utána megszólaló Nagy Imre már a követelések — pld. a szovjet csapatok kivonása — egy részének teljesíthetőségéről beszél és ismétlenül a kormány megbékélési szándékát kifejező amnesztiára, és annak megvalósítására helyezi a hangsúlyt.

A Magyar Néphadsereg alakulataival kapcsolatban még ma is tartja magát az a felfogás, hogy a forradalom időszakában teljes mértékben magukra maradtak, a csapatok semmilyen parancsot, utasítást nem kaptak. A már eddig leírtakból is kiderül, hogy ez az állítás nehezen tartható. A hadsereg tevékenységét ezekben a napokban is meghatározták az átfogó, általános érvényű parancsok. A probléma gyökere ott húzódik, hogy az általános parancsoknak a konkrét helyzethez és körülményekhez való igazítása nagyon nagy gondot jelentett. A valós problémák megoldásában az egység-, magasabbegység-parancsoknak az esetek többségében szolgálati előjáróiktól nem kaptak segítséget.

Az egyezményi döntésben automatikusnak meg kell, hogy jelenjen az egyezményi felelősség is. Ezt a felelősséget sokan nem vállalták.

Október 25-én a Budapesten lévő 7400 katonából 4638 fő, 65 helyen hajtott végre feladatot. A kirendelt állomány zöme párt, állami vagy katonai objektum védelmét látta el. Kisebbség rész járőrszolgálatban volt, de voltak olyan alegységek is, amelyek önállóan vagy a szovjet csapatokkal együttműködve harc feladat végrehajtására kaptak parancsot. A Magyar harcoló alakulatok közül a fővárosban tevékenykedett négy (6., 8., 12. és 15.) gépesített és egy (a 33.) közepes harcokocsierőd. Az alakulatok feltöltöttségére jellemző, hogy a fentii 5 ezred

Budapesten lévő erőinek a létszáma alig haladta meg a 2000 főt. A fővárosba felrendelt alakulatok közül, még a 37. pontonos dandár, valamint a Dózsa Lövész és Páncélos Tiszti Iskola képviselt jelentős erőt. (704 és 773 fő.) Az itt lévő katonai állomány fele régi elavult fegyverrel volt felszerelve. Ebben az időszakban Budapesten 64 magyar harcokocsi hajtott végre harc feladatot.

Október 25-én kiadott parancsában Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter az „ellenforradalmi bandák” felszámolása érdekében utasította a hadsereget, hogy „fokozott aktivitással és teljes határozottsággal (csütörtökön) délig végleg számolják fel a fővárosunkban még felalálható ellenforradalmi erőket”, a Néphadsereg minden katonája „teljes képességgel biztosítsa a szolgálat ellátását, és akadályozzon meg minden hasonló ellenforradalmi akciót...”

Október 27-én Bata István a leváltását megelőzően kiadott utolsó parancsában többek között elrendelte, hogy a helyőrségekben „a Rendőrséggel és a megbízható munkásokkal együtt járőrözést kell folytatni! Idegeneket igazoltatni kell! A gyanús elemeket, fegyveres embereket le kell tartóztatni! Gyülekezéseket fel kell oszlatni! A fegyveres ellenállást meg kell semmisíteni! (...) Helyben a katonai rendet minden eszközzel fenn kell tartani! A helyőrségparancsok érte tartalommal rendelkezzen!”

Janza Károly altábornagy, — a Bata István helyébe lépő — új honvédelmi miniszter október 27-én kiadott első parancsában a fegyveres csoportok elleni aktív harcra, a harcokészültség fokozására adott utasítást. Bár Janza Károly altábornagy első miniszteri parancsában jelzi, hogy a hivatalba lépést megelőzően kiadott parancsok érvényben vannak, egy sor addig kiadott intézkedés ebben az utasításban hangsúlyosan nem jelenik meg.

Nem ismétli meg Bata István parancsainak a helyőrségek rendje mindennapon való biztosítására vonatkozó részeit, sőt a fegyveres harcokban részt nem vevő alakulatok tevékenységét — Bata aktív rendteremtésre vonatkozó parancsaival ellentétben — a riadókészültség fenntartására, ezen belül az éberség fokozására, a felkészülésre korlátozza.

Ez a parancs hangemelés és tartalmában a Tóth Lajos vezérőrnagy által október 25-én délután kiadott — a hadsereg tevékenységét elsősorban a katonai objektumokat ért fegyveres, hangszílyozom: fegyveres támadás visszaverésére korlátozó — parancsához állt közelebb.

Budapestet október 27-én 16 vagy 18 körzetre osztották, amely körzetek élére parancsokat kaptak vezettek ki. A körzetparancsok alárendeltségébe került a körzet határain belül tevékenykedő minden alakulatok, és felelősek voltak a körzetükben bekövetkezett minden eseményért. Az új körzetek felállítását követően a Honvédelmi Minisztériumba olyan információk futottak be, hogy nem hajjták végre a feladatokat, hogy egyes körzetekben a felkelőkkel

alkudozásba bocsátkoztak, és mivel a magyar csapatokat csak ritkán érte támadás, igyekeztek a felkelők és a szovjet csapatok harcába be nem avatkozni, azokból kimaradni. A felkelők által elfoglalt objektumok, épületek visszafoglalása érdekében nem tettek semmit. A fegyveres felkelőket nem tartották olyan ellenségnek, akik ellen kémfédületlen fel kell lépni.

De az utasítás végrehajtása más okok miatt is akadozott. Az egyik ok, hogy az erre az időpontra különböző objektumokhoz raj, szakasz kötelekben kiküldött, szétforgácsolt erők egyesítése — még nyugodt viszonyok között is több napot vett volna igénybe. Erre a körzetparancsnokoknak pont a bévis-rozban, tehát a harcok körzetében nem volt lehetősége. A fentiekben túl — sok más nem említett ok mellett — kiemelendő: a fővárosban alig volt olyan alakulat, amelyiket a felkelő-szabadságharcos csoportok ellen a szovjet csapatok oldalán harcba lehetett volna vetni.

Budapesten ezekben a napokban a katonai járőrök több civil fegyveres csoportot tartóztattak le, de a legtöbb esetben felső utasításra szabadon kellett engedni őket. Sokszor előfordult, hogy a katonák az elfogott fegyveresekkel szabadon engedésük után újabb fegyveres összetűzésekben ismételten szembekerültek. Ez a helyzet is tovább gyengítette a hadsereg hadrafoghatóságát. Több alakulatnál már hiábavalónak tartották a harcot, és a kormány egymásnak ellentmondó intézkedései, a Központi Vezetőség hallgatása, a közvetlenül szerzett tapasztalatok arról győzték meg a katonák nagy részét, hogy a hatalommal és a szovjet csapatokkal szembeszállónak igazuk van. Ez és a felkelés felszámolásáról szóló valótlan híradások, az egymásnak ellentmondó parancsok tovább növelték a passzív önévédelemre berendezkedő alakulatok számát.

A hadsereg alakulatainak tevékenysége a forradalom időszakában rendkívül sokszínű volt, így annak tipizálása komoly nehézségekbe ütközik. A hadseregben történt események értékelve aránylag éles határvonal a kecskeméti 3. hadtest vezetése és annak néhány egysége, illetve általában a hadsereg egésze között húzható meg.

A 3. hadtest bizonyos részéinél tapasztalható, a hadsereg meghatározó részétől eltérő különbség oka Gyurkó Lajos vezérőrnagynak, a hadtest parancsnokának személyében keresendő. Gyurkó Lajos neve — nem ok nélkül — a szovjet és magyar katonai vezetés bizonyos körében mint az „ellenforradalom” felszámolására, a katonai diktatúra bevezetésére egyedül képes személy neve merült fel.

Gyurkó vezérőrnagy a forradalom kitörésének szinte első pillanatától az érvényben lévő parancsok szabta kereteket nemegyszer átlépve, hatalmával visszaélve a legdurvább eszközöket kiválasztva és bevetve, könyörtelen „háborút folytatott” a védtelen lakosság tömegeivel szemben.

Gyurkó és néhány beosztottja többször feltette a kérdést: Akik félnek a tömegbe löni azok jelentkezzének és menjének haza, „ha viszont maradnak a parancsokat maradéktalanul hajtsák végre — mondta Gyurkó Lajos —, amennyiben nem, úgy fogok eljámi velük szemben, mint háborúban harcokban a parancsnok”. Gyurkó fenyegetése a gyakorlatban azt jelentette, hogy a parancsmegtagadókat vagy a parancs végrehajtásában késlekedőket a helyszínen minden vizsgálat nélkül ki kell végezni.

Arra nem találtam adatot, hogy a hadtestnél szolgáló katonák közül a legveszélyesebb „fegyvelmező eszközt” bárkivel szemben alkalmazták volna, arra viszont igen, hogy harcselekmények közben elfogott felkelők közül közel 20 személyt a 37. kiskunhalasi lövészetrednél — a státiáriumra hivatkozva — minden vizsgálat nélkül a helyszínen kivégeztek.

Ennek az ezrednek a parancsnoka indulás előtt „...parancsba kiadta az összes alegységparancsnoknak, hogy amelyik katona a fegyverét eldobja, vagy átadja, vagy átszökkik az ellenforradalmárokhöz, kísérjék hozzá, amennyiben ez nem lehetséges úgy löjék agyon... Mindezeket a parancsokat az egész személyi állomány előtt kihirdette és kijelentette, hogy a vállalat, rendfokozatot és a Népköztársaság címerét az ő parancsa nélkül nem veheti le senki, és nem engedi meg, hogy valaki is levegye. Aki pedig ezt a parancsot megszegi, vagy pedig az ellenség oldalára próbál táncolni, az le lesz löve...”

Gyurkó Lajost az erőszak alkalmazásában senki sem tudta megfékezni. Legyen az legkisebb szembenállás vagy alárcsak annak a jele, Gyurkó a tűzparancs kiadásával nem késlekedett. Elérg volt egy telefonon érkező ellenőrizetlen hír és a repülők már indultak is, például Tiszaköcsökre. Csak ennek a minden okot és alapot nélkülöző bevetésnek a következménye 17 halott és 110 sebesült. Október 31-én a felelősség elől Gyurkó vezérőrnagy és politikai helyettese Sucin azelezes a szovjet csapatokhoz szökött.

A rendelkezésre álló dokumentumok alapján ma már határozottan kijelenthető: a politikai vezetés erre vonatkozó döntései ellenére a magyar és szovjet katonai vezetés a kormányellenes fegyveres erők felszámolására konkrét, minden részletében kidolgozott tervekkel október 28-ig nem rendelkezett.

Mint az látható, a magyar és szovjet politikai és ezzel összefüggésben katonai vezetés az alapprobléma — megőrizni a hatalmat és a kommunista párt vezető szerepét, de elsősorban a szovjet fegyverekre támaszkodva levérni a fegyveres felkelést — megoldhatatlansága miatt október 28-ig képtelen volt magához ragadni a politikai és katonai kezdeményezést.

A kormányellenes fegyveres erők végleges felszámolása, konkrétan a Corvin közben és környékén települt fegyveres csoportok megsemmisítése

céljából készíttette támadási tervek értékét azok végrehajthatatlansága, a támadások során elszenvedett sikertelenségek mutatójak.

Az október 28-ig végrehajtott támadások sikertelenségének elsődleges oka az volt, hogy a támadás előkészítésében részt vevő Katonai Bizottság, a konkrét tervek kidolgozó magyar és szovjet parancsnokságok még ekkor sem rendelkeztek megbízható, ellenőrzött felderítési adatokkal, és fogalmuk sem volt arról, hogy Budapest, konkrétan a VIII. és IX. kerületben hol, milyen nagyságrendű, összetételű, fegyverzetű és szervezetszerű kormányellenes erők ellenállásával számolhatnak.

Ennek nem mond ellent az sem, hogy a párt és a hadsereg egyes körei, érdekében a forradalom erőinek egyre szervezettebb, határozottabb és főleg egyre eredményesebb fellépését, október 27-én és 28-án a hatalmuk megtartása érdekében egy utolsó erőfeszítésre készítették a hadsereg erőit. Ezen napok fegyveres összetűzéseinek vizsgálata azt is mutatja, hogy az órzésre kijelölt objektumaikat védő katonák egy része is elvesztette a minimális kompromisszumkészségét, és a polgári lakosság kevésbé érzékeny törekvéseit is az erő, a fegyverek alkalmazásával utasított vissza.

Volta azonban olyan parancsnokok is, akik nem voltak hajlandók a parancsokat minden mérlegelés nélkül végrehajtani. Például ez történt október 27-én Tatabányán is. Az esetről a 7. gépesített hadosztály jelentésében a következők állnak.

„Felczán Andor alezredes parancsnoksága alatt a bajti nehézharcokosi rohamlóveg ezred egyik zászlóalja (10 hk) »harokocsi» Tatabányára ment azzal a feladattal, hogy megsztítsa a várost a felkelőktől. Ezt a feladatot Felczán alezredes nem hajtotta végre, mert megítélése szerint a nagyszámú felkelő megsemmistítése a város nagy részének pusztulására vezetett volna...” Az ilyen eseteknek hamar híre ment. Ezért érthető, hogy Esztergomban az ezen a napon megalakult Városi Nemzeti Bizottságban a honvédséget Felczán Andor képviselte.

A hadsereg és a fegyvertelen, vagy részben fegyveres polgári lakosság közötti összetűzések vizsgálata

A lakosság és a hadsereg erői között kialakult összetűzések egyik forrása az volt, hogy a lakosság egy része többszöri figyelmeztetés után sem vette komolyan azt, hogy a hadsereg alapvető kötelessége a katonai objektumok és az ott lévő fegyverzet megvédelme.

Volta alakulatok, ahol azonban nem elegendék meg a védelem megszervezésével, hanem a konfrontáció megelőzése érdekében különböző rendszabályokat is foganatosítottak.

Jelentésben a 75. lövészrezd vezetése ezzel kapcsolatban az alábbiakat rögzítette: Az előjáró 32. lövészadosztály parancsnokságnak már október

24-én „az volt a véleménye, hogy hagyjuk a tömegeket magára, és csak akkor avatkozunk be a ténykedésükbe, ha a felállított öröket fegyveresen megtámadnák, vagy a lakotnya elhelyezési körlete ellen közvetlen fegyveres támadás jönne létre...” Ezt a parancsot ismertették a személyi állománnyal.

Október 25-én Győrben a börtönnel történt fegyverhasználatot követően — a börtönhöz katonák nem lettek kirendelve — a 90. lövészrezd vezetése a „hadosztály történet megbeszélés alapján... fegyver nélküli katonákat és tisztet küldött ki az utcára azzal a feladattal, hogy beszélgetéssel próbálják rávenni a tömeget a szétoszlásra. A tisztek kisebb csoportok részére beszédel mondtak...” Ugyanott október 26-án a lakotnyánál gyülekező tömeg felosztatása érdekében a zenekart és 50 fegyvertelen katonát „vetettek be”, akikkel együtt a tüntetők zeneszóval elvonultak a lakotnya elől.

Volta azonban olyan települések is, ahol az ott lévő vagy odavezényelt fegyveres erők a tüntet vagy már fegyveresen tevékenykedő csoportok törekvéseinek korlátozása, tömegdemonstrációknak megakadályozása, a hadsereg saját vagy a karhatalmi rádióterekben órzésre kijelölt polgári objektumok, az ott lévő eszközök és nem utolsósorban a védelmet ellátó katonák és civilek személyi épségének megóvása érdekében — konkrét parancsra vagy parancs nélkül — fegyverhasználatra került sor.

Az események alakulását többek között befolyásolta a polgári lakosság aktivitása is, a szándékaik, céljaik elérése érdekében alkalmazott módszerek és eszközök. Az objektumok védelmét ellátó fegyveres erők sokszor csak az eseményeket követve, a tömeg tevékenységére reagálva próbált eljéft venni a fegyveres erőszak alkalmazásának. Éppen ezért az egyes konkrét történések vizsgálatánál nem lehet eltekinteni az előzmények, a lehetséges összes körülmény vizsgálatától.

Október 25-én, 26-án bizonyossá vált, hogy a hadsereg kettészakadt. Budapest és vidéken a helyzet azt mutatta, hogy az alakulatok többsége passzív magatartásával bátorítja, erősíti a kormányellenes fegyveres öröket, amíg néhány alakulat — a parancsnok beállítottságától, döntéseitől függően — minden eszközt felhasznál a sokszor védtelen, követelésüknek békés eszközökkel érvényt szerezni akaró tömegek ellen.

A megmozdulások vidéken is egymást követték. A tömegek aktivitására is jellemző, hogy október 24. és 29-e között a Magyar Néphadsereg alakulatai 50 településen 71 esetben kerültek a lakossággal összetűzésbe. A kép vidéken is nagyon összetett, hiszen az „összetűzés” fogalmába a védelemre kijelölt katonai és polgári objektumokat ért támadások elhárítása, a katonaság és a fegyveres felkelők harcai és a fegyvertelen tömeg ellen alkalmazott erőszak — sortűzek lövése — is beletartozik. A fegyvertelen tüntetők elleni fegyverhasználatoknak több száz ártatlan ember esett áldozatul.

AZ OKTÓBER 28-I FORDULAT KATONAI ÉS POLITIKAI OKAI

A politikai fordulat közvetlen előzménye, hogy a politikai és katonai vezetés a kezdeti zűrzavar után egyre pontosabb képet kapott a felkelők erejéről. Ebből arra következtettek, hogy a legjelentősebb fegyveres csoportok állásai ellen indított összpontosított támadással döntő fordulat következhet be a harcok menetében. A felkelés leverése legfontosabb előfeltételének a Corvin köz és a környékén lévő — a Kilián laktanyát is ide sorolták — felkelő erők ellenállásának megtörését tartották.

A támadás előkészítése 27-én este 19 és 20 óra között a Honvédelmi Minisztériumban meg is kezdődött. A szovjet és magyar katonai vezetők ekkor abban állapodtak meg, hogy a szovjet hadtest parancsnoka az akció vezetésével a Dimitrov téren települt szovjet hadosztály parancsnokát bizza meg, aki egyben a támadáshoz a harcokcsikát és a páncélozott szállító járműveket is biztosítja. A feladat végrehajtásába bevonták az alapvetően Budán tevékenykedő 128. lövész gárdahadosztály erőt is. A magyar vezérkar vállalta, hogy gyalogsági megerősítésként a megelölött hadosztály alárendeltségébe helyez egy 300-350 főből álló alegységet.

Október 28-án hajnalban, a támadás megindításának tervezett időpontjában Obaturv tábornok a Corvin köz és környéke felderítésére három T-34-es harcokcsit indított az Üllői úton a Körút irányába. Mivel ezek a harcokcsik egymásfél óra múlva sem érkeztek vissza, utánuk küldtek három T-54-es harcokcsit. Újabb egy óras várakozás után az egyik T-54-es épen, a másik sérülten visszatért. A szovjet harcokcsik parancsnoka jelentette, hogy a T-34-esek a Corvin előtt égnek, és felkelők az egyik T-54-es harcokcsit is kilőtték. A szovjet erők az első jelentősebb veszteségek után a támadás végrehajtását bizonytalan időre elhalasztották.

A szovjet csapatoknak a felkelők továbbra is nagy veszteségeket okoztak, szovjet harcokcsikait, tüzérségi eszközöket és más haditechnikai felszerelést zsákmányoltak, illetve önállóan tevékenykedő szovjet katonákat és azok kisebb csoportjait fegyverezték le.

A legújabbban feltárt dokumentumok ellentmondanak annak, hogy az események október 28-i átértékelését — a pártvezetésen belül — a politikai rendezésnek elsőbbséget adó Nagy Imre és hívei kényszerítették ki. Tény, hogy Donáth Ferenc és Losonczy Géza már október 26-án eljutott az események ellenforradalomként történő értékelésének az elutasításáig, a hatalom és a társadalom között feszülő ellentétek politikai eszközökkel történő megoldásának igényességéig, de ezt az álláspontot október 28-ig a pártvezetés többsége elutasította és ekkor még Nagy Imre sem támogatta.

Az események „nemzeti demokratikus tömegmozgalomként” való elismerését véleményem szerint elsősorban a felkelő csoportok harci sikerei, a szovjet csapatok kudarcra, a magyar erőszakszervezetek, ezek között a hadsergő alkalmazhatatlansága, a tömegeknek a forradalom követelési melletti határozott kiállása kényszerítették ki.

Ebbe az irányba toltá a pártvezetés az attól való félelme, hogy a felkelők, illetve a békés lakosság ellen alkalmazott erőszak következtében teljesen elvesztik a harcokba még be nem kapcsolódó, de a felkelőkkel kezdetlől szimpatizáló lakosság bizalmát és az újabb áldozatok még jobban elmélyítik a szakadékok a kormány és a lakosság között. Ezért a magyar párt és állami vezetés október 28-án további engedmények megtételére kényszerült.

Az MSZMP Politikai Bizottsága október 27-28-i ülésén elfogadott határozatot — tűzszünet, a szovjet csapatok kivonása Budapestről, az Államvédelmi Hatóság feloszlata, stb. — a Politikai Bizottság döntésének megfelelően Nagy Imre miniszterelnök kormány-nyilatkozat formájában hozta nyilvánosságra.

Október 28-án 13 óra 20 perckor Nagy Imre azonnali tűzszünetet rendelt el. 14 órakor az új összetételű kormány letette az esküt, majd jóváhagyta a miniszterelnök által beterjesztett kormány-nyilatkozatot.

17 óra 25 perckor elhangzó rádióbeszédében Nagy Imre — a Központi Vezetőség döntésének megfelelően — nemzeti demokratikus mozgalomnak nyilvánította az előző napok megmozdulásait, bejelentette a szovjet csapatok azonnali kivonását Budapestről, tárgyalások megkezdését a szovjet haderő teljes kivonásáról, az Államvédelmi Hatóság megszüntetését, az armsztiát, a Kossuth-címer bevezetését, Március 15-e nemzeti ünnepé való nyilvánítását, az általános fizetésemelést, bér- és normarendezést, az erőszakoskodás megszüntetését a termelészövetkezeti mozgalomban.

Ezzel a forradalom új szakasza kezdetét vette. A magyar kormány október 28-i nyilatkozata alapján a szovjet hadvezetés is elrendelte a tűzszünetet. A 2. és 33. gépesített, valamint a 128. lövész gárdahadosztályok egységei október 29-én a harctevékenységet beszüntették. A szovjet csapatok kivonását, a magyar kormány szovjet vezetőikkel történő megállapodásán túl, a Különleges Hadtest parancsnoka, Lascsenko altábornagy véleménye szerint „a csapatok fedlensége, passzivitása miatt is” végre kellett hajtani. A szovjet csapatok kivonása terv szerint október 30-án 18 órakor megkezdődött, de a teljes kivonulást csak 31-én a déli órákban tudták befejezni. A Különleges Hadtest törzse a Tökölön lévő repülőtérre települt, ahol egy szovjet repülőegység állomásozott. A szovjet csapatok Budapest határaitól 15-20 kilométer-re összpontosítási körletet foglaltak el, ahol a harci technikát és fegyverzetet karbantartották, a személyi állományt, a lőszer, üzemanyagot és az élelmiszer-készleteket kiegészítették.

A Magyar Néphadsereg október 28-át követő tevékenységének fő jellemzői

Az események átértékelése a Magyar Néphadseregben is újabb helyzetet teremtett. Azok a kötelek, amelyek október 28-ig is a kormányellenes megmozdulásokat és a felkelők támogatását, magatartásuk helyességét látták igazolva. Az eseményeket passzívan szemlélők többsége a kormánynyilatkozatokban elhangzottakat elfogadva aktívan bekapcsolódott a kormány célkitűzései megvalósítása feltételrendszerét biztosító feladatok végrehajtásába.

Tudathasadás állapotot okozott a fordulat azon parancsnokok, tisztiek és katonák esetében, akik elfogadva az „ellenforradalom” értékelést, aktívan vettek részt a felkelők elleni harcokban. Félve a felelősségre vonástól, voltak akik alakulataikat elhagyták és a szovjet csapatoknál kerestek menedéket, majd később részt vettek a november 4-én bekövetkezett újabb szovjet támadás előkészítésében.

A Honvédelmi Minisztérium vezető állományának és a Budapesten lévő, illetve a fővárosba karhatalmi feladatok végrehajtása céljából felrendelt alakulatok és intézetek fő tevékenysége az október 28-tól 31-ig terjedő időszakban a szovjet csapatok felváltása, az új karhatalom szervezésében, felszerelésében és elhelyezésében való részvétel, majd a szovjet csapatok kivonásának a biztosítása volt.

Visszalépve az időben, október 29-én még folyt a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatos tervezőmunka, amikor döntés született arról, hogy a fővárosban a rend fenntartását — a szovjet csapatok által örözt objektumok védelmét — három — a 7. és 5. gépesített és a 27. lövész — hadosztályra bizzák. Mint ismert a 7. gépesített hadosztály fő erői már október 23-tól Budapesten hajtották végre karhatalmi feladatokat. A 3. hadtest állományából a 12. és a 19. gépesített ezredek is Budapesten voltak, így kézenfekvőnek tűnt, hogy másodikként a kecskeméti 5. gépesített hadosztály törzsét rendelik a fővárosba.

A választás harmadikként a kiskunfélegyházi 27. lövészhadosztályra esett. Janza Károly honvédelmi miniszter utasítására ez utóbbi két hadosztály kijelölt erői október 30-án és 31-én Budapestre érkeztek. A fővárosba felrendelt hadosztályok parancsnoksága alatt három karhatalmi körzetet hoznak létre, ezért a Budapesten lévő csapatok parancsot kaptak az alárendeltségnek megfelelő átszoportosítások végrehajtására.

Az új beosztásnak megfelelően Buda, mint „Bem”-körzet katonai parancsnoka Mecseri János ezredes lett, akinek alárendeltségébe a saját hadosztályán — a 7. gépesített hadosztályon — kívül a Budán lévő katonai alakulatok tartoztak.

A „Mátyás”-körzet, tehát a Rákóczi és Korepesi úttól északra fekvő területek felett az ellenőrzést az 5. gépesített hadosztály parancsnoka, Csémi Károly alezredes vette át, akinek alárendeltségébe az 5. hadosztály és a körzetben lévő budapesti alakulatok erői kerültek.

A harmadik, úgynevezett „Kossuth”-körzet ettől délre Bakonyi Sándor alezredes parancsnoksága alatt alakult meg. A körzet fő katonai erejét a 27. lövészhadosztály ezredei alkották, de az általános szabályoknak megfelelően — a Zrínyi Akadémiát kivéve — az ebben a körzetben elhelyezett budapesti alakulatok és intézmények is Bakonyi alezredes alárendeltségébe kerültek. A Zrínyi Akadémia Márton András tiltakozása miatt az önállóságot megőrizte.

A csapatok átszoportosítására azért volt szükség, hogy az új körzetparancsnokok lehetőleg saját szervezetszerű csapatokkal oldják meg feladataikat.

Az új körzetek szerinti munkát 31-én 15 órától kellett megkezdeni, de az átszoportosítandó kerülő állományának a körzeteket csak november 1-jén reggelig kellett elfoglalni.

Az országban történt alapvető változások természetesen a hadseregben is éreztették hatásukat. Ennek egyik jele, hogy a katonai alakulatoknál és intézeteknél spontán módra alakultak meg azok a szervezetek, amelyek azon túl, hogy hangsúlyozták a forradalom céljaira azonosulásukat, a hadseregnek a felkelő-szabadságharcos csoportok, illetve a harcokba közvetlenül be nem kapcsolódott tömegek elleni fellépést igyekeztek megakadályozni.

Október 28-át követően a hadsereg vezetése — élve az átértékelés nyújtotta lehetőségekkel — ezt az egyre erősödő folyamatot megpróbálta szervezett, felülről szabályozott, s így ellenőrizhető keretek közé terelni, szorítani.

Ezért Janza Károly altábornagy a „forradalmi fegyelem” hadseregbeli választott vezető szervezetei, a „Forradalmi Katonai Tanácsok” megválasztására parancsban intézkedett.

Ez a parancs azon túl, hogy lehetővé tette a különböző szintű parancsnokok tevékenységének ellenőrzését és — a parancs szándékai szerint — segítését, arra biztatja, sőt arra utasítja a forradalmi katonai tanácsokat, hogy elsősorban a köznrend és a közbiztonság helyreállítása, védelme érdekében kapcsolódjanak be a szűkebb környezetüket érintő feladatok végrehajtásába, vegyenek részt képviselőikkel a területi forradalmi szervezetek — „a helyi munkás és paraszttanácsok” — munkájában.

A miniszter fenti intézkedésének ez a része a hadsereg társadalom felé történő nyitásának egyik első hivatalos lépése. Ez a nyitás a pozitív hatások mellett — mint ezt több példa is bizonyítja — magában hordozta a hadsereg egyébként is bizonytalan, megrendült irányítási rendszerre további lazulásának lehetőségét. A területi forradalmi szervezetek — és azok karhatalmi

ügyekért felelős személyei, testületei — jogot formáltak arra, hogy közvetlenül is beavatkozzanak a működési területükön lévő katonai szervezetek mindennapi életébe. Az így kialakult anomáliákat az illetékes katonai vezetők — az adott szintű forradalmi katonai tanácsok támogatásával — idejekorán igyekeztek felszámolni.

Volnak alakulatok, ahol a forradalmi katonai tanácsok megalakulásukat követően azonnal leváltották a parancsnokokat, a politikai munkásokat, az ügyészségeknek átadták az elhárító tiszteket, letartóztatták a tömegre 28-a előtű tized parancsoló tiszteket.

Az ilyen és ehhez hasonló jelenségeket, a hadsereg tevékenységét veszélyeztető „működési zavarokat” a Katonai Forradalmi Tanácsok tevékenységének lehető legrészletesebb szabályozásával igyekeztek kiküszöbölni, illetve megelőzni.

A forradalmi katonai tanácsok működésének ideiglenes szabályzatában rögzítették ezen szervezetek feladatait, jogait és kötelességeit. E szabályzó szerint a „Magyar Néphadseregben működő Forradalmi Tanácsok feladata a Magyar Néphadsereg minden alakulatánál biztosítani a Minisztertanács határozatainak és a Forradalmi Tanácsok egyetértésével kiadott parancsok maradéktalan végrehajtását... a Magyar Néphadsereg egységes, határozott kiállítását a forradalom feltételeinek megvalósítása és vívmányainak megvédése érdekében... Fontosabb kérdésekben kiadandó parancsokat a parancsnok csak a tanács beleegyezésével adhat”.

A forradalmi katonai tanácsoknak a szabályzat a parancsnokok leváltásának, illetve felfüggesztésének kérdésében — a helyzetből adódóan, de a miniszter parancsától eltérően — különleges jogosultságokat biztosított.

Így, amellet, hogy a tanácsoknak az „egyszemélyi parancsnoki tekintély” minden eszközzel biztosítaniuk és a parancsnokokat a munkában segíteniük kellett, a parancsnokkal egyetértésben az alárendelt egységek parancsokat joguk volt beosztásukból felfüggeszteni, illetve a felfüggesztett parancsnokok helyébe kötelesek voltak megfelelő parancsnokot állítani.

A felfüggesztést az előjáró parancsnoknak és forradalmi tanácsnak kellett jelenteni. Ezen jogok érvényesítésében bizonyos korlátozást jelentett, hogy a hadosztály és ezzel egyenrangú szervek parancsokat a melletük működő forradalmi tanács javaslata alapján (a Magyar Néphadsereg Forradalmi Katonatanácsa felfüggeszthette fel, illetve a hadtest és ezzel egyenrangú szervek és az ettől magasabb beosztású parancsnokok felfüggesztéséről és kinevezéséről a Magyar Néphadsereg Forradalmi Katonatanácsának javaslataira a Minisztertanács dönt.

A forradalmi katonatanácsok a fentiek tül „a burkolat vagy nyílt forradalomellenes cselekmények elkövetőit, továbbá azokat, akik a forradalmi hadsereg erejét megbontják, katonai bíróság elé” állíthatják.

Az ideiglenes szabályzat rögzítette a forradalmi katonai szervezeteknek a hadsereg hierarchiájához igazodó szervezeti felépítését is. Az ideiglenes szabályzat fontos rendelkezése, hogy a Forradalmi Katonai Tanácsok és a Magyar Néphadsereg Forradalmi Katonai Tanácsa — mint csúciszerv — megválasztásával egyidőben a Politikai Főcsoportfőnökség megszűnik és a politikai beosztásban lévő tisztek felfüggesztéséről, illetve új beosztásba helyezéséről a forradalmi katonai tanácsok a parancsnokokkal egyetértésben saját hatáskörben döntenek.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a pártszervek után a Magyar Dolgozók Pártja politikájának hadseregbeli végrehajtásáért felelős politikai szervek helyébe — más jogszírványokkal és kötelezettségekkel — az október 28-i kormányprogram általános és konkrét, a honvédelem területére vonatkozó céljait megvalóító forradalmi katonai tanácsok léptek.

A forradalmi katonai tanácsok spontán módon, majd a miniszter utasítására — a forradalmi katonai tanácsok felállításának ideiglenes szervei határozatya alapján — a Magyar Néphadsereg majdnem minden alakulatánál, intézeténél és vezetőszerénél megalakultak.

Október 30-án este 8 órakor alakult meg véglegesen a Honvédség Vezetésének Forradalmi Katonai Tanácsa. Az új testület megalakulását az ekkor elfogadott, de csak október 31-én megjelent nyilatkozatában jelentette be. A hadsereg vezetésének Forradalmi Katonai Tanácsa kinyilvánította, hogy „a Forradalmi Katonai Tanács a Hadsereg valamennyi honvédjé, tiszthelyettesé, tiszt iskolássa, tisztje, tábornoka nevében csatlakozik a Munkás, Ifjúság és Értelmségi Forradalmi Tanácsok határozatahoz és követeléseizhez, s azt magévá teszi”, és a forradalmi vívmányok megvédése érdekében követeli „a Szovjet Hadsereg azonnali kivonását Budapestről, és a legrovidebb időn belül hazánk területéről”. A Forradalmi Tanács bejelentette továbbá, hogy „a hadsereg vezetéséből a szektás visszahúzó erőket — a Vezérkar Főnökét, Tóth Lajos vezérőrmagyot, a Politikai Főcsoportfőnököt, Hazai Jenő vezérőrmagyot, illetve Hídvégi Ferenc vezérőrmagyot és Szabó István altábornagyot — eltávolították.

A Forradalmi Tanács nyilatkozatában úgy értékelte, hogy „az ÁVH megfélemlítésben tartotta a honvédséget is” és ezért a Hadsereg Vezetésének Forradalmi Katonai Tanácsa a még fegyverben lévő ÁVH azonnali lefegyverzését elhatározta. A Tanács befejezéséknél követelte, hogy a Határőrség a jövőben a honvédséghez tartozzon.

A hadsereg vezetésének Forradalmi Katonai Tanácsának kibővített létszén — október 31-én a hajnali órákban — a forradalmi erk megbizottai, valamint a Néphadsereg, a Határőrség és a Rendőrség forradalmi bizottsági küldöttei választották meg a hadsereg legfelső szintű irányítását ellátó forradalmi vezető szervet, a Forradalmi Honvédelmi Bizottmányt. A Bizottmány a

megalakulását követően kiadott felhívásában többek között követelte: a szovjet csapatok Budapest területének elhagyása után — 1956. december 31-ig — az ország területéről is távozzanak; a kormány a Varsói Szerződésben részt vevő tagállamok azonnali összehívásával a szerződést mondja fel; a megszüntetett ÁVH tagjai a fegyveres alakulatokba felvételt ne nyerhessenek. A Bizotmány kilátásba helyezte: ha a szovjet csapatok a meghatározott időre nem hagyják el Magyarország területét, fegyverrel kelnek harcba az ország szabadsága és a forradalom tisztasága ügyéért.

A hadsereg tevékenységének értékelésekor gyakorta elhangzik, hogy a forradalmi katonai tanácsok „rendszeresítésével” a parancsnoki önállóság oly mértékben sérült meg, hogy ezzel vette kezdetét a hadsereg teljes szétesésének időszaka.

Nem vitatom, hogy a Magyar Néphadsereg a forradalom napjaiban — a társadalom egészéhez hasonlóan — olyan válságban esett át, melynek következtében sok más tényező mellett szervezetsége, fegyelme, vezetettsége, hadrafoghatósága több esetben a kritikus állapotot közelítette. Azzal viszont nem tudok egyetérteni — és ezt a kutatási eredményeim sem támasztják alá —, hogy ez a folyamat október 28-át követően a forradalmi katonai tanácsok felállításával vette kezdetét. Véleményem szerint a forradalmi katonai tanácsok intézményesítésével a helyzet — a nagyon fontos tartalmi különbségeket elismerve — a korábbiakhoz képest lényegében annyiban módosult, hogy az egyszemélyi parancsnokoknak a katonai élet legfontosabb területeit érintő döntéseit már nem az illetékes pártszervezetekkel és politikai szervekkel, hanem az állomány többségének bizalmát élvező forradalmi katonai tanácsokkal kellett megvitatniuk, egyeztetniük és néhány kérdésben jóváhagyatniuk.

A forradalom közvetlen előzményeit, illetve a forradalom eseményeit fel dolgozó részekben — véleményem szerint — látható, hogy sok ok miatt a reális helyzetértékelés és a gyors, határozott és főleg önálló döntéshozatal képességével a parancsnoki állományból — és ez nem az ő hibájuk — kevesen rendelkeztek, és a rendkívül bonyolult, sokszor átláthatatlan helyzet, a fokozott felelősség az e területen jobb képességekkel bíró vezetők helyzetét is megnehezítette.

A forradalom időszakában a parancsnokok jelentős része — ha nem másért, mert ők is tagjai voltak a testületnek — a forradalmi katonai tanácsok támogatását és segítségét igényelte. A forradalmi tanácsok többsége az arra képes, illetve azt akaró parancsnokokkal együtt a hadsereg új követelményeknek megfelelő átalakítása, az aktuálisan jelentkező feladatok végrehajtása érdekében még ebben a szovjetek által rendkívül szűkre szabott időben is sokat tett. Ez persze nem azt jelenti, hogy a forradalmi katonai tanácsok tevé-

kenysége nyomán ne keletkeztek volna a hadsereg rendeltetészerű működését zavaró, sőt néhány területen akadályozó jelenségek is, mint ahogy az is bizonyos, hogy a hadsereget nem a forradalmi tanácsok verték, kergették szét, hanem november 4-ét követően a szovjet hadsereg.

Döntés az újabb támadásról, a „Forgószél” fedőnévű hadművelet megindításáról

A szovjet csapatok mozgása a Szovjetunió területén a szovjet alakulatok Budapestről történő kivonása időszakaiban is folytatódott. Október 30-án, a szovjet kormány nyilatkozata, amely szerint új alapokra kívánja helyezni a többi szocialista országokkal kapcsolatos viszonyát, még a győztes forradalom reményeit táplálta. Ma már tudjuk, hogy ez az új viszony első torzszilóttje a magyar forradalomra kollektíven kimondott halálos ítélet volt. A katonai előkészületek és az újabb szovjet katonai beavatkozással kapcsolatos egyeztető tárgyalások megkezdődtek. Október 31-én újabb erők Magyarországra irányításával, a már Magyarországon lévő megszálló erők jelentős növelésével a november 4-i újabb támadás előkészítése kezdetét vette.

A Magyarországon lévő, illetve november első napjaiban a határt átlépő összességében 17 hadosztálynyi erőnek a feladatok megkezdéséhez a készenlétet november 3-án estig kellett elérni és a „Vihar” („Forgószél”) hadművelet végrehajtását a „Grom”, („Menydörgés”) jelszó elhangzását követően kellett megkezdeni.

Nagy Imre az újabb szovjet csapatok bevonulásáról értesült. A magyar vezetés ezt követő döntései — segítségkérés az ENSZ-től, a semlegesség bejelentése, a Varsói Szerződés felmondásának kilátásba helyezése, javaslat újabb tárgyalásokra stb. — az új magyar bábkormány összehívásával és a többi szocialista ország tárgyalatásával, meggyőzősével elfoglalt szovjet vezetéset nem bírta jobb belátásra.

A szovjet csapatmozgásokat jelentő vidéki alakulatok a hadműveleti csoportfőnökségtől minden esetben olyan parancsot kaptak, hogy ne álljanak ellen a szovjet csapatoknak, vegyék fel a kapcsolatot az odaérkező szovjet csapatok parancsnokával, és akadályozzanak meg minden összekötőzést, „provokációt”.

1956. november 4-én megindult a mindent elszóró katonai gépezet. A támadási terv sikere érdekében Szerov, a KGB elnöke — a szovjet csapatok kivonásáról tárgyalásokat folytató magyar tárgyalóoldálistág tagjait — Erdei Ferencet, Maléter Pál vezérőrnagyot, honvédelmi minisztert, Kovács István vezérőrnagyot, a vezérkar főnökét és Szűcs Miklós ezredest, hadműveleti csoportfőnököket letartóztatta, illetve a Moszkvában összehívott Kádár János vezette bábkormány politikai legalizálása érdekében Nagy Imrét és a politikai

vezetők egy jelentős részét — a törvényes kormány lemondásának kikényszerítése céljából — a Josip Broz Titóval történt megállapodás értelmében — a menedéjog felkínálásával a Jugoszláv Követtség épületébe csalta.

Moszkvai idő szerint 6, magyar idő szerint hajnali 4 órakor elhangzott a jelszó: „Mennydörgés” és ezzel hivatalosan is kezdetét vette a „Porgósztél” fedőnevű hadművelet. A parancsban meghatározott objektumok elfoglalására kijelölt osztagok és a Különleges Hadtest kötelékébe tartozó hadosztályok fő erői — a főváros környékén települt felkelő erők egy részének ellenállását leküzdve — 5 órakor különböző irányokból betörték Budapestre. A 38. éssz-fegyveremű és a 8. gépesített hadserég erői megkezdték az ország megszállását.

Ebben a hadműveletben 17 (8 gépesített-, 1 harcokosi-, 2 lövész-, 2 légvédelmi tüzér-, 2 repülő-, 2 légi-deszant) szovjet hadosztály részei mintegy 60 ezer szovjet katonával vettek részt.

Janza Károly altábornagy körülbelül 3 órakor táviratot kapott Tökőlről, amelyben Maléter Pál nevében — a magyar katonai és politikai vezetés megtevesztése érdekében — az állt, hogy a tárgyalások rendben, „megfelelő mederben” folynak. Az altábornagy ezt azonnal jelentette Nagy Imrének.

Hajnalban a Honvédelmi Minisztériumba Király Béla vezérőrnagy katonai törzsének jelentették, hogy a szovjet csapatok a Soroksári úton előrenyomulva elérték a Boráros teret. Budán a Petőfi laktanyánál 5-10 perces tűzharc alakult ki a fővárosba bevonuló szovjet és a laktanyában elhelyezett magyar csapatok között. A szovjet erők ezt követően egy-másfél óráig lötték a laktanyát. A laktanyában lévő átlományból sokan meghaltak, illetve megsebesültek. Az esztergomi hadosztály harcokosjait közül több kitört a laktanyából, de ezek egy részét a szovjet csapatok megsemmisítették. Később a körülzárt laktanyát elfoglalták és az ott lévő csapatokat lefegyverezték.

A repülőterek parancsnokai, vagy ügyletes tisztjei sorban jelentették, hogy szovjet csapatok törtek be és az állományt felszólították a fegyverletételre. Janza Károly és Váradi Gyula vezérőrnagy a telefonálóknak minden esetben olyan utasítást adtak, hogy a szovjet csapatok követeléseit feltétel nélkül teljesítsék, a fegyvert rakják le és a szovjet csapatok elé küldjenek parlamentereket.

Ere az időpontra nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet csapatok megszállják a fővárost. Körülbelül ekkor — 5 óra 20 perckor — hangzott el a rádióban Nagy Imre következő felhívása: *„Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azaz a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”*

Nagy Imre beszédét a Honvédelmi Minisztériumban úgy értelmezték, hogy a Nagy Imre a magyar csapatok harcba lépését mint tényt jelentette be. Ennek a bejelentésnek az ellensúlyozása érdekében Janza Károly altábornagy, Uszta Gyula, Váradi Gyula és Kovács Imre vezérőrnagyok a magyar csapatoknak minden lehetséges módon megtiltották az ellenállást. A Honvédelmi Minisztérium főcsoportfőnökségei, csoportfőnökségei, főnökségei, valamint az Országos Légvédelmi Parancsnokság a tiszszüneti parancsot továbbították alárendeltekük felé.

Nem sokkal később, amikor a szovjet csapatok a minisztérium épületét megközelítették Janza Károly és Váradi Gyula az őrséget bevonnák, illetve a harcokosok lövegét az épület felé fordították. Janza altábornagy fehér kendőt lobogtatva ment a szovjet katonák elé, akiket életükön egy altábornaggal ez a fogadtatás sem tartott vissza attól, hogy a minisztérium épületét feldúlják, a személyi állományt lefegyverezték, letartóztatják, illetve a tábornokokat és a tiszteket Tökőltre szállították. Tökőlről a kormánydelegáció tagjainak többségét repülővel a Szovjetunióba deportálták, de a minisztériumból kiszállított tisztek közül is sokan csak november 11-én szabadultak.

A fővárosban több nemzetőrelégység folytatott felderítő harcot. November 4-én hajnalban a szovjet támadás hírére Budán a Széna téri csoport részére riadókézsültséget rendeltek el, megkezdődtek az őrségeket. Intézkedtek arra, hogy a XII. kerületi tanácsszőlőtől a Margit hídig az utakat fegyveresek ellenőrizték. A déli órákban egy körülbelül 5 harcokosból álló alegység támadta a Széna teret, majd Margit híd irányába távoztak. A fegyverletétel már november 4-én este megkezdődött, és csak egy körülbelül 30 főből álló fegyveres csoport vonult el a Rózsasodan irányába. November 5-én a térre és környékére kiváltott tüzérségi tüzescsapás után a szovjet csapatok a Moszkva teret és Széna teret ellenőrzésük alá vonták. Ezt követően a csoport tagjainak egy része a Várban, másik része a III. kerületben lévő Schmidt kastélyban folytatta az ellenállást. Szabó János, és vele egy kisebb csoport a Statisztikai Hivatalba és a kerületi párház épületébe húzódtott vissza.

Később a felkelők a Széna térről a Budai hegyek irányába vonultak vissza. Ez a csoport november 13-án Solymár környékén került harcba a szovjet csapatokkal. Ekkor a felkelők közül 17 fő elesett. A csoport vezetője, Szabó János ezek után a csoportot feloszlatta.

A Móricz Zsigmond kórtér a harcok november 4-én és 5-én voltak a legsúlyosabbak. Az egymástól függetlenül tevékenykedő csoportok harcát november 4-én Oláh Jenő — volt katonatiszt — a Körtér 10. szám alatt lévő csoport parancsnoka igyekezett összehangolni. A november 5-ről 6-ra virradó

éjszakáig folytatott harcokban — a szovjet parancsnokság által megküldött hivatalos jelentés szerint — csak ebben a körzetben 140 szovjet katona halt meg, vagy sebesült meg. November 6-án reggel a szovjet csapatok a Körtéren és a környéken folyó ellenállást felszámolták, a csoportokat szétverték.

Óbudán szovjet harcokcikk rohanatuk meg, tapaszták le a jászberényi 50. tüzezrezet menotoszlopát. A gépkocsik közül több kigyulladt, a rajtuk lévő lökszer felrobant. Műhstein Béla vezetésével a nemzetörök egyik csoportja tüzelőállást foglalt a Szálán híd budai hídfőjénél.

Az óbudai Schmidt kastélynál nemzetörök — civilek és katonák vegyesen — gyülekeztek a szovjetek elleni harcra. A kastélynál lévő fegyvereket honvéd tiszték és tisztiiskolások rajokba, szakaszokba szervezték és felkészülték a védelemre. A csoport tagjai ezen a napon felrobantották a közelben lévő rádiózávaró állomást. Másnap a csoport felvette a harcot a szovjet csapatokkal. Miután a felkelők a szovjet csapatoknak jelentős veszteséget okoztak, a parancsnok a csoportot november 7-én feloszlatta. November 8-án a Schmidt kastélyban lévő szabadságharcos csoportja beszüntette az ellenállást.

A szovjet csapatok — amint ez az október 24-től 29-ig terjedő időszakban is történt — a legnagyobb ellenállásra a VIII. és IX. kerületben ütözköttek. November 4-én hajnalban a VIII. és IX. kerületben alakult nemzetör alegységek, ezen belül elsősorban a Corvin közti ezred, a Práter utcai önálló nemzetör zászlóalj és a Kilián lakánya ellen a szovjet csapatok először kb. 15 nyitott páncélautónyi deszantossal és hat harcokcsival a Nagyvárud tér és a Boráros tér felől indítottak támadást. A körmék házaiban települt kisebb-nagyobb fegyveres csoportok aktív tevékenysége a Corvin köz elfoglalását lehetetlenné tette. A szovjet csapatok, miután nagy veszteséget szenvedtek, ideiglenesen visszavonultak. A délelőtti 10 óráig tartó tűzharcban a szovjet csapatok 20 vagy 30 szovjet katonát vesztek.

Az első támadás alatt és azt követően a parancsnokság, illetve a kiképzést segítő katonatisztek egy része is elhagyta a Corvin közt. A visszamaradt nemzetörök Pongrátz Gergely utasítására felvették a harcot. A vezetők eltűnése, a szakértelem és a tapasztalatok hiánya — a többség 28-29-ét megelőzően nem vett részt a harcokban — a szervezett ellenállást nagyon megnehezítette.

A nemzetör alegységek harca a belső kerületekben is védekező jellegűvé vált. Ennek elsősorban oka a hatalmas túlerőn túl a vezető szervek megbűnlása, egyes vezetők emelkedése és az ennek következtében bekövetkező szervezetlenség volt.

November 5-én — egyes magyar források szerint 7-én vagy 9-én — 13 óra körül Obaturvo hadosztályának alegységei 170 ágyúval és aknavetővel mért erős tűzcsapás után — amelyben a 11. tüzezrosztály is részt vett, — ismét megkezdtek

a rohamot a Corvin mozi környékén lévő ellenállási góc felszámolása érdekében. A épületömböt tankokkal veték körül, amelyekkel a harcokocsikra veszélyes tüzeszközöket sikeresen elhallgattatták. A Kilián lakanyát is hamarosan elfoglalták. Estére — a magyar források szerint ez 7-én történt — a felkelők az ellenállást lényegében az egész városrészen beszüntették.

November 4-től az Üllői út másik oldalán, a IX. kerületben lévő városrészen a Tüzöltő utcai és Ferenc téri csoportok egyes részeleg együtt harcoltak a szovjet csapatok ellen. November 4-én este az Üllői út, Ferenc körút, Mester utca, Thaly Kálmán utcák által határolt városrészt barikádokkal zárták le, illetve gépkocsikkal torlaszolták el. A Tüzöltő utcai csoport Csongovai Per Olaf vezette 20-25 fős alegysége a Nagyvárud tér sarkán lévő épületből vette fel a harcot a szovjet csapatokkal. November 5-én a Bokréta utcai kollégisták az Ipar és Mester utca sarkán lévő iskola épületéből nyitottak tüzet a túlerőben lévő szovjet csapatokra, de november 6-ra a Tüzöltő utcaiban a többi csoporttól teljesen elszigetelődtek. Wágner István és csoportjának egy része — 15-20 fegyveres — az Örökimádás templom melletti ház tetőjéről — november 7-ig — vette tűz alá az Üllői úton közlekedő szovjet harcokcsikat. November 8-án dél körül a nemzetörök ebben a körzetben is teljesen beszüntették az ellenállást.

A VII. kerületben a Baross téri csoport tagjai a téren és annak környékén harcot folytattak a szovjet csapatok ellen, majd a túlerő elől a csoport megmaradt része, körülbelül 100 fő, a Péterfy Sándor utcai kórházba, 85-100 fő a Landler Jenő út 44. szám alá vonult vissza. A Péterfy Sándor utcában a nemzetöröket, mint a kórház alkalmazottait veték nyilvántartásba. Megszervezték a kórház fegyveres őrségét. Később kisebb csoportok a Keleti pályaudvar környékén harcoltak a szovjet csapatok ellen. A harcok megszűnése után — november 16-ig — röpdéulákat készítettek és terjesztettek.

A magyar honvédség alakulatai Budapesten csak egy helyen, a Jutadombnál fejtettek ki szervezett ellenállást. Az 51. légvédelmi tüzezrosztály alárendeltségébe tartozó két könnyű- és egy közepes lövegraj valamint egy honi légvédelmi tüzezrög foglalt tüzelőállást ezen a helyen.

November 4-én 10 óra körül két harcokcsiból, két páncélozott szállító járműből, három tehergépkocsiból és egy „Hudson” típusú személygépkocsiból álló szovjet oszlop érkezett a löveggállások elé a Soroksári úton. A lövegből tüzet nyitottak. Két harcokcsit és a személygépkocsit kilöttek. A szovjet katonák és a teherautókban lévő magyar államvédelmi tiszték közül több mint tízen megsebesültek és 13-an elöltek vesztek. A többiek elmenekültek.

4-én délután a Jutadombnál lévő lövegek egy része — állásváltás végrehajtása után — már a Határ útnál nyitott tüzet a szovjet csapatokra. Ekkor egy oldalkocsis motorkerékpárt löttek ki. Az egyik szovjet harcokcsi üzemi anyagtartályát is találat érte, de a kigyulladt harcokcsi el tudott menekülni.

Soroksáron — XX. kerület — Oltványi László a kerületben lévő nemzetőr erők parancsnoka Kálmán Béla hadnagyot utasította, hogy a Soroksári út és a Gubacsi út közötti részt biztosítsa és a szovjet csapatok bejutását akadályozza meg. A nemzetőr alegységbe ezen a napon sokan jelentkeztek szolgálata. A feladat végrehajtásához Kálmán Béla nemzetőrei két darab légvédelmi gépjárgót és egy szovjet sorozatvetőt szereztek, és ezeket az eszközöket a tűzharca előkészítették.

November 5-én a Kálmán Béla hadnagy alegysége a részére kijelölt körzetben — a Határ út és a Török Flóris utca kereszteződésén — és más csoportokhoz tartozó nemzetőrök egy szovjet katonai gépkocsira tüzet nyitottak. A gépkocsin lévő katonák felvették a harcot. Ebben a támadásban két szovjet katona meghalt, hat megsebesült és három elfogtak. Kálmán Béla alegysége később a Mikulás-dombon foglalt tüzelőállást, de ezen a helyen összetűzésre nem került sor. November 6-án az alegység már a Hangya-dombról nyitott tüzet egy szovjet harcocsira. Az alegység később még a Nagykőrösi úton és a Jutadombon foglalt állást, de a túlerőben lévő szovjet csapatokkal itt harcra már nem bocsátkoztak. Ez alatt az idő alatt Kálmán Béla hadnagy utasítására sorozatvetővel lötték a Népligetet és a Mester utca környékét. A Kálmán Béla vezette nemzetőr alegység november 10–11-én feloszlott.

Csepelen a november 4-e után hirtelen 500–550 főre duzzadt nemzetőrség a Pf. 9318. számú légvédelmi tüzér ezred 6. ütegetől több közepes légvédelmi ágyúhoz és egy légvédelmi géppuskához jutott. A lövegeket Kőrösi Sándor főhadnagy Csepel belterületén tüzelőállásba rendelte, a tüzrendszert megszervezte, a lövegek kezelő személyzetét civil jelentkezőkkel kiegészítette. A lövegrajokat a nemzetőrséghez átvált honvédek irányították. A lövegek elhelyezése az Imre tér minden irányból való védelmét, illetve a Csepel területén áthaladó szovjet csapatok megtámadását tette lehetővé.

Egy löveg november 4-én délután a Kossuth Lajos utcán közeledő páncélosra tüzet nyitott, és azt megsemmisítette. Ugyanez a löveg nem sokkal ezután egy páncélost megrongált. Később egy Tököl felől közeledő páncélosított harcjárműre nyitottak tüzet. A megrongálódott páncélosított szállító harcjárművet a nemzetőrök benzinis üveggel felgyújtották. A menekülő szovjet katonák a tűzharcban életüket veszítették.

Az Ady Endre úton a HÉV állomásnál felállított löveg egy páncélosot lőtt ki, és ezt a páncélosot később fel is gyújtották. November 7-én a lövegekkel egy II—28-as típusú repülőgépet lelőttek.

Kovács Sándor főhadnagy 30–35 fős csoportja november 5-én vagy 6-án a Királyerdői részen egy lövészállító gépkocsit megsemmisített. A szovjet csapatok közlekedésének megakadályozása, illetve lassítása céljából az utat a Gubacsi híd előtt felrobantották. Ugyanebből a célból az utat vagonokkal lezár-

ták. A XX. kerületből visszakerült sorozatvetővel lötték a tököli repülőteret. A szovjet csapatok november 7-e és 9-e között végrehajtott támadásai következtében — november 10-én — a nemzetőrök az ellenállást beszüntették.

A XVIII. kerületben — Pestszentlőrincen — november 4-e után több helyen támadást intéztek a szovjet csapatok ellen. A rendőrség tagjai elhagyták az épületet, a felkelők és a lakosság a rendőrség fegyvereit széthordták. A Béke téren november 4-én nemzetőrök és katonák vegyesen Szántó Farkas Béla főhadnagy, a közeli légvédelmi alakulat tisztje segítségével, majd irányításával a szovjet csapatok bejutásának megakadályozása céljából két légvédelmi löveget helyeztek tüzelőállásba. Erről a helyről tüzet nyitottak egy repülőre, illetve több lövést adtak le földi célokra is. A két lövegre mért erős tüzecsapás miatt november 5-én a közeli temetőbe vonultak vissza. Szántó Béla főhadnagy ezen a helyen is átvette a parancsnokságot, helyettese Forró András főhadnagy lett. A löveggel november 6-án légi céra tüzeltek, november 7-én a szovjet harcocsikkal folytattak tűzharcot. Ezt követően löveggel iparvasút mellett új tüzelőállásba települtek át. Ezen a helyen a kezelők egy szovjet tehergépkocsit kilőtték, a menekülő szovjet katonákat elfogták. Később Budapest felől szovjet harcocsik érkeztek, amelyekre a lövegből tüzet nyitottak. A szovjet harcocsik visszaltek. Forró főhadnagy megsebesült és két felkelő az életét vesztette.

November 8-án Tusch József nemzetőrei a „Piros iskolánál” szovjet harcocsikat támadtak meg. Egy harcocsikot kilőtték, ezen a helyen egy szovjet katona meghalt. Később halom teherautónyi élelemmel a Bakonyba indultak, hogy Király Bélaéhoz és Maléter Pálhoz csatlakozzanak, de hamarosan visszafordultak és a csoport feloszlott.

A XIX. kerületben november 4-én Koroly T. György hadnagy fegyvert adatot a harcra jelentkezőknek, akik ezt követően tüzet nyitottak a rendőrség előtt elvonuló szovjet csapatokra. Később a szovjet csapatok tüze, majd támadása az épületben lévő nemzetőröket menekülésre kényszerítette. November 6-án Koroly hadnagy már egy 100–150 fős csoport élén szervezte a szovjet csapatok elleni harcot. A nemzetőrökből négy kisebb csoportot szervezett. Ezek a csoportok a kerület több pontján vették fel a harcot a szovjet csapatok ellen, majd november 8-án, 9-én a szovjet túlerő az ellenállás beszüntetésére kényszerítette a nemzetőröket.

A Kőbányán — X. kerület — telepített légvédelmi alegységek november 4-ét követően a nemzetőrökkel együtt a támadó szovjet csapatokra tüzet nyitottak, és a november 8-ig folytatott harcokban a légvédelmi tüzérek a nemzetőrökkel — elsősorban az Éles saroknál — körülbelül négy-öt harcocsit, három páncélosított szállító harcjárművet és egy hirtelen gépkocsit megsemmisítettek. A kerületben a harcok során körülbelül 30 szovjet katona él-

tét vesztette. A kerületi rendőrkapitányság épületében alakult csoport november 4-ét követő harcok során egy löszerszállító gépkocsit feltartóztatott és a szovjet katonákat lefegyverezte. Az alegységet november 6-án a szovjet csapatok szétverték. A X. kerületben a Füzér utcai csoport november 4-e után két páncélozott szállító harcjárművet tett harcképtelenné. Ezen a helyen több szovjet katona meghalt, az elfogott katonákat később szabadon engedték. Az alegység az ellenállást november 11-én szüntette be.

A Magyar Néphadsereg alakulatainak lefegyverzése

Badabzsanzan és Mamszurov tábornokok hadseregei vidéken a Magyar Néphadsereg legfontosabb helyőrségeit, laktanyáit körülvették. Először a reptülőkereket, majd ezzel szinte egyidőben a laktanyákat támadták meg, foglalták el, de ellenőrzésük alá vonták a Budapesten és az osztrák határhoz vezető útvonalakat is.

A szovjet hadsereg nagy erejű támadását látva a Magyar Néphadsereg alakulatainak többsége meg sem kísérelte az ellenállást. A már november 3-án körülzárt vidéki laktanyák egy részére minden figyelmeztetés nélkül a szovjet csapatok tüzet nyitottak, a magát többségében harc nélkül megadó alakulatokat lefegyverezték, szétkergették.

A szovjet csapatok kegyetlenségére jellemző, hogy a záhonyi 19. honi légvédelmi tüzérszálló fegyvertelenül gyülekező katonáira a laktanyát körülzáró szovjet harcokocsik tüzet nyitottak, melynek következtében 5 katona meghalt, 8 fő megsebesült. A kiket a szovjet katonák elfogtak — összesen 60 főt — átvitték a Szovjetunióba ahonnan november 6-án térhettek vissza.

Szolnokon 4 óra 15 perckor a szovjet csapatok megkezdték a honi légvédelmi tüzér tiszthelyettes kiképző ezred, a 27. légvédelmi tüzérezred és az 56. aknavető tüzérezred laktanyájának a megszállását. A tiszthelyettes kiképző ezred őreinek a lövéseire a szovjetek harcokocsi ágyúval nyitottak tüzet, melynek következtében egy növendék meghalt és egy megsebesült. A 27. légvédelmi tüzérezred állományából egy honvéd meghalt, kettő megsebesült. Az 56. aknavető tüzérezredből kettőn sebesültek meg. A magyar egységeket lefegyverezték.

Dunaföldváron a 35. légvédelmi tüzérezred technikai állomását szétlőtték a szovjetek, majd harcokocsi más tüzérségi tűz alá vették a laktanyát.

Székesfehérváron a szovjet csapatok 4 óra után elfoglalták a város főbb objektumait. Ezen harcok során több belövés érte a hadtest parancsnokságát, a tiszti klubot, a városi tanács, megyei tanács és a posta épületét. A reptéri laktanya elfoglalásakor egy feltartott kezű katonát a szovjetek lelőtték. Ez ismétlődött meg a Vadászótlény Gyármál is, ahol egy magát megadó és egy megsebesült katonát végeztek ki. A 75. híradó zászlóaljból összesen három fő meghalt, kettő megsebesült.

A szovjet csapatok elfogott magyar katonákat végeztek ki a fővárosban is. Erre példa, hogy a MÁV Igazgatóság Kerepesi úton lévő épületéből a felkelők több lövést adtak le a Keleti pályaudvarnál csoportosuló szovjet csapatokra, majd a hátsó kijáraton eltávoztak. Az épületet ezt követően átvizsgáló szovjet alegység Katonai Szállítási Vezetőség állományából két tisztet elhurcolt, és rövid idő múlva kivégezt.

Komolyabb összecsapásra került sor a beérkező szovjet erők között Dunapentelelén, a légvédelmi tüzérezred állásainál is. Miután a Nemzeti Bizottságot fegyverleteltelt megtagadta, november 7-én 14 óra 30 perckor megindult az általános támadás. 25 perces tüzscsapás után 8 darab MIG 17-es reptüléggép támadta a harcot folytató légvédelmi ütegek állásait. A szovjetek nehéz aknavetővel és 122 mm-es tarackokkal lötték a harcokocsikkal körbefogott várost. 06 óra 30 perckor Dunapentele védelme összeomlott. A harcokban magyar részről meghalt 8 fő, megsebesült 35 fő. Harcképtelenné vált 41 darab közepes- és könnyű légvédelmi löveg.

Szovjet források szerint a magyar felkelők szervezett ellenállását november végére sikerült mindenütt megtörni és végrehajtották a hadsereg lefegyverzését is. Ezt követően a szovjet csapatok országszerte a katonai közigazgatás — városparancsnokságok keretében folytatott járőrtévkénység, őrszolgálat, stb. — feladatait látták el. A szovjet állambiztonsági szervek — KGB — azonban folytatták a felkelők és az ellenállók leirtatását, valamint a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtését.

KARHATALOM SZERVEZÉSE ÉS „TISZTOGATÁS” A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN

November 5-én, amikor a forradalom leverése, a magyar hadsereg lefegyverzése be sem fejeződött a Kádár János vezette bábkormányt — Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány — támogató honvéd és belügyis tisztke utástit kaptak a karhatalom megszervezésére.

November 8-án — az október végén feloszlatott Magyar Dolgozók Pártja helyett megalakított párt — a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetése és a Forradalmi Munkás-Paraszt kormány közös határozatot hozott a karhatalmi erők létrehozásáról.

Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere 1956. november 10-én a Rádióon keresztül felhívással fordult a Budapestben tartózkodó honvédtisztekhez, hogy a Petőfi Akadémián vagy a Zrínyi Akadémián jelentkezzenek.

Az akadémiaikra bevonult tisztekből, pártmunkásokból, volt ÁVH-s és rendőrségi beosztottakból alakult meg — november 13-ig — Budapesten három

karhatalmi ezred. A Belügyminisztérium rendőr karhatalmi ezrede 1956. decemberében állt fel. November 27-ére az ország valamennyi megyéjében megalakultak a karhatalmi zászlóaljak.

A hadseregben — és így a karhatalomban is — csak azok a tisztsek maradhattak, illetve lehettek a tagjai, akik aláírták az Elnöki Tanács által 1956. november 10-én kibocsátott Tiszti Nyilatkozatot. Ebben a nyilatkozatban többek között az olvasható, hogy Magyarországon 1956. októberében „...nagymértékű hazafias népmozgalom indult meg a szocialista demokrácia kiszélesítéséért, a Rákosi-Gerő klikk által elkövetett súlyos hibák kijavításáért, a nemzeti függetlenség és szuverenitás biztosításáért.

Ezeknek a követeléseknek a jogosságát elismerem, ezeket magam is támogatom... A helyzet tisztázását nagymértékben megnehezítette a Nagy Imre kormány gyengesége és határozatlansága. E politika következtében néphadseregünkben is megjelent a katonai fegyelem. Ezek után népünket az a súlyos veszély fenyegette, hogy az ellenforradalmi erők felülkerekedtek, visszaadják a gydrakat a főkéseknek, a földet a nagybirtokosoknak, megdöntik hazánkban a nép hatalmát.

Kijelentem, hogy feltétel nélkül csatlakozom az 1956. november 4-én megalakult Forradalmi Munkás-Paraszti Kormányhoz. ... Egyetértek azzal, hogy ... szükséges volt kérni a baráti Szovjetuniót, illetve a szövetséges szovjet hadsereg segítségét. ... kijelentem, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány intézkedéseit magamra nézve feltétel nélkül kötelezőnek elismerem és a katonai eskükhöz híven, a katonai parancsoknak öntudatosan alávetem magam. ...” Ezt a nyilatkozatot a tisztikar 75-80%-a aláírta. Bár a szovjet csapatok behívása szükségességének elismerése a tisztikar többségének önértékelését sértette, a forradalmi retorika azonban megtette hatását. Voltak azonban olyan tiszték is, akik aláírták a nyilatkozatot, de később — a megtorlás kegyetlensége miatt —, a sortízek és gyilkosságok hatására kérték a leszerelésüket.

A karhatalom Budapesten és vidéken december elején kezdte meg a feladatait — a forradalom erői utóvédharcainak a megtörése, a munkánászások tevékenységének korlátozása, a forradalom résztvevőivel szemben indított megtorlás — végrehajtását. Budapesten és több vidéki nagyvárosban, településen — Tatabányán, Salgótarjánban, Miskolcon, Pécsen, Gyomán, Zalaezerszegen, Egerben stb. — végrehajtott akcióik következtében a védtelen polgári lakosságból közel százan az életüket veszítették.

A forradalmat követő hónapokban a lefegyverzett, szétkergetett, majd a megtorlás szolgálatába állított hadsereg sorai nehezen rendeződtek. A honvédség létszáma 1957. január végén - 16 776 tiszt, 17171 tiszthelyettes, 19 139 honvéd — 43 086 fő, a forradalom előtti katonalétszám 36%-a volt. A hadsereg állományából ekkor a Budapesten lévő karhatalmi egységekben 4450, a

vidéken lévő karhatalmi alegységekben 5910, összesen 10 360 fő teljesített szolgálatot. Több átszervezés után az Elnöki Tanács 1957. április 30-án feloszlatta a honvéd karhatalmat. A Budapesten lévő karhatalmi ezredek maradványából megalakult „Forradalmi Honvéd Tiszti Ezred” 1957. december 20-án szüntette be tevékenységét.

A forradalom leverése után első alkalommal 1957 májusának elején hívtak be újoncokat és május 8-án a Magyar Néphadseregben megkezdődött a „békéliképzés”.

VESZTESÉGEK, ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZETT

A szovjet csapatok „segítségnyújtásának”, valójában a Magyarország ellen végrehajtott támadásának szomorú következményeit a következő adatok is érzékeltesítik: A harcok következtében Budapest 11 évvel a háború után ismét romokban hevert, közel 20 ezer fő megsebesült, több mint két és fél ezer ember meghalt, kb. 200 000 magyar hazája elhagyására kényszerült.

A Budapesten folytatott harcok következtében 1945 fő veszítette életét. A fővárosban a polgári áldozatok száma hozzávetőleges adatok szerint 1569 fő volt, akiknek 50,2%-a a 30-ik életévét nem töltötte be.

Ezen belül a magyar erőszakszervezetek állományából — a Magyar Néphadseregből 279 fő, az BM dolgozóiból és a Belső Karhatalomból 90 fő, a Rendőrségtől 41 fő, a Határőrségtől 12 fő, a Büntetés-végrehajtási Intézetektől 1 fő — összesen 423 személy veszítette életét.

A Magyar Néphadsereg állományából — a felkelők és nemzetőrök oldalán folytatott harcokban — kb. 105 fő vesztette életét. A 105 főből — hozzávetőleges adatok alapján — 33 fő október 23-a és 28-a, 15 fő október 29-e és november 3-a, 63 fő november 4-e és 29-e között, 5 fő november 30-a után halt meg. Ebből a kategóriából Budapesten kb. 87 fő halt meg.

A fenti 105 főn túl a Magyar Néphadsereg állományából szolgáló feladataik ellátása során — objektum védelemben 33 fő, szállítási feladat végrehajtása közben 4 fő, aktív harctevékenység alatt, vagy az ott szerzett sérülésben 63 fő, egyéb okok (baleset, öngyilkosság, más magyar kormányerők, illetve szovjet csapatok tűze, stb.) következtében 68 fő — összesen 174 fő halt meg. 6 elesett katonáról értékelhető adattal nem rendelkezünk.

Összességében megállapítható, hogy az elesett katonák 37,6%-a a szovjetek és a támadó magyar erők elleni harcban halt meg. A szovjet csapatok — november 4-e után — több magyar katonát elfogtak és kivégeztek. A kivégzett és a kormányerők között a szervezatlenség következtében kialakult tűzharcon meghalt katonák száma 66 fő, a teljes veszteség kb. 23%-a volt.

A szovjet honvédelmi minisztérium veszteséglistája szerint a hadműveletben részt vett 7349 tisz, 51 472 tiszthelyettes és sorkatona. A szovjet csapatok vesztesége 2260 fő, ebből 669 fő — 85 tisz, 584 tiszthelyettes és honvéd — meghalt, 51 fő köztük 2 tisz eltűnt és 1986 fő megsebesült.

A megtorlás jogi eszközökkel történő végrehajtásában a katonai igazságügyi szervek — a katonai ügyészségek és a katonai bíróságok — is jelentős szerepet játszottak. A katonai igazságügyi szervek tevékenységének nagyságát jól érzékeltetik a következő adatok is. A katonai ügyészségek 1957-ben szinte kizárólag statáriális és ún. „ellenforradalmi” ügyek feldolgozásával foglalkoztak. 1957. január 1. és 1958. augusztus 31. között 5658 honvédszemély ellen jártak el, akik közül 2012 főt — köztük 458 tiszet — állítottak bíróság elé. 1762 fő esetében fegyelmi áttétellel utaló határozatot hoztak, míg 1808 személy ügyében az eljárást megszüntették. A katonai ügyészségek — a fentiekkel párhuzamosan — 9749 olyan személy ellen jártak el, akik belügyi állományba tartoztak, illetve ilyen személyekkel összefüggésben követtek el büncselekményeket.

1958. augusztus 31-ig az elsőfokú katonai bíróságok „ellenforradalmi” büntett miatt 824 főt — az alábbi megoszlás szerint — ítélték el:

Katona	379 fő	45,9%
Határőr	36 fő	4,4%
Rendőr	65 fő	7,9%
Polgári egyén	344 fő	41,8%

Az MSZMP Adminisztratív Osztály részére 1959. október 5-én készített feljegyzés szerint — készítette dr. Andó Ferenc hadbíró ezredes — az 1958-ban „Népköztársaság elleni büntet” miatt elítélt 323 főből 50 főtiszt, 136 tisz, 16 tiszthelyettes és 121 tisztas vagy honvéd volt. A halálraítélt 21 katonából 4 főtiszt, 7 tisz, 2 tiszthelyettes és 8 tisztas vagy honvéd volt.

Nem végleges adatok szerint a néphadsereg volt tagjai közül „Népköztársaság elleni büntet” vádjával összességében 570 főt ítélték el. Közülük a forradalomban való részvételért 30 főt hajították végre a halálos ítéletet. 540 főt hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélték, akik közül többen csak a 70-es évek elején szabadultak.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1956

október 13.

Az 1950-ben koncepciós perek során kivégzett tábornokok — Sólyom László, Illy Gusztáv, Belezny István, Révay Kálmán és Porffy György — díszmetézésén Hazai Jenő vezérőrnagy, politikai főcsoportfőnök és Szilágyi József mondott búcsúbeszédet. Az ugyancsak kivégzett Korondi Béla és Horváth Ottó rendőr-tiszteket Oszkó Gyula és Kopácsi Sándor búcsúztatták. Újratemették Merényi-Scholtz Gusztáv orvos vezérőrnagyot is.

október 20.

Budapesten a koncepciós perek újabb honvéd áldozatait, Németh Dezső és Lőrincz Sándor ezredeküket temették el.

október 21.

Szűcs Miklós ezredes megtartotta a karhatalmi körzetsparancsnokok eligazítását. A Budapesten lévő alakulatok parancsnokait alárendelték a területük szerint illetékes körzetsparancsnokoknak.

október 23.

A Kossuth Tűzér Tiszti Iskolán szervezett „aktívatűlésen” a résztvevők közül többen követelték egyes állami és pártvezetők leváltását.

10 órákor egyetemi hallgatók küldöttsége felkereste a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnokát. A Zrínyi Akadémián és a Petőfi Katonai Politikai Akadémián megtartott röpgyűléseken a személyi állomány támogatta az egyetemisták követeléseit, és határoztak a tüntetésen való részvételről. Szolidaritás kifejező táviratot fogalmaztak meg a lengyel katonai akadémia részére. Az Országos Légvédelmi Parancsnokságon megvitaták az egyetemisták által szerkesztett követeléseket, azok nagyobbik részével a tisztek többsége egyetértett.

14 órákor a Honvédelmi Minisztériumban vezetői értekezletet tartottak. Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszternek az értekezletet követően kiadott parancsa értelmében a 15 órákor kezdődő tüntetésen katonaszemélyek egyenleg és fegyver nélkül részt vehettek.

október 23.

A Magyar Néphadsereg és az ÁVH (Belső Karhatalom, illetve Határőrség) alakulatait különböző időpontokban fokozott, majd teljes harcészlettségbe helyezték az ország egész területén.

20 órakor Gerő Ernő — az MDP Központi Vezetőségének titkára — a Kossuth Rádióban elhangzó beszédében az események jellegét rendszerelenséggé megmozdulásként értékelte és felszólított a szocializmus vívmányainak védelmére.

Késő este a Sztálin szobrot ledöntökték.

A IX. kerületben lévő Kilián laktanyában elhelyezett épülő alakulat katonái közül körülbelül 30 fő október 23-án este bekapcsolódott a rádió elfoglalásáért indított harcba.

Az MDP KV rendkívüli ülésén Gerő Ernő vezetésével újválasztották az MDP Politikai Bizottságát és Titkárságát. Az „ellenforradalom” leverésére irányuló fegyveres harc koordinálása céljából Kovács István vezetésével megalakították az MDP KV Katonai Bizottságát. A bizottság a Honvédelmi Minisztérium épületében azonnal megkezdte a működését.

A IX. kerületben a tüntetők és részben fegyveresek első akcióira a Lámpagyárnál, a Honvédség Timót utcai fegyver- és lőszerraktáránál és a Kilián laktanyánál került sor.

Fegyverszerzési kísérlet történt Budapesten, a 13. tüzér fegyverbázis laktanyájánál is. Az őrség gyalogsági fegyverekkel és kézigyránítókkal a támadókat visszaverte.

október 24.

Az SZKP. KB Elnökségének kibővített ülésén Bulgária, az NDK és Csehszlovákia pártvezetői a szovjet vezetés Magyarországgal kapcsolatos döntéseit támogatták. További szovjet hadosztyálokat irányítottak Magyarországra.

4 óra 30 perckor a minisztertanács közleményében gyűlékezési, csoportosulási- és felvonulási tilalmat rendelt el. Nagy Imre kinevezett miniszterelnök statáriumot léptetett életbe. A karhatalmi szervek utasítást kaptak arra, hogy a rendelet megszegőivel szemben a törvény teljes szigorával lépjenek fel.

október 24.

9 órakor a rádióban a kormány felhívást tett közzé, amelyben fegyveres harcra szólított fel az „ellenforradalmi bandák” leverésére. A fegyveres felkelők a hátsó kapu sikeresen bejutottak a Bem laktanyába, és ott nagy mennyiségű fegyvert zsákmányoltak. Eredményes akciót hajtottak végre a Belioanissz laktanya ellen is. Délelőtt a fegyveres felkelők támadást indítottak a Belügyminisztérium Roosevelt téri épülete ellen. A tűzharcban mindkét oldalon sokan veszítették életüket.

24-én és 25-én a Honvédelmi Minisztérium épületét több támadás érte melynek következtében sokan életüket veszítették.

Október 24-től a kiliános katonák több csoportja segítette a laktanyához közeli házakban települt fegyveres csoportokat.

12 óra 10 perckor Nagy Imre, a minisztertanács elnöke intézett szöveget a magyar néphez, melyben közölte, hogy „... mindazok, akik a további vérontás elkerülése érdekében ma

14 óráig megszüntetik a harcot és leteszik fegyvereiket, mentesülnek a statáriális eljárás alól...” Később a fegyverletétel végös idejét később 18 órára módosították Bata István vezérezzed, honvédelmi miniszter Budapesten három katonai körzetet jelölt ki, és parancsot adott a forradalom fegyveres leverésére. Sorra érkeztek a fővárosba a felrendelt honvéd és határőr-alakulatok. A felsorolatkon kívül feljött a jászberényi tüzérezred, az esztergomi harcokocsiezred, légvédelmi tüzérezostály és híradó-zászlóalj is.

október 25.

5 órakor Piros László belügyminiszter — a rádió műsorában — felszólította a felkelőket a fegyver, lőszer, robbanóanyag október 26-án 10 óráig történő beszoállítására.

6 óra 23 perckor a rádió ismertette, hogy: „A Magyar Nép-köztársaság Minisztertanácsának parancsára a hadsereg, az államvédelmi erők, a fegyveres munkásőrségek és a szovjet csapatok segítségével október 25-ére virradó éjszaka az ellenforradalmi puccskísérletet felszámolták. Az ellenforradalmi erők szét vannak verve...”

9 óra 13 perckor a honvédelmi miniszter a katonáknak parancsot adott, hogy „fokozott aktivitással és teljes határozottsággal ma délig végleg számolják fel a fővárosunkban még feltalálható ellenforradalmi erőket...”

október 25.

Délelőt a felkelők mintegy 40 perces tűzharcot folytattak a Jászai Mari téren lévő szovjet és magyar a 33. harcsocezzred (Esztergom) részei erőikkel. Ezt követően a szovjet és magyar katonák a környező házakat átkutatták és 20-30 fegyverest elfogtak, majd a Honvédelmi Minisztérium épületébe kísérték.

11 óra 30 perc körül az Országház előtt, a Kossuth téren feltehetően a térre kivezényelt határőr erők tüzmegegyítését követően kialakult tűzpáncik következtében a szovjet katonákkal barátkozó tüntető tömegből 75-100 ember életét veszítette, és kb. 300 ember megsebesült.

A reggeli órákban a tatai Dózsa Lövész és Páncélos Tiszti Iskola és a pilisocsbai gépesített ezred részei a szovjet csapatokkal együttműködve kisebb harcok árán visszafoglalták a rádió épületét.

15 órát követően Kádár János, majd Nagy Imre szólott a rádió hallgatóságához.

Tüntető tömeg vonult a BM Budapesti Főosztály Deák téren lévő épületéhez, ahol a politikai foglyok szabadon bocsátását követelték. Kopácsi Sándor utasítást adott a foglyok szabadon bocsátására.

október 26.

4 óra 30 perckor a minisztertanács a Kossuth Rádión keresztül felszólította Budapest lakosságát, hogy egész nap ne menjenek az utcára.

4 óra 55 perckor a csapatokhoz távirat érkezett, melyben Bata István vezéredezdes parancsot adott minden rendbontás megakadályozására.

Az Országos Légvédelmi Parancsnokság alárendeltjei ezen a napon több akcióban vettek részt. Két darab MÍG—15-ös repülőgép éles rúcsapást hajtott végre Kecskeméten a cigánytelep fölött, ezen kívül „pszichológiai támadást” hajtottak végre a reptülők Kaposvár és Nyíregyháza területén lévő csoportosulások feloszlátása érdekében. Felderítő repülések történtek a budaörsi, kecskeméti és taszári repterekről. MI 4 típusú helikopterek fegyver és löszerszállítást végeztek a hadsereg löszerraktárából a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, —a Kossuth Tüzér Tiszti Iskola, valamint a Citadella részére.

október 26.

A Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke az alábbi távmondatot küldte az összes katonai alakulatnak: „*A csapatok és raktárak a laktanya területén jól látható helyre tűzzék ki a nemzeti színű zászlót, címer nélkül. A rádiókat az ablakra tegyék ki. Ha megtámadnák a laktanyát, szőlítsék fel a tömeget távozásra, és csak abban az esetben löjjenek, ha azok be akarnak törni, vagyis fegyverrel támadnak.*”

16 óra 13 perctől közvetítették az MDP Központi Vezetőségének nyilatkozatát, melyben többek között elhangzott, hogy az „*új kormány tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal, hogy a függetlenség, a teljes egyenjogúság és a belügyekre való be nem avatkozás alapján rendezze az országaink közötti viszonyt. Ennek első lépéseként a rend helyreállítása után a szovjet csapatok haladéktalanul visszahúzódnak támaszpontjaikra.*”

17 óra 32 perckor ismertette a rádió, hogy a „*fegyveres harc minden résztvevője amnesztációban részesül azzal a feltétellel, hogy a fegyvert legkésőbb 1956. október 26-án este 22 óráig letesszi.*”

Az MDP Katonai Bizottsága kidolgozta a Corvin közti felkelő csoport felszámolásának tervét. Végrehajtásának idejét először 27-re, majd 28-ra virradóra tűzték ki.

A Budapestre rendelt kiskunhalasi lövészedred gépkocsioszlopát fegyveresek támadták meg, akik egy tisztet agyonlőttek. Az elfogott fegyveresek közül négyet Hódosán Imre őrnagy utasítására a helyszínen kivégeztek. Az alakulat jelentése szerint a Téglagyár környékén elfogott felkelők közül a katonák összesen 19 főt végeztek ki.

október 27.

6 óra 14 perckor a rádióban a belügyminiszter bejelentette, hogy „*további hadműveletek szükségesek*” ezért a kijárási tilalmat meghosszabbították.

11 óra 18 perckor a Kossuth Rádióban tájékoztatót olvastak be, melyben ismertették az új kormány összetételét. A minisztertanács elnöke ismét Nagy Imre lett. Honvédelmi Miniszternek Janza Károly altábornagyot neveztek ki.

október 27.

15 óra után a rádióban felolvasták az új honvédelmi miniszter, Janza Károly altábornagy parancsát melyben elrendelte, hogy a „fegyveres csoportok ellen bevett katonai egységek színet nélkül folytassák azok megsemmisítését és a rend helyreállítását.”

A Budapesti Orvostudományi Egyetemen, valamint Debrecenben és Miskolcon az egyetemi katonai tanszékek egyetemi zászlóaljak felállítását kezdték meg.

Márton András ezredes és Tóth Zoltán alezredes a 12. gépkocsizó lövészrezd parancsnoka parancsot kapott, hogy a szovjet csapatok alárendeltségében vegyenek részt a Corvin közti fegyveres csoport felszámolásában. Márton András ezredes Nagy Imrétől Hegedűs András volt miniszterelnökön keresztül kérte a támadási parancs visszavonását.

Délután az esztergomi harcokszínter állományából két léposőben harcokszínter és megerősítésképpen egy lövész zászlóaljat rendeltek Csepelre a Vasmű védelmére.

október 28.

6 óraker a katonai parancsnokság az alábbi közleményt tette közzé: „A fegyveres ellenállók és a hadsereg megbízottai között az ellenállók kérelmére tárgyalások kezdődtek...”

7 óra 30 percker a rádió ismertetette a honvédelmi miniszter közleményét: „A további vérontás elkerülése érdekében a Magyar Népköztársaság honvédelmi minisztere és a budapesti egyetemi forradalmi tanács felszólítja a még fegyverrel ellenálló személyeket... adják át fegyvereiket. A honvédelmi miniszter biztosítja, hogy a fegyverek átadása után szabadon elvonulhatnak családjaikhoz vagy munkahelyükre... Budapestben tegnap és ma éjjel néhány megmaradt kisebb fegyveres góc kivételével csend volt.”

13 óra 20 percker a Kossuth Rádió közölte: „A Magyar Népköztársaság kormánya a további vérontás megszüntetése és a békés kibontakozás érdekében elrendeli az általános, azonnali tiszszínetet. Utasítja a fegyveres erőket, hogy csak akkor tüzelyenek, ha őket támadják.”

október 28.

15 óra 3 percker a honvédelmi miniszter és a belligyminiszter közleményét olvasták be a rádióban: „A honvédelmi miniszter és a belligyminiszter a Magyar Népköztársaság kormánya tiszszíneti határozata alapján parancsot adott a csapatoknak az azonnali tiszszínetre... a tiszszínet az ország egész területére értendő és a hazánkban lévő minden csapatra vonatkozik.”

17 óra 25 percker a Kossuth Rádióban Nagy Imre miniszterelnök nemzeti demokratikus mozgalomként értékelte az eseményeket.

Egyre több helyen indult meg a nemzetőr alakulatok szervezése. A hadsereg később segítséget nyújtott a szervezésben, a nemzetőrök kiképzésében, a fegyverzet és felszerelés biztosításában.

Janza Károly altábornagy honvédelmi és Münnich Ferenc belligyminiszter közös parancsot adott ki az állami címer eltávolítására és az új sapkarózsa bevezetéséig a nemzeti szalag kitűzésére. Az „elvtárs!” helyett a „bajtárs!” megszólítást vezették be, s december 31-i határidővel intézkedtek a nemzeti hagyományokat tükröző rendfokozati jelzésekre történő viszatérésre. (A Kossuth Rádió október 31-én már úgy közölte a parancsot, hogy a Kossuth-címet határozta meg sapkarózsa-ként.)

október 29.

Zsukov marsall Moszkvában egy követségi fogadáson bejelentette, hogy Magyarországon lévő szovjet csapatok elégségesek a felkészítés levertésére.

Az Egységtl Államok kormánya a szovjet vezetés tudomására hozta, hogy nincsenek Magyarországgal kapcsolatos tervei.

Münnich Ferenc belligyminiszter a kormány programja alapján feloszlatta az államvédelmi szerveket és megkezdődött a Belső Karhatalom alakulatainak a lefegyverzése.

A honvédelmi miniszter kiadta a parancsot a forradalmi katonai tanácsok megválasztására, amely parancs a csapatokhoz 30-án jutott el.

A szovjet katonai vezetés előkészületeket tett a Budapestben lévő csapatok kivonására. Az objektumok őrzésére kirendelt szovjet erők magyar csapatokkal történő felváltása megkezdődött.

október 29. 20 órakor a Budapesten tartózkodó szovjet csapatok parancsot kaptak a tüzelés beszüntetésére. A fenti parancs értelmében a 2. és 33. gépesített gárdahadoszázályok egységei a harc-tevékenységet lényegében beszüntették.

október 30. Az SZKP KB Elnöksége határozata alapján a Szovjetunió kormánya deklarációt adott ki más országok belügyeibe történő be nem avatkozásról.

14 óra 28 perckor a nemzeti kormány miniszterelnöke és a kormány tagjai szölköt a néphez.

16 óra 57 perckor Nagy Imre tudatta, hogy a „kormány kezdeményezésére a szovjet hadsereg csapatainak a kivonulása megkezdődött. Minden hatóság, az ország minden polgára az elvonulás teljes rendjének a biztosítása érdekében tartózkodjék minden provokatív, zavaró vagy ellenséges cselekedettől, hogy így is hozzájáruljon a szovjet hadsereg csapatainak a kivonulásához.”

17 óra 55 perckor a rádióban ismertették a hadsereg vezetése forradalmi katonai tanácsának felhívását.

22 óra 43 perckor Nagy Imre a rádióban nyilatkozat formájában jelentette be, hogy a Forradalmi Karhatalmi Bizottság megalakulását „tudomásul vette és megerősítette.

Visszarendeltek Magyarországról a szovjet katonai tanácsadókat.

Hosszú idők óta először az utcára lépő lakosokat az esztelen puszítás képe fogadta. A fővárosban a hadsereg részvételével megkezdődtek a helyreállítási munkálatok.

Körülbelül 50 fegyveres indult Mindszenty József kiszabadítására Felsőpeténybe. Mindszentyt a rétsági harcokcsizók kísérték a kormány utasítására Budapestre.

A budapesti pártbizottság Közlársaság téren lévő épületét a fegyveres csoportok a honvédség által odairányított harcokcsiz tüzének segítségével három óras harc után elfoglalták. A tömeg több védőt meglincsel.

Marián István honvéd alezredes vezetésével a Budapesti Műszaki Egyetem felgyorsult a nemzetőralegységének szervezése.

október 31. A Honvédelmi Minisztériumban hajnalban megalakult a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány. Tagjait a katonai tanácsok küldöttei, valamint a fegyveres forradalmi ifjúság képviselői választották meg.

A Kilián laktanyában a Magyar Néphadsereg, a nemzetőrség, a fegyveres csoportok, az újjászerveződő politikai pártok és szervezetek részvételével megtartották a Forradalmi Karhatalmi Bizottság gyűlését. A gyűlésen többek között bejelentették, hogy egységes parancsnokság alá vonják a honvédség, rendőrség, határőrség és a felkelő csoportokból megalakult nemzetőrséget.

Az Elnöki Tanács Tóth Lajos vezérőrnagyot, a honvéd vezérkar főnökét a beosztásából felmentette és Maléter Pál ezredest, a Katonai Műszaki Kisegítő Alakulatok parancsnokát kinevezte a honvédelmi miniszter első helyettesévé, Kovács István vezérőrnagyot a vezérkar főnökévé és Király Béla vezérőrnagyot a főváros katonai parancsnokának.

20 órakor bement a rádió, hogy Nagy Imre, a minisztertanács elnöke közölte a Szovjetunió kormányával, hogy haladéktalanul tárgyalásokat kíván kezdeni a szovjet alakulatok teljes kivonásáról, és felkérte a szovjet kormányt, jelölje ki a küldöttségét és jelölje meg a tárgyalások helyét és idejét.

A Petőfi Akadémia Forradalmi Katonai Tanácsa intézkedett, hogy a Budapesten lakó tisztek a kerületükben nyújtsanak segítséget a nemzetőrség megszervezéséhez. Az Akadémia Katonai Tanácsa leváltotta a parancsnokot, fegyvert adott az egyetemistáknak, és szoros kapcsolatot alakított ki a fegyveres csoportokkal.

A piliscsabai ezred fegyvert adott a Baross téri fegyvereseknek.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tiszti csoportja segítségével megkezdődött a Corvin közti felkelő csoport katonai minta szerinti átszervezése.

A Kossuth Tűzér Tiszti Iskola Katonai Tanácsa letartóztatta az iskola parancsnokát, és fegyvert szállított a Kilián laktanyában levőeknek.

október 31. A HM Haditechnikai Csoportfőnökség fegyvert, ruhát adott a műegyetemisták részére. A HM fegyverzeti csoportfőnöke utasítást adott a nemzetőrelégységek fel-fegyverzésére.

november 1. Teljes harc készségbe helyezték a jugoszláv hadsereget, és megkezdték a felvonulását a magyar határra.

Hruscov, Molotov, Malenkov a lengyel vezetőkkel konzultált az esetleges magyarországi fegyveres beavatkoásról. *14 óra 12 perckor* a rádióban elhangzott a Forradalmi Karhatalmi Parancsnokság közleménye.

Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszter a 4. hadsereg törzset Kovács Imre vezérőrnagy vezetésével Király Béla vezérőrnagy, a nemzetőrség főparancsnoka alárendeltségébe rendelte. Ez a törzs állt Király Béla rendelkezésére Budapest városparancsnoki feladatainak ellátására és Budapest védelmének megtervezésére.

Kádár János bejelentette az MDP megszűnését, és az új párt, az MSZMP megalakulását.

Nagy Imre miniszterelnök Andropov szovjet nagyköveten keresztül magyarázatot kért az új szovjet csapatok bevonulásáról, illetve követelte ezek azonnali visszavonását Magyarországról. A rádió 18 óra 12 perckor közölte: Nagy Imre „*kijelentette a szovjet nagykövetnek, hogy a magyar kormány a Varsói Szerződést azonnal felmondja, egyidejűleg kinyilatkoztatja Magyarország semlegességét; az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordul, és az ország semlegességének védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri.*”

Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszter és a Magyar Honvédség Forradalmi Bizottmánya közös parancsot adott ki arról, hogy az alakulatoktól távol lévő katonák jelentkezzenek szolgálattételre a legközelebbi nemzetőr parancsnokságnak, illetve hogy a felkelő csoportokhoz csatlakozott katonák szolgálati helye további intézkedésig az adott felkelő csoport.

Kádár János és Münnich Ferenc, a minisztertanács tagjai titokban elhagyták Budapestet, és a Szovjetunióba távoztak.

november 1. A kormány megtiltotta a magyar alakulatoknak az akciókat végrehajtó szovjet csapatokkal szembeni ellenállást, egyben a Honvédelmi Minisztérium útján intézkedett a Magyarországra újonnan belépő szovjet csapatok helyzetének és mozgásának felderítésére.

Éjszaka a Budapest körül álló szovjet csapatok megkezdték a harc felderítést.

A Budapesti Karhatalmi Parancsnokság védővonal létesítését rendelte el a főváros körül. Parancsnokának Márton András ezredes, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnokát nevezte ki.

november 2. Koalíciós összetétellel újjalakult a Nagy Imre-kormány. A honvédelmi miniszteré Maléter Pál vezérőrnagyot neveztek ki.

Nagy Imre miniszterelnök kijelölte a Varsói Szerződésből történő kilépés gyakorlati végrehajtásáról később tárgyaló magyar küldöttség tagjait: Losonczy Géza államminisztert, Kővágó Józsefet, id. Antall Józsefet, Márton Andrást és Farkas Ferencet.

Megkezdődött a Határőrségnek a Honvédelmi Minisztérium kötelekésbe való átvételének az előkészítése.

A hadsereg egyes alakulatainál megkezdtek a békeállomány feltöltését. Kaposváron, Nagyatádon 700, Szekszárdon 300, Hódmezővásárhelyen 1400 behívó parancsot kézbesítettek, és utóbbi helyen 30 tartalékos tisztet mozgósítottak.

Budapesten Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszter kijelölte a szovjet csapatkivonásról tárgyaló küldöttség katonatagjait: Maléter Pál vezérőrnagy miniszterhelyettest, Kovács István vezérőrnagy vezérkari főnököt és Szűcs Miklós ezredes, hadművelési csoportfőnököt. A küldöttséget, amelyet Nagy Imre miniszterelnök igazított el, Erdi Ferenc miniszterelnök-helyettes vezette.

Jurij Andropov szovjet nagykövet közlése szerint a szovjet kormány Mihail Malinyin hadseregátalakítóját jelölte ki a szovjet csapatkivonási tárgyalások lefolytatására. A szovjet küldöttség tagjai voltak még Fjodor Szyepcsenko altábornagy, politikai főcsoportfőnök-helyettes és Mihail Socselbanyin vezérőrnagy, a székesfehérvári különleges hadtest törzsfőnöke.

november 2. Katonai repülőgépekről tovább folytatták a szovjet csapatok mozgásának figyelését, felderítését. A HM Hadművelleti Csoportfőnökség tájékoztatta a Magyar Honvédség Forradalmi Bizottmányát a szovjet csapatok mozgásáról.

Király Béla és törzse befejezte Budapest védelmi tervének kidolgozását. A főváros és bevezető útjaihoz egy-egy úteget vagy osztlályt terveztek tüzelőállásba. Inéztekcek a híradórendszert kiépítésére, és nagy mennyiségű harcokcsi-akna előkészítésére.

Az esztergomi 51. légvédelmi tüzérsztyály útegei tüzelőállást foglaltak Soroksár és a Juta domb térségében.

november 3. Kádár János a Szovjetunió segítségét „kérte” az „ellenforradalom” leveréséhez. Kádár János vezetésével ellenkormány alakult (Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány). Ebben, az ún. szolnoki kormányban Münnich Ferenc altábornagy a fegyveres erők minisztere.

Az ENSZ biztonsági tanácsa napirendre tűzte a magyar kérdés megtárgyalását.

Budapesten megalakult a Nemzetország Főparancsnoksága. Főparancsnok Király Béla vezérőrnagy, helyettese Kopácsi Sándor rendőrezredes lett.

Több vidéki alakulat védőállást foglalt helyőrsége határában. A Vezérkar Közlekedési Osztlályát utasították a vasútműszaki zárás terv elkészítésére.

A Parlamentben megtartották a szovjet csapatkivonási tárgyalások első fordulóját. A közös bizottság megegyezett, hogy a kölcsönösen kifejtett álláspontokat tanulmányozzák, és este 10 órakor újra összeülnek. A szovjet delegáció ígéretet tett, hogy több szovjet csapatszállító szerelvény a magyar határon nem érkezik be.

A szovjet csapatok lezárták az osztrák határt.

Mindszenty József rádióbeszédében többek között foglalkozott a függetlenség kérdésével. A Magyarországon történeteket szabadságharcként értékelte.

november 3. A Budapest körüli védőövbe rendelt magyar csapatok újabb alegységei foglalták el a részükre kijelölt tüzelőállásokat, így a Juta dombnál, a Nagykőrösi útnál, a Határ útnál, Soroksár határában, a Jászberényi útnál, a Kőbányai útnál, a Zalka Máté téren, az Éles saroknál és a Csajkovszkij parkban. Solymosi alezredes — a VIII. kerület katonai parancsnoka — a Baross téren elgigantizált tartott a kerület védelmének a megszerzéséről.

Maléter Pál vezérőrnagy, új honvédelmi miniszter parancsot adott a leszerelésre váró katonáknak a szovjet csapatkivonások befejezéséig történő visszatartására.

Szovjet harcokcsok zárták körül a Ferihegyi repülőtérét. A Kossuth Tűzér Tisztai Iskola szakasz erejű harcsoportot küldött ki a repülőtér felmentésére, de a szakasz harc nélkül visszafordult.

Tökölőn a szovjet repülőalakulat laktanyájában a szovjet csapatkivonási tárgyalások második fordulójára érkezett tárgyaló küldöttség négy tagját Erdei Ferencet, Maléter Pál vezérőrnagyot, Kovács István vezérőrnagyot, Szács Miklós ezredest és az őket kísérő személyeket Szerov, a KGB elnöke vezetésével letartóztatták.

november 4. November 4-én moszkvai idő szerint 6, magyar idő szerint 4 órakor elhangzott a jelszó — „Menyőrgés” — és ezzel a „Forgószél” fedőnevű hadművelet végrehajtása megkezdődött. A szovjet csapatok megkezdtek a forradalom leverését, és a Magyar Néphadsereg valamennyi alakulatának a lefegyverzését. Romániából újabb szovjet csapatok lépték át a magyar határt.

5 óra 20 perckor a rádióban elhangzott Nagy Imre felhívása: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvántaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapatunkat harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”

- november 4. Münnich Ferenc — a szolnoki nem hivatalos kormányban a fegyveres erők minisztere — parancsot adott, hogy a Magyar Néphadsereg alakulatai ne nyissanak tüzet az érkező szovjet csapatokra, hanem kilátnak eljüket parlamenterek.
- A Honvédelmi Minisztériumban tartózkodó Janza Károly altábornagy, Uszta Gyula, Váradi Gyula, Kovács Imre vezérőrnagyok a csapatoknak megtiltották az ellenállást.
- Nagy Imre miniszterelnök és még 41 fő menedéket kapott Jugoszlávia budapesti nagykövetségén.
- Király Béla vezérőrnagy, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnöke, a nemzetőrség főparancsnoka az ellenállás folytatása mellett döntött.
- november 5. A „szolnoki kormány” a honvéd karhatalom megszervezésével Uszta Gyula vezérőrnagyot, a belügyi karhatalom megszervezésével Sós Györgyöt bízta meg. Munkájuk felügyeletére az MSZMP részéről Czinege Lajost jelölték ki.
- november 7. A Kádár-kormány Budapestre érkezett, és Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke előtt tette az esküt. Felmentettek nyilvánították a Nagy Imre-kormányt. Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere elrendelte a katonatanácsok felszólítását.
- Kuzma Grebennyik vezérőrnagy, szovjet városparancsnok 19,00 és 07,00 óra között kijárási tilalmat rendelt el Budapesten.
- A szovjet csapatok megkezdtek a Budai Vár ostromát.
- november 9. A kormány és az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága közös határozatot hozott karhatalom felállítására. Ennek alapján Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere parancsot adott az új fegyveres erők felállítására.
- november 9. Az Elnöki Tanács kibocsátotta a Tiszti Nyilatkozatot. Budapesten megkezdődött a Honvéd Karhatalom szervezése. A szovjet csapatok befejezték az ellenállás felszámolását Csepelen.

- november 10. Király Béla vezérőrnagy, a Nemzetőrség Főparancsnoka a szovjet csapatokkal Nagykovácsi térségében történt összecsapást követően, a szovjet csapatok visszavonulása után a Nemzetőrség Főparancsnokságával és a körzetben lévő nemzetőr erőkkel a Bakony hegységen keresztül Pápa térségéig vonultak vissza, ahol Király Béla a Főparancsnokságot november végén feloszlatta.
- Vidéken is megkezdődött a Honvéd Karhatalom szervezése. A megyeszékhelyeken november 30-ig zászlóaljakat, a járási székhelyeken századokat állítottak fel. A karhatalom vidéken is bekapcsolódott a forradalom leverésére irányuló fegyveres tevékenységbe.
- Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere azonnali jelentkezésre szólította fel a fegyveres erők és testületek Budapesten tartózkodó hivatásos tagjait.
- november 11. Kádár János bejelentette, hogy az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága határozatot hozott az ÁVH végleges megszüntetésére.
- A fegyveres erők minisztere nyilatkozatot tett közzé a fegyveres erők és testületek újjászervezéséről.
- november 12. Hatályba lépett a büntető eljárás egyszerűsítéséről szóló az 1956. évi 22. számú törvényerejű rendelet, mely szerint az ügyészi szervek a gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, illetve fosztogatás, továbbá a lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bűntettekkel vádolt személyeket tettenérés esetén, vagy ha bizonyítékok nyomban a bíróság elé voltak tarthatók vádirat benyújtása nélkül is bíróság elé állíthatták.
- november 13. A fegyveres erők minisztere a Magyar Néphadsereg és a BM Határőrség fontosabb parancsnokainak nagy részét kinevezte. Budapesten megkezdte tevékenységét az 1. és a 3. honvéd karhatalmi ezred.
- november 16. Budapesten megkezdte a tevékenységét a 2. honvéd karhatalmi ezred.
- november 22. A KGB elrabolta, majd Mátýásföldre szállította Nagy Imrét és Jugoszlávia nagykövetségére menekült társait és családtagjaikat.

- november 23. Az KGB a romániai Snagovba szállította a Nagy Imre-csoportot.
- november 30. Befejeződött a Honvéd Karhatalom szervezése. Állományába ekkor Budapesten 5500, vidéken 5000 fő tartozott. Ennek 75%-a hivatásos katona, 20%-a polgári személy, 5%-a rendőr volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) HORVÁTH Miklós „1956 hadikronikája” — Akadémiai Kiadó 2003.
- 2) HORVÁTH Miklós „1956 — Katonai Kronológia” Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1993.
- 3) A Magyar Országos Levéltár, a Hadtörténelmi Levéltár, a Belügyminisztérium Központi Irattára és a Történelmi Hivatal vonatkozó iratai.

Dr. Szani Ferenc nyá. alezredes A MAGYAR NÉPHADSEREG (1957—1989)

BEVEZETÉS

A vizsgált korszak több mint harminc éve alatt hazánk katonapolitikai helyzetét, a hadsereg állapotát, hadtudományi gondolkodását a külső és belső feltételek erőteljesen befolyásolták. A külső feltételeket a kétpólusúvá alakult világ küzdelmének menete, a belső feltételeket az ország anyagi-gazdasági helyzete, a katonai és szellemi potenciál állapota határozta meg. A Magyar Néphadsereg (MN) fejlesztésének az egész tárgyalandó korszakban igen szűk volt a mozgásteret mind a külső, mind a belső feltételeket tekintve.

A külső és belső érdekkonfliktusok, feszültségek különböző alternatívákat vetettek fel a (katonai)politika, s így a hadseregfejlesztése fő irányainak kifejlődése területén is. A *hatvanas években* az „általános atom-világháború” megvívásának lehetősége uralta a katonai gondolkodást, és így természetesen a hadsereg felkészítésében az atomosapások, illetve az azok elleni védekezés minden más megelőző elsőbbséget kapott. E periódusban a Magyar Néphadseregnél az extenzív fejlesztés volt a jellemző, de nem kizárólagosan. Egy részről viszonylag nagy számban állították hadrendbe az új harcokocsikat, szállító és harcjárműveket, fegyvereket, más részről kísérlet történt a hadügyi forradalom követelményeinek megfelelő fegyverzet, haditechnika bevezetésére, ennek fogadására kész szervezetek létrehozására is. A *hatvanas évtized végén* az esetleges hadviselés módjára vonatkozó elképzelésekben az atomfegyver alkalmazása korlátozottabbá vált, illetve szelektívebben értelmezték ezen eszközök felhasználási, felhasználhatósági körét. A „hagyományos harceszközökkel megvívandó feltételezett háború” irányzata került előtérbe. Vagyis a korábbi egysíkú „megsemmisítés”, „áttörés” doktrínái helyébe az esetleges agresszió visszaverése, „ellentámadás a hadszíntér nagy mélységeibe” koncepció nyert teret. Ennek következtében megkezdődött a — már a második világháború után kifejlesztett — fegyverek korszerűbbekkel történő felváltása. E minőségi fejlesztésen belül kisebb mértékű szervezeti változásokat terveztek.

A hadseregfejlesztés, a magyar katonapolitika alakításának belső feltételei a tárgyalta 30 évben az ország külső feltételeihez képest lassabban, átértélesen fejtették ki hatásukat, és csak hosszabb idő alatt jutottak érvényre.

A kádári konszolidáció lehetőséget biztosított egyfajta belpolitikai enyhítésre (ú.n. „puha diktatúra”), de ennek ára az erősen korlátozott szuverenitás volt. Ebből következően az önállónak mondható magyar kül- és katonapolitikát a hatvanas-hetvenes években (ha egyre csökkenő mértékben is,) egészen a nyolcvanas évek végéig feláldozták a „szövetségi hűség” oltárán. (Ez különösen a forradalom leverését követő első években volt egyértelmű.)

Az 1950-es évek végén Magyar Néphadsereg tervszerű fejlesztése elodázhatalan feladattá vált. Ezt az indokolta, hogy a magyar hadsereg mind létszámát, mind pedig felszereltségét és kiképzettségét tekintve nemcsak potenciális ellenség elleni külső, védelmi feladatainak, de szövetségesi kötelezettségeinek teljesítésére sem volt alkalmas. Szorosan vett katonai szempontból pedig megengedhetetlen volt, hogy a Magyar Néphadsereg túlságosan elszakadjon a hadügyben végbemenő, gyors ütemben kibontakozó haditechnikai és a harc megvívásának forradalmian új eredményeitől. Ezt felismerve — az adott lehetőségeken belül — megkezdődött a fejlesztés szervezeti és személyi feltételeinek megteremtése. A hadsereg 1959. utáni fejlesztését a nemzetközi politikai és katonapolitikai helyzet alakulása, a Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erő (EFE) legalább átlagához való felzárkózás követelménye, a hadügyi forradalom kibontakozásának eredményei követelték meg. Még „forrónak” mondható helyzetek is adódtak. A berlini válság miatt a Magyar Néphadseregben az őszi leszerelés 1962. január végére tolódot, a kubai rakétaválság következtében pedig 1962. október 23-tól november végéig fokozott harcckészültség volt. Mindez egy éven belül!

A belső körülmények sem voltak végig azonosak és egyértelműek. Az 50-es évek végi megtorlást követő 1963-as „amnesztia” időszakot ismét egy keményedő szakasz váltotta. A csehszlovák események előtt a konszolidáló Kádár-rendszer liberalizálódásának (és egyben a rendszer válságának) első jelei is megmutatók. Például ilyen volt az akkor már pártvezetési szinten elhatározott gazdasági reform „elözele” (és az ezzel kapcsolatos várakozások), illetve a nyugati államokkal megéltéknkülő kapcsolatok hatására egyre nagyobb számú ki- és beutazás. E „hullámzó” belső- és külső hatások alapvetően befolyásolták a hadsereg életét, lehetőségeit, fejlesztési irányait.

AZ ÚJJÁSZERVEZÉS (1957—1960)

Kül- és belpolitikai feltételek

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetése és a kormány (Minisztertanács; MT) kezdetől fogva elutasította a forradalom semlegeségre vonatkozó követelést és egyértelműen nyilvánította a Varsói Szerződés szervezetehez való tartozást és hűséget. Ezt tükrözték a magyar kormányküldöttség 1957 márciusi moszkvai tárgyalásai is. A két kormányküldöttség a nemzetközi helyzetre hivatkozva mondta ki, hogy a Varsói Szerződés alapján „ideiglenesen” szovjet csapatok tartózkodhatnak Magyarországon. A szovjet csapatok Magyarországon történő „ideiglenes” tartózkodásáról szóló egyezmény megkötésére 1957. május 28-án szovjet kormánydelegáció érkezett hazánkba. A megkötött egyezmény rögzítette a szovjet csapatok jogi és gazdasági helyzetét az itt-tartózkodás idejére, és kimondta, hogy „a szovjet csapatok ideiglenes tartózkodása a Magyar Népköztársaság területén semmiképpen sem érinti a magyar állam szuverenitását; a szovjet csapatok nem avatkoznak be a Magyar Népköztársaság belügyeibe”. Az idők változását azért mutatta, hogy az esetleges vitás kérdések intézésére vegyes bizottságot is létrehozhat, melynek elnöke a MN vezérkari főnöke (VKF) és a Déli Hadseregcsapat (DHSCS) parancsnoka lettek.

A hadsereg általános helyzete

1957 közepéig a belpolitikai helyzet konszolidálódott Magyarországon. Ennek keretében nélkülözhetetenné vált a hadseregben is az újjászervezéshez kötődő módszerbeli és nem utolsósorban szervezeti átalakítás megindítása. A Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága (HB) már 1957-ben is több honvédelmet érintő témát tárgyalt meg. Így például: a hadsereg béke- és „M” (háborús, mozgósítási) létszáma, fegyverzete; a Szovjetunió és Magyarország katonai kapcsolatai, lét-szám felettív vált tisztek ügyei; a Honvédelmi Minisztérium (HM) 1957. évi terve; a VSZ egységek légvédelmi rendszer főbb szervezési elvei; az országos futárszolgálat megszerzése. De a valódi döntések nem itt születtek.

1957. január 20-án Dr. Münnich Ferenc miniszter vezetésével katonai küldöttség érkezett Moszkvába. (A küldöttség tagjai Révész Géza altábornagy, Horváth Mihály vezérőrmagy, Lakatos Béla ezredes és Ugrai Ferenc ezredes voltak.) A tanácskozáson a magyar hadsereg helyzetéről, a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának elvi alapjairól és a soron levő fő teendőkről volt szó.

Az újból kiépülő pártállamban a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek, a nemzetbiztonsági szolgálatok, az igazságügyi és közigazgatási szervezetek — mint az állam fontos erőszak- és adminisztratív szervei — szoros pártirányítás és ellenőrzés alatt álltak. Így az adott szervezetekre vonatkozó fontosabb kérdésekben is a párt megfelelő vezető szervei döntöttek. Elvi-politikai, káder-, szervezeti, létszám-, költségvetési kérdések általában az MSZMP Politikai Bizottság, míg a végrehajtás és ellenőrzés kérdései a Központi Bizottság (KB) Titkárság ülésén dőltek el. Az *állami vezető szervek* (Országgyűlés, Elnöki Tanács (ET), Minisztertanács, a Honvédelmi Bizottság) a *párt vezető szerveinek határozatait lényegi módosítás nélkül elfogadták*, kodifikálták, s azok törvényi (trv.), törvényerejű rendelet (tvr.), kormány-, illetve miniszteri rendelet, határozat formájában váltak állami érvényűvé, s lettek az állami jogrendszer szervei részei. (Még az *esetenkénti kormányprogramok sem tartalmaztak honvédelmi, belügyi, nemzetbiztonsági lételeket*, annyira egyértelmű volt azok pártirányítása.)

A pártirányítást 1957 végére még egyértelműbbé tették, amikor is november 12-én az MSZMP Politikai Bizottsága kimondta, hogy a Magyar Néphadsereg egész tevékenységét, irányítását, ellenőrzését a párt Központi Bizottsága, illetve PB-a végzi. Az időközben — 1957. tavaszától — a hadseregben is megalakult Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) szervezetei irányítását, szintén a párt-szervek feladatává tették. A parancsnoki tekintélyt volt hivatva védeni, hogy némileg korlátozták a pártalapszervezetek jogát a parancsnokok fegyelmi hatáskörét illetően: a párt-szervezetekben bíráltató mindenki, de a „parancsnok parancsainak és utasításainak bírálatát” nem engedték. A párt-szervezetek szerepét viszont jelentősen növelték. Ugyanis kötelezték a parancsnokokat, hogy az egész személyi állomány, illetve a csapat, az intézet egészét érintő fontosabb parancsok, intézkedések kiadása előtt kérjék ki a pártbizottság véleményét, javaslatát. (E szempontokat megerősítette, hogy december 5-ével Ugrai Ferenc vezérőrmagy, vezérkari főnök mellett miniszterhelyettes lett Ilku Pál vezérőrmagy, politikai csoportfőnök is.) (Látni kell azonban, hogy a pártvezetés részéről — a szovjet fegyverek árnycákbán, védelme alatt — a hadsereg nem kapott kiemelt figyelmet. Az *MSZMP KB teljes ülésén*, önálló napirendi pontként egyszer, az 1968. február 9–10-én tárgyalt *a honvédelem helyzetét*, amikor is rögzítette a további honvédelmi céltüzeléseket és jóváhagyta a Politikai Bizottság addigi irányítói tevékenységét, s megbízást adott annak további folytatására.)

Az MN fejlesztésére vonatkozó hosszú távú program irányát és tartalmát az 1959. november 30. és december 5. között megtartott MSZMP VII. kongresszusa határozta meg, amely a létszám növelése helyett a minőség fejlesztését állította előtérbe. Elsődleges szempont volt a szövetségi és szövetségi minőség fejlesztése. Ez mindenképp azt jelentette, hogy a honvédségnek (használták ezt az

einevezést is!) — felzárkózás után — képesnek kell lennie a szövetséges országok fegyveres erőivel való együttműködésre egy esetleges (ezidőben nagyon is valószínűnek tartott) korszerű háború esetén. Másodlagos és a VSZ érdekeinek alárendelt szempont volt az ország, a nemzeti érdekek védelme.

Új irányelvek, új keretek

Szervezeti átalakítás

1957 végére már nem volt politikai akadály a hadsereg újjászervezésének. Természetesen azért még jelentkeztek problémák. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésével járó harcok következtében beállt gazdasági veszteségek, visszaesés viszonylag gyors kiheverése lehetőséget adott a védelmi kiadások valamelyes szinten tartására. Ez lényegében az egész tárgyalat időszakban a nemzeti jövedelem 2-3%-a volt, (1969-ben pedig annak arányát az MSZMP Politikai Bizottsága 4%-ban maxímálta). Ez lehetővé tette az 5 éves hadseregfejlesztési tervek konkrét kidolgozását, a népgazdasági ötéves tervekhez való kapcsolódást. 1958-ban a hadseregfejlesztésre még így is csak kevés lehetőség állt rendelkezésre. A költségvetés alig emelkedett (1957-ben 2 027 millió, 1958-ban 2 211 millió Ft-ot kapott a Honvédelmi Minisztérium).

A kormány 1956. december 8-án úgy döntött, hogy a korábbi elhízott gazdaságpolitika és a harcok okozta súlyos nehézségek miatt a fegyveres erőköt csak a legszükségesebb szervezeti és létszámszinten lehet kialakítani. A Honvédelmi Tanács 1/101/1956. számú határozata kimondta, hogy „1960-ig hadművelleti, vagy mozgósítási tervekkel nem kell számolni, mert addig a hadsereg kiképzési és karhatalmi feladatot lásson el.” Ennek megfelelően a hadsereg létszámát és „M” felkészültségét megváltoztatták — lényegesen csökkentették az 1950-es évek első feléhez képest. De utasítást adtak arra is, hogy a későbbi fejlesztéshez — az ország gazdasági lehetőségeit, valamint a hadügyi forradalom követelményeit figyelembe véve — távlati fejlesztési tervet kell kidolgozni.

A Katonai Tanács 1957. május 5-én fogadta el a Honvédelmi Minisztérium Szervi Határozványát. Ennek alapján: „A Honvédelmi Minisztérium (sic) a Magyar Néphadsereg legmagasabb irányító szerve” és „tevékenységét a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztere irányítja.” Ezt követően 1959. március 1-jén jelent meg a tisztikar helyzetét, feladatait és jogait szabályozó ET-határozat (1959. évi 106. sz.), valamint az ezzel kapcsolatos Végrehajtási Utasítás. Az MSZMP és a kormány által kialakított honvédelmi politika alapvető követelményeit, első ízben, az 1960-ban a honvédelemről elfogadott IV. törvény emelte törvényerőre, amely a korábbi honvédelmi rendelkezéseket részben módosította, részben jogilag egységes rendszerbe foglalta.

Személyi állomány

A hadsereg létszáma — mindenekelőtt az előző évekhez viszonyítva — nagymértékben csökkent. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. december 8-án hozott (10024/1956. sz.) határozatával a Magyar Néphadsereg létszámát 50 ezer katonában és 13-14 ezer polgári alkalmazottban állapította meg. A létszámból 40 ezer főt terveztek a csapatokhoz, 7 ezer főt a hadtáp- és kiegészítő szervezethez, 700 főt pedig a Honvédelmi Minisztériumhoz. De a hadsereg tényleges összlétszáma 1957. január végén csak 43 086 fő volt, és még ebből is 10 360-an a karhatalomnál szolgáltak. Ennek megoszlása: 16 776 tisz, 7171 tiszthelyettes és 19 139 sorkatona. A tiszti létszám 7,5—8 ezerrel több volt az akkor tervezett és költségvetéssel előirányzott szükségletnél. Tehát ténylegesen még a tervezett létszámot sem lehetett az adott körülmények között biztosítani. A korábbi — kétségtelenül eltúzott — mérték nem volt tartható. A létszám a forradalom előttének több mint felére csökkent.

A Honvédelmi Tanács (melynek elnöke 1956. december 8-tól 1958. január 30-ig Kádár János, ezt követően Dr. Münnich Ferenc volt.) 1958. május 2-ai ülésén új létszámokról döntött — visszavonva a 1/106/1957. sz. korábbi határozata katonalétszámra vonatkozó részét. E döntést megelőzte a VSZ Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának képviselőivel 1958. március 17-19-én folytatott egyeztető tárgyalás. Lényegében a HT határozata az itt hozott döntések jóváhagyását jelentette. A Honvédelmi Tanács elfogadva Révész Géza vezérrezdes, Honvédelmi Miniszter jelentését a Magyar Néphadsereg béke katonalétszámát 67 000 főben, hadilétszámát 121 000 főben állapította meg. Ezen létszám maximumát folyamatos fejlesztéssel 1965. végére kellett elérni (az ehhez szükséges 27 milliárd forint kiadást is „megállapították”).

A folyamatos átszervezések után 1959 őszén az MN létszáma 65 275 katonára (és 13 506 polgári alkalmazott) volt (ebből 1 467 katonára, illetve 911 polgári a HM-ben szolgált): 15 049 tisz, 5263 tiszthelyettes, 11 932 tisztes, 32 577 honvéd, 454 növendék.

Anyagi-, technikai állapot

Az MN anyagi-technikai eszközeinek jelentős részét a gazdasági konszolidáció során használták fel. A népgazdaság helyreállítása szempontjából nagy teherterelt jelentett, hogy a speciális (hadianyag) import tekintetében az 1956 előtti vásárlások következtében közel 460 millió kiling rubel adósságot tartottak nyilván, amelynek törlesztési csúcsa az 1956—60-as évek csett volt. A magyar kormány kérésére, a helyzet könnyítése érdekében a szovjet kormány az 1957. március 20-án Moszkvában aláírt jegyzőkönyvben foglaltak szerint hozzájárult, hogy a hadihasználatú technikai eszközöket az adós-

ság fejében „visszavásároljuk”. A visszazállítás több mint 300 millió rubel értékű anyagra terjedt ki. Az adóság törlesztése fejében a nehéz harczi technika döntő részét a Szovjetunió elszállította. 1958. szeptember 23-i állapot szerint a Szovjetunióknak „adósságtörlesztésre” átadtak 381 004 856 rubel értékű haditechnikai anyagot. (Az eredetileg rögzített 458 millió rubeles adósságból a szovjet fél —árklínbőzött címen— jóváírta 31 003 000 Rbl-t és még további 45 992 144 Rbl tartozást rögzítettek.) Az átadásra került haditechnikai anyagok döntő része nehéz technika volt, de több mint 4 millió rubel értékben egyéb anyagok kiszállítására is sor került.¹¹

Ezzel egyidejűleg az MSZMP PB határozatában is elismerte, hogy a hadsereg fegyverei nem felelnek meg a korszerű követelményeknek. De az új fegyverek beszerzésére előre jelezhetően csak az 1960-as években láttak módot.

Az 1958-as népgazdasági terv alapján a Magyar Néphadsereg valamivel áhazsnálható. Nagyjából a tervezett költségvetési számokat tartották is. Például az 1958-as évre jóváhagyott költségvetési előirányzat 2 078 000 000 forint csak kisebb módosításon ment át az évvégére (19 225 000 Ft csökkentés). A módosított 2 058 776 000 Ft tényleges felhasználása december 31-én 2 037 841 000 forint volt. Az Országos Tervhivatal az 1958-ra 37,8 millió forint honvédelmi beruházást finanszírozott. Ebből 30,2 millió Ft vasúti beruházás volt a szovjet DHDSCS felvonulási útvonalán (Záhony vasúti átrakó körzet fejlesztésére 5 millió, Herend, Szentgál, Ajka, Devescer, Tüskevár — tehát Közép-Dunántúl — állomások bővítése, felújítása, illetve Ajka—Tüskevár felépítményesére 25,2 millió forint). Az 5 milliós közötti és a 2,6 milliós postai beruházások lényegében ugyanebben a térségben történtek.

A hadsereg összes fegyverzete és haditechnikai felszerelése 1956-59-ben az alábbi volt:

- 245 db közepes harcokos és könnyű rohamlőveg;
- 1 273 db különféle aknavető;
- 726 db különféle páncéltörő lőveg;

¹¹ HL MN 1958/T/141 HM Agt. Csf. Az átadott haditechnikai anyagok fegyvernemének megoszlása:

- Tüzérségi anyag 267 455 887 Rb (Pl.: 1400 db 82 mm av.; 370 db 120 mm av.; 435 db 76 mm á.; 572 db 122 mm tar.; 70 db 152 mm tar. 643 db 37 mm lgv. á.; 778 db 85 mm lgv. á.; 10 db M-13 sorozatvető.)
- Repülőanyag 63 773 801 Rbl (Pl.: 12 db MIG 17 PF; 20 db MIG 17 F; 84 db MIG 15; 8 db UTI MIG 15; 10 db JAK 11; 27 db JAK 18 repülőgépek; 93 db RD 45 F hajtómű; 7 db VK 1 F hajtómű.)
- Páncélos anyag 45 644 678 Rbl (Pl.: 198 db T 34 közepes és 67 db ISZ 2 nehéz harcokos.)
- Híradóanyag 2 702 872 Rbl
- Vegyvédelmi anyag 1 427 618 Rbl.

- 581 db különféle tábori tüzérségi löveg;
- 1 600 db könnyű- és közepes légvédelmi löveg;
- 71 db harci repülőgép;
- 9 200 db különféle gépjármű.

Ezen kívül megérkezett néhány mintapéldány a T—54/A közepes harcokciból, a PT—76-os úszó harcokciból, a BTR—40 és a BTR—152 típusú páncélozott szállítójárműből. Már 1957 során megkezdtek a MIG—15 „Sas” harci repülőgépek helyett a MIG—15 BISZ vadászgépek rendszerbe állítását. A miniszteri (1958. május) értékelés szerint: „A Magyar Néphadsereg fegyverzete nem felel meg a legkorszerűbb követelményeknek.” A hadsereg technikai korszerűsítése az ország gazdasági helyzetének figyelembevételével lényegében 1960. utánra terveztek, főképpen az 1962/63/64/65-ös években. Addig új, korszerű technikát csak elenyésző kis mértékben lehetett beszerezni, hogy a kiképzés folyamán az új technikából ez idő alatt is tudjanak szemléltető oktatást biztosítani. Az átfegyverzés, korszerűsítés elsősorban a légvédelem (földi léghélfartó eszközök és vadász repülőgépek), továbbá harcokci technika, rádiólokációs berendezések területén vált szükségessé. Az ország gazdasági helyzetét figyelembe véve azonban a miniszter szerint: „továbbra is számolni kellett mindazon régi anyagokkal, amelyek még az elkövetkezendő években felhasználhatók.” Mindezek ellenére a kötelező miniszteri optimizmus nem maradt el: „A Magyar Néphadsereg csapatainak harcásztsége megfelelő, harci és karhatalmi feladatok végrehajtására képesek.”

A hadserevezetés fő figyelem 1959-ben a harcokcisk és repülőlk létszámának növelésére, a honi légvédelmi csapatok feltöltésére és a stratégiai pontonos-dandár felállítására irányult. Amit az előző évekhez képest közel egy milliárd forinttal megnövekedett HM költségvetési keret tett lehetővé.

Volt egy terület, ahol továbbra sem volt hiány technikai felszerelésben — a magyar-osztrák határon. Már 1957. március 12-én kiadta intézkedését Ugrai Ferenc vezérkari főnök a határ műszaki zárására. Ezt követően, 1958 őszén a „déli védelmi rendszer” egyes létesítményeinek megszüntetéséről hoztak döntést. Új politikai irányvétel!

A VSZ-en bellli szoros együttműködés mutatta a katonai vezetés összehangolt rendszere, a hadsereg szervezete, technikai ellátottsága, illetve fejlesztése, ami sok esetben, természetesen a szovjet elvek adaptálását jelentette. Döntő jelentőségű volt a szövetséges hadseregek, így a Magyar Néphadsereg fejlődése szempontjából a haditechnikai együttműködés. Ez tette lehetővé a nemzeti haderők azonos típusú fegyverrendszerekkel való felszerelését mind az együttműködés, mind pedig a harcbitozásért, az utánpótlás szempontjából. A nemzeti jövödelemnek 1958—60 között 2,5%-át fordították közvetlen honvé-

delmi kiadásokra. A (lefelé módosított) 2 533 129 000 Ft költségvetési előirányzat 98,7%-a került felhasználásra.

Tehát leszögezhetjük, hogy a katonai felső vezetés az 1958/59-es kiképzési évben fontos feladatának tekintette a kiképzés korszerűsítését, illetve alapjainak megteremtését, s ezen belül a vezetés, a parancsnoki és törzskiképzés tartalmi, valamint módszertani és nem utolsó sorban az anyagi feltételek biztosítását, javítását.

Munka- és életkörülmények. Bázisok

A feszültségek sok területen egyre csak fokozódtak, halmozódtak, megoldásuk pedig mindinkább halaszthatatlanná vált. Szociálpolitikai intézkedésekre is sort kellett keríteni. A hivatásos tisztjellettes állomány megszállítása, növelése érdekében „rendezték” a fizetésüket. A hadsereg lakáskérdése évek óta megoldatlan maradt. 1958. tavaszán még kb. 3500 hivatásos katona nem rendelkezett lakással. Ezt a problémát is 1960-ra terveztek megoldani. Jelentős károkról számoltak be a különböző szolgálatok. A forradalom és az azt követő események (1957. májusjusi) a Magyar Néphadsereg hadtápszolgálatára nyab és eszközeiben (akkori értéken számolva) 147 058 279 Ft kár és hiány keletkezett. Ez a közel 150 millió forint nem tartalmazza az objektumokban keletkezett további 19,5 millió forintot kitevő kárt. Igen nagy mennyiségű anyagot (597 315 197 forint értékben) kellett átcsoportosítani a népgazdaságnak és a helyggyi szerveknek. Ugyanis a kormány döntésének megfelelően elkezdődött a hadsereg feleslegesnek ítélt készleteinek, épületeinek átadása a népgazdaság számára. Végeredményben a 716 millió forint értékű anyag, ezen belül a 600 millió forint értékben ruházat és felszerelés került átadásra. (Néhány esetben az átadások következtében később a hadseregnek komoly hiányai jelentkeztek. Ez a helyzet alig öt év múlva — a berlini válság idején — súlyos gondokkal járt, melyek gyors megoldásra sok feszültséggel és újabb ellentmondások keletkezésével járt.) Ehhez társult még egy közel 100 millió forintos tétel a szovjet csapatoknak átadott anyagi készletekből.¹² (Majd csak 1958. április

¹² HLMN 1967/II/139/II. HM Titkárság. A szovjet hadseregnek átadott készletek:

- 1956 november hó folyamán csapatoktól és kiziponti
- raktárakból átadott élelmezési anyag értéke 1 272 128,- Ft
- az átadott élelmezési felszerelési és tábori felszerelési anyagok értéke 458 409,- Ft
- az egészségügyi szolgálat és intézetek anyagaiból, ill. eszközeiből átadásra kerültek értéke 3 032 362,- Ft
- az elhelyezési szolgálat berendezési anyagaiból 93 319 369,- Ft
- az üzemanyag szolgálat anyagaiból átadásra került üzemanyag és tárolóeszköz értéke 298 740,- Ft
- Az átadott anyagok összértéke 98 381 008,- Ft

I-jén írják alá a magyar és szovjet kormány közötti egyezményt „a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok által igénybevetett különböző létesítmények és szolgáltatások rendje és feltétele tárgyában”).

Felkészítés

Kiképzés

A Magyar Néphadsereg létszámának, szervezeteinek, valamint intézményeinek átmeneti jelentős csökkentésére és a fejlesztés későbbre halasztására — a kényszerűség mellett — azért kerülhetett sor, mert hazánk ideiglenesen mentesült a Varsói Szerződés tagságából adódó kötelezettségek alól. Az ország területét megszállva tartó szovjet csapatok mellett a Varsói Szerződés egyesített parancsnoksága sem számolt a magyar hadsereggel — egyelőre. 1957 tavaszára a hadsereg újjászervezésének alapvető feladatait lényegében elvégezték. A hadsereg vezető szervei, csapatai és intézményei áprilisban már az új szervezeti keretben fogadták a bevonuló újoncokat. Májusban a miniszter által az 1957-re — az ún. „csonka” kiképzési évre, május 8-tól október 31-ig — kiadott parancs alapján a csapatoknál megkezdődött a békerend szerinti kiképzés, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián (ZMKA-n) és az Egyesített Tiszti Iskolán (ETI-n) a képzés.

A szervezeti, irányítási és ellenőrzési feladatok pontosítása mellett a „csonka” kiképzési évi tapasztalatait figyelembe véve az 1957/58-as kiképzési évre vonatkozó honvédelmi miniszteri parancs a tömegpusztító fegyverek alkalmazására épülő hadművelési-harcászati felkészítést határozta meg fő feladatként az egész MN-re.

Az intézkedések az összfejtő hadseregnek már a háború kezdeti időszakában atom- és más tömegpusztító fegyverekkel végrehajtott hadműveletének és harcának elsajátítását állították előtérbe. Ennek megfelelően 1957. november 6-án megjelent az HM. Utasítás az ezredszintű „atomvédelmi követelményeknek megfelelő” műszaki építmények legyártásáról és beépítéséről. A miniszter 1958. február 15-én kiadott 03. sz. parancsban rendelt el tömegpusztító fegyverek alkalmazása esetén szükséges különböző vezérlési pontok (zászlóalj, ezred, hadosztály, hadtestfigyelő-, illetve tartalék harcálláspontok, hadsereg harcálláspont és hadsereg tartalék harcálláspont) telepítését. Külön intézkedés történt arról, hogy „M” esetén a Jobbágyiban lévő Tömegcikkművek (lőszer) mellett polgári gyártmányai is voltak) kiültetésre kerüljön és párt-, kormányzati szervek számára óvóhelyül alakíthatóak.

Képzés-, továbbképzés rendszere

A hivatásos állomány képzése szervezeteileg alapvetően módosult. A három fejtővonalú tiszti iskola összeváltásával megalakult az Egyesített Tiszti Iskola (ETI). A tiszti utánpótlást, a tényleges szolgálatukat töltő, érettségizettek fiatalok közül kívánják biztosítani, amely lehetővé tette a tiszti képzés idejét 3 évről 2 évre csökkenteni.

A korábbi két akadémiát Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) néven egyesítették. Az újjászervezett Zrínyi Miklós Katonai Akadémián — ide olvadt be a volt Petőfi Katonapolitika Akadémiája — április 8-ával (1957) indult meg az oktatás, az ún. „páncélos” tanév keretében. (Ettől kezdve a ZMKA politikai tisztek képzésével is foglalkozott.) Az akadémia parancsnokává Csémi Károly alezredes, az 1. karhatalmi ezred volt parancsnokát, az akadémia egykori „páncélos” tanszékvezetőjét nevezték ki, akit hamarosan ezredessé léptettek elő. (Az 1958. évi hallgatói létszám 566 fő volt. A minőség javítása érdekében egyes szakokon a képzési időt 4-5 évre növelték.) A Szovjetunió különböző akadémiáin és tanfolyamain 1958-ban 72 hallgató tanult, de — eltérően a korábbi évektől — ekkor már csak a legmagasabb fokú (Voroslov Akadémiára, Repülő Akadémiára és speciális akadémiákra, illetve tanfolyamokra) küldtek ki tiszteket. Más területre már a ZMKA képezte a magasabb parancsnokokat.

1957. április 12-én hivatásos tiszthelyettesi állomány képzésére a Központi Tiszthelyettesképző Iskolát hozták létre. Az iskolára tervezett létszámot nem tudták feltölteni, mert a továbbszolgáló tiszthelyesetek egyrészt hosszúnak tartották a 2 évi tanulást, másrészt az alacsony fizetés volt a visszatartó.

Intézkedések születtek az általános- és szakmai műveltség növelésére is. Az erőfeszítések jártak is némi eredménnyel, de a helyzet korántsem volt megnyugtató. (1956-ban a tisztikar 12,2%-a, 1958. novemberében 16,6%-a rendelkezett érettségivel, akadémiai végzettséggel 2,43%, illetve 7,5%, de 1958-ban a 24 ezred parancsnok közül 15-nem rendelkezett ezzel a képesítéssel.)

1958 végén hozták létre a Haditechnikai Intézetet, amelynek a miniszteri utasítás igen sok gyakorlati feladatokat írt elő. (Licenz gyártás előkészítése és a tudományos kutatás területén is főleg az ipari kutató intézetek munkájának figyelemmel kísérése, a honvédelmi igények megadása volt a feladat. A 155 katona és 176 polgári alkalmazott csak azokon a területeken végezhetett önálló kutatást — az 1958. november 8-ig elkészítendő Szervi Határozvány szerint —, ahol magyar kutató intézetek nem tevékenykedtek, így elsősorban műszaki és vegyvédelmi területen.)

Felkészültség

Harckészültség; Mozgósítás; Gyakorlatok

A HM parancsa 1957. április 19-én már így fogalmaz: „a hadsereg újjászervezését befejeztük, lehetővé vált, hogy az új kiképzési évet 1957. május 8-ával megkezdjük.” A váratlan fegyveres beavatkozás feltételezése és lehetősége miatt alapvető követelménnyé vált hadsereg már békeidőben magas készenléti fokon való tartása.

A Honvédelmi Minisztérium állományából létrehozott gyakorló hadsereg törzs 1958. április 8-12-én egyoldali, egyfokozatú parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatot tartott. Ez és más ellenőrzések is azt mutatták meg, hogy a tiszték „általában gyengén ismerik az idegen hadseregek harceljárású és fegyverzetének harcászati-technikai adatait, az atomfegyverek alkalmazásával kapcsolatos elveket, a harcászati-technikai adatokat, valamint a parancsnoki munka sorrendjét és bizonytalanok a terepen. A parancsnokok még nem tudják a korszerű harc követelményeinek megfelelő gyorsasággal irányítási aleggységeiket. A személyi állomány egy része harcszerűen mozog.”

Lezajlottak az első nagyszabású gyakorlatok is. 1958 őszén a vezérkar a szovjet Déli Hadseregcsoport törzsével közös csapatgyakorlatot tervezett és vezetett le, amelynek keretében dunai átkelésre is sor került. Az 1958-as gyakorlatok is megmutatták, hogy a végrehajtása során még formálisan alkalmazták az atomvédelmi rendszabályokat, nem számoltak a tömegpusztító fegyverek reális hatásaival. A parancsnokok még gyengén ismerték a csapatfelderítési megszervezésének és gyakorlati végrehajtásának módjait. A gyakorlatok alkalmával is a legnagyobb hangsúlyt a tömegpusztító eszközökkel folyó harcselekmények során felmerülő feladatokra helyezték.

Fegyelmi helyzet

Szükségszerűen merült fel (lényegében az egész korszakban) a — mindenekelőtt a hivatásos állományai szembeni — minden téren szigorúbb követelmény betartatása. A '60-as évek végig húzódoott a fegyelmi helyzet lazasága. A 1959 augusztusában még mindig „a tisztikar fegyelmi helyzetének nem kielégítő állapotáról” adott ki a miniszter tiszti parancsot, hiszen az év során a tiszti állomány 20%-át kellett megfenyíteni az előző év 16,3%-ával szemben (ital, botrány anyagi visszaélések). Az előző kiképzési évhez viszonyítva 22%-al növekedett a rendkívüli események következtében meghaltak száma. (Szeptemberben a Repülő Kiképző Központ (RKK) állományába tartozó 31. vadászrepülő ezred 2. századánál kiképzési repülés közben ábszettközött és lezuhant két MIG-15 BISZ típusú repülőgép mindkét pilóta meghalt.) Tehát kiemelt fontossá-

got kapott a fegyelmi helyzet. Miniszteri tiszti parancsok sora született ebben a korszakban a fegyelmi helyzet megszilárdítása érdekében. A HM 1958. május 8-i Harckiképzési Utasítása a fegyelem további megszilárdítására utasította a parancsnokokat és tőrseket.

FEJLESZTÉS ÉS KORSZERŰSÍTÉS (1960—1979)

Kül- és belpolitikai feltételek

A vizsgálat alá vett időszakot a hidegháború enyhébb, de időnként és helyenként erőteljesebb fellángolásának időszaka jellemezte. A nemzetközi feszültség fokozódása (főként a berlini fal megépítése »1961«, a szovjet rakéták kubai telepítése »1962«, az indokínai háború, az izraeli-arab háború újbóli „forróvá” válása »1967-től« és a korszak végén a Varsói Szerződés »VSZ« országainak fegyveres beavatkozása a csehszlovákiai eseményekbe »1968«) nem maradt hatás- és következmények nélkül hazánkban sem.

A két szembenálló, ellentétes ideológiájú és társadalmi rendszerű szövetségi rendszer (a NATO és a Varsói Szerződés) és azok vezető hatalmai (USA és a Szovjetunió) politikai, állami és katonai vezetésében az időszakban szilárdan meg volt győződve arról, hogy a nemzetközi méretű, az egész világra kiterjedő politikai harc és versengés előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül világméretű nukleáris háborúba torkollik. A nemzetközi helyzetet az 1960-as években döntően a hidegháborús politika jellemezte.

Az Európában szembenálló két katonai tömb között az évtized végére viszonylagos erőegyensúly jött létre. A NATO 1956 után fogadta el, az USA által már korábban meghirdetett, „tömeges megtorlás” katonai doktrínáját. Ezt 1961-ben (J. F. Kennedy elnöksége idején) a „rugalmas reagálás” doktrínával váltották fel. Ez már, az általános atomháború mellett számításba vette a korlátozott atomháború lehetőségét is. Ezekre a feltételezett, de nem alap nélküli kihívásokra mindkét szövetségi rendszer fegyveres erőnek minőségi és mennyiségi fejlesztésével reagált, ami fegyverkezési versenyt, sőt egyenesen „békeli hadügyi forradalmat” váltott ki.

A hadügyben kibontakozott forradalom minőségi változást hozott létre az ide tartozó területek minden elemében. Gyökeresen átalakította a fegyveres harc megvívására vonatkozó korábbi elméleteket. Megnövekedett az időtényező szerepe. Mindez gyökeresen új követelményeket támasztott a fegyveres erők politikai és katonai vezetésével, a haderők szervezésével, technikai felszereltségével, kiképzésével, harcokészültségével szemben. Ezekből nem

maradhatott ki hazánk sem, mivel a forradalom leverését követően tagja maradt a Varsói Szerződésnek.

A hadseregépítés külső és belső körülményei és feltételei a 70-es években is ellentmondásosan alakultak. A nemzetközi helyzetet és légkört a viszonylagos katonai erőegyensúly kialakulása, az Egyesült Államok vietnami háborújának kudarcra, a Szovjetunió harmadik világbeli expanziójának fokozódása jellemezte. Az 1970-es évek első felében megtört a hidegháború lendülete és politikai enyhülés bontakozott ki. E folyamat eredményeként került sor 1973. július 10-é és 12-é között 35 ország részvételével az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletre, mely jelentős politikai eredményeket hozott. A katonai szembenállás csökkentésére is biztató lépések történtek: aláírták az atomsorompó egyezményt, ratifikálták a két nagyhatalom közti SALT—I egyezményt, megkezdődtek az európai hagyományos fegyveres erők és fegyverzetek csökkentésére irányuló bécsi tárgyalások, valamint sok éves munkával kidolgozták a SALT—II szerződést.

A politikai enyhülés folyamata azonban a 70-es évtized második felében törést szenvedett, a katonai enyhülésért folytatott tárgyalások kudarcot vallottak. Az évtized végén a nemzetközi helyzetben erősödtek a feszültségek, ismét fokozódott a katonai szembenállás, s a fegyverkezési verseny újabb hulláma bontakozott ki. Ezek kedvezőtlen hatásai az évtized második felében már jelentkeztek, de káros következményei főleg a 80-as években éleződtek ki és váltak nyilvánvalóvá. Ezt csak tetézte a szovjet kormány 1979-es afganisztáni beavatkozása.

Mindez a Varsói Szerződésen belül a katonai együttműködés fokozását, a katonai tömbök egymást kizáró törekvéseit ellensúlyozó válaszlépések megtételét, s a hadseregek fejlesztése útján a viszonylagos katonai erőegyensúly megőrzését vonta maga után. Magyarországon az új gazdasági irányítási rendszer 1968. január 1-jei bevezetése után a 70-es évek első felében még folytatódott a dinamikus gazdasági fejlődés, erősödött a társadalompolitikai egység, a belpolitikai stabilitás. E folyamat azonban 1973-tól kezdődően törést szenvedett. A gazdasági reform megtorpanásában az egyre merevebbé váló breznjevi politikának is jelentős szerepe volt, hiszen a szovjet pártvezetés eddig sem nézte jó szemmel a külön "magyar utat." Fokozatosan növekedtek a gazdasági gondok és nehézségek, s a társadalomban is számos feszültség kezdett felhalmozódni. A politikai vezetés késlekedett az új realitások számbavételével, a politika megváltoztatásával, a szükséges intézkedések meghozatalával.

A hadsereg általános helyzete

A lehetőségek és szükségszerűségek számbavételét követően 1959 végétől a Magyar Néphadseregben új fejlődési periódus indult be. Az év végén megtartott MSZMP VII. kongresszus határozata a hadsereg minden fontosabb területére kiterjedő átfogó, minőségi fejlesztési irányzot elő. Központi elemként jelentkezett a hadsereg szervezetenek korszerűsítése, vezetési rendszerének és színvonalának fejlesztése. Az 1960-as (de átnyúlva az 1970-es) évekre viszonylag kis létszámú, de a minőségi mutatók tekintetében korszerű haderő fenntartását és fejlesztését célozták meg, ami egyben lehetőséget teremt arra, hogy szükség esetén tömeghadsereggé fejleszthető legyen. Az MSZMP — most már kongresszusi határozattal is alátámasztva — szakítani kívánt az ötvenes évek egyoldalú mennyiségi fejlesztés szemléletével és gyakorlatával, s a mennyiségi és minőségi követelményeket egyaránt számba vevő és kielégítő komplex hadseregfejlesztési koncepció mellett döntött.

A haderőfejlesztés alapvető, ambiciózus céljaként jelölték meg az 1961—1965 közötti évekre, hogy létrehozzanak egy szervezetében, fegyverzetében, felkészítésében valóban korszerű haderőt, amely az együttműködésen túl, képes — legalábbis az alapvető területeken — felzárkózni a Varsói Szerződés tagállamai hadseregeinek színvonalához. Ez a célkitűzés — figyelembe véve az MN akkori állapotát — egy viszonylag feszített ütemű, nagymértékben továbbra is extenzív jellegű fejlesztést jelenthetett, amelyek keretében több nagy fontosságú feladatot kellett — gyakorlatilag egy időben — végrehajtani.

A felső politikai vezetés az 1960-as években — az ötvenes népgazdasági tervekhez kapcsolódóan — közpértávi tervben határozta meg az egyes időszakokban végrehajtható legfontosabb teendőket, megoldásuk sorrendjét. Ezeket a terveket az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságával előzetesen egyeztették. A Néphadsereg minőségi fejlesztése egymásra épülő, komplex feladatsort jelentett:

- strukturális átalakítást, új szervezetek kialakítását;
- a személyi feltételek biztosítását, a vezetés színvonalának emelését,
- a hadsereg korszerű technikával történő átfegyverzését és azok alkalmazásának elsajátítását; a kiképzés tartalmának, rendszerének, módszereinek, bázisrendszerének fejlesztését, s ennek részeként a korszerű harcászati és hadművelleti elvek elsajátítását.

A feladatok tehát nem korlátozódtak kizárólag egyik vagy másik összetevőre, mert ezek együttesen alkották a minőségi fejlesztés fogalmát és tartalmát.

A fejlesztés feladatainak végrehajtásához a magyar párt- és állami vezetés egy gyorsabb ütemű, viszont éppen ezért belső feszültségektől és komoly hibák lehetőségétől sem mentes utat választott: a hadseregfejlesztés konkrét feladatainak megoldására az alapvető területek korszerűsítését és az ehhez

szükséges legfontosabb feltételek egyidejű megteremtését határozták el. Ezt a kockázatos utat, a még mindig hidegháborús nemzetközi helyzet időnkénti éleződésével, a haditechnika rendkívül gyors ütemű elavulásával magyarázták. A kettős fejlesztés elvét a 60-as évtizedben — alapvetően anyagi okok miatt — csak részben tudták érvényre juttatni. Jobban érvényesült viszont a hadsereg korszerűsítésének egy másik igen fontos követelménye — a rendelkezésre álló erőlk, eszközök koncentrációjának elve. A hatvanas évek elejének feszültségekkel teli külső és belső folyamatai természetesen hatást gyakoroltak a Magyar Néphadsereg további minőségi korszerűsítésére. Ez megmutatkozott egyszerűen a politikai helyzet által előírt fejlesztés további folytatásában, másrészt pedig a honvédelmi kiadások terén is megkövetelt takarékoságban. Érvényesült az a törekvés, hogy a védelmi kiadások részesedése alatta maradjon a nemzeti jövedelem növekedési ütemének. (Az első öt éves tervben 14% volt a katonai kiadások aránya !)

Az 1950-es évek végére megteremtődtek, majd ezt követően alapvetően biztosítva voltak a hadsereg fejlesztésének legszükségesebb hazai feltételei. A második és harmadik öt éves terv időszakában (1961—1970) a népgazdaság viszonylag dinamikus növekedése biztosította a hadseregfejlesztés nélkülözhetetlen anyagi, technikai és pénzügyi alapjait. A nemzeti jövedelemnek 1958—60 között 2,5%-át, a második öt éves tervben (1961—1965) 5%-át, a harmadikban (1966—1970) 4,5%-át fordították közvetlen honvédelmi kiadásokra. Ebből 43%-ot tettek ki a fenntartási költségek.

A költségvetési keretek eredményes felhasználása a második öt éves terv időszakát döntő jelentőségűvé tette a honvédelem fejlesztése terén. A hadsereg ezekben az években a nagyarányú és gyorsütemű extenzív fejlesztés volt jellemző, de nem elhanyagolható minőségi mutatókkal.

A harmadik öt éves tervben, 1966-70-re 31,8 md Ft-os költségvetési keretet terveztek és a hivatásos állomány mintegy 6,2-os, a polgári állomány mintegy 14,1%-os növekedésével számoltak a második öt éves tervhez viszonyítva. (Ez 21% bér- és bérjellegű kiadást évi 1,5%-os bérfejlesztést jelenthetett.) Haditechnikai eszközök beszerzése 9 mrd Ft-ot, az összköltségvetés 28%-át terveztek. (Ez nagyobb a második öt éves tervnél, mert terveztek: páncélozott szállító harcjármű, nagymennyiségű terepjáró gépkocsi, új típusú híradástechnikai eszközök, különféle löszerek hazai beszerzését.) Az elhelyezési körülmények javítása mellett feltétlenül jelentős mértékben kellett növelni a szükséges kiképzési objektumok és kabinetek számát. Czinege Lajos, a HB 1966. 01. 17-i ülésén visszafogottan nyilatkozott: „A tervszámok ismeretében ószintén meg kell mondani, hogy még 1970-re sem tudjuk elérni az optimális színvonalat.” Természetesen azért hozzátette: „Tovább folytatjuk a Magyar Néphadsereg minőségi fejlesztését.”)

A Magyar Néphadsereg fejlesztése során nemcsak a potenciális ellenség törekvéseit vették figyelembe, de lépést kellett tartani a szövetségesek lehetőségeivel, színvonalával is. Adott politikai viszonyok között nem meglepő, hogy a Magyar Néphadsereg továbbfejlesztésére vonatkozóan a Honvédelmi Minisztérium a Varsói Szerződés Egységtett Fegyveres Erők Törzsfővel egyeztetve dolgozott ki távlati tervet, miután ennek egyik fő célkitűzése: felzárkózás a VSZ többi hadseregéhez. Ez szem előtt tartva határozta úgy, hogy a magyar hadsereg két alapvető haderőnemre tagolódjon: a szárazföldi, valamint a *honi légvédelmi és repülő csapatokra*.

Ebben az időszakban egy másik fontos feladatot is meg kellett oldani. Egyrészt a szükséges személyi állomány és technika biztosításával — gyakran a már nem korszerűnek tekinthetővel is számolva — létre kellett hozni a külső védelem feladataira is alkalmas magasabb-egységeket és egységeket, a szükséges oktatási — és egyéb intézményeket. E feladat megoldását jelentősen gátolta a hadsereg bázisainak, intézményeinek, technikájának 1957-ben végrehajtott — a későbbi fejlesztéssel nem kellően számoló — leépítése. Másrészt fel kellett számolni a minőségi lemaradást, s a korszerű szerzeteket létrehozva, az új fegyverrendszereket tömegesen rendszerbe állítva, a tisztikart megfelelően kiképezve át kellett térni az új fegyvereknek és harcjelzősoknak megfelelő felkészítésre, kiképzésre. Az 1965. március 3-ai 10. számú HM Utasítás már a korszerű technikával járó nagyobb felelősségre hívta fel a figyelmet, de ezzel együtt a takarékos, gazdaságos felhasználást is elrendelte. A VKF-nek 1965. július 31-éig kellett a miniszterhez felterjeszteni a Magyar Néphadsereg gazdálkodási alapelveire vonatkozó — nagyobb távlatra szóló — direktíva tervzetet.

A 60-as évek második felében („harmadik 5 éves terv”) terveztek biztosítani az alapokat az egyenletes fejlődéshez a későbbi tervidőszakokra is. A rendelkezésre álló anyagi eszközöket fokozott mértékben koncentrálván, a fő figyelmet most már a szárazföldi csapatok fejlesztésére fordítva, elsősorban a rendszerben lévő új fegyverzet növelésére, illetve olyan új eszközök beszerzésére kívánták fordítani, amelyek növelik a már meglévő fegyverzet hatásfokát, a csapatok harcérképét. A honi légvédelmi csapatoknál a fő szempont a meglévő fegyverzet hatásfokának növelése lett. Háttérzónai csapatoknál: irányítási rendszer tökéletesítése, „egységes elgondolás alapján történő összehangolt tevékenységűk biztosítása” került előtérbe. A polgári védelem területén tovább kívánták folytatni a polgári védelmi alakulatok anyagi-technikai ellátását, valamint, ha szerény keretek között is, a lakosság egyéni védőeszközökkel való ellátását. A HM 1966-os költségvetési számai alapján Czinege Lajos honvédelmi miniszter teljes joggal mondhatta: „Nagy változtatásokat nem tudunk végrehajtani.” Ismét adódtak „hazaszthatatlan” feladatok is.

erősítette meg az MSZMP X. és XI. kongresszusa 1970 végén, illetve 1975 elején

Az MN technikai fejlesztését a hetvenes években a Szovjetunió egyrészt támogatta, másrészt gátolni is igyekezett a „hivataltól”, az „egységes felfogástól” eltérő magyar elgondolásokat. A Szovjetunió folyamatosan biztosította a magyar hadsereg részére a korszerűnek számító haditechnikai eszközöket, a Néphadsereg tisztjeit nagy számban és magas fokú képzésben részesítette. A hadsereg rendelkezésére bocsátotta hadi- és kiképzés során szerzett tapasztalatait, sőt bizonyos mértékű tudományos potenciálját. Ennek keretében Farkas Bertalan és Magyarai Béla főhadnagyokat 1978. április 15-től a Szovjetunióban (Csillagváros) úrhajós kiképzésben részesítették. Mint közismert 1980. május 26–június 3 között Farkas Bertalan százados Valerij Kubaszovval a Szaljut—36 űrhajó fedélzetén világűrprogramot hajtott végre. De például pilótáink, helikopter-vezetőkink százait képezték ki, illetve képezték tovább a Szovjetunió különböző intézményeiben. Mindez természetesen hatást gyakorolt a magyar katonai gondolkodásra, de nem tette teljesen „szovjet”. Nem tagolódott be a „birodalmi” gondolkodási rendszerbe.

A kormány honvédelmi politikáját az 1960-ban elfogadott honvédelmi törvény szabályozta. Majd két évtizeden keresztül ez a dokumentum adta meg a fejlesztés keretét, de az idő lassan túlhaladta ezeket a kereteket. A társadalomban, a hadügyben és nem utolsósorban a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változások szükségessé tették, hogy a 70-es évek második felére az új körülményeknek megfelelő politikai és törvényi szabályozás szüljön a honvédelem egészéről.

1976-ban fogadták el az új honvédelmi törvényt, amely azt a célt szolgálta, hogy — nem minden ideológikus felhang nélkül — „a társadalom szilárd és egyre szélesedő bázisán”, a fegyveres erők és testületek fejlődésének és magas fokú harcckészültségének figyelembevételével hosszú távra rendezze a honvédelem valamennyi fontos kérdését. A Minisztertanács rendelete részletesen szabályozta a törvény végrehajtását. A július 1-jétől életbe lépett új honvédelmi törvény az eddigiekhez viszonyítva pontosabban határozta meg a fegyveres erők és testületek feladatait: a fegyveres erők — Néphadsereg, határőrség — fő feladata a Magyar Népköztársaság területének, függetlenségének, „szocialista társadalmi rendjének”, ill. békéjének védelmezése külső támadással szemben. Emellett belső funkcióit is ellátnak. Ezek közül ki kell emelni azt a kettőt, melyről a korábbi törvény nem szólt, de amelyet ténylegesen elláttak, a népgazdasági feladatokban való közreműködés és az ifjúság nevelésében való részvétel. Ugyanakkor a törvény előírta a katonai szolgálatot teljesítők — ezt 24 hónapban határozta meg — és hozzátartozók érdekeinek

védelmét is. A törvény a honvédelmet az egész társadalom ügyének, a haza fegyveres szolgálatát pedig megítéslő kötelességnek tekintette. Ennek megfelelően részletesen szabályozta valamennyi gazdasági területre kiterjedően a gazdálkodók tevékenységét folytató szerveknek, vállalatoknak a békeidőszakra és a rendkívüli helyzetre vonatkozó honvédelmi kötelezettségeit. Hasonlóan rögzítette a társadalmi szervezetek, az oktatási, művelődési és egészségügyi intézmények honvédelmi feladatait. Új vonása volt a törvénynek, hogy részletesen szabályozta a honvédelem irányítási rendszerét. Az 1972-ben módosított alkotmány előírásaival összhangban rögzítette az Országgyűlésnek, az Elnöki Tanácsnak, a Minisztertanácsnak, a minisztereknek és az országos hatáskörű szervek vezetőinek, a fővárosi, megyei és helyi tanácsoknak a honvédelemmel kapcsolatos jogkörét és feladatait. Törvényesítette a területi honvédelmi bizottságok rendszerét, s kimondta, hogy ezek béke idején a Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága irányítása alatt állnak.

De a törvényi szabályozás csak szükséges, de nem elégséges feltétele volt az MN további minőségi fejlesztésének. A változt ellentmondások külső és belső folyamatok természetesen hatást gyakoroltak a Magyar Néphadsereg további minőségi korszerűsítésére. Ez megmutatkozott egyrészt a politikai vezetés oldaláról előírt fejlesztés további folytatásában, másrészt pedig a honvédelmi kiadások folyamatos csökkenésében is. Az állami költségvetésnek(!) 1968—70-ben 4,8%-át, 1971—75-ben (negyedik ötvenes terv) 4,1%-át, 1976—80-ban (ötödik ötvenes terv) 3,6%-át fordították a Néphadsereg fenntartására és fejlesztésére.

A korlátozott anyagi feltételek ellenére folytatták a fejlesztést. Sőt! A Néphadsereg haderőneinek és fegyverneinek aránya, szervezete, a csapatok csapásmérő ereje, a hadsereg vezetési, harcckészültségi, mozgósítási és kiegészítési rendszere a 70-es évekre már jórészt igazodott, betagozódt a VSZ rendszerébe és idomult annak követelményrendszeréhez.

Magyarország — és a többi tagország — nukleáris védelme a Szovjetunió hatásköré és jórészt költsége volt. Lényeges volt továbbá, hogy a magyar szárazföldi erők a szovjet és más „varsói” magasbégységekkel való együttműködés mellett az Egyesített Fegyveres Erők — ezen belül elsősorban a Szovjet Hadsereg — különböző szárazföldi fegyvermeivel és légierőjével is szorosan együttműködött. Például közös légvédelmi rendszer működött. A 60-as évek konszolidációja, felzárkóztása után a 70-es évek fő feladatai közé tartozott a szövetségi rendszerbe való aktív „betagozás”.

A 70-es évekre általánossá vált a felkészítés, kiképzés, sőt oktatás és tudományos munka területén is a szoros együttműködés a VSZ-en belül. Ebből a szempontból különösen fontosak voltak a — mindenekelőtt szovjet mintán alapuló — módszertani tapasztalatszerék, demonstrációs eszközök és kiképző

bázisok egymás rendelkezésére bocsátása. Az MN szárazföldi és honi légvédelmi rakétaegységei például a szovjet fegyveres erők és a Lengyel Néphadsereg lötérein hajtották végre éleslövészeti egy részét.

A VSZ-en belüli szoros együttműködést mutatta a katonai vezetés összehangolt rendszere, szervezete, technikai ellátottsága, illetve fejlesztése, ami sok esetben, természetesen a szovjet elvek adaptálását jelentette. Döntő jelentőségű volt a szövetségés hadseregek, így a Magyar Néphadsereg fejlődése szempontjából a haditechnikai együttműködés. Ez tette lehetővé a nemzeti haderők azonos típusú fegyverrendszerekkel való felszerelését mind az együttműködés, mind pedig a harcbitóságis, az utánpótlás szempontjából. A VSZ-ben ez viszonylag egyszerű volt, a minőségi fejlesztéshez szükségesé vált korszerű haditechnikai eszközöket a szövetségeseiktől, de mindenképp a Szovjetuniótól lehetett beszerezni. De a haditechnikai együttműködés keretében több eszközt pl. páncélozott szállító járműveket, híradó eszközöket stb., vagy ezek részeit Magyarországon fejlesztették ki és gyártották a többi tagállam számára is.

A fenti céloknak és követelményeknek megfelelően az 1970-es években — a negyedik és ötödik ötéves terv időszakában — a Magyar Néphadsereg minőségi fejlesztésének újabb szakasza kezdődött. Lehetőség nyílt az arányosabb és harmonikusabb fejlesztés követelményeinek tervszerűbb és fokozottabb érvényesítésére, a kialakult belső feszültségek csökkentésére.

Az MN személyi állományának és technikájának egyre fokozódó bevonása a népgazdaságba, az ezzel együtt kiadott takarékosági instrukciók több területen is feszültséget okoztak. Az MN haditechnikai fejlesztésére egyre kevésbé volt anyagi lehetőség. Pedig a korszerűsítés elengedhetetlen feladat volt.

Külön is terhelte a katonai költségvetést, az MN készleteiből (az „imperializmus ellen aktív harcot folytató” országoknak, szervezeteknek) „segítségnyújtásként”, átadott hadieszközök-anyagok. Ezek összerítke 1964—1966. április között meghaladta az egymilliórd forintot (döntő többség Vietnámba került). 1973 elején új feladatokat jelentettek a politikai vezetés és a HM direktívájának megfelelően a vietnami béke megteremtését előmozdító Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság magyar tagozatának felállítása, amely a Külügyminisztérium megfelelő szerveivel együttműködve kezdte meg munkáját. A magyar tagozat első parancsnoka az előkészítő csoporttal már január 26-án Dél-Vietnámba utazott. Őket február 15-én követte a bizottság többi tagja. (Sajnálatos, hogy a magyar tagozat 2 tagja Dél-Vietnámban hősi halált halt.

Konzolidáció és minőségi fejlesztés

Szervezeti átalakítás

A gyakorlati feladatok megoldását elősegítette az elvek tisztázása (pl. az 1960. évi Honvédelmi Törvény), a pénzügyi feltételek — lehetőségekhez mérten elégséges — biztosítása. Nem meglepő, hogy a legfelsőbb katonai vezetésben e döntésekkel személyi változás is együtt járt. A Magyar Néphadsereg minőségi és mennyiségi fejlesztésének beindításakor az Elnöki Tanács 1960. május 17-éi hatályú Révész Géza vezéréredest („betegségére való tekintettel, saját kérésére”) felmentette miniszteri tiszttségéből és Czinege Lajost — az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának elnökét, a Szolnok Megyei Pártbizottság első titkárát (tartalekos alezredest) — honvédelmi miniszterré és egyúttal altábornaggyá nevezte ki.

Az 1959—61-es években feszültebbé vált a nemzetközi helyzet és az ezzel járó hadseregfejlesztés, párosulva a haditechnikai reformmal, új vezetési struktúrát is kívánt. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány által ki-nevezett HM Katonai Tanácsot (KT) 1961 szeptemberében már a Honvédelmi Tanács által kinevezett KT váltotta fel, melynek elnöke Czinege Lajos altábornagy, honvédelmi miniszter lett. 1961. szeptember 23-ával a Kiképzési Csoportfőnökséget, Tüzér, Műszaki, Vegyvédelmi Parancsnokságot, valamint a Csapatlégvédelmi Főnökséget megszüntették és helyettük Kiképzési Főcsoportfőnökséget (parancsnok: Lakatos Béla vezérőrnagy, miniszterhelyettesi rangban), azon belül Tüzér, Műszaki, Vegyvédelmi, Csapatlégvédelmi Csoportfőnökségeket állítottak fel. „A Magyar Néphadsereg anyagi-technikai szolgálata munkájának megjavítása és jobb összehangolása, a centralizált anyaggyártáskodás megvalósítása érdekében” létrehozták a Magyar Néphadsereg Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökséget, melynek alárendeltségébe került a VK Anyagtervezési és Technikai Csoportfőnökség, a Páncélos és Gépjármű Technikai Csoportfőnökség, a Fegyverzeti Csoportfőnökség és a Haditechnikai Intézet. Ezzel együtt az 1961. szeptember 22-éi 35. sz. tiszti parancs alapján a Politikai Csoportfőnökséget és a Személyügyi Csoportfőnökséget Főcsoportfőnökséggé szervezték át. (Az újonnan felállított Politikai Főcsoportfőnökség élére Borbándi János vezérőrnagy került, miniszterhelyettesi rangban, az eddigi csoportfőnök, Dapsi Károly vezérőrnagy tartalékallo-mányba került.) 1963-ban megszüntették az Anyagi és Technikai Főcsoportfőnökséget, szervezetéből az Anyagtervezési Csoportfőnökség viz-szakértült a vezérkar szervezetébe, a Fegyverzeti, valamint a Páncélos és Gépjármű Technikai Csoportfőnökségek önálló szolgálati ág főnökséggé vál-tak. A fegyvernemi főnökségek is kiválva a Kiképzési Főcsoportfőnökségből, anyagi osztályaikkal egyesülve, önállóvá váltak és a honvédelmi miniszter

alárendeltségébe kerültek. Az évtized második felében újabb változtatás történt. A Honvédelmi Bizottság (melynek elnöke Fehér Lajos MSZMP KB volt titkára, ekkor a Miniszter Tanács elnökhelyettese volt) 1/184/1966. számú határozatával új KT-ot nevezett ki (melynek természetesen tagja volt mind a politikai főcsoportfőnök, mind az MSZMP Néphadseregi PB első titkára is) Czinege Lajos vezérrezdes, honvédelmi miniszter elnökségével.

A „DUNA—62” gyakorlat alkalmával komoly szervezési hiányosságok kerültek felszínre. Kiderült, hogy a mozgósítással összefüggő háborús tervezetek kimunkálatlanok, a mozgósítottak beosztása, vezetésük számos hiányosságot mutatott. Pl. a mozgósított tartalékosok alig 30%-a rendelkezett csak megfelelő fegyvernemi szakképzettséggel. Felszínre került az is, hogy az 1957—1962 között szimuláló tartalékos tisztképzés 1962-ben kidolgozott új módszere — a kiválasztott 1 500 sorkatona tartalékos tisztképzése a két-éves szolgálati időtartam alatt — nem vált be. Az 1962-63-as évek rossz tapasztalatai alapján az Elnöki Tanács 2. sz. törvényerejű rendelete a hadköteles kor alsó határát 20 évről 18 évre módosította. Így lehetővé vált valamennyi, felsőfokú oktatási intézménybe felvett sorkötelest behívni tanulmányaik megkezdése előtt egy éves szolgálatra, majd az oklevél, diploma megszerzése után kellett „leszolgálni” a második évet, amikor is tartalékos tiszti tanfolyamon vettek részt. Ez a kormányrendelet szabályozta a polgári védelmi kötelezettség 14. életévől 65 éves korhatárig. A minisztériumban már 1964-ben folyamatosan végezték a (már korábban jóváhagyott) programokból adódott feladatokat: a HM hadiszervezetének kialakítását, háborús Szervi Határozványok kidolgozását. (Ugyancsak ebben az évben dolgozták ki az országos sugárfigyelő és jelző rendszer fejlesztésével, a katonai-műszaki alakulatok felállításával kapcsolatos intézkedéseket.)

A fejlesztési feladatok megoldása megkövetelte a hadászati és a hadművelleti *katonai* vezetés színvonalának elkülönítését is. A hadművelleti rendeltetési szárazföldi hadsereg parancsnokság létrehozása már a forradalom előtt felmerült, de eddig erre nem kerülhetett sor. Változtatni kellett azon a gyakorlaton, amely szerint a *Honvédelmi Minisztérium* magasabbegységeket, önálló egységeket, oktatási, ellátási, egészségügyi és egyéb intézményeket közvetlenül irányított. Ezt megelőzően 1960-ban megalakult a honi légvédelmi és a szárazföldi haderőnemi parancsnokságok, melyek a feladatok jelentős részét békében is átvették a minisztériumtól. Rövidesen kiderült azonban, hogy az új HM szervezet nem alkalmas a legfelsőbb parancsnokság feladatainak ellátására és a hadászati vezetés szintjének megfelelően radikális átszervezésre került sor. A miniszter 1961. augusztus 3-án kiadott 0021. számú parancsában a súlyosbodó nemzetközi helyzetre hivatkozva indokolta a változtatások szükségességét. E szerint „már

békében rendelkezni kell vezetésre képes hadművelési tőrzzsel, mely szervezi és vezeti az alárendelt magasabbegységek harcát, irányítja a harci és politikai kiképzéseiket”. Ennek alapján 1961. augusztus 8-ával felállították az 5. Összfégyvernemi Hadsereg Parancsnokságot. A Parancsnokság felállítására (1963-tól Székesfehérvár székhellyel), Csémi Károly vezérőrnagy parancsnoksága alatt történt. Külön intézkedésben szabályozták az alárendelt csapatokat. E hadsereg-parancsnokság alárendeltségébe került a már meglévő négy, gépkocsizó átszervezett lövészadosztály és a rétájsági 31. önálló harcokostezred (melyet hadosztállyá kívántak átalakítani). Harciriádó elrendelés esetén az MN elvonuló csapatai 1961. augusztus 1-jével szintén az 5. HDS parancsnokság alárendeltségébe kerültek. Elrendelték a 11. harcokostadosztályt, a 15. gépkocsizó lövészadosztály felállítását. Természetesen a szárazföldi seregetest parancsnoka is a honvédelmi miniszter közvetlen parancsnoksága alá tartozott. A hadseregfejlesztés fő iránya, melyet az MSZMP VII. kongresszusa határozott meg, a minőségi fejlesztés volt. Az 1960. évi 62. szervezési változások keretében a gépkocsizó lövész hadosztály tüzér ezred 76 mm-es lövegi tüzérosztály (tü.o.)-t 85 mm tü.o.-á szervesített át. (Tehát az ezred egy 85 mm-es és két 122 mm-es tarackos osztályból állt.) A lövész ezrednek a lövészszállítás biztosítása érdekében a tehergépkocsik számát 10—10-el megemelték. (Ezt a célt szolgálta a HM 1959-ben az Országos Tervhivatalhoz benyújtott hazai gépjármű gyártás fejlesztési igénye.) Az (al)egységig szinteken is folyt az átszervezés. A lövész ezredek géppuskás századait szervezeteileg megszüntették és helyette a századok géppuskás szakaszait 3 rajosról (3 géppuska) 4 rajosra (4 géppuska) szervezték át.

1961—1965-ben (a második népgazdasági öt éves terv során) elsőrendű feladatként jelentkezett a honi légvédelem fejlesztése. Az *OLP csapatait* korszerű légvédelmi rakéta-komplexumokká látták el, a vadászrepülőek számát kétszeresére, a lokátorokat háromszorosára növelték. A honi légvédelem 1965-ben megkezdte a felautomata vezetésű eszközök alkalmazására való felkészülést. A második öt éves tervben a hadseregfejlesztés fő — de korántsem egyetlen — tartalmát tehát a honi légvédelem minőségi és mennyiségi fejlesztése képezte. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLP) átszervezésére is sor került. Felállították az 1. honi légvédelmi hadosztályt („a légvédelmi csapatok gyorsabb operatív vezetése érdekében”), továbbá „a repülő műszaki állomány magasabb színvonalú képzése érdekében a repülő műszaki tiszti iskola” is megalakult. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság alárendeltségébe még radikálisabb átszervezések is történtek. A Légierőnél mindhárom repülő ezredet (az akkor rendelkezésre állt, valamint az 1961-ben beérkező gépjármű állomány figyelembe vételével) szintén átszervezték. Az OLP csapatainak kiképzése során számottevő előrelépés történt a kismagasságban,

valamint a sztratoszférában tevékenykedő légi célok elleni harc begyakorlásában. A kismagasságú célok felderítésében a megbízhatóság 1965-ben 70-80%-os lett, szemben az 1964. évi 40-50%-kal. (A szárazföldieknél is megerősítették a csapatfelderítő szerveket.) Megkezdték a mélységi felderítő — légideszant — századok, illetve zászlóalj felállítását.

A repülőzredek 1968-ban is az OLP alárendeltségébe tartoztak. Az 1. honi légvédelmi hadosztály (Veszprém) keretében a pápai 47., valamint a tászári 31. honi vadászpilóta ezredék működtek. A miskolci 2. honi légvédelmi hadosztály keretében pedig a kecskeméti repülőterre teleplő az 59. honi vadászpilóta ezred és a 86. önálló vegyes repülőosztály. A 31. és az 59. honi vadászpilóta ezredek 4. századai MIG—15 BISZ gépekkel felszerelt felderítőszázadok voltak. A légvédelem rendszerében lévő ezredeken kívül az OLP még a szolnoki Killián György Repülő Műszaki Főiskola kiképző ezredével is számolhatott. Az MN-ben a repülőzredek a légvédelem — mint haderőnem — keretében működtek. (Harcí géptípusok: MIG—15 BISZ és UTI; MIG—17 PF; MIG—19 PM-SZM; MIG—21 F—13; MIG—21 PF és UTL.)

A honi légvédelmi csapatoknak fel kellett készülniük arra, hogy 1961. december 31-étől állandó harcckészültségű tartalva, együttműködésben Csehszlovákia, Szovjetunió Kárpát-Ukrajnai Légvédelmi Közrete és Románia, valamint a Déli HDSCS légvédelmi erőivel biztosítsák az ország légtérének védelmét. (A felkészülés időszakában — 1961. december 31-éig — a magyar légtér biztosítását a Déli HDSCS vadászlegiójeje végezte, de tömeges támadás esetén az együttműködési tervben rögzített irányokban a magyar légierő a második lépcsőben (a szovjet) első lépcső fokozásában tevékenykedett Sármelekk, Taszár és Kecskemét repülőtereken telepítve 45 fős gépszemélyzetet.) Ennek során a löveg légvédelmi tüzei egységek egy részét az akkor korszerű légvédelmi rakétakomplexumok váltották fel (DVINA típusú légvédelmi rakéták). Fokozatosan kiépült az ország legfontosabb körzeteit védő zonális légvédelmi rakéta-tüzrendszere. Megalakult a veszprémi 1. és a miskolci 2. honi légvédelmi hadosztály, alárendeltségükben légvédelmi rakéta harcászályokkal. Ezzel egyidejűleg szükségesszerűen sor került a felderítő és irányító feladatokat ellátó rádiótechnikai csapatok jelentős mennyiségi és minőségi fejlesztésére is. 1961-ben a három rakétarendszer parancsnokság mellett 14 harc és 3 technikai osztályt állítottak fel. Átszervezték a vadászpilóta csapatokat, és ezredeik szintén a honi légvédelmi hadosztályok részeivé váltak.

A szárazföldi csapatok fejlesztésének üteme és aránya a 60-as években elmaradt ugyan a honi légvédelemtől, de ezen a területen is jelentős fejlődés ment végbe. A katonai felső vezetés az 1962 utáni években úgy határozott, hogy — a honi légvédelem fejlesztésének folytatása mellett — a szárazföldi

erők korszerűsítésére kell a fő figyelmet fordítani. Az erre vonatkozóan 1963-ban jóváhagyott terv a hadművelleti és harcászati rakétás szervezetek felállításával, a harccközi hadosztály megszervezésének befejezésével és a csapatfelderítő szervek megerősítésével számolt, amit a második ötvenes terv (1961—1965) időszakában végre is hajtottak. A szárazföldi erőknél a továbbiakban elsősorban vezetési és szervezési változtatásokra került sor.

1962-ben kezdték meg egy rakétadarab felállítására képeses munkát, amely kapcsolódott az 1962 márciusában megalakult MN Rakéta- és Tüzérfőnökség szervezéséhez. (Már 1964 őszén felmérték a dandár (kódolva: 5. önálló harcckoeszred) mozgó rakéta-technikai bázis kiépítési helyzetét és hadrafoghatóságát. Az összefoglaló jelentés nem számolhatott be még jó eredményekről. (Úgy ítélték meg, hogy alapján felkészült, de „*kiképzési eredményei még nem minden szakterületen szilárdak ...Mérnök-technikai szolgálata feladatait alapvetően megoldotta. Egész tevékenységében érhető volt a gyakorlat és a kellő tapasztalat hiánya.*”)

A VSZ tagság természetesen át jelentette (mint ezt az 1962. augusztus 22-ei szovjet-magyar „protokoll” a) jegyzőkönyve is csak megerősítette, pontosította), hogy az Egyesített Fegyveres Erők állományaiban kellett kijelölni — békében — a szárazföldi csapatok hadművelési magasabbegységeit és egységeit, amelyek állandó harcckészültségben vannak és rövid idő alatt mozgósíthatók (3 nap), valamint a honi légvédelem erőit, eszközeit.

Az 1962. augusztus 22-ei jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a magyar fegyveres erők korszerű fegyverzettel, haditechnikával és anyagi-technikai eszközökkel való ellátását mind a hadsereg fejlesztését, mind a mozgósítási tartalékok létrehozását illetően, a szükséglet kimutatásának megfelelően kellett megvalósítani 1965-re, illetve 1970-ig, megfelelő mennyiségben. (Az egy biztosítási tervet a háborús állománytáblának megfelelően magyar katonai vezetésnek 1962. november 15-éig kellett pontosítani mind a nomenklatúra, mind a mennyiség tekintetében.) 1963-ban ennek megfelelően növelték a földi rakéta egységek számát, tovább folytatták a harccközi és felderítő egységek, alegységek szervezést, illetve technikai megerősítését.

Az átfegyverzés jegyében 1963-ban folytatták a 10. rakétadarabcs (a 5. önálló harcckoeszred”) felállítását (Tapolcán). A Hadseregparancsnokság kiszolgáló és egyéb alakulatokkal Szécsenfehérvárra, a 8. gépkocsizó lövész hadosztály a Dunántúltra települt át, miközben — a 9. gépkocsizó lövész hadosztályal és a 11. harccközi hadosztályal együtt — hadrendi elemet teljes szervezetre egészítették ki. A hadosztály felderítő zászlóaljait megerősítették és szervezettelük páncélos járműveket állítottak be. Az állandó harcckészültségű hadosztályok feltöltésével egyidejűleg — az 1963. májusi jegyzőkönyv előírásainak megfelelően — a 7. gépkocsizó lövész hadosztály

állományát csökkentették és mozgósítási, készenléti idejét „azonnalról” M—1 napra változtatták meg. Ennek keretében tovább folytatták a 4. gl. ho. keretesítését, illetve a 15. gépkocsizó lövészadosztály M. idejét M—5—ről M—3-ra módosították (a mozgósítás elősegítése érdekében állományában néhány csökkentett állományú előkészítő törzset hoztak létre). A fejlesztés eredményeként a közepes harcokcisk és a korszerű légvédelmi lövegek száma négyeszeresére növekedett. Az átfegyverzés következtében a szárazföldi csapatok túlzereje 7-8 szorosára, útőereje a harcokcisk számának növekedésével 4-szeresére, az 1 főre eső haditechnika (lőerő) háromszorosára növekedett. A beszerzett fegyverzet és haditechnika lehetővé adott az egyes harcscsoportok korábban fennálló egyenlenségei megszüntetésére és összességében nagyban növekedett a csapatok harcokcsészése.

1962-ben a Honvédelmi Minisztérium és az MN feladatrendszere új elemmel bővült. Az Elnöki Tanács rendelete a Légóltalmi Országos Törzsparancsnokság és szervei, melyek eddig a Belügyminisztérium irányítása alatt álltak, a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alá kerültek. Az ekkor már lényegében elavult és a hadsereg feladataival alig összeegyeztethető szervezett polgári védelmi szervezetté alakították át, melynek fő feladata az esetleges tömegpusztító csapások következményeinek felszámolása, a természeti és ipari katasztrófák elleni hatékony védelem lett. A polgári védelem országos parancsnoka a honvédelmi miniszter lett. A feladatok közvetlen irányítására megalakult a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága törzsfőnökkel az élén, de sajátos tevékenységük miatt erőse polgári vezetési is érvényesült. Egyrészt a polgári védelem területi katonai irányító szerveit és alakulatait besorolták a Néphadsereg szervezetébe, másrészt a városi, járási, megyei légóltalmi parancsnoki tisztséget az illetékes tanácselnökök látták el a melléjük rendelt katonák közreműködésével. (Ezek békeállománya 530 tiszt, 50 tiszthelyettes, 677 honvélt volt; mozgósított állományuk 34 536 katoná és polgári alkalmazott.)

A nemzetközi életben 1964-re bekövetkezett — rövid — enyhülés a hadsereg szervezeti és vezetési rendszerében egy újabb elem megjelenését vonta maga után. A fő koncepció — a minőség átalakítás — nem változott, de módosult a mellékzárny, a tömeghadsergesség fejlesztés lehetőségére való készülés. Ezt tükrözte, hogy a politikai vezetés 1964 júliusában olyan határozatot hozott, amelynek értelmében — az ország gazdasági teljesítő képességével összhangban — a további átalakítás nem járhatott együtt a békeállomány növelésével.

A harvanes évek második felében folytatódott a hadsereg szervezeti és vezetési rendszerének korszerűsítése. A vezetés struktúrájának további módosítását, a szárazföldi csapatok szervezetének és vezetési eszékének további javítása szándékát jelentette, amikor a csapatok magasabb fokú harc és mozgósítási készségének biztosítása, a kiképzést irányító és ellenőrző tevékenység hatékonysága

növelése, a vezetés operativitásának fokozása érdekében 1966-ban felállították a (ceglédi) 3. hadtest-parancsnokságot és előkészítették a 4. és 15. gépkocsizó lövészadosztály alárendeltségébe utalását. Ugyancsak ebben az időszakban kiéptítették háború esztére az ország vezetéséhez elengedhetetlenül szükséges központi, megyei és városi vezetési pontok egy részét. Ugyanis 1966-ban kidolgozták és jóváhagyták a Honvédelmi Minisztérium háborús vezetési pontokra történő tagozódása és az egyes vezetési lépések feladatainak meghatározása („LEGYEZŐ” terv).

A következő évtizedben a két haderőnem hadrendjében nem történt lényeges változás. A magasabb egységek és egységék belső szervezetében viszont kisebb átalakítások következtek be. Létre kellett hozni az új technika fogadására és alkalmazására nélkülözhetetlenül szükséges alegységeket és egységeket. Ezek száma esetenként jelentős volt, ami újabb és újabb létszámigényeket vetett fel. Ugyanakkor a néphadsereg összlétszáma nem volt jelentősen növelhető, ezért tovább folytatódott a keresetítés. A technika — ember — szervezet viszonylatrendszerében a már korábban is jelentkezett feszültségek tovább mélyültek. A kormánytól kapott kisebb mértékű létszámnövelési lehetőség és a belső átszervezések korábbiaknál szélesebb körű alkalmazása sem tudta az ellentmondásokat csökkenteni. Fokozatosan kezdett kialakulni az a felismerés, hogy a felhalmozódott feszültséget csak egy átfogó szervezeti reform oldhatja meg. Azonban nem voltak adottak a feltételek, s a szükséges elhatározottság sem alakult megfelelően. A feltétlenül szükséges szervezeti reform végrehajtását ezért az 1980-as évekre halasztották. A hadseregfejlesztés feladatainak meghatározását és végrehajtását a 70-es években számottevően befolyásolta, hogy a haderő szükséges szervezeti keretei kialakultak. További mennyiségi növelésre nem került sor, de a népgazdaság anyagi lehetőségei és munkaerő helyzete miatt nem is lett volna rá mód, átalakítás tekintetében tehát az intenzív jelleg került előtérbe. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1970. október 20-i határozata alapján újból napirendre került a Honvédelmi Minisztérium struktúrájának vizsgálata. Az elkészült vizsgálatokban feltárt összefüggések alapját képezték az 1972-ben hozott döntéseknek, amelyek a minisztériumi irányítás és a sergetest szintű vezetés és a kiképzés továbbfejlesztésére irányultak. Bár a feltárt hiányosságok, megoldásának, valamint javasolt fejlesztési és megoldási irányoknak csak egy részét valósították meg, a minisztérium új szervezete a korábbinál jobb lehetőséget teremtett a legfontosabb területek hatékonyabb irányítására.

A Honvédelmi Minisztérium 1972—1973-as átalakítása azt a célt szolgálta, hogy a korszerű vezetési eszközök alkalmazásával a HM hatékonyabban tudja vezetni a technikailag jól felszerelt csapatokat és leváltszárnyakat a HM-ről azokat a tennivalókat, amelyek alacsonyabb szinten, illetve a HM-en

kívül is megoldhatók. A minisztérium létszáma 2000 fő alatt maradt, viszont a minisztériumi irányítói szervek egymás után hozták létre a saját — tényleges vagy csak presztízs jellegű — hatáskörüket, lehetőségeiket növelő hátterintézményeiket. Megszűnt az Ellenőrzési Főosztály. Az ugyancsak megszüntetett Kiképzési Csoportfőnökség jogutódaként kiképzési főfelügyelői, valamint légvédelmi és repülő felügyelői beosztást létesítettek. Az előbbi az általános gépesített és harcokostzó, illetve a tanintézeti kiképzési csoportfőnökségek, valamint a kiképzési elvi koordináló osztály, továbbá a rakétatüzér, a műszaki, a vegyvédelmi főnökségek felügyeletével bízták meg. Az utóbbit a HM-ben létrehozott repülőbiztonsági osztály, valamint a megalkotás alatt álló légvédelmi rakéta-, repülő- és rádiótechnikai főnökségek koordinálásával bízták meg. A Vezérkarnál a Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnökséget kettéválasztották, és ezek önálló csoportfőnökségekként működtek tovább. 1976-ban a hadtárszervezetből kiválva alakult meg a Beruházási és Fenntartási Főnökség. Változást jelentett a Térképész Szolgálatfőnökség, illetve 1975-ben a Rádióelektronikai Főnökség megalakítása a korábbi Híradó csoportfőnökség helyett.

Az irányítási struktúra átalakítását jelentette, hogy 1972. január 1-jén a hátszágvédelem egységes rendszerének irányítására megalakult a Hátszágvédelmi Parancsnokság. Ezen egységes rendszerben a Honvédelmi és a Belfügyminisztérium, a Munkásörsg Országos Parancsnoksága, valamint a Polgári Védelem szorosan összehangolva tevékenykedtek. Így viszont összekeveredett a honvédelem, a katasztrófa-elhárítás és a belső rend biztosítása. A korábbi megyei kiegészítő parancsnokságokat megyei hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságokká szervezték át 1975-ben, s a továbbiakban elítették a területvédelemmel összefüggő feladatokat is. Mind a Hátszágvédelmi Parancsnokság, mind a megyei parancsnokságok a feladatok tervezésében, szervezésében és irányításában együttműködtek a határörsg, rendörsg, munkásörsg és polgári védelem országos és megyei szerveivel. A kibővült feladatkörű parancsnokságok szervezték a fegyveres erők és testületek kiegészítésével, mozgósításával a népgazdaság szolgáltatásainak kötelezettségeivel összefüggő honvédelmi igazgatási, valamint területvédelmi feladatokat.

Lényeges változást jelentett továbbá, hogy 1973 januárjában megszűnt az eddig szinte minisztériumi feladatokat ellátó Országos Légvédelmi Parancsnokság, és megalakult az 1. Honi Légvédelmi Hadseregparancsnokság. Az elkerülhetetlen technikai korszerűsítést természetesen szervezeti változásnak is kísérnie kellett. De nem csak a legfelső vezető szerveknél. Például kiemelkedő jelentőségű volt a szárazföldi csapatok harcát közvetlenül támogató csapatrepülő fegyvernem felállítás. Töbkeletesedtek a magasabb-egységek és egységek belső szervezeti is.

A csapatrepülő erők vezetésére létrehozták a Csapatrepülő Parancsnokságot és a Légvédelmi és Repülő Hadműveleti Ügyletesi Szolgálatot.

1975-ben a Magyar Néphadsereg főbb szervezeti elemei az alábbiak voltak:

- Honvédelmi Minisztérium;
- 5. összefegyvernemi hadsereg (három gépesített lövészadosztály; egy harcokosthadosztály; közvetlenek);
- 3. összefegyvernemi hadtest (két gépesített lövészadosztály; közvetlenek);
- 1. honi légvédelmi hadsereg;
- csapatrepülők (szállító helikopterezred; felderítő repülészred; harci helikopterezred; szállító repülészred; biztosító-kiszolgáló zászlóalj);
- hátszágvédelmi erők;
- HM közvetlenek;
- hadtáp szervek; pénzügyi; igazságügyi szervek.

Személyi állomány

Az 1960—70 közötti időszakot egészében az jellemezte, hogy a hadsereg jelentős mértékben még mindig *extenzív fejlesztésének ütemét*, nagyságrendjét a tervezetthez képest *vissza kellett fogni*. A politikai vezetés 1964 júliusi döntése (a további fejlesztés nem járhatott együtt a békéletszám növelésével) következtében az MN fejlesztése — különösen a szervezeti fejlesztés tekintetében — ellentmondásosan alakult. Ugyanis — az elképzelésektől eltérően — a fejlesztés mégis együtt járt jelentős létszámnöveléssel is. Ennek legalapvetőbb oka az volt, hogy az új fegyverrendszerek hadrendbe állítása, azok működtetése, karbantartása és alkalmazása létszámgigénynek bizonyult. E nélkül ugyanis az új technika nem válhatott volna valóban ütőerővé. Ugyancsak magas létszámgigényt követelt az is, hogy a régi és az új technikát egyidejűleg, párhuzamosan kellett rendszerben tartani. A politikai és katonai vezetés eleve az 1959-es létszám mintegy negyedével történő növelésével számolt. A technikai fejlesztés által igényelt létszámnövelés gyakorlatilag 1964-ig lényegében akadálytalanul meg is valósult.

A Magyar Néphadsereg 109 770 fős hadiállománya 1960. május 1-jei helyzet alapján 19 043 tisztből, 8 984 tisztjeltesből, 22 188 tisztesből és 59 555 honvédből állt.

1961. január 1-jei állapot már a növekvő létszámot mutatja. A 66 817 fős katonalétszám 99,5%-os feltöltöttséget jelentett. (Még 13 079 /98,4%/ polgári alkalmazott is volt.)

A további létszámmelkedés azonban már túlhaladta volna a népgazdaság teherbíró képességét. Ezért hozott 1964 júliusában a felső politikai vezetés olyan határozatot, hogy a jövőben a fejlesztés nem járhat együtt a békéletszám növekedésével. Ettől kezdve az átszervezés fokozódó létszámgondok-

kal küszködött. Enyhítette, de nem oldotta meg ezeket a gondokat a hadsereg belüli átcsoportosítás — például a kevésbé fontos szervezetek keresztelése (a békében szolgálatot teljesítők létszámának csökkentése). Ez a későbbiekben jelentős feszültségek forrásává vált.

A minőségi fejlesztés során kialakult a MN nagyságrendje — megközelítve a százezer főt (1967-ben):

- 15 541 tiszt (ebből 39 vezérőrnagy, 2 altábornagy, 1 vezérezeredes);
- 7 670 hivatásos és továbbképző létszámú tiszt, tisztes;
- 11 248 sorállományú tiszt;
- 48 473 honvéd (az építődandárok haderőn kívüli létszámba sorolva).

A 82 832 katonán mellét még 15 637 polgári alkalmazott is tartozott a Magyar Néphadsereghez. *(A forrás 100 fővel hibás!)*

Az 1962. augusztus 22-én létrejött megállapodás az EFEF-el a magyar hadsereg összlétszámát 1965-ig békében 85 500 főben (háború idejére 250 000 főben), 1970-ig 92—95 000 főben (háború idejére 300—350 000 főben) határozta meg. (A határőrs csapatok, belső karhatalmi csapatok és az országos légóltalom csapatai a Magyar Néphadsereg csapatainak összlétszámába nem tartoztak.)

A minőségi fejlesztést gyors ütemben indították be és így nem volt lehetőség arra, hogy a korszerű technikai eszközök rendszeresítése előtt képezzék ki a szükséges állományt. Ezért az új technikai eszközök megkívánta szükséges személyi feltételeket, azok rendszerbe helyezésével egyidőben, tömeges átképzések, rövidített tanfolyamok útján kellett megoldani. 1961—1966 között a tisztek mintegy 10%-át képezték át a korábbiól eltérő új szak-képzettséghez.

A hadügyi forradalma elérte az MN-t is, de bizonyos mennyiségű növekedést változatlanul nem lehetett kiiktatni. (A 70-es években a 90 ezer főt valamivel meghaladó hadsereget 50-60 tábornok irányította.)

Az eddig változalmennyi feladat megoldásának nélkülözhetetlen hadseregen belüli feltétele volt a személyi állomány szükséges mennyiségben és minőségben történő biztosítása, az 1960-as évtizedben kibontakozott fejlesztés folytatása. Külön is nyomatékosította a gyorsabb előrehaladást, az időközben felhalmozódott, valamint az az előrelátható folyamat, hogy a 70-es évtized második felében nagyarányú nemzedékváltásra került sor.

1973-ban az MSZMP Politikai Bizottság megvizsgálta a kialakult helyzetet és szükségesnek tartotta a tiszti állomány mintegy 25%-os csökkentését, belső arányainak — életkor és rendfokozat — megváltoztatását. Hasonló arányban növekedett a tiszteltyettesekkel és a kinevezett polgári alkalmazottakkal betölthető beosztások száma. A tiszteltyettesekkel elsősorban a technikai, javító-, kiszolgáló szerveknél és a szakaszparancsnoki helyeket

kívánták betölteni. Ennek megfelelően természetesen emelni kellett a tiszteltyettes képzés színvonalát. Az ezt követő erőfeszítések eredményeit vizsgálva utólag megállapítható, hogy ez a határozat csak részben váltotta be a hozzáfűzött reményeket, a több fontos elemét az 1980-as évek elején korrigálni kellett. A szárazföldi és a honi légvédelmi csapatoknál végrehajtott technikai fejlesztés létszámhatásait a szervezeti felülvizsgálat és a racionalizálás, valamint a korábban feloldozott létszámmal dolgozó HM és Vezérkar szerveinek csökkentése sem ellensúlyozhatta. Újabb létszámot kérték a politikai vezetésből, és a tartalékosok bevonására is sor került. De ezen a helyzeten intézkedések csak átmenetileg javíthattak. A technikai korszerűsítés újabb és újabb létszámfejlesztéssel járt együtt, illetve kölcsönhatásban történt.

Anyagi-, technikai állapot

A Magyar Néphadsereg szervezeti, személyi és haditechnikai fejlesztése párhuzamosan történt. Mindenekelőtt a hadsereg anyagi-technikai alapjainak megteremtése került előtérbe. Ennek megfelelően az MN hagyományos fegyvernemait is korszerűsíteni kellett és — nem utolsósorban — új fegyvernemeket kellett kialakítani.

Jelentős változtatásokra volt szükség a szakcsapatok és a különböző kiszolgáló feladatokat ellátó csapatok területén is. Az átfegyverzés során folyamatosan cserélték a fegyverzetet és a technikat. Megkezdődött a második világháborús fegyverzet lecserélése és új fegyverfajtákat is rendszerbe állítottak. A hadsereg konkrét átfegyverzése perspektivikus tervének elkészítését 1961. elején meg is kezdte a vezérkar. Ennek első lépéseként a Honvédelmi Tanács jóváhagyását kellett kérni a béke idején „M” tartalék létesítésének mennyiségére. (Fegyverzet és optikai anyag; löszér és robbanóanyag; üzemanyag; élelmezés; ruházat — hány hónapi készlet.) Nehézfegyverzetből (repülőgépekből, harcokocsikból) és gépkocsikból nem terveztek „M” tartalékokat. Ugyanakkor a szükséges anyagi lehetőségek nem tették lehetővé anyagi új eszköz vásárlását, mint amennyire szükség lett volna. Így érthető, hogy ritkán került sor a régi technika kivonására, a kezelő, kiszolgáló állomány felszabadítására. A legtöbbszor az új mellett a régi technika is hadrendben maradt. Az arányos fejlesztés elvét sem lehetett tartani. A hadsereg minden elemét egyidejűleg fejleszteni meghaladta az ország teherbíró képességét. A fejlesztési források koncentrációjára, a végrehajtás fontosságú sorrendjének kijelölésére volt szükség. Egymást érték a különböző takarékosági intézkedések. Jellemző és sokat mondó, hogy az illetékes (MN VK 4.) csoportfőnökség az 1966—70-es „legfőbb import haditechnikai anyagokra” vonatkozóan két változatban készítette el a tervet: 380 millió, illetve egy takarékosabb 200

millió rubel értékű beszerzésre. Ez a „380”-as, illetve „200”-as terv az évtized második felében aztán a „200”-as alapján realizálódott.)

Külön program keretében kidolgozták az MN műszaki anyagellátásának fejlesztési tervét. Ez nagymértékben számolt szovjet importtal. (Moszkvában 1963. február 8-án írták alá a 1963—65-re vonatkozó szovjet-magyar katonai műszaki fejlesztésről, illetve „speciális” export-import egyezményt.)

1959-től indult a *légvédelmi csapatok* minőségi fejlesztése. Korszerű légvédelmi eszközökkel fegyverezték át a légvédelmi csapatokat. A 60-as évek elején létrehozták az új fegyvernem, a légvédelmi rakétacsapatok szervezeteit. Ennek eredményeként a légvédelmi csapatok harci lehetőségei mintegy négyszeresére növekedtek 1964—65-re. 1959. június 1-jén 62 db-os vadászpilótaflotta 1961. január 1-jére 15 db-al növekedett. (Ehhez társult még 1 db MI-1 helikopter.) Mozgósítás esetére tervbe vették a polgári repülőgép-állomány igénybevetését is (25 szállító-, 36 futár-, 19 terepmentesítő, 4 sebesültszállító repülőgép). Ugyanakkor az MN átvette a BM Kormányórségtől a legfelsőbb állami és pártvezetők légi szállításának feladatait, a kormányórség repülőrészeletét és tököli objektumát. A 60-as évek elejére rendszeresítették a haderőnem legújabb harceszközzeit, a hadművelleti-harcászati és a harcászati rakétaegységeket.

Az 1964/65-ös évről vonatkozó előirányzatok megvalósítása esetén az átfejlesztési terv alapvetően végre is hajtható volt (a BTR—60 P páncélozott szállítójármű kivételével). De a technikai eszközök gyors és igen nagy erkölcsi kopása miatt a hadsereg egészének átfejlesztése, korszerűsítése 1965 végére még nem fejeződött be. Ugyanakkor a *szárazföldi csapatok* minőségi fejlesztésére vonatkozó céllitűzéseket alapvetően teljesítették 1965-re. (Bár a technikai fejlesztéssel együtt járt az a probléma, hogy a technikai szakemberek iránti szükséglet rohamosan növekedett a hadseregben. A mérnök, technikus állomány terén volt a legtöbb kivánnálós.) Tehát már a második öt-éves terv ideje alatt a földi csapatokat — bizonyos mértékig — ellátták rakétaeszközökkel. Ennek következtében a szárazföldi csapatok túlereje 7-8 szorosára növekedett. A harcocsik túlereje, számának növekedésével négy és félszeresére növekedett. A beszerzett fegyverzet és haditechnika lehetőséget adott az egyes eszközökben korábban fennálló egyenetlenségek nagy részének megszüntetésére. Ez összességében nagyban növelte a csapatok harcérőkét. A szárazföldi haderőnem haditechnikai eszközökkel való ellátása 1960-as évek első felében mind mennyiségi, mind minőségi területen jelentősen javult. Rakéta eszközökön kívül korszerű harcocsik, lokátorok, híradó eszközök, nukleáris műszerek beszerzésével folytatták tovább a csapatok új haditechnikai eszközökkel történő átfejlesztését. (A korszerű eszközök mellett azonban még bizonyos számú régi típusú, részben elavult haditechnikai esz-

közöket, berendezéseket is kellett alkalmazni, illetve felhasználni a szükségletek biztosítására.)

A két alapvető haderőnemhez tartozó csapatok korszerűsítésében és fejlesztésében szükségszerűen sorrendiség érvényesült. Ez tükröződött az anyagi-technikai ellátottságban is.

Az MN anyagi-technikai ellátottsága a 60-as évek közepére — minden nehézség ellenére — nagymértékben javult és korszerűsödött.

Az 1966—1970 közötti fejlesztési időszak a harmadik népagazdasági ötéves terv keretében ment végre. Ezekben az években a haderőnemek közül a *szárazföldi csapatok* kapta a legjelentősebb fejlesztést. A szárazföldi csapatoknál tovább folytatódott — s elérte az akkor tervezett szintet — a magasabbegységek ellátása harcászati rakétákkal; megkezdődött a tüzérség ellátása sorozatvetőkkel. Nagy mennyiségű állványos gránátvető került a páncéltörő alegységek szervezetébe. Továbbra is folytatódott a harcocsik memóriájának növelése, minőségi összetételük javítása, korszerűbb T—55A típusú harcocsik beszerzésével. A technikai fejlesztés kiemelkedő eseménye volt a lövészcapatok ellátásának megkezdése — magyar gyártmányú — páncéltörő szállító harcjárművekkel. Ezzel kezdődött meg a lövészcapatok — lényegében a gyalogság —, mint fegyvernem átalakítása korszerű gépesített lövészcapatokká. Ezzel egy időben indult meg a csapatrepülő erőknél a szállító helikopterek rendszerbe állítása.

A technikai korszerűsítés a 70-es években valamilyen mértékben tehát a hadsereg valamennyi haderőnemét, fegyvernemét, szakosapatát érintette. Lényegében befejeződött a csapatok teljes felültele korszerű eszközökkel. A technikailag elavult eszközöket csaknem teljesen kivonták, s az évtized elején alkalmazták, ekkorra teljesen amortizálódtak, korszerűtlenné vált technika 60%-át új, korszerű típusokkal váltották fel. Megkezdődött a technikának korszerűbb és hatékonyabb eszközökkel, a fegyverek, fegyverrendszerek új generációjával történő felváltásának lassú folyamata.

A honi légvédelmi csapatoknál megkezdődött a korábban kitépített és erőkölségre egyre inkább elavuló egynemű rakétákból álló rendszer felváltása egy több típusból álló, zavarvédettebb rakétarendszerrel, melynek harci lehetőségei többszörösen meghaladták a korábbi rendszert. A vadászpilóta-csapatoknál is folyamatosan megtörtént az elavuló gépek korszerűbb, hatékonyabb fegyverzettel felszerelt géptípusokkal való felváltása. 1975-ben kivonták a 24 év óta rendszerben lévő MIG—15 BISZ típusú gépeket. További jelentős változások mentek keresztül a rádiótechnikai csapatok Különösen jelentős a korszerű harci sikeres megvívása szempontjából, hogy ebben az időszakban előrelépés történt a harci eszközök és a honi légvédelem egyes rendszereinek automatizált vezetésére.

A szárazföldi csapatok technikai fejlesztését olyan főbb állomások jeleztek, mint a lövészcsoportok nagy többségének ellátása páncélozott szállító harcjárművekkel. A formális változtatást az is mutatta, hogy 1975. december 1-jétől gépkocsiszó lövészcsoportok hadrendi megnevezése gépesített lövészre módosult. Jelentős változás volt a csapatoknál lévő páncéltörő eszközök felváltása korszerűbb típusokkal, és azok mennyiségének növelése, a hadművelleti-harcászati és harcászati rakéták újabb generációinak rendszerbe állítása. A lövészcsoportok megkapták a 73 mm-es automata töltésű löveggel és páncéltörő rakétával ellátott szovjet BMP úszóképes páncélozott szállító harcjárművet. Így a lövészcsoportok növelni tudták együttműködési képességüket a harcsovi-csoportokkal. Erre szükség is volt, miután jelentős számba rendszerbe állították az új generációt jelentő T-72-es közepes harckocsikat.

A tüzer növelése érdekében 1975-ben lecserelelték a gépkocsiszó lövészcsoportok SMELL (2P26) páncéltörőt, és rendszerbe állították a MALJUTKA önjáró páncéltörő rakétákat, majd a 70-es évek végén, illetve 1980-ban rendszeresítették az AKACIA és GVOZGYIKA önjáró löveget és a FAGOT páncéltörő rakétákat. Megtörtént a szárazföldi csapatok ellátása hatékony légvédelmi oltalmazást biztosító csapatlégvédelmi rakétákkal. A légvédelmi fegyverek korszerűsítésére is sor került az évtized közepétől, a gépesített lövészcsoportoknál is légvédelmi rakétategget szerveztek SZTRELA-1 M önjáró légvédelmi rakétakomplexumokkal, sőt zászlóaljokat SZTRELA-2 kézi légvédelmi rakétákkal látták el.

Az 1965-ös év során a *hadszintér előkészítés* terén az MN Műszaki Főnöksége tovább fejlesztette az ország, mint várható hadszintér területén végrehajtandó hadműveletek *műszaki biztosításához* szükséges adatok felmérését és rendszeresítését. Ezen belül végrehajtották a Duna, Tisza és Rába műszaki felderítését, különösen víz alatti átkelés szempontjából. (A „PAN-NÓNIA” gyakorlat tapasztalatát is felhasználták.) Az ország területének hadszintér előkészítése igen bonyolult és sokoldalú feladatot jelentett, amely az ország politikai, gazdasági, valamint katonai szerveinek jól összehangolt együttműködését kövelte meg. Az intézkedések egy része arra irányult, hogy biztosítsák a haderőnemek, fegyveremek tevékenységét. Ilyen rendszabályok voltak például: földalatti raktárak építése, geodéziai hálózat létesítése és különböző méretarányú térképek készítése, rejtett hírközpontok és automatizált vezérlési pontok építése, különböző (híradó, csövezetek) leágazások kifejlesztése stb. A rakétacsoportok — mint a feltételezett ellenség csapásainak fő objektumai — védelme és hatásos alkalmazása, például megkövetelte, hogy az egész ország területén, már békében előkészítsék azokat álcázott kilövőállásait, fedezőket, valamint az állás körlet más elemeit, löszér-, üzemi-, oxidálószér raktárakat, továbbá állandó rakétechnikai bázisokat,

bekötőutakat, leszállótereket, központosított hír- és vezetékes rendszert stb. A honi légvédelmi csapatok részére ugyancsak be kellett rendezni a rakétaegységek és magasabbegységek álláskörleteit, rakétechnikai bázisait, a vadászlégió repülőtereit, vezérlési és vadászirányító pontokat, központosított hírszisztemet és különböző raktárakat. A légió tevékenységét illetően a hadszintér előkészítés jelentős repülőter-hálózat kiépítését tette szükségessé, hiszen a feltételezett ellenség csapásainak várható objektumai közé tartoztak a repülőterek. Így nem lehetett megelégedni annyi repülőterrel, amely az akkor meglévő légióer állományának éppen szükséges volt, hanem azok mennyiségét (manőverek, álcázás stb. miatt) az adott hadszintéren működő légióer szükségletei fölé kellett emelni. Emellett természetesen rendkívül nagy jelentősége volt azoknak a repülőtereknek, amelyeket békében kijelöltek, előkészítettek, de békében nem használtak, hanem gondosan álcáztak.

Munka- és életkörülmények. Bázisok

Az 1960-as évek során nagyobb figyelmet fordítottak az *élet- és szolgálati körülmények* javítására is. Az MN fegyveres erőire háruló feladatok szükségessé tették, hogy az anyagi-technikai fejlesztéssel párhuzamosan kialakítsák a hadtáp biztosítás korszerű követelményeknek megfelelő rendszerét és szervezését is. Alapvetően megoldottnak volt tekinthető a ruházati ellátás rendszere. A sorállományt 1967-ben teljes egészében ellátták hálóruházattal, befejezték a szalmazsákok lecserelését matracokkal. A technikai fejlődésben és a harctevékenységek lefolyásában bekövetkezett változásoknak, a várható hadművelleti alkalmazás követelményeinek megfelelően igyekeztek kialakítani a személyi állomány általános és különleges hadiruházatát. Ennek keretében egy magasabbegység elláttak 65 M („surranó”) lábbelivel. 1966-tól még kísérleti jelleggel került sor az „M” ruházati ellátás kérdésének újszerű rendezésére, melynek keretében a hadiruházatot (tartalékos)hadkötelesek egy része számára kiadták otthoni megőrzésre, tárolásra. A pozitív tapasztalatok alapján anyagi lehetőségeket figyelembe véve 1968-ig az 5. HDS alakulatai részére, majd folyamatosan 1970-ig a többi alakulatokhoz biztosított tartalékosoknak is terveztek kiadni az „M” ruházatot.

Az 1960-as években javultak a *kiképzés* anyagi-technikai feltételei. A laktanyákban és a gyakorlótereken viszonylag korszerű kiképzési bázisok (hegyi, vízi, pszichikai), objektumok és tanterem komplex rendszerét építették ki, és működésbe állították a különböző korszerű kiképzési segédeszközöket. A *munkakörülmények* nagyban javította a kiképzési bázisok korszerűsítése. Az évtized végére építették ki az elektronmos berendezéssel ellátott lőtereket, a gyakorlótereket is felszerelték bizonyos minimális szimulációs makettekkel. Demonstrációs tantermetek alakították ki a kiképzési

feladatok megoldásának könnyítésére, jobb végrehajtása érdekében. Korszerűbb kiképzési eszközök, valamint a meglévő lötekek, gyakorlóterek és bázisok fejlesztésével megteremtették a magasabb színvonalú kiképzés előfeltételeit. Mindezek eredményeként a harcászultség hadtápbiztosításának feltételei — figyelembe véve a gazdasági lehetőségeket — a legfontosabb területeken alapvetően megfelelő szinten biztosították. Megkezdtek a barakk legénységi körletek helyett állandó jellegű legénységi körletek építését. Emellett erőfeszítéseket tettek — a fontossági sorrendnek megfelelően — a laktnyak elvult helyiségeinek, berendezéseinek, elsősorban a legénységi és tiszti konyhák, valamint éttermek korszerűsítésére, felújítására.

A katonai felsővezetés az 1970-es évekre felülvizsgálta és szigorította a kiképzéssel kapcsolatos anyagnormákat, ami több tízmillió forint megtakarítást eredményezett. De ezen összegeket nem vonták el. Az az intézkedés, hogy a csapatok és intézmények megtakarításait saját gondoljaink megoldása érdekében felhasználhatják, olyan eredményeket hozott, amelyek több területen felülmúlták az előzetes várakozásokat. A politikai és hadseregvezetés most már igyekezett jelentőségének megfelelő figyelmet fordítani a személyi állomány szolgálati és életkörülményeinek javítására. Az 1970-es években a nagyobb lehetőségek alapja ez a tevékenység, a minőségi fejlesztés egyik kiemelt területévé vált. Figyelmet fordítottak a sorállomány élet- és szolgálati körülményeinek javítására is. Alapvetően megoldottak volt tekinthető a ruházati ellátás rendszere. Jó volt az egészségügyi ellátás, pl. a fertőző megbetegedések aránya az országos átlag alatt volt. Korszerűbbé vált az étkeztetés. Enyhült az elhelyezési feszültség is. A kormány döntése alapján jelentősen javult a családok sorkatonák eltartására szoruló hozzátartozóiról való szociális gondoskodás is. Ebbe a sorozatba tartozott a Minisztertanács 1978-ban hozott határozata arról, hogy a jövőben nem hívják be sorkatonai szolgálatra a 3 gyermeket nevelő hadkötelest.

Lassan elfogadottá vált az az elvi állásfoglalás, hogy a hadsereg színvonal, valamint a fejlesztése attól is függ, mennyire sikerül a korszerű technika, fegyverzet mellett a személyi állomány életfeltételeit a társadalmi fejlettség szintjén, néhány területen a társadalmi átlagszint felett biztosítani. Arra törekedtek, hogy a hivatásos állomány anyagi, szociális és kulturális körülményei lépést tartsanak a társadalom egésze fejlődésével, összhangban legyenek az önként vállalt hivatás magas fokú követelményeivel. Az intézkedések hatására az 1970-es évekre emelkedtek a hivatásos állomány illetményei. Erőfeszítések történtek a lakásgondok enyhítésére, az egészségügyi ellátás továbbfejlesztésére, a pihenetési és üdülési lehetőségek kiszélesítésére is. Emellett megfelelő intézkedésekkel csökkenteni kívánták a hivatásos állomány leterheltségét, annak érdekében, hogy több időt fordíthassanak ta-

nulásra, kulturálódásra, pihenésre, a családdal való törődésre. Ezek a törekvések azonban — különböző okok miatt — csak részleges eredményeket hoztak. 1965-re összesen ezer lakást terveztek biztosítani a hivatásos állomány számára. Az illetékes szervek csak 407 lakást megépítést engedélyeztek.

A néphadsereg tevékenysége, *személyi állományának* élete az 1970-es években alapvetően megváltozott, bonyolultabbá vált. Az alprandielitéséből adódott feladatrendszer — harcászultség biztosítása, növekvő kiképzési feladatok teljesítése — mellé társultak még a népgazdasági feladatok, a hadseregben belüli építő, felújító és fenntartó tevékenység. A személyi állomány jelentős részére komoly terhek nehezettek és ezt csak fokozták a folyamatos — a fejlesztés által is megkivánt — diszlokációk, az ezzel járó egyéni egzisztenciális problémák. A feszítő gondok megoldására a politikai és katonai vezetés kénytelen volt megoldásokat keresni. A nagy tömegű harcscsoportok karbantartása technikai feltételeinek megteremtésében tapasztalható elmaradás folyamatos csökkentése mellett az egyéni személyi, egzisztenciális feltételek javítására is figyelmet kellett fordítani. Különösen jelentősek voltak ebből a szempontból az 1971-ben bevezetett és végrehajtott intézkedések, a hivatásos állomány jogi helyzetét szabályozó törvényerejű rendelet, az új nyugdíjtörvény és az illetményrendszer, amelyek a gondoskodás egységes, összefüggő rendszerét alkották. Együttműködésükben megfelelő perspektívát jelentettek a hivatásos állomány számára. A jogok és kötelezettségek tekintetében az új honvédelmi törvény rendelt helyzetet teremtett, valamelyest nőtt az életszínvonal, s így kedvezőbb feltételeket hoztak létre az egzisztenciális gondok csökkentéséhez.

Felkészítés

Kiképzés

A csapatok kiképzése kezdetben alapvetően a korábbi rendszer keretei között folyt, ami nem bizonyult megfelelően hatékonyak. Az eredmények rendre elmaradtak a követelményektől és az várásoktól, s ennek alapvető oka nem elsősorban az igen nehéz körülmények között élő és dolgozó hivatásos állomány tevékenységének gyengülése volt, mint ezt a vezetés akkor még nem egyszer állította. 1965. második felében a honvédelmi miniszter vezette KT arra a következtetésre jutott, hogy megérették a feltételek a kiképzési rendszer átfogó megreformálására. A kiképzési főcsoportfőnök intézkedésére a 3x8 hónapos kiképzést vezették be 1963. december 1-jétől, először a harcscsoport, majd 1965. december 1-jétől a gépesített lövész, tüzér- és légvédelmi tüzér, valamint a híradó és csapatfelderítő egységek és alegységek egy részénél — kísérletként. A tapasztalatok alapján a szükséges korrekciókat elvé-

gezve 1967. január 1-jétől a szárazföldi haderőnem oszlopait teljesen áttérték az új kiképzési rendszerre, majd a fennmaradó valamennyi magasabbegységénél és csapatnál 1968-ban szintén elkezdtek ezt a kiképzési formát. (A légvédelmi haderőnemnél is az új kiképzési rendszerre való áttérésre egy évvel később, 1968. január 1-jétől került sor.)

Az új kiképzési rendszer lényegét a személyi állomány és a kiképzési idő harmadolása, a második és harmadik időszak tartalmának a korábbi időszakokra építő és azt továbbfejlesztő kialakítása és végrehajtása képezte. Az új kiképzési rendszerben a hármas időszakra konkrétan meghatározták a követelmények tartalmi elemeit, az alapvető kiképzési ágakra fordított időmennyiséget, a tervezés és értékelés rendjét. Természetesen nagyobb lett a leterhelés, hiszen két év alatt kellett végrehajítani a korábbi három éves kiképzési terveket. Ugyanakkor a parancsnokok a korábbiaknál lényegesen nagyobb önállóságot kaptak a végrehajtás megtervezésében és megszervezésében. Mindez minőségi változást jelentett a korábbiakhoz képest. Azt lehet mondani, hogy az új kiképzési rendszer jobban megfelelt a követelményeknek, biztosította az új technika megfelelő kezelésének, harci alkalmazásának elsajátítását, a csapatok hatékony felkészítését. Több, a harcokésztséget meghatározó kiképzési ágban — lökiképzés, fegyvernemi szak kiképzés — a csapatok rendszeresen „jó” és „kiváló” eredményeket értek el. Ezen intézkedések eredményeként is az 1960-as évtized második felében javult a kiképzés eredményessége, hatékonysága.

A Magyar Néphadsereg csapatainak kiképzése 1965-re beilleszkedett az EFFE egységes kiképzési rendszerébe. Ennek során nagy gondot fordítottak a várható hadszíntér sajátosságainak figyelembe vételére. A modernebb kiképzési elvek érvényesítésének eredményeként a szárazföldi csapatok egyre inkább képessé váltak gyors ütemben menetek végrehajtani; menetből harcba lépni; gyorsan összpontosítani; találkozni harcra; vagy mélységre kiterjedően támadni és rövid idő alatt védelembe átmenni stb. A honi légvédelmi csapatok kiképzése állandó készenlét ellátása mellett történt. A vadászrepülő-csapatok elsősorban a kis és nagy magasságban tevékenykedő ellenséges célok leküzdését gyakorolták, nappal, illetve éjjel, valamint bonyolult légi, illetve időjárási viszonyok között. A légvédelmi rakéta-csapatok az ellenséges légi célok megsemmisítését, illetve a vadászrepülőkékel való együttműködést igyekeztek elsajátítani.

Némi előrehaladás történt 1965-ben a hadműveletek műszaki biztosítási kérdéseinek feldolgozásában. Kialakították, meghatározták a hátszázgi műszaki csapatok hadműveleti feladatait, azt továbbképzésen, törzs- és csapatgyakorlatokon gyakoroltatták. Ennek eredményeként a hátszázgi csapatokkal megtették az első lépéseket a Duna és Tisza átkelési szakaszok

műszaki biztosítására. Változatlanul nem volt kielégítő eredmény az erdőshegyes terepen folytatott műszaki kiképzésben; a rakéta és légvédelmi rakéta csapatok műszaki biztosítási kérdéseinek feldolgozásában; a fegyvernemi és szakszapatok műszaki kiképzésének megvalósításában. További hiányosság volt még, hogy a tartalékkörletek elfoglalásánál csak a meglévő úthálózatokra támaszkodtak, az egységek műszaki biztosítása rossz időjárási viszonyokra között egyáltalán nem elégítette ki a korszerű hadműveleti követelményeket.

A Magyar Néphadsereg katonai doktrínája — átvéve a szovjet mintát — azon az elven alapult, hogy az esetleg bekövetkező háborúban a tömegpusztító fegyverek az ellenség megsemmisítésének fő eszközei képezik. Egy ilyen háború sikeres megvívásának érdekében nem kis jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a harcól csapatok és a hátszázgi milyen mértékben képesek elleni védelem hozzáférő megszervezésével és a rendszabályok végrehajtásával. A csapatok állandó harcokészültségének és a radioaktív anyagok hatásától való megóvásának érdekében a miniszter elrendelte az Országos Sugárfigyelő- és Jelzőrendszer létrehozását, működtetését.

A harcokészültség, a kiképzés további fejlesztését kívánták biztosítani a kiadott új *szolgálati és alaki szabályzatok*. Ezekben már figyelembe vették a végbement változásokat, a nagyarányú technikai korszerűsítést, a kiképzési követelmények növekedését.

A kiképzés tartalmának korszerűsítését alapvetően az 1967-ben kiadott *Összkövetelményi Programokkal* kívánták elősegíteni (az eddigi volt Harci-képzési Program helyett). Ebben meghatározták a katonákkal — alegységekkel és a csapatokkal — szemben támasztandó kiképzési követelményeket az *össz-szolgálati idő egészére*, illetve a kiképzés egyes időszakaira. Ugyancsak meghatározták a kiképzési ágak belső tartalmát, annak logikus sorrendjét, különös tekintettel az alegységek harcászati (szakharcászati) kiképzésének komplex felfogására, nagy hangsúlyt fektetve a valószínű hadszíntér követelményeire. Az *Összkövetelményi Program* igyekezett mellőzni a harc szempontjából feleslegesnek megítélt ismereteket, ballasztozatokat, egyedül kizárta a harcászati helyzetek leegyszerűsítését. Követelményei határozottan a sokoldalú, komplex felkészültség és a korszerű harc követelményei (fegyvernemi ismeretek alkalmazása, magas ütem, terpekizhasználás, éles helyzetváltozás stb.) érvényesítésének az irányába hathattak. (Tankönyveket, módszertani útmutatókat és norma-összegezőket is készítettek, illetve adtak ki.) Ugyanakkor napirenden volt a kiképzési módszerek, eljárások fejlesztése is a korszerű pedagógiai-pszichológiai ismeretek fokozottabb alkalmazásával, mindennekeiült a gyakorlatias felkészítés érdekében.

Képzés, továbbképzés rendszere

A minőségi fejlesztés kezdetén a tisztikar általános műveltsége, katonai-szakmai felkészültsége elmaradt a korszerűsítés által támasztott követelményektől. 1960-ban az MN tisztjeinek mindössze 27%-a rendelkezett érettségivel és felsőfokú polgári végzettséggel. De a katonai szakképzést biztosító főiskolát, egyetemet, katonai akadémiát végzetek aránya alig haladta meg 20%-ot. Ekkor még alig szolgált a hadseregben magas fokú hadművelleti felkészültséget tiszt. Tehát a tisztikarnak még fel kellett nőnie az új minőséget jelentő feladatokhoz.

A korszerű követelményeknek megfelelően felkészült tisztikar megteremtése mind a hadseregvezetéstől, mind a tisztikartól rendkívüli erőfeszítést igényelt. Az új fegyvernemi arányoknak megfelelően át kellett képezni a tisztek jelentős részét, ami az 1960-as évek első felében pl. a honi légvédelmi haderőnemhez tartozó tisztek 50%-ának átképzését tette szükségessé. Mindenekelőtt tömeges méretekben meg kellett oldani a katonai-szakmai felkészültségnek is alapját képező általános műveltség emelését. Kötelezővé tették az érettségi megszerzését.

A nagytömegű korszerű, bonyolult technikai eszközök megjelenése a hadsereg fegyverzei rendszerében a kiképzés tartalmában és formájában is nagyobb követelményeket támasztott. Korszerűsíteni kellett a képzést. A *tiszti iskolákra* 1961-től már csak középiskolai végzettségűeket vettek fel és a kiképzési időt 4 évre emelték. Mindezek eredményeként a főiskolai végzettséggel rendelkezett 1966. elején a tiszti állomány 28,2%-a." (Ebben benne voltak az akadémiát végzettek is.) A négyéves tiszti iskolai képzés a parancsnoki szakokon már a századparancsnoki felkészítést is magába foglalta. De az alapképzés színvonalának emelése mellett biztosítani kívánták, hogy a hivatásos állomány, ha részlegesen is, de megismerkedjen a korszerű technikával, annak harci alkalmazásával. (Ebbe a munkába a Haditechnikai Intézetet is bevonták, valamint szélesítették a tudományos kutató és újító „mozgalmat”, az önkéntes tudományos körök tevékenységét.)

A tiszti állomány felkészítésében elért eredmények igen jelentősek voltak. Számottevően nőtt a tisztikar felkészültsége. Jelentősen csökkent az érettségivel nem rendelkezők száma. Megjelentek az MN sorában azok a fiatal — érettségizett — tisztjelöltek, akik már az új katonai főiskolák hallgatói lettek. Ugyanis az Elnöki Tanács 13. számú törvényerejű rendelete alapján 1967. szeptember 1-jei hatállyal a tiszti iskolákat katonai főiskolákká nyilvánították. (Zalka Máté; Kilián György; Kossuth Lajos) A tiszti főiskolákon 4 év (az akadémián 3 év) lett a képzési idő. Az ETI-hez képest növelték az elérendő célt: a főiskolákon végzett tiszteknek alkalmassá, felkészültté kellett válniuk zászlóaljparancsnoki vagy annak megfelelő szintű beosztásra. Töme-

gesé váltak az át- és továbbképző tanfolyamok is. (1964. január 6-án már a mérnök és technikus tisztek továbbképzéséről készült jelentés a VKF-nek.) Jelentősen megnövelték a polgári egyetemre és főiskolákra, valamint a szovjet katonai intézményekbe beiskoláztattak számát

A három új intézmény létrehozása nem jelentett mennyiségi gyarapodást, de a színvonal javulásához hozzájárult azzal, hogy feloldotta azokat a feszültségeket, amelyek — a szakok nagy száma miatt — a korábbi egy intézményben (az ETI-n) felhalmozódtak, de nem adott igazi minőségi lökést, mert a belső szervezeti felépítés nem követte a polgári főiskolákét. Formális (bár nem jelentéktelen) intézkedések azért születtek. Átszervezték a katonai és polgári szakok párosítását, egyesítették a katonai és polgári diplomát. Tovább szűkítették az ágazati szétaprózottságot. Csökkent a főiskolák képzéssel össze nem függő kötelezettsége. Kiküszöbölték a négy évfolyam naptári tervében felmerült feszültségeket és üresjáratokat. Növelték a szakalapozó és a szakképzésre fordított órák számát. Ugyancsak a tartalmat érintő alapvető előrelépésnek bizonyult, hogy mindhárom katonai főiskolán — 1973. szeptember 1-jétől, meghatározott szakokon a korábbi szaktechnikai képzésről áttértek a magasabb szintet jelentő üzemmérnök-képzésre. A feltételrendszer több eleme azonban nem javult kellőképpen. Ugyanakkor kétségtelen előrelépés történt a képzés hatékonyságának fokozása terén, amely azonban nem érte meg el az átfogó reformszíntet, de továbbfejlesztést biztosított. (Ezt elsősorban a tanterv néhány elemének a korrekciója garantálta.) A képzési folyamatot továbbra is államvizsga zárta, amelynek sikere esetén a végzősök egyesített — a katonai és a polgári végzettséget is megnevező — diplomát kaptak. Csehszlovákia 1968-as megszállásában való részvételt követően a közel 82 ezres magyar hadsereg visszaállt a „békekiképzésre”. Az 1967-ben indított főiskolák végzett hallgatóit természetesen nem augusztus 20-án, hanem (két héttel) korábban avatták, és kapták meg a honvédelmi miniszter utasítására rendszeresített oklevelet. Lényegében a „békekiképzés” részét képezte az is, hogy államközi megállapodás alapján a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán 64 vietnami fiatal tiszt képzése is beindult. (Az ünnepélyes avatás 1969. augusztus 20-tól kezdődően, mindhárom katonai főiskola végzősei számára közösen és nyilvánosan a Parlament előtt történt.) A VK személyügyi főnöke 1967-ben még további bővítést is kilátásba helyezett. A 70-es években már viszonylag nagyobb létszámú iskoláztak be tiszteket és költöttek társadalmi ösztönöszerződések az egyetemi hallgatókkal. E képzési forma működésének a feltételeit továbbra is az MN Katonai Kollégium — 1969. március 15-től a Karikás Frigyes Katonai Kollégium, KFKK — biztosította. A Szerov Egyesített Repülőhajózó-Műszaki Tiszti Iskolán (Krasznodar) a repülőgép-vezető növendékek (hall-

gatók) képzése az előző időszakban kialakult rendszerben folytatódott. Az 1972/73-as tanévtől Szovjetunióba indultok a repülő gyakorlati előképzést azonban már nem Magyarországon kapták — minthogy Szolonok az 1970/71-es tanév végén megszűnt a repülőiképzés ezred —, hanem a csapatoknál. Ezen időszakban 163 vadászrepülőgép-vezetőt bocsátottak ki. Magyar szempontból repülőtörténeti jelentőségű esemény volt a helikoptervezető tisztek beindítása az 1970/71-es tanévben Frunze-ban, a Központi Repülő Tiszti Kiképző és Továbbképző Tanfolyamon. Elő- és utóképzésük teljesen azonos módon történt, mint a repülőgép-vezetőké. A Szovjetunióban pedig a MI—1, MI—8 és a KA—26, majd később MI—24 típusú helikopterek vezetését sajátították el. 1968—1981 között 153 végzést avtattak. A zászlóalj- (osztály) *parancsnoki tanfolyamok* szervezése és végrehajtása elsősorban a hazai katonai főiskolákhoz utaltam, csökkenő létszámban, de a korábbiaknál magasabb színvonalon történt.

A tiszti utánpótlás feltételeinek javítása érdekében megkezdődött a katonai középiskolai kollégiumi rendszer kiépítése, és bevezették a nem túl sikeres Katonai Főiskolai Előkészítő Tanfolyamot (KET). A reform befejezésének egyik legfontosabb része az eddig hiányzó előképzési szint újraszervezése volt, ami egyrészt az utánpótlási választék bővítését, másrészt a jelöltek minőségi színvonalának javítását szolgáltatta. Ezt a feladatot a középiskolai katonai kollégiumok voltak hivatva megoldani.

Összességében mégis az mondható, hogy a sokoldalú erőfeszítések ellenére sem volt megfelelő több területen az előrehaladás. Nem sikerült kellő mennyiségben és minőségben teljesíteni a létszám-előirányzatokat. 1967-től folyamatosan beiskolázási probléma bontakozott ki, csökkent a jelentkezők száma, s emiatt növekedett a gyenge középiskolai eredménnyel felvettek aránya. Mindemellett az MN személyügyi helyzetét egyre halmozódó feszültségek terhelték. A katonai hivatás iránti érdeklődés csökkenése miatt nem tudták biztosítani a fejlesztéssel egyútt járó növekvő tiszti igényt, s emiatt a feltöltöttség mindössze 80% körül mozgott.

Az 1965—1973 közötti időben a *középfokú tisztképzés* teljes megreformálására került sor, ami természetes ütemezéssel követte az alapfokú tisztképzésben 1960-ban megkezdett minőségi változásokat. E tisztképzési szint legfőbb bázisa továbbra is Zrínyi Miklós Katonai Akadémia maradt. Itt a hadügyi forradalom követelményeinek megfelelően jelentős változás következett be. A beiskolázottak összetételének fokozatos minőségi javulása lehetővé tette, hogy megkezdődjön a valóban akadémiai szint kialakítása, és megszünjön a tiszti főiskolák tananyagának tartalmát átfedő képzés. A korábbi szárazföldi összefegyveremi szemléletet felváltotta az összhaderőnemi szemlélet. Ez nemcsak a tananyagok tartalmában mutatkozott meg, hanem a

szervezeti felépítés 1967/68-as tanévben történt átalakításában is. Mindez új tagozatok és szakok létrehozását is jelentette. (Pl. az 1965/66-os tanév kezdetén az illetékes szakhelyettes irányításával megkezdődött a honi légvédelmi haderőnemi képzés vadászrepülő, honi légvédelmi rakétás- és honi légvédelmi rádiótechnikai szakokon.) A tanszékek folyamatosan képessé váltak a haderőnemi összefegyvernemi koordináció szellemében való felkészítésre. A korábbi, alapvetően szárazföldi és ezen belül főleg fegyvernemi szakképzés egyrészt differenciálódott haderőnemek szerint, másrészt integrálódott összhaderőnemi koordinációban. Jelentős változások következtek be az oktatandó szakok belső struktúrájában is. Az 1973/74-es tanévtől növekedett az ezred és csökkent a hadosztály harcának oktatására fordított idő, nőtt a gyakorlati foglalkozások és a csapatgyakorlat időtartama. 1978-tól a képzésben az összhaderőnemi felkészítés minden tagozaton és szakon egységessé vált.

Az oktatás, a középszintű katonai vezetővé képzés színvonala feizárkózott a hosszabb idő óta elvárt egyetemi nivóhoz. Az Elnöki Tanács 1971. évi, 23. tvr. a ZMKA-t egyetemi szintű oktatási intézménnyek ismerte el, melynek oklevele a hazai civil egyetemi diplomával lett egyenértékű. A korszak végén az akadémia nemzetközi szintű elismerését jelentette, hogy először vietnami, 1978/79-től lengyel és az 1979/80-as tanévtől szovjet tisztek képzésére kapott lehetőséget. Az 1970-es évek elejétől lendületet vett a tudományos képzés, sokan szereztek kandidátusi fokozatot a ZMKA oktatói közül. (1975-ben a 11 tudományok doktora mellett 93 kandidátus volt a Néphadseregben.) Az 1970-es évtizedben az akadémia a Magyar Néphadsereg egyik legjelentősebb és legeredményesebb tudományos bázisává vált. Fontos feladatokat oldott meg a néphadseregi érdekű kutatások terén. Ennek elismerését jelentette, hogy 1976-ban megkapta az egyetemi doktori cím odaítélésének jogát. (A tényleges doktori avatásra — a ZMKA-n kívüli okok miatt — majd tíz évet kellett várni).

A középfokú tisztképzés megreformálása jelentős eleme volt, hogy néhány éves átmeneti szünet után 1969-től ismét fokozatosan felújították a magyar tisztek külföldi beiskolázását, ami új elemekkel bővült. Az 1969/70-es tanévben a szovjet parancsnoki akadémiára, az 1971/72-es tanévben a mérnöki tiszti akadémiákra történő beiskolázás felújítására került sor. Új mozzanatként ebben a tanévben kerültek először magyar tisztek a varsói Dabrowski Technikai Akadémiára.

A *felsőfokú tisztképzést* a 60-as, 70-es években stabilizálódás jellemezte. A vezérkari szintű tisztképzés a Vorosilov Vezérkari Akadémán, Moszkvában folytatódott tovább, de kb. 50%-al csökkentett létszámban, amiben tükröződik az időszakban beállt mennyiségi konszolidáció.

Az 1960—1970 közötti időszakban kisebb létszámokkal és új struktúrában folytatódott a *tiszti továbbképzés*. A hivatásos állomány *továbbképzése*

problémáinak megoldása több átmeneti intézkedést követelt. Mindenekelőtt azt, hogy a beosztásait csak nagy nehézséggel ellátó tisztek részére új összkövetelményi programok alapján részben a tanfolyamképzés bázisát fejlesztve — részben a munka melletti önképzés ismeretét szélesítve, teremtsék meg a feltételeket a beosztáshoz szükséges ismeretek megszerzéséhez. De végül az átképző jellegű tanfolyamok szinte teljesen megszűntek és az ismeret-kiegészítő tanfolyamok kerültek előtérbe, melynek alapvető bázisát a ZMKÁ jelentette. A magasabbegységek törzsei vezetőinek és tisztjeinek felsőfokú katonai képzésére beindították a ZMKÁ hadművelleti továbbképző tanfolyamát. A szovjet Vezérkari Akadémián és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián 1964-ben beindított „Hadművelési Tanfolyam”-okon 1967-ig összesen 105 tiszt és táborno szerzett hadművelleti felkészítést, és vált alkalmassá magasabb egység(ek) vezetésére. A Hadművelési Tanfolyamon a ZMKÁ-n a tisztek felsőfokú képzése 1967 és 1973 között jól begyakoroltan, hosszú évek tapasztalata alapján kiépített formában zajlott tovább. (Az 1966/67-ben tantervi korrekciókat vezettek be.) Ez a felkészítési forma a kétfokozatú akadémiai képzés magasabb elemeként a ZMKÁ alapfunkciójának szerves részévé vált.

(A mozgósítás fejlesztésével összhangban 1962-ben beindították a *tartalékos tiszti képzést* — amely az orvosok kivételével 1956 óta szünetelt —, ugyanakkor megkezdték a tartalékos tisztek továbbképzését is. Az intézkedések eredményeként javult az „M” tervekben biztosított tartalékos tisztek képzésének összetétele.)

Az új közép- és felsőfokú tisztképzés keretében kibocsátottakkal számottevően javult az MN hivatásos állomány katonai iskolai végzettségi szerinti összetétele. Mintegy 60%-al nőtt a vezérkari iskolát és hadművelleti tanfolyamot, 30%-al a szovjet akadémiát, és 11%-al a ZMKÁ-t végzettség aránya.

Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek első felében hozott reformintézkedések tehát eredményesek voltak, és a hivatásos állomány felkészítésében minden előző korszakhoz képest jelentősebb fejlődés következett be. A képzési rendszer fejlődése eredményeként a hivatásos állomány iskolai végzettség szerinti összetételét az eddigi legkedvezőbbre változtatta. 1980. december 31-én a hivatásos tisztikar 21,5%-a egyetemi, főiskolai, 69,4%-a pedig középiskolai polgári előképzéssel rendelkezik.

1960-hoz viszonyítva 1980-ig az alapképzettség is javult. Az érettségivel és felsőfokú polgári végzettséggel rendelkezők aránya csaknem háromszorosára emelkedett, és elérte a 75%-ot. A mérnöki és felsőfokú technikai végzettségük arányának növekedése hasonló mértékű volt. Időközben az 1956 után kiképzett tisztek aránya 60%-ra növekedett, és 1983-ban a tisztikar

átlagéletkora hozzávetőleg 40 év volt, a 26-35 évesek pedig 30% körüli arányt képviseltek.

Bár a fejlődés mutatói imponálóak voltak, a mennyiségi növekedés elmaradt az igényektől. A tiszti beosztások átlagos feltöltöttségi szintje ugyan 90%-ra emelkedett, de ez nagyfokú aránytalanságokat takart. (A tiszthelyettesi feltöltöttség aránya 80% volt.) Az évtized végén pl. a harcokész szakaszparancsnoki beosztások 54%-a, a századparancsnoki beosztásoknak pedig 76%-a volt betöltve.

Az 1960-as évek közepére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a hadsereg korszerűsítésével nincs pedl összhangban a *tiszthelyettes képzés*. Az addigi tiszthelyettes képző intézetek nem voltak képesek az egyre súlyosabb tiszthelyettesi hiányok megszüntetésére, a tényleges szükséglet kielégítésére. E kedvezőtlen helyzet megváltoztatása indokolta tette mennyiségi és minőségi szempontból történő továbbfejlesztését. A tanintézeti jellegű hivatásos tiszthelyettes képzést mind az időtartamának jelentős meghosszabbításával kívánták javítani. Ennek kapcsán — az ETI-hez hasonlóan, megegyező céllal és tartalommal — beindították a tiszthelyettes képzés új rendszerére való áttérés előkészítését is. A tiszthelyettesképzés terén bevezetésre került a szakvizsgáztatás rendszere. Ennek keretében azon szakmák terén, ahol addig hivatásos tiszthelyettes képzés nem volt, szakmai vizsga útján történhetett a hivatásos állományba vétel. A szakvizsga rendszer kiképzési feltételeinek megteremtése során összkövetelményi és tanulmányi programok kiadására 1967 első felében kerülhetett sor.

A tiszthelyettesképzés fejlesztését szolgálta az 1967/68-ban végrehajtott intézményi decentralizáció, valamint az 1968/69-től bevezetett új képzési rendszer is. Az intézményi decentralizáció a csapatoknál hat új tiszthelyettesképző bázis felállításával valósult meg, amelyek mindegyike az MN Központi Tiszthelyettes Iskólát mentesítette a szakképzés átvételével. A változások sorában lényeges volt, hogy a Kiképzési Főcsoportfőnökség Tantanítási és Pedagógiai Osztálya — 1972. július 1-jével — MN Tiszti és Tiszthelyettesi Kiképzési Csoportfőnökséggé alakult át. Emellett folytatódott a tiszthelyettesképző intézetek és bázisok.

Az 1973. szeptember 1-jével új tiszthelyettes képzési rendszer lépett hatályba. Megszűnt a Központi Tiszthelyettesképző Iskola, mivel olyan általánosításra, fejlesztésre, amely minden fegyvernem részére megoldja a tiszthelyettes-képzés feladatait, nem volt anyagi fedezet. Feladatát a fegyvernemi kiképző bázisok vették át. Minden fegyvernem a maga számára képezhetett tiszthelyetteseket, az arra legalkalmasabb feltételekkel rendelkező saját fegyvernemi kiképző bázison. A tiszthelyettesképzés a 18—23 éves korosztályból — polgári életből — jelentkezők részére minden szakon egységesen egy,

illetve kéteves lett.. A mennyiségileg kedvezően alakuló helyzet negatív oldala, hogy az ebben az időszakban végzetek felkészültsége, hivatásstudata alacsony fokúnak bizonyult. A tiszthelyettesképző intézmények még nem mindenben feleltek meg az elvárásoknak. Néhány évi próbálkozás után emelték a tiszthelyettesképzés szintjét és 1975-től a szaközéiskolai szintű képzés szakmunkás képeztést is adott. Ugyanis beindult a 14-15 éves korosztályúak 4 éves, szakmunkás-képzéssel egybekötött tiszthelyettesképzése. A jelöltek 4 év alatt szakmunkás-képeztést szereztek és felkészültek beosztásaik ellátására. A tapasztalatok e képzési formában rendkívül kedvezőek voltak.

A minőségi hadseregfejlesztést szolgáló 1968-as „békéiképzési” feladatként a honvédelmi miniszter elrendelte, hogy a vezérkari főnök közvetlen szerveként fel kell állítani egy *Hadtudományi Intézetet*, melynek a hadtudományi kutatómunka központi tervezésével, szervezésével, koordinálásával és ellenőrzésével kell majd foglalkoznia. Ezen intézetre nagy munka várt, hiszen a megnövekedett minőségi követelményeket előtérbe állító háttér munkát, annak irányítását, szervezését kellett felvállalnia. Nem így történt. A Honvédelmi Minisztérium Katonai Tanácsa 1975. június 2-ai ülésén tárgyalta a Hadtudományi Intézet javaslatát, és elvetette az abban megfogalmazott ajánlásokat, sőt a HM vezetése 1975-ben az intézet megszűntetéséről döntött. Ez tovább fokozta a tudományos munkával szembeni igények és a lehetőségek közti ellentmondást, és a tudományos munkával kapcsolatos ellenérzésekről tanúsított. Az ülést követően 1975 júliusában megjelent miniszteri parancs a Katonai Tanács véleményével összhangban elrendelte a vezérkari tudományos osztályának megalakítását és a Hadtudományi Intézet megszűntetését. Ez utóbbi intézkedése nem volt kellően megalapozott, hiszen éppen akkor szűkítette a hivatásszerűen tudományos kutatással foglalkozók számát, amikor annak növelése, további szélesítése lett volna indokolt.

Felkészültség

Harckészültség és mozgósítás

A szovjet felvonulási tervekhez igazodva a Magyar Néphadsereg legjobban feltöltött alakulatai zömmel az ország nyugati részén állomásoztak. Az elgondolás szerint egy esetleges háborúban a kijelölt magyar egységeknek ausztriai — a Duna völgyi irányba —, illetve észak-olaszországi célpontokat — a klagenfurti irányba — kellett volna előretörni, vagy legalábbis tartani a vonalat az innen érkező — német vagy olasz — támadással szemben. Ennek megfelelően (1967-ben) a dunántúli, valamint közvetlenül a nyugati határszéli települt csapatok feltöltöttsége 80–85%-os volt, míg a Dunától keletre eső csapatok csak 14–35%-ot értek el. A tábori és légvédelmi tüzér ala-

kulatok esetében 55%-os, a műszaki, vegyvédelmi és híradó csapatok vonatkozásában 35%-os volt a feltöltöttség. Már az 1963-ban végrehajtott diszlokációk is ebbe az irányba mutattak. A 8. gépkocsizó lövészadosztály parancsnokság Békéscsabáról Nyíregyházára, a 5. gépkocsizó lövészadosztály parancsnokság ugyancsak Békéscsabáról Zalaezerszrege települt.

A technikai és szervezeti korszerűsítéssel egyidejűleg a 60-as, 70-es években is kiemelt fontosságú feladat volt a harcászati, valamint a mozgósítási rendszer magas színvonalának fenntartása, rendszerének további korszerűsítése, hiszen a mindennapi életben főleg ebben testesült meg a biztonság, az esetleges agresszió elhárítására való felkészültség. Ezt követelte a technikai lehetőségek bővülése, az alakulatok számának további növekedése és az ezzel együtt járó keretesítés, valamint a csapatok életének bonyolultabbá válása. Ennek megfelelően jelentősen módosult ebben a periódusban a Magyar Néphadsereg *harcászati rendszere*.

A vezérkari főnök utasítására 1963-ban bevezették megfelelő időnormákkal az „állandó”, a „fokozott” és a „teljes” harcászati rendszereket, majd 1963-ban átszervezték a hadműveleti ügyeleti szolgálat rendszerét. Az MN háborús állapotra való áttállításának gyors, szervezett végrehajtása érdekében az állomány 70%-ának mindig a bázison kellett lennie. Az állandó harcászati egységekben lévő csapatoknak folyamatosan készenlétben kellett lenniük „kiindulási körleteik” elfoglalására, a harcfelelő végrehajtásának gyors megkezdésére. A fokozott harcászati egységek elrendelésének célja az volt, hogy előmunkálataival lerövidítse a teljes harcászati eléréséhez szükséges időtartamot és megteremtse a csapatok harcfelelő végrehajtásának előfeltételeit. A teljes harcászati egység már sok esetben a tartalékosok mozgósítását is jelentette.

Az 1963-as év folyamán a Déli Hadseregosopot törzsével együtt szabályozták a közös helyrészeg egyidejű elhagyásának rendjét. A Magyar Népköztársaság Kormányja 1963. június 30-i hatállyal a Magyar Népköztársaság valamennyi fegyveres erőire és testületeire (Határőrség, Karhatalom, Munkásőrség) kiterjesztette a harcászati fokozatok egységes rendszerét. Az 1963-ban végrehajtott diszlokációs változások nagymértékben megváltoztatták az egyes hadosztályok, valamint az 5. hadsereg egésze magasabb fokozatú harcászati egységei helyzetének, az országghatárhoz való előrevonásának, szétbontakozásának és harcba lépésének feltételeit. A honi légvédelmi csapatok harcászati szerepe is számottevően fejlődött. Csökkentették a harcászati feladatok végrehajtásának az idejét. A honi légvédelem összes erői és eszközei képesekké váltak normáidőn belül végrehajtani a magasabb harcászati elérésével kapcsolatos feladatokat és harcba lépni a légi ellenséggel, nappal és éjjel, egyszerű és bonyolult időjárás viszonyok között. Minde-

zek eredményeként erősödött a Magyar Néphadsereg harcászaltsége és annak rendszere — a helyi, nemzeti sajátosságokból adódó nem alapvető eltérésektől eltekintve — megfelel az EFEF 1963. novemberében a harcászaltség biztosítására kiadott direktívájában foglaltaknak. (A Magyar Nép-köztársaság nevében Czinege Lajos honvédelmi miniszter, a VSZ-részéről A. Grecsó marsall 1966. október 6-án írták alá a híradó eszközök fokozott készletlen intézkedéseire vonatkozó Egyezményt.) Az 1967-es Direktíva alapján az állandó „harcászaltségi fozokozat” helyett a „készletlen időszak” alkalmazásával együtt az alakulatokat „állandó”, „rövid” (néhány órás) és „hosszabb” (néhány napos) készletlen csapatok kategóriáiba sorolták. Biztosították a harcászaltségi tervek naprakészességét és a csapatok begyakorlatását. Ez a rendszer kisebb módosításokkal gyakorlatilag egy évtizedig volt érvényben, s megfelelt az Egyesített Fegyveres Erők főparancsnoka által 1963-ban kiadott harcászaltségi direktívának.

A 60-as évek elején kezdtek meg a mozgósítási rendszer fejlesztését is. 1961-ben elkészítették az ország mozgósítására vonatkozó 1962. évi és az 1965-ig „élő” terveket, perspektívikus követelményeket (figyelembe véve a nemzetközi megállapodásokat, a népgazdaság lehetőségeit, a MN háborús szükségleteit, illetve szervezési, fegyverzeti rendszert). Ugyancsak 1961-ben dolgozták ki a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Néphadsereg háborús vezetéseinek elveit, rendszabályait. Ezzel együtt felülvizsgálták és korszerűsítették a mozgósítási, háborús nyilvántartási és kiegészítési rendszert.

Az 1962-es szovjet-magyar „protokoll” értelmében a magyar csapatok mozgósítási terveit 1963. április 1-jéig kellett pontosítani. A Magyar Néphadsereg csapatainak és intézeteinek új mozgósítási terveit — az 1963/64-es kiképzési évre jóváhagyott hadrendnek és szervezetelemek megfelelően — 1964. január 1-jével lépték életbe. E szerint az 5. HDS harcoló, kiszolgáló és hadtáp csapatai „M” készletlen ideje „M—1” — „M—3”-ig terjedtek. Összességében az 5. HDS „M—3 24,00”-ra teljesen befejezi a mozgósítást. A HM közvetlen csapatok és intézetek a mozgósítást (a tartalék gépkocsiszó lövészhadosztály és a honi légvédelmi tüzérség kiképző központ kivételével) „M—6 24,00”-ra fejezik be. A honi légvédelem alakulatainak többsége állandó harcászaltségűek voltak, egyes kiszolgáló alakulatai a mozgósítást „M—3”-ra kellett befejezni. Ugyancsak ekkor rendeltek el, hogy a Szövetségcs Fegyveres Erők biztosítására (utólagos megterítésre) a Magyar Nép-köztársaság tartalékából készleteket hoztak létre (gépközc benzín — 4 ezer tonna; diesel üzemanyag — 2 ezer tonna; repülő üzemanyag — 1 ezer tonna).

Miután a politikai vezetés 1964 júliusában határozatot hozott, hogy a fejlesztés nem járhat együtt a békeleltárszám növekedésével, az 1960-as évek második felében (majd az 1970-es években még fokozottabban) az ún. keretesi-

tés igen nagy méreteket öltött. Ez a szervezési forma azon túl, hogy hátrányosan hatott a harcászaltségi követelmények teljesítésére, a technikai eszközök kiszolgálására, a személyi állomány életkörülményeire, megnevelte a mozgósítással kapcsolatos teendőket is. Ugyanis megkezdődött a békében „nem élő” katonai szervezetek mozgósítását előkészítő tüzrcek, majd az 1960-as évek második felében a középírányító tüzrcek létrehozása.

Az 1964-es „PANNÓNIA” gyakorlat alapvetően feltárta a mozgósítási rendszer és ezen belül a mozgósítási tiszti biztosításának hiányosságait is. Felszínre kerültek, hogy súlyos fogyatékoságok voltak a tisztek „M” biztosításában. Megmutatkozott, hogy a tartalékos tiszti állomány kiképzése és továbbképzése nem volt teljes összhangban a mozgósítási tiszti szükségleteivel. A területi kiegészítés elve nem érvényesült, a hivatásos és tartalékos tiszti állomány nem ismerte „M” beosztásait, nem volt biztosított részükre az „M” feladataik megfelelő gyakoroltatása. A feltárt hiányosságok alapján meghatározták a hivatásos és tartalékos tisztek, tisztjelöltek „M” biztosításának elveit és módszereit. Intézkedtek, hogy „M” esetén újonnan megalakításra kerülő alakulatok is megfelelő számú és képzettségű, helyi ismeretekkel rendelkező hivatásos tiszti kereteket kapjanak.

1965-re jelentős előrelépés történt a mozgósítási (és a harcászaltségi) rendszer követelményeinek biztosítása terén. Növekedett a feladatok begyakoroltottsága és csökkent az alakulatok harcászaltségbe helyezéseinek időtartama. Például egy gépkocsiszó lövész-erred 2,5-3 órában belül képes volt az összes technikájával, felszerelésével elvonulni tartózkodási körletéből és a harctevékenységet megkezdeni. Ez kb. 30-41 százkálal (egy órával) kevesebb, mint az előző időszakokban volt. Tehát javult a csapatok „M”-késztsége, csökkentek a mozgósítási idők. Ezt úgy érték el, hogy fokozottabban súlyt helyeztek a csapatokhoz bevonulásra kerülő személyi kiegészítésnek a helyőrségtől 30-50 km-en belüli területről történő behívására. Ugyancsak az „M”-anyagok jelentős részét már a csapatok tartották.

Ekkor kezdődött meg a tartalékosok hadiruházattal történő ellátása, amit otthon tartottak és mozgósítás esetén már „beöltözve” érkezettek a kijelölt helyre. A mozgósítási rendszer keretében módosították a tartalékos állomány bevonulási időnormáit, mely így már megfelelt a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői követelményének. Az „M” késztség növekedéséhez hozzájárult még, hogy az alakulatokat túlnyomó többségükben képzett tartalékosokból tudták feltölteni. Növekedett az „M” anyagi biztosítottság foka is. De a hadseregben a készletek és tartalékok felhalmozása sajátos „terviszruség” folyt. Az „M” tartalékokba csak a legszükségesebb, a legspeciálisabb eszközöket és anyagokat szereztek be. Azon eszközöket, amelyeket „M” esetén a

népgazdaságtól viszonylag könnyen és gyorsan biztosíthatók — a népgazdaság terheltesítése érdekében — nem szereztek be békéidőszakban.

1967-ben a miniszter direktívában határozta meg a mozgósítással összefüggő feladatokat a rakéta-atomfegyvereklélettel mérő ellenséges csapatok esetén. A direktíva, esetleges háború kezdeti időszakában elszervezett veszteségek pótlására, decentralizálta a létrehozandó tartalékképzést.

1967-ben jelent meg a polgári védelemről szóló 1964-es (1) kormányhatározat végrehajtásáról szóló HM utasítás is. Ez, összefüggésben az egyre növekvő kereséssel is, jelentősen megnövelte a mozgósítási feladatokat. A Minisztertanács Honvédelmi Bizottságának 1964-es határozata alapján rendelték el a megyei, fővárosi honvédelmi bizottságok létrehozását. A Vezérkar szervezési és mozgósítási csoportfőnöke és a Minisztertanács Tanácsi Hivatala által kiadott együttes utasítás jelentősen megnövelte a tanácszi szervek mozgósítással kapcsolatos feladatait. Az évente végrehajtott mintegy 100 kisebb-nagyobb gyakorlat biztosította a mozgósítottak általában 12 órán belüli bevonulását és összekövacsolását.

Élesnek mondható helyzet is akadt. Tipikus hidegháborús reakció: az USA fegyveres erőinek 1966. április 21-én tartott harcalkészültségi gyakorlatára válaszként (a VSZ-el összehangolva) az MN-ben is készültséget rendeltek el. Az ekkor szerzett tapasztalatok alapján 1966. június 1-jével a Vezérkar életbe léptette a „Vizválasztó” fedőnevű borítékot, mellyel a csapatokat fokozatosan és rejtve a „fokozott harcalkészültség” állapotába helyezhették.

Gyakorlatok

A megszabott kiképzési, képzési feladatok végrehajtásával egyidőben biztosítani kellett azok végrehajtásának, a megszerzett tapasztalatoknak folyamatos felmérését, elemzését. Ezt a különböző szintű gyakorlatok során lehetett elvégezni. Ezek a gyakorlatok alkalmat adtak a katonai vezetésnek, hogy a személyi állomány felkészültsége mellett tapasztalatokat szerezzenek az MN háborús igényeiről és ennek alapján javaslatokat tegyenek a megfelelő javítási szervezetek kialakítására. Ugyanígy a népgazdaságból biztosított gépek technikai állapotát és ezzel kapcsolatos hiányosságokat is felszínre kerültek, illetve a módosításokra vonatkozó javaslatokat kidolgozták. Ezen túlmenően is jelentősen növekedtek az MN feladatai. Mindenekelőtt a VSZ Egyesített Fegyveres Erők közös katonai rendezvényei lettek gyakoribbak és szélesebb területre felelőek. A harcászati gyakorlatok száma igen magas volt. (A 60-as évek végétől az MN önálló és a szövetségekkel közös gyakorlati meghatározott rendszerben zajlottak le. A szárazföldi csapatoknál a zászlóaljnak nyolchavonta, az ezredek általában évente, az állandó készenléti hadosztályok öt évente kétszer, a hosszabb készenléti had-

osztályok öt évente egyszer hajtottak végre harcászati gyakorlatokat. A honi légvédelmi csapatok „ZENIT” elnevezés alatt két éventénként gyakorolták az egységes légvédelmi rendszeren belüli feladataikat. „GRÁNIT” fedőnevű gyakorlaton a légvédelmi harcterékenységek előkészítését és megvívását gyakorolták bonyolult elektronikai zavaró körülményei között. Az első ilyen típusú jelentősebb gyakorlatra 1969-ben került sor Magyarországon.) A szövetséges csapatokkal végrehajtott közös gyakorlatokon túl a korábban nagyobb figyelmet kaptak a Magyarországon területen állomásozó szovjet Déli Hadseregcsoporthal közösen végrehajtott hadosztály- és seregest gyakorlatok is. Voltak természetesen kisebb volumenű gyakorlatok is, melyeket inkább a mozgósítás „ellenőrzésére” rendelt el a katonai vezetés. (Így az évek során a tartalékosok igénybevétele folyamatosan emelkedett.)

Az eredmények mellett néhány ismétlődő hiányosság akadályozta az eredményesebb munkát. A VK megállapítása szerint a hibák egyrészt főleg a parancsnokok és törzsek vezetési tevékenységében, valamint rakéta-atomfegyverek és a fegyvernemi csapatok alkalmazásában mutatkoztak, másrészt abban, hogy a 60-as évek közepén még mindig jelentős számban fordultak elő tartalmilag és módszertanilag gyengén előkészített és levezetett foglalkozások, illetve gyakorlatok. Az egység és alegység harcászati gyakorlatok mintegy fele-fele arányban „jó” és „megfelelő” eredményekkel zárultak. Rakéta- és honi repülőcsapatok rendszerint „kiváló” és „jó” eredménnyel teljesítették lökőkép-zési és harcászati feladataikat. Ezek az eredmények nemzetközi mércével mérve is jók voltak. Ez derült ki a különböző szövetségi gyakorlatok alkalmával, amelyek az MN csapatai elismerésre méltóan oldották meg harci feladataikat. A gyakorlatok, a lövészetek és a szemlék bizonyították, hogy a csapatok egyre magasabb színvonalon voltak képesek bonyolult viszonyok között a koalíciós csapatokkal együttműködve, megnövekedett tűzerővel, manőverező-képességgel és védettséggel a korszerű harc sikeres megvívására.

A harcalkészítési feladatokra való felkészülés mérését szolgálta és kiemelt figyelmet kapott a VSZ keretében végrehajtott, de még nem túl sikeres „DUNA” hadműveleti-harcászati gyakorlat 1962-ben, magyar, csehszlovák és bolgár egységek részvételével. (Az első VSZ közös hadgyakorlat Magyarországon 1961-ben zajlott le „VIHAR” fedőnéven és ugyanezen év májusában még HM karhatalmi gyakorlatot is tartottak. A seregest és a magasabb-egység-parancsnokok és törzsek vezetési készségét szolgáló gyakorlatot 1963-ban megismételték. (A „DUNA” gyakorlatot 1965-ben, majd 1969-ben is végrehajtották.)

Természetesen voltak „kiseb” méretű gyakorlatok is, melyek előkészítést, felkészülést jelentettek a nagyobb megmozdulásokra. Ilyennek számított az 1962. október 15—20. között Miskolc, Esztergom, Győr, Pápa, Tapolca, Szé-

keszfehérvár, Budapest, Mezőkövesd által határolt területen az 5. HDS parancsnoka és törzse vezette (az 5. HDS-tól a 11. harckocsihadosztály, a 4. és 9. gépkocsizó-lövészhadosztály, néhány HDS és HM közvetlen csapat részvételével lefolytatott) hadosztályi harcászati gyakorlat. Az 5. HDS csapatai által végrehajtott 1964-es gyakorlatokon a parancsnokok és törzsek tapasztalatokat szerezhettek széles folyóakadályi menetből való leküzdésének megszervezésében, végrehajtásában, valamint nagyterreji ellenőrkések elhárításában. (Nem utolsó sorban az alegységek rádión történő vezetésére is került.)

1964-ben került sor az „ERŐD” fedőnévű hadgyakorlatra, melyen a 9. gésapított lövész hadosztályi csapatai vettek részt. Miskolc térségében. A január 14—19 között végrehajtott gyakorlat erdő-hegyes terepen, téli időjárási viszonyok közötti támadás közben mérte fel a résztvevők állapotát, felkészültségét. A feszített követelmény mutatója, hogy még ugyanebben a hónapban „CITADELLA” fedőnéven csökkentett állománnyal, újabb „egyoldalú, egyfokozatú hadművelési hadijátékra” került sor az 5. Magyar Hadsereg törzse, a 3. Román Hadsereg törzse és a 28. Szovjet Hadtest csökkentett állományú törzsének közreműködésével. (A Cságne Lajos honvédelmi miniszter vezette hadijátékot meglátogatta Kádár János és A. Grecsko marsall.) Sor került harcászati gyakorlattal egybekötött részleges mozgósításra is 1964. május 5—16. között 7 200 tartalékos hadköteles, 1 000 gépkösi, több mint 200 munkagép, valamint 3 000 tényleges szolgálatot teljesítő katona bevonásával. A feladatot az előirt időn belül hajtották végre, de komoly hiányosságokra is fény derült. (A tartalékos tisztek nem ismerték tervezett beosztásukat; a csapatok felállításához szükséges különböző anyagokat több helyről és nagy távolságról vételezték fel; a népgazdaságból előállított gépjárműtechnika mintegy 15%-a, a munkagépek 40—50%-a nem felelt meg a technikai normáknak »zezeket nem vették áto). Az 1964 közepén tartott „PANNONIA” gyakorlat bizonyította, hogy az „M” beosztású tisztek irányítása túlzottan centralizáltan történt (ismeret és naprakészségi nehézségek). 1964. augusztus 10—14 között egyoldalú, kétfokozatú (FRONT—HDS) parancsnoki-törzszvezetési gyakorlat került levezetésre, a DHDSCS és az 5. HDS parancsnoksága és törzse részvételével. A szárazföldi csapatok hadművelési-harcászati rakétás alakulatai „HENGERT” elnevezéssel szintén 1964-ben hajtották végre éleslövészetet a Szovjetunióban, és ezt követően általában kétévtenként. Az OLP és alárendelt alakulatai 1964-ben résztvettek a CsSzK—OLP tervezésű „VÉNUSZ” légvédelmi rendszer gyakorlaton, ahol „megfelelő” eredménytelvékenykedtek. Az 1964-es gyakorlatok során is felszínre kerültek a főbb hiányosságok: az összpontosítási körletek elfoglalása nem volt eléggé szervezett; a harcbitizációs megszervezése még hiányos volt; az álcázási rendszabályokat felületesen ismerték, illetve tartották be. További tapasztalat volt, hogy a csapatok zöménél még nem ismerték

kielégítően az atomcsapás következményei felszámolásának rendszabályait és azokat nem tudták gyorsan végrehajtani. Változatlanul gyenge volt a rádióforgalmazás fegyelme, így a jól szervezett és működő híradás ellenére is nehézségek voltak a hírváltás.

Az 1965-ben lefolytatott „OCEÁN” gyakorlat során is felmérték az alárendelt csapatok diszlokációját, szervezését és személyi biztosítását. Ugyanakkor a betervezett feladatok közül 1965-ben nem tudták végrehajtani néhány fontos feladatot. Így például nem került sor a rakéta és légvédelmi rakéták hadművelési követelményeinek műszaki problémái feldolgozására; a KPM, VPVO és a HM közvetlen műszaki csapatok feladatainak koordinálására; a hadművelési álcázás műszaki kérdéseinek megoldására. Az 1965/66-os téli kiképzési év során a vizalatti hídépítés és a műszaki technika téli alkalmazásának kiképzési problémái kerültek előtérbe. Ezzel együtt megkezdtek az erdő-hegyes terep, valamint a megerősített körletek leküzdésének (műszaki) kiképzés problémáinak feldolgozását.

A szárazföldi csapatok magasabb parancsnokai és törzsei kiképzése elő 1966-ban — az elmúlt évekhez viszonyítva is—még nagyobb és bonyolultabb feladatokat állítottak. E feladatok közül kiemelkedtek a Grecsko marsall vezette „METEOR” (1966. március 7—12. rakéta és rakéta-technika), a „BÁSTYA” (hadsereg szintű parancsnoki és törzszvezetési), „URAL” (harcászati) gyakorlatok, „ahol a háború váratlan kirobbanásából adódó sajátos hadművelési-harcászati feladatokat” gyakorolták. A korszak egyik legnagyobb méretű gyakorlata a „VLATAVA” (1966. szeptember 7—25. csehszlovák, szovjet, NDK és magyar — a 8. gépkocsizó lövészhadosztály — részvételével) az EFEF tervei alapján került levezetésre. Ennek során az összfégyveremű hadsereg találkozó ütközetnek megtervezése, megszervezése és vezetése, valamint a hadművelési kifejlesztése erős ellenséges csoportosított megsemmisítésére—légideszantok széleskörű alkalmazásával, területvédelmi erőkkel együttműködésben—került gyakorlásra, bemutatásra. A homi légvédelmi csapatok magasabb parancsnokai és törzsei elő 1966-ban — az előző évi bonyolult feladatokhoz viszonyítva — új feladatokat is állítottak, melyek közül kiemelkedtek a zavaró gyakorlatok, valamint a felautomata vezérsíri rendszer („VOZDUH”) telepítési és harci alkalmazás elveinek tanulmányozása. A zavaró gyakorlatok tapasztalatai azt mutatták, hogy ilyen viszonyok között a törzsek irányító tevékenysége még nem volt elég megbízható és nem minden esetben biztosította a csapatok folyamatos vezetését. További ilyen típusú jelentősebb gyakorlatra még 1969-ben került sor Magyarországon. Ugyanakkor a gyakorlatok hasznos tapasztalatot adtak a kiképzés további megszervezéséhez.

A Szovjetunió Állami Lőterén 1967. augusztus 7—15. között az 5. hadművelési-harcászati rakétadandár egy osztálya és a 147. mozgó rakéta-

technikai bázis éles rakéták előkészítésével, indításával egybekötött harcászati gyakorlatot tartott („jöváló” eredménnyel). A honi légvédelem magasabb egységei törzsei és alárendelt csapatai teljes állománnyal, az 5. HDS légvédelmi törzse és rádiótechnikai zászlóalja, valamint a légvédelmi egységek és alegységek törzsei vettek részt az egyáltalán nem „kisebbségi” méretű „VÉRTES” (légvédelmi) gyakorlaton 1967. szeptember 25–26-án.

A Szovjetunió területén 1969 nyarán „RASZVET” fedőnévvel tartottak gyakorlatot, amelyen magyar, bolgár, román és szovjet egységek, magasabb egységek és törzsek vettek részt. A gyakorlat Magyarország területén folytatódott június 2–7 között a Déli Hadseregcsoport és hét alárendelt hadosztályunk bevonásával. Nemzeti keretben — áprilisban — már folyt egy 5 napos hadseregszintű harcászati gyakorlat az Magyar Néphadseregénél. A VSZ gyakorlatot követően szeptemberben „VÉRTES” fedőnévén a 11. harcokosi hadosztály és az 5. hadsereg közvetlen egységek gyakorolták a „hadosztály támadásban” feladatot.

A harcászati gyakorlatok száma igen magas volt. Tehát az 1970-es évek sem múltak el jelentősebbnek mondható csapatgyakorlat nélkül. A harcászati gyakorlatok közül a legjelentősebbeknek VSZ közös hadgyakorlatai számítottak. Kiemelt jelentőséggel bírtak a seregtest harcászati magasabbegység-parancsnokok és törzsek vezetési képességét felmérő gyakorlatok. Többfokozatú frontparancsnoki és törzsvetési gyakorlat folyt le az EFEF vezetéseivel 1969 után 1972-ben, valamint 1976 és 1982 között kétfévente. Az eszetenek csapatok részvételével végrehajtott „SZOJUZ” hadművelési-harcászati parancsnoki és törzsvetési gyakorlatok 1974., 1977., majd 1984. években folytak, szintén az EFEF vezetéseivel. Csehszlovák, magyar és szovjet csapatok együttműködésének demonstrálását szolgálta a „SZOJUZ—77” fedőnévű együttműködési hadművelési parancsnoki és törzsvetési gyakorlat 1977. március 21—27. között. A szovjet Déli Hadseregcsoport kijelölt csapatai helikopter-alegységek is erősítették. E gyakorlatok mindenképp az együttműködés begyakorlását szolgálják — különböző nemzet hadseregei között. A VSZ Egyesített Fegyveres Erők kiképzési terve szerint 1979. május 14—19. között „PAJZS—79” fedőnévvel Magyarország területén tartottak hadművelési-harcászati, parancsnoki és törzsvetési gyakorlatot. A magyar honvédelmi miniszter által vezetett hadgyakorlaton a magyar csapatokon kívül bolgár, csehszlovák és szovjet csapatok, valamint néhány fős román megfigyelő törzs vett részt.

A szövetséges csapatokkal végrehajtott közös gyakorlatokon túl a korábbinál nagyobb figyelmet kaptak ettől kezdve a Magyarország területén állomásozó szovjet Déli Hadseregcsoporttal közösen végrehajtott hadosztály- és seregtest gyakorlatok is.

A Szovjetunió területén a „SZTRELBA” elnevezésű, éleslövészettel egybekötött gyakorlatokra 1973—82 között kétfévente került sor.

A Magyar Néphadsereg „BÁSTYA” elnevezés alatti tartott önálló hadművelési-harcászati parancsnoki és törzsvetési gyakorlatokat 1971-ben, majd 1973-ban és 1981-ben. Már 1970-ben háromnapos időtartammal „DRÁVA” fedőnévén a 8. gépkocsizó lövész hadosztály teljes állománya és az 5. hadsereg közvetlen egységei közreműködésével folytattak harcászati gyakorlatot. Ezt követően „FEGYVERBARÁTSÁG—70” elnevezéssel az NDK területén folytak együttműködési gyakorlatok. Itt valamennyi „varsói” tagállam hadserege képviselte magát. Magyar részről három héten át az 5. hadsereg törzskének operatív állománya és a 9. gépkocsizó lövészhadosztály vett részt.

A fegyvernemek közötti együttműködés és az új harci technikai eszközök alkalmazásának gyakorlása a 70-es években került előtérbe. A nemzeti keretek között végrehajtott gyakorlatokon is az új harci technikai eszközök alkalmazásának, a repülőcsapatokkal való együttműködés elvi és gyakorlati kérdései merültek fel. 1973-ban — csak a jelentősebbeket említve — a „TAVASZ—73”, a „VÉRTES—73”, valamint a „BÁSTYA—73” fedőnéven végrehajtott manőverek alkalmazták az 5. hadsereg alárendelt egységei és törzseik felkészültségét mérték fel. A „VÉRTES—73” harcászati gyakorlaton már 4–12 napra behívott tartalékosok is jelentős szerepet játszottak. 1977. szeptember 5–7 között „HENDER—77” fedőnévén már rakéta- és rakétatechnikai — együttműködési — gyakorlatot tartottak, ahol „a rakétatechnikai ellátása erdős-hegyes terepen, atomfegyverek alkalmazásának viszonyai között” volt az elsődleges kiképzési cél. A felmerült problémák miatt tíz nap múltán a gyakorlat további 14 napig tartott. Ennek az előzménye volt az MN Rakéta Tűzerőnökség operatív csoportja által vezetett — éles rakéták indításával egybekötött — harcászati gyakorlatot tartottak „VISEGRÁD—76” fedőnévén a Szovjetunióban.

Az évek során a tartalékosok igénybevétele folyamatosan emelkedett. Ennek keretében 1969 során közel 900 fő tartalékos mozgósítására került sor 5–15 napos időtartamra. 1978-ban már minden korábbiánál nagyobb létszámú tartalékos — 23 572 fő — vett részt 2–20 napos mozgósítási gyakorlaton.

Polgári védelmi gyakorlatokat is rendeztek. Az 1965-ben a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága (PVOP) és az MN Vegyvédelmi Főnökség közös szervezésében Borsod-Abajú-Zemplén megye területén 5 napig tartó atomcsapás elhárítási gyakorlatot tartottak. Már 1969 júniusában a Hajdúsághban — feltételezett vegyitámadás szimulálva — 8000 ember kitélepítését gyakorolták. Az általalakított polgári védelem jegyében Czinege Lajos honvédelmi miniszter a PV Országos parancsnokaként 1970-ben adott ki utasítást a lakosság polgári védelmi felkészítéséről, 14–65 éves férfiak és 14–60 éves nők kötelező kiképzéséről volt szó. Néhány üzem kivételével nem került sor tényleges kiképzésre, de azért mé-

gis viszonylag jól működött a rendszer. Elméleti és gyakorlati tapasztalatadásra is sor került: 1977-ben a VSZ tagállamai (és Mongólia) polgári védelmi vezetői tanácskoztak Magyarországon. Ennek keretében élelmiszerek, termények szennyeződéstől történő mentesítésének, csomagolásának, tárolásának módszereit, a „háborús” közetkezetés megszervezését mutatták be Füzessabony, Miskolc térségében. 1978-ban előbb május 20—24. között „HANSÁG—DUNA” fedőnéven Petrzalka térségében tartottak magyar-csehszlovák bemutató jellegű polgári védelmi gyakorlatot, melyet a „szocialista országok” polgári védelmi vezetői és szakemberei is megtekintették. Ezt követően augusztus 26—27-én újabb hasonló gyakorlatot tartottak 15 ezer bevónással a Tolna megyében. Ekkor az elsődleges cél a feltételezett nukleáris csapások utáni felmérés és a mentő-, mentesítő munka megszervezésének, végrehajtásának gyakorlása volt. Egyre gigantikusabbak lettek ezek a gyakorlatok. 1979. április 20—29. között Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és a Szovjetunió közös polgári védelmi együttműködési gyakorlatot hajtottak végre az érintett országok határterületeinek körzetében. Ehhez képest már szinte „visszafogott” volt ugyanezen évben a Szolnok megyei gyakorlat — 20 ezer fő bevónással —, melynek a feladata volt a nagy tömegű lakosság kitelepítése vasúttal, autóbusszal és gépkocsikkal.

A mozgósítási gyakorlatok általában sikeresek voltak, de előfordultak negatív „jelenségek” is. Ebbe a sorba tartozott 1967. augusztus 21-én egy légvédelmi rakétaezred (munkaidő alatti) mozgósítása is (Budapest, Komárom-, Pest-, Bács-Kiskun megyéket érintette), melynek során a kiegészítő parancsnokság tisztjei késedelmeskedtek, egyes vállalatok (pl. Posta Központi Járőrtelep, Gépipari Autófuvarozási Vállalat) vezetői vonakodtak a tartalékosokat, gépjárműveket átadni. (Ezt Czinege Lajos honvédelmi miniszter jelentette is a politikai vezetésnek). Mivel a magyar Duna szakaszon nincs lehetőség partváltással egybekötött sebességi átkelelési feladatok gyakorlására, a csehszlovák vezetés engedélyével 1967 nyarán az MN műszaki-utász és pontonos-hídász egységei csehszlovák Duna szakaszon gyakoroltak. Kisebb méretű, de jelentősnek mondható volt a CSSZK Nyugatszlovákiai kerületi PV törzse, valamint a Magyar Népköztársaság Győr-Sopron-, továbbá Komárom megyék vezetési pontjainak személyi állománya együttműködési, törzsevezetési gyakorlat.

Fegyelmi helyzet

A fegyelmet, a hadrafoghathóságot, egyáltalán a harcokészültséget az előjáró ellenőrző bizottságok 1961-ben ellenőrizték, és igen rossz tapasztalatokat szereztek. Már az 1960. augusztus 1-jei Katonai Tanács ülésén a Politikai Csoportfőnökség is jelentette az 1959/60-as kiképzési évről készült beszámolójában: „A tisztek fegyelme, példamutatása nem javult kielégítően, sőt egyes területeken romlott.” (263 tiszet kellett megfenyíteni és a 228 rendki-

vüli eseményből is 57-et okozott tisz, melynek következtében 10 tiszet meg halt, 10 pedig súlyosan megsérült.) Így aztán nem meglepő, hogy az ez évben leszerelt 247 főből 164 főt fegyelmi úton távolítottak el a hadseregből.)

A fegyelem csak nem szilárdult meg. 1963-ban 38 öngyilkosság történt (ebből 7 tisz és 20 horvéd), de 1964 március végéig már 20 öngyilkosság történt. A szökések száma is igen magas volt: 1963-ban 108, 1964. március 26-ig 27 (ebből 4, illetve 2 tisz). „*Kedz »divatossá válni az öngyilkossági kísérlet a sorkatonák között — írta 1965. október 22-i jelentésében a Műszaki Főnökség, és magyarázatot is »találták, amikor így folytatták —, amit kivétel nélkül követ a »katonai szolgálatra békében alkalmazható» orvosi felhívásigálati diktés.*” A fegyelmi helyzet problémáira írták jelentésben, hogy „a sorállományiak között igen jelentős a szociális és egészségügyi problémákkal küzdő és az oyanok száma, akik a polgári életből büntetett előélettel vonultak be.” Az MN tagjai által elkövetett morális jellegű büntetettek minősített (vádemelésig eljutott) esetek száma 1964-ben 464 volt. Ez az egyébként sem alacsony szám növekedett 1965-re 609-re. Az esetek nagyobbbrészét „társadalmi tulajdon elleni szándékos büntet (lopás, sikksasztás stb.)” volt (135, illetve 229), csak ezt követte a „szokásos” katonai fegyelemsértés, az „önkényes eltávozás (85, illetve 57), majd a „garázdság” (62, illetve 58). Még ugyanebbe a kategóriába tartozott az „személyi tulajdon elleni büntett” (54, illetve 69 eset), de a „testi sértés (8 napon túl gyógyuló)” (21, illetve 28 esete) és a „neml erőszak” (16, ill. 15), valamint a 7, illetve 8 „emberölés” már igen súlyos, nem esőkönöz számú büntetett jelentett. Más megítélés alá tartozik az évenkénti 4—4 „izgatás”, az 1965-ben előfordult 2 „zendülés, bujtoztás” esete. (Különösen, ha fegyelmebe vesszük, hogy az utóbbiból még 17 „parancsnoki fenytésre visszaadva” eset is volt.) A „szökés” 14, illetve 17 száma csak némi növekedést mutat, de a „köliföldre szökés” 9-ről 23-ra való emelkedése már kiugróan mondható. A 70-es évek adatai hasonló képet mutatnak. A fegyelmi helyzet nem javult, bár jelentősen nem is romlott.

CSEHSZLOVÁKIA 1968

Legkevésbé sem tartozik az MN történetének fényes lapjai közé az 1968-as év második fele, amikor is politikai döntésre augusztustól októberig „internacionista segítségnyújtást” hajtott végre négy másik VSZ ország hadseregeivel karöltve Csehszlovákiában. A „SUMAVA” fedőnevű együttműködési gyakorlat 1968 nyarán már kifejezetten a nyomásgyakorlás eszköze volt. A Csehszlovákia területén megtartott törzsevezetési gyakorlat szovjet, csehszlovák, lengyel, magyar és NDK résztvevői — csehszlovák kérésre — június 30-án megszállták, befejezték a kimondottan politikai célokat követő „demonstrációt”.

A szovjet politikai vezetés július közepén jelezte egy újabb "gyakorlat" tervét Csehszlovákia területén. Csémi Károly altábornagyot kérték, hogy jelölje ki a résztvevő hadosztályt. A magyar haderőt a Dunától északkeletre terveztek alkalmazni a Déli Hadseregcsoporthal alárendeltségében.

A szovjet elvárásoknak megfelelően július 26-án megkezdődött a kijelölt zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészhadosztály, a 11. harcokocsizó hadosztálytól bevont 31. (rétisági) harcokociszred, valamint a 20. (ceglédi) tüzérezred „felkészítése”. A 22 órakor elrendelt fokozott harcokészültséget követően a személyi állományt kiegészítő feltöltést — mozgósítás útján — 9 óra alatt végrehajtották. A hadosztály 27-én 12 óráig befejezte a „GYÉMÁNT” feladatot, tehát a rejtett mozgósítást. Ezt követően elfoglalták megindulási körleteiket, ahol a Déli Hadseregcsoporthal alárendeltségébe kerültek. Július 28-án foglalták el az Aszód és Rétság közötti területen kijelölt várakozási körleteiket. A több mint tízezer katona, 964 tiszt, 659 tiszthelyettes, 8749 honvéd, továbbá 1258 gépjármű és 558 különleges jármű, 242 harcjármű, harcokösi és 205 db különböző tüzérfegyverzeti eszköz is felvonult.

A megszálló magyar csapatok tevékenységének légi oltalmazására és támogatására mindhárom vadászpilóta ezred összes MIG—21 F—13-as százada, valamint a Killián György Repülő Műszaki Főiskola kiképző ezredének két MIG—15 BISZ százada felkészült. Légifelderítési feladatokra az 59. honi vadászpilóta századot, valamint az időközben Taszárról Kecskemétre áttelepült 31. honi vadászpilóta ezred 4. századát jelölték ki. A 8. gépkocsizó lövészhadosztályhoz Isaszeg térségében 8 MI—1-es helikopter is áttelepült. A megszállásban nem érintett repülőszázadok, légvédelmi rakétaegységek is kaptak feladatot, felkészültek az ország légtérének védelmére, hiszen az agresszió következményei kiszámíthatatlanok voltak.

Az 1965 óta a legnagyobb csapatmozgás összehangolására „ZALA” fedőnéven 5 napos felkészítő parancsnoki és tüzérvédelmi gyakorlatot is tartottak. De ezt követően már nem gyakorlatról volt szó. Augusztus 19-én este Szűcs Ferenc vezérőrnagy, a vezérkari főnök helyettese, a hadműveleti összekötőt tartott eligazítást a hadosztálytörzsnel az ezred-és önálló alegységparancsnokok számára. Augusztus 20-án 12 órakor kapták meg az egység- és önálló alegységparancsnokok a hadosztályparancsnoktól a „zárt borítékok” a konkrét feladatokról és egyben elrendelték, hogy az éles löszert 20 óráig osszák ki. Ezt követően kellett megkezdenni a felzárkózást a megkapott csehszlovák határ menti terepszakaszra.

A Csehszlovákiaba történő bevonulást augusztus 20-án éjszaka rendelték el. Éjfélkor mindhárom menetvonalon — egyidőben — a felderítőcsapatok állpték a határt. A követő csapatok fő tevékenységi körzete a Léva-Csallóköz-Nagyszombat-Vágújhely-Nagytopolcsány-Aranysomorát határolta területen belül (mintegy 13 ezer négyzetkilométer) 10 helyőrség (Nyitra, Nagytapol-

csány, Szered, Érsekújvár, Léva, Vágújhely, Pöstyén, Galgóc, Nagykürtös és Verebely) és a vonzáskörzetükbe tartozó jelentős számú csehszlovák katonai egységek, tiszti, tiszthelyettesi iskolák, löszér- és egyéb raktárak megszállása, „kiiktatása” szerepelt. A szovjet légideszant-hadosztályok ugyanakkor az összes csehszlovák katonai repülőteret, nyugati határsávot, Prága stratégiaiag fontos központjait (pl. az elektromos diszpécser centrumot) szállták meg.

A megszállt városok vezetői elfutasították az együttműködést, de jelentősebb incidens csak Nyitrán történt, amikor a magyar harcosporthal figyelmeztető lövészekkel oszlatta fel a helyi tüntetőket. Ugyanez a harcosporthal fegyverhasználat nélkül harcokocsisbevetéssel vett birtokba egy illegális rádióadó. Csehszlovák részről egyik esetben sem volt veszteség. Ekkor még nem volt információ arról, hogy Svoboda csehszlovák elnök (főparancsnok) és a honvédelmi miniszter az eseményeket megelőző napokban parancsot adott, hogy megszállás esetén ellenállás és fegyverhasználat nélkül kell a hadseregnek tudomásul vennie a történeteket. Ezzel ezek életét és óriási anyagi javukat mentették meg a pusztulástól. A civil lakossággal szembeni fellépés erősítésére augusztus 25-én a vezérkari főnök a megszállásban részt vevő egri gépkocsizó lövészezred két zászlóalját megerősítette a belügyminisztérium állományából 300 fő rendészeti csoporttal. Ezek felszerelését már gumibottal és 4 vizágyúval egészítették ki.

Komoly erőpróbát jelentett az MN szállító zászlóaljainak az utánpótlás biztosítása, mely mindvégig Magyarországról történt. Még az üzemanyag és kenőanyagok szállítását is több száz tonnás nagyságrendben a felsőti raktár-ból biztosították.

Szerencsére a „csehszlovákiai események” nem eszkalálódtak. Bár az osztrák, román és jugoszláv oldalon történtek csapatösszevonások, de ezek inkább csak „figyelmeztető” fejelemények voltak. Ennek ellenére folyamatos volt a Jugoszlávia és Románia határ menti területeinek légi felderítése. Ausztria irányába eddig is az volt. Ezen túlmenő intézkedésekre is sor került. Át kellett szervezni a magyar légierő hatáskörét, egyrészt az eddig Magyarország légtérében működött szovjet vadászóképeket Csehszlovákiaba települtek, másrészt a megszálló feladatok biztosítására kijelölt magyar repülőtereknél az MN csapatai menetvonalának légtérbiztosítására, szükség esetén légi támogatásra is fel kellett készülnie. Miután a csehszlovák légierő „földhöz volt kötve”, (szovjet légideszantok őrízésében), a magyar vadászpilóták csak 128 órányi „támogató” bevetésen vettek részt.

A csapatok és fegyverzetük kivonását politikai tárgyalások előzték meg. Szeptember közepén a magyar csapatokat — a Nyitrán lévő harcosporthal kivételével — a Kis-Kárpátok erdőségeiben vonták össze. A résztvevők első csoportja október 21—25 között, az utolsó október 31-én hagyta el Csehszlovákiát.

Az események során 4 katoná vesztette életét, nem fegyveres harcban (1 harcokcsibaleset, 1 fegyverbaleset, 1 öngyilkosság, 1 betegség miatt.) Az éles helyzethez képest nem volt jelentős veszteség, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezen évben sajnálatosan 4 légi katasztrófa során öt pilóta vesztette életét. De a „békés építómunka” minden emberáldozata jelentős és értelmetlen akár Csehszlovákiában, akár Magyarországon következett is be.

A MAGYAR NÉPHADSEREG UTOLSÓ TÍZ ÉVE (1980—1989)

Kül- és belpolitikai feltételek

A 70-es évek végére Magyarországot, és ezen belül a hadsereget az egyre szorítottabb gazdasági kényszer jellemezte. A hadsereg hivatásos állománya is érzékenyen reagált a kialakult gazdasági feszültségekre, nyitott volt a szükséges reformok elfogadására, azok hadseregbeni alkalmazására. A negatív gazdasági tendenciák a Szovjetunióti és katonai kiadásai csökkentésére és így a leszerelési megállapodások mielőbbi elfogadására készítet-
te. 1987 februárjában megszületett a „nullaváltozaton” alapuló „euro-rakéta megállapodás a Szovjetunióval és az USA között, melynek keretében mind a két fél leszerelte az Európában telepített közép-hatósugarú rakétáit. Ezt követte Washingtonban ugyanezen év december 8-án annak a szerződésnek az aláírására, mely 3 év alatt irányozta elő a közepes és rövid hatótávolságú atomfegyverek teljes felszámolását. A magyar közvélemény így tudta, hogy hazánk területén nem volt atom- és vegyi fegyver. Ma már többé-kevésbé bizonyítottak tekinthető, hogy a Bakonyban a Szovjet Hadsereg tárolt ilyen fegyvereket Magyarországon. Ez az enyhülő nemzetközi helyzet kihatott valamennyi VSZ-tagállamra, így Magyarországra is. Akkor még nem is tudtuk, mennyire.

A magyar politika vezetése eddig az ország honvédelmét a Varsói Szerződésre — mindenekelőtt a Szovjet Hadseregre — bízta. Nem tűztek ki nemzeti katonai stratégiai célokat. A belső stabilitást a mind sikeresebb gazdasági és külpolitikai törekvések révén igyekezett biztosítani. Önálló alkalmazásra képes hadsereg kialakítására nem törekedett, nem is igen törekedhetett. Ehhez sem gazdasági, sem katonapolitikai helyzetünk nem volt eléggé „szuverén”: Fő cél a konfliktusok elkerülése volt. Akárcsak történelmünk során amyszor „vonakodós szövetséges” volt hazánk. A politikai vezetés megelégedett a „védelemhez való hozzájárulás” alacsonyabb követelményének teljesítésével, a tetemes ráfordítások ellenére is súlyos aránytalansággal

küzdő hadsereg alakult ki. A szövetségesi „hűség” azt követelte, hogy a hazai életszínvonal romlása árán is, — még a 80-as évek közepén is — a nemzeti jövedelem 4,5—5%—át fordítsák honvédelemre.

A Magyarországon általános, a VSZ többi országhoz képest szabadabb, rugalmasabb gondolkodást és gyakorlatot a szovjet politikai, katonai vezető szervek nem fogadták kedvezően, sőt a legkülönbözőbb utakon igyekeztek gátolni. „A magyar és szovjet vezérkar több mint öt éves perlekedése (1980—85) a néphadsereg szervezetiirányítási rendje körüli vitában jól kifejezte ezt az irányultságot és magatartást.” A VSZ tagállamai nemzeti törekvéseket is igyekeztek követni — Románia ment a legmesszebb —, de lényegében az önálló katonai stratégia kialakításáig, illetve megfogalmazásáig nem jutottak el.

A 80-as évek első felében már egészen láthatóvá vált, hogy a „szövetségi hűség oltárán” nem áldozható fel tovább a nemzeti szuverenitás. Mód és lehetőség mutatkozott a gorbacsovi peresztrojka katonapolitikai következményeinek kihasználására, a korábbi szempontok átértékelésére. Az nyilvánvaló volt, hogy a régi struktúrák — ebbe az irányba — arcukat biztosított nem voltak továbbfejleszthetők. Ez természetesen szemléletmód megváltoztatását, új, követelt a hadsereg teljes személyi állományától.

A hadsereg általános helyzete

Az 1980-as évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy az eddigi intézkedések csak átmenetileg javították az MN helyzetét. Az alapproblémát pl. a szervezetek számának folytonos növekedését a 70-es évek intenzív minőségi fejlesztésének időszakában sem sikerült megoldani, ugyanakkor a létszámkorlátozás betartása egyre nagyobb és nagyobb mérvű „keretesítést” tett szükségessé, aminek következtében az egyes szervezetek létszáma folyamatosan csökkent, „elvékonyodott”. Mind nehezebbé vált a szabályzat szerinti béketevékenység fenntartása, a kiképzési feladatok végrehajtása, a harcokészültség előírt szintjének és a mozgóztatási feladatok naprakészségének biztosítása. Már a 70-es évek végén a felső politikai vezetés olyan igényt támasztott a katonai vezetéssel szemben, hogy országunk nagyságrendjének, földrajzi elhelyezkedésének, a Varsói Szerződésben betöltött helyzetének, valamint a fegyverzetben és a technikában végbemenő változásoknak jobban megfelelő szervezeti struktúra kialakítására tegyen javaslatot. Országunk nagyságának és katonaföldrajzi helyzetének jobban megfelelő, a meglévőnél kisebb, de korszerűbb eszközökkel rendelkező, könnyebben vezethető hadsereg építése volt a cél. Ez azonban csak részben és vontatottan valósult meg, elsősorban a régi gondolkodás következtében. Holttá a változtatás ekkor már elengedhetetlen volt. A legtöbb gondot és nehézséget az okozta, hogy az intézkedések ellenére sem tudták a követelményeknek megfelelően megoldani a szükséges szakember-

utánpótlást (sem mennyiségben, sem minőségben), s emiatt — főleg az alegységeknél — állandósult a tiszt és tisztelhetetlen hiány. Nem tudták a hivatásos állományra háruló terheket érdemben csökkenteni, sőt a csapatok szervezetének bonyolultabbá válása és a sorkatonai idő további csökkentése 1981. január 1-jétől, a 3x8 hónapos kiképzési rendszer tarthatatlansága következtében ezek a terhek még növekedtek is, miközben romlott a hivatásos katonai pálya presztízse, nem emelkedett kellően anyagi és erkölcsi megbecsülése. (Az 1980-ban módosított honvédelmi törvény értelmében a sorkatonai szolgálati ideje 18 hónapra csökkent. Ezért módosítani kellett a váltási és kiképzési rendet másfél év alatti háromos hat hónaposra.) Az erőfeszítések ellenére sem járt sikerrel az indokolatlan kötöttségek felszámolása, jórészt maradt a bürokratikus túlszabályozás, nem csökkentek a formális feladatok. Továbbra sem volt megfelelően rendezve a különböző szintű vezető szervek feladat- és felelősségi rendszere, s emiatt gyakori volt a felső szervek részéről az aprólékos operatív beavatkozás az alárendelt szervek munkájába. A különböző szintű parancsnokságok megnövekedett jogkörével és önállóságával nem álltak arányban anyagi és egyéb lehetőségeik. Ezek a feszültségek és ellentmondások az országos átlagot meghaladó terheket rótták a személyi állomány jelentős részére.

A 70-es évek végére, 80-as évek elejére már „kiürsedett” intenzív fejlesztési koncepció dinamikus tartalommal való megtöltése új vezetési stílust igényelt, amely valamelyest határozottabb szakmai és kevésbé politikai szempontot képvisel. A magyar katonai stratégia kidolgozása napirendre kerülésével Czinege Lajos hadseregátornokot, honvédelmi minisztert 1984. december 6-án nyugállományba helyezték. Az új miniszter, Oláh István vezérézredes felkészültsége, katonai ismeretei reményt nyújtottak egy olyan koncepció megvalósítására, mely az 1984-re megmeredett hadsereg szerkezetet megbontva hatékonyabbá, korszerűbbé és egyben hazánk lehetőségeihez, szűkségeihez jobban igazodó haderőt eredményezhet. Oláh István rövid minisztersége alatt meg is felelt a várakozásoknak. Már első utasításainak egyikében elrendelte az MN dandár-szervezetre való áttállításának kidolgozását, előkészítést, bár ez eltért a VSZ-tagállamok hadsereg-szervezési elveitől. De ez nem azt jelentette, hogy figyelmen kívül lehetett hagyni a Varsói Szerződést.

A VSZ tagállamainak párt-állami vezetői 1985-ben még 10 éves meghosszabbításról írtak alá jegyzőkönyvet. Semmi jele sem volt annak, hogy ez a szerződés-meghosszabbítás még 5 évet sem fog élni, és a VSZ-el együtt hatályát veszti. Oláh István vezérézredes (1983. szeptember 27-től hadsereg-átornok) megfeszített munkával törekedett az MN színvonalának korszerűsítésére. Ez is közrejátszhatott abban, hogy 1985. december 15-én a honvédelmi miniszter tragikus hirtelenséggel — infarktusban — elhunyt. A

megkezdett korszerűsítés az új honvédelmi miniszter (Kárpáti Ferenc vezérézredes) kinevezése után is folytatódott. A magyar katonai vezetés a NATO-országok katonai vezetésével közvetlen kapcsolatot teremtett. Végrehajtották a hadsereg depolitizálását.

Mintegy végős aktusként, még az Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokával egyeztetve kidolgozott tervek alapján az MN mindkét hadrereménél lényeges változásokat irányoztak elő 1985-86-tól, és ez tartott is az egész időszakban. Ennek betetőzése volt, hogy 1989 decemberében létrehozták a Magyar Honvédség Parancsnokságát és az 1990. XVI.tv. alapján a magyar hadsereg 1990. március 15-től a Magyar Honvédség elnevezést viseli.

Irányváltás előtt

A 80-as években a *Honvédelmi Minisztérium* szervezetében — a honi légvédelem vezető szerveinek átalakításával, illetve a Légvédelmi és Repülő Parancsnokság létrehozásával — megvalósult a légvédelem egységes központi irányítása. Megváltozott a szárazföldi fegyvernemi főnökségek szervezeti elrendezése is. A műszaki, a vegyvédelmi főnökségek technikai osztályai az új Fegyverzeti és Technikai Főcsoportfőnökségbe olvadtak be. Maguk a főnökségek pedig a tüzérfőnökséggel együtt a Kiképzési Főfelügyelői irányítás alá kerültek. Létrejött a Fegyverzeti és Technikai Főcsoportfőnökség, — amely különösen az anyagi, technikai biztosítás (ATB) egységes, az egész néphadsereget átfogó rendszerének kialakításával összefüggésben — elősegítette a csapatok technikai ellátottságának javulását. Az egységes Fegyverzeti és Technikai Főcsoportfőnökséget ez alkalommal azért kellett létrehozni, mert a csapatoknak már elfogadhatatlan volt a helyzet. A különböző anyagi-technikai szolgálatok vezetése nehézkessé vált. A változás következtében a HM-ben némileg módosult az anyagi-gazdálkodás felső szintű irányításával kapcsolatos munkamódszer.

A *honi légvédelemnél* — HM részeként, egyben hadászati-hadművelési vezető szervként — Légvédelmi és Repülő Parancsnokság jött létre. Ezzel együtt természetesen megszűnt a légvédelmi és repülő felügyelői beosztás is. Megszűnt a 1. honi légvédelmi hadsereg-parancsnokság és a két hadosztály-parancsnokság. Helyettük megalakult az 1. honi légvédelmi hadtestparancsnokság Veszprémben, amelynek közvetlen alárendeltségébe került a honi légvédelem mindhárom fegyvernemének valamennyi csapatszerkezete. Ugyanakkor mennyiségi fejlesztésre került ismételten sor, a csapatrepülőknél 1982 őszén állították hadrendbe a 90. vadászbombázó és futár helikopterrezredet. A csapatrepülő alakulatoknál a felderítő repülőgépeknek korszerűbbekkel történő lecserélése következtében a 101. felderítő

repülőezred helyett önálló századot, a szállító, illetve harci helikoptereket ezredébe szervezték. Ezzel az MN szárföldi csapatai is saját támogató repülőgépet kaptak, amelyek eddig hiányoztak.

A szárföldi csapatoknál, bár a seregtest vezetési szinten az 5. hadsereg-parancsnokság és a seregtest közvetlen csapatok változatlanul maradtak, teljesen új szervezeti struktúra jött létre 1986-tól. Megszűntek a hadosztály és az ezred szervezete. Az új struktúra raj, szakasz, század, zászlóalj, dandár, hadtest, hadsereg vezetési lépcsők szerint alakították ki. Ezzel mindkét haderőnemmel kibővült az ezred és a hadosztály vezetési szint és így a kiszolgáló és biztosító szervezeteiket a nyolc hadosztály helyett négy — egy honi légvédelmi és három szárföldi — hadtest fogta össze. Ennek alapján állították fel az 1. gépesített hadtestparancsnokságot Tatan és a 2. hadtestparancsnokságot Kaposvárot. Az eddig önálló 3. (ceglédi) hadtest pedig az 5. hadsereg-parancsnokság alárendeltségébe került. A gépesített lövész- és harcokosi-dandárokba egy-egy tüzérosztályt, és 4+2 gépesített lövész-, illetve harcokosi-zászlóaljat is szerveztek. A hadsereg állományában ezzel nem emelkedett a zászlóaljak, harcokcsik, valamint a páncéltörő és tüzérfegyverek száma, de az 5–6 zászlóaljjal rendelkező dandár jobban megfelelt a feltételezett harc dinamikájának. Vagyis kísérlet történt a szárföldi csapatok átszervezésével a vezetés korszerűsítésére, ami az előzetes tervek szerint a csapatok harcértékének megőrzése mellett létszám és fegyverzet csökkenéssel is járt volna. Az átszervezés után a szárföldi csapatok harcértéke gyakorlatilag valóban nem változott, de jelentős létszám- és fegyverzet-csökkenéssel sem járt.

Közvetlenül a rendszerváltás előtt, 1988-ban az MN tizenhárom gépesített lövész-, négy harcokosi-, és négy tüzérdandárral, egy páncéltörő tüzérezreddel, hét műszaki és három híradóezreddel, egy hadműveleti — harcászati rakétadandárral, három harcászati rakétaosztállyal, négy felderítő- és deszant rohamzászlóaljjal, egy rádiótechnikai dandárral, tizenegy légvédelmi tüzér- és rakétaezreddel, illetve dandárral, három harci repülőezreddel, egy harci helikopter ezreddel rendelkezett. Ezen kívül a hadrendbe számos híradó, elektronikai harc, vegyvédelmi, ellátó, javító, szállító és egyéb egység és alegység, valamint különféle hadtáp, kutató és oktatási intézetek is tartoztak. Mindent összevetve a hadsereg békelétszáma 106 800 fő volt.

A technikai ellátottság mennyiségileg elfogadható volt (kezdetét vette egy 35%-os csökkentés a támadó harceszközöknél), a minőségi megítélés már inkább problémásabb. A csapatoknál 113 harci repülőgép, 96 harci helikopter, 1435 harcjármű, 27 tüzérségi rakétaindító, 1750 tábori tüzér löveg, 270 páncéltörő löveg, kb. 50 önjáró hídvető volt rendszeresítve. A hadrendben lévő MIG—21-es elfogó vadászrepülőgépek mellé beérkeztek a nagyobb

hatékonyságú, harmadik generációhoz tartozó, változtatható szárnyállású MIG—23 típusú gépek, valamint a harci helikopterek is. A kétségtelen technikai fejlesztések ellenére a Magyar Néphadsereg a 80-as évekre sem vált korszerű hadsereggé.

A 80-as években a haditechnikai fejlesztés kiterjedt a vezetés technikai ellátottságának korszerűsítésére is. Viszonylag széles körben alkalmazták már a vezetés gépi eszközeit. A 60-as évek stationáris, majd a 70-es évek mobil rendszerű — harvezetési célokat szolgáló, valamint a harceszközök irányító rendszerébe épített, főleg tüzérvetési feladatok megoldását segítő — számítógépei után a 80-as években már megtalálhatók az MN központi szerveinél és a csapatoknál félautomatikus, automatikus információgyűjtő, feldolgozó és továbbító berendezések is. A korszerűbb híradó eszközök telepítése megjavította az összeköttetést, az információáramlást a különféle vezetési pontok között. Így a vezetési képesség összhangba kerülhetett a nagyobb hatású harceszközök irányításának megnövekedett igényével. Ennek következtében a harcbiztosító, kiszolgáló alakulatok teljesítőképessége, hatékonysága megnövekedett, és jelentősen javult a fegyveremek harci lehetőségének kihasználhatósága. Ugyanakkor a vezetés szervezeti rendszere korántsem felelt meg a korszerű követelményeknek.

Felkészülés; Felkészültség

Külön gondot jelentett, hogy 1945 óta szinte folyamatosan csökkent a katonatiszti, tiszthelyettesi hivatás presztízse. A 80-as évekre várható tisztihányok pótlására már a 70-es években jelentős energiát és pénzt fordítottak. Három új középiskolai Katonai Kollégiumot hoztak létre, a 4 számút Szegeden, az 5. számút Győrben, a 6. számút Balassagyarmaton. Ezt követően 1986-ban Pécsen a 8., Székesfehérváron a 9., majd 1988-ban Szolnokon a 10. számú Katonai Kollégiumot.

Komoly hiány volt alsóbb szintű csapattisztekből. Ezek pótlására 1986-ban az MN Személyügyi Főcsoportfőnökség lehetőséget biztosított tiszthelyetteseknek 3–5 hónapos tiszti tanfolyam után a tiszti vizsga letételére, akik utána alhadnagyi rendfokozattal kerültek szolgálati beosztásba. Ugyancsak a szakasz szintű tiszti alegység-parancsnoki hiányok pótlására a tartalékos tiszti kiképzésben részesült és tartalékos tiszti rendfokozattal rendelkezők lehetőséget kaptak hivatásos vagy továbbszolgáló állományba vételre. 1987-ben jelent meg az a miniszteri rendelet, amely lehetőséget teremtett arra, hogy a tiszthelyettesképző szakközépiskolát eredményesen elvégzők — továbbra is hallgatói állományban maradván — tanulmányaikat felvételi vizsgák nélkül folytathatták valamely szakirányú katonai főiskolán. A szakisztek számának növelését szolgálta az MN Személyügyi Főcsoportfőnökség 1987-88-as tanév-

re meghirdetett pályázata is a Budapesti Műszaki Egyetemen indult hadmérnökképzésre. Természetesen növekedett a katonai főiskolákra felvették száma is, sőt a Szovjetunióban tanulókkal mellett Kassán, a Csehszlovák Népköztársaság Katonai Repülő Főiskolájára is beiskoláztak 20 magyar repülőhajózó tisztjelöltet. Az alapfokú tisztképzés jelentős anomáliáját szüntették meg azzal, hogy hivatásos állományba vették a katonai tanintézetekben tanuló hallgatókat.

A mennyiségig növelés mellett nem lehetett a minőséget sem elhanyagolni. Elnem feltétele volt ennek, hogy a katonai főiskolákra beiskoláztottak megfelelő előképzéssel rendelkezzenek. 1988-ban helyezték hatályon kívül az érettségivel nem rendelkező, szakmunkás képesítésű fizikai dolgozók katonai főiskolai előkészítő tanfolyamáról szóló 1975/23. számú HM utasítást. Ennek következményeként újra kötelezővé tették az érettségit a katonai főiskolai pályázathoz.

Az akadémiai tisztképzés, illetve annak intézményének megbecsülését jelentette amikor is 1985-ben a MN VKF a hadtudományokban egyetemi doktorátust szerettek doktorá avatásának ünnepélyesebbé, bensőségesebbé tétele érdekében a ZMKA részére Tisztségiáncot és Zrinyi szabályt adományozott. Ugyanakkor a ZMKA-n folyó képzés elismerését mutatta, hogy 1988-ban a Minisztertanács öt egyetemi tanári kinevezést is jóváhagyott. Az 1980-as évek közepéig több mint 20 doktori, és 200-at meghaladó kandidátusi tudományos fokozattal rendelkező személy dolgozott a hadseregben. 76%-uk a hadtudomány, 24%-uk pedig a társadalomtudományok, a természettudományok, a műszaki tudományok és az orvostudományok különböző kérdéseiről készített értekezést. A kifejezetten hadtudományi kandidátusok közül 1984 végéig több éves aktív tudományos tevékenységre alapozva 11-en készítették el és védtek meg a doktori fokozati cínyerésére irányuló munkát.

1982-ben a kormány Tudománypolitikai Bizottsága korszerűsítette az országban folyó tudományos munkatársak képzési rendjét. Növelte a képzéssel és a továbbképzéssel szembeni követelményeket, a kutatási témáknál pedig a népgazdasági prioritások figyelembevételét írta elő. Az országos rendelkezéseknek megfelelően a Néphadseregben is módosult a tudományos továbbképzés tartalma és menete. A Zrinyi Miklós Katonai Akadémián végre megindult a szervezett egyetemi doktori képzés és a fokozat odaítélése. Természetesen a tanintézetek tananyaga is korszerűsödött. A létrehozott dandár, hadtest szervezet meg is követte a módosítást. 1988-ban a ZMKA-n végzett hallgatók egy része már szakdolgozati témákat dandárral kapcsolatos problémákkal foglalkozott. Harcászati foglalkozásokon, valamint a hallgatói parancsnoki és törzszervezési gyakorlaton hadtest- és dandártörzsek különböző beosztásait gyakorolhatták a hallgatók. Végül is 1987-ben új harcászabályzatot adtak ki. Ez már éreztette hatását az 1987 júniusában megtartott akadémia hallgatói parancsnoki és törzszervezési hadijáték majd gyakorlat során, amikor is még

hadosztály-czred szervezet alapján folyt le a gyakorlat, de már itt a gyakorlatvezetéség alarendeltségében működött egy tanárokból létrehozott kísérleti dandártörzs is.

A tiszthelyettesképzést is növelni kellett. A honvédelmi miniszter 1984-ben rendeletet adott ki a tiszthelyettesképző szakközépiskolák felállításáról. Így az MN tiszthelyettes állományának mennyiségig és minőségig képzésének növelése érdekében Debrecenben elektroműszerész, Orosházán gépszerező és karbantartó, Szabadszálláson gépjárműtechnikai, Szolnokon repülőgép-szerelő és repülőgép-műszerész, Tápöszezősön elektronműszerész és mechanikai műszerész, Vácot elektronműszerész, Budapesten pedig zeneművészeti szakközépiskolát létesítettek. 1987-ben Budapesten újabb kiképzőközpont létesült, Élelmezési Tiszthelyettesképző Szakközépiskola néven.

Mintegy a hidegháború egyik záró megnyilvánulásaként sűrűsödtek a gyakorlatok. 1982-ben (májusban) az MN Repülő Főnökség — az illetékes HM-szervekkel és a csapatrepülő-parancsnokságokkal közösen — megszervezte és levezette a VSZ dél-nyugati hadsrinter Légierje vezető állományának magyarországi összevadását. A gyakorlaton bemutatják a helikopter alegységek és a vadászrepülőgépek harcát, valamint a deszant rohamosztág alkalmazását. Ekkor hajtották végre első alkalommal honi vadászrepülőök éles bombavetést és SZ—24 levegő-föld rakétaindítást. A pozitív nemzetközi folyamatok kiszélesedésével, a diktátúra keményebb változatának megszűntével azért még működtek a korábbi reflexek. 1987 végén (októberben) 8000 katona részvételével tartották az MN évi harcászati gyakorlatát „BAZALT—87” fedőnéven. Ezt 1988-ban — igaz, nyugati megfigyelők részvételével — követte a VSZ „BARÁTSÁG—88” hadgyakorlata. Az már a kölcsönös közlekedés jele volt, hogy ebben az évben az ENSZ felkérte Magyarországot, hogy 15 fővel — elsőnek 6 hónapon keresztül — képviseltesse magát az észak-iráni tűzszünetet ellenőrző katonai megfigyelő csoportban.

ÖSSZEGZÉS

A második világháborút követően — az addigi osztrák-német alapokra épült magyar katonai gondolkodást — fel kellett váltani az orosz (szovjet) gondolkodással, ami a hadseregszervezéstől, a kiképzéstől, a katonák életéig a hadsereg minden területére kihatott. Az ennek szellemében történtek részletes megismerése nagyon tanulságos lehet a vezetés, de a tisztakar egészség számára is, most, amikor a világméretű szembenállás megszűnt és a rendszerváltás, valamint a NATO tagságunk következtében ismét a nyugati katonai gondolkodás elsajátítása van napirenden.

Láthattuk, hogy a tárgyat 30 évben lehetővé vált az alapvetően megfelelő, de nem problémamentes intenzív fejlesztés. Ennek során, a külső és belső feltételek, korlátok miatt sokszor születtek erőltetett, késedelmes, nem kellően megalapozott döntések. Különösen kirívó volt a nemzeti jelleg, nemzeti stratégia egyre szembetűnőbb hiánya. De problémát jelentett a technika és személyi állomány viszonyának rendezetlensége, sok technikai hiányosságot emberrel igyekeztek pótolni, illetve az új technikák által igényelt képzettséget sok esetben csak kampányszerűen biztosították. A meghozott döntések — akár a politikai, akár a katonai vezetés részéről — nem voltak minden esetben tudományosan megalapozottak. Előtanulmányok, háttéranyagok ritkán készültek, a prognózistulmányokat is sok esetben figyelmen kívül hagyták. Mindezek következtében az egyébként igen költséges hadseregfejlesztés hatékonysága az 1980-as évek végére sem érte el a kívánt szintet. A felszínre került társadalmi, politikai és nem utolsósorban honvédelmi életünk ellentmondásait feloldani már csak a rendszerváltást követően lehetett.

Az 1960-70-es évekről elmondható, hogy a Magyar Néphadsereg mindkét haderőne a korszak második felére képessé vált a politikai vezetés által kitűzött feladatok végrehajtására. Miután a hadsereg a politika eszköze, a feladatok meghatározásában, annak végrehajtásában való részvételt nem a katonai vezetők, különösen nem az „egyszerű” katonák akarata vagy szándéka döntötte el. A politikai vezetés elvárásait, követelményeit a főbb területeken lényegében végrehajtották. A munkát nehezítette, hogy a feladatokat időközben lényegesen szigorúbbá vált gazdasági feltételek, a fejlesztés költségei gyors ütemű emelkedése mellett kellett megoldani. Emiatt néhány területen az eredeti célokhoz és tervekhez viszonyítva lemaradás is bekövetkezett. A hetvenes években a katonai vezetés törekvéseit már (az ország gazdaságának korántsem bőséges gyarapodása következtében) a rendelkezésre álló növekvő anyagi erőforrások legcélszerűbb felhasználás vezette.

A hadsereg arculatának a feltételezett hadviselési mód elméleti kutatására alapozott struktúra kialakítása elsőrendű fontossággal bírt. A szellemi fundamentum megerősítése, megerősödése előfeltétele volt a — erősen korlátozott — szuverenitásnak is. Ezért volt nagy jelentősége annak, hogy a hatvanas-hetvenes években emelkedett a tisztikar műveltségi színvonala és megindult az önálló hadtudományi kutatás is hazánkban. Így — bár igen szűk mozgáster mellett — a kreativitás utat törhetett a dogmatizmuson keresztül. Láttuk, hogy a hatvanas években ellentmondásoktól sem mentesen, lényegében megindult a hadsereg fejlesztése. A Magyar Néphadsereg *mindőségi* fejlesztése során megtett út nem volt problémától és nehézségektől mentes. Ezek a feszültségek és ellentmondások az országos átlagot meghaladó terhet rótták a személyi áll-

omány jelentős részére. A „hosszú” hetvenes években, szintén nem ellentmondásoktól mentesen, lényegében megindult a hadsereg korszerűsítése.

A Magyar Néphadsereg több mint három évtizedes történetét tekintve végül is megállapítható, hogy a külső és belső nehézségek ellenére a hadsereg figyelemreméltó fejlődésen ment át az 1957-es lefegyverzéstől a 80-as évek hadügyi forradalmához való igazodásig. A politikai eseményeken túl érdemes volt megvizsgálni azt is, hogy az MN miként érte el szervezeti, technikai értelemben azt a szintet, hogy a 70-es, 80-as évektől nemzetközi ellenőrző, befekentartó akciókhoz is képes volt katonákat biztosítani. E vitathatatlan fejlődés feltárással talán közelebb jutunk annak a kérdésnek megválaszolásához, hogy ez a politikai vezetés által igencsak „kézben tartott” fegyveres testület miként tudott a rendszerváltás idején — csak a haza érdekeit szem előtt tartva — túllépni a túlpolitikáltság, túlideologizáltság állapotán, és 10 évvel később NATO taggá válni.

KRONOLÓGIA

1956

- November 4. Megindul a „Forgószél” hadművelet — Magyarország megszállása.
- November 7. Uszta Gyula a Magyar Néphadsereg parancsnoka és a Néphadseregi Katonatanács elnöke.
- November 9. Münnich Ferenc a Kádár-féle Minisztertanács elnöke, a Fegyveres Erők Minisztere parancsot ad a karhatalmi ezredek megszervezésére.
- November 10. Az Elnöki Tanács (ET) kiadja a „Tiszti Nyilatkozatot”.
- November 24. Bejelentik a Szovjet Déli Hadseregsoport megalakulását.
- December 11. Uszta Gyula vezérőrnagy a majdani honvédelmi miniszter helyettese.
- December Ilku Pál vezérőrnagyot politikai csoportfőnökké nevezik ki.

1957

- február 11. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága (IKB) kiadja az „Irányelvek”-t a hadseregben működő pártszervezetekről.
- február 12. MSZMP KB határozata a Munkásőrség felállításáról.
- február (15) 20. Ugrai Ferenc vezérőrnagyot nevezték ki a Vezérkar főnökévé (VKF), és a honvédelmi miniszter helyettesévé.
- március 1. Az ET Révész Géza altábornagyot honvédelmi miniszterré nevezi ki. Megkezdődik a hadsereg szervezeteinek stabilizálása.
- március 21. A KISZ megalakulása — a hadseregben is.
- május 8. Az ún. „csonka” kiképzési év.
- október 31.
- május 28. A magyar és a szovjet kormány egyezménye az „ideiglenesen” Magyarországon állomásozó szovjet csapatok jogi helyzetéről.

- szeptember 12. Az MSZMP Politikai Bizottsága elfogadta az „Irányelvek a Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek pártszervezetei és politikai szervezetei részére” című dokumentumot.
- November 12. MSZMP KB határozata: az MN ellenőrzését a KB, illetve a PB végzi.
- December 7. Országos Légvédelmi Parancsnokság létrehozása.

1958

- február 10. Dapsi Károly ezredest nevezték ki politikai csoportfőnökké.

1959

- november 30— december 5. MSZMP VII. kongresszusa állást foglalt az MN minőségi fejlesztése mellett.

1960

- április 19. Az országgyűlés elfogadta a honvédelemről szóló (IV) törvényt
- május (13) 17. Az ET Czinege Lajost altábornaggyá és honvédelmi miniszterré nevezte ki.
- November 25. A „szovjet” harcászati szabályzatokat átvette az MN.

1961

- Augusztus 5. Az 5. Hadsereg Parancsnokság létrehozása (pk.: Csémi Károly vezérőrnagy)
- szeptember 1. Borbándi János vezérőrnagy lett a politikai főcsoportfőnök.

1962

Április

A Magyar Néphadsereg, a Szovjet Hadsereg és a Román Néphadsereg kijelölt csapatai és törzsei „DUNA” fedőnévű közös gyakorlatot tartottak hazánk területén.

1963

május 20.

Csérni Károly altábornagyot az MN vezérkari főnökévé és honvédelmi miniszterhelyettesé nevezték ki.

1964

Január

Megkezdődik a 3x8 hónapos kiképzési rendszer bevezetése.

Új harcászati szabályzat — ismét „szovjet”.

január 14—19.

„ERŐD” majd „CITADELLA” hadgyakorlat.

1966

szeptember 8.

Kovács Pál vezérőrnagyot politikai főcsoportfőnökévé nevezik ki.

szeptember
20—25.

Csehszlovákia területén „VLATAVA” VSZ közös hadgyakorlat.

1967

június 14—19.

„MANÖVER” fedőnév alatt törzsvezetési gyakorlat Csehszlovákia és Magyarország területén, szovjet, magyar és csehszlovák törzsek részvételével.

szeptember 1.

Elnöki Tanács 13.sz. törvényerejű rendeletével megalakul a Kossuth Lajos Katonai Főiskola, a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola és a Killián György Repülő Műszaki Főiskola.

1968

június 20—30.

„SUMAVA” fedőnévű VSZ törzsvezetési gyakorlat Csehszlovákia területén.

Augusztus 21.

Az MN kijelölt egységei a VSZ hadseregekkel együtt bevonultak Csehszlovákiába.

November 19.

Az MSZMP PB határozata az MN hosszú távú fejlesztésének irányairól és feladatairól.

1969

március 17.

A VSZ politikai tanácskozó testülete budapesti tanácskozása.

május 14—19.

„RASZVET” fedőnévű hadgyakorlat a Szovjetunió területén magyar, bolgár, román és szovjet egységek, magasabb-egységek és törzseik részvételével.

június 2—7.

A „RASZVET” folytatása Magyarország területén.

Augusztus 20.

Katonai főiskolák és a katonai kollégiumok hallgatóinak első közös tisztavetése a parlament előtt.

szeptember

„VÉRTES” hadgyakorlat MN keretben.

1970

július 1—9.

Törzsvezetési gyakorlat Magyarország területén az MN és a Szovjet Déli Hadseregcsoportjának részvételével.

október 12—18.

„FEGYVERBARÁTSÁG—70” EFE hadgyakorlat volt az NDK területén.

December 17.

Kárpáti Ferenc vezérőrnagyot politikai főcsoportfőnökévé nevezték ki.

1971

június 1.

A Minisztertanács rendeletben szabályozta a fegyveres erők és fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyát.

- Augusztus 2—5. Magyarország és Csehszlovákia területén „OPÁL—71” fedőnevű hadgyakorlat magyar, szovjet és csehszlovák törzsek, csapatok részvételével.
- 1972
 január 1. Hátországvédelmi Parancsnökság alakult, Kovács Pál vezérőrnagy irányításával.
- szeptember
 4—16. „PAJZS—72” EFE hadgyakorlat Csehszlovákia területén.
- 1973
 január 1. Megszűnt az OLP és megalakult az 1. Honi Légvédelmi Hadseregparancsnokság és Csapatrepülő Parancsnokság.
- január 13. Csémi Károly altábornagyot honvédelmi miniszterhelyettségé neveztek ki, Oláh István altábornagy lett az MN vezérkari főnöke.
- 1974
 május 14—24. Hadműveleti törzsvezetési gyakorlat volt Magyarország és Csehszlovákia területén magyar, csehszlovák és szovjet hadsereg törzsei és csapatai bevonásával.
- december 11. A Minisztertanács 204/1974. (XII.11.) számú határozata a polgári védelemről.
- 1975
 január 1. A honvédelmi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben kiadta a fegyveres erők új Szolgálati Szabályzatát.
- 1976
 március 18. Az országgyűlés új honvédelmi törvényt fogadott el (július 1-jével lépett életbe)
- 1977
 március
 21—27. Együttműködési hadműveleti parancsnoki és törzsvezetési gyakorlat magyar, csehszlovák és szovjet csapatok bevonásával „SOJUZ—77” fedőnéven.

- 1978
 május 20—24. „KUNSAG—DUNA” fedőnéven polgári védelmi (PV) gyakorlat magyar és csehszlovák részvétellel.
- augusztus 26—27. Tolna megyében 15 ezer fő bevonásával PV gyakorlat.

- 1979
 május 14—19. „PAJZS—79” fedőnéven VSZ EFE közös gyakorlata Magyarországon, a magyar honvédelmi miniszter vezetésével magyar, bolgár, csehszlovák, szovjet és kis létszámú román részvétellel.

- 1980
 május 26—június 3. A Szajlut—36 űrhajó fedélzetén Farkas Bertalan százados űrrepülési feladatot hajtott végre.
- december 18. A módosított Honvédelmi Törvény értelmében a sorkatonai szolgálat idejét 24-ről 18 hónapra szállították le.

- 1982
 Május Az MN Repülő Főnökség megszervezte és levezette a VSZ délnyugati szármánya légierjeje vezető állományának magyarországi összehozását.

- 1984
 május 19. A honvédelmi miniszter rendelete tiszthelyettesképző szakkozépiszkolák felállításáról.
- december 6. Czinege Lajos hadseregtábornok helyébe Oláh István vezérezeredest neveztek ki honvédelmi miniszterré.
- december 17. Pacsek József altábornagy az MN vezérkari főnöke és honvédelmi miniszterhelyettes.

- 1985
 december 30. Az elhunyt Oláh István hadseregtábornok helyébe Kárpáti Ferenc vezérezeredest neveztek ki honvédelmi miniszterré.

- 1987 Új harcászati szabályzat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) A magyar katonai gondolkodás története — Tanulmánygyűjtemény (Szerk.: Ács Tibor) Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp., 1995.
- 2) A Kilián György Repülő Műszaki Főiskola története 1949—1984. (Szerzői munkaközösség) Szolnok, 1985.
- 3) A Kossuth Lajos Katonai Főiskola története 1947—1984. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp., 1984.
- 4) A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956—1962. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1964.
- 5) Az MSZMP és a szocialista honvédelem — Dokumentumok (Válogatta: Dr. Zágoni Ernő) Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1981.
- 6) A magyar katonai vezető- és tisztképzés története — A millennium alkalmából rendezett konferencia anyaga (Szerk.: Dr. Lengyel Ferenc, Dr. Szántó Mihály) Bp. 1990.
- 7) Az ideológiai munka nagyobb hatékonyságáért. Ideológiai tanácskozás a Magyar Néphadseregben, 1977. július. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1977.
- 8) A Zrínyi Katonai Kiadó kiadványai 1951—1980. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Bp. 1981.
- 9) Berek Lajos: A szárazföldi összefegyveremi csapatok harcának fejlődése 1945—1990 között. Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, 1997.
- 10) CSIMA János: Repülőtiszt képzés a Magyar Néphadseregben (1949—1971) — Kilián György Repülő Műszaki Főiskola története — Szolnok, ZMNE RTI Szolgálati könyvtár (Nyt. szám: 1067/1982.) 1981. (Kézirat)
- 11) FEJES Ferenc—ANGYAL Ferenc: Hogyan lehetsz hivatásos katona? Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1988.
- 12) GÁL István—BENEDEK Gyula: A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola története 1949—1984. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1984.
- 13) JÁSZI BRUNÓ—POMPOV István (szerk.): Kilián György Repülő Műszaki Főiskola története — Szolnok, 1974.
- 14) KIS Sándorné—RING Borbála (szerk.): Főiskolánk a sajtó tükrében (1967—1988) — Bibliográfia, — Szolnok, 1988.
- 15) Magyar Katonai Folyóiratok Repertórium I—IV. kötet — „Honvédelem” Szerkesztősége 1979—1983 közötti években.
- 16) Magyarország a XX. században I. kötet (Főszerk.: Kollega Tarsoly István) Babits Kiadó, Szekszárd. 1996.
- 17) Magyarország hadtörténete II. kötet (Főszerk.: Liptai Ervin) Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1985.
- 18) MÖRITZ Lajos: A tisztképzés 40 éve. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1964.
- 19) MUCS Sándor—ZÁGONI Ernő: A Magyar Néphadsereg története. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1984.
- 20) PATAKY Iván: A vonakodó szövetséges. Zrínyi Kiadó, Bp. 1996.
- 21) RÁDI József: A tisztképzés fejlődése a katonai főiskolák létrehozásától — A repülőtisztok képzése 1967—1980. (ZMNE RTI Szolgálati könyvtár, Nyt. szám: 791/52.) Szolnok, 1987. (Kézirat)
- 22) SALGÓ László: A szuezi háromszög—1956—Szuez—Algír—Budapest Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1986.
- 23) SZABÓ Árpád: A magyar forradalmi karhatalom, 1956. november—1957. június Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Bp. 1977.
- 24) SZÉKELY Sándor: Honvédelmi jogszabályok I. kötet 1951—1977. Tanulmányok a hadtudomány köréből. MN VK Tudományos Osztálya, 1986.
- 25) Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1950—1975 Bp. Zrínyi Nyomda, 1975.

FEJÉRVÁRY GÉZA, báró, 1884. október 28—1903. június 27.

(Josephstadt, 1833. március 15—Bécs, 1914. április 25.)

Tényleges katonatiszt, 1859-től a Mária Terézia-rend lovagja. 1865—68 között I. Ferenc József szárnysegéde, 1872-től honvéd ezredes, 1878-tól vezérőrnagy, 1884-től altábornagy, 1890-től tábornagy, ezredtulajdonos. 1872-től honvédelmi minisztériumi államtitkár, 1884—93 között honvédelmi miniszter, 1892-ben és 1895-ben király személy körüli miniszter, 1894-ben földművelésügyi miniszter, 1905-06 miniszterelnök és pénzügyminiszter

KOLOSSVÁRY DEZSŐ 1903. június 27—november 3.

(Veszprém, 1854. május 1.—Sopron 1919. április 5.)

Tényleges katonatiszt a vezérkarban, 1885-92 között szolgálattételre besorozva a az uralkodó katonai irodájába. 1897-től vezérkari testületbeli ezredes, 1903-tól vezérőrnagy, 1906-tól hadosztályparancsnok, 1907-től altábornagy, 1911—14 között a lengbergi hadtest parancsnoka. 1912-től lovassági tábornok, 1913-tól ezredtulajdonos. 1903-ban a rövid életű Khuen-Héderváry kormányban honvédelmi miniszter.

NYÍRI SÁNDOR 1903. november 3—1905. június 18.

(Székely, 1854. november 7.—Bécs, 1911. május 5.)

Tényleges katonatiszt, 1899-től a Ludovika Akadémia parancsnoka, 1903-tól vezérőrnagy, 1905-1906 honvédkerületi parancsnok, 1907-től altábornagy, 1910-től a testőrség főhadnagya és házparancsnoka. 1903—1905 között honvédelmi miniszter. 1906-ban teljhatalmú királyi biztos az országgyűlés feloszlásának fogantatására.

BIHAR FERENC 1905. június 18—1906. március 6.

Eredeti neve 1879-ig Valkovics, 1882-ig Bihari. (Debrecen, 1847. december 20.—Budapest, 1920. május 17.)

Tényleges katonatiszt, mint ezredes és vezérőrnagy 1896-tól honvédelmi minisztériumi ügyosztályfőnök; mint altábornagy 1902-től honvédkerületi parancsnok. Minisztersége után nyugdíjazva, mint tiszteletbeli tábornagy.

PAP BÉLA 1906. március 6—1906. április 8.

(Marcali, 1845. március 26.—Waidhofen an der Ybbs, 1916. október 1.)

Tényleges katonatiszt 1885—1888. insubrici hadmérnök igazgató, 1901—1904. mint vezérőrnagy honvédelmi minisztériumi ügyosztályvezető, 1904-től ügyosztályfőnök és altábornagy. 1905-06 közös hadügyminisztériumi osztályfőnök. A Fejérvári-kormány („darabot kormány”) honvédelmi minisztere.

WEKERLE SÁNDOR mint miniszterelnök, 1906. április 8—1906. április 14.

(Mór, 1848. november 14.—Budapest, 1921. augusztus 26.)

Pénzügyminisztériumi tisztviselő, 1885-től miniszteri tanácsos, 1914-től MTA igazgató, 1918 tiszteleti tag. 1887—89 pénzügyminisztériumi államtitkár, 1889—95 pénzügyminiszter, 1892—95., 1906—1910., majd 1917—18 miniszterelnök. Második miniszterelnöksége idején töltötte be rövid ideig a honvédelmi miniszteri posztot.

JEKELFALUSSY LAJOS 1906. április 14—1910. január 17.

(Szacsur, 1848. október 1.—Lontó, 1911. július 22.)

Besorozott honvéd, majd tényleges katonatiszt, 1894-től dandárparancsnok, 1896-tól vezérőrnagy, 1899-től altábornagy, 1906-tól tábornagy, 1907-től ezredtulajdonos. 1899-től közös hadügyminisztériumi osztályfőnök, 1906—10 között honvédelmi miniszter.

HAZAI SAMU (1912. szeptember 9-től báró) 1910. január 17—1917. február 19.

Eredeti neve 1876-ig Kohn. (Rimaszombat, 1851. december 26.—Budapest, 1942. február 10.)

Közhonvéd, 1876-tól tényleges katonatiszt, 1887—1889. szolgálat a honvédelmi minisztériumban, 1904—1910 között mint ügyosztályfőnök, 1907-től vezérőrnagy, 1910-től altábornagy, 1914-től gyalogsági tábornok 1912-től honvédelmi miniszter. 1917—18 között az osztrák-magyar fegyveres erő pót-lásztügyi főnöke (Chef des Ersatzwesens).

SZURMAY SÁNDOR, báró, 1917. február 19—1918. október 31.

(Boksánbánya, 1860. december 19.—Budapest, 1945. február 26.)

Hadászati, harcászati és hadtörténetró, tényleges honvédtiszt. 1900—1905 honvédelmi minisztériumi ügyosztályvezető, majd 1907—1914 között ügyosztályfőnök. 1910-től vezérőrnagy, 1914-től altábornagy, honvédelmi minisztériumi államtitkár, 1916—17 hadseregcsoport és hadtestparancsnok, 1917-től gyalogsági tábornok és a Mária Terézia rend-lovagja. 1917-ben Hazai Samut követi a honvédelmi miniszteri poszton. 1919-ben összekötő tiszt a francia katonai bizottságnál.

LINDER BÉLA, 1918. október 31—1918. november 9.

(?, 1876.—Jugoszlávia, 1962.)

Vezérkari ezredes, miniszter. 1918. augusztus 31-étől november 9-ig Károlyi Mihály kormányának hadügyminisztere, november 9-étől december 12-ig a béketárgyalások előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter. A

Tanácsköztársaság idején különböző diplomáciai feladatokat hajtott végre, mint a hadügyminisztérium bécsi katonai megbízottja (1919. május—augusztus 5.). A Tanácsköztársaság bukása után Pécs polgármestere, a pécsi szocialista párt tagja, a „Pécs-Baranyai Köztársaság” egyik vezetője. A jugoszláv csapatok kivonulása után Jugoszláviába menekült.

BARTHA ALBERT, 1918. október 9.—1918. december 12.)

(Kolozsvár, 1877. aug. 12.—New York, 1960. dec. 5.)

Politikus, katonatiszt, honvédelmi miniszter. A Ludovika Akadémia elvégzése után a bécsi hadiiskolát végezte, ennek 1906-tól 1910-ig tanára volt. Vezérkari tisztként a honvédelmi minisztériumban teljesített szolgálatot, az I. világháború idején 1917-től a II. hadsereg vezérkari főnöke. Az 1918-as polgári demokratikus forradalom kitörése után a Bánát kormánybiztosává nevezték ki. 1918 novemberében Budapestre ment és november 9-étől december 12-éig a Károlyi-kormány hadügyminisztere volt. A hadsereg balra todulásának megakadályozására tett intézkedései miatt a katonatanács forradalmi tömegei tüntetésükkel lemondásra kényszerítették. 1922-től 1925-ig Törökországban tartózkodott. Aktívabb szerepet csak 1940 körül kezdett ismét vállalni az erősödő polgári ellenállásban. A német megszállás után elmenekült Magyarországról. 1945-ben belépett a Független Kisgazdapártba. 1945. október 1-jén vezérrezdes, 1946. augusztus 21-étől 1947. március 14-éig honvédelmi miniszter. 1948. decemberében elhagyta az országot és New Yorkban telepedett le.

KÁROLYI MIHÁLY gróf, mint miniszterelnök, ideiglenes hadügyminiszter (1918. december—1918. december 29.)

(Budapest, 1875. március 4.—Vence (Franciaország), 1955. március 19.)

Politikus, köztársasági elnök. 1910-től parlamenti képviselő. Eleinte inkább konzervatív politikázást folytatott, majd egyre radikálisabb irányba toldott el. Támogatta a nagybirtokok felosztását, az általános választójog bevezetését, a nemzetiségi autonómia növelését. Ezen nézetei, valamint békebarát politikája a háború első időszakában kevés támogatót találtak, de a katonai helyzet súlyosbodásával egyre népszerűbb lett, és 1918. október 31-én miniszterelnök lett. Az önálló Magyarország köztársasági elnökéként (1919. január 11-étől) remélte, hogy Wilson feltételeiből kiindulva kedvező békét érhet el, de reményei nem igazolódtak. Az egyre fokozódó területi követelések hatására március 20-án lemondott. A kommunista uralom ideje alatt házi őrizetben tartották. 1919 nyarán külföldre menekült, és egyre közelebb került a baloldali szocialistákhoz. 1946-ban hazatért, majd 1947-től párizsi nagykövetségként dolgozott. Rajk László 1949-es letartóztatásának hatására lemondott, és élete hátralévő részét emigrációban töltötte.

FESTETICS SÁNDOR gróf, 1918. december 29.—1919. január 19.

(Dég, 1882. május 31.—Balatonrendes 1956. szeptember 12.)

Politikus, hadügyminiszter. Festetics Andor fia. Tanulmányainak befejezése után Európa több államában teljesített diplomáciai szolgálatot. A főrendiház örökös tagja. 1918. december 30-ától 1919. január 13-ig a Károlyi-kormány hadügyminisztere. 1931-től az enyegi választókerület országgyűlési képviselője. 1933—1938 között a Magyar Nemzeti Szocialista Párt vezetője, 1935-ben már ennek a pártnak a programjával került a parlamentbe. *Mezőföld* c. hetilapjában nemzeti szocialista propagandát fejtett ki. Hívei 1938 után Szálasi Ferenchez csatlakoztak.

BÓHM VILMOS, 1919. január 19.—1919. március 21.

(Budapest, 1880. január 6.—Stockholm, 1949. október 28.)

Szociáldemokrata vezető. Műszerész volt. A szakszervezeti mozgalomban kezdte működését, a Vas- és Fém munkások Országos Szövetségének titkára, 1912-ben az SZDP vezetőségi tagja lett. 1918. október 31. után a Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár, a leszerelési bizottság elnöke, 1919. január 18-ától hadügyminiszter a Berinkey-kormányban. A Tanácsköztársaság idején szocializáló, majd hadügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1919 júliusában bécsi követ. Az SZDP centrumához tartozott. 1919 júliusában az antant megbízottaival Bécsben tárgyalásokat folytatott a Tanácsköztársaság megbuktatásáról. 1920 után Bécsben maradt, egy áruház osztályvezetője lett. 1945-ben hazatért és az SZDP jobbszárnyához csatlakozott. 1946-tól Magyarország stockholmi követe volt, állomáshelyéről nem tért vissza Magyarországra.

Hadügyi népbiztosok:

POGÁNY JÓZSEF, 1919. április 2-ig.

FIEDLER REZSŐ, 1919. április 3.—1919. június 24.

HAUBRICH JÓZSEF, 1919. április 3.—1919. június 24.

KUN BÉLA, külügyi népbiztos, 1919. április 3.—1919. június 24.

SZÁNTÓ BÉLA, 1919. április 3-tól.

HAUBRICH JÓZSEF, a központi munkástanács által megbízott hadügyminiszter 1919. augusztus 1.—1919. augusztus 6.

(Detta, 1883. november 9.—Szovjetunió, 1939.)

Kommunista vezér. Hat elemi elvégzése után vasmunkásként dolgozott. 1902-től, mint agitátor vett részt a vasmunkások szövetségének munkájában. A proletárdiktatúra alatt hadügyi népbiztos, majd ennek bukása után a Peidl-kormány hadügyminisztere. 1920-ban a bíróság halálra ítélte, de fogolycseré-egyezmény alapján Moszkvába juttatták. Több híri nincsen róla.

SCHNETZER FERENC, vezérőrnagy megbízva a hadügyminisztérium ideiglenes vezetésével 1919. augusztus 7.—1919. augusztus 15.

SCHNETZER FERENC, 1919. augusztus 15.—1919. november 24.

(Baja, 1867. október 26.—Budapest, 1944. április 3.)

Részt vett az 1919-i ellenforradalmi szervezkedésben. A Tanácsköztársaság idején a „Fehér Ház” nevű csoport tagja. Aktív szerepet játszott az 1919. augusztus 6-ai Friedrich-féle puccsban (Peidl-kormány lemondatása). Mindhárom Friedrich-kormányban a hadügyminisztérium ideiglenes vezetője, illetve hadügyminiszter.

FRIEDRICH ISTVÁN, 1919. november 24.—1920. március 15.

(Malacka, 1883. július 1.—?, 1958.)

Politikus, miniszterelnök, gépgyáros. 1918-ban a Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár. A Tanácsköztársaság idején, mint az egyik ellenforradalmi csoport vezetőjét letartóztatták, de megszökött. A „Fehér Ház” nevű ellenforradalmi szervezeti tagjaként 1919. augusztus 6-án részt vett a Peidl-kormányt eltávolító puccsban. József főherceg megbízása alapján 1919. augusztus 7-étől november 25-éig miniszterelnök, majd 1920. március 15-éig hadügyminiszter. Részt vett az 1921. évi őszi, nyugat-magyarországi banda-harcokban. A második királypuccs idején rövid időre őrizetbe vették.

SOÓS KÁROLY, 1920. március 15.—1920. július 19.

(Nagyszében, 1869. július 28.—Steinford, 1953. június 24.)

Az I. világháborúban ezred-és dandárparancsnok volt az orosz, majd az olasz fronton. Részt vett a szegedi ellenforradalmi szervezkedésben, a nemzeti hadsereg első vezérkari főnöke. 1919. decemberében hadügyi államtitkárrá nevezték ki, 1920. március 15-étől július 19-éig a Simonyi-Semadam-kormányban honvédelmi miniszter. 1921-22-ben a baranyai háromszög vissza-

csatolása idején a pécsi katonai körlet parancsnoka volt. 1922-től 1925-ig a honvéd-főparancsnokságon működött, 1927-ben a felsőház tagjává nevezték ki.

SÉRTER ISTVÁN, 1920. július 19.—1920. december 16.

(Cserhátsurány, 1867. november 10.—Bp., 1942. szeptember 2.)

A bécsiújhelyi katonai akadémia elvégzése után előbb a közös hadseregben szolgált, majd átlépett a honvédség kötelékébe. Az I. világháború végén mint ezredes 1918. júniustól augusztusig budapesti városparancsnok-helyettes volt. 1919. április 24-én letartóztatták a Tanácsköztársaság ellen szervezett fegyveres akció miatt. 1919. augusztus 9-én József főherceg a Dunántúl parancsnokává, majd Horthy Miklós a székesfehérvári hadosztály parancsnokává nevezte ki. 1920. július 19-étől 1920. december 16-áig, az első Teleki-kormány idején honvédelmi miniszter volt. A 20-as évek végén az aktív szolgálatból visszavonult s történeti tanulmányokkal foglalkozott.

BELITSKA SÁNDOR, 1920. december 16.—1923. június 28.

(Lajosfalva, 1872. április 1.—Budapest, 1939. december 7.)

Honvédelmi miniszter, varsói követ. 1908-ban a honvédelmi minisztérium vezérkari osztályának főnöke lett alezredesi rangban. 1918-ban, mint a Monarchia K-i hadserege vezérkari főnökének, feladata volt Ukrajna „pacifikálása és közigazgatási kihasználása”. Az 1918-as októberi forradalom idején Bartha Albert minisztertergése alatt a hadsereg főparancsnoka lett. A szegedi ellenforradalmi kormányban 1919. július 12-étől augusztus 12-éig, majd a Teleki-, ill. a Bethlen-kormányban 1920. december 16-ától 1923. június 28-áig honvédelmi miniszter. 1923-ban nyugalmoba vonult, azonban rövid idő múlva a varsói követtség vezetésére kapott megbízást. Közben 1925-ben gyalogsági tábornok lett. 1938-ban nyugdíjazták.

CSÁKY KÁROLY, gróf, 1923. június 28.—1929. október 10.

(Szepesmindszent, 1873. április 10.—Budapest, 1945. április 30.)

Csáky Albin miniszter fia. A Ludovika Akadémia, majd a felsőbb tiszti tanfolyam és a bécsi hadiskola elvégzése után 1894-ben vezérkari szolgálataba osztották be. 1907-től a honvéd központi lovas iskola tanára, 1910-től a honvédelmi minisztériumban szolgált, később a honvéd lovassági felügyelő vezérkari főnöke lett. 1914-ben egy lovas sergessett vezérkari főnöke volt az orosz harctéren, sebesülése után a honvédelmi minisztériumba osztották be, 1915-ben ezredes lett. 1917-ben Bukovinában harcolt, 1919-ben nyugdíjba ment, 1923. június 28-ától 1929. október 10-éig a Bethlen-kormányban honvédelmi miniszter. 1924-ben altábornagy, 1927-ben lovassági tábornok lett. 1925-től 1930-ig egységés párti képviselő.

GÖMBÖS GYULA, 1929. október 10.—1932. október 1.

GÖMBÖS GYULA, mint miniszterelnök 1932. október 1.—
1936. szeptember 2.

(Murga, 1886. december 26.—München, 1936. október 6.)

Hivatásos katonatiszt volt, az I. világháború végéig vezérkari századosi rangot ért el. Az 1918. októberi forradalom után a Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálatot, majd Zágrábban katonai államtitkár. A Tanácsköztársaság idején a szegedi ellenforradalmi kormány hadügyi államtitkára. Horthy bizalmas híve. Nagy szerepe volt az 1921. szeptember-októberi nyugat-magyarországi bandaharcok szervezésében és az 1921. októberi királypuccs letörésében. 1928-ban hadügyi államtitkár lett. 1929. október 10-étől a Bethlen- és a Károlyi-kormányban honvédelmi miniszter. 1932. október 1-jétől a nagybirtokosok és a jobboldali katonai körök támogatásával miniszterelnök. 1933. júniusában a kormányfők közül elsőnek kereste fel Hitlert. 1936. május 14-étől — egyre súlyosabbá váló vesebaja miatt — betegszabadságon volt Németországban, szanatóriumban. Ott is halt meg.

KOZMA MIKLÓS, mint belügyminiszter, ideiglenesen 1936. május 14.—
1936. augusztus 7.

(Nagyvárad, 1884. szeptember 5.—Ungvár, 1941. december 8.)

A Ludovika Akadémia után, mint huszár hadnagy kezdte meg szolgálatát. Emellett a budapesti egyetemen jogot tanult. Részt vett az első világháborúban. 1919-ben Szegeden az ún. nemzeti hadsereg propaganda- és védelmi osztályának vezetője, majd Horthy kabinettirodájának katonapolitikai referense. 1922. októberétől az MTI, 1925-től a Magyar Telefonhíradó és Rádió Rt. Elnöke. 1934-től felsőházi tag. 1935. március 4-étől 1937. február 3-áig a Gömbös-, majd Darányi-kormány belügyminisztere; ő irányította az 1935. évi választásokat. Darányi kezdetben mérsékelt, a parlamentre támaszkodó politikájával nem értett egyet, s ez vezetett lemondásához. 1937. márciusában ismét az MTI és az érdekkörébe tartozó vállalatok elnökévé választották. 1938 őszén a Rongyos Gárdával be akart törni Kárpát-Ukrajnába. 1940—41-ben Kárpát-Ukrajna (Kárpátalja) kormányzói biztosa. Irathagyatéka a korszak történetének értékes forrása, az Országos Levéltárban van.

SOMKUTHY JÓZSEF, 1936. szeptember 2.—1936. október 12.

(Folt, 1883. április 20.—?)

Tüzérségi katonai iskolát végzett, majd 1903-ban tüzér hadnaggyá avaták. 1907—1910-ben elvégezte a bécsi hadiskolát, s hamarosan a császári

királyi hadsereg vezérkarához került. Az első világháborúban egyik hadseregparancsnokságon, majd a hadsereg-főparancsnokság hadműveleti irodájában teljesített szolgálatot. Alakuláskor belépett a nemzeti hadseregbe, ahol Horthy Miklós mellett, majd a vezérkari főnökség hadműveleti irodáján szolgált 1921 júniusáig. Az 1920-30-as években csapatnál zászlóaljparancsnok, majd a honvédség főparancsnokának szárnysegédje, Horthy kormányzó katonai irodájának főnöke. 1935. januártól a vezérkar főnöke, 1936. szeptember 2-ától október 6-áig a Gömbös-kormány honvédelmi minisztere. Gömbös halála után, a kormány lemondásakor ment nyugdíjba.

RÓDER VILMOS, 1936. október 12.—1938. május 14.

(Pécs, 1881. január 11.—Budapest, 1969. december 13.)

Évfolyamelsőként végezte el a Ludovika Akadémiát 1899-ben, majd Sopronban kezdte meg csapatszolgálatát. Felsőbb tiszti tanfolyam, majd vezérkari képzés a bécsi Hadiiskolán. 1909-ben vezérkari százados. Az első háborúban végig a fronton szolgált, mint hadosztály- és hadtest vezérkari főnök. A nemzeti hadseregben, mint vezérkari ezredes, a Honvédelmi Minisztérium VI. (hadműveleti) osztályát vezeti. 1930 és 1935 között a magyar vezérkar főnöke.

RÁTZ JENŐ, 1938. május 14.—1938. november 15.

(Nagybecskerek, 1882. szeptember 20.—Budapest, 1949.)

A Ludovika Akadémia elvégzése után, 1904. augusztus 18-án hadnagyi rangfokozatot kap. Csapatszolgálat a szegedi 5. honvéd gyalogezredben. 1908 és 1911 között cs. és kir. Hadiiskola Bécs. 1914-16 orosz hadszíntér. 1922-től 1925-ig a Hadiakadémia tanára, 1923-ban vezérkari ezredes. 1931 októberétől 1935 januárjáig a Hadiakadémia parancsnoka. 1936. szeptember 5-étől vezérkar főnök. 1938. április 30. vezérezredes, majd május 14-től honvédelmi miniszter. 1944. március 22-étől július 19-ig a Sztójay-kormány miniszterelnök helyettese. 1945-ben nyugatra menekült, de az amerikaiak kiszolgáltatják. A népbíróóság 1946-ban életfogytiglani kényszermunkára ítéli.

BARTHA KÁROLY, 1938. november 15.—1942. szeptember 24.

(Székelyudvarhely, 1889. július 11.—Debrecen, 1956. november 21.)

Technische Militärschule, Mödling. 1908-ban felsőbb hadmérnöki tanfolyamra vezényelve. Az első háborúban műszaki tőzszakmál szolgált Budapesten és Triestben. 1918 májusában vezérkari őrnagy. 1922-től 10 éven át a hadsereg parancsnok műszaki szemlélője. 1936 májusstól altábornagy, 1938. november 1-jétől már vezérezredes. Közél négyéves miniszteri beosztását, a

lábra kapott hírek szerint, jobboldali politikálása és a munkaszolgálatosokkal szemben elkövetett túlkapásai miatt kellett feladnia. 1945 után Dél-Amerikába emigrált.

NAGY VILMOS, 1942. szeptember 24.—1943. június 12.

(Parajd, 1884. május 30.—Piliscsaba, 1976. június 21.)

Ludovika Akadémia, 1905. 1909—1912 között cs. és kir. Hadiiskola Bécs. 1916 júniusa és 1918 februárja között különböző beosztásokban részvétel az első háborúban. 1919. szeptember 1-jétől vezérkari őrnagy. 1936-ban az első vegyesdandár parancsnoka. 1937. május 1-jétől vezérőrnagy. 1938—39-ben az első hadtest, majd 1940. március 1-jétől az 1. hadsereg parancsnoka. Májusban vezéreztetési rangot kap. 1944-ben nyilas fogságba kerül, majd 1945 után haláláig Piliscsabán él.

CSATAY LAJOS, 1943. június 12.—1944. október 16.

(Arad, 1886. augusztus 1.—1944. október 16.)

1904—1907 között Technische Militärschule, Mödling. 1911-től felsőbb tüzérszaki tanfolyam Bécs. Első világháború. 1919—1921 között a Hadiakadémia tanára. Tüzérparancsnoki beosztások. A békéskor hadműveletben a 3. hadsereg tüzérparancsnoka. 1941. májusától altábornagy. 1942 és 1943 között a 2. és a 3. hadsereg parancsnoka. Nagy Vilmos utóda a miniszteri székben. 1944. október 16-án a németek letartóztatják, feleségével együtt öngyilkos lesz.

BEREGFFY KÁROLY, 1944. október 16.—1945. március 27.

(Cservenka, 1888. február 12.—Budapest, 1946. március 12.)

Theresianische Militärschule, Wiener Neustadt. Az első világháborúban csapat és vezérkari szolgálatban. 1919-ben a Tanácsköztársaság, majd 1920-tól a nemzeti hadseregben. 1925-ben vezérkari őrnagy. 1930—33 között vezérkari szolgálatot tanít a Hadiakadémián. 1939 és 1941 között a Hadiakadémia parancsnoka. 1941 novemberétől altábornagy. 1944. május 26-ától az 1. hadsereg parancsnoka a Kárpátok előterében. 1944. október 16-tól a Szálasi kormány minisztere. 1946. március 12-én, Budapesten háborús bűnökért kivégezték.

VÖRÖS JÁNOS, 1944. december—1945. november 15.

(Csabrendek, 1891. március 25.—Balatonfüred, 1968. július 23.)

A traisskircheni tüzérségi hadapródiskola elvégzése, majd 1911-ben zászlós. Az első háborúban az orosz, majd az olasz fronton harcolt. A Hadiakadémia elvégzése után a szombathelyi hadtestnél vezérkari tiszt. 1928-tól a Hadi-

akadémia harcászati tanára. 1941-től a Honvéd Vezérkar Főnökség hadműveleti csoportfőnöke. Ezután altábornagy rangot kapott és a székesfehérvári II. hadtest parancsnoka lett. 1944. április 19-étől 1944. október 16-ig vezéreztet, a Honvéd Vezérkar Főnöke. A nyilas hatalomátvétel után menekül. Az orosz hadsereg bevonulása után Moszkvába került, tagja lett az ott tárgyaló magyar bizottságnak. 1944. december 22-étől 1945. november 15-éig az ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere. 1946. szeptember 1-jéig még a honvédség vezérkari főnöke, majd ezután saját kérésére nyugdíjazták. 1949. március 25-én hűtlenség vádjával, mint amerikai kémletartóztatták és 1950 júliusában a katonai bíróság titkos perben életfogytiglani börtönrre ítélte. Az 1956-os forradalom alatt szabadult a váci börtönből és Balatonfüred házában élt és nagy szegénységben érte a halálát. 1992-ben a Legfelsőbb Bíróság megsemmisítette az ellene hozott ítéletet.

DR. TOMBOR JENŐ, 1945. november 15.—1946. július 25.

(Nyitra, 1880. március 3.—Budapest, 1946. július 25.)

1899-ben végzett a Ludovika Akadémián, majd a bécsi Hadiiskolán vezérkari képzettséget szerzett. Az első világháborúban ezredparancsnokként több kitüntetést kapott. A Tanácsköztársaság idején Stromfeld Aurél vezérkari főnökkel együtt részt vett az északi hadjárat előkészítésében. A bukás után letartóztatták, de a hadbírósg felmentette, ennek ellenére nyugdíjazták. A harmincas években Bajosy-Zsilinszky Endre lapjának szakírója.

A Nemzetgyűlés Elnöksége 1945. július 1-jével nyugállományú altábornaggyá léptette elő. Az 1945-ös választásokon az FKGP tagjaként nemzetgyűlési képviselő lett. Nyolc hónapon át tartó minisztersége idején a gazdasági nehézségekből fakadó létszám csökkentések miatt és az óriási infláció közepette éles pártpolitikai harcok bontakoztak ki.

NAGY FERENC, 1946. augusztus 9.—1946. augusztus 21.

(Bisse 1903. október 8.—USA, 1979. június 12.)

1930. október 12-én kezdődött politikai szereplése, amikor az FKGP főtűkárnyá választották. 1944. december 22-étől nemzetgyűlési képviselő. Kitűnő szónok és jó szervező. 1945. november 29—1946. február 5-e között a Nemzetgyűlés elnöke. 1946. február 4-étől a köztársaság első miniszterelnöke. Dr. Tombor Jenő vezéreztetés halála után a köztársasági elnök rövid időre — a miniszterelnökség mellett — őt bízta meg a honvédelmi miniszteri teendők ellátásával. A mondvasíntált „köztársaság ellenes összeesküvés” ügyvel hozták kapcsolatba, ezért a szabadságát Bermen tőlő miniszterelnök, a börtön elkerülése végett 1947. június 2-én lemondott, majd az Egyesült Államokban telepedett le. Itt 1979. június 12-én hirtelen szívroham végzett vele.

NAGYBOROSNYÓI BARTHA ALBERT, 1946. augusztus 21.—
1947. március 14.

(Kolozsvar, 1877. augusztus 12.—New York, 1960. december 5.)

Ludovika Akadémiát végzett, majd vezérkari képzettséget szerzett a bécsi Hadsíkkadémián. 1918-ban a szaloniki II. török hadsereg vezérkari főnöke. Károlyi Mihály 1918. november 9-én hadügyminiszterévé nevezte ki. Az 1940-es évek elejétől egyre aktívabb szerepet vállal a közéletben. A német megszállást követően elmenekül az országból. Sérülés következtében egyik szemét elvesztette. 1945-ben a FKGP tagja lesz. A köztársasági elnök 1946. augusztus 21-én bízta meg a honvédelmi miniszteri teendők ellátásával. 1947. március 4-én — a kedvezőtlen belpolitikai helyzet hatására — lemondott tisztségéről. 1948. decemberében elhagyta Magyarországot. 1960. december 5-én New Yorkban halt meg.

DINNYÉS LAJOS, 1947. március 14.—1947. szeptember 24.

(Alsóbadacsony, 1901. április 6.—Budapest, 1961. május 4.)

1931-től 1939-ig a palamenti képviselője a kisgazdapárt színeiben. Határozottan elutasította a zsidókérdésben hozott intézkedéseket. A háború után tagja lett a Nemzetgyűlésnek szintén az FKGP képviselőjeként. Nagy Ferenc néhány hetes miniszterségét nem számolva az első civil honvédelmi miniszter. 1947. május 31-étől miniszterelnök, de a honvédelmi tárcát továbbra is megtartotta. Az 1947. augusztus választásokat követően ismét miniszterelnök lett, de a honvédelmi tárcát már nem ő kapta.

VERES PÉTER, 1947. szeptember 24.—1948. szeptember 9.

(Balmazújváros, 1897. január 6.—Budapest 1970. április 16.)

Az első világháborúban katonaként az olasz fronton harcolt. A Tanácsköztársaság idején a balmazújvárosi direktórium és a földosztó bizottság tagja. 1920-ban ezért egy év fogházbüntetésre ítélték. A népi író mozgalom egyik jellegzetes képviselője. Író és politikus, aki „népben-nemzetben” gondolkodott. A Nemzeti Parasztpárt 1939. augusztus 20-án tartott első országos értekezletén beválasztották a vezetőségbe. A második világháborúban többször munkaszolgálatra hívták be, a német megszállás után bujkál előbb a Gestapo, majd a nyilasok elől is.

A háború után aktívan politizál. 1945. április 4-én az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke lett. Április 26-án pedig a Nemzeti Parasztpárt választotta elnökévé. Az 1947. augusztus 31-ei választásokat követő politikai válság megoldásaként a honvédelmi tárcát a Nemzeti Parasztpártnak ajánlották fel és a köztársasági elnök őt nevezte ki. Minisztersége idején alakult át a minisztérium katonai csoportja fősoportfőnökséggé, amely később a honvédelmi vezérkar alapját képezte.

FARKAS MIHÁLY 1948. szeptember 09.—1953. július 04.

(Abaújszántó, 1904. július 18.—Budapest, 1965. december 5.)

1921-től a Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) tagja. 1925-ben politikai tevékenysége miatt hat és félévi börtönrre ítélték. 1936—37-ben részt vett a spanyolországi polgárháborúban, majd azt követően Moszkvában a Kommunista Ifjúsági Internacionálé másodikitárára. Rákosi Mátyás kérésére ekkor igazolták át a CSKP-ból a magyar pártba.

A második világháborúban frontszolgálatot teljesített és propagandamunkát folytatott. 1944. november 5-én érkezett Gerő Ernővel, Révai Józseffel és Nagy Imrével Moszkvából Szegedre, ahol megalakították a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségét (MKP KV).

1947 végén az MKP KV Szervezési, az Agitációs, a Gazdasági, a Rendőr-és Katonaszolgálat, az Információs Osztályt, illetve a N6-, az Ifjúsági és a Sportbizottságot helyezték az irányítása alá.

1948. szeptember 9-től honvédelmi miniszter és a magyar haderő erőltetett fejlesztésének irányítója. Rajk László letartóztatása után Rákosival és Gerővel titkos csúcspártbizottságot hoztak létre („Trojka”).

1953. június—júliusban minden pozíciójából elmozdították, szovjet utasításra azonban hamar visszaküldték a PB-be, valamint az MDP KV Agitációs és Propagandaosztály élére.

Az MDP KV 1955. áprilisi ülésén kihagyták a Titkárságból, valamint a PB-ből, és egy időre a Szovjetunióba küldték katonai akadémiaira.

1956 márciusában az MDP KV vizsgálatot indított ellene, júniusban a törvénysértésekben játszott szerepe miatt kizárták a pártból, és hadseregátörök-nökből honvéddé fokozták le.

BATA ISTVÁN, 1953. július 04.—1956. október 24.

(Tura, 1910. március 05.—Budapest, 1980. augusztus 17.)

1935 és 1938 között kalauzként dolgozott Budapesten, 1930-ban belépett a szociáldemokrata pártba, 1939-től a szakszervezet központi vezetőségének tagja. Szakszervezeti aktivista munkája során 1942-ben letartóztatták és rendőri felügyelet alá helyezték.

1949-ben mint munkáskádért ezredesi rangban felvették a Magyar Néphadsereg hivatásos tisztjeinek sorába, majd a moszkvai katonai akadémiaira vezényelték. Az iskola elvégzése után vezérőrnagy rangban az Országos Légvédelem parancsnoka.

1950. október 7-én kinevezték vezérkari főnökké, és altábornaggyá léptették elő. 1951 és 1953 között az MDP KV póttagja.

1953. július 4-én honvédelmi miniszter lett. A KV júniusi ülésén kooptálták a KV-ba és a PB póttagja lett. 1955. május 14-én tagja volt a Varsói Szerződést aláíró magyar delegációnak.

JANZA KÁROLY, 1956. október 26.—november 1.

(Újpest, 1914. április 11.—)

Eredeti foglalkozása vasmunkás. 1932-ben tagja lett a Kommunista Pártnak. A háború után, 1945-ben a Ganz Hajógyár üzemi bizottságának elnöke, később a gyár első munkásigazgatója. 1949. június 1-jén munkáskérdékről, ezredesi rendfokozattal lett a néphadsereg hivatásos állományú tagja. A Honvédelmi Minisztériumban hadtáp-törzsvezető beosztást kapott. 1951. január 27-étől 1956. október 25-éig az MN Hadtápszolgálat főnöke, altábornagy és miniszterhelyettes. 1953. augusztus 22-től tagja lett a Honvédelmi Minisztérium Katonai Tanácsának.

1956. október 26-ától Nagy Imre 2. kormányának honvédelmi minisztere. Öt napig volt a tárca vezetője.

1956. november 2-án, a kormány átalakításakor kimaradt a Nagy Imre kormányból.

MALÉTER PÁL, 1956. november 2.—november 3.

(Eperjes, 1917. szept. 4.—Budapest, 1958. jún. 16.)

Orvosi tanulmányokat folytatott Prágában, majd 1939-ben katonai szolgálatra vonult be. 1940-től 1942-ig a Ludovika Akadémia növendéke. 1944-ben mint hadnagy a Vörös Hadsereg fogságába került. A partizániskolát elvégezve osztágyparancsnok lett. 1945 után a hadseregben végzett szolgálatot, kitűnő előmenetellel a vezérkarban. 1956-ban a forradalom oldalára állt. 1956 októberétől tagja a Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi bizottmányának. 1956 november 2-án Nagy Imre Vas Zoltán javaslatára, aki még mint parancsnok emlékezett a fiatal katona tehetsége műveleteire, honvédelmi miniszterré nevezte ki. Maléter volt a kormány egyetlen pártönkívüli minisztere. November 3-án este Tököldön, a szovjet hadsereg főhadiszállásán Kovács István vezérkari főnök és Erdei Ferenc miniszterrel együtt ő vezette a tárgyalást a szovjet csapatok visszavonulásáról és a Varsói Szerződés felbontásáról. Az épületet csak ő nem hagyhatta el. A Nagy Imre-perben halálra ítélték. Nagy Imrével, Gimés Miklóssal egy napon hajtották végre a halálós ítéletet.

MÜNNICH FERENC 1956. november 4.—1957. február 28.

(Seregélyes, 1886. november 16.—Budapest, 1967. november 29.)

Jogot végzett Budapesten. Rövid ideig tisztviselő volt. Az I. világháború alatt, 1915-ben orosz hadifogságba került. 1917-ban belépett az Oroszországi Kommunista Pártba. 1918-ban a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek egyik parancsnokaként harcolt. Hazatérve részt vett a KMP megalakításában. A Tanácsköztársaság idején a Hadügyi Népbizottság szervezési osztályának vezetője, a Vörös Hadsereg 6. hadosztályának parancsnoka. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, majd 1921-ben Berlinbe. 1922-től a Szovjetunióban élt, az ásványolajipari ellenőrző bizottság vezetője. 1936-ban önkéntesként Spanyolországba ment, a 15. spanyol hadosztály vezérkari főnöke, utóbb a 11. nemzetközi brigád parancsnoka. 1938-ban Franciaországba inter-náltak. 1940 végén visszatért a Szovjetunióba, 1942-től mint a szovjet hadsereg tisztje a sztálingrádi fronton harcolt. 1945-ben hazatért, 1946—49-ben Budapest rendőrfőkapitánya, a népi államrendőrség egyik kiépítője volt. 1949 után diplomáciai külfélpöveleteket vezetett. 1956 őszén a forradalom és szabadságharc ellen vívott politikai és fegyveres harc egyik vezetője. 1956 novemberétől a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszti Kormányban a fegyveres erők minisztere, belügyminiszter, majd miniszterelnök-helyettes. 1958-61-ben a minisztertanács elnöke, 1961—65-ben államminiszter.

RÉVÉSZ GÉZA, 1957. február 28.—1960. május 17.

(Sátorajdályhly, 1902. augusztus 31.—Budapest, 1977. január 22.)

1918-tól Kommunista Párt tagja volt. 1919-ben a magyar Vörös Hadseregben harcolt, majd 1921-ig emigrációban élt Bécsben és Kassán. 1922-ben tízevi fegyházra ítélték. 1924-ben fogolycsere-akcióval a Szovjetunióba került, ahol elvégezte a moszkvai műegyetemet. Katonai akadémiai tanulmányok befejezése után a szovjet hadseregben szolgált. 1944-ben Kijevben, majd a Kárpátokban partizánmozgalom szervezésén dolgozott. A szovjet hadsereg tagjaként harcolt Magyarországon 1945-ben. A háború után az MKP Központi Vezetőség katonai-karhatalmi osztály vezetője lett. 1947—48-ban diplomáciai posztot töltött be, a Magyar Köztársaság varsói követeként. 1949—53 között a Magyar Néphadseregben különböző magasabb parancsnoki beosztásokat töltött be. Az Országos Terhivatal elnökhelyettese volt 1954—57 között majd 1957-től 1960-ig vezéredeként honvédelmi miniszter. Nyugdíjazását követően, 1960-63-ban ismét diplomata lett, a Magyar Népköztársaság nagyköveteként. 1957-től volt az MSZMP KB tagja.

CZINEGE LAJOS, 1960. május 05.—1984. december 06.

(Karcag, 1924. március 24.—Budapest.)

1945-ben lépett be a kommunista pártba és 23 évesen már Karcagon a városi pártszervezet titkára, egy évvel később a Szolnok megyei pártbizottság szervezőtitkára lett. 1951-ben kapta első katonai beosztását a HM-ben, százasdosi rendfokozattal a tüzérsapatok parancsnokának politikai helyetteseként. Ezt követően ismét közvetlen pártfunkciót töltött be: 1954-től az MDP KB Adminisztrációs Osztály helyettes vezetője, majd vezetője volt. 1956. október 23-án a párt katonai bizottságának tagja lett. 1960. május 17-én lett honvédelmi miniszter, majd negyed századon keresztül, 1984 decemberéig. Ezt követően még 1987. június 25-ig miniszterelnök-helyettes volt. MSZMP KB-nak 1959-től, a PB-nek 1961-től (1970-ig) volt a tagja.

OLÁH ISTVÁN 1984. december 06.—1985. december 15.

(Nádudvar, 1926. december 12.—Budapest, 1985. december 15.)

1945-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba. Még ebben az évben önként jelentkezett az új magyar demokratikus hadseregbe. 1945—47. között MADISZ titkár, majd pártmunkás lesz. 1949-ben a Kossuth Lajos Katonai Akadémiát, 1957-ben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát, 1964-ben a Szovjetunió vezérkari akadémiáját végezte el. 1966-tól a honvédelmi miniszter helyetteseként, 1973-tól MN vezérkari főnökeként szolgált a hadseregben. 1975-től volt tagja az MSZMP KB-nak. 1980-ban léptették elő vezérezredessé és 1984 decemberében lett honvédelmi miniszter.

KÁRPÁTI FERENC, 1985. december 30.—1990. május 23.

(Putnok, 1926. október 16.—)

1945-től kommunista pártmunkás volt Borsod megyében. 1949-ben lett hivatalos katonai (tiszti) és különböző katonai-politikai beosztásokban tevékenykedett. 1951—53-ban a Katonapolitikai Akadémia tüzérszakán tanult, melyet kiváló eredménnyel végzett el, és soron kívül őrmaggyá léptették elő. 1953—55-ös években a tüzér dandárnál teljesített szolgálatot, mint a parancsnok politikai helyettese. 1957-ban került a HM-be (moszkvai aspirantúráját megszakítva). Ez évben rövid ideig tanszékvezető beosztást töltött be a ZMKA-n, míg 1958-ban az MSZMP Néphadseregi Bizottságának első titkára lett. A Magyar Néphadsereg politikai (főcsoportfőnökségi beosztását 1970 és 1985 között töltötte be (miniszterhelyettesként is). Az ET 1985 decemberében választotta meg honvédelmi miniszterré, s egyben kinevezték vezérezredessé is. (1971—79 vezérőrmagy; 1979-től altábornagy volt.) 1989-ben katonai tartaléklományba került, de civilként tovább vezethette még a minisztériumot.

